

IOSEPHI BINGHAMI,

RECTORIS ECCLESIAE HAVANTINAE
IN AGRO HANTONIENSI ANGLIAE,

ORIGINES

SIVE

ANTIQVITATES
ECCLESIASTICAE.

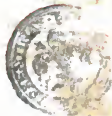
EX LINGVA ANGLICANA IN LATINAM
VERTIT

IO. HENRICVS GRISCHOVIVS,

HALBERSTADIENSIS.

VOLVMEN NONVM.

HALAE,
SVMTIBVS ORPHANOTROPHEI.
M DCC XXIX.

SVMME REVERENDO DOMINO

ET IN DEO PATRI,

CAROLO,

DIOECESIS VINTONIENSIS

EPISCOPO,

NEC NON

NOBILISSIMI ORDINIS PERISCE-
LIDIS PRAESVLI,

FELICITATEM!

DOMINE SVMME REVERENDE,

X vetuſtis eccleſiæ regulis, quarum de bene multis in hoc opere diſſerendi habui occaſionem, vna aliqua erat, Vt presbyteri nihil facerent ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου, ſine conſcientia epiſcopi. Quæ etſi non ad quælibet priuata, domeſtica & ſæcularia referenda erat negotia, tamen ſine vlla dubitatione ad concordiam & mutuam vtrorumque rationem atque ordinem in omnibus publici muneris rebus, quæ ad cauſſam ſalutemque eccleſiæ pertinerent, inter eos conſeruandum ſpectauit. Ad hanc igitur regulam me conformando vti huius operis initia anteceſſori TVO, meo tum antiſtiti, exhibui, ita hanc extremam & vltimam [a] illius partem ad pedes TVOS, DOMINE SVMME REVE-

(a) *This last and finishing Part of it.* Supereſt autem adhuc integer liber viceſimus tertius: Superſunt & indices & præfatio libro huic vltimo

REN-

RENDE, iam depono; non dubitans, quin, quum ſis meliorum litterarum & antiquæ eruditionis auctor atque impulſor, beneuole eam excepturus ſis libenterque comprobaturus. Tanto maiorem id ſperandi cauſſam habeo, quia pro mirifica naturæ TVAE bonitate atque indulgentia huius inſtituti ſemper adiutor hortatorque exſtitiſti; quemadmodum ex litterarum commercio, quod complures annos TECUM mihi fuit, felici experimento deprehendi. Opus hoc, reor, vniuerſalem habet vtilitatem & generatiin ab iis omnibus approbabitur, qui antiquam doctrinam ſine præiudicatis opinionibus ex veritate æſtimant. Illuſtris quidam honore ac nomine dominus hanc mihi aliquando tribuit gratiam, vt in Scotiam per virum aliquem magnum ſynodi [b] illud ſe miſiſſe diceret:

præmiſſa. Videtur ergo cl. BINGHAMVS, quando hanc dedicationem ſcripſit, ſtatuiſſe hoc nono volumine omnia, quæ tunc eſſent reliqua, complecti, deinde autem certis rationibus inductus mutaſſe ſententiam.

(b) *By the Hands of a Great Man of the Aſſembly.* Quid vocabulum *Aſſembly* hoc loco denotet, non ſatis capio. Reddendum autem duxi per Latinam vocem *ſynodi*. Solent enim in Scotia ſæpius celebrari con-

tametſi, quam illic approbationem habuerit, ignoro. Id autem maiore cum voluptate poſſum dicere, quod digniſſimus Primas noſter, quum aliquando ſalutandi cauſſa ipſum adiiſſem, mihi narrarit, ſeſe illud ad Profeſſores Geneuenſes miſiſſe, qui gratias ſibi egerint ſuamque ſimul teſtificati ſint approbationem. Quod ſi illi id bene acceperunt, cauſſa quædam omnino eſt, cur ſperem fore, vt pleræque eccleſiæ proteſtantes eodem animo accipiant, eoque ipſo adducantur, vt cum eccleſia Anglicana in quibuſdam capitibus propius ſe ſe coniungant. Quo nonnullæ huiusce operis partes præcipue ſpectant. Viſum eſt auctori cuidam recenti, aliquam eius partem in epitomen cogere, in vſum, (vti quidem ille ait) pauperum fratrum ſuorum ex clero: quamquam ob rationes, quas contra inſtitutum illius adferre neceſſe habui, vereor, ne plura detrimenta

ventus eccleſiaſtici, quos *ſynodos* vocant, quibus aliquis e præcipuis regiis miniſtris, ex Anglia eo miſſus, præſidet; & talem quempiam heic intelligi puto.

quam

quam emolumenta illis importentur. Quod ſi vero ille ipſe, vel alius quiſpiam homo idoneus vniuerſum opus, quando iam confectum & abſolutum eſt [c] in Latinam linguam transferret: id generaliorem vtilitatem vniuerſis eccleſiis proteſtantibus adlaturum crediderim. Interea fratribus noſtris pauperibus, ſi Deus mihi longiorem huius vitæ vſuram conceſſerit, non deerit talis epitome, (ſi quidem ea illis opus fuerit) quæ ad inſtitutionem eorum ſit adcommodata.

QVANDO autem iam de longiore huius vitæ vſura, diuinitus mihi concedenda, mentionem inieci, non poſſum, quin ardentiſſimis precibus a Deo immortali contendam, vt eamdem TIBI, DOMINE SVMME REVERENDE, indulgeat, propter res bonas & ſalutares, quas in hanc diœceſin iam contuliſti, & quæ adhuc a TE exſpectari poſſunt, ſi DEO placuerit valetudinum TVAM ita confirmare, vt magnum opus, ad quod peragendum voluntas TIBI non deeſt, perficere valeas. Enormium honorariorum ad congruum modum reductio, res eſt, cuius memoriam nulla vmquam obliuio inter pauperes fratres TVOS delebit, qui nullo non tempore dulces ex

(c) *Now that it is finished and compleated.* Vide, quæ paullo ante ad (a) diximus.

ea

ea fructus percepturi ſunt. Cohortatio, qua etiam infimi ordinis clericos inuitaſti, vt in rebus eccleſiæ ad TE ipſum, non ad vllos adminiſtros TVOS ſcribant, ſingulare humanitatis atque indulgentiæ TVAE exemplum eſt; nec non optima corruptionem anteuertendi ratio. Cura, quam in indagando clericorum TVORVM charactere, merito ac dignitate ponis, vt eos ad altiorem locum prouehas, qui in magnis parœciis aut paruis beneficiis eccleſiaſticis multum diligenterque laborarunt, methodus eſt, quæ non poteſt non nouam quaſi vitam & animam dare omnibus, qui cum ratione ſperare poſſunt, merita ac labores ſuos non ſemper neglectum contemtumque iri, ſed in externis commoditatibus atque honoribus a tam benefico ephoro remunerationem ſuo tempore eſſe conſequuturos.

VT recte valeas diuque inter viuos ſuperſis, quo in iſtiuſmodi bonis actionibus & reliquis functionis TVAE officiis omnibus progrediare, id, credo, vniuerſus clerus TVVS optat: Certo ſcio, hoc ſemper de TE expetere, hoc optare, hoc precari,

NOMINI TVO SVMME REVERENDO

deuinctiſſimum clientem

IOSEPHVM BINGHAMVM.

Σύν-

ΣΥΝΟΨΙΣ.

LIBER VICESIMVS

De feriis fiue diebus feftis, in ecclefia primitiua obferuatis.

CAPVT PRIMVM

De diftinctione, inter ferias ciuiles & ecclefiafticas facienda.

CAPVT SECVNDVM

De origine & obferuatione diei dominicæ inter chriftianos.

CAPVT TERTIVM

De obseruatione sabbati, siue feriae septimae, tamquam hebdomadali sollemnitate.

CAPVT QVARTVM

De festa sollemnitate natalis & epiphaniae Christi.

§. II.

CAPVT QVINTVM
De Paschate.

CAPVT SEXTVM
De Pentecoste.

CAPVT SEPTIMVM
De festis, in honorem apostolorum & martyrum celebratis.

§. *II.*

CAPVT OCTAVVM

De aliis quibusdam festis recentioris originis & minoris obseruationis.

LIBER VICESIMVS PRIMVS

De ieiuniis veteris ecclesiæ.

CAPVT PRIMVM

De ieiunio quadragesimali.

§. XXVIII.

CAPVT SECVNDVM

De ieiuniis quatuor temporum; de ieiuniis menstruis & de origine ieiuniorum quaternariorum ordinationis & rogationum.

CAPVT TERTIVM

De ieiuniis hebdomadalibus feriae quartae & quintae.

§. IV.

LIBER VICESIMVS SECVNDVS

De ritibus nuptialibus, in antiqua ecclesia obseruatis.

CAPVT PRIMVM

De hæreticis, qui matrimonium damnarunt, vel vilipenderunt sub maioris puritatis & perfectionis obtentu; & de illis etiam, qui communionis vxorum & fornicationis dederunt licentiam.

CAPVT SECVNDVM

De iuſtis impedimentis nuptiarum in caſibus ſpecialibus; vbi oſtenditur, quænam perſonæ potuerint vel non potuerint legitime ſociari; & de temporibus, quibus nuptiarum celebratio interdicta fuit.

§. XII.

CAPVT TERTIVM
De ratione faciendi sponsalia, nuptiis in veteri ecclesia præmissa.

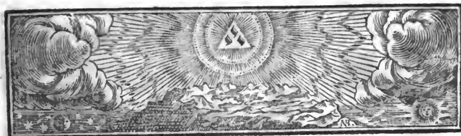
CAPVT QVARTVM
De ratione celebrandi nuptias in vetere ecclesia.

§. IV.

CAPVT QVINTVM

De diuortiis, quatenus ea permissa vel non permissa fuerint in antiqua ecclesia.

I. N. I.

I. N. I.

ORIGINVM ECCLESIASTICARVM

LIBER VICESIMVS

DE FERIIS SIVE DIEBVS FESTIS, IN ECCLESIA PRIMITIVA OBSERVATIS.

CAPVT PRIMVM

DE DISTINCTIONE, INTER FERIAS CIVILES ET ECCLESIASTICAS, FACIENDA.

§. I.

Quid intelligatur per ferias ciuiles.

HACTENVS de magnis officiis antiquæ ecclesiæ in diuersis liturgiæ eius partibus, de administratione sacramentorum & disciplinæ exercitio partite distincteque diximus. Nunc considerationem intendemus in minoris generis obseruationes, quæ ad ferias siue dies festos, dies ieiunii, ritus nuptiales & ritus funebres spectant, quæ omnia aliquo modo sub generali nomine cultus publici ecclesiæ comprehendi possunt.

De feriis loquentibus nobis ante omnia necesse est ferias ecclesiasticas a feriis ciuilibus distinguere. Nam aliæ pure

ecclesiasticæ, aliæ pure ciuiles, aliæ (vti feriæ maioris celebritatis) & ecclesiasticæ & ciuiles erant. Omnes dies solis per integrum annum & quindecim dies paschales, tam ecclesiastico quam ciuili respectu, dies feriati siue festi erant. Nam non tantum dies erant sollemnioris & religiosioris obseruationis, sed etiam dies vacationis a caussis forensibus & negotiis sæcularibus. Aliæ feriæ pure ecclesiasticæ erant. Dies enim erant religiosi conuentus, sed non omnino dies vacationis. Aliæ feriæ pure ciuiles erant, hoc est dies vacationis a caussis forensibus, & negotiis sæcularibus, nullo autem peculiari religiosæ obseruationis charactere insigniti. Huiusmodi erant feriæ æstiuæ, siue triginta dies messium, feriæ autumnales, siue triginta dies vindemiarum, tres dies kalendarum Ianuariarum, duo dies natales vrbium *Romæ* & *Constantinopolis*, & quatuor dies, dicti natales imperatorum, includentes diem, quo in lucem editi & diem, quo imperium adepti erant. De quibus omnibus, quum frequens eorum mentio in vetustis scriptoribus, legibus & canonibus habeatur, non alienum videtur sub huius dissertationis introitum loqui sigillatim.

§. II.

De feriis æstiuis, & de feriis autumnalibus.

OMNES istæ feriæ in lege quadam *Theodosii* & *Valentiniani* iunioris sub generali nomine *feriarum forensium* comprehenduntur. Vbi omnes dies iubentur esse iuridici [a], exceptis duobus mensibus messium & vindemiarum, kalendis Ianuariis, natalibus vrbium maximarum, *Romæ* & *Constantinopolis*, natalibus imperatorum, tam quibus in lucem editi, quam quibus impe-

(a) Cod. Theodos. lib. II. tit. VIII. de feriis, leg. II. Omnes dies iubemus esse iuridicos. Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accepit, æstiuis feruoribus mitigandis, & autumnis fœtibus decerpendis. Kalendarum quoque Ianuariarum consuetos dies d[illegible] sancimus. His adiicimus natalitios dies vrbium maximarum, Romæ atque Constantinopolis, quibus debent iura deferre, quia & ab ipsis quoque nata sunt. Sanctos quoque paschæ dies, qui septeno vel præcedunt numero, vel sequuntur, in eadem obseruatione numeramus. Nec non & dies solis, qui repetito in se calculo reuoluuntur. Parem necesse est haberi reuerentiam nostris etiam diebus, qui vel lucis auspicia, vel ortus imperii protulerunt.

rium

rium auſpicati erant, quindecim diebus paſchalibus, qui feſti erant, & eccleſiaſtico & ciuili reſpectu, & omnibus diebus ſolis per integrum annum. Vbi recte obſeruat GOTHOFREDVS [*], quod ceteri feriarum eccleſiaſticarum dies, natalis *CHRISTI*, epiphaniarum & pentecoſtes ſollemnitas, nondum iuridicis diebus in orbe *Romano* hoc tempore exemti fuerint. Nam ad hanc vſque tempeſtatem multi iudices gentilium erroribus adhuc dediti erant, adeoque actiones iuridicæ hiſce diebus fieri permittebantur, non obſtante, quod magna cum ſollemnitate & religioſa veneratione agitarentur inter chriſtianos. Poſtea vero, quum hanc legem in *codice* ſuo repeteret IVSTINIANVS [*b*], hiſce etiam diebus & in commemoratione paſſionum apoſtolicarum actiones forenſes, & omnia publica ſpectacula interdicebantur; qua de re plura poſthac.

(*) Gothofr. in loc. p. 125. Etſi natalis quoque domini, epiphaniarum & pentecoſtes ſollemnitas apud chriſtianos, vt feriarum dies, celebritate religioſa iam peragerentur, nondum tamen iuridicis diebus in orbe Romano hoc tempore exemti fuere; Quod ex hac lege liquet, vbi paganorum etiam iudicum multitudo adhuc magna erat, & quidem in ipſa vrbe Roma: Inter hæc ſcilicet initia ſatis viſum, ſi inter feſtos chriſtianorum dies, paſchales dies, dieſque ſolis iuridicis eximerentur, veneratione chriſtianæ religionis, ac non etiam alii, quantumlibet feriati chriſtianorum dies, qui in diem ſolis non inciderent; Sane ſpectacula hiſce quoque diebus exhiberi, non minus quam dominica, aut paſchatis, vetitum poſtea a Theodoſio iuniore in *d. l. dominico vlt. inf. de ſpectaculis.*

(*b*) Cod. Iuſtin. lib. III. tit. XII. de feriis leg. VII. Omnes dies iubemus eſſe iuridicos. Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis menſibus ad requiem laboris indulgentior annus excepit: æſtiuis feruoribus mitigandis: & autumno fructibus decerpendis: Kalendarum quoque Ianuariarum conſuctos dies otio mancipamus. His adiicimus natalitios dies vrbium maximarum, Romæ atque Conſtantinopolis: in quibus debent iura differri, quia & ab ipſis nata ſunt. Sacros quoque paſchæ dies, qui ſepteno numero vel præcedunt, vel ſequuntur. Dies etiam natalis, atque epiphaniarum Chriſti, & quo tempore commemoratio apoſtolicæ paſſionis, totius chriſtianitatis magiſtræ a cunctis iure celebratur: in quibus etiam prædictis ſanctiſſimis diebus neque ſpectaculorum copiam reſeramus. In eadem obſeruatione numeramus & dies ſolis (quos dominicos rite dixere maiores) qui repetito in ſeſe calculo reuoluuntur: in quibus parem neceſſe eſt habere reuerentiam: vt nec apud ipſos arbitros, vel a iudicibus flagitatos, vel ſponte electos, vlla ſit cognitio iurgiorum. Noſtris etiam diebus, qui vel lucis auſpicia, vel ortus imperii prætulerunt. In quindecim autem paſchalibus diebus compulſio annonariæ functionis, & omnium publicorum priuatorumque debitorum differatur exactio.

De feriis, quæ pure ciuiles erant, notandum eſt, quod earum quædam longo ante tempore in orbe *Romano* obſeruatæ, nec a chriſtianis primum inſtitutæ, ſed tantum in quibusdam ſpecialibus circumſtantiis reformatæ, & ritibus idololatricis aliiſque corruptelis, ex longa conſuetudine eis adhærentibus, repurgatæ fuerint. Exſtat de dierum nefaſtorum multitudine querela apud TVLLIVM [c] in *Verrinis.* Vnde *Auguſtus* imperator triginta illis eodem tempore exemit, eoſque, quum honorariis ludis dicati eſſent, actui rerum accommodauit, ne quod maleficium negotiumue impunitate vel mora elaberetur, vti in vita eius narrat SVETONIVS [d]. Similem feriarum coarctationem *Antoninus Philoſophus* fecit, referente CAPITOLINO [e], qui, *Iudiciariæ rei*, inquit, *ſingularem diligentiam adhibuit; faſtis dies iudiciarios addidit, ita vt ducentos triginta dies annuos rebus agendis litibuſque diſceptandis conſtitueret.* Imperatores chriſtiani dies feriatos denuo contraxerunt. Omnes enim dies feſtos, in honorem deorum gentilium agitari ſolitos, abrogabant. Et licet omnes dies ſolis per annum, nec non quindecim dies paſchales in ciuilium feriarum numerum redigerent; in vniuerſum tamen non amplius centum viginti quinque erant. Vt adeo ducenti & quadraginta remanerent, publicis negotiis legis deſtinati. Et ex his centum viginti quinque diebus, qui exemti erant, menſes duo feriatis diebus adſignabantur, vnus videlicet meſſium, alter vindemiarum, & ſic ſexaginta dies in vniuerſum: quorum triginta *feriæ æſtiuæ, & triginta feriæ autumnales* dicebantur. Atque hæ antiquæ feriæ fuerunt in vrbe *Roma*, STATIO [f], AVLO GELLIO [g],

(c) Cic. contr. Verrem.

(d) Sueton. vit. Auguſt. cap. XXXII. Ne quod maleficium negotiumue impunitate vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit.

(e) Capitolin. vit. Antonin. philoſoph. p. 74.

(f) Stat. lib. IV. ſyluar.

Certe iam Latiæ non miſcent iurgia leges.
Et pacem piger annus habet meſſeſque reuerſæ
Dimiſere forum: nec iam ſibi turba reorum
Veſtibulo, querulique rogant exire clientes:
Ceſſat centeni moderatrix iudicis haſta.

(g) Gell. noct. Attic. lib. IX. c. XV. Cum Antonio Iuliano rhetore, per *feriarum*

PLI-

PLINIO [b] & post hosce VLPIANO [i], celebri iureconsulto memoratæ, quorum hic postremus pluribus ostendit, quem in finem datæ fuerint, nimirum vt ne ruricolæ tempore messis & vindemiæ a colligendis fructibus auocarentur, exceptis certis caussis, quæ celeriorem decisionem coram prætore requirerent. In scholis etiam rhetorum hoc tempore obseruatas fuisse ferias, ex AVLO GELLIO & AVGVSTINO [k] condiscimus. Et quum istæ feriæ nihil noxæ, sed quamdam commoditatem in se haberent, sine vllo scrupulo ab imperatoribus christianis continuabantur, legibusque eorum stabiliebantur, (vti vidimus,

tempus *æstiuarum*, decedere ex vrbis æstu volentes, Neapolin concesseramus.

(*b*) Plin. lib. VIII. epist. XIX. Iulio mense, quo maxime lites interquiescunt.

(*i*) Digest. lib. II. tit. XII. De feriis leg. I. Ne quis messium vindemiarumque tempore aduersarium cogat ad iudicium venire, oratione diui Marci exprimitur: quia occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. - - Sed excipiuntur certæ caussæ, ex quibus cogi poterimus & per id temporis, quum messes vindemiæque sunt, ad pratores venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est, si dilatio actionem sit peremtura. Sane quotiens res vrget, cogendi quidem sumus ad prætorem venire, verum ad hoc tantum cogi æquum est, vt lis contestetur & ita ipsis verbis orationis exprimitur: denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem oratio concessit. Leg. II. Eadem oratione diuus Marcus in senatu recitata effecit, de aliis speciebus prætorem adiri etiam diebus feriaticis, vt puta, vt tutores aut curatores dentur, vt officii admoneantur cessantes, excusationes allegentur, alimenta constituantur, ætates probentur, ventris nomine in possessionem mittatur, vel rei seruandæ caussa, vel legatorum, fideiue commissorum, vel damni infecti, cetera. Leg. III. Solet etiam messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus, quæ tempore, vel morte peritura sunt: morte, veluti furti, damni, iniuriæ, iniuriarum atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicuntur, & si quæ similes sunt: item si res tempore peritura sunt, aut actionis dies exiturus est. Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur. Item in eum, qui quid nundinarum nomine aduersus communem vtilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur.

(*k*) August. confess. lib. IX. c. II. Placuit mihi in conspectu tuo non tumultuose abripere, sed leuiter subtrahere ministerium linguæ meæ nundinis loquacitatis, ne vlterius pueri meditantes, non legem tuam, non pacem tuam, sed insanias mendaces & bella forensia mercarentur ex ore meo arma furori suo. Et opportune iam paucissimi dies supererant ad *vindemiales ferias*, & statui tolerare illos, vt solemniter abscederem, & redemtus a te iam non redirem venalis. - - Verum tamen quia propter nomen tuum, quod sancti-

 quan-

quando vtilitatem earum & neceſſitatem ſumus contemplati;) relicta diuerſarum prouinciarum præſidibus libertate definiendi, quo tempore initium capere deberent. Neque enim menſem meſſis, vel menſem vindemiæ eodem vbique die, ſed prouinciæ aliæ maturius, aliæ ſerius, pro diuerſo cuiuſque climatis ſtatu & conditione, ordiebantur. Atque ita duorum iſtorum menſium obſeruatio, notante IACOBO GOTHOFREDO[l], durauit ad ætatem vſque *Ottonis* imperatoris, qui legibus *Longobardorum* eam primus abrogauit.

§. III.
De kalendis Ianuariis.

PROXIMAE feriæ ciuiles erant *kalendæ Ianuariæ*: Quæ, vt GOTHOFREDVS exiſtimat, tres dies comprehenderunt, pridie kalendarum, ipſas kalendas Ianuarias, & diem tertium nonarum, vel, vt alii [m] dicunt, pridie nonarum, communiter *bota* & *vota* vocitatum, quod eo die vota pro ſalute principis ſuſciperent. Hæ feriæ a chriſtianis quidem imperatoribus ſine vllis ritibus idololatricis continuabantur, erant tamen adhuc dies immoderatæ libertatis & intemperantiæ. Quamobrem antiqui patres & concilia acriter plerumque contra eorum obſeruationem inuehuntur. Neque enim TERTVLLIANVS [n] ſolum aduerſus haſce ferias loquitur, quando cum idololatria & ſuperſtitioſis ritibus tempore ethniciſmi celebrabantur, ſed

ficaſti per terras, etiam laudatores vtique haberet votum & propoſitum noſtrum, iactantiæ ſimile videbatur, non operiri tam *proximum feriarum tempus*, ſed de publica profeſſione ante oculos omnium ſita ante diſcedere, vt conuerſa in factum meum ora cunctorum intuentium, quam viceſimum *vindemialium diem* præuenire voluerim, multa dicerent, quod quaſi appetiſſem magnus videri.

(*l*) Gothofred. in cod. Theodoſ. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. II. p. 123 a. §. Quod. Tandem vero ſublatæ fuerunt hæ feriæ ab Ottone, *lib. II. tit. XLIX. legis Longobardorum.*

(*m*) Vid. Dempſter. paralipomena ad Roſini antiquit. Roman. p. 543. lin. antepenult.

(*n*) Tertull. de idololatr. c. XIV. Nimirum Saturnalia & kalendas Ianuarias celebrare hominibus placebat (Paulus) an modeſtia & patientia, an grauitate, an integritate? --- Iudæis dies ſuos feſtos exprobrat ſpiritus ſanctus. Sabbata, inquit, veſtra & neomenias & cærimonias odit anima mea. Nobis, quibus ſabbata extranea ſunt & neomenia, & feriæ a Deo aliquando dilectæ, Saturnalia & *Ianuariæ* & Brumæ & Matronales frequentantur &c.

in

in sequentibus etiam sæculis patres in popularibus sermonibus sæpenumero seueri & copiosi sint, vt earum obseruationem dissuadeant, tum ob reliquias superstitionis in multorum christianorum mentibus residuas, tum quia occasionem licentiæ iocularis, impietatis & intemperantiæ dabant populo. CHRYSOSTOMVS [o] dicit, multos superstitiosæ dierum obseruationi & auguriis addictos esse, atque putare, si nouilunium mensis istius cum voluptate & lætitia degant, reliquum se annum sic transacturos. Viros & feminas intemperantiæ se dare his diebus, persuasos a diabolo, bonam vel aduersam fortunam reliquorum anni dierum a tali ominoso eius exordio pendere. Quod diaboli inuentum esse dicit, quo omne virtutis studium tollere adlaboret. Porro obseruat [p], quod in harum feriarum celebratione lucernas in foro accendere &

(o) Chrysost. hom. XXIII. in eos, qui nouilunia obseruant. Tom. I. p. 297. (p. 464. edit. Francof. MDCXCVIII.) *οἱ ἐν τοῖς καπηλείοις ἀγῶνες γινόμενοι τήμερον, ἐτοί με μάλιστα ὀδυνῶσι, καὶ ἀσωτείας, καὶ ἀσεβείας ἐμπεπλησμένοι πολλῆς· ἀσεβείας μὲν, ὅτι παρατηρῶσιν ἡμέρας οἱ ταῦτα ποιῶντες, καὶ διωνίζονται, καὶ νομίζεσι, εἰ τὴν νεμηνίαν τῆ μηνὸς τέτε μεθ᾽ ἡδονῆς καὶ εὐφροσύνης ἐπιτελέσαιεν, καὶ τὸν ἅπαντα τοιῦτον ἕξειν ἐνιαυτόν· ἀσωτείας δὲ, ὅτι ὑπὸ τὸν ἕω γυναῖκες καὶ ἄνδρες φιάλας καὶ ποτήρια πληρώσαντες μετὰ πολλῆς, τῆς ἀσωτείας τὸν ἄκρατον πίνεσιν. --- Ἄλλως δὲ καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας ἂν εἴη, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰ δεξιὰ γένοιτο, καὶ τῆ παντὸς τῆτο προσδοκᾷν ἐνιαυτῆ. Οὐκ ἀνοίας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διαβολικῆς ἐνεργείας ἡ κρίσις αὕτη, μὴ τῇ οἰκείᾳ σπεδῇ καὶ προθυμίᾳ, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἡμερῶν περιόδοις τὰ κατὰ τὸν βίον ἐπιτρέπειν τὸν ἡμέτερον. Qui in tabernis ludi hodie fiunt, illi me maxime excruciant, & impietatis & intemperantiæ pleni sunt; impietatis quidem, quod qui hæc faciunt, dies obseruant, & auguriis addicuntur, & putant, si nouilunium mensis huius cum voluptate & lætitia degant, reliquum se annum sic transacturos: intemperantiæ vero, quod cum prima luce feminæ & viri pocula implentes, multa cum intemperantia vinum merum hauriunt. ---- Neque extremæ hoc est amentiæ, propter vnum diem, si auspicatus fuerit, per vniuersum hoc exspectare annum, neque amentiæ solum, sed diabolicæ cuiusdam efficientiæ indicium est, non proprio studio & alacritate, sed quibusdam dierum circuitionibus vitam nostram commendare.*

(p) Ibid. p. 300. (p. 265.) *τὸ πρὸς ἡμέρας ἐπτοῆσθαι τοιαύτας καὶ πλείονα ἐν αὐταῖς δέχεσθαι ἡδονὴν καὶ λύχνας ἅπτειν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ στεφανώματα πλέκειν, παιδικῆς ἀνοίας ἐστί. --- μὴ τὴν θύραν τῆς οἰκίας στεφανώσῃς. κ. τ. λ. Dies tales in admiratione habere, & magnam ex illis voluptatem capere & lucernas in foro accendere & coronis admodum redimere, puerilis cuiusdam amentia est. — Noli domus tuæ fores sertis coronare, cetera.*

domo-

domorum suarum fores sertis coronare consueuerint, quam rem, tamquam pompa diabolica & puerili amentia mistam, damnat. Similes querelæ factæ ab AVGVSTINO [q], CHRYSOLOGO [r], PRVDENTIO [s], ASTERIO AMASENO [t] & AMBROSIO [u]. Vt adeo, licet hi festi kalendarum dies per leges imperiales liciti essent, generaliter tamen ab antiquis scriptoribus propter vanitatem, intemperantiam, & effrenatas voluptates, in illis admitti solitas, damnati sint. Speciatim concilium *Trullanum* [x] saltationes aliasque cærimonias, inter viros & feminas kalendis vsitatas, sub pœna excommunicationis prohibet; quemadmodum pluribus ostendendi occasionem habuimus, quando de disciplina loquuti sumus [*] ecclesiæ. Et concilium *Antissiodorense* [y] cuiusdam superstitionis gentilis, tunc temporis adhuc residuæ in *Gallia*, meminit, quod ceruulum vel vitulum offerre consueuerint, quam rem obseruationem diabolicam appellat.

(q) Aug. serm. V. de kalendis Ianuar. tom. X. p. 621. seqq.

(r) Chrysolog. serm. CLV. tot. (bibl. patr. max. tom. VII. p. 963. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

(s) Prudent. lib. I. contr. Symmach.

- - Iano etiam celebri de mense litatur
Auspiciis epulisque sacris, quas inueterato,
Heu miseri, sub honore agitant, & gaudia ducunt
Festa kalendarum. Sic obseruatio creuit,
Ex atauis quondam male cœpta: deinde secutis
Tradita temporibus, serisque nepotibus aucta,
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,
Mosque tenebrosis vitiosa in secula fluxit.

(t) Aster. homil. IV. de festo kalendarum tot. ap. Combefis. auct. nou. p. 65. sqq.

(u) Ambros. serm. XVII. tot.

(x) Concil. Trull. c. LXII. Τὰς οὕτω λεγομένας καλάνδας, καὶ τὰ λεγόμενα βότα, καὶ τὰ καλούμενα βρυμάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς ἡμέρᾳ τελουμένην πανήγυριν, καθάπερ ἐκ τῆς τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρεθῆναι βουλόμεθα· ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς τῶν γυναικῶν δημοσίας ὀρχήσεις, πολλὴν λύμην καὶ βλάβην ἐμποιεῖν δυναμένας --- ἀποπεμπόμεθα. *Kalendas, quæ dicuntur, & vota & brumalia quæ vocantur; &, qui in primo Martii mensis die fit, conuentum ex fidelium vniuersitate omnino tolli volumus: sed & publicas mulierum saltationes, multam noxam exitiumque adferentes -- amandamus & expellimus.*

(*) Lib. XVI. cap. IV. §. XVII. vol. VII. p. 224.

(y) Concil. Antissiod. can. I. Non licet kalendis Ianuarii vecolo aut ceruolo facere, vel strenas diabolicas obseruare. Not. Sirmondus & Labbeus loco *vecolo* legunt *vetula* prisco more pro *vitula*.

§. IV.

§. IV.

De natalibus imperatorum.

PROXIMAE feriæ ciuiles erant dies natalitii imperatorum, qui duplicis erant generis; vnus vocabatur natalis genuinus, quo in lucem editi, alter natalis imperii, quo imperium adepti erant; quomodo in diuersis legibus [z] codicis *Theodosiani* distinguuntur & in aliis scriptoribus, quos copiose collegit GOTHOFREDVS [a]. Qui etiam obseruat, quod, quum *Constantinus* vetustis scriptoribus dicatur ortus in *Britannia*, id secundum hanc distinctionem intelligendum sit de ortu imperii, non de ortu lucis. Patria enim eius fuit *Naissus*, oppidum *Daciæ* mediterraneæ, quemadmodum ANTONIVS PAGIVS [b] ex multis planis IVLII FIRMICI, STEPHANI DE VRBIBVS aliorumque veterum scriptorum testimoniis demonstrat. Natalem autem imperii in *Britannia* habuit. Quem BARONIVS & multi viri docti alii falso interpretati natalem eius genuinum, in *Britannia* eum natum fuisse, inde collegerunt. Sed hæc obiter tantum. Hi natales imperatorum, siue naturales siue politici,

(z) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. II. Parem necesse est haberi reverentiam nostris etiam diebus, qui vel lucis auspicia, vel ortus imperii protulerunt. It. lib. VI. tit. XXVI. de proximis. Genuinus natalis nostri dies &c. Et leg. XVII. ibid. Genuino die natalis meæ clementiæ &c.

(a) Gothofr. in codic. Theod. lib. II. tit. VIII. leg. II. p. 135.

(b) Pagi critic. in Baron. ann. CCCVI. n. VIII. (IX.) Constantini magni patriam fuisse Naissum, oppidum Daciæ mediterraneæ, nunc Seruiæ dictæ, certum esse debet. Hoc enim Stephanus de vrbibus, qui nuper cum notis in Hollandia lucem vidit, Constantinus Porphyrogeneta lib. II. περὶ θεμάτων, Firmicus lib. I. matheseos sub initium, & Anonymus Valesianus disertis verbis docent: *Hic igitur Constantinus natus Helena matre vilissima* (id est infimæ conditionis) *in oppido Naisso, atque eductus, quod oppidum postea magnifice ornauit, litteris minus instructus, obses apud Diocletianum & Galerium sub iisdem fortiter in Asia militauit*, inquit Anonymus Valesianus. Accedit Cedrenus, qui Constantinum apud vrbem Daciæ natum scribit. Decepit Anglos, aliosque viros doctissimos locus panegyrici, Maximiano & Constantino dicti, in quo legitur: *Liberauit ille*, (Constantius, Constantini M. pater) *Britannias seruitute, tu etiam nobiles esse illic oriendo fecisti.* Quæ & similia ita ab illis de Britannia accepta, quasi natus illic Constantinus esset: quum tamen oratoris mens sit, gratulari se, ibi ortum factumque imperatorem Constantinum, ac vno verbo de natali imperii, non de natali genuino loquatur. Quare, quod Constantinus Anglus siue Britannus fuerit, inter fabulas computandum.

in magno ſemper pretio fuerunt & veneratione. Lex THEODOSII parem eis reuerentiam cum reliquis feriis ciuilibus vniuerſis haberi, hoc eſt, dies vacationis a publicis cauſſarum actionibus eſſe præcipit. Et hiſce diebus moris erat viris principibus, populum publicorum ſpectaculorum & ludorum oblectatione adficere, id quod partim ad honorandum illos dies, partim ad paſcendum populi oculos & animum ſpectabat. Prætor *Romanus* ex officio hoc facere debebat, vti ex diuerſis ARCADII [c] legibus in codice *Theodoſiano* apparet. Et iudicibus ſemel per iſtos dies ante meridiem ludis & ſpectaculis operam dare permittebatur [d], vbi nummos alii quidem argenteos, alii aureos pro ſua quiſque conditione diſtribuebant populo. Hiſce quoque diebus ſtatuæ vel imagines imperatorum in publicum producebantur [e], vt populus ciuilem ſuam illis reuerentiam exhiberet atque venerationem; cultura & religioſa adoratione, quæ hominum dignitatem excedit, ſupremo numini reſeruata, vti lex eleganter loquitur. Si quis autem horum dierum forte incideret in diem ſolis, tum per legem THE-

(c) Cod. Theod. lib. VI. tit. IV. de prætoribus leg. XXIX. Prætores, Romanus & Laureatus, natalibus noſtri numinis ſcenicas populo præbeant voluptates. Vid. leg. XXX. ibid. Ex quinque prætoribus, qui aquæductui Theodoſiano fuerant deputati, vnum, qui centum librarum argenti munificentiam ſuam definita erogatione præcludit, æterni principis ac fratris mei Honorii natalium feſtiuitatibus præcipue deputari.

(d) Cod. Theod. lib. XV. tit. V. de ſpectaculis leg. II. Nullus omnino iudicum aut theatralibus ludis, aut circenſium certaminibus, aut ferarum curſibus vacet, niſi illis tantum diebus, quibus vel in lucem editi, vel imperii ſumus ſceptra ſortiti: hiſque, vt ante meridiem tantum ſollemnitati pateant, poſt epulas vero ad ſpectaculum redire deſiſtant (in quo tamen omnes ſiue iudices, ſiue priuati, nihil penitus auri præmio dandum eſſe cognoſcent: quod ſolis licet conſulibus, quibus erogandi moderationem vitæ meritis permiſimus).

(e) Ibid. tit. IV. de imaginibus leg. I. Si quando noſtræ ſtatuæ vel imagines erigentur, ſeu diebus (vt adſolet) feſtis, ſiue communibus, adſit iudex, ſine adorationis ambitioſo faſtigio, vt ornamentum diei, vel loco & noſtræ recordationi, ſiri probet acceſſiſſe præſentiam. Ludis quoque ſimulacra propoſita, tantum in animis concurrentum mentiſque ſecretis noſtrum numen & laudes vigere demonſtret: excedens cultura hominum dignitatem ſuperno numini reſeruetur.

ODO-

ODOSII [f] publica ſpectacula ceſſabant, nec in iſtius diei ſollemnitatem admittebantur. THEODOSIVS iunior alios etiam maioris ſollemnitatis dies feſtos excepit, lege facta in hanc ſententiam [g]: *Dominico, qui ſeptimanæ totius primus dies eſt, & natali atque epiphaniorum CHRISTI, paſchæ etiam & quinquageſimæ diebus omni theatrorum atque circenſium voluptate per vniuerſas vrbes earumdem populis denegata, totæ chriſtianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupantur.* Quoniam autem hoc maieſtati imperiali derogare videri poterat, ſi non ex more exhiberentur ſpectacula in natalibus imperatorum, in iſtiuſmodi diem feſtum incidentibus, peculiarem huic legi cautionem addit: *Ne quis exiſtimet, in honorem numinis noſtri, veluti maiore quadam imperialis officii neceſſitate compelli, & niſi diuina religione contemta ſpectaculis operam praſtat, ſubeundam forſitan ſibi noſtræ ſerenitatis offenſam, ſi minus circa nos deuotionis oſtenderit, quam ſolebat; nemo ambigat, quod tunc maxime manſuetudini noſtræ ab humano genere defertur, quum virtutibus Dei omnipotentis ac meritis vniuerſi obſequium orbis impenditur.* Atque in hoc potiſſimum conſiſtebat differentia inter diem feſtum eccleſiaſticum & ciuilem, quod alter eſſet dies meræ delectationis & lætitiæ, alter autem ſollemne tempus deuotionis ac religioſæ adorationis, cui prior ille locum dare debebat, ſi in idem tempus ſimul inciderent.

§. V.

De natalibus vrbium, Romæ *ac* Conſtantinopolis.

VLTIMVM genus ciuilium feriarum erant dies natales duarum vrbium maximarum, *Romæ* & *Conſtantinopolis*, quotannis celebrari ſoliti. Prior ille natalis apud veteres *Romanos* ſumma feſtiuitate tranſigebatur, incidebatque in diem XI kalendas *Maias*, ſub nomine *paliliorum*, de quo lector in quolibet *Romanarum* antiquitatum ſcriptore plura [h] reperire poteſt. Hoc loco illud tantum notandum eſt, quod ſub chriſtianis

(f) Cod. Theod. lib. XV. tit. V. de ſpectaculis leg. II. Nullus ſolis die populo ſpectacula præbeat, nec diuinam venerationem confecta ſollemnitate confundat.

(g) Ibid. leg. V.

(h) Vid. Demſter. paralipom. ad Roſin. antiquit. Roman. lib. I. c. I. p. 8. Condita fuit (Roma) XI kal. Maii, diuerſitas tamen opinionum notanda eſt, nam quidam, inter quos Marianus Scotus, IX kal. Maias, alii X kalend. Maias, quam ſententiam probat Plutarchus, & Eutropius lib. I. & ex eo

 quo-

quoque imperatoribus hic dies festus fuerit. Id quod non tantum ex antememorata THEODOSII lege, sed ex SOZOMENO [*i*] etiam discimus, qui dicit, quod apud *Romanos* kalendis & diebus natalitiis tum imperatorum, tum vrbium regiarum dona militibus distribui solita sint. Et CASSIODORVS [*k*] de spectaculis & ludis circensibus, tamquam vsitata delectationum, populo hisce diebus exhibitarum, parte loquitur. *Constantinopolis* natalis & encænia quotannis celebrabantur ad diem V idus *Maias*, vti e MARCELLINO COMITE, CASSIODORO, CEDRENO, *chronico Alexandrino* & ZONARA obseruat GOTHOFREDVS. Et quemadmodum antiquæ leges & canones [*l*] *Constantinopoli* in rebus omnibus eadem regia ac honorifica privilegia concedunt, quæ veteri *Romæ* data erant: Ita in hoc istæ

Paul. Diacon. histor. miscellæ lib. I. sed, tamen certior auctorum consensus in XI kal. Maias fundamenta vrbis iacta reiicit, id est, in *parilia* siue *palilia*, pastorum deæ sollemnitatem, cetera.

(*i*) Sozom. lib. V. c. XVII. *ἐπεὶ καιρὸς παρῆν, βασιλέα δωρεῖσθαι στρατιώτας, γίνεται δὲ τοῦτο ὡς ἐπίπαν ἐν ταῖς Ῥωμαίων ἱερομηνίαις, καὶ βασιλέων, καὶ βασιλίδων πόλεων ἐν γενεθλίοις ἡμέραις, Vbi tempus adnenit, vt imperator dona militibus elargiretur, quod quidem kalendis apud Romanos & diebus natalitiis tum imperatorum, tum regiarum vrbium fieri solet.*

(*k*) Cassiodor. chronic. in Philipp. imperat. (Inter historiæ Roman. scriptores tom. I. p. 617. Francof. MDLXXXVIII.) His coss. millesimus annus vrbis [Romæ] expletus est: ob quam sollemnitatem innumerabiles Philippus cum [Philippo] filio suo bestias in circo magno interfecit, ludosque in campo Martio theatrales tribus diebus ac noctibus populo peruigilante celebravit: quadraginta etiam missus natali Romanæ vrbis cucurrerunt & agon mille annorum actus.

(*l*) Vid. Concil. Constantinop. I. c. III. Τὸν *μὲν τοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην. Constantinopolitanus episcopus habeat prioris honoris partes post Romanum episcopum, eo quod sit ipsa noua Roma.*

Concil. Chalcedon. c. XXVIII. Πανταχῆ *τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἑπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν ρν. θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὁρίζομεν, καὶ ψηφιζόμεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα, καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ὡς ἐκείνην, μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ᾽ ἐκείνην ὑπάρχουσαν. κ. τ. λ. Sanctorum patrum*

vrbes

vrbes æquales erant, vt anniuerſarii dies dedicationis earum iiſdem ritibus ac cærimoniis inter ferias ciuiles & dies vacationis ac lætitiæ in imperio *Romano* celebrarentur. Cuius rei ratio, cur ſcilicet vtriuſque vrbis natales feriati & non iuridici fuerint, in toties nobis memorata THEODOSII [m] lege hæc adſignatur; *ideo iura bis deferre* (vel differri) *debere*, *quia & ab ipſis quoque nata ſint*, hoc eſt, leges originem ſuam traxerint. Hæc eſt breuis recenſio feriarum ciuilium, quod ad earum obſeruationem ſub imperatoribus chriſtianis attinet. Nunc ad alterum genus feriarum progredimur, quæ ſacræ ſiue eccleſiaſticæ fuerunt obſeruationis.

LIBRI VICESIMI

CAPVT SECVNDVM

DE ORIGINE ET OBSERVATIONE DIEI DOMINICAE INTER CHRISTIANOS.

§. I.

Dies dominica in eccleſia inde ab apoſtolorum temporibus ſub diei ſolis, diei dominicæ, primi diei hebdomadis, diei panis, aliisque nominibus obſeruata.

INTER ferias ſacras & eccleſiaſticas maxime ſemper eminuit dies dominica, quæ cum magna veneratione in veteri

decreta vbique ſequentes, & canonem, qui nuper lectus eſt, centum & quinquaginta Dei amantiſſimorum epiſcoporum agnoſcentes, eadem quoque & nos decernimus ac ſtatuimus de priuilegiis ſanctiſſimæ eccleſiæ Conſtantinopolis, nouæ Romæ. Etenim antiquæ Romæ throno, quod vrbs illa imperaret, iure patres priuilegia tribuerunt. Et eadem conſideratione moti centum quinquaginta Dei amantiſſimi epiſcopi ſanctiſſimo nouæ Romæ throno æqualia priuilegia tribuerunt, recte iudicantes, vrbem, quæ & imperio & ſenatu honorata ſit, & æqualibus cum antiquiſſima regina Roma priuilegiis fructus, etiam in rebus eccleſiaſticis, non ſecus ac illam, extolli ac magnificari, ſecundam poſt illam exſiſtentem &c.
Cod. Theodoſ. lib. XVI. de epiſcopis tit. II. leg. XLV. Si quid dubietatis emerſerit, id oporteat non abſque ſcientia viri reuerendiſſimi ſacroſanctæ legis antiſtitis vrbis Conſtantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogatiua lætatur, conuentui ſacerdotali ſanctoque iudicio reſeruari. It. Cod. Theod. lib. XIV. tit. XIII. de iure Italico vrbis Conſtantinopol.

(m) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. II. vid. §. II. ſub litt. (a) pag. 2.

ecclesia, inde ab ipsis apostolorum temporibus, celebrari consueuit. Ipsi apostoli sæpe dicuntur inter se conuenisse hoc die ad facienda sacra, quippe qui dies erat resurrectionis dominicæ, *Act. XX, 7. Primo die hebdomadis congregatis discipulis ad frangendum panem, Paulus disserebat cum eis, abiturus postridie, produxitque sermonem vsque in mediam noctem.* Sic iterum *1 Corinth. XVI, 2. Primo quoque die hebdomadis vnusquisque vestrum apud se seponat, recondens vt thesaurum, quod pro Dei benignitate licuerit, ne, quum venero, tunc collectæ fiant.* Et S. *Ioannes* diserte eum vocat diem dominicum *Apoc. I, 10. Fui in spiritu raptus die dominico* „Non sane „sabbato iudæorum, quod procul dubio nominasset, non ali-„quo tantum die septimanæ, quia sic ambiguus esset titulus ad „implicandum potius, quam explicandum comparatus, sed die „illo, quo *CHRISTVS* resurrexerat, quo conuenire solebant a-„postoli ad sacra peragenda, & quo *Paulus* ordinauerat colle-„ctas habendas, prout moris erat in primitiua ecclesia. Quum „ergo de illa die tamquam nota & in ecclesia vsitata loquatur, „dubium non est, quin ex recepto ecclesiæ vsu hoc nomine „insignita sit. Quis enim alias christianorum intellexisset, „quid *Ioannes* hac appellatione significasset, si quam aliam di-„em designare voluisset?„ quomodo in huius quæstionis solutione scite argumentatur FRANCISCVS TVRRETINVS[a].

RES sic fundata in praxi apostolorum, porro illustrari atque confirmari potest ex generali ecclesiæ consuetudine in sequentibus sæculis. PLINIVS, præses gentilis sub *Traiano*, non multo post *Ioannis* apostoli & euangelistæ mortem de conuentibus christianorum ex ore quorumdam religionis christianæ desertorum cognouit, quos sibi adfirmasse dicit, „quod essent „soliti stato die [b] ante lucem conuenire carmenque Christo, „quasi Deo, dicere secum inuicem, seque sacramento non in „scelus aliquod obstringere, sed ne furtum, ne latrocinium, ne „adulterium committerent, ne fidem fallerent, ne depositum „appellati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedendi „fuisse, rursusque coëundi ad capiendum cibum, promiscuum

(a) Turretin. institut. theol. elencticæ part. II. loc. XI. de lege Dei quæst. XIV. p. 103.

(b) Plin. lib. X. epist. XCVII.

„tamen

„tamen & innoxium.„ Quæ plana deſcriptio eſt ſacrorum, die dominica peractorum, cumprimis vero agapes ſiue conuiuii illius publici, quod in eccleſia primitiua poſt ſumtam euchariſtiam ſingulis diebus dominicis fieri ſolebat ad mutuam caritatem fouendam & pauperes refocillandos. IGNATIVS, qui circa eamdem vixit ætatem, manifeſto ad obſeruationem diei dominicæ reſpicit, quando *Magneſianos* [*c*] iubet non amplius ſabbatum iudæorum colere, ſed ſecundum dominicam diem viuere, in qua vita noſtra exorta ſit per *CHRISTVM*, dominum noſtrum, & mortem ipſius. CLEMENS ALEXANDRINVS [*d*], obſeruante IO. BAPTISTA COTELERIO, hunc locum *Ignatianum* præclare illuſtrat & explanat, oſtendens, quid ſit *viuere ſecundum dominicam*, quando ait: *Exſequens praeceptum euangelii facit illum diem dominicum, quo malam abiecerit animi ſententiam, & acceperit eam, quae eſt ex cognitione, eam, quae eſt in ipſo domino glorificans reſurrectionem.*

Ex quibus diſcimus, **τὸ, κυριακὴ** commune nomen fuiſſe diei dominicæ, & **τὸ, κυριακὴν ζῆν**, eſſe vitam agere, diei dominicæ conuenientem, in memoriam reſurrectionis dominicæ. Veteres tamen nonnumquam, quando gentilibus ſcribunt, non dubitant eum vocare *diem ſolis*, vt nomine illis maxime cognito eum ſignificent. Ita IVSTINVS MARTYR in apologia ſua pro chriſtianis ad gentes [*e*] ait: *Solis die communiter omnes conuentum agimus: quandoquidem is primus dies eſt, quo Deus tenebris & materia, quae prius creauerat, verſa, mundum effecit; & IESVS CHRISTVS ſeruator noſter eo ipſo die a mortuis reſurrexit.* Similem in modum TERTVLLIANVS [*f*] reſpondens ethnicis,

(*c*) Ignat. epiſt. ad Magneſ. n. IX. *μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζῶντες, ἐν ᾗ καὶ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν δι᾽ αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.*

(*d*) Clem. Alex. ſtrom. VII. p. 877. edit. Oxon. *ἐντολὴν τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διαπραξάμενος, κυριακὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ποιεῖ, ὅτ᾽ ἂν ἀποβάλλῃ φαῦλον νόημα καὶ γνωστικὸν προσλάβῃ, τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ κυρίου ἀνάστασιν δοξάζων.*

(*e*) Iuſtin. apol. II. p. 99. *τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα· ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα, ἐν ᾗ ὁ θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας, κόσμον ἐποίησε· καὶ Ἰησοῦς χριστὸς, ὁ ἡμέτερος σωτὴρ, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη.*

(*f*) Tertull. apol. c XVI. Aeque ſi *diem ſolis* lætitiæ indulgemus, alia longe ratione quam religione ſolis &c. Item lib. I. ad nation. c. XIII. Alii ſo-

chri-

christianos solem adorare dictitantibus, ipsos quidem solis diem lætitiæ indulgere, ait, sed alia longe ratione, quam religione solis. Aliis temporibus, quando solis christianis scribit, plerumque appellationem *diei dominici* [g] adhibet, maxime vero, quando eum a sabbato iudæorum [h] vult distinguere. Idem in legibus primorum christianorum imperatorum potest obseruari. *Constantinus* [i] vtitur nomine *diei solis*, vbi omnes actiones forenses hoc die prohibet. *Valentinianus* [k] idem nomen eadem occasione vsurpat. Idem quoque faciunt *Valentinianus* iunior, *Theodosius* [l] senior & *Theodosius* iunior, quando obseruationem huius diei præcipiunt. Indiscriminatim autem id nominis adhibent, nonnumquam vocantes eum *diem dominicum*, quod magis vsitatum inter christianos erat, vti speciatim in lege quadam *Valentiniani* iunioris notatur, cuius hoc est initium: *Solis die, quem dominicum* [m] *rite dixere maiores* &c. Quod ille de maiorum consuetudine solis diem appellandi diem dominicum monet, non tantum ex iis, quæ ex IGNATIO, CLEMENTE ALEXANDRINO, & TERTVLLIANO notauimus, confirmatur, sed ex vsu etiam vocabuli κυριακὴ in epistola DIONYSII episcopi *Corinthiorum* ad *Soterem* antistitem *Romanum*,

lem christianorum Deum æstimant, quod innotuerit, ad orientis partem facere nos precationem, vel *die solis* lætitiam curare.

(g) Tertull. de coron. mil. c. III. Die dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare.

(h) Tertull. de ieiun. c. XV. Exceptis scilicet sabbatis & dominicis.

(i) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. I. Sicut indignissimum videbatur, *diem solis* venerationis suæ celebrem altercantibus iurgiis & noxiis partium contentionibus occupari, ita gratum ac iucundum est, eo die, quæ sunt maxime votiua, compleri.

(k) Ibid. leg. II. Kalendarum Ianuariarum consuetos dies otio sancimus. - Nec non & *dies solis* &c.

(l) Cod. Theod. lib. VIII. tit. VIII. de executoribus leg. I. *Die solis* neminem christianum ab exactoribus volumus conueniri, cetera. Leg. III. *Solis die*, quem dominicum rite dixere maiores, omnium omnino litium, negotiorum, conuentionum quiescat intentio, cetera. Lib. XI. tit. VII. de exactionibus leg. X. *Die solis* -- qui dudum faustus (al. festus) habetur, cet. Leg. XIII. *Solis die*, quem dominicum rite dixere maiores, cet. Lib. XV. tit. V. de spectaculis leg. II. Nullus *solis die* populo spectacula præbeat, cet.

(m) Cod. Theod. lib. XI. tit. V. de exactionibus leg. XIII.

EVSE-

EVSEBIO [n] memorata, vbi ait: *Hodie sacrum diem dominicum* (τὴν κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν) *transegimus.* Nec non ex iis, quæ EVSEBIVS [o] de MELITONE episcopo *Sardicensi* narrat, quod librum scripserit περὶ κυριακῆς, *de die dominico.* Similiter IRENAEVS in epistola [p] ad *Victorem* episcopum *Romanum*, solo die dominico (τῇ τῆς κυριακῆς ἡμέρᾳ) resurrectionis domini mysterium celebrandum esse dicit. Et ORIGENES [q] ad distinguendum diem dominicam a sabbato, ait: *Quod si ex diuinis scripturis hoc constat, quod die dominica Deus pluit manna de cælo, & in sabbato non pluit, intelligant iudæi, iam tunc prælatam esse dominicam nostram iudaico sabbato*, cetera. Hoc non tantum antiquitatem nominis istius demonstrat, sed ostendit etiam, istius diei celebrationem in resurrectionis dominicæ memoriam vniuersaliter in ecclesia ab apostolorum inde tempore obtinuisse. Et a sollemni quodam actu frangendi panem in constanti celebratione eucharistiæ hoc die vsitata, supra [*] obseruauimus ex CHRYSOSTOMO, vocatum fuisse *diem panis*, quod generalis primitiuæ ecclesiæ mos esset, singulis diebus dominicis per integrum annum ad frangendum panem & recipiendam sacram eucharistiam conuenire. Neque opus est hoc loco plura de hac consuetudine, vel vllis aliis publici cultus Dei partibus, (cuiusmodi erat psalmodia, lectio scripturarum, verbi diuini

(n) Euseb. lib. IV. c. XXIII. τὴν σήμερον ἐν κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν.

(o) Euseb. lib. IV. c. XXVI. Μελίτωνος τὰ περὶ τοῦ πάσχα δύο -- καὶ ὁ περὶ κυριακῆς λόγος, *Melitonis quidem de pascha libri duo -- alius de* die dominico.

(p) Ap. Euseb. lib. V. c. XXIV. Ὁ Εἰρηναῖος --- παρίσταται μὲν τὸ δεῖν ἐν μόνῃ τῇ τῆς κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον.

(q) Origen. hom. VII. in Exod. XV. tom. I. p. 82. (p. 49. f. edit. Paris. MDCIV.) Vid. Hippolytus ep. can. paschal. cit. a Gothofredo in cod. Th. lib. VIII. tit. VIII. leg. III.

ΕΤΕΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΤΩ. Α. ΑΡΧΗ
ΑΙ ΚΥΡΙΑΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΚΑΤΑ
ΕΤΟΣ.

Item:

ΑΠΟΜΝΗΣΤΗΣΕΣΘΑΙ ΔΕ ΔΕΙ
ΟΤΑΝ ΕΜΠΕΣΗ ΚΥΡΙΑΚΗ.

(*) Lib. XV. cap. IX. §. II. vol. VI. p. 574.

prædicatio, oratio & diſciplinæ in pœnitentes adminiſtratio, eorumque abſolutio) diſſerere, quia de his in diuerſis antecedentibus libris ſatis fuſe egimus, ſed nunc tantum quaſdam ſpeciales leges & conſuetudines enarrabimus, quæ ad ſingularem reuerentiam, honorem & venerationem præcellentiſſimæ huius diei dignitati exhibendam, fuerunt obſeruatæ.

§. II.

Omnes actiones forenſes prohibitæ & dilatæ hoc die, exceptis iis, quæ abſolutæ eſſent neceſſitatis vel magnæ caritatis: cuiusmodi erat manumiſſio ſeruorum, ceteræ.

HISCE adnumerare primo loco poſſumus iſtas leges imperiales, quæ omnes lites & actiones forenſes hoc die prohibent, ſcilicet ſenatusconſulta, cauſſarum dictiones, exactiones, decreta iudicum & exſecutiones; exceptis ſolum iis, quæ abſolutæ eſſent neceſſitatis vel magnæ caritatis, vti ſeruorum manumiſſio, quæ non erat prohibita, quia mirificæ caritatis & inſignis miſericordiæ actus erat. Hæc eadem reuerentia erat, quam vetuſtæ leges *Romanæ* feriis ſuis, ſiue diebus feriaticis tempore idololatriæ & ſuperſtitionis deferri iuſſerant. Vt autem tunc temporis dies dominicus in nullo numero erat inter gentiles, ita nulla dabatur in eius gratiam immunitas, ſed ille non minus erat iuridicus, quam reliqui omnes, vſque dum CONSTANTINVS primam legem ad eximendum eum ſciſceret. Iam vero chriſtianæ quoque leges, de diei dominici obſeruatione præcipientes, eumque diebus iuridicis eximentes, quaſdam adhuc exceptiones admittebant, ſicuti leges ethnicæ ratione feriarum ſuarum ante illas fecerant. Exceptiones, per leges ethnicas factas, ſigillatim recenſet VLPIANVS [r] ex edictis *Traiani* & *Marci Antonini*. *Diuus Marcus*, inquit, *effecit de aliis ſpeciebus prætorem adiri, etiam diebus feriaticis: Vt puta, vt tutores aut curatores dentur, vt officiis admoueantur ceſſantes, excuſationes adlegentur, alimenta conſtituantur, ætates probentur, ventris nomine in poſſeſſionem mittatur, vel rei ſeruandæ cauſſa, vel legatorum fidei, vel commiſſorum vel damni infecti: Item de teſtamentis exhibendis, vt curator detur bonorum eius, qui an hæres exſtiturus ſit, incertum eſt: aut de alen-*

(r) Digeſt. lib. II. tit. XII. de feriis leg. II. III. IX.

dis liberis, parentibus, patronis, aut de adeunda suspecta hereditate: aut vt aspectu atrox iniuria aestimetur; vel fidei commissaria libertas praestanda. Solet etiam messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus, quae tempore vel morte peritura sunt: morte, veluti furti, damni, iniuriae, iniuriarum atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse dicantur, & si quae similes sunt; item si res tempore peritura sunt, aut actionis dies exiturus est. Et interiectis quibusdam: *Diuus Traianus Minucio Natali rescripsit, ferias a forensibus tantum negotiis dare vacationem: ea autem, quae ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda.* Iam vti vetustae leges *Romanae* dies feriaticos gentilium ab omnibus iuridicis negotiis immunes esse pronuntiabant; omnesque actiones & caussas forenses, exceptis modo memoratis, differri iubebant: Ita CONSTANTINVS eumdem honorem ac reuerentiam decernebat diei dominico, iubens eum esse diem perfectae vacationis ab omnibus litibus, caussarum dictionibus & negotiis forensibus, nisi magna quaedam necessitas vel caritas congressum iuridicum & publicam transactionem postularet. Hoc enim semper cum scopo quiescendi in sabbato & die dominico consistere posse credebatur, quemadmodum ipse seruator noster legem sabbati in variis beneficentiae casibus doctrina pariter & exemplo suo interpretatus est. Hinc CONSTANTINVS [s] omnibus suis iudicibus simpliciter & absolute interdicebat hoc die vllas caussas siue criminales siue ciuiles audire, iis tantum exceptis, quae saluis caritatis christianae regulis differri haud poterant, quales actiones & negotia in lege *votiua* vocantur; cuiusmodi aliqua erat emancipatio, vel manumissio seruorum, quam hoc die legitimo modo faciendi omnibus dabat potestatem, & super his rebus actus non prohiberi vo-

(s) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. I. Sicut indignissimum videbatur, diem solis, veneratione sui celebrem, altercantibus iurgiis & noxiis partium contentionibus occupari, ita gratum ac iucundum est, eo die, quae sunt maxime votiua, compleri: Atque ideo emancipandi & manumittendi die festo cuncti licentiam habeant, & super his rebus actus non prohibeantur.

Vid. cod. Iustin. lib. III. tit. XII. leg. II. Vt in die dominico emancipare ac manumittere liceat, reliquae caussae vel lites quiescant, cetera.

lebat.

lebat. HONORIVS ſimiliter inquiſitionem contra nauicularios [t], publicum frumentum ex *Africa Romam* transuehentes, cœptam excipiebat. Si qua fraudis ſuſpicio aduerſus eos eſſet, quæſtionibus examinandi ſine vlla mora erant quibuscumque diebus feriatis & deuotionum. Quia publici frumenti conſeruatio multum intererat ad publicam ſalutem vrbis *Romæ:* adeoque in iſtiuſmodi fraudes omnibus diebus, nullo excepto, inquiri expediebat. Eamdem ob rationem HONORIVS & THEODOSIVS iunior aliam legem [u] promulgabant in hanc ſententiam: *Prouinciarum iudices moneantur, vt in Iſaurorum latronum quæſtionibus nullum quadrageſimæ nec venerabilem paſcharum diem exiſtiment excipiendum: ne differatur ſceleratorum proditio conſiliorum, quæ per latronum tormenta quærenda eſt; quum facillime in hoc ſummi criminis ſperatur venia, per quod multorum ſalus & incolumitas procuratur.* Vt adeo, ſi miſericordia & caritas, vel publicæ vtilitatis & ſalutis ratio id poſceret, omnes dies eſſent iuridici, & actiones forenſes locum haberent die dominico non minus, quam quouis alio. Verum ſi ab hiſce ſpecialibus caſibus diſceſſeris, actiones cauſſarum forenſium hoc die vniuerſaliter interdictæ erant. VALENTINIANVS ſenior [x] omnem debiti tam publici quam priuati exactionem hoc die fieri vetabat. *Die ſolis*, inquiens, *qui dudum fauſtus habetur, neminem chriſtianum ab exactoribus volumus conueniri; contra eos, qui id facere auſi ſint, hoc noſtri ſtatuti interdicto periculum ſancientes.* VALENTINIANVS iunior [y] paullo expreſſius loquitur: *Solis die, quem dominicum rite dixere maiores, omnium omnino litium, negotiorum, conuentionum quieſcat intentio. Debitum publicum priuatumue nullus efflagitet: Ne apud ipſos quidem arbitros, vel in iudiciis flagitatos, vel ſponte delectos, vlla ſit agitatio iurgiorum. Et non modo notabilis, verum etiam ſacrilegus iudicetur, qui a ſanctæ religionis inſtituto rituue deflexerit.* Idem

(t) Cod. Theod. lib. XIII. tit. V. de nauiculariis, leg. XXXVIII. Huiuſmodi inquiſitio etiam diebus feriatis & deuotionum abſque vlla obſeruatione peragenda eſt.

(u) Cod. Th. lib. IX. tit. XXXV. de quæſtionibus, leg. VII.

(x) Cod. Theod. lib. VIII. tit. VIII. de exſecutoribus leg. I. Et hæc lex repetitur cod. Theod. lib. XI. tit. VII. de exactionibus leg. X.

(y) Cod. Theod. lib. VIII. tit. VIII. exſecutor leg. III. Hæc lex repetitur cod. Th. lib. XI. tit. VII. de exactionibus leg. XIII.

VA-

VALENTINIANVS vna cum THEODOSIO magno aliam habet legem [z], qua omnes dies solis per vniuersum annum dies vacationis ab negotiis forensibus quibuscumque, ad aliorum dierum feriatorum similitudinem, esse iubet.

§. III.

Omnia negotia sæcularia vetita, exceptis iis, ad quæ curanda necessitas vel caritas homines compelleret, cuiusmodi erat collectio fructuum tempore messis, per easdem leges.

NEQVE vero negotia solum forensia, sed omnes etiam sæculares & seruiles operæ atque labores hoc die interdicti erant, iis solis exceptis, quibus homines vacare vel necessitate vel magna quadam caritate compellerentur; cuiusmodi erat frugum collectio messis tempore, quæ initio permissa erat hoc die, vt ne opportunitate sua exciderent agricolæ; item visitatio detentorum in carceribus reorum, ab episcopis & iudicibus institui solita, quæ tantum abest vt sacrum otium hoc die violaret, vt necessarium potius misericordiæ & caritatis esset officium, quod leges eis iniungebant. EVSEBIVS in vita *Constantini* imperatoris [a] duarum legum facit mentionem, quas militibus suis tulerit, vt ab omni militari exercitio hoc die cessarent. Et quum eorum alii fidem christianam amplexi essent, alii gentilibus erroribus adhuc inhærerent, prima lege eam exercitus sui partem, qui christiani essent, cum omni diligentia ad ecclesiam Dei se conferre iussisse eum dicit. Et vt maiorem haberent libertatem atque otium orationibus heic vacandi, a reliquis occupationibus hoc die eos fecisse immunes. Reliquis, qui diuinæ fidei doctrinam nondum suscepissent, altera lege præcepisse, vt dominicis diebus in aper-

(z) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. II. Nec non & dies solis, qui repetito in se calculo reuoluuntur, in eadem obseruatione numeramus. Vid. in rem eamdem legem Leonis & Anthemii in cod. Iustin. lib. III. c. XII. de feriis leg. XI. Dominicum itaque diem ita semper honorabilem decernimus & venerandum, vt a cunctis exsequutionibus excusetur: nulla quemquam vrgeat admonitio: nulla fideiussionis flagitetur exactio: taceat apparitio: aduocatio delitescat: sit ille dies a cognitionibus alienus: præconis horrida vox silescat: respirent a controuersiis litigantes & habeant fœderis interuallum, cetera.

(a) Euseb. vit. Constantin. lib. IV. cap. XVIII. XIX. XX. tot.

tum campum procederent, & armis suis sepositis precationem, quam ab ipso dictatam antea didicissent, simul omnes signo dato ad Deum funderent. Neque enim hastis & armatura nec corporis viribus confidere eos oportere, sed summum omnium Deum, auctorem bonorum omnium & ipsius adeo victoriæ agnoscendum, eique sollemnes preces persoluendas esse, manibus quidem in cælum sublatis, mentis autem oculis altius ad ipsum vsque cæli regem erectis. SOZOMENVS [*b*] eiusdem rei meminit, quando *Constantinum* die dominico (quem *Hebræi* quidem primum sabbati appellent, gentiles vero soli consecrarint) & eo, qui sabbatum antecedat, cunctos a iudiciis aliisque negotiis feriari, precibusque ac supplicationibus Deum colere præcepisse narrat. Ac dominicum quidem diem ideo sic honorasse dicit, quod *CHRISTVS* eo die a mortuis resurrexisset: diem vero sabbatum antecedentem eo, quod *CHRISTVS* cruci affixus tum fuisset. HENRICVS quidem VALESIVS [*c*] SOZOMENVM errare existimat, quando *Constantinum* præcepisse dicit; vt die *Veneris* cuncti a iudiciis abstineant, & potius ad consuetudinem sui temporis loqui, vbi id obseruari viderit: De die autem dominico nulla est controuersia. Nam non EVSEBIVS tantum, sed ipsa lex, adhuc in codice *Theodosiano* obuia, istum diem ab omnibus actionibus iuridicis immunem pronuntiat. Exstat & alia lex CONSTANTINI in codice *Iustinianeo*, qua non tantum actiones forenses sed reliqua etiam negotia sæcularia [*d*] omnia & cun-

(*b*) Sozomen. lib. I. c. VIII. *τὴν δὲ κυριακὴν καλουμένην ἡμέραν, ἣν ἑβραῖοι πρώτην τῆς ἑβδομάδος ὀνομάζουσιν, ἕλληνες δὲ ἡλίῳ ἀνατιθέασι, καὶ τὴν πρὸ τῆς ἑβδόμης ἐνομοθέτησε δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων σχολὴν ἄγειν πάντας, καὶ ἐν εὐχαῖς καὶ λιταῖς τὸ θεῖον θεραπεύειν· ἐτίμα δὲ τὴν κυριακὴν, ὡς ἐν ταύτῃ τοῦ χριστοῦ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν· τὴν δὲ ἑτέραν, ὡς ἐν αὐτῇ σταυρωθέντος.*

(*c*) Valeſ. in Euseb. de vit. Constant. lib. IV. c. XVIII. In Sozomeni verbis nonnihil difficultatis occurrit, quod quidem spectat ad diem Veneris. Vix enim mihi persuadere possum, Constantinum præcepisse, vt eo die a iudiciis abstinerent. Certe Eusebius id non dicit de Veneris die, sed tantum de die dominico. Exstat Constantini lex in codice Theodosiano, titulo de feriis, in qua dies tantum dominicus excipitur. Itaque id de suo admensus est Sozomenus. Qui, quum sua ætate id obseruari videret Constantinopoli, Constantinum eius rei auctorem fuisse, credidit.

(*d*) Cod. Iustin. lib. III. tit. XII. de feriis leg. III. Omnes iudices, vrbanæque plebes & cunctarum artium officia venerabili die solis quiescant. Ruri ta-

ctarum

ctarum artium officia hoc die prohibet; solis ruricolis agrorum culturae vacandi permittens libertatem, quia frequenter eueniat, vt non aptius alio die frumenta sulçis aut vineae scrobibus mandentur; nec aequum sit, vt commodum tempus, quod diuina prouidentia eis concedat, perire sinant. Per legem quamdam HONORII [e] iudicibus non permittitur solum, sed etiam iniungitur, vt singulis diebus dominicis reos videant eosque e custodia eductos interrogent, num custodes carcerum aliquod humanitatis officium, per leges eis indultum, denegent. Necessarius quoque victus non habentibus iubetur ministrari, libellis duabus aut tribus quotidie ad procurandam pauperibus alimoniam decretis. Iubentur itidem incarcerati ad balneum sub fida custodia hoc ipso die deduci, ad eluendas sordes, in carcere contractas. Quod si qui iudices vel eorum officiales hasce regulas contemserint, certa pecuniae summa multandi dicuntur. Denique episcopus loci iudices idemtidem monere iubetur, vt hac in parte officio suo deesse ne velint. Similem regulam in *Gallia* a concilio quinto *Aurelianensi* [f] sub rege *Childeberto* anno DXLIX factam legimus, vbi hunc in modum decernitur: *Qui pro quibuscumque culpis in carceribus deputantur, ab archidiacono seu a praeposito ecclesiae diebus dominicis requirantur, vt necessitas vinctorum secundum praeceptum diuinum*

men positi agrorum culturae libere licenterque inseruiant: Quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta sulcis aut vineae scrobibus mandentur: Ne occasione momenti pereat commoditas caelesti prouisione concessa.

(e) Cod. Theod. lib. IX. tit. III. de custodia reorum, leg. VII. Iudices omnibus dominicis diebus productos reos e custodia carcerali videant, interrogent, ne his humanitas clausis per corruptos carcerum custodes denegetur: victualem substantiam non habentibus faciant ministrari, libellis duobus (legend. duabus) aut tribus diurnis, vel quod (id est quodcumque) aestimaverint, commentariensi decretis, quorum (leg. quarum) sumtibus proficiunt alimoniae pauperum, quos ad lauacrum sub fida custodia dari oportet: Multa iudicibus viginti librarum auri & officiis eorum eiusdem ponderis constituta; ordinibus quoque trium librarum auri multa proposita, si saluberrime statuta contemserint. Nec deerit antistitum christianae religionis cura laudabilis, quae ad obseruationem constituti iudicis hanc ingerat monitionem.

(f) Concil. Aurelian. V. c. XX.

miseri-

misericorditer subleuetur: Atque a pontifice, instituta fideli & diligenti persona, qui necessaria prouideat, competens victus de dono ecclesiæ tribuatur. Hic magnæ misericordiæ actus erat, adeoque recte excipiebatur a communibus operibus & negotiis, quæ die dominico vetita erant. Tametsi in codice *Iustiniano* [g] hoc negotium ex die dominico ad diem *Mercurii* & diem *Veneris* transfertur, qui itidem dies conuentus ecclesiastici erant, non autem tam exacte obseruabantur, quam quidem dies dominicus. Et per alias leges [h] licentia illa, quam ruricolis indulsit *Constantinus*, vt die dominico agrorum culturæ operam dare possent, non mediocriter imminuta est. Priuati scriptores & canones ecclesiæ itidem istam licentiam impugnant. IRENAEVS exponens legem sabbati, opinionem suam de ea in hunc modum declarat [i]: *Esurientes accipere sabbatis escas ex his, quæ adiacebant, non vetabat lex: metere autem & colligere in horreum vetabat.* Similem in modum TERTVLLIANVS ad *Marcionem* [k]: *Contrarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & instabili; prohibentis sabbatis operari & iubentis arcam circumferri per dies octo, id est: etiam sabbato in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legem, opera humana non diuina prohibentem. Siquidem sex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die sabbata domino Deo tuo; non facies in eo omne opus; quod? vtique tuum. Consequens enim est, vt ea opera sabbato auferret, quæ sex diebus supra indixerat, tua scilicet, id est: humana & quotidiana. Arcam autem circumferre neque quotidianum opus videri potest, neque humanum, sed & rarum & sacrosanctum, & ex ipso tunc Dei præcepto vtique diuinum.* AVGVSTINVS, vel quisquis auctor sermonum de tempore est, ait [l]: *Ideo sancti doctores ecclesiæ decreuerunt, omnem gloriam iudaici sabbatismi in diem dominicam transferre, vt, quod ipsi in figura, nos celebraremus in veritate. -- Obseruemus ergo diem domini-*

(g) Cod. Iustin. lib. IX. tit. IV. de custodia reorum, leg. VI. Oportet autem episcopum per quartam feriam aut parasceuen inquirere eos, qui sunt in custodia, cetera.

(h) Leo nouell. LIV. Neque agricolæ, neque quiquam alii in illo die illicitum opus adgrediantur.

(i) Iren. lib. IV. c. XX.

(k) Tertull. contr. Marcionem lib. II. c. XXI.

(l) Augustin. homil. CCLI. de tempore, tom. X. p. 307. (p. 1152. ed. Bas. MDLXIX.)

cam

ram & sanctificemus illam, sicut antiquis praeceptum est de sabbato, docente legislatore: A vespere vsque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra. Videamus, ne otium nostrum vanum sit, sed a vespera diei sabbati, vsque ad vesperam diei dominici sequestrati a rurali opere & ab omni negotio, soli diuino cultui vacemus. Sunt, qui hanc homiliam *Caesario Arelatensi* episcopo *Gallicano* adsignant, idque non sine ratione videntur facere. Nam concilia *Gallicana* circa hoc tempus opera ruralia seuere prohibent. Concilium *Aurelianense* tertium canonem habet in hanc sententiam [m]: *Quia persuasum est populis, die dominico cum caballis & bobus & vehiculis itinerare non debere, neque vllam rem ad victum praeparare, vel ad nitorem domus vel hominis pertinentem nullatenus exercere; Quae res quia ad iudaeam magis quam ad obseruantiam christianam pertinere probatur; id statuimus, die dominico, quod ante fieri licuit, licere. De opere tandem rurali, id est, agricultura, vel vinea, vel sectione, vel messione, vel excussione, vel exsecta sepe censuimus abstinendum, quo facilius ad ecclesiam venientes, orationis gratia vacent.* Ita similiter concilium *Antissiodorense* [n]: *Non licet die dominico boues iungere, vel alia opera exercere.* Et concilium secundum *Matisconense* [o]: *Nullus vestrum litium fomitibus vacet: Nullus caussarum actiones exerceat: Nemo sibi talem necessitatem exhibeat, quae iugum ceruicibus iuuencorum imponere cogat. Estote omnes in hymnis & laudibus Dei animo corporeque intenti. -- Si quis vestrum hanc salubrem exhortationem parui penderit, aut contemtui tradiderit, sciat, se pro qualitatis merito principaliter a Deo puniri, & deinceps sacerdotali quoque irae implacabiliter subiacere. Si caussidicus fuerit, irreparabiliter caussam amittet: Si rusticus aut seruus, grauioribus fustium ictibus verberabitur: Si clericus aut monachus, mensibus sex a consortio suspendatur fratrum.* Sunt [p] multa alia *Gallicana* & *Hispanica* concilia, tempore *Caroli magni* habita, quae canones habent rem eamdem prohibentes. Quod ostendit, licentiam agricolationi studendi die dominico, a *Constantino* indultam,

(*m*) Concil. Aurel III. c. XXVII.

(*n*) Concil. Antissiodor. c. XVI.

(*o*) Concil. Matiscon. II. c. I.

(*p*) Vid. praeceptionem Guntramni regis ad episc. & iudices regni sui ad calcem concilii Matiscon. II. (tom. V. concil. p. 991. seq. in primis p. 992. b.) Idcirco huius decreti ac definitionis generalis vigore decernimus, vt in o-

numquam ab ecclesia fuisse approbatam. Neque vero res facilis erat, homines ab vsu istius libertatis cohibere, quam lex illis dederat, adeoque indulgentia illa frui pergebant, quæ tam speciosum habebat titulum. In multis locis malum increscebat; nam iudicia agebant, perorabant caussas, nundinas celebrabant & negotiabantur hoc die non minus, quam quolibet alio; vti ex diuersis querelis, contra hasce res tempore *Caroli magni* factis, apparet, qui inter res alias hosce abusus in reformatione sua corrigere adlaborauit.

ECCLESIA autem non iis solum, qui diem dominicum profanabant, sese opponebat, sed omnibus etiam illis, qui ab altera parte ex superstitione pharisaica obseruationem eius ad ineptam asperitatem in abstinendo se ab omni opere manuum extendere conabantur. *Dositheani* inter iudæos ab ORIGENE [q] notantur, tamquam ridiculum sensum dantes legi *Mosis*, quæ ait: *Sedebitis vnusquisque in domibus vestris, nullus mouebitur de loco suo in die sabbatorum.* Hoc illi ad verbum ita stricte interpretabantur, quasi vnusquisque, quo habitu, quo loco, qua

mnibus diebus dominicis, in quibus sanctæ resurrectionis mysterium veneramur, vel in quibuscumque reliquis sollemnitatibus, quando ex more ad veneranda templorum oracula vniuersæ plebis coniunctio deuotionis congregatur studio, præter victum, quem præparari conuenit, ab omni corporali opere suspendantur, nec vlla caussarum præcipue iurgia moueantur.

Concil. Arelat. VI. can. XVI. Ne in diebus dominicis publica mercata, neque caussationes disceptationesque exerceantur, & penitus a rurali & seruili opere cessetur: his solummodo peractis, quæ ad Dei cultum & seruitium pertinere noscuntur.

Concil. Mogunt. sub Carolo M. can. XXXVII. Omnes dies dominicos cum omni veneratione decreuimus obseruari & a seruili opere abstinere: & vt mercatus in eis minime sit, nec placitum, vbi aliquis ad mortem vel pœnam iudicetur.

Conc. Turon. III. sub eodem can. XL. Interdicatur, ne mercata & placita vsquam fiant die dominica, qua oportet omnes christianos a seruili opere in laude Dei & gratiarum actione vsque ad vesperam perseuerare.

Concil. Remens. c. XXXV. Vt diebus dominicis secundum domini præceptum nulla opera seruilia quilibet perficiat, nec ad placita conueniat, nec etiam donationes in publico facere præsumat, neque mercata exerceat.

(q) Origen. περὶ ἀρχῶν lib. IV. cap. II. p. 743. (pag. 470. m. edit. Par. MDCIV.) Alii, ex quibus Dositheus Samaritanus -- ridiculosius aliquid statuunt, quia vnusquisque, quo habitu, quo loco, qua positione in die sabbati fuerit inuentus, ita vsque ad vesperam debeat permanere &c. Repetitur hoc in

posi-

positione in die sabbati fuerit inuentus, ita vsque ad vesperam debeat permanere: id est, vel si sedens, vt sedeat tota die: vel si iacens, vt tota die iaceat. Iudæorum magistri in confutandis hisce *Dosithei* somniis æque ridiculi erant. Ex inanibus enim & friuolis traditionibus dictitabant, vnicuique locum suum reputari intra duo millia vlnarum: adeoque qui non vlterius progrederetur, eum non existimandum esse extra locum [r] suum se mouere. Non minus ridiculi erant in interpretandis aliis legibus, quæ operari & onus ferre in sabbato prohibent. Dicebant [s], Non reportari onus, si calceamenta quis habeat sine clauis, onus vero esse si caligulas quis cum clauis haberet. Et si quidem supra vnum humerum aliquid portaret, onus esse, si vero supra vtrumque, non esse onus. Nonnulli eorum adeo superstitiosi erant, vt, si eorum vita ageretur, digitum ad se iuvandum mouere nollent, veriti, ne operando sabbatum violarent. Cuius rei notabile exemplum SYNESIVS [t] dat in iudæo quodam gubernatore, qui in violenta tempestate nauem

philocalia Origenis cap. I. p. 14. *οἱ ἐκ περιτομῆς — φλυαρῦσιν εὑρεσιλογῦντες, ψυχρὰς παραδόσεις φέροντες, ὥσπερ καὶ περὶ τῦ σαββάτυ, φάσκοντες τόπον ἑκάστῳ εἶναι δισχιλίας πήχεις· ἄλλοι δὲ, ὧν ἐστι Δοσίθεος ὁ Σαμαρεὺς, καταγινώσκοντες τῆς τοιαύτης διηγήσεως, οἴονται ἐπὶ τῦ σχήματος, ὃ ἂν καταληφθῇ τις ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῦ σαββάτυ, μένειν μέχρις ἑσπέρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ αἴρειν βάσταγμα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῦ σαββάτυ, ἀμήχανον· διόπερ εἰς ἀπεραντολογίαν οἱ τῶν ἰυδαίων διδάσκαλοι ἐληλύθασι λέγοντες, βάσταγμα μὲν εἶναι τὸ τοιόνδε ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ καὶ τὸ τοιόνδε, καὶ τὸ ἥλυς ἔχον σανδάλιον, ἀλλ' οὐ καὶ τὸ ἀνήλωτον· καὶ τὸ ὡσὶ ἐπὶ τῦ ὤμυ φορήμενον, ἀλλ' οὐ καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὤμων. Qui de circumcisione sunt in aliquibus meras nugas & alienarum commentationum frigidissimas argutias adferunt, quemadmodum de sabbato; locum vnicuique bis mille cubitis definitum esse dicentes. Alii, quos inter est Dositheus Samaræus, tali damnata expositione arbitrantur, quo in statu situque corporis aliquis a die sabbati fuerit interceptus, in eo ad vesperam manendum. Sed neque fieri potest, vt onus aliquod non tollatur in sabbato, hinc ad infinitas fabulas iudæorum doctores deflexerunt, onus esse talem calceum, sed non illum; pura suffixas clauis soleas onus esse, non esse sine clauis; sic quod vno humero gestatur, non quod vtroque, pro onere habendum.*

(r) Orig. ibid. Fabulas autem inanes & friuolas commentantur, ex nescio quibus traditionibus proferentes de sabbato, dicentes, Vnicuique locum suum reputari intra duo millia vlnarum.

(s) Orig. ibid. Ad fabulas deuoluti iudæorum doctores dicentes, Non reputari onus &c.

(t) Synes. epist. IV. ad Euoptium. *ἡμέρα μὲν ἦν ἦν, ἣν τινα ἄγυσιν οἱ Ἰυδαῖοι πα-*

 mode-

moderatus sit. Vehementer eum de seruanda naue laborasse dicit, donec sabbatum caperet initium, tunc autem clauo e manibus abiecto nauem ventis ac fluctibus maris permisisse; & licet miles quidam, educto gladio, caput homini sese amputaturum minaretur, nisi nauem gubernaret, recusasse tamen & velut germanum *Maccabæum* paratum fuisse, vitam pro superstitione sua profundere; Media tamen nocte suapte sponte ad gubernacula reuersum, dixisse: *Nunc lex facere istud permittit, quoniam plane de vita periclitamur.* SYNESIVS eleganter eum vocat *Maccabæum*, ob consilium ipsius prius: Quia mille circiter *Maccabæi*, armis sabbato petiti ab hostibus, interfici maluerunt, quam dimicare, aut quidquam ad se defendendum facere sabbato. Vnde factum, vt *Mattathias* & eius amici statuerent,

ρασκευήν· τὴν δὲ νύκτα τῇ μετ' αὐτὴν ἡμέρᾳ λογίζονται, καθ' ἣν ἐδενὶ θέμις ἐστὶν ἐνεργὸν ἔχειν τὴν χεῖρα, ἀλλὰ τιμῶντες διαφερόντως αὐτήν, ἄγουσιν ἀπραξίαν· μεθῆκεν οὖν ἐκ τῶν χειρῶν ὁ κυβερνήτης τὸ πηδάλιον, ἐπειδὴ τὸν ἥλιον εἴκασεν ἀπολελοιπέναι τὴν γῆν· καὶ καταβαλὼν ἑαυτὸν

Πατεῖν παρεῖχε τῷ θέλοντι ναυτίλων.

ἡμεῖς δὲ τὴν μὲν ἴσαν αἰτίαν ἐκ εὐθὺς ἐπὶ νοῦν ἐβαλλόμεθα· ἀπόγνωσιν δὲ τὸ πρᾶγμα οἰόμενοι, προσῄειμεν, ἐλιπαροῦμεν μὴ καταπροέσθαι μηδέπω τὰς ἐσχάτας ἐλπίδας· καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐπεῖχον αἱ τρικυμίαι, τοῦ πελάγους καὶ πρὸς ἑαυτὸ στασιάσαντος. --- ἐπεὶ δ' οὖν συνήκαμεν τὸν νοῦν τῆς ἀπολείψεως τῶν πηδαλίων· -- πειθοῦς ἀπογνόντες, ἀνάγκην ἤδη προσήγομεν, καί τις στρατιώτης γεννάδας - τὸ ξίφος σπασάμενος, ἠπείλησε τ' ἀνθρώπῳ τὴν κεφαλὴν ἀποκόψειν, εἰ μὴ ἀντιλήψοιτο τοῦ σκάφους· ὁ δὲ αὐτόχρημα Μακκαβαῖος οἷος ἦν ἐγκαρτερῆσαι τῷ δόγματι· μεσάσης δὲ ἤδη τῆς νυκτός, ἀναπείθεται, παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τῇ καθέδρᾳ γενέσθαι· νῦν γάρ, φησιν, ὁ νόμος ἐφίησιν, ἐπειδὰν νῦν σαφῶς τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς θέομεν. *Erat tum dies, quam Iudæi parasceuen vocant, cuius noctem cum sequente die computant, qua die nulli manum licet operi admouere, sed eam sanctissime venerantes ab omni labore feriantur. Clauum itaque gubernator e manibus abiecit, statim atque solem occidisse coniectatus est; ac prostratus*

Cuius se nautarum calcandum præbebat.

Nos vero rei caussam non statim intelligentes, sed desperationem hoc ipsum esse rati, ad eum accurrere, obtestari, ne vltimam spem proderet. Nam & decumani fluctus instabant, tumultuante secum ipso mari. --- Postquam igitur quid sibi claui abiectio vellet, intelleximus -- persuaderi posse desperantes, adhibere vim cœpimus. Ac generosus quidam miles -- educto gladio caput homini sese amputaturum minatus est, nisi nauem gubernaret. At ille germanus Maccabæus in dogmate suo nihilo minus persiturus videbatur. Media tandem nocte suapte sponte ad gubernacula sedere cœpit. Nunc enim, ait, lex facere istud permittit, quoniam plane de vita periclitamur.

quis-

quisquis eis prælium vel die sabbati intulisset, repugnare, ne morerentur omnes, quemadmodum ipsorum fratres in lustris essent mortui (*1 Macc. I, 41.*) Cuius exempli gubernator ille iudæus tempestiue recordatus, nauem tandem seruasse dicitur operando die sabbati. IOSEPHVS [u] hoc decretum *Mattathiæ* a iudæis ex parte obseruatum esse auctor est. In præsenti enim vitæ periculo constitutos pugnare non dubitasse die sabbati: Si vero hostis ad impetum postridie faciendum sese prepararet tantum, nihil ad hostem impediendum hoc die facere voluisse. Et hoc primum *Pompeio* & postea *Tito* dedisse occasionem eos opprimendi. *Esseni* tamen adhuc seueriores erant. Neque enim ignem accendere, nec vas loco suo mouere volebant die sabbati. Et *Dositheani* ceteros omnes, vti audiuimus, superstitiosa rabie superabant. Christiani igitur, vt hisce furiis sese opponerent, sollicite studebant medium tenere in diei dominicæ obseruatione, cauentes, ne libertatem ipsi sibi sumerent operibus minus necessariis vacandi hoc die, nec penitus ab labore abstinerent, si qua magna necessitas eum requireret. Concilium *Laodicenum* [w] rem in hunc modum definit: *Non oportet christianos iudaizare & in sabbato otiari, sed ipsos eo die operari:* (quoad scilicet per diuinum cultum id fieri possit) *diem autem dominicum præferentes otiari, si modo possint, vt christianos. Quod si inuenti fuerint iudaizantes, sint anathema apud Christum.* BALZAMON [x]

(u) Ioseph. antiquit. lib. XIV. c. VIII. *εἰ μὴ πάτριον ἦν ἡμῖν ἀργεῖν τὰς ἑβδομάδας ἡμέρας, οὐκ ἂν ἠνύσθη τὸ χῶμα, κωλυόντων ἐκείνων· ἄρχοντας γὰρ μάχης καὶ τύπτοντας ἀμύνασθαι δίδωσιν ὁ νόμος, ἄλλο δέ τι δρῶντας τοὺς πολεμίους οὐκ ἐᾷ, κ. τ. λ. Nisi patrius nobis mos esset, per otium septimum quemque diem exigere, non potuissent absoluere aggerem, vetantibus aduersariis: prohibere enim vim inferentes lex permittit, sed opus facientem hostem impedire nos non sinit.*

(w) Conc. Laodic. can. XXIX. *Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανοὺς ἰουδαΐζειν, καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ σχολάζειν, ἀλλὰ ἐργάζεσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ· τὴν δὲ κυριακὴν προτιμῶντας, εἴγε δύναιντο, σχολάζειν ὡς χριστιανοί. Εἰ δὲ εὑρεθεῖεν ἰουδαϊσταί, ἔστωσαν ἀνάθεμα παρὰ χριστῷ.*

(x) Balsam. in loc. *προσέθεντο,* εἴγε δύναιντο *οἱ πιστοί· εἰ γὰρ ἐξ ἀπορίας, ἢ ἄλλης τινὸς ἀνάγκης, καὶ κατὰ τὴν κυριώνυμον ἐργάσεταί τις, οὐ προκριματισθήσεται. Adiecerunt,* Si possint *fideles. Si enim propter inopiam, vel aliquam aliam necessitatem, etiam die dominico fuerit aliquis operatus, præiudicium ei non adferetur.*

 et

et ZONARAS [†] in hunc canonem recte obseruant, quod verba, εἴγε δύναιντο, *si modo possint*, speciales quosdam casus excipiant, in quibus die dominica operari liceat; exempli gratia, in necessitate extremae inopiae: cui reliqui necessitatis casus omnes addi possunt, cuiusmodi sunt dimicare pro conseruanda hominum vita aduersus hostes; remigationi operam nauare ad effugiendam vim tempestatis; iter facere ad ecclesiam diuini cultus gratia; cibum coquere ad sustentandam vitam; laborare ad liberandum hominem vel bestiam ex manifesto mortis periculo, & casus similes: qui omnes ita aequi sunt & rationi consentanei, vt infensissimi seruatoris nostri aduersarii, si quos istiusmodi necessitatis casus illis proponeret, non possent non aequitatem actionum eius agnoscere. Et ipsius ad exemplum ecclesia christiana in determinandis exceptionibus, quas ad legem de operando in die dominica, contra peruersam rationem obseruandi sabbatum iudaicum, fieri expediebat, sese gessit.

§. IV.

Nulla spectacula, vel oblectationes ludicrae hac die permissae.

ALIA res, cuius leges christianae ad conseruandum honorem & dignitatem diei dominicae habebant rationem, erat, vt ne spectacula, ludi, vel oblectationes, quamtumuis licitae aliis temporibus, hoc die frequentarentur. Exstant hanc in rem duae notabiles leges THEODOSII senioris & nepotis eius THEODOSII iunioris in codice *Theodosiano*. Prior omnibus omnino, qui vel officii ratione vel alia quadam caussa inducti, populo publica spectacula exhibeant, interdicit, ne die dominico [y] in vlla eiusmodi re illis commodent, siue sint ludi

(†) Zonar. in loc. *ὁ μὲν κανὼν, εἰ* δύναιντο, *προσέθετο· ὁ δὲ τῆς πολιτείας νόμος ἀπαραίτητον τὴν ἀργίαν ἐν τῇ κυριακῇ ἀπαιτεῖ, ἄνευ τῶν γεωργῶν· ἐκείνοις γὰρ ἐν κυριακῇ ἐργάζεσθαι ἐφίεται, ὅτι ἴσως τῶν ἔργων κατεπειγόντων, οὐχ εὑρήσουσιν ἄλλην ἡμέραν οὕτως αὐτοῖς εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν συμβαλλομένην. Canon quidem addidit;* Si possint: *lex vero ciuilis, a muneribus die dominico vacationem esse, si agricolarum opera excipias, omnino iubet. Illis namque, quia forte operibus primo quoque tempore obeundis alium diem pariter accommodatum nancisci non ita facile fuerit, dominico quoque die operam nauandi facultas concessa est.*

(y) Cod. Theod. lib. XV. de spectaculis tit. V. leg. II. Nullus omnino iudicum, gymni-

gymnici gladiatorum in theatris, siue scenici, siue circenses, siue venationes & pugnæ ferarum, ne diuinus cultus istiusmodi oblectationibus turbetur & confundatur. Et posterior [z] interdictionem istarum oblectationum ad natalem & epiphaniam *CHRISTI*, ad pascha & pentecosten non minus quam ad diem dominicum extendit: Et iudæis pariter & gentilibus iniungit; vt hosce dies in tantum reuereantur, vt aliud supplicationum, aliud voluptatum tempus esse sciant. Neque eum excusationem habiturum dicit, qui existimauerit, se istiusmodi res ludicras populo præbere in honorem natalis imperatoris, qui in istiusmodi diem festum forte incidisset. Sciendum enim esse, non posse maiorem maiestati imperiali honorem deferri ab hominibus, quam si omnipotentis Dei maiestati iustam venerationem & obsequium præstent. Simile edictum a *Leone* & *Anthemio* promulgatum est, vt ne eo die scena theatralis, aut ludi circenses, aut bestiarum spectacula fierent [a]. Et si dies natalitius imperatoris incidat in diem dominicum, celebratio eius in alium diem differri iubetur. Et qui-

aut theatralibus ludis, aut circensium certaminibus, aut ferarum cursibus vacet, nisi illis tantum diebus, quibus vel in lucem editi, vel imperii summus sceptra sortiti. --- Nullus solis die populo spectandum præbeat, nec diuinam venerationem confecta sollemnitate confundat.

(z) Ibid. leg. V. Dominico, qui septimanæ totius primus est dies, & natale atque epiphaniarum Christi, paschæ etiam & quinquagesimæ diebus -- omni theatrorum atque circensium voluptate, per vniuersas vrbes earumdem populis denegata, totæ christianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupantur. Si qui etiam nunc vel iudæi impietatis amentia, vel stolidæ paganitatis errore atque insania detinentur, aliud esse supplicationum nouerint tempus, aliud voluptatum. Ac ne quis existimet, in honorem numinis nostri, veluti maiore quadam imperialis officii necessitate compelli. --- Nemo ambigat, quod tunc maxime mansuetudini nostræ ab humano genere defertur, quum virtutibus Dei omnipotentis ac meritis vniuersi obsequium orbis impenditur.

(a) Cod. Iustin. lib. III. tit. XII. de feriis leg. XI. Nihil eodem die vindicet sibi scena theatralis, aut circense certamen, aut ferarum lacrimosa spectacula. Et si in nostrum ortum aut natalem celebranda sollemnitas inciderit, differatur. Amissionem militiæ, proscriptionemque patrimonii sustinebit, si quis vmquam hoc die festo spectaculis interesse, vel cuiuscumque iudicis apparitor prætextu negotii publici, seu priuati, hæc, quæ hac lege statuta sunt, crediderit temeranda.

cum-

cumque hanc legem temerare ausus fuerit, dum vel istos ludos exhibeat, vel tantum spectator eis adsit, si quidem de militia sit, officii amissione, si priuatus, patrimonii proscriptione multandus dicitur. Eadem pœna omnibus iudicibus, caussidicis, & apparitoribus denuntiatur, qui hoc die negotium aliquod forense curauerint. Ecclesia non minore cura in id incumbebat, vt huius diei venerationem ab omni vanarum & minus necessariarum oblectationum labe alienam seruaret. Iudæi, etsi sabbato suo operari nolebant, tempus tamen non dubitabant transigere otio, vel peioribus quocumque innocenti manuum opere exercitiis, saltationibus nimirum & compotationibus nocturnis aliisque illicitis oblectamentis. Quos contra antiqui sæpius acriter declamant, populumque suum ab imitatione tam mali exempli deterrere adlaborant. *Sabbatum*, inquit AVGVSTINVS [*b*], *in præsenti tempore otio quodam corporaliter languido & fluxo & luxurioso celebrant iudæi, vacant enim ad nugas: Et quum Deus præceperit obseruari sabbatum, illi in iis, quæ Deus prohibet, exercent sabbatum. Vacatio nostra a malis operibus, vacatio illorum a bonis operibus est. Melius est enim arare quam saltare. Illi a bono opere vacant, ab opere nugatorio non vacant.* Et alio loco [*c*]: *Dicitur tibi, vt spiritualiter obserues sabbatum, non quomodo iudæi obseruant carnali otio: vacare enim volunt ad nugas atque luxurias suas. Melius faceret iudæus in agro suo aliquid vtile, quam in theatro seditiosus exsisteret. Et melius feminæ eorum die sabbati lanam facerent, quam totam diem in neomeniis suis impudice saltarent.* PRVDENTIVS [*d*] eodem nomine reprehendit iudæos, quod sabbatum suum lasciuis saltationibus degant. Et RVFFINVS [*e*] in ista verba *Hoseæ* prophetæ, cap. II, 11. *Cessare faciam omne gaudium eius, sollemnitatem eius, nouilunium eius, sabbatum eius & omnia festa tempora eius*, ait: *Posuit nomina feriarum, in quibus plurimum lætabantur, quum tota regio*

(*b*) Augustin. in psalm. XCI. tom. VIII. p. 417. (p. 1020. edit. Basil. MDLXIX.)

(*c*) Aug. de decem chordis cap. III tom. IX. p. 269. (p. 920. ed. Basil.)

(*d*) Prudent. apotheseos. vers. 355. seq.

- ; - - Stultum est sic credere sacrum;
Sanguine balantis summos contingere postes,
Lasciuire choris - -

(*e*) Ruffin. in Hos. II, 11.

cho-

choreis, canticis, epulisque lasciuiret. CHRYSOSTOMVS [*f*] quoque eadem illis obiectat, *Iudaei*, inquiens, *corporalium rerum curis liberati non vacabant spiritualibus, sobrietati scilicet, modestiae & audiendis diuinis sermonibus; sed contrarium potius faciebant, seruientes ventri, indulgentes ebrietati, distenti cibis, deliciantes.* Hæc erat eorum ratio obseruandi sabbata, quæ CHRYSOSTOMVS, septuaginta interpretes *Amos* VI, 3. sequens, vocat σάββατα ψευδῆ, *sabbata mendacia: Qui attingitis sabbata mendacia, qui dormitis in lectis eburneis, ac lasciuitis in stratis vestris. Qui comeditis hœdos e caulis, & vitulos e bubilibus lactentes. Qui canitis ad vocem psalterii, qui sicut Dauid excogitant sibi instrumenta musica. Qui bibitis vinum defaecatum, & optimis vnguentis vngimini, neque adficimini aegritudine propter confractionem Iosephi.* Quæ cum illis congruunt, quæ de ipsis alius vates (*Ies.* V, 12.) narrat: *Quorum in conuiuiis est cithara, ac nablium, tympanum tibiaque ac vinum: opus autem domini non intuentur, & factum manuum eius non considerant.* THEODORETVS [*g*] similiter talem abusum quietis & vacationis in sabbato in illis notat, *Iudaei*, inquiens, *nunc illo die non prae se ferunt tristitiam, sed rident, ludunt, ac ducunt choreas, ac verbis & rebus obscenis vtuntur, directo cum lege pugnantes.* Et iterum [*h*]: *Iudaei praecipue victus impensam curam gerunt, & finem iustitiae putant profusum in sabbato luxum. Gloriam ista existimantes, propter quae eos oporteret pudore adfici.* Hinc tum ille ipse [*i*], tum CYRILLVS ALEXANDRINVS [*k*] ante memorata *Amosi* verba ad illos referunt dicuntque,

(*f*) Chrysostom. homil. I. de Lazaro, tom. V. p. 32. (p. 29. ed. Frf. MDCXCVIII.) *οἱ ἰουδαῖοι τῶν βιωτικῶν ἀπαλλαγέντες πραγμάτων, τοῖς πνευματικοῖς οὐ προσεῖχον, σωφροσύνῃ καὶ ἐπιεικείᾳ, καὶ ἀκροάσει θείων λογίων· ἀλλὰ τοὐναντίον ἐποίουν, γαστριζόμενοι, μεθύοντες, διαῤῥηγνύμενοι, τρυφῶντες.*

(*g*) Theodor. quaest. XXXII. in Leuit. *οἱ ἰουδαῖοι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν οὐ σκυθρωπάζουσιν, ἀλλὰ γελῶσι καὶ παίζουσι καὶ χορεύουσι καὶ ἀκολάστοις ῥήμασι καὶ πράγμασι κέχρηνται, ἄντικρυς τῷ νόμῳ μαχόμενοι.*

(*h*) Id. in Phil. III, 19. *διαφερόντως οἱ ἰουδαῖοι πολλὴν ποιοῦνται τροφῆς ἐπιμέλειαν, καὶ δικαιοσύνης ὅρον νομίζουσι τὴν ἐν σαββάτῳ χλιδήν· δόξαν ταῦτα ὑπολαμβάνοντες, ἐφ' οἷς ἔδει αἰσχύνεσθαι.*

(*i*) Theod. in Amos VI, 3. *οἱ ἐγγίζοντες καὶ ἐφαπτόμενοι σαββάτων ψευδῶν*] *οἱ τῷ δοκεῖν τιμῶντες τὰ σάββατα, μυρία δὲ αὐτοῖς παράνομα δρῶντες. κ. τ. λ.* Qui appropinquatis & tangitis sabbata falsa]. *Qui in speciem videmini venerari sabbata, & in eis mille flagitia committitis.*

(*k*) Cyrill. Alex. in Amos VI, 3. *ἐφαπτόμενοι σαββάτων ψευδῶν*] *ἐπετρίβησαν τὰς ἐν*

mendacia eos celebrare *ſabbata*. Luxuria eorum & epulatio hoc die adeo effuſa euaſerat & infamis, vt in prouerbium abiret. COTELERIVS [*l*] phraſin, *luxus ſabbatarius*, in SIDONIO APOLLINARI [*m*] eo reſpicere exiſtimat; Quamquam SAVARO [*] eam interpretetur tamquam de *Theodorico* eiusque *Gothis Arianis* vſurpatam, qui ſabbato opipare conuiuari ſoliti ſint, more eccleſiæ *Romanæ* contrario: cuius ciues eo die ieiunabant: vti proxime ſequenti capite pluribus oſtendetur. Gentiles quidem prorſus contrariam opinionem de iudæis habebant. Ipſos enim ſabbato ſuo ieiunare putabant. Qui vulgaris error in eis erat, ex male intellectis legibus & praxi iudæorum oriundus. Quum enim ignem non accenderent, nec cibum coquerent ſabbato, ideo eos hunc diem ieiunio tranſigere exiſtimabant falſo. Contra ea chriſtiani ſcriptores, praxin eorum intelligentes melius, vbique eos arguunt, quod genio ſuo indulgentes immoderate & intemperate hoc die viuant illicitaque oblectamenta, remiſſiones ac voluptates ſectentur. Vnde religionis ſuæ conſortes ſerio admonent, ne iudæos in tam peruerſa ac deteſtanda legis corruptione, qua diem ſpiritualis requiei in diem carnalis lætitiæ ac voluptatis conuertant, imitentur.

σαββάτοις ἀργίας, πλὴν οὐκ εἰσάπαν ἠκριβωμένας, ἀτημελῶς δὲ πάμπαν καὶ ῥᾳθύμως κομιδῇ. Attingentes ſabbati falſa]. *Agebant ſabbatis conſueta otia, veruntamen non penitus accurate; ſed negligenter omnino, atque deſidioſiſſime.*

(*l*) Coteler. in Pſeudo-Ignat. epiſt. ad Magneſ. §. IX. p. 19. not. 60. Certe in prouerbium abiit ſabbatarius luxus Apollinari Sidonio lib. I. epiſt. II.

(*m*) Sidon. lib. I. epiſt. II. De *luxu* autem illo *ſabbatario* narrationi meæ ſuperſedendum eſt.

(*) Sauaro in loc. p. 16. Quid ſit ſabbatarius luxus, liquido non liquet, ſi locus coniecturæ, ſabbatarius luxus eſt, ita dictus, quod Gothi Arriani ſabbato genio indulgerent & opipare conuiuarentur, quo die catholici & Romani ieiunabant, more Arrianorum Aëtianorumque, qui diebus, quibus chriſtiani abſtinebant, odio fidei catholicæ epulabantur. ---- Atque ita quum in vniuerſo orbe Romano die ſabbati ieiunium celebraretur, & Arriani ſtudia in contrarium deſtinarent, hac die helluabantur, diemque Saturni otio & victui decernebant, more Sabbatariorum, idcirco dixit Sidonius *ſabbatarium luxum*. Die autem ſolis, quum lætitiæ chriſtiani indulgerent, & ieiunare nefas ducerent, illi abſtinebant.

PRAE-

PRAETER iudæorum autem exemplum, chriſtianis aliud periculum a gentilium praxi erat. Hinc concilium *Carthaginenſe* quartum [n] decretum ſanciebat iſtiuſmodi: *Qui die ſollemni, prætermiſſo ſollemni eccleſiæ conuentu, ad ſpectacula vadit, excommunicetur.* CHRYSOSTOMVS [o] eamdem pœnam auditoribus ſuis minatur, in publica ſpectacula, tamquam diabolica concilia, multis verbis declamans. Patres *Africani* in generali quadam ſynodo [p] decernebant, petendum ab HONORIO imperatore, vt ſpectacula theatrorum ceterorumque ludorum die dominica vel ceteris religionis chriſtianæ diebus amouerentur; maxime quia ſancto paſchæ octauarum die populi ad circum magis quam ad eccleſiam conuenirent; & debere transferri deuotionis imperatorum dies, ſi quando occurrerent, (in die dominico) nec oportere etiam quempiam chriſtianum cogi (a gentilibus) ad hæc ſpectacula. Nam per leges eccleſiaſticas huiusmodi oblectamenta chriſtianis generatim prohibita

(n) Concil. Carthag. IV. can. LXXXVIII.

(o) Chryſoſt. homil. VI. in geneſ. tom. II. p. 53. (p. 45. edit. Frf. MDCXCVIII.) ὅπως μὴ πάλιν τοῖς αὐτοῖς περιπέσητε, μηδὲ, μετὰ τὴν τοσαύτην ἡμῶν παραίνεσιν, πάλιν ἐπὶ τὰ σατανικὰ συνέδρια ἐκεῖνα δράμητε, ἀναγκαῖον διαμαρτύρεσθαι. οὐδὲ γὰρ πάντοτε καλὸν προσηνῆ φάρμακα ἐπιτιθέναι, ἀλλ᾽ ὅταν ᾖ τὸ ἕλκος δυσένδοτον, δεῖ καὶ τὰ σύφοντα καὶ τὰ δάκνειν δυνάμενα προσάγειν, ἵνα ταχεῖα γένηται ἡ διόρθωσις· μαθέτωσαν τοίνυν ἅπαντες, οἱ τοῖς ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι, ὅτι εἰ καὶ μετὰ ταύτην ἡμῶν τὴν παραίνεσιν πάλιν τῇ αὐτῇ ῥαθυμίᾳ ἐπιμένωσιν, οὐκ ἀνεξόμεθα, ἀλλὰ τοῖς νόμοις τῆς ἐκκλησίας χρησάμενοι μετὰ πολλῆς αὐτοὺς τῆς σφοδρότητος διδάξομεν, μὴ τοιαῦτα πλημμελεῖν κ. τ. λ. *Ne iterum in eadem reculatis, neque poſt tantam noſtram admonitionem iterum ad diabolica illa concilia & ſpectacula curratis, neceſſarium eſt, vos obteſtari. Neque enim ſemper expedit pharmaca lenia adhibere, ſed quando vlcus curationi reſiſtit, oportet ſtyptica & mordacia admouere, quo morbo occurratur citius. Sciant igitur omnes his criminibus obnoxii, ſi poſt hanc noſtram admonitionem in ea negligentia manſerint, non toleraturos nos, ſed legibus eccleſiaſticis vſuros & magna auſteritate docturos, ne talia poſthac negligant, cetera.*

(p) Cod. can. Afr. c LXI. Κἀκεῖνο ἔτι μὴν δεῖ αἰτῆσαι, ἵνα τὰ θεώρια τῶν θεατρικῶν παιγνίων ἐν τῇ κυριακῇ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς φαιδραῖς τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως κωλύωνται· μάλιστα, ὅτι ἐν τῇ ὀγδοάδι τοῦ ἁγίου πάσχα οἱ ὄχλοι μᾶλλον εἰς τὸ ἱπποδρόμιον ἤπερ εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνέρχονται· ὀφείλειν μετενεχθῆναι τὰς ὡρισμένας αὐτῶν ἡμέρας, ὅτε ἀπαντήσῃ, καὶ μὴ ὀφείλειν τινὰ τῶν χριστιανῶν πρὸς τὰ θεώρια ταῦτα ἀναγκάζεσθαι.

erant

erant [q], propter impia dicta & facta turpia, quæ in illis audiri solebant & committi. Quemadmodum HONORIVS rogantibus hisce patribus gratificari & abusibus, de quibus apud ipsum ita conquerebantur, mederi studuerit, id quidem ex nulla legum eius, quæ in vtroque codice habentur, apparet; sed potius, quod per supplicem eorum libellum ad ludos & spectacula aliis quoque diebus festis, præter diem dominicum, in quo iam antea prohibita erant, prohibenda flecti se non passus sit. Nam lege quadam [r] an. CCCXCIX. licentiam dabat populo agendi ac frequentandi ludos & festiuitates suas, publicæ lætitiæ diebus, prohibens solum sacrificia aliosque superstitiosos ritus gentilium. Sed enim non multo post THEODOSIVS iunior notam illam legem, a primo vocabulo dictam *Dominico* [s], promulgabat, qua non tantum populum a celebrandis ludis die dominico, sed reliquis etiam natalis *CHRISTI*, epiphaniorum, paschæ & pentecostes sollemnitatibus, cohibebat, omnibusque iudæis pariter & gentilibus præcipiebat, vt hasce dies reuererentur, facientes discrimen inter dies supplicationum & dies voluptatum. Atque hæc stata & firma lex imperii *Romani* euasit.

§. V.

Omne ieiunium hac die in ipsa etiam quadragesima interdictum.

NOTANDVM autem hoc loco est, eiusmodi recreationes & relaxationes animi, quæ solum ad conseruationem & commoditatem vitæ hominum conferebant, aut quodammodo ad cultum Dei decentius perfectiusque peragendum spectabant, nullo modo in oblectamentorum & deliciarum, die do-

(q) Concil. Carthag. III. c. XI. Vt filii episcoporum vel clericorum spectacula sæcularia non exhibeant, sed nec spectent, quandoquidem a spectaculo & omnes laici prohibeantur. Semper enim christianis hoc interdictum est, vt, vbi blasphemi sunt, non accedant.

(r) Cod. Theod. lib. XVI. tit. X. de paganis. leg. XVII. Vt profanos ritus iam salubri lege submouimus, ita festos conuentus ciuium & communem omnium lætitiam non patimur submoueri. Vnde absque vlla superstitione damnabili, exhibere populo voluptates, secundum veterem consuetudinem: Inire etiam festa conuiuia, si quando exigunt publica vota, decernimus.

(s) Cod. Theod. lib. XV. tit. XV. de spectaculis leg. V. cit. supr. ad litt. (z) p. 31.

mini-

minico prohibitarum, censu esse habendas. Hinc licet vetus ecclesia stata & sollemnia ieiunia sua studiose obseruaret, nullum tamen ieiunium die dominico agi permittebat, ne in ipso quidem quadragesimali ieiunio, a quo dies sabbati & dies dominicus generatim excipiebantur, diesque communis recreationis & gaudii erant. TERTVLLIANVS [t] in genere ait, quod christiani ieiunium die dominico nefas duxerint. Et in specie de *Montanistis* [u] obseruat, quod licet seuerius quam alii ieiunia sua obseruarint, sabbatis tamen & diebus dominicis per integrum annum ea omiserint. AMBROSIVS [x] nec in ipsa quadragesima sabbatis & dominicis diebus ieiunari adfirmat: Damnat autem *Manichaeos*, quod die dominico ieiunent, quia id sit in resurrectionem Christi non credere [y]; quod ab AVGVSTINO [z] etiam notatur. Et LEO episcopus *Romanus* [a] *Priscillianistas* ob eamdem consuetudinem damnat. Con-

(t) Tertull. de coron. milit. cap. III. Die dominico ieiunium nefas ducimus.

(u) Id. de ieiun. c. XV. Quantula est enim apud nos interdictio ciborum? duas in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet sabbatis & dominicis, offerimus Deo, abstinentes ab eis, quae non reiicimus, sed differimus.

(x) Ambros. de Elia & ieiun. c. X. Quadragesima totis praeter sabbatum & dominicam ieiunatur diebus.

(y) Id. epist. LXXXIII. (In edit. Paris. MDXLII. enarratio de pasch. celebr. rat. tom. IV. p. 305. e.) Die dominica ieiunare non possumus, quia Manichaeos etiam ob istius diei ieiunia damnamus. Hoc est enim in resurrectionem Christi non credere, cetera.

(z) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casulan. tot. inprimis sub fin. p. 391. edit. Basil. MDLXIX. Nunc vero postea quam haeretici, maxime impiissimi Manichaei, ieiunia diei dominici non aliqua necessitate occurrente peragere, sed quasi sacra sollemnitate statuta dogmatizare coeperunt, & innotuerunt populis christianis, profecto nec tali necessitate, qualem apostolus habuit (actor. XX.) existimo faciendum esse, quod fecit: ne maius malum incurratur in scandalo, quam bonum percipiatur ex verbo, cetera.

(a) Leo epist. XCIII. ad Turribium c. IV. Quarto capitulo continetur, quod natalem Christi, quem secundum susceptionem veri hominis catholica ecclesia veneratur, quia verbum caro factum est & habitauit in nobis, non vere isti honorent, sed honorare se simulent, ieiunantes eodem die, sicut & die dominico, qui est dies resurrectionis Christi. Quod vtique ideo faciunt, quia Christum dominum in vera hominis natura natum esse non credunt, sed per quamdam illusionem ostentata videri volunt, quae vera non fuerint; sequentes dogma Cerdonis atque Marcionis, & cognatis suis Ma-

 cili-

cilium *Carthaginense* quartum [b] eum haud catholicum habendum esse decernit, qui hoc die studiose ieiunet. Concilium *Bracarense* [c] primum hoc nomine speciatim in *Cerdonianos*, *Marcionitas*, *Priscillianistas* & *Manichaeos* anathema pronuntiat. Et sunt generaliora anathemata in canonibus *apostolicis* [d], in concilio *Gangrensi* [e], concilio *Caesaraugustano* & *Agathensi* [f], & concilio *Trullano* [g] contra eos, qui sub quocumque obtentu di-

nichaeis per omnia concordantes. Qui sicut in nostro examine detecti atque conuicti sunt, dominicum diem, quem nobis saluatoris nostri resurrectio consecrauit, exigunt in moerore ieiunii; solis (vt proditum est) reuerentiae hanc continentiam deuouentes, vt per omnia sint a nostrae fidei vnitate discordes, & dies, quae a nobis in laetitia habetur, ab illis in afflictione ducatur. Vnde dignum est, vt inimici crucis Christi & resurrectionis talem excipiant sententiam, qualem elegerunt doctrinam.

(b) Concil. Carthag. IV. c. LXIV. Qui dominico die studiose ieiunat, non credatur catholicus.

(c) Concil. Bracar. I. c. IV. Si quis natalem Christi secundum carnem non bene honorat, sed honorare se simulat, ieiunans eodem die, & in dominico; quia Christum in vera hominis natura natum esse non credit, sicut Cerdon, Marcion, Manichaeus & Priscillianus, anathema sit.

(d) Can. apostol. c. LXIV. Εἴ τις κληρικὸς εὑρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου, νηστεύων, καθαιρείσθω· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω. *Si quis clericus inuentus fuerit die dominica ieiunans, vel sabbato, praeter vnum solum; deponatur, si vero laicus sit, segregetur.*

(e) Concil. Gangrens. c. XIIX. Εἴ τις διὰ νομιζομένην ἄσκησιν ἐν τῇ κυριακῇ νηστεύοι, ἀνάθεμα ἔστω. *Si quis propter eam, quae existimatur, exercitationem in dominico ieiunet, sit anathema.*

(f) Concil. Caesaraugust. c. II. Ne quis ieiunet die dominico, caussa temporis, aut persuasionis, aut superstitionis.
Concil. Agath. can. XII. Placuit, vt omnes ecclesiae filii, exceptis diebus dominicis in quadragesima, etiam die sabbato, sacerdotali ordinatione & districtionis comminatione ieiunent.

(g) Concil. Trullan. c. LV. Ἐπειδὴ μεμαθήκαμεν ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει ἐν ταῖς ἁγίαις τῆς τεσσαρακοστῆς νηστείαις τοῖς ταύτης σάββασι νηστεύειν, παρὰ τὴν παραδοθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, ὥστε κρατεῖν καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ ἀπαρασαλεύτως τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· εἴ τις κληρικὸς εὑρεθείη τῇ ἁγίᾳ κυριακῇ νηστεύων ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω. *Quoniam intelleximus in Romanorum ciuitate in sanctis quadragesimae ieiuniis, in eius sabbatis ieiunare, praeter ecclesiasticam traditam obseruationem: sanctae synodo visum est, vt in Romanorum quoque ecclesia inconcusse vires habeat canon, qui dicit: Si quis clericus inuentus fuerit in sancto die dominico vel sabbato ieiunare, praeter vnum & solum, deponatur: sin autem laicus, segregetur.*

em dominicum diem ieiunii facere ausi fuerint; quod ne illis quidem licebat, qui vitam agebant asceticam, si non in perversae cuiusdam & heterodoxae opinionis venire vellent suspicionem. Vnde EPIPHANIVS [*b*] obseruat, veri nominis ascetas in ecclesia nullis diebus dominicis adeoque nec ipsius quidem quadragesimae, ieiunare solere, quia id sit consuetudini ecclesiae catholicae contrarium. Similem obseruationem CASSIANVS [*i*] habet de omnibus monachis *Orientis*, quod per totas anni septimanas iugiter quinis diebus ieiunent, hebdomade autem & ogdoade, id est, die septimo & octauo (ita sabbatum & diem dominicum appellat) semper abstineant a ieiunio eosque festos agant. Neque concilium *Gangrense Eustathianis* permittere volebat, vt die dominico tamquam ascetae

(*b*) Epiphan. exposit. fidei §. XXII. *προαιρέσει ἀγαθῇ οἱ αὐτῆς ἀσκηταὶ διαπαντὸς, χωρὶς κυριακῆς καὶ πεντηκοστῆς, νηστεύουσι, καὶ ἀγρυπνίας διαπαντὸς ἐπιτελοῦσι· τὰς δὲ κυριακὰς ἁπάσας τρυφερὰς ἡγεῖται ἡ ἁγία αὕτη καθολικὴ ἐκκλησία, καὶ συνάξεις ἀφ' ἕωθεν ἐπιτελεῖ, οὐ νηστεύει· ἀνακόλουθον γάρ ἐστιν ἐν κυριακῇ νηστεύειν· τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν τὴν πρὸ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τοῦ ἁγίου πάσχα ὡσαύτως φυλάττειν εἴωθεν ἡ αὐτὴ ἐκκλησία, ἐν νηστείαις διατελοῦσα· τὰς δὲ κυριακὰς οὐδ' ὅλως, οὔτε ἐν αὐτῇ τῇ τεσσαρακοστῇ. Qui pietati student, egregia quadam ac laudabili voluntate perpetuo, solis dominicis ac pentecostes diebus exceptis, ieiunia sibi ac vigilias imponunt. Nam dominicas omnes festas hilaresque catholica esse sanxit ecclesia. Ac sollemnes conuentus matutinis horis indicit, nec vlla ieiunia celebrat. Absurdum enim est ieiunare dominico die. Ceterum ante septem paschatis dies quadragesimam obseruare, atque in ieiuniis perseuerare eadem consueuit ecclesia: dominicis vero nullis omnino, adeoque nec ipsius quidem quadragesimae, ieiunare solet.* Vid. Hieron. epist. XXVIII. Nec hoc dico, quod dominicis diebus ieiunandum putem & contextas quinquaginta diebus ferias auferam, cetera.

(*i*) Cassian. institut. lib. III. c. IX. Ideoque & absolutio ieiunii post vigiliarum laborem, totidem apostolicis viris in die sabbati statuta, non immerito praesumitur per vniuersas Orientis ecclesias secundum illam quoque ecclesiastes sententiam, quamlibet habet & alium mysticum sensum, tamen ab hoc quoque non abhorret: quo vtrique diei, id est hebdomadi pariter & ogdoadi, eamdem partem sollemnitatis impartire praecipimur, ita dicentis. Da partem, his septem & quidem his octo. Non enim ad communionem festiuitatis iudaicae absolutio ista ieiunii reputanda est, his praesertim, qui ab omni iudaica superstitione alieni monstrantur, sed ad refectionem, quam diximus, lassi corporis pertinere, quod per *totas anni septimanas iugiter quinis diebus* ieiunans, nisi duobus saltem interpositis refocillatum fuerit, facile lassescit ac deficit.

ieiu-

ieiunarent, pœnam anathematis denuntians id facere audentibus.

RATIONEM huius obseruationis idem CASSIANVS [k] narrat fuisse reuerentiam resurrectionis dominicæ, quam semper lætabundi commemorarint, neque adeo hoc die ieiunarint, neque per integros quinquaginta dies a paschate ad pentecosten, qui omnes in resurrectionis seruatoris nostri memoriam festi agitati fuerint. Idem illud adfirmat auctor *constitutionum*, *Omni sabbato*, inquiens [l], *præter vnum* (magnum scilicet sabbatum ante pascha) *atque in omni dominica lætos conuentus celebrate: Erit autem reus peccati, qui per dominicam, vtpote diem resurrectionis, ieiunauerit, aut qui pentecosten vel quemlibet festum diem tristitia funestauerit, tunc enim lætari oportet, non autem lugere.* Sic iterum [m]: *Sabbatum & dominicum, festos dies habete: quia illud quidem creationis recordatio est, hic vero resurrectionis.* Similiter PETRVS episcopus *Alexandrinus* [n]: *Diem dominicum lætitiæ diem agimus propter eum, qui in eo resurrexit.* Et COTELERIVS [o] fragmentum aliquod adlegat THEOPHILI, episcopi *Alexandrini*, in eamdem sententiam: *Et morum & officii ratio a nobis postulat, vt omnem diem dominicum honoremus eumque festum habeamus; quum in eo dominus noster Iesus Christus resurrectionem ex mortuis nobis procurauerit.* Verum tamen hæc regula non ita stricte obligabat, quin, si necessitas requireret, nec esset hæreticæ prauitatis suspicio vel contemtus, hoc die quispiam ieiunare posset: quomodo HIERO-

(k) Cassian. collat. XXI. c. XX. Per omnia eamdem in illis (L. diebus) sollemnitatem, quam die dominica, custodimus, in qua maiores nostri nec ieiunium agendum, nec genu esse flectendum, ob reuerentiam resurrectionis dominicæ, tradiderunt.

(l) Constitut. lib. V. c. XX. *πᾶν μέν τοι σάββατον ἄνευ τοῦ ἑνὸς, καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους, εὐφραίνεσθε· ἔνοχος γὰρ ἁμαρτίας ἔσται ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀναστάσεως οὖσαν, ἢ τὴν πεντηκοστὴν, ἢ ὅλως ἡμέρας ἑορτῆς κυρίου κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, ἀλλ᾽ οὐ πενθῆσαι.*

(m) Constit. lib. VII. c. XXIII. *τὸ σάββατον μέν τοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, ἡ δὲ ἀναστάσεως.*

(n) Petr. Alexandr. can. XV. *κυριακὴν χαρμοσύνης ἡμέραν ἄγομεν διὰ τὸν ἀναστάντα ἐν αὐτῇ.*

(o) Coteler. not. in constitut. lib. V. c. XX. p. 328. *Καὶ τὸ ἔθος καὶ τὸ πρέπον ἡμᾶς ἀπαιτεῖ πᾶσαν κυριακὴν τιμᾶν, καὶ ἐν ταύτῃ πανηγυρίζειν, ἐπειδήπερ ἐν ταύτῃ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἡμῖν ἐπρυτάνευσεν.*

NY-

RONYMVS [p] *Paulum* apostolum aliquando fecisse obseruat, nec non celebrem illum monachum, qui per quadraginta annos numquam cibum sumserit, nisi post occasum solis; & CELERINVS confessor apud CYPRIANVM, loquens de sororis suae lapsu in idololatriam, tempore persecutionis, ait [q]: *Pro cuius factis ego in laetitia paschae flens die & nocte, in cilicio & cinere lacrimabundus dies exegi.* Sed tales exceptiones, quales hae, non derogabant vniuersali consuetudini, quae per omnem ecclesiam inualuerat exacteque obseruabatur.

§. VI.

Et omnes preces a stantibus hoc die factae in memoriam resurrectionis domini ac seruatoris nostri.

ALIA consuetudo, tamquam vniuersaliter recepta, erat, vt die dominico in resurrectionis dominicae memoriam semper stantes precarentur, numquam flectentes genua. Et vix vllam exceptionem hac in re inuenias, nisi in tractatione poenitentium, sub publica disciplina constitutorum, quos canones [r] ipsis etiam diebus remissionis genua iubent flectere. Sed si ab his discesseris, vniuersalis mos fidelium siue communicantium erat, stando orare. Pro qua re concordans habemus testimonium IRENAEI, TERTVLLIANI, CLEMENTIS ALEXANDRINI, CYPRIANI, concilii *Nicaeni*, HILARII, BASILII, EPIPHANII, HIERONYMI, AVGVSTINI, CASSIANI, auctoris *quaestionum* sub nomine IVSTINI MARTYRIS, MARTINI BRACARENSIS, concilii *Trullani* & concilii *Turonensis*, tempore *Caroli magni* habiti. Quae testimonia omnia recitandi occasionem habuimus supra [*], adeoque eorum repetitionem hoc loco omittimus; obseruantes tantum ex duobus posterioribus eorum, hancce consuetudinem non solum fuisse generalem, sed diu etiam durasse in ecclesia; quando autem vel

(p) Hieron. epist. XXVIII. ad Lucinium Baeticum. Vtinam omni tempore ieiunare possemus, quod in actibus apostolorum, diebus pentecostes & die dominico apostolum Paulum & cum eo credentes fecisse legimus.

(q) Celerin. epist. XXI. apud Cyprianum.

(r) Concil. Carthagin. IV. c. LXXXII. Poenitentes etiam diebus remissionis genua flectant.

(*) Lib. XIII. c. VIII. §. III. vol. V. p. 253 - 257.

quomodo mutari vel aboleri cœpta sit, non facile ad determinandum esse existimo.

§. VII.

Magna cura & studium a priscis christianis in religiosa diei dominicæ obseruatione positum. Hoc demonstratur 1. Ex eo, quod omnibus publici cultus sollemnitatibus constanter & adsidue vacarunt.

QVOD vltimo loco in hac materia notari meretur, magna cura est & studium, a priscis christianis in religiosa diei dominicæ obseruatione positum. Cuius rei diuersa nobis illi reliquerunt argumenta. Primum in eo, quod libenter & adsidue omnibus officiis & sollemnitatibus publici cultus Dei vacarunt. Non tantum ab operibus manuum & negotiis sæcularibus se abstinebant, sed diem quisque talibus consumebant occupationibus, quæ ad amplificandam gloriam domini, cuius honori dies ille dicatus erat, faciebant: Hoc est, celebratione religiosorum conuentuum ad peragendas diuersas diuini cultus partes, nimirum psalmodiam, scripturarum lectionem, verbi diuini prædicationem, preces & sacræ eucharistiæ perceptionem, quæ omnia in huius diei officio semper fiebant. Et tantus quidem religiosorum istorum hominum ardor erat, vt nihil nisi morbus, vel magna quædam necessitas, vel carcer, vel exilium ab hocce cultu abstrahere eos posset; & tum quoque dabatur opera, vt præcipua eius pars, communio, ipsis administraretur per manus diaconorum, qui eam ad illos, qui ægrotarent, vel in carcere essent, deferebant, vt, quoad eius fieri posset, cum publica congregatione adhuc communicarent. Manifestum hoc est ex iis, quæ de ratione peragendi sacra narrat IVSTINVS MARTYR [s]: *Solis*, inquiens, *qui dicitur, die omnium, qui vel in oppidis, vel ruri degunt, in eumdem locum conuentus fit: & commentaria apostolorum, aut scripta prophetarum, quoad tempus fert, leguntur. Deinde lectore quiescente, præsidens orationem, qua populum instruit & ad imitationem tam pulchrarum rerum*

(s) Iustin. apol. II. p. 98. τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ· εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν

cohor-

cohortatur, habet. Sub hac consurgimus communiter omnes, & precationes profundimus: & precibus peractis panis offertur & vinum & aqua: & praepositus itidem, quantum pro virili sua potest, preces & gratiarum actiones fundit, & populus fauste adclamat, dicens, Amen. Et distributio communicatioque fit eorum, in quibus gratia sunt acta, cuique praesenti: absentibus autem per diaconos mittitur. Ex hac narratione apparet, christianos omnes, quoad fieri potuerit, in publico Dei cultu die dominica sese coniunxisse, maxime in recipienda communione, a qua nec absentes exemti fuerint, si quam recipiendi eam haberent opportunitatem.

§. VIII.

2. *Ex eorum zelo in frequentandis religiosis conuentibus, ipsis persecutionis temporibus.*

NEQVE vlla periculi formido ipsis difficillimis persecutionis temporibus zelum eorum pro cultu publico in die dominica supprimere poterat. Quando enim interdiu ad colendum Deum sine vitae periculo coire non poterant, nocturnos vel antelucanos hanc in rem conuentus celebrabant. Quod ex PLINII [t] de illis narratione patet, quod soliti sint stato die conuenire ante lucem carmenque Christo dicere. Ita TERTVLLIANVS [u], quum nonnulli metuentes, ne a militibus detegerentur, ex eo quaerebant: *Quomodo colligemus, quomodo dominica sollemnia celebrabimus?* respondebat: *Vtique quomodo apostoli, fide non pecunia tuti. Quae fides si montem transferre potest, multo magis militem.* Et paucis interiectis, addit: *Si colligere interdiu non potes, habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam.* Idem auctor [x] gentilibus, qui christianis infanticidium in conuentibus suis malitiose obiectabant, scribit: *Quotidie obsidemur, quotidie prodimur, in ipsis plurimum coetibus & congregationibus*

καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται· ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ· καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει, καὶ ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων τὸ ἀμήν. καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἑκάστῳ γίνεται, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται.

(t) Plin. lib. X. epist. XCVII. vid. c. II. §. I. sub litt. (b) pag. 14.

(u) Tertull. de fuga c. XIV.

(x) Tertull. apolog. c. VII.

nostris

nostris opprimimur. Quis vmquam taliter vagienti infanti superuenit? Quis cruenta, vt inuenerat, Cyclopum & Sirenum ora iudici reserauit. Immo vero crudeliter nonnumquam interficiebantur in congregationibus suis, legibus conuentus eorum sub appellatione *hetæriarum* prohibentibus, areasque illis suas, siue loca adorationis, tamquam illicita & clandestina concilia, vbi non nisi ad proditionem & rebellionem aduersus imperium conueniretur, negantibus. LACTANTIVS [y] & EVSEBIVS [z] narrant, præsidem quemdam gentilem in *Phrygia* vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo, siue templo, in quo ad colendum Deum congregati fuerint, concremasse. Leges autem [a], conuentus eorum prohibentes, PLINIO & christianis scriptoribus memorantur. Vt adeo his difficilibus temporibus christiani non potuerint coire ad colendum Deum, nisi cum vitæ periculo: Neque tamen inde iustam & idoneam excusationem, quo minus coirent, se habere existimabant, sed continuo ad celebrandam diem dominicam, omni periculo & interdicto gentilium susque deque habito, inter se conueniebant.

(y) Lactant. lib. V. c. XI. Aliqui ad occidendum præcipites extiterunt, sicut vnus in Phrygia, qui vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo concremauit.

(z) Euseb. lib. VIII. c. XI. Ἤδη γοῦν ὅλην χριστιανῶν πολίχνην αὔτανδρον ἀμφὶ τὴν Φρυγίαν ἐν κύκλῳ περιβαλόντες ὁπλῖται, πῦρ τε ὑφάψαντες, κατέφλεξαν αὐτοὺς ἅμα νηπίοις καὶ γυναιξὶ, τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν χριστὸν ἐπιβοωμένους. *Certe vrbem quamdam christianorum in Phrygia milites armati obsidione cinxerunt; iniectoque igne totam vna cum viris & mulieribus ac paruulis Christum omnium Deum inuocantibus concremarunt.*

(a) Plin. libr. X. epist. XCVII. - - quibus peractis morem sibi discedendi fuisse, rursusque coëundi ad capiendum cibum, promiscuum, tamen & innoxium: quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum laudata tua *hetærias* esse vetueram.

Tertull. ad Scapul. c. III. Doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem. Sicut & sub Hilario præside, quum de areis sepulturarum acclamassent: *Areæ non sint;* areæ ipsorum non fuerunt; messes enim suas non egerunt, cetera.

Euseb. lib. X. c. II. πρῶτον μὲν εἴργειν ἡμᾶς τῆς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις συνόδου διὰ προφάσεως πειρᾶται. *Primum quidem nostros a conuentibus, qui in cœmiteriis fieri solebant, nescio quo prætextu, arcere adgressus est.*

§. IX.

§. IX.

3. Ex studiosa vigiliarum siue congregationum nocturnarum, diem dominicum antecedentium, obseruantia.

ALIVD zeli eorum exemplum ostendebatur in studiosa longarum vigiliarum, siue nocturnarum congregationum, diem dominicam antecedentium, obseruantia. Quamquam enim hæ ipsæ persecutionis demum temporibus agi cœptæ sunt, eas tamen, tamquam vtile pietatis exercitium, continuabant, persecutionibus iam finitis. Neque, qui summo loco nati erant, eas frequentare aliosque suo exemplo ad illas excitare recusabant, quemadmodum SIDONIVS APOLLINARIS [*b*] nominatim de *Theodorico* rege *Gothorum* narrat, quod antelucanos sacerdotum suorum (secta enim *Arianus* erat) cœtus minimo comitatu expetierit. Quod ille faciebat ad ornandam & amplificandam caussam *Arianorum*, qui communiter hisce in sacris zelo certabant cum catholicis. Vnde factum, vt catholici, tam clerici quam laici, principes æque ac populi maiorem curam studiumque pro hac specialiore magnum officium diei dominici introducendi ratione testarentur; quemadmodum libro quodam anteriore [*] pluribus ostendimus. Quod hoc loco porro obseruare habemus, est, quod licet hoc matutinum officium longius duraret (communiter enim in psalmodia, hymnis & precibus, a media nocte ad lucem vsque, continuabatur) magna tamen cum alacritate & adsiduitate generatim ab omnium ordinum hominibus frequentatum fuerit, qui sponte sua, sine vlla ipsis imposita necessitate, eo se recipiebant. Et hoc ipsum aliud magni zeli eorum in religiosa diei dominici obseruatione documentum erat.

§. X.

4. Ex eo, quod multis in locis bis hoc die publicos sermones audierunt.

DIGNVM quoque notatu est, quod multis in locis, maxi-

(*b*) Sidon. lib. I. epist. II. Antelucanos sacerdotum sacrorum cœtus minimo comitatu expetit: grandi sedulitate veneratur; quamquam (si sermo secretus) possis animo aduertere, quod seruet istam pro consuetudine potius, quam pro religione reuerentiam.

(*) Lib. XIII. cap. IX. §. IV. vol. V. p. 288 seqq. Et cap. X. §. XI. XII. p. 329 sqq.

 me

me in ciuitatibus & maioribus ecclesiis, duos hoc die sermones communiter habuerint, hominesque ad vespertinum æque ac matutinum sermonem confluxerint. CHRYSOSTOMVS [c] aliquoties populi *Antiocheni* studium hac in re laudat. Et sunt varia loca in AVGVSTINO, BASILIO, THEODORETO & GAVDENTIO, quæ manifesto ad eamdem consuetudinem respiciunt: de quibus hic nihil amplius dico, quod ea plenius exhibui, quando de antiqua ratione concionandi alio loco [d] verba feci.

§. XI.

5. *Ex eo, quod precibus vespertinis, vbi nullus sermo recitabatur, sedulo interfuerunt.*

IN illis ecclesiis, quæ non habebant sermonem vespertinum, commune tamen precum vespertinarum officium erat: hominesque generatim eis, tamquam necessariæ cultus publici parti in die dominico, interesse se debere putabant. Nonnulli quidem in priscis istis sæculis huic sese instituto opponebant, quorum CHRYSOSTOMVS [e] in homilia quadam sua mentionem facit eosque acriter reprehendit: *Cur*, (inquiebant illi), *ingredimur ecclesiam, si non audimus aliquem verba facientem?* Quibus respondens CHRYSOSTOMVS, *Hoc*, aiebat, *omnia perdidit & corrupit. Quid enim opus est aliquo, qui verba faciat, & sermonem habeat? Ex nostra socordia hoc vsu venit. Quid enim opus est sermone? Omnia sunt dilucida & recta, quæ sunt in diuinis scripturis; manifesta sunt, quæcumque sunt necessaria. Sed quoniam estis auditores delectationis, propterea hæc etiam quæritis. Nam dic, quæso, quo orationis fastu dicebat PAVLVS? Sed tamen conuertit orbem terræ. Quonam autem PETRVS, qui erat illiteratus? At nescio, inquit, quæ sita sunt in scri-*

(c) Chrysostom. homil. X. ad popul. Antiochen. p. 132. (p. 116. fin. edit. Francof.) Vid. lib. XIV. c. IV. §. VIII. vol. V. sub litt. (q) p. 133.

(d) Lib. XIV. cap. IV. §. VIII. vol. V. p. 133 - 136.

(e) Chrysostom. homil. III. in 2 ad Thessal. p. 1502. (p. 381. edit. Francof.) Τί εἰσέρχομαι, φησιν, εἰ οὐκ ἀκούω τινὸς ὁμιλοῦντος; τοῦτο πάντα ἀπόλωλε καὶ διέφθειρε· τί γὰρ χρεία ὁμιλητοῦ; ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ῥᾳθυμίας αὕτη ἡ χρεία γέγονε· διὰ τί γὰρ ὁμιλείας χρεία; πάντα σαφῆ καὶ εὐθέα τὰ παρὰ ταῖς θείαις γραφαῖς· πάντα τὰ ἀναγκαῖα δῆλα· ἀλλ' ἐπειδὴ τρυφεῖς ἐστε ἀκροαταὶ, διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ζητεῖτε· εἰπὲ γάρ μοι, ποίῳ κόμπῳ λόγου Παῦλος ἔλεγεν; ἀλλ' ὅμως τὴν οἰκουμένην ἐπέστρεψε· ποίῳ δὲ Πέτρος ὁ ἀγράμματος; ἀλλ' οὐκ οἶδα, φησι, τὰ ἐν

pturis.

pturis. Quare? Num enim Hebraica, num Romana, num alia lingua dicta sunt? Annon Graece dicuntur? Sed obscure, inquit. Quanam ea obscuritas, dic quaeso. Annon sunt historiæ? Nostine, quae sunt clara & dilucida, vt de iis, quae sunt obscura, percontetis? Historiæ innumerabiles sunt in scripturis. Dic mihi vnam ex illis; sed non dicis. Prætextus haec sunt & verba: Licet, inquit, eadem audire quotidie. Quid vero, dic quaeso, in theatris non eadem audis? In stadiis & equorum curriculis non eadem vides? Res autem omnes nonne sunt eadem? Non idem sol semper oritur? Non iisdem vtimur alimentis? Vnde tandem concludit: *Sunt haec verba socordiæ & prætextus sceptici.* Sic iterum, quando nonnulli excusati ab hisce precibus ecclesiæ haberi volebant, hanc friuolam prætexentes caussam, quod orare vel domi possent, sed sermonem audire non nisi in ecclesia possent, adeoque ad audiendum sermonem, non ad faciendas preces, in ecclesiam venire se velle dictitabant: In hunc modum eleganter eis respondet [f]: *Te homo decipis & magno in errore versaris. Nam etsi domi quoque datur orandi facultas, tamen fieri non potest, vt domi tam bene ores, quam in ecclesia, vbi tot patres, vbi clamor felici societate excitus ad Deum immortalem refertur. Non pariter exoras, quum solus dominum obsecras, atque tuis cum fratribus. Etenim in hoc plus aliquid, videlicet concordia, conspiratio, copula amoris & caritatis, sacerdotum preces. Præsunt enim ob eam rem sa-*

ταῖς θείαις γραφαῖς κείμενα· διὰ τί οὐκ οἶδας; μὴ γὰρ ἑβραϊστί; μὴ γὰρ ῥωμαϊστί; μὴ γὰρ ἑτερογλώσσως εἴρηται; οὐχὶ ἑλληνιστὶ λέγεται; ἀλλ᾽ ἀσαφῶς, φησί· ποῖον ἀσαφές, εἰπέ μοι; οὐχὶ ἱστορίαι εἰσί; τὰ γὰρ σαφῆ οἶδας, ἵνα περὶ τῶν ἀσαφῶν ἐρωτήσῃς· μυρίαι ἱστορίαι εἰσὶν ἐν ταῖς γραφαῖς· εἰπέ μοι μίαν ἐξ ἐκείνων· ἀλλ᾽ οὐκ ἐρεῖς· πρόφασις ταῦτα καὶ λόγοι· καθ᾽ ἡμέραν, φησί, τὰ αὐτά ἐστιν ἀκούειν· τί δέ, εἰπέ μοι, ἐν τοῖς θεάτροις οὐ τὰ αὐτὰ ἀκούεις; ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις οὐ τὰ αὐτὰ ὁρᾷς; τὰ δὲ πράγματα πάντα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν; ὁ δὲ ἥλιος οὐχ ὁ αὐτὸς ἀεὶ ἀνατέλλει; τροφαῖς δὲ οὐ ταῖς αὐταῖς χρώμεθα; ... πάντοθεν ῥᾳθυμίας καὶ σκήψεως τὰ ῥήματα.

(f) Chrysost. homil. III. de incomprehensibili Dei natura tom. I. p. 363. (p. 321. edit. Francof.) εὔξασθαί φησι καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας δύναμαι, ὁμιλίας δὲ ἀκοῦσαι καὶ διδασκαλίας οὐ δυνατὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας· ἀπατᾷς σαυτόν, ἄνθρωπε· εὔξασθαι μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκίας δυνατόν, οὕτω δὲ εὔξασθαι, ὡς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀδύνατον, ὅπου πατέρων πλῆθος τοσοῦτον, ὅπου βοὴ πρὸς τὸν θεὸν ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπεται· οὐχ οὕτως ἀκούῃ, καθ᾽ ἑαυτὸν τὸν δεσπότην παρακαλῶν, ὡς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν σῶν· ἐνταῦθα γάρ ἐστί τι πλέον, οἷον ἡ ὁμόνοια καὶ συμφωνία, καὶ τῆς ἀγάπης ὁ σύνδεσμος, καὶ αἱ τῶν ἱερέων εὐχαί· διὰ γὰρ τοῦτο οἱ ἱερεῖς προεστήκασιν, ἵνα καὶ

cerdo-

cerdotes, vt populi orationes, quæ infirmiores per se sunt, validiores illas complexæ simul in cælum euehantur. Alio loco, respondens eidem vulgari hominum excusationi, quod domi orare possent; ait [g]: *Potes quidem orare domi, sed tantam virtutem non habet oratio, quam vbi cum propriis membris fit, quam quum totum corpus ecclesiæ vnanimiter & vna voce preces fundit, sacerdotibus præsentibus ac verba communis cœtus offerentibus.* Hæc opinio erat, quam vir ille sanctus de publicis precibus in die dominico fouebat, etiamsi nullus ibi haberetur sermo; & hæc methodus, qua vtebatur ad commonstrandum hominibus officium suum ecclesiam propter publicas preces frequentandi, quas si homines frequentandi haberent opportunitatem, semper præferendas esse deuotioni priuatæ, ostendebat. Vtrasque simul consistere posse, & vtrasque fieri tamquam accommodata diei dominicæ exercitia. Alteras autem alteras non debere extrudere, vel allegari tamquam idoneam fugæ publici cultus Dei excusationem. Qui hanc materiam fusius tractatam videre gestit, is respiciat ad librum quemdam antecedentem, vbi de vnitate ecclesiastica [*] loquuti sumus, hominumque officium conseruandi vnitatem cultus Dei, in coniungendo se cum precibus ecclesiæ & administratione verbi ac sacramentorum, considerauimus pluribus.

§. XII.

6. *Ex pœnis inflictis illis, qui leges de religiosa diei dominicæ obseruatione violassent.*

VNVM tantummodo exemplum magni studii ac zeli eorum pro religiosa diei dominicæ obseruatione adhuc adferam, quod est cura ecclesiæ in faciendis pluribus bonis legibus disciplinæ ad puniendum eos, qui notabili quodam modo obser-

καὶ τῦ πλήθυς εὐχαὶ ἀσθενέστεραι ἦσαν, τῶν δυνατωτέρων τέτων ἐπιλαβόμεναι, ὁμῦ συνανίλθωσιν αὐταῖς εἰς τὸν ὀρανόν.

(g) Chrysost. hom. II. de obscurit. prophet. tom. III. p. 946. (p. 821. ed. Francof.) δύνατον μὲν εὔξασθαι [ἐν οἰκίᾳ] ἀ ταύτην δὲ δύναμιν ἔχει ἡ εὐχὴ, ὡς ὅταν μετὰ τῶν μελῶν τῶν οἰκείων γίνηται, ὡς ὅταν ὁλόκληρον τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπῃ τὴν δέησιν μιᾷ φωνῇ, ἱερέων παρόντων καὶ τὰς εὐχὰς τῦ κοινῦ πλήθυς ἀναφερόντων.

(*) Lib. XVI. cap. I. §. V. vol. VII. p. 18. seqq.

vati-

vationem eius violassent. Si quis per tres dominicas a publica ecclesiæ congregatione abfuisset, nulla iusta caussa vel necessitate compulsus, delictum hoc erat dignum excommunicatione, quemadmodum in canonibus concilii *Illiberritani* [b], *Sardicensis* & *Trullani* videre est. Si quis ad publica spectacula theatri vel circi hoc die vaderet, excommunicationi, ob vnam solam offensam, quam spreta prima admonitione admiserat, obnoxius erat, quemadmodum ex conciliis *Carthaginensibus* [i] & CHRYSOSTOMO apparet. Si quis, sacerdote verba faciente, de ecclesia egrederetur, secundum regulam concilii *Carthaginensis* quarti [k] eidem censuræ & condemnationi subiacebat. Si quis ad ecclesiam veniret ad audiendam scripturarum lectionem & sermonem, precibus autem sese iungere vel eucharistiam (quæ hisce temporibus per singulas dies dominicas in vniuersum omnibus administrabatur) recipere recusaret, propter istam offensam excommunicandus & ad statum pœnitentium reducendus erat, velut inducens confusionem in ecclesiam. Hoc ex *apostolicis canonibus* [*] & conciliis *Antiocheno*, *Illiberritano* & *Toletano* discimus. Si quis separatum conuentum ageret, vel frequentaret commendaretue, instar hæretici vel schismatici tractandus erat, propter contemtum cultus publici in die dominica. Canones *apostolici* [l] istiusmodi omnes excommunicant, & concilium *Gangrense* [m] grauissimam anathe-

(*b*) Concil. Illiberrit. c. XXI. Si quis in ciuitate positus tres dominicas ad ecclesiam non accesserit, pauco (al. tanto) tempore abstineat, vt correptus esse videatur.
Concil. Sardic. can. XI. μὴ μηνῶσι κ. τ. λ. vid. lib. XVI. c. I. §. V. vol. VII. p. 21. sub litt. (l).
Concil. Trull. can. LXXX. Vid. ibid. sub litt. (m).

(*i*) Concil. IV. Carthag. can. LXXXVIII. Qui die sollemni, prætermisso sollemni ecclesiæ conuentu, ad spectacula vadit excommunicetur.
Chrysostom. homil. VI. in Genes. tom. II. p. 53. (p. 45. edit. Francof.) cit. supr. §. IV. sub litt. (o) pag. 35.

(*k*) Concil. Carth. IV. can. XXIV. Sacerdote verbum faciente in ecclesia, qui egressus de auditorio fuerit, excommunicetur.

(*) Can. apostol. c. VII. vid. lib. XVI. c. I, §. V. vol. VII. p. 20. sub litt. (h). Concil. Antioch. can. II. ibid. sub litt. (i). Concil. Illiberrit. can. XXVII. ib. sub litt. (k). Concil. Tolet. I. c. XIII. ibid.

(*l*) Can. apostol. c. XXXII. ibid. sub litt. (y) p. 19.

(*m*) Concil. Gangr. can. V. Εἴ τις διδάσκοι, τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ εὐκαταφρόνητον εἶναι,

 matis

matis pœnam illis infligit. Si quis diem dominicum peruerſe faceret diem eſurialem; quum hoc eſſet generali regulæ ac conſuetudini eccleſiæ contrarium, ſuſpicionemque hæreſis, *CHRISTI* reſurrectionem negantis, præberet; canones *apoſtolici* [n], concilium *Gangrenſe* [o], concilium *Carthaginenſe* quartum [p] & *Bracarenſe* primum [q] ei ſimpliciter denuntiant excommunicationem & anathema, nec pro catholico habendum eum eſſe decernunt, vt qui conſpiret cum impiis *Manichæis*, *Marcionitis*, *Priſcillianiſtis* & aliis iſtius furfuris hæreticis, qui die dominico dedita opera ieiunent, vt doctrinam de humana ſeruatoris noſtri natura & reſurrectione in ludibrium vertant. Fuſius de his rebus ediſſeruimus, quando de vnitate & diſciplina eccleſiæ libro quodam antecedente [*] loquuti ſumus, adeoque eas hoc loco tantum attingimus, vt oſtendamus, quantum ſtudium & operam veteres chriſtiani poſuerint in ſtabilienda obſeruatione diei dominicæ, quam reginam & maximam omnium dierum vocabant, in qua & vita noſtra exorta ſit, & in *CHRISTO* mors ſit deuicta, quemadmodum perſonatus [r] IGNATIVS in epiſtola ad *Magneſianos* id reddit, qui in hoc linguam loquitur veterum, qui hanc diem frequenter nominant

---

καὶ τὰς ἐν αὐτῷ συνάξεις, ἀνάθεμα ἔστω. Si quis docet, domum Dei eſſe contemnendam & quæ fiunt in ea congregationes, ſit anathema. Can. VI. *Εἴ τις παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἰδίᾳ ἐκκλησιάζοι, καὶ καταφρονῶν τῆς ἐκκλησίας, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐθέλοι πράττειν, μὴ συνόντος τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ἀνάθεμα ἔστω. Si quis præter eccleſiam vult eccleſiam habere, & contemnens eccleſiam, vult ea, quæ ſunt eccleſiæ, agere, non conueniente presbytero de epiſcopi ſententia, ſit anathema.*

(n) Can. apoſtol. can. LXIV. vid. §. V. ſub litt. (d) pag. 38.

(o) Concil. Gangr. can. XVIII. ibid. (e).

(p) Concil. Carth. IV. c. LXIV. ibid. ſub litt. (b).

(q) Concil. Bracar. I. c. IV. ibid. ſub litt. (c).

(*) Lib. XVI. cap. I. §. V. vol. VII. p. 18. ſeqq. Et cap. VIII. §. III. ibid. pag. 373. 374.

(r) Pſeudo-Ignat. epiſt. ad Magneſ. §. IX. *μετὰ τὸ σαββατίσαι, ἑορταζέτω πᾶς φιλόχριστος τὴν κυριακήν, τὴν ἀναστάσιμον, τὴν βασιλίδα, τὴν ὕπατον πασῶν τῶν ἡμερῶν· -- ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλε, καὶ τοῦ θανάτου γέγονε νίκη ἐν χριστῷ. Poſt ſabbatum omnis Chriſti amator dominicum celebret diem, reſurrectioni conſecratum dominicæ, reginam & maximam omnium dierum; -- in qua & vita noſtra exorta eſt, & in Chriſto mors eſt deuicta.*

regi-

reginam dierum [s], quomodo & ſabbatum ſuum Rabbinos מלכה ſiue *reginam* nominauiſſe docet IOANNES BVXTORFIVS [t], a quibus chriſtiani id nominis mutuati ad diem dominicam, proprium chriſtianorum ſabbatum, tranſtulerunt.

LIBRI VICESIMI

CAPVT TERTIVM

DE OBSERVATIONE SABBATI, SIVE FERIAE SEPTIMAE, TAMQVAM HEBDOMADALI SOLLEMNITATE.

§. I.

Feria ſeptima hebdomadis ſiue dies ſabbati, in eccleſia Orientali *ſemper feſta habita.*

POST diem dominicam veteres chriſtiani ſtudioſe obſeruabant diem ſabbati, ſiue feriam ſeptimam hebdomadis, quæ erat vetus ſabbatum iudaicum. Alii eo die ieiunabant, gaudebant alii; omnes autem in obſeruando eo, tamquam ſollemniore religioſi cultus & adorationis die, amice conſpirabant. In eccleſia *Orientali* ille dies ſemper feſtus habebatur, vno ſolo ſabbato excepto, quod vocabatur ſabbatum magnum, inter paraſceuen & paſcha, quando ſeruator noſter mortuus iacuit in ſepulchro, quam ob cauſſam per vniuerſam eccleſiam ieiunio deputatum fuit. Verum ſi ab hoc vno ſabbato diſceſſeris, reliqua omnia feſta agitari conſueuerunt in eccleſia *Orientali.* AVGVSTINVS, licet in regione degeret, in qua ieiunio transmittebatur ſabbatum, pro contraria tamen eccleſiæ *Orientalis* conſuetudine [a] dicit teſtimonium. Scribens enim ad HIERONYMVM, *Vellem*, inquit, *me doceret benigna ſinceritas tua,*

(s) Naz. orat. XLIII. in nouam dominicam p. 703. *ἡ βασίλισσα τῶν ὡρῶν τῇ βασιλίδι τῶν ἡμερῶν πομπεύει, Regina temporum reginæ dierum pompam peragit.*

(t) Buxtorf. Synagog. iudaic. c. X. p. 246. Rabbini Sabbatum מַלְכָּה, Malchah ſiue reginam nominarunt. Iam ſi quis veſtrum regales, ante reginam illam compariturus, non indueret; quales alias cauſſa regum honorandorum quilibet induere ſoleret: per id regina talis dedecore magno adficeretur.

(a) Auguſtin. epiſt. XIX. ad Hieron. p. 29. (p. 75. edit. Baſil. MDLXIX.)

vtrum simulate quispiam sanctus Orientalis, quum Romam venerit, ieiunet sabbato, excepto illo die paschatis vigiliae? Quod si malum esse dixerimus, (sabbato ieiunare) *non solum Romanam ecclesiam, sed etiam multa ei vicina & aliquanto remotiora condemnabimus, vbi mos idem tenetur & manet. Si autem non ieiunare sabbato malum putauerimus, tot ecclesias Orientis, multo maiorem orbis christiani partem, qua temeritate criminabimur? Placetne tibi, vt medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile sit ei, qui hoc non simulate sed congruenti societate atque obseruantia fecerit?* Ex quibus planum perspectumque est, omnes ecclesias *Orientales* & maximam orbis partem sabbatum festum egisse. Et scriptores *Graeci* concordes in testimonio suo sunt. Auctor *constitutionum*, qui consuetudines enarrat praecipue ecclesiae *Orientalis*, saepissime hac de re loquitur. *Die sabbati*, inquit [b], *& die, qua dominus resurrexit, hoc est, dominica studiosius ad ecclesiam occurrite, vt laudibus prosequamini Deum, qui condidit omnia per Iesum, eumque ad nos amandauit, pati permisit, atque ex mortuis suscitauit. Qua enim expurgatione apud Deum vtetur, qui ad audiendum salutarem de resurrectione sermonem non conuenit in die dominico? in quo & tres precationes stando peragimus ad memoriam illius, qui in triduo resurrexit, & in quo habentur lectio prophetarum, euangelii praedicatio, sacrificii oblatio, & sacri cibi donum.* Alio loco [c] ait: *CHRISTVS praecepit nobis per ipsum sabbatum* (pridie paschatis) *ieiunare, non quod ieiunandum sit sabbato, die qua a creatione est cessatum, sed quod illo solo ieiunari oporteat, in quo scilicet creator adhuc sub terra erat.* Et rursus [d]: *In omni sabbato, praeter vnum, atque in omni dominica laetos conuentus celebrate.* Rursus

(b) Constitut. lib. II. c. LIX. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου καὶ ἐν τῇ τοῦ κυρίου ἀναστασίμῳ, τῇ κυριακῇ, σπουδαιοτέρως ἀπαντᾶτε, αἶνον ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, τῷ ποιήσαντι τὰ ὅλα διὰ Ἰησοῦ, καὶ αὐτὸν εἰς ἡμᾶς ἐξαποστείλαντι καὶ συγχωρήσαντι παθεῖν, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντι· ἐπεὶ τί ἀπολογήσεται τῷ Θεῷ, ὁ μὴ συνερχόμενος ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ ἀκούειν τοῦ σωτηρίου περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου; ἐν ᾗ καὶ τρεῖς εὐχὰς ἑστῶτες ἐπιτελοῦμεν, μνήμης χάριν τοῦ διὰ τριῶν ἀναστάντος ἡμερῶν· ἐν ᾗ προφητῶν ἀνάγνωσις, καὶ εὐαγγελίου κηρυκία, καὶ θυσίας ἀναφορά, καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά.

(c) Id. lib. V. c. XV. Παρήγγειλεν ἡμῖν αὐτὸς .. αὐτὸ νηστεῦσαι τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ σάββατον νηστεύειν, κατάπαυσιν δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν, τοῦ δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος.

(d) Id. lib. V. c. XX. p. 327. πᾶν μέντοι σάββατον, ἄνευ τοῦ ἑνός, καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους, εὐφραίνεσθε.

sus

fus alibi [e]: *Sabbatum & dominicum festos dies habete; quia illud quidem creationis recordatio est; hac vero resurrectionis. Vnum vero duntaxat sabbatum vobis obseruandum est in toto anno, illud, quo dominus sepultus fuit; quo ieiunare decet, non autem festum agere. Quamdiu enim creator sub terra degit, plus valet luctus de eo susceptus, quam laetitia de creatione: quoniam creator creaturis suis natura ac dignitate praestat.* Denique sub nomine *Petri* & *Pauli* apostolorum ita praecipit [f]: *Serui operentur quinque diebus: Sabbato autem & dominica vacent in ecclesia propter doctrinam pietatis. Dicimus enim sabbatum quidem rationem habere creationis; dominicum vero resurrectionis.* Similiter ATHANASIVS [g]: *In die sabbati congregati sumus, non quod iudaismi morbo laboremus: Numquam enim falsa sabbata vel attigerimus; sed ad sabbatum accessimus, dominum sabbati Iesum adoraturi.* Idem dicit EPIPHANIVS [h]: *Quibusdam in locis* (videlicet in ecclesiis *Orientalibus*) *sacri conuentus & synaxes etiam sabbatus indicuntur.*

§. II.

Iisdem, quibus dies dominica, religiosis sollemnitatibus celebrata.

ALII auctores religiosam huius diei obseruationem describunt curatius: Et, quod ad cultum publicum attinet, in rebus omnibus eam conformem faciunt diei dominicae, quod nouum argumentum est, in diebus festis eam fuisse habitam.

(e) Lib. VII. c. XXIII. *τὸ σάββατον μὲν τοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν, δημιουργίας ἐςὶν ὑπόμνημα, ἡ δὲ, ἀναςάσεως· ἓν δὲ μόνον σάββατον ὑμῖν φυλακτέον ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ κυρίου ταφῆς, ὅπερ νηςεύειν προσῆκεν, ἀλλ᾽ οὐχ ἑορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος, τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν χαρᾶς· ὅτι ὁ δημιουργὸς τῶν ἑαυτοῦ δημιουργημάτων φύσει τε καὶ ἀξίᾳ τιμιώτερος.*

(f) Lib. VIII. c. XXXIII. *Ἐγὼ Παῦλος, καὶ ἐγὼ Πέτρος διατασσόμεθα· ἐργαζέσθωσαν οἱ δοῦλοι πέντε ἡμέρας· σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολαζέτωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας· τὸ μὲν γὰρ σάββατον εἴπομεν, δημιουργίας λόγον ἔχειν· τὴν δὲ κυριακὴν ἀναςάσεως.*

(g) Athanas. homil. de semente. Tom. I. p. 1060. (tom. II. pag. 60. edit. Paris. MDCXCVIII.) *ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου συνήχθημεν, οὐ νοσοῦντες ἰουδαϊσμόν· οὐ γὰρ ἐφαπτόμεθα σαββάτων ψευδῶν· παραγεγόναμεν δὲ ἐν σαββάτῳ, τὸν κύριον τοῦ σαββάτου Ἰησοῦν προσκυνήσοντες.*

(h) Epiphan. exposit. fid. §. XXIV. tom. I. p. 1107. *ἔν τισι δὲ τόποις καὶ ἐν τοῖς σάββασι συνάξεις ἐπιτελοῦσιν.*

Narrant nonſolum ſcripturas, perinde ac die dominica, legi & ſermonem haberi, ſed communionem etiam adminiſtrari. Id quod diſerte adfirmatur a SOCRATE [i], CASSIANO [k], BASILIO [l], TIMOTHEO ALEXANDRINO [m], AVGVSTINO [n] & concilio *Laodiceno* [o]; quod concilium ſpeciatim interdicit, ne in quadrageſima panis euchariſticus offeratur, nec martyrum natales peragantur, niſi in ſabbato & ſolis diebus dominicis; quia reliqui dies vniuerſi dies erant ieiunio ſacri, hi vero in ipſa quadrageſima feſti & læti agebantur. Iam ſemel occaſionem habuimus [p] teſtimonia horum ſcriptorum producendi in medium, vnde ſatis eſt, hoc loco ea breuiter indicaſſe, ad oſtendendam antiquam rationem celebrandi ſabbatum in eccleſia *Orientali*.

§. III.

Certis autem reſpectibus dies dominica in veneratione ei præpoſita.

ENIMVERO obſeruandum eſt, quod, licet ſumma ſacro-

(i) Socrat. lib. V. c. XXII. lib. VI. c. VIII.
(k) Caſſian. inſtitut. lib. III. c. II.
(l) Baſil. epiſt. CCLXXXIX.
(m) Timoth. can. XIII.
(n) Auguſtin. epiſt. CXVIII.
(o) Concil. Laodic. c. XLIX. & CI.
Vid. Caſſian. inſtitut. lib. V. c. XXVI. Vidimus alium in ſolitudine commorantem, qui numquam ſe ſibi ſoli indulſiſſe cibum teſtatus eſt, ſed, quum per totos quinque dies ad eius cellulam nullus e fratribus adueniſſet, refectionem iugiter diſtuliſſe, donec ſabbatorum vel dominico die deuotæ congregationis obtentu procedens ad eccleſiam, peregrinorum quempiam reperiſſet, quem exinde reducens ad cellulam conſorte eo refectionem corporis -- adſumeret.
Aſter. Amaſen. hom. V. ap. Combeſiſ. auctar. tom. I. p. 78. Καλὴ συνωρὶς τῶν δύο τέτων ἡμερῶν χριςιανοῖς καὶ Φιλοπόνοις τυγχάνει, τὸ σαββάτε, καὶ τῆς κυριακῆς λέγω, ἣν καθ᾽ ἑκάςην ἑβδομάδα ὁ χρόνος ἀνακυκλῶν περιφέρει· ὡς γὰρ μητέρες ἢ τροφοὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν λαὸν ἀθροίζεσι, καὶ τὰς ἱερέας παιδευτὰς προκαθέζεσι· δημαγωγῦσι δὲ καὶ τὰς μαθητὰς καὶ τὰς διδασκάλες εἰς τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν. *Præclara chriſtianis ac ſtudioſis duarum harum dierum copula ac concurſus; ſabbati, inquam ac dominicæ, quas tempus in orbe recurrens hebdomadis ſingulis reducit. Nam quaſi matres ac nutrices eccleſiæ cum populum congregant, tum ſacerdotes ad docendum conſedere faciunt; atque adeo diſcipulos pariter ac doctores ad animorum pelliciunt curam ac blande impellunt.*
(p) Lib. XIII. cap. IX. §. III. vol. V. p. 283 -- 287.

rum

rum in ſabbato & die dominica eſſet eadem, in ritibus tamen & cærimoniis nonnihil diſcriminis interceſſerit, & in quibuſdam aliis reſpectibus dies dominica prælata fuerit ſabbato. *Primum* enim nullas inuenias leges, quæ homines in die ſabbati ſtando orare iubeant. Hæc enim cærimonia erat diei dominicæ peculiaris, in memoriam reſurrectionis ſeruatoris noſtri *IESV CHRISTI.* Nec *ſecundo*, vllæ leges exſtant imperiales, quæ cauſſarum actionem & dictionem hoc die prohibeant. Nec *tertio*, vllæ leges, quæ publica ſpectacula & ludos hoc die fieri vetent, vti die dominico. Nec *quarto*, vllæ leges, quæ homines a manuum opere penitus arceant. Contra ea concilium *Laodicenum* [q] canonem habet, qui chriſtianis interdicit iudaizare, ſiue otiari in ſabbato, niſi quoad ob publicum cultum neceſſe ſit: diem autem dominicam honorare in eaque otiari eos iubet tamquam chriſtianos. Quod ſi qui inuenti fuerint iudaizantes, anathema pronuntiatur contra illos. Simile præceptum auctor epiſtolæ ad *Magneſianos* [r] ſecundum hanc regulam tradit. *Non amplius ſabbatizemus*, inquit, *iudaico more, ac feriis gaudentes. Qui enim non operatur, non manducet. In ſudore enim vultus tui edes panem tuum, aiunt eloquia. Sed vnusquiſque veſtrum ſabbatizet ſpiritualiter, meditatione legis gaudens, non corporis remiſſione, opificium Dei admirans, non pridiana comedens, ac tepida bibens, & ad præſcripta ſpatia* (id eſt, limites itineris ſabbatici) *obambulans, & ſaltationibus plauſibuſque inſanis oblectans ſe.* Diuerſæ heic ſuperſtitiones & vanitates in iudaica ſabbati obſeruatione ab hoc auctore notantur: ego vero diſcrimen tantum animaduerto, quod ille facit inter chriſtianam & iudaicam rationem obſeruandi ſabbatum, quod ad opera manuum attinet. Iudæi omnino ab opere manuum abſtinebant in ſabbato; chriſtiani autem eatenus tantum, quatenus neceſſe erat ad vacandum diuino cultui in eccleſia. Et hoc ſenſu, reor,

(q) Concil. Laodic. c. XXIX. vid. cap. II. §. III. ſub litt. (x) pag. 29.

(r) Pſeudo-Ignat. ad Magneſ. n. IX. *μηκέτι οὖν σαββατίζωμεν ἰουδαϊκῶς, καὶ ἀργίαις χαίροντες· ὁ μὴ ἐργαζόμενος γάρ, μὴ ἐσθιέτω· ἐν ἱδρῶτι γὰρ τοῦ προσώπου σου φάγῃ τὸν ἄρτον σου, φασὶ τὰ λόγια· ἀλλ᾽ ἕκαστος ὑμῶν σαββατιζέτω πνευματικῶς, μελέτῃ νόμου χαίρων, οὐ σώματος ἀνέσει, δημιουργίαν θεοῦ θαυμάζων, οὐκ ἕωλα ἐσθίων, καὶ χλιαρὰ πίνων, καὶ μεμετρημένα βαδίζων, καὶ ὀρχήσει καὶ κρότοις νοῦν οὐκ ἔχουσι χαίρων.*

in-

intelligendus eſt auctor *conſtitutionum* [s] quando ait: *Serui operentur quinque diebus: ſabbato autem & dominica vacent in eccleſia propter doctrinam pietatis.* Si quis vero cum COTELERIO exiſtimet, hunc auctorem vacationem ſabbati heic æque longe extendere ac vacationem diei dominici, quia vtrumque coniungat: non repugnabo, ſed dico tantum, tum eum contradicere patribus *Laodicenis*, qui in ſabbato prorſus otiari vetant, vt hac in re diem dominicam anteponant, cui maior reuerentia habebatur in eccleſia chriſtiana.

§. IV.

Cur eccleſia antiqua obſeruationem iudaici ſabbati continuarit.

SI quæras, cur eccleſia antiqua obſeruationem ſabbati iudaici continuarit, quum tamen eam temporariam tantum inſtitutionem, ſolis iudæis datam, crediderit, perinde ac circumciſionem aliosque ritus typicos legis: (quod expreſſis verbis multi veterum, nominatim IVSTINVS MARTYR [t], IRENAEVS [u], TERTVLLIANVS [x], & EVSEBIVS [y] dicunt, vt plures taceamus.) Reſpondetur a viris doctis [z], quod id factum ſit, vt iis, qui ex iudæis Chriſto nomen dediſſent, ſeſe accommodaret, vti in multis aliis indifferentibus rebus fecerit, quoad nulla neceſſitas doctrinalis ipſi impingeretur. „Quum enim

(s) Conſtitut. lib. VIII. c. XXXIII. vid. ſupra §. I. ſub litt. (f) pag. 53.

(t) Iuſtin. dial. cum Tryph. p. 245. 246. tot. & paſſim.

(u) Iren. lib. IV. c. XXX. Quia non per hæc iuſtificabatur homo, ſed in ſigno data ſunt populo, oſtendit, quod ipſe Abraham circumciſione & ſine obſeruatione ſabbatorum credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam & amicus Dei vocatus eſt.

(x) Tertull. contr. Iud. c. IV. Sequitur, vt, quatenus circumciſionis carnalis & legis veteris abolitio expuncta ſuis temporibus demonſtratur, ita ſabbati quoque obſeruatio temporalis fuiſſe demonſtretur. cetera.

(y) Euſeb. lib. I. c. IV. *ὅτε σώματος αὐτοῖς περιτομῆς ἔμελεν, ὅτι μὴ δὲ ἡμῖν· οὐ σαββάτων ἐπιτηρήσεως, ὅτι μὴ δὲ ἡμῖν· ἀλλ' οὐδὲ τῶν τοιῶνδε τροφῶν παραφυλακῆς, οὐδὲ τῶν ἄλλων διαστολῆς, ὅσα τοῖς μετέπειτα πρῶτος ἁπάντων Μωσῆς ἀρξάμενος ἐν συμβόλοις τελεῖσθαι παρέδωκεν, ὅτι μὴ δὲ νῦν χριστιανῶν τὰ τοιαῦτα. Nec circumciſionem, nec ſabbatum obſeruare curæ illis fuit, ſicut nec nobis: neque a certis cibis abſtinere, & alia quædam ſollicite obſeruare, quæ primus omnium Moſes typice agenda & cuſtodienda poſteris tradidit: ſicut neque nunc apud chriſtianos quidquam horum geritur.*

(z) Cave, *prim. chriſt.* lib. I. cap. 7. p. 174. *The* Jews *being generally the firſt*

„iudæi

„iudæi generatim primi essent, qui ad fidem christianam convertebantur, singularem adhuc reuerentiam retinebant aduersus institutiones *Mosaicas*, maxime vero aduersus sabbatum, vtpote ab ipso Deo in memoriam cessationis ab opere „creationis præscriptum, a *Mose* magno ipsorum magistro „stabilitum, & a maioribus eorum per tot sæcula, tamquam „sollemnem publici cultus Dei diem celebratum: adeoque ipsum omnino antiquari & abrogari ægre laturi erant. Quam „ob caussam prudentiæ horum temporum videbatur expedire (sicut in aliis ritibus iudaicis, ita & in hoc) ad indolem „huius populi sese accommodare, sabbatumque vt diem religiosorum officiorum, publicarum videlicet precum, lectionis „scripturarum, prædicationis verbi diuini, celebrationis sacramentorum & similium functionum, obseruare„. Si quis autem obseruationem eius longius protendere conaretur, dum vel doctrinalem introduceret necessitatem, vel obseruationem illius vrgeret more iudaico, tum mascule ei sese oponebat, tamquam iudaismum inducenti in religionem christianam. Vnde *Ebionæi* hæretici damnati, quod sabbatum [a] secundum legem iudaicam obseruarent, & simul dominicam christianorum more sanctificarent. Contra tales concilium *Laodicenum* [b] anathema pronuntiat, hoc est, eos, qui necessitatem docebant omnino otiandi cum iudæis in die sabbati. Et hoc sensu capiendum est illud GREGORII MAGNI [c], quando antichristum

Converts to the Christian Faith, they still retained a mighty Reverence for the Mosaick *Institutions, and especially for the* Sabbath, *as that, which had been appointed by God himself, as the Memorial of his Rest from the Work of Creation, setled by their great Master* Moses, *and celebrated by their Ancestors for so many Ages, as the solemn Day of their publick Worship, and were therefore very loth it schould be wholly antiquated and laid aside. For this Reason it seemed good to the Prudence of those Times [as in other of the* Jewish *Rites, so in this] to indulge the Humour of that People, and to keep the* Sabbath *as a Day for Religious offices, viz. publick Prayers, Reading of the Scriptures, Preaching, Celebration of the Sacraments & such like Duties.* Vid. edit. German. Lipf. MDCCXXIII. 8uo p. 142. 143.

(a) Theodor. de fabul. hæret. lib. II. c. I. *Τὸ μὲν σάββατον κατὰ τὸν ἰουδαίων τιμῶσι νόμον, τὴν δὲ κυριακὴν καθιερῶσι παραπλησίως ἡμῶν.*

(b) Concil. Laodicen. c. XXIX. Vid. c. II. §. III. sub litt. (x) pag. 29.

(c) Gregor. lib. XI. epist. III.

ſabbati obſeruantiam renouaturum eſſe dicit. Obſeruationem eius intelligat, oportet, ad conſuetudinem iudaicam; quoniam modo chriſtiano tam in *Latina* quam *Græca* eccleſia tum obſervabatur; hoc tantum cum diſcrimine, vt *Latini* in eo ieiunarent, *Græci* autem ipſum feſtum agerent.

§. V.

Cur id feſta celebritate transegerint in eccleſia Orientali.

Si quæras, quæ fuerit huius diſcriminis occaſio, cur eccleſia *Græca* ſabbatum feſtum egerit, *Latina* autem in eo ieiunarit? Reſpondeo, *Græci* illud receperunt, ſicut ſibi traditum inuenerunt a iudæis, quos inter ſemper feſtum erat. Præter hanc autem alia adhuc erat ratio, quæ ad hoc faciendum eos inducebat. *Marcion* enim hæreticus partem hæreſeos ſuæ faciebat, ſabbato in odium Dei iudæorum ieiunare, docens, alium eſſe Deum adorandum præter creatorem mundi, qui ſit Deus iudæorum, & propterea in ſabbato ieiunium celebrari iubebat, vt ne ſe conformare videretur ad ritus Dei iudæorum, qui in ſabbato ſiue die ſeptimo ab omni opere ſuo quieuerit, quod feciſſet. Expreſſis verbis hoc adfirmat EPIPHANIVS [*d*]: *Marcion ſabbato ob eam cauſſam ieiunium ſanxit. Quum enim, ait, iudæorum Dei, qui hunc mundum fabricauit, illa ſit requies, quum die ſeptimo requieuerit, eadem nos ieiunare inſtituimus, ne Dei iudæorum ritibus vti videamur.* Iam vero hæc res faciebat, vt catholici maiori ſtudio ſabbatum celebrarent, ne nefariæ *Marcionis* impietati fauere, vel vllo modo iniurii in Deum veteris teſtamenti viderentur, quem illi fatebantur & honorabant tamquam patrem & dominum *IESV CHRISTI*, quod *Marcion* facere recuſabat. Quando ille in veri Dei contemtum ieiunabat ſabbato, illi id ipſum feſtum & lætum agendum ducebant, quemadmodum a prima eius inſtitutione ſemper moris fuerat. Cuius contra hæreſin, ſimulac ſpargi cœpiſſet, canon ſanciebatur in eccleſia, qui hodie inter ſic dictos *canones apoſtolicos* [*e*] reperitur

(*d*) Epiph. hæreſ. XLII. §. III. *τὸ δὲ σάββατον νηστεύει, διὰ τοιαύτην αἰτίαν· ἐπειδή, φησί, τοῦ θεοῦ τῶν ἰουδαίων ἐστὶν ἡ ἀνάπαυσις, τοῦ πεποιηκότος τὸν κόσμον, καὶ ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ἀναπαυσαμένου, ἡμεῖς νηστεύσωμεν ταύτην, ἵνα μὴ τὸ καθῆκον τοῦ θεοῦ τῶν ἰουδαίων ἐργαζώμεθα.*

(*e*) Can. apoſtol. LXIV. al. LXVI. Vid. ſupra cap. II. §. V. ſub litt. (d) pag. 38.

ritur in hanc ſententiam: *Si quis clericus inuentus fuerit die dominica ieiunans, vel ſabbato, praeter vnum ſolum, deponatur, ſi vero laicus ſit, ſegregetur.* Poſt *Marcionem* multae aliae ſectae ſubortae ſunt, quae hanc ipſius peculiarem conſuetudinem ieiunandi in ſabbato ſunt imitatae; quamuis non omnes iisdem ſic agendi rationibus ducerentur. *Euſtathiani* id faciebant ex vitae aſceticae amore; & *Maſſaliani* ſiue *Euchitae* eamdem huius rei cauſſam praetexebant. Eccleſia tamen praxin eam approbare nolebat. *Marcianiſtae* (qui ſecta erant a *Marcionitis* diſtincta: vocabantur enim ita a *Marciano* trapezita, qui vixit tempore *Iuſtiniani*) itidem ſabbato ieiunabant. Idem quoque faciebant *Sabbatiani*, *Lampetiani*, *Choreutae* & *Adelphiani*, qui damnantur a MAXIMO [*f*], ANASTASIO [*g*], TIMOTHEO presbytero *Conſtantinopolitano* [*h*] & NICEPHORO patriarcha [*i*], quorum teſtimonia collecta & correcta ex manuſcriptis lector curioſus apud COTELERIVM [*k*] & COMBEFISIVM [*l*] reperire poteſt. Ego tantum animaduerto, quod concilium *Trullanum*, an. DCXCII habitum, ipſam *Romanam* eccleſiam reprehendat, eo quod hunc diem eſurialem faciat, iubeatque eam conſuetudinem ſuam emendare. Verba canonis [*m*] digna ſunt, quae huc tranſcribantur: *Quoniam intelleximus, in Romanorum ciuitate in ſanctis qua-*

(*f*) Maxim. in Dionyſ. de eccleſ. hierarchia c. VI. *σημείωσαι κατὰ Λαμπετιανῶν, ἤτοι Μεσσαλιανῶν ἢ Ἀδελφιανῶν, ταὐτὸν δὲ εἰπεῖν Μαρκιανιστῶν κ. τ. λ.* Nota contra *Lampetianos ſiue Meſſalianos aut Adelphianos, vel quod idem valet, Marcianiſtas, cetera.*

(*g*) Anaſtaſ. quaeſt. LXIV. *ὡς καὶ τινες πάλιν νηστεύουσι τεσσαρακοστὴν ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ· κατὰ τὸ δόγμα τῶν λεγομένων Εὐσταθιανῶν, καὶ Μαρκιανιστῶν, καὶ Λαμπετιανῶν, καὶ Μασσαλιανῶν, τῶν ἐν Παφλαγονίᾳ ποτὲ ἀναφύντων.*

(*h*) Timoth. de iis qui ad fidem catholicam accedunt. *Μαρκιανισταί, οἱ ἀπὸ Μαρκιανοῦ τοῦ τραπεζίτου, καὶ Μεσσαλιανοί, καὶ Εὐτυχῖται* [potius *Εὐχῖται*] *καὶ Ἐνθουσιασταί, καὶ Χορευταί, καὶ Λαμπετιανοί, καὶ Ἀδελφιανοί, καὶ Εὐσταθιανοί.* Ita in apparatu Poſſeuini. Exemplari autem regio 2336 aliter. vid. Cotel. ad conſtitut. lib. V. c. XV. p. 310.

(*i*) Niceph. antirrhetic. *ἐκ τῆς συγγραφῆς Τιμοθέου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Μαρκιανιστῶν ἤτοι Ἀκεφάλων· καθ' ὧν ἠγωνίσατο Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Φλαβιανός, καὶ Θεόδοτος Ἀντιοχείας κ. τ. λ.*

(*k*) Coteler. in conſtitut. lib. V. c. XV.

(*l*) Combefiſ. hiſtor. Monothelit. p. 461.

(*m*) Concil. Trullan. c. LV. al. LVI. *Ἐπειδὴ μεμαθήκαμεν, ἐν τῇ Ρωμαίων πόλει ἐν*

dragesimae ieiuniis, in eius sabbatis ieiunare, praeter ecclesiasticam traditam obseruationem: sanctae synodo visum est, vt in Romanorum quoque ecclesia inconcusse vires habeat canon, qui dicit: Si quis clericus inuentus fuerit in sancto die dominico vel sabbato ieiunare, praeter vnum & solum, deponatur, sin autem laicus sit, segregetur. Vnde obseruare possumus, consuetudinem diem sabbati festum & laetum agengi in ecclesia *Graeca* constanter, sine vlla variatione, fuisse custoditam.

§. VI.

Cur in eo ieiunium celebratum sit in Romana *& aliis quibusdam ecclesiis* Latinis.

SVNT etiam inter ipsos *Romanenses* viri quidam docti, qui initio in ecclesia *Romana* ita quoque obtinuisse existimant. ALBASPINAEVS [n] adeo manifesto in hac opinione versatur, vt ipsam ecclesiam *Romanam* initio sabbatum festa celebritate coluisse existimet. Ex TERTVLLIANO etiam id liquido constat, qui aduersus orthodoxos in gratiam *Montanistarum* scribens, istos sabbatis, excepto sancto, non ieiunare adfirmat. *Et ieiuniis*, inquit [o], *parasceuem quamquam vos etiam sabbatum, si quando continuatis, numquam nisi in pascha ieiunandum, secundum rationem alibi redditam. Montanistas* quoque, qui bis per annum duas hebdomadas ieiunabant, non nisi cibis sicccioribus vescentes, numquam tamen vel in sabbato vel die dominica ieiunasse, idem auctor adfirmat: *Duas*, inquiens [p], *in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet sabbatis & dominicis, offerimus Deo.* Vt adeo fieri vix potuerit, vt dies sabbati

ταῖς ἁγίαις τεσσαρακοστῆς νηστείαις τοῖς ταύτης σάββασι νηστεύειν, παρὰ τὴν παραδοθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, ὥστε κρατεῖν καὶ ἐπὶ τῇ Ρωμαίων ἐκκλησίᾳ ἀπαρασαλεύτως τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· εἴ τις κληρικὸς εὑρεθείη τῇ ἁγίᾳ κυριακῇ νηστεύων ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω.

(n) Albaspin. obseruat. lib. I. c. XIII. Quod ad sabbata attinet, Graeci & Orientales eamdem pene rationem sequuti sunt. Nam vt ex antiquioribus auctoribus constat, festa celebritate colebatur, ieiuniumque interdicebatur. Latinorum autem varius in ea re vsus fuit. *Ea enim alias perinde ac Graeci celebrarunt*, sed sensim inductus est mos, vt ieiunaretur, tristitiae dies haberentur.

(o) Tertull. de ieiun. c. XIV.

(p) Tertull. ibid. cap. XV.

esu-

esurialis esset hoc tempore in ecclesia *Romana*, nec tamen id a tam acuto homine, cuiusmodi erat TERTVLLIANVS, notaretur, quum tantopere caussæ suæ faueret in hac disputatione, facere eius rei mentionem. Quomodocumque autem res se habet, certum est, non multo post in *Romana* & aliis quibusdam ecclesiis *Latinis* mutationem esse factam. Ipsa autem ratio mutationis nouitatem rei satis abunde demonstrat. Patres concilii *Illiberritani* [q], qui legem de ieiunio sabbati primum induxerunt in *Hispaniam*, manifesto hoc ipso declarant, non fuisse antea heic obseruatum ieiunium, donec ipsi illud inueherent; idque probabiliter ad exemplum ecclesiæ *Romanæ*, in qua paullo ante institutum erat. AVGVSTINVS [r] longo post tempore obseruat, *Romanam* tantum & nonnullas, non omnes, *Occidentis* ecclesias in sabbato ieiunare: Et maxime in *Africa* varium esse vsum & diuersum notat [s]. Nam in vna ecclesia vel in vnius regionis ecclesiis, alios prandere dicit in sabbato, alios ieiunare. *Mediolani* autem, quod propius ab vrbe *Roma* aberat, antiquus mos agendi sabbatum festum adhuc obtinebat. Adeo vt in ipsa quadragesima, vt auctor est AMBROSIVS [t], non tantum diem dominicum, sed singulos etiam dies sabbati, solo sabbato magno & sancto ante pascha excepto, festos & lætos agerent; Et hanc ob caussam, vti auctor vitæ eius narrat, sabbato non minus quam die dominico prandere

(q) Concil. Illiberritan. c. XXVI. Errorem placuit corrigi, vt omni sabbati die ieiuniorum superpositiones celebremus. Albaspin. in loc. *Superpositiones*, id est, imponere ieiunia, quæ solita non essent obseruari.
Vid. concil. Agath. c. XII. Placuit, vt omnes ecclesiæ filii, exceptis diebus dominicis, in quadragesima, etiam die sabbati, sacerdotali ordinatione, & districtionis comminatione ieiunent.

(r) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casulanum. (p. 392. edit. Basil. MDLXIX.) Hinc exorta est ista in regia illa veste varietas, vt alii, sicut maxime populi Orientis, propter requiem significandam mallent relaxare ieiunium; alii propter humilitatem mortis domini ieiunare, sicut Romana & nonnullæ Occidentis ecclesiæ.

(s) Ibid. p. 149. (p. 393. edit. Basil.) Contingit maxime in Africa, vt vna ecclesia, vel vnius regionis ecclesiæ alios habeant sabbato prandentes, alios ieiunantes.

(t) Ambros. de Elia & ieiunio c. X. Quadragesima totis præter sabbatum & dominicam ieiunatur diebus.

consuescebat. Quod sæpius etiam AVGVSTINVS notat [u], respondens *Monicæ* matri ad scrupulum, qui ipsam & alios nonnullos perplexos tenebat de obseruatione huius diei, dum diversas diuersarum ecclesiarum consuetudines inter se conciliare non poterant, quando alii cum esurialem alii festum agebant. Ad eximendum ei hunc scrupulum monebat, in omnibus huiusmodi rebus, in quibus sacra scriptura nihil determinasset, consuetudinem populi Dei & regulas maiorum pro lege esse habendas: Et de talibus rebus disputare velle, & condemnare consuetudinem vnius ecclesiæ ex contraria consuetudine alterius, nihil aliud esse, quam infinitas disputationes excitare & caritatem in feruore contentionis perdere. Addit, se aliquando matris suæ caussa *Ambrosium* hac de re consuluisse; qui responderit, se nihil ipsum docere posse, nisi quod ipse faceret. Quumque putasset, *Ambrosium*, nulla reddita ratione, auctoritate sola sua se voluisse admonere, ne sabbato ieiunarent, subsequutum dixisse: *Quando hic sum, non ieiuno sabbato, quando Romæ sum, ieiuno sabbato: Et ad quamcumque ecclesiam veneritis, eius morem seruate, si pati scandalum non vultis aut facere.* Hoc responsum retulisse se ad matrem, ait, eique suffecisse: se vero de hac sententia etiam atque etiam cogitantem, ita semper habuisse, tamquam eam de cælesti oraculo suscepisset. Nihil igitur potest esse clarius, quam quod ieiunium sabbati non fuerit in omnibus *Occidentis* ecclesiis admissum, siquidem ipsa ecclesia *Mediolanensis* hunc diem festum agere perrexit. Et hæ ipsæ ecclesiæ, quæ sabbatum in feriis esurialibus habere cœperant, de ratione & origine huius instituti inter se non consentiebant. Alii a *Petro* eam deriuabant, quem perhibebant *Romæ* cum *Simone mago* die dominico certaturum [x], propter ipsum magnæ tentationis

(u) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casulan. (p. 393. a. b. edit. Basil. MDLXIX.) Epist. CXVIII. ad Ianuar. (p. 557. a. b. edit. citat.)

(x) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casul. p. 146. (p. 386. edit. Basil. cit.) Est quidem & hæc opinio plurimorum, quamuis eam esse falsam perhibeant plerique Romani, quod apostolus Petrus, cum Simone mago die dominico certaturus, propter ipsum magnæ tentationis periculum, pridie cum eiusdem vrbis ecclesia ieiunauerit, & consequuto tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuerit, eumque imitatæ sunt nonnullæ Occidentis ecclesiæ.

peri-

periculum pridie cum eiusdem vrbis ecclesia ieiunasse, & potitum tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuisse, cumque imitatas esse nonnullas *Occidentis* ecclesias. Sed plerique *Romani* hanc opinionem vt falsam, ipsa AVGVSTINI aetate, reiiciebant, aliis licet fidem ei habere pergentibus, quemadmodum ex iis apparet, quae in CASSIANO [y] aliisque recentioribus scriptoribus de hoc ecclesiae *Romanae* ieiunio dicuntur. INNOCENTIVS [z] pontifex *Romanus* aliam huius rei reddit ratonem, quia scilicet hoc die dominus noster in sepul-

(y) Cassian. institut. lib. III. c. X. Cuius moderaminis caussam nonnulli in quibusdam Occidentalibus ciuitatibus ignorantes, & maxime in vrbe, idcirco putant absolutionem sabbati minime debere praesumi, quod apostolum Petrum in eodem die contra Simonem conflictaturum adserunt ieiunasse. cetera.

Anonymus de Francis & reliquis Latinis ap. Combefis. histor. Monothelitar. p. 429. *Πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν νηστεύουσι τὰ σάββατα, οἵτινες Σαββατιανοὶ ὀνομάζονται· καὶ ἐρωτώμενοι, διὰ τί ταύτην νηστεύουσι· προσφασίζονται, ὅτι ἐν σαββάτῳ ἡμέρᾳ ἔῤῥιψε [ὁ Σίμων Πέτρος] τὸν Σίμωνα μάγον, ὃς καὶ συντριβεὶς διεῤῥάγη· καὶ τούτου χάριν νηστεύουσι τὰ σάββατα· ψεύδονται δέ· ἀπὸ γάρ τινος Σαββατίου, τοῖς λόγοις καὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ Μάνεντος ὑπαχθεὶς, ἐξήμεσε καὶ αὐτὸς βλασφημίας ῥήματα, καὶ πολλὰς ἐκ τῶν προγραφεισῶν αἱρέσεων ἐκήρυξεν ὁ ἄθλιος· ὅστις ἐπαινεῖται παρὰ τῶν Αλεμάνων, καὶ Αφρικανῶν· Καὶ τῶν Ἱσπανίαν οἰκούντων, καὶ πολλῶν διατριβόντων ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ· τελευτῶντος δὲ αὐτοῦ, διετάξατο τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, νηστεύειν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ σάββατα, διότι Σαββάτιος κέκληται· καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης νηστείας μνείαν αὐτοῦ ποιοῦντες, μέμνηνται καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.* *Multi autem ex illis ieiunant sabbata, qui Sabbatiani appellantur. Quumque quaeritur, quamobrem eum diem ieiunent, praetexunt atque excusant, Simonem Petrum die Sabbati deiecisse Simonem magum, quo is casu allisus confractusque sit; ac idcirco sabbata ieiunare. Mentiuntur vero: a quodam enim Sabbatio acceperunt ieiunium sabbati. Iste enim ter maledictus Sabbatius, Manetis sermonibus ac blanditiis deceptus, ipse quoque miser, blasphemiae verba euomuit, ac plures praefatarum haeresium docuit. Laudemque habet apud Alemannos, ac Africanos, nec non Hispaniae incolas, ac multos in ipsa vrbe Roma morantes. Is porro moriens constituit, vt discipuli eius sabbatis pro eo ieiunarent, eo quod ipse Sabbatius appellatus esset: ex quo eiusmodi ieiunio eius facientes memoriam, doctrinam quoque recolunt.*

(z) Innocent. epist. I. ad Decentium c. IV. Si sexta feria propter passionem domini ieiunamus, sabbatum praetermittere non debemus, quod inter tristitiam atque laetitiam temporis istius (paschatis) videtur inclusum. Nam vtique constat, apostolos biduo isto in moerore fuisse & propter metum iudaeorum se occuluisse.

chro-

chro mortuus iacuerit, & apostoli in graui mœrore fuerint, atque propter metum iudæorum se occuluerint. Quæ caussa est, quam communiter viri docti in hodierna ecclesia *Romana*, BARONIVS [*a*], BELLARMINVS, COMBEFISIVS [*b*] & alii adlegare solent. Verum hæc coniectura tantum est INNOCENTII, quæ quidem pro caussa adlegari potest, cur ecclesia *Romana* sabbati diem ieiunio dicarit ante ipsius ætatem; primitiuorum autem temporum praxin fuisse, non probat. SOCRATES [*c*] *Romanam* ecclesiam hac in re plus vice simplice variasse auctor est. Sua enim ætate *Romæ* in sabbato non ieiunatum esse dicit, ne in ipsa quidem quadragesima, sed per quinque tantum dies hebdomadis. Et VALESIVS [*d*] ac MENARDVS progrediuntur vlterius dicuntque, tempore *Leonis* tres tantum dies in quadragesima *Romæ* consecratos fuisse ieiunio. Pro quo adserto ipsius LEONIS verba in sermone quodam de quadragesima adlegant: *Secunda* [*e*] *& quarta & sexta feria ieiunemus: Sabbato autem apud B. Petrum apostolum vigilias celebremus.* Postquam vero

(*a*) Baron. ad an. LVII. n. CCVII. tot.
Bellarm. lib. II. de bonis oper. c. XIIX. (tom. IV. p. 469. edit. Colon. MDCXV.) Romana ecclesia & Occidens vniuersus -- ieiunat sabbato -- in memoriam humilitatis domini, qui die sabbati iacuit mortuus & clausus in sepulchro.

(*b*) Combefis. vbi supra p. 431. Probabilior videtur (ratio) quam Humbertus ex sancto Siluestro refert, vt Latini in memoriam sepulturæ dominicæ ac luctus discipulorum domini sabbatis omnibus ieiunent.

(*c*) Socrat. lib. V. c. XXII. οἱ μὲν ἐν Ῥώμῃ, τρεῖς πρὸ τοῦ πάσχα ἑβδομάδας, πλὴν σαββάτου καὶ κυριακῆς, συνημμένας νηστεύουσι. *Qui Romæ sunt, tres continuas hebdomadas ante pascha, exceptis sabbato & dominico die, ieiunant.*

(*d*) Valef. in loc. Immerito Baronius Socrati opponit testimonium Gregorii magni. Aliter enim Socratis ætate, aliter Gregorii magni temporibus Romani per quadragesimam ieiunabant. Temporibus Leonis Papæ, quibus fere æqualis fuit Socrates, Romani tribus duntaxat diebus hebdomadis ieiunabant in quadragesima, secunda scilicet, quarta & sexta feria, vt patet ex sermonibus eiusdem papæ de quadragesima.
Menard. in sacramentar. Gregorii, apud Pagium p. 43. edit. Antuerp. MDCCV. Hugo Menardus sacramentarium S. Gregorii commentans, istam explicationem merito reiicit, ostenditque quatuor illos dies Gregorii ipsius ætate in vsu non fuisse, nedum Leonis temporibus. In eam autem it ipse sententiam, non plures reuera dies Romæ tunc temporis ieiunio fuisse consecratos, quam qui in sermone a B. Leone designantur.

(*e*) Leo sermon. IV. de quadragesima.

QVES-

QVESNELLVS [f] & PAGIVS [g] hæc verba fermoni *Leonis* superaddita fuiſſe, ex variis manuſcriptis codicibus, in quibus abſunt, demonſtrarunt, & quum fieri potuerit, vt SOCRATES, ſcriptor *Græcus*, in enarrandis eccleſiæ *Romanæ* conſuetudinibus erraret; nos *Romanenſibus* plures mutationes non tribuemus, quia concilium *Trullanum* [h] & omnes recentiores *Græci* potius eos accuſant, quod in ſabbato ieiunent, quum contra reliquæ eccleſiæ omnes id feſtum agant. Sufficit monſtraſſe, *Græcam* & *Latinam* eccleſias initio in eadem praxi conſenſiſſe, obſervantes ſabbatum vna cum dominico die tamquam dies feſtos hebdomadales, idque in ipſa quadrageſima, ſolo ſabbato magno, paſcha proxime antecedente, excepto.

(f) Queſnell. diſſertat. VI. de ieiunio ſabbati, &c.

(g) Pagi critic. in Baron. an. LVII. n. II. (n. VIII. p. 43. edit. Antuerp. MDCCV.) Ait vir eruditiſſimus (Queſnellus) Leonis non eſſe verba illa, quæ obiiciuntur, ſed fermoni eius eſſe ſuperaddita, occaſione ac ratione mox explicanda. Nam penes antiquiores & melioris notæ codices arbitrium eſt & ius & norma, de dubiis veterum ſcriptorum fœtibus, aut interpolationibus decernendi, & in quinque vetuſtiſſimis MSS. vno nempe regio, duobus Thuaneis, Nauarrico & San-Germanenſi, verba illa abſunt, totuſque ille pannus a nobis deſcriptus deſideratur. Eum itaque inſititium eſſe non dubitandum. Norunt omnes, in more fuiſſe apud monachos & clericos, homilias fermoneſque SS. Patrum ſuis vſibus aptare, atque aliqua addere, quæ propriæ ſollemnitati conuenirent. Quare arbitratur Queſnellus, ſimile quid contigiſſe huic fermoni IV. de quadrageſima; ab ea ſcilicet ad aliud ieiunium translatum eſſe; atque vt pro more Leonis, & pro loci etiam conſuetudine, feriarum, quæ iſtis ieiuniis deputatæ erant, ſollemnis inter officia fieret indictio, concinnata eſt præfata formula, quam bona fide tranſcripſerunt ex libris lectionariis, qui de S. Leonis fermonibus in vnum corpus colligendis & publice lucidandis primi cogitauerunt. Teſtis enim eſt Gregorius Turonenſis lib. X. c. XXXI. *Perpetuum* illius vrbis epiſcopum, qui *Leonis* æqualis erat, aut ſuppar, terna in ſeptimana ieiunia inſtituiſſe a Martini depoſitione vſque ad natale domini, quod poſtea in concilio Matiſconenſi primo his verbis confirmatum: *Vt a feria ſancti Martini vſque ad natale domini, ſecunda & ſexta ſabbati ieiunetur, & ſacrificia quadrageſimali debeant ordine celebrari*, &c. Hinc ſumta illa verba, in quibus explicandis ante Queſnellum fruſtra ſudatum eſt.

(h) Concil. Trullan. c. LV. vid. §. V. ſub litt. (m) pag. 59. 60.

LIBRI VICESIMI
CAPVT QVARTVM
DE FESTA SOLLEMNITATE NATALIS ET EPIPHANIAE CHRISTI.

§. I.

Natalis Christi antiquis temporibus ab aliis Maio *mensi adsignatus.*

HACTENVS hebdomadales veteris ecclesiæ sollemnitates spectauimus, iam de illis verba facienda nobis sunt, quæ fuerunt anniuersariæ, siue quæ semel per annum celebrari consueuerunt; cuiusmodi erant natalis domini, epiphania, pascha, pentecoste & adscensio, & anniuersariæ commemorationes apostolorum & martyrum. Natalis domini antiquis temporibus non eidem diei ab omnibus ecclesiis adsignabatur, licet BARONIVS [a] & alii scriptores eum tam in *Græcorum* quam *Latinorum* ecclesiis semper vicesima quinta mensis *Decembris* obseruatum fuisse communiter adserant. Qua in re viri isti docti insigniter falluntur. Nam vt ne memoremus, quæ CLEMENS ALEXANDRINVS [b] de *Basilidianis* hæreticis commemorat, quod dicant ex iis aliqui, Christum natum esse XXIV vel XXV mensis illius, quem *Pharmuthum* appellent *Aegyptii*, hoc est, *Aprilis*: rem adhuc magis memorabilem narrat de aliis quibusdam, quod curiosius natali domini non solum annum, sed etiam diem addant, quem dicant [c] XXVIII anni *Augusti*, & XXV mensis *Pachon*. Quem licet IACOBVS PAMELIVS dolose [d] dicat *Decembrem*, vt vulgari hypothesi seruiat, faciat-

(a) Baron. apparat. num. CXXI. Tam Latinorum quam Græcorum ecclesiæ pari consensione in eam conueniunt sententiam, vt redemtor noster sit natus vigesima quinta mensis Decembris.

(b) Clem. Stromat. I. p. 408. καὶ μὴν τοὺς αὐτῶν φασὶ Φαρμουθὶ γεγεννῆσθαι κδ΄, ἢ κε΄.

(c) Clem. Stromat. I. p. 407. Εἰσὶ δὲ οἱ περιεργότερον τῇ γενέσει τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προστιθέντες.

(d) Pamel. not. in Tertull. contr. Iudæos c. VIII. n. 78. Deinde addit (Clemens) aliorum sententiam, qui subtilius (inquit) natali domini non solum annum sed & diem addunt, quem dicunt XXIX anno Augusti (sic enim le-

que

que lectori suo fucum; nihil tamen certius & exploratius est, quam quod mensem *Maium* significet, quemadmodum SAMVEL BASNAGIVS [e] fuse demonstrauit ex EPIPHANIO & THEOPHILO ALEXANDRINO, qui *Aegyptiorum* ephemerides communiter sequuntur, in quibus *Pachon Maio* nostro respondet; quomodo vnusquisque nouit, qui diuersas rationes, quas veteres scriptores in computationibus suis chronologicis ineunt, aliquo modo intelligit.

§. II.

Ab aliis diei epiphaniae, siue sexto Ianuarii.

QVOD autem hac in materia magis considerari meretur, est, Quod maxima pars ecclesiae *Orientalis*, per tria quatuorue priora saecula natalem *CHRISTI* celebrarit eo ipso die, qui hodie dicitur dies *epiphaniae*, hoc est, VI mensis *Ianuarii*, qui manifestationem *CHRISTI* denotat, qua mundo se patefecit quatuor diuersis respectibus, qui initio vniuersi hoc die commemorabantur. 1. Per natiuitatem siue incarnationem, quae erat apparitio Dei, manifestati in carne. 2. Per apparitionem stellae, quae magos ad natum *CHRISTVM* ducebat, & erat epiphania siue manifestatio eius gentilibus facta. 3. Per glorio-

gendum pro eo, quod mendose iterum est XXVIII.) in XXV. mensis Pachon (*quem nos Decembrem dicimus*) natum.

(e) Basnag. critic. in Baron. p. 216 -- 224. Ecclesiae suae disciplina imbutus Pamelius, Aegyptium *Pachon* Decembri vindicat notis in Tertullianum: Decembrem *Pachon quem nos dicimus.* n. 78. aduers. Iudaeos. Quo concesso admirabili consensu Latinorum sententia cum Aegyptiorum opinione conspiraret. Sed Pamelius maxime fallitur: constat enim ab edito Christo sic menses esse dirigendos.

Aegypt.	Tybi	*Lat.*	Ianuarius	*Syro-Graeco ex* EPIPH.	Αὐδυναῖος
	Mechir		Februarius		Περίτιος
	Phamenot		Martius		Δύστρος (1)
	Pharmuti		Aprilis		Ξανθικός
	Pachon		*Maius*		Ἀρτεμίσιος
	Paini		Iunius		Δαίσιος
	Epiphi		Iulius		Πάνεμος
	Mesori		Augustus		Λῷος) (2)
	Thoth		September		Γορπιαῖος
	Paophi		October		Ὑπερβερεταῖος
	Athir		Nouember		Δῖος
	Choiac		December		Ἀπελλαῖος cet.

 sam

ſam apparitionem, factam in baptiſmo ipſius, quando cæli aperiebantur & ſpiritus Dei deſcendebat quaſi columba, & veniebat ſuper ipſum, & vox aderat e cælis, dicens, *Hic eſt filius ille meus, dilectus ille, in quo acquieſco.* 4. Per manifeſtationem diuinitatis ſuæ, quum miraculorum ſuorum faciens principium, aquam in vinum mutabat in nuptiis in *Cana*, oppido *Galilææ*. Hunc diem, vt redemtoris noſtri natalem, per aliquot ſæcula ab eccleſiis *Aegyptiis*, *Hieroſolymitana*, *Antiochena*, *Cypriis* aliiſque *Orientis* celebratum fuiſſe, adeo perſpectum & exploratum ex idoneis teſtimoniis eſt, vt nunc quidem inter viros doctos [*f*] extra omnem controuerſiam poſitum ſit. CASSIANVS [*g*] diſerte adfirmat, ætate ſua omnes prouincias *Aegypti* ſub generali nomine *epiphaniorum*, tam natalem *CHRISTI*, quam baptiſmum eius intellexiſſe: Et idcirco hæc duo myſteria non duobus ſeparatis diebus, vti *Occidentales*, ſed vno eodemque die ſimul celebraſſe. GENNADIVS [*h*] cuiuſdam TIMOTHEI epiſcopi meminit, qui compoſuerit librum de natiuitate domini, quam crediderit in epiphania factam. IOANNES BAPTISTA COTELERIVS [*i*] non ſine probabili ratione coniectat, fuiſſe hunc *Timotheum Alexandrinorum* epiſcopum, GVILIELMVS tamen CAVEVS [*k*] de eo tamquam recentiore quodam ſcriptore loquitur. Ante concilium autem *Epheſinum*, anno

(*f*) Vide Coteler. in conſtitut. apoſt. lib. V. c. XIII. p. 312. 313.

(*g*) Caſſian. collat. X. cap. II. Epiphaniorum diem prouinciæ illius ſacerdotes, vel dominici baptiſmi, vel ſecundum carnem natiuitatis eſſe definiunt; & id circo vtriuſque ſacramenti ſollemnitatem non biſarie, vt in Occiduis prouinciis, ſed ſub vna diei huius feſtiuitate concelebrant.

(*h*) Gennad. de ſcriptor. cap. LVIII. Timotheus epiſcopus compoſuit librum de natiuitate domini ſecundum carnem, quam credit in theophania factam.

(*i*) Coteler. not. in conſtit. lib. V. c. XIII. p. 313. Aegyptii, referente Caſſiano collat. X. c II. diem epiphaniorum definiebant diem baptiſmi dominici & dominicæ natiuitatis. Vnde forſan Timotheus ille epiſcopus, qui a Gennadio dicitur compoſuiſſe librum de natiuitate domini, quam credebat in epiphania factam, eſt Timotheus Alexandrinus.

(*k*) Caue hiſtor. litter. tom. I. p. 304. (p. 216. edit. Geneu. MDCXCIII.) Timotheus, epiſcopus, cuiuſnam vrbis, non conſtat. Claruit circa annum CCCCXV. Scripſit *librum de natiuitate domini ſecundum carnem*, quam in die epiphaniæ contigiſſe arbitratus eſt.

CCCCXXXI

CCCCXXXI habitum, *Aegyptii* diem natalem *CHRISTI* mutaverunt fixeruntque in die vicesimo nono mensis sui *Choiac*, qui est vicesimus quintus *Decembris*: Quemadmodum ex homilia PAVLI episcopi *Emiseni* [*l*], præsente CYRILLO episcopo *Alexandrino* habita istiusque concilii actis interposita, apparet. Non multo ante hoc tempus ecclesiæ *Antiochena* & *Syræ* morem ecclesiarum *Occidentalium* in celebranda ad diem *XXV. Decembris* hac sollemnitate amplexæ sunt. Nam CHRYSOSTOMVS [*m*] in homilia quadam ad populum *Antiochenum*, nondum decimum annum esse dicit, ex quo dies natalis *CHRISTI* manifeste ipsis innotuerit, quem antea in epiphania celebrarint, vsque dum ex ecclesia *Occidentali* ad ipsos transmissus sit. Atque ex eo tempore natalis & epiphania distinctæ sollemnitates esse cœperunt, quemadmodum ex aliis homiliis [*n*] huius scriptoris liquet, vbi de illis distincte loquitur, tamquam duobus diebus; qui ante vnus idemque crediti fuerant. EPIPHANIVS, qui *Constantiæ* siue *Salaminis* in *Cypro* erat episcopus, sæ-

(*l*) Paul. Emisen. homil. in actis concil. Ephesin. part. III. c. XXXI. tom. III. concil. p. 1096. Ὁμιλία Παύλου ἐπισκόπου Ἐμέσης, λεχθεῖσα κθ΄. Χοιὰκ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Ἀλεξανδρείας, καθημένου τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, εἰς τὴν γέννησιν τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. *Homilia Pauli episcopi Emiseni, habita vicesimo nono die mensis Choiac (est XXV dies Decembris) in magna Alexandriæ ecclesia, præsente beato Cyrillo, de natiuitate domini & saluatoris nostri Iesu Christi.*

(*m*) Chrysost. homil. XXXI. de natali Christi. tom. V. p. 466. (homil. XXXIII. p. 417. edit. Francof.) οὔπω δέκατόν ἐστιν ἔτος, ἐξ οὗ δήλη καὶ γνώριμος ἡμῖν αὕτη ἡ ἡμέρα γεγένηται· -- παρὰ μὲν τοῖς τὴν ἑσπέραν οἰκοῦσιν ἄνωθεν γνωριζομένη; πρὸς ἡμᾶς δὲ κομισθεῖσα νῦν, καὶ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀθρόον οὕτως ἀνέδραμε κ. τ. λ. *Nondum decimus annus est, ex quo hic ipse dies manifeste nobis innotuit. – hic dies, quum ab exordio iis, qui in Occidente habitant, cognitus fuerit, nunc ad nos demum non ante multos annos transmissus, ita increuit, &c.*

(*n*) Chrysost. homil. XXIV. de baptism. Christi. tom. I. p. 311. (p. 276. edit. Frf.) ὅτι μὲν οὖν ἐπιφάνεια ἡ παροῦσα λέγεται ἑορτή, δῆλόν ἐστι πᾶσιν. *Epiphaniam quidem diei hanc celebritatem dici, omnibus liquet.* Et paullo post: ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν οὐχὶ ἡ ἡμέρα καθ᾽ ἣν ἐτέχθη, ἀλλ᾽ ἡ ἡμέρα, καθ᾽ ἣν ἐβαπτίσθη, ἐπιφάνεια λέγεται· αὕτη γάρ ἐστιν ἡμέρα, καθ᾽ ἣν ἐβαπτίσατο, καὶ τὴν τῶν ὑδάτων ἡγίασε φύσιν. *At enim qui fit, ut non ea dies, qua natus est, epiphania & apparitio appelletur, sed ea, qua baptizatus est? hæc enim dies est, qua baptizatus est, & aquarum naturam sanctificauit.*

pe de *CHRISTI* natiuitate loquitur semperque computationem sequitur *Orientalium*, eidem cum epiphania diei mensis *Ianuarii* eam adsignans. Vno loco [*o*] ait: *Epiphaniorum die, quo dominus secundum carnem natus est, ieiunare non licet.* Alio loco [*p*] multam nauat operam, vt lectoribus suis demonstret, mense *Ianuario CHRISTVM* natum esse. *Quum Ianuario mense*, inquit, *natus esset VIII idus Ianuarii, qui est apud Romanos dies V* [*]; *Aegyptiis porro Tybi XI; Syris siue Graecis Audynaei VI; Cypriis siue Salaminiis quinti mensis dies V; Paphiis Iulii XIV; apud Arabes vero Aleom XXI. Cappadocibus Atartae XIII; Hebraeis Tebeth; Atheniensibus Maemacterionis, VI; omnes illos, quos supra recensuimus, XXIX integros consulatus percurrit.* cetera. Et ibidem paullo ante [†]: *Inprimis baptizatus est CHRISTVS, si Aegyptiorum mensium rationem habeas, Athyr XII. A. D. VI idus Nouembris, hoc est LX ante festum epiphaniarum die, qua is secundum carnem natus est.* Nihil potest in adscribendo diem natalem diei epiphaniae, vel in figendo diem epiphaniae in sexto die *Ianuarii*, esse exactius, quam haec, per tot nationum inter se comparatas ephemerides deducta, computatio EPIPHANII. Quod ipsum ab HIERONYMO confirmatur, qui etsi ab EPIPHANIO dissentit, quod ad diem natalem *CHRISTI* attinet, significat tamen [*q*], fuisse tum quosdam, qui putarent,

(*o*) Epiphan. exposit. fid. XXII. *ὅτι ἐν ἡμέρᾳ τῶν ἐπιφανίων, ὅτε ἐγεννήθη ἐν σαρκὶ ὁ κύριος, ἔξεστι νηστεῦσαι.*

(*p*) Id. haeres. LI. Alogor. n. XXIV. *Γεννηθέντος γὰρ αὐτῦ περὶ τὸν Ιανουάριον μῆνα, τετέστι πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ιανουαρίων, ἥτις ἐστὶ κατὰ Ρωμαίους πέμπτη τῦ Ιανουαρία μηνὸς, κατὰ Αιγυπτίους Τυβὶ ἑνδεκάτῃ, κατὰ Σύρους, εἴτουν Ἕλληνας, Αυδυναίου ἕκτῃ, κατὰ Κυπρίους, εἴτουν Σαλαμινίους, πέμπτῃ πέμπτῃ, κατὰ Παφίους Ιάλα τεσσαρεσκαιδεκάτῃ, κατὰ Ἄραβας Αλεὼμ κά, κατὰ Καππαδόκας, Αταρτᾶ ιγ', κατὰ Εβραίους Τεβὴθ ιγ', κατὰ Αθηναίους Μαιμακτηριῶνος ς'. παρῆλθε τὰς προειρημένας ὑπατείας εἰκοσιεννέα πλήρεις κ. τ. λ.*

(*) *Sunt qui hoc putant scribi oportere VI* Ianuarii, *quia VIII* id. Ianuar. *sit sextus* Ianuarii *in kalendario* Romano: *At vero* Hieronymus *etiam* epiphaniam *in quinto* Ianuarii *adsignat*, comment. *in* Ezechiel. I. p. 459. *Et* Asiani *idem faciunt. Vid.* Vsser. de anno solari Macedonum & Asianorum, lib. II.

(†) Epiphan. ibid. n. XVI. *πρῶτον μὲν βαπτισθέντος αὐτῦ κατ' Αιγυπτίους Αθὺρ δωδεκάτῃ πρὸ ἓξ εἰδῶν Νοεμβρίων, τετέστι πρὸ ἑξήκοντα ἡμερῶν [πλήρης] τῆς ἡμέρας τῶν ἐπιφανίων, ἥ ἐστιν ἡμέρα τῆς αὐτῦ γεννήσεως κατὰ σάρκα.*

(*q*) Hieron. comment. in Ezech. I. p. 459. Apud Orientales October erat primus

CHRI-

CHRISTI natiuitatem contigisse in die epiphaniarum; quem *Ezechiel* quintum diem mensis quarti vocat, initio computandi facto ab *Octobri*, quum decimae post messem & vindemiam e populorum *Orientalium* more in templum inferrentur. Auctor *homiliae in diem epiphaniae* inter opera ORIGENIS [r] idem ait, quod diuersa opinio hac de re feratur in mundo: aliis *CHRISTVM* eo die natum, aliis baptizatum esse statuentibus. PAGIVS [s] CLEMENTEM ALEXANDRINVM & EVSEBIVM eis accenset, qui *CHRISTVM* in die epiphaniarum siue sexto *Ianuarii* natum esse existimarunt. Quod si consideres, vbi & quando illi vixerint, probabile omnino est, sic eos sensisse, tametsi nullum ex illis testimonium adlegat. Nam non *Alexandrini* tantum, sed ecclesiae etiam *Hierosolymitanae* & *Palaestinae*, vbi vixit EVSEBIVS, natalem *CHRISTI* eodem die cum epiphania per aliquot saecula obseruarunt, testimonio ex epistola quadam *Iacobi* pro praxi sua allegato, donec *Iuuenalis* episcopus *Hierosolymorum* meliora edoctus, ad vicesimum quintum *Decembris* eum reduceret; quemadmodum ex BASILIO CILICE, IOANNE NICAENO & homilia quadam sub nomine CHRYSOSTOMI aliisque scriptoribus fuse demonstrat COTELERIVS [t].

§. III.

In ecclesia Latina *semper obseruatus die XXV* Decembris.

ITA res in ecclesia *Orientali* se habuit per plura saecula; in *Occidentali* generatim obseruata est illius diei sollemnitas, vti hodie obseruatur, tamquam festiuitas ab epiphania distincta, vicesimo quinto *Decembris*. AVGVSTINVS enim ait [u]: *Natus*

mensis & Ianuarius quartus. Quintam autem diem mensis adiungit, vt significet baptisma, in quo aperti sunt Christo caeli, & epiphaniorum dies huc vsque venerabilis est; non, vt quidam putant, natalis in carne. Tunc enim absconditus est & non apparuit: Quod huic tempori congruit, quando dictum est; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

(r) Orig. homil. VIII. de diuersis tom. II. p. 446. Siue hodie natus est dominus Iesus, siue hodie baptizatus, diuersa quippe opinio fertur in mundo.

(s) Pagi apparat. chronol. ad Baron. n. XCV. (num. CXLVI. p. 37. edit. Antuerp. MDCCV.) Not. de Eusebio quidem hic dicit Pagius, sed de Clemente Alexandrino prorsus alia.

(t) Coteler. not. in constitut. lib. V. c. XIII. p. 312. seqq.

(u) Augustin. de trinit. lib. IV. c. V.

trali-

nascitur (Christus) *octauo kalendas Ianuarias*, hoc est, vicesimo quinto *Decembris*. Et CASSIANVS [x] pariter atque HIERONYMVS [y] natalem & epiphaniam dicunt separatis diebus celebrari in omnibus *Occidentis* ecclesiis. Ambo isti dies indiscriminatim vocabantur *theophania* & *epiphania*, item *prima & secunda natiuitas*. Prima scilicet, in qua natus est in carne; & secunda, in qua baptizatus & stella indice manifestatus est gentilibus, quemadmodum lector apud COTELERIVM [z] & SVICERVM [a] ex GREGORIO NAZIANZENO, AMBROSIO, BASILIO, THEODORO STVDITA & pluribus scriptoribus aliis fusius demonstratum reperire potest.

§. IV.

Origo huius sollemnitatis æuo apostolico a quibusdam antiquis scriptoribus adsignata.

(x) Cassian. collat. X. c. II. Vid. §. II. sub litt. (g) pag. 68.

(y) Hieron. in Ezech. I. Vid. sub litt. antec. (q) p. 70.

Constitut. lib. V. c. XIII. Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί, καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἥτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐνάτου μηνός· μεθ' ἣν ἡ ἐπιφάνιος ὑμῖν ἔστω τιμιωτάτη, καθ' ἣν ὁ κύριος ἀνάδειξιν ἡμῖν τῆς οἰκείας θεότητος ἐποιήσατο· γενέσθω δὲ καὶ αὐτὴ ἕκτῃ τοῦ δεκάτου μηνός. *Dies festos obseruate, fratres; ac primum quidem diem domini natalem; qui a vobis celebretur vicesima quinta noni mensis. Post hunc diem, dies epiphaniæ sit vobis maxime honorabilis, in quo dominus nobis diuinitatem suam patefecit, is autem agatur sexta decimi mensis.*

Lib. VIII. c. XXXIII. τὴν τῶν γενεθλίων ἑορτὴν ἀργείτωσαν, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ τὴν ἀπροσδόκητον χάριν [al. χαρὰν] δεδόσθαι ἀνθρώποις, γεννηθῆναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον Ἰησοῦν χριστὸν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου· τὴν τῶν ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργείτωσαν, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γεγενῆσθαι τῆς τοῦ χριστοῦ θεότητος κ. τ. λ. *Festo natalis cessent ab opere; eo quod tunc hominibus tributum fuit inexspectatum beneficium (al. gaudium) vt, nempe Dei verbum Iesus Christus ex Maria virgine nasceretur ad mundi salutem. In epiphanio festo vacent; quia in eo demonstrata est Christi diuinitas, cetera.*

Opus imperfect. sub nomine Chrysostomi ad Matth. XXIV, 22. Ab æquinoctio vernali duodecimi mensis incipiunt paullatim tepescere aëres per singulos dies, vsque ad mensem tertium, & dies fieri noctibus longiores. Item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paullatim iterum frigescere aëres, per singulos dies, & noctes fieri longiores diebus, vsque ad mensem nonum, quando celebratur Christi natalis.

(z) Coteler. vbi supra p. 312.

(a) Suicer. thesaur. eccles. voce ἐπιφάνεια. tom. I. p. 1199.

ORIGO

ORIGO huius sollemnitatis a quibusdam antiquis scriptoribus ad aetatem vsque apostolorum refertur. GVILLIELMVS CAVEVS [b] prima eius vestigia se reperisse dicit in saeculo secundo; non dubitat autem, quin iam antea celebrata sit. Auctoritate nititur THEOPHILI episcopi *Caesariensis*, qui circiter aetatem *Commodi* imperatoris an. CXCII. vixit. Non adlegat autem librum; vnde nobis locus relinquitur coniectandi, quod *paschale* eius intelligat, EVSEBIO & HIERONYMO memoratum, ex quo HOSPINIANVS [c] ante istum haec verba citauit, quae *Gallos* natiuitatem *CHRISTI* vicesimo quinto *Decembris* celebrasse innuunt. Ita enim, narrante HOSPINIANO, pro obseruatione diei paschalis argumentati sunt: *Sicut domini natalem, quocumque die VIII kalend. Ianuarii* (id est, vicesimus quintus *Decembris*) *venerit, ita & VIII kalend. Aprilis* (hoc est vicesimo quinto *Martii*) *quando resurrectio accidit CHRISTI, debemus pascha celebrare.* Enimvero haec verba in THEOPHILO reperire nequeo. Nam BEDA, qui epistolam refert, non nisi haec verba habet in epistola ipsius synodica [d]: *Galli, quacumque die octaua kalendarum Aprilium fuisset, quando CHRISTI resurrectio tradebatur, semper pascha celebrabant.* Nulla autem mentio fit natiuitatis *CHRISTI* per integram epistolam, quae spuria etiam & nullius fidei esse videtur. Id satis exploratum est, non esse eam, cuius EVSEBIVS & HIERONYMVS meminerunt. Neque adeo huic testimonio inhaereo, vtpote quod nec locuples est, nec iustae auctoritatis & fidei. HOSPINIANVS & CAVEVS porro pro antiquitate huius festiuitatis tristem illam historiam adle-

(b) Cave prim. christian. par. 1. chap. 7. p. 194. (p. 159. edit. Germ. Lips.) *Was dessen (des geburts fests Christi) alterthum anlanget, so finde ich schon in dem andern jahr-hundert einige fusstapfen davon, ungeachtet ich nicht zweifle, daß es schon vorher ist gefeyret, und von dem bischoff zu Cäsarien, Theophilo, um die zeit des käysers Commodi herum, erwehnet worden.*

(c) Hospin. de festis christianor. p. 110. Not. In editione Geneu. MDCLXXIV. haec verba non leguntur.

(d) De ordinatione feriarum paschalium per Theophilum Caesariensem ac reliquorum episcoporum synodum. ap. Bedam de aequinoctio vernali, tom. III. p. 232. Habetur etiam ap. Bucherium com. in canon. paschal. Victorii & ap. Labbeum concil. tom. I. p. 596.

 gant,

gant, quæ a NICEPHORO [e] & BELLARMINO [f] ex antiquis martyrologiis refertur, Quod feruente persecutione sub *Diocletiano Nicomediæ*, inter alia crudelia facinora, ingentem omnis ætatis christianorum multitudinem, quæ in templo natalem *CHRISTI* celebratura conuenisset, ianuis clausis igneque iniecto, vna cum templo in cineres redegerit. Satis probabile hoc est, quia similia crudelitatis exempla habemus, aliis in locis die dominico commissa, quemadmodum supra ex LACTANTIO [g] & EVSEBIO percepimus. Magis autem in rem nostram faciunt, quæ CHRYSOSTOMVS [h] dicit, quod hic dies antiquus admodum & vetustus, & iam inde a primordio ab ipsa *Thracia Gades* vsque incolentibus manifestus & celebris fuerit. Id certum est, *Gregorii Nazianzeni* & *Basilii* memoria religiose cultum esse. In vtroque enim homiliæ, in illam sollemnitatem recitatæ, inueniuntur. Et AMMIANVS MARCELLINVS [i] narrat, quod *Iulianus*, tempore *Constantii* christianum se simulans, quum reuera superstitioni ethnicorum addictus esset, vt hoc celaretur (quod paucis tantum e familiaribus notum fuerit) cum christianis feriarum die, quem mense *Ianuario* celebrarint, epiphania appellatum, in ecclesiam progressus, sollemniter numen orauerit. ZONARAS eamdem narrans historiam, in natali *CHRISTI* id factum esse, dicit. Vnde nonnulli na-

(e) Niceph. lib. VII. c. VI. *ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν Χριστοῦ γενεθλίων ἐνίστατο ἑορτή, καὶ σύμπαν τὸ χριστώνυμον πλῆθος ἐκ πάσης ἡλικίας ἐν ἐκείνῳ τῷ νεῷ ἤθροιστο πανηγυρίζοντες τὰ γενέθλια, ἁρπάσας ἐκεῖνος ὡς ἕρμαιον τὸν καιρόν, ὥστε τὴν ἑαυτοῦ μανίαν ἐκπλῆσαι, πέμψας συνέκλεισε· καὶ περικύκλῳ πῦρ ἀνῆπτον ἐνδύς. κ. τ. λ. Quum natalis Christi festus adesset dies, & multitudo ætatis omnis, quæ Christi nomine censetur, in templo natalem eum celebratura conuenisset, tyrannus veluti opportunum tempus & lucrosam occasionem nactus, per quam vesaniam & furorem suum adimpleret, misit eos, qui templum clauderent & ignem circumcirca accenderent, &c.*

(f) Baron. ad an. CCCI. num. XLI --- XLVIII.

(g) Lactant. lib. V. c. XI. Euseb. lib. VIII. c. XI. Vid. cap. II. §. VIII. sub litt. (y) & (z) pag. 44.

(h) Chrysost. homil. XXXI. de baptismo Christi. tom. V. pag. 467. (p. 417. edit. Francof.) *τῶν δὲ ὁμολογουμένων, ὅτι παλαιὰ καὶ ἀρχαία ἐστὶ, καὶ ἄνωθεν τοῖς ἀπὸ Θρᾴκης μέχρι Γαδείρων οἰκοῦσι κατάδηλος καὶ ἐπίσημος γέγονε.*

(i) Ammian. lib. XXI. p. 195. Vt hæc interim celarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Ianuario christiani epiphania dictitant, progressus in eorum ecclesiam, sollemniter numine orato, discessit.

talem

talem & epiphaniam tunc temporis in *Gallia* vnam eamdemque follemnitatem fuiffe colligunt. Quod fi autem confideres, *Galliam* fuiffe e prouinciis *Occidentalibus*, in quibus hi dies fefti femper feparatim celebrati fuerunt, probabilius eft, ZONARAM in hoc die hallucinaffe. Vtcumque autem eft, tuto nobis concludere licet, diem natalem & diem epiphaniæ hoc tempore feftos haberi confueuiffe in *Gallia*. Et hoc nobis quidem ad tuendam follemnis obferuationis eorum antiquitatem fufficit.

§. V.

Hoc feftum eadem religiofa veneratione, qua dies dominica, celebratum.

QVOD ad rationem celebrandi hoc feftum attinet, maxima cum veneratione id eos feciffe, obferuare licet. Nam de eo magnifice femper loquuntur, tamquam præcipua chriftianorum follemnitate, a qua reliqui fefti dies omnes originem fuam traxerint. Ita CHRYSOSTOMVS [*k*], *Appetit*, inquit, *feftum omnium feftorum maxime venerandum tremendumque: quod fi quis appellet omnium feftorum metropolin, haudquaquam aberret. Quid autem hoc eft? Chrifti iuxta carnem natiuitas. Ab hoc enim feftum epiphaniarum, ac facrum pafcha, adfcenfio & pentecofte originem ac fundamentum ducunt. Nifi enim fecundum carnem natus effet CHRISTVS, nequaquam baptizatus effet, nam id feftum theophaniorum; nequaquam fuiffet crucifixus, nam hoc eft feftum pafchæ; nequaquam mififfet fpiritum fanctum, quod eft feftum pentecoftes. Itaque ab hoc, ceu fonte quopiam diuerfi fluuii, nata funt nobis hæc fefta. Verum non ob hoc tantum par eft hunc diem ceteris anteponi, fed etiam ob id, quod in hoc*

(*k*) Chryfoft. homil. XXXI. de Philogonio. tom. I. p. 399. (p. 313. edit. Francof.) καὶ γὰρ ἑορτὴ μέλλει προσελαύνειν, ἡ πασῶν ἑορτῶν σεμνοτάτη καὶ φρικωδεστάτη, ἣν οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι, μητρόπολιν πασῶν τῶν ἑορτῶν προσειπών· τίς δέ ἐστιν αὕτη; ἡ κατὰ σάρκα τοῦ χριστοῦ γέννησις· ἀπὸ γὰρ ταύτης τὰ θεοφάνια, καὶ τὸ πάσχα τὸ ἱερὸν, καὶ ἡ ἀνάληψις, καὶ ἡ πεντηκοστὴ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἔλαβον· εἰ γὰρ μὴ ἐτέχθη κατὰ σάρκα ὁ χριστὸς, οὐκ ἂν ἐβαπτίσθη, ὅπερ ἐστὶ τὰ θεοφάνια· οὐκ ἂν ἐσταυρώθη, ὅπερ ἐστὶ τὸ πάσχα· οὐκ ἂν τὸ πνεῦμα κατέπεμψεν, ὅπερ ἐστὶν ἡ πεντηκοστή· ὥστε ἐντεῦθεν, ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς ποταμοὶ διάφοροι ῥυέντες, αὗται ἐτέχθησαν ἡμῖν αἱ ἑορταί· οὐ κατὰ τοῦτο δὲ μόνον δικαία ταύτης ἂν εἴη τῆς προεδρίας ἀπολαύειν ἡ ἡμέρα, ἀλλ' ὅτι

natum

natum est, ceteris omnibus est memorabilius. Nam quod Christus, homo factus, sit mortuus, consequentiae cuiusdam fuit: licet enim nullum omnino peccatum perpetrasset, mortale tamen corpus adsumserat: & erat quidem hoc admirandum: ceterum quod, Deus quum esset, voluerit homo fieri, tantumque sese demittere sustinuerit, quantum ne cogitatione quidem complecti queas, hoc est omnium maxime venerandum stuporisque plenum; Quod quidem & Paulus admirans, dicebat: Sine controuersia magnum pietatis mysterium! Quod magnum? Deus manifestatus in carne. Ac rursus alibi: Non enim angelos apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus adsimilari. Propter hoc potissimum amplector diligoque diem hunc, & amorem eius in medium propono, vt vos huius amatorii pharmaci participes reddam: eoque rogo vos omnes obsecroque, summo studio summaque cum alacritate velitis adesse, sed prius suam quisque domum repurget, vt videamus dominum nostrum in cunis iacentem ac fasciis inuolutum, tremendum ac stupendum spectaculum. In hunc modum sanctus ille pater auditores suos ad celebrandam natiuitatem *CHRISTI* quinque ante diebus inuitabat. Et obseruandum est, hunc diem eadem veneratione & religiosa sollemnitate fuisse transactum, qua dies dominicus coli consueuerit. Nam hoc die semper sermones habebant, cuius rei multa exempla apud CHRYSOSTOMVM, NAZIANZENVM, BASILIVM, AMBROSIVM, AVGVSTINVM, LEONEM, CHRYSOLOGVM & alios reperiuntur. Neque hunc diem vmquam sine sollemni eucharistia transire patiebantur. Nam CHRYSOSTOMVS hoc ipso loco populum suum ad sacram mensam cohortatur, adfir-

καὶ τὸ ἐν αὐτῇ γενόμενον τῶν ἄλλων ἁπάντων πολὺ φρικωδέστερόν ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἄνθρωπον γενόμενον τὸν Χριστὸν ἀποθανεῖν, τῆς ἀκολουθίας λοιπὸν ἦν· εἰ γὰρ καὶ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ θνητὸν σῶμα ἀνέλαβεν· καὶ ἦν μὲν καὶ τοῦτο θαυμαστόν· τὸ δὲ Θεὸν ὄντα ἄνθρωπον θελῆσαι γενέσθαι καὶ ἀνασχέσθαι καταβλῆναι τοσοῦτον, ὅσον οὐδὲ διάνοια δέξασθαι δύναται, τοῦτό ἐστι τὸ φρικωδέστατον, καὶ ἐκπλήξεως γέμον· ὃ δὴ καὶ Παῦλος θαυμάζων ἔλεγεν· καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· ποῖον μέγα; Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται ὁ Θεὸς, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι· διὰ τοῦτο μάλιστα ἀσπάζομαι τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ φιλῶ· καὶ τὸν ἔρωτα εἰς μέσον προτίθημι, ἵνα κοινωνοὺς ὑμᾶς ποιήσω τοῦ φίλτρου· Διὰ τοῦτο δέομαι πάντων ὑμῶν καὶ ἀντιβολῶ, μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ προθυμίας παραγενέσθαι, τὴν οἰκίαν ἕκαστος κενώσαντο τὴν ἑαυτοῦ· ἵνα ἴδωμεν τὸν δεσπότην ἡμῶν ἐπὶ τῆς φάτνης κείμενον, ἐσπαργανωμένον, τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ παράδοξον θέαμα.

mans

mans eis [*], si cum fide accesserint, fore, vt *CHRISTVM* videant in præsepi iacentem. Hanc enim mensam vicem explere dicit præsepis. Nam & heic poni corpus dominicum, non quidem fasciis inuolutum, sicuti tunc, sed vndiquaque spiritu sancto conuestitum. Et vt hæc sollemnitas in vniuersum obseruaretur, libertas hoc die dabatur seruis a consuetis laboribus cessandi, perinde ae die sabbati & dominica. Cuius rei speciatim mentio fit ab auctore *constitutionum* sic dictarum *apostolicarum* [*l*]: *Festo natalis cessent* (serui) *ab opere, eo quod tunc hominibus tributum fuit inexspectatum beneficium, vt nempe Dei verbum IESVS CHRISTVS ex Maria virgine nasceretur ad mundi salutem.* Omne quoque ieiunium seuere prohibitum erat hoc festo, sicuti die dominico: Nec quisquam sine impiæ alicuius hæresis suspicione hanc regulam violare poterat, vti ex eis apparet, quæ de *Priscillianistis* dicit LEO pontifex *Romanus* [*m*]: *Natalem CHRISTI,* inquiens, *quem secundum susceptionem veri hominis catholica ecclesia veneratur, quia verbum caro factum est & habitauit in nobis, non vere isti honorant, sed honorare se simulant, ieiunantes eodem die sicut & die dominico, qui est dies resurrectionis CHRISTI. Quod vtique ideo faciunt, quia Christum dominum in vera hominis natura natum esse non credunt, sed per quamdam illusionem ostentata videri volunt, quæ vera non fuerint; sequentes dogma Cerdonis atque Marcionis, & cognatis suis Manichais per omnia concordantes.* Huic igitur & similibus hæresibus vt sese opponeret ecclesia, magna semper seueritate vtebatur in eos, qui natalem *CHRISTI* ieiunio transigere ausi essent.

DENIQVE ad nullam non venerationem huic diei conciliandam, ecclesia ab omnibus ciuibus suis requirebat, vt religiosos conuentus in ecclesiis oppidanis frequentarent, nec ad vllam minorem ecclesiam in agris commearent, nisi necessita-

(*) Ibid. p. 316. edit. Francof. *καὶ γὰρ ἂν μετὰ πίστεως παραγενώμεθα, πάντως αὐτὸν ὀψόμεθα ἐπὶ τῆς φάτνης κείμενον· ἡ γὰρ τράπεζα αὕτη τάξιν τῆς φάτνης πληροῖ· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα κείσεται τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν· οὐχὶ ἐσπαργανωμένον, καθάπερ τότε, ἀλλὰ πανταχόθεν ἁγίῳ πνεύματι περιστελλόμενον.*

(*l*) Constitut. lib. VIII. c. XXXIII. Vid. supra §. III. sub litt. (y) pag. 72.

(*m*) Leo epist. XCIII ad Turibium c. IV. (tom. III. concil. p. 1412. Conf. Conc. Bracar. I. c. IV. (tom. V. p. 873.) vbi eadem leguntur.

te aliqua vel infirmitate ita facere compellerentur [n]. Leges imperiales omnes publicos ludos & spectacula hoc die æquè ac die dominico prohibebant. Quamquam enim principio prohibitio ad solum diem dominicum spectabat, THEODOSIVS tamen iunior [o] eam ad diem quoque epiphaniorum, pascha & quinquaginta dies pentecostales extendebat, quia hisce temporibus totæ mentes christianorum Dei cultibus occupatæ esse deberent. Sunt [p], qui ecclesiam festum natiuitatis *CHRISTI* & epiphaniorum hoc anni tempore ideo instituisse existimant, vt vanis oblectamentis & gaudiis contra iret, quibus gentiles in *Saturnalibus* suis & *kalendis Ianuariis* hoc ipso anni tempore indulgebant. NAZIANZENI adhortatio ad populum suum in natiuitate *CHRISTI* eo directe spectare videtur, quando auditores suos præmunire adlaborat, ne in easdem illecebras abripiantur [q]: *Non, vt in publicis festis fieri solet*, inquit, *sed diuine; non mundane, sed supramundane; non nostra, sed nostri, vel, vt rectius loquar, domini: non, quæ infirmitatis sunt, sed quæ curationis; non quæ creationis, sed quæ recreationis, celebremus. Id autem qua ratione consequemur? Nempe si nec domus vestibula coronis cingamus, nec choros agitemus, nec vicos ornemus, nec oculum pascamus, nec aurem cantu mulceamus, nec olfactum muliebriter deliniamus, nec gustui lenocinemur, nec tactui gratificemur, promtis inquam illis ad vitium viis & peccati ianuis, nec teneris & circumfluentibus vestibus emolliamur, quo-*

(n) Concil. Aurel. I. c. XXVII. Vt nulli ciuium paschæ, natalis vel quadragesimæ sollemnia in villa liceat celebrare, nisi quem infirmitas probabitur tenuisse.

(o) Cod. Theod. lib. XV. tit. V. de spectaculis, leg. V. Dominico & natali, atque epiphaniorum Christi, paschæ etiam & quinquagesimæ diebus -- omni theatrorum atque circensium voluptate per vniuersas vrbes earumdem populis denegata, totæ christianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupentur, cetera.

(p) Hospinian. de festis christianor. p. 111. Not. In mea edit. nihil huius exstat.

(q) Naziànz. orat. XXXVIII. in theophaniam siue natalem Christi p. 614. 615. τοιγαροῦν ἑορτάζωμεν, μὴ πανηγυρικῶς, ἀλλὰ θεϊκῶς· μὴ κοσμικῶς, ἀλλ᾽ ὑπερκοσμίως· μὴ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἡμετέρου, μᾶλλον δὲ τὰ τοῦ δεσπότου· μὴ τὰ τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ τὰ τῆς ἰατρείας· μὴ τὰ τῆς πλάσεως, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀναπλάσεως· ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; μὴ πρόθυρα στεφανώσωμεν, μὴ χορὰς συστησώμεθα, μὴ κοσμήσωμεν ἀγυιάς, μὴ ὀφθαλμὸν ἑστιάσωμεν, μὴ ἀκοὴν καταυλήσωμεν, μὴ ὄσφρησιν ἐκθηλύνωμεν, μὴ γεῦσιν καταπορνεύσωμεν, μὴ ἁφῇ χαρισώμεθα ταῖς

rum

rum quod pulcherrimum est, nulli vsui est, nec gemmarum splendoribus nec auri fulgoribus, nec colorum artificiis, natiuam pulchritudinem ementientibus, atque aduersus diuinam imaginem excogitatis: nec commessationibus & ebrietatibus, quibus cubilia & impudicitias adiuncta esse scio; quandoquidem malorum magistrorum malæ doctrinæ sunt, vel potius malorum seminum malæ segetes. Nec toros altos figamus, ventri delicias sternentes. Nec fragrantia vina, coquorum lenocinia, ingentis sumtus vnguenta in pretio habeamus. Nec terra & mare pretiosum nobis stercus dono offerant (hoc enim honore delicias afficere soleo). Nec alius alium intemperantia superare contendamus. Mihi enim intemperantia est, quidquid superfluum est, vsusque necessarios excedit: idque esurientibus aliis, atque inopia laborantibus: iis inquam, qui ex eodem luto & temperamento constant. Verum hæc gentilibus, ac gentilitiis pompis, festisque relinquamus: qui etiam iis, quos sacrificiorum nidor oblectat, deorum nomen tribuunt apteque proinde diuinum numen ventre colunt, mali vtique malorum dæmonum & fictores & sacerdotes & cultores. At nos, a quibus verbum adoratum, si quid deliciis dandum est, in sermone deliciemur, atque in lege diuina & narrationibus, cum aliis, tum iis præsertim, quæ præsenti festo consentaneæ sunt.

§. VI.

De epiphania *tamquam distinctæ sollemnitate.*

QVOD ad *epiphaniam* attinet, qui eam obseruabant vt sollemni-

προχείροις εἰς κακίαν ὁδοῖς, καὶ εἰσόδοις τῆς ἁμαρτίας· μὴ ἐσθῆτι μαλακισθῶμεν, ἁπαλῆτε καὶ περιῤῥεύσῃ, καὶ ἧς τὸ κάλλιστον ἀχρηστία· μὴ λίθων διαυγείαις, μὴ χρυσοῦ περιλάμψεσι, μὴ χρωμάτων σοφίσμασι, ψευδομένων τὸ φυσικὸν κάλλος, καὶ κατὰ τῆς εἰκόνος ἐξευρημένων· μὴ κώμοις καὶ μέθαις, οἷς κοίτας καὶ ἀσελγείας οἶδα συνεζευγμένας· ἐπειδὰν κακῶν διδασκάλων κακὰ τὰ μαθήματα· μᾶλλον δὲ πονηρῶν σπερμάτων πονηρὰ τὰ γεώργια· μὴ στιβάδας ὑψηλὰς πηξώμεθα σκηνοποιοῦντες τῇ γαστρὶ τὰ τῆς θρύψεως· μὴ τιμήσωμεν οἴνων τὰς ἀνθοσμίας, ὀψοποιῶν μαγγανείας, μύρων πολυτελείας· μὴ γῆ καὶ θάλασσα τὴν τιμίαν ἡμῖν κόπρον δωροφορείτωσαν· οὕτω γὰρ ἐγὼ τιμᾷν οἶδα τρυφήν· μὴ ἄλλος ἄλλον ἀκρασίᾳ νικᾷν σπουδάζωμεν· ἀκρασία γὰρ ἐμοὶ πᾶν τὸ περιττὸν καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν· καὶ ταῦτα πεινώντων ἄλλων, καὶ δεομένων, τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ τε καὶ κράματος· ἀλλὰ ταῦτα μὲν Ἕλλησι παρῶμεν, καὶ ἑλληνικοῖς κόμποις καὶ πανηγύρεσιν· οἳ καὶ θεοὺς ὀνομάζουσι κνίσσαις χαίροντας, καὶ ἀκολούθως τὸ θεῖον τῇ γαστρὶ θεραπεύουσι· πονηροὶ πονηρῶν δαιμόνων καὶ πλάσται, καὶ μυσταγωγοί, καὶ μύσται τυγχάνοντες· ἡμεῖς δὲ, οἷς λόγος τὸ προσκυνούμενον, κἄν τι δέῃ τρυφᾷν, ἐν λόγῳ τρυφήσωμεν, καὶ θείῳ νόμῳ, καὶ διηγήμασι τοῖς τε ἄλλοις καὶ ἐξ ὧν ἡ παροῦσα πανήγυρις.

lemni-

lemnitatem a natiuitate diſtinctam, faciebant id maxime propter baptiſmum *CHRISTI* & apparitionem ſtellæ, quæ magos ex *Oriente* ad adorandum ſeruatorem noſtrum duxerat. Quibus duabus rationibus alii duas alias addunt, miraculum ſcilicet redemtoris noſtri in *Cana Galilææ* patratum, quando aquam in vinum mutauit; & alterum eius miraculum, quando quinque hominum millia quinque panibus ſaturauit. Quæ rationes omnes ſimul adlegantur in vno ſermonum iſtorum in hunc diem, qui AVGVSTINO vulgo adſcribuntur: *Hodie* [r] *illud ſacramentum colimus, quo ſe in homine Deus virtutibus declarauit, pro eo quod in hac die, ſiue quod in cælo ortus ſui nuntium præbuit; ſiue quod in Cana Galilææ in conuiuio nuptiali aquam in vinum conuertit; ſiue quod in Iordanis vndis aquas ad reparationem humani generis ſuo baptiſmo conſecrauit; ſiue quod de quinque panibus quinque millia hominum ſatiauit. In quolibet horum ſalutis noſtræ myſteria continentur & gaudia.* PETRVS CHRYSOLOGVS [s] & EVCHERIVS archiepiſcopus *Lugdunenſis* [t] trium priorum rationum, non autem poſtremæ, meminerunt. LEO epiſcopus *Romanus* [u] octo ſermones habet in hanc ſollemnitatem, in quibus haud aliam rationem vrget, quam manifeſtatam magis ſtella indice Chriſti natiuitatem. Contra ea HIERONYMVS [x] dicit, hunc diem maxime celebrari in commemorationem baptiſmatis *CHRISTI*, & vt ſignificetur, quod tunc orbi manifeſtatus ſit per vocem de cælo, dicentem: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Scriptores *Græci* communiter huic rationi inſiſtunt. *Qui ſit*, inquit CHRYSOSTOMVS [y], *vt non ea dies, qua natus eſt, epiphania & apparitio appelletur, ſed ea, qua baptizatus eſt; Quia nimirum*

(r) Auguſtin. ſerm. XXIX. de tempore.

(s) Chryſol. ſerm. CLVII. de epiphania & magis. (tom. VII. bibl. patr. max. ed. Lugdun. MDCLXXVII. p. 964. 965. Per epiphaniam magi Chriſtum dominum muneribus myſticis confitentur &c. Per epiphaniam Chriſtus in nuptiis aquas ſaporauit in vinum, cetera. Per epiphaniam Chriſtus Iordanis vndas ad baptiſma noſtrum conſecratas intrauit, cetera.

(t) Eucher. homil. in vigil. S. Andreæ.

(u) Leo ſermon. in epiphan. p. 25. (tom. VII. biblioth. patr. max. p. 1004-1011.

(x) Hieron. in Ezech. p. 419. Vid. §. III. ſub litt. (y) pag. 72.

(y) Chryſoſt. homil. XXIV. de bapt. Chriſti. tom. I. p. 311. (p. 276. edit. Francof.) τίνος ἕνεκεν οὐχὶ ἡ ἡμέρα, καθ᾽ ἣν ἐτέχθη, ἀλλ᾽ ἡ ἡμέρα, καθ᾽ ἣν ἐβαπτίσθη, ἐπι-

non

non omnibus manifestus est redditus, quum partu est editus, sed quum est baptizatus: nam ad hunc vsque diem vulgo erat ignotus. Sicut constat ex istis Ioannis baptistæ verbis, Medius vestrum stetit, quem vos nescitis. Quid vero mirum, si alii non nossent, quando illum etiam ipse baptista ad eum vsque diem ignorabat? Et ego nesciebam eum, inquit, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est, qui baptizat in spiritu sancto. GREGORIVS NAZIANZENVS eamdem rationem obseruationis huius sollemnitatis reddit. *Sanctus luminum dies*, inquit [z], *ad quem peruenimus, quemque hodie diuino beneficio celebramus, pro principio quidem Christi mei, hoc est, veræ lucis, omnem hominem in mundum venientem illuminantis, baptismum habet.* Similiter GREGORIVS NYSSENVS [a] sermonem suum in baptisma *CHRISTI* inscripsit, *In diem luminum, in quo baptizatus est dominus noster.* Et ASTERIVS episcopus *Amaseæ*, loquens de præcipuis christianorum diebus festis [b], ait: *Natalem celebramus, quod per hoc tempus sese Deus in carne mortalibus ostenderit. Luminum festum agitamus, quod peccatorum remissione donati, tamquam ex obscuro prioris vitæ ergastulo ad lucidam atque a crimine liberam vitam subuehamur.*

φάνεια λέγεται; — ἐπειδὴ οὐχ ὅτε ἐτέχθη, τότε πᾶσιν ἐγένετο κατάδηλος· ἀλλ' ὅτε ἐβαπτίσατο· μέχρι γὰρ ταύτης ἠγνοεῖτο τῆς ἡμέρας τοῖς πολλοῖς· καὶ ὅτι ἠγνόουν αὐτὸν, οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ᾔδεισαν ὅστις ποτὲ ἦν, ἄκουσον τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος· μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ οἱ ἄλλοι ἠγνόουν, ὅπουγε καὶ αὐτὸς ὁ βαπτιστὴς αὐτὸν ἠγνόει ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης; καὶ γὰρ ἐγὼ, φησιν, οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

(z) Nazianz. orat. XXXIX. in sancta lumina tom. I. p. 624. ἡ ἁγία τῶν φώτων ἡμέρα, εἰς ἣν ἀφίγμεθα, καὶ ἣν ἑορτάζειν ἠξιώμεθα σήμερον, ἀρχὴν μὲν τὸ τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ βάπτισμα λαμβάνει, τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς, τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

(a) Nyssen. orat. de bapt. Christi. tom. III. p. 366. εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων, ἐν ᾗ ἐβαπτίσθη ὁ κύριος ἡμῶν.

(b) Aster. hom. IV. in festum kalendarum ap. Combefis. auctar. tom. I. p. 67. γενέθλια ἑορτάζομεν, ἐπειδὰν τὰ ἐν σαρκὶ θεοφάνια κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἔδειξεν ἡμῖν ὁ Θεός. φῶτα πανήγυριν ἄγομεν, ἐπειδὰν τῇ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσει, οἷον ἐκ σκοτεινοῦ τινὸς δεσμωτηρίου, τοῦ προτέρου βίου, πρὸς τὸν φωτεινὸν καὶ ἀνεύθυνον ἀναγόμεθα.

§. VII.

Cur hic dies a nonnullis appelletur epiphania secunda, *&* dies luminum.

QVVM baptismus generatim φῶς & φώτισμα *lumen* & *illuminatio*, a magnis & admirandis effectis suis, nominaretur: Hic dies, vtpote dies baptismatis Christi creditus, ideo appellabatur ἡμέρα φώτων, vel ἅγια φῶτα, *dies luminum*, vel *sancta lumina*, siue *illuminatio*. Sicut non solum ex ante memoratis GREGORII NAZIANZENI & GREGORII NYSSENI locis, sed ex diuersis etiam aliis *Græcis* scriptoribus apparet, a SVICERO [c] notatis, qui iure reprehendit XYLANDRVM & PAMELIVM, quod diem sacrorum luminum dicant esse eum, quem alias *purificationis Mariæ* vocant, *Germanice Lichtmess*, quia in ecclesia *Romana*, quæ nunc est, hoc die candelas suas cereas consecrare solent; quum tamen istiusmodi sollemnitas nec tempore GREGORII NAZIANZENI & GREGORII NYSSENI, nec multis annis post in ecclesia obtinuerit, vsque dum impe-

(c) Suicer. thesaur. eccles. tom. II. p. 1487. Dies baptismi Christi vocatur ἡμέρα τῶν φώτων, *dies luminum* a Gregor. Nazianzeno orat. XXXIX. p. 624. ἡ ἁγία &c. (vid. sub litt. (z) pag. 81.) Ipsius orationis titulus est: εἰς τὰ ἅγια φῶτα τῶν ἐπιφανίων λόγος. Nicetas ad hæc: *Baptismus luminum nomine appellatur, quod purget & illustret. Quo etiam fit, vt faces eo tempore in lætitiæ signum accendamus. Ac principium quidem & caussa huius festi baptismus Christi est.* Id satis etiam perspicuum ex titulo orationis Gregor. Nysseni in baptismum Christi, tom. III. p. 366. vid. sub litt. (a) pag. 81.) Pantoleon hoc festum vocat τὰ ἅγια φῶτα, *sancta lumina.* Typicum: Ἔνδησις τῷ ἁγιασμῷ τῇ παραμονῇ τῶν ἁγίων φώτων. *Notitia benedictionis, quæ fit in vigilia sanctorum luminum.* Cedrenus in Romano Læcapeno, pag. 509. Ῥωμανὸς δὲ ταινιωθεὶς τῷ βασιλικῷ διαδήματι, στέφει κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῶν ἁγίων φώτων καὶ τὴν ἑαυτῆ σύζυγον Θεοδώραν. *Coronatus autem Romanus, ipso eo die luminum*, epiphaniæ scilicet, *uxorem quoque suam Theodoram coronat.* Xylander in notis ad hunc locum: *Diem sacrorum luminum puto esse, quem alias purificationis Mariæ vocant, Lichtmess.* Pamelius in epist. XXXIV. Cypriani, num. XIII. p. 65. *Festum etiam, quod hodie* purificationis, *olim, teste Beda*, ὑπαπαντὴ, *dicebatur, celebrat homilia de luminibus siue secundis epiphaniis D. Gregorius Nazianzenus.* Eadem aliorum etiam est sententia. Sed nihil minus. *Purificatio* enim *virginis*, Græcis ὑπαντὴ, siue ὑπαπαντὴ, *occursus*, secundo Februarii die celebratur: *Baptismi* vero *Christi festum* sexto Ianuarii tam apud Græcos, quam Latinos celebratur, cetera.

rante

rante *Iustiniano* a *Græca* ecclesia sub nomine *ὑπαντῆς* siue *ὑπαπάντης* institueretur. Hinc, quando NAZIANZENVS [*d*] alio loco inducit quosdam, rationem cur baptismum suum differant, reddentes, quorum alius dicat, *μένω τὰ φῶτα*, *luminum diem exspecto*; alius, *paschatis festum pluris facio*; Rursus alius, *Pentecosten exspectabo*: Planum omnino est, diem luminum non posse significare festum purificationis *Mariæ* virginis (quod non erat sollemne tempus baptismi) sed epiphaniam, in qua ecclesia *Græca* homines ad baptismum admittebat, vtpote quæ vnum ex tribus sollemnibus baptismi temporibus erat, idque ob baptismum seruatoris nostri (quem [*e*] secundam ipsius natiuitatem, vel secundam epiphaniam vocabant) quando diuinitas eius clarius manifestabatur per vocem, ex cælo venientem dicentemque: *Hic est filius ille meus, dilectus ille, in quo acquiesco.*

§. VIII.

Celebratus vti reliquæ maiores festiuitates, & certo respectu magis cognitus, vtpote vnum ex tribus sollemnibus temporibus baptismi in ecclesia Græca.

IMMO obseruare licet, quod in ecclesia *Græca* hic dies certo respectu notabilior fuerit ipso natali *CHRISTI*; vtpote inter tria sollemnia tempora baptismi relatus, quod de natali dici nequit. In *Latina* quidem ecclesia hoc priuilegium non habuit. Nam, quemadmodum alicubi [*] ostendimus, *Romana*, *Gallicana* & *Hispanica* ecclesiæ per multa sæcula haud alia sollemnia tempora baptismi admittere voluerunt, præter pascha & pentecosten, nisi morbus vel alia quædam necessitas aliter fieri

(*d*) Naz. orat. XL. de bapt. p. 654. *τὸ καὶ τὸ σπάλη, καὶ προφασίζῃ προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· μένω τὰ φῶτα, τὸ πάσχα μοι τιμιώτερον, τὴν πεντηκοστὴν ἐκδέξομαι.*

(*e*) Vid. Coteler. not. in constit. lib. V. c. XIII. Epiphania diuisa fuit in primam & secundam. *Duæ sunt autem epiphaniæ*, ait Isidorus Originum VI, 18. *prima, in qua natus Christus pastoribus Hebræorum angelo nuntiante apparuit: secunda, in qua ex gentium populis stella indice præsepis cunabula magos adoraturos exhibuit.* Cui partitioni suffragatur Rufinus, dum Gregorii Nazianzeni orationi XXXIX titulum facit, *de secundis epiphaniis*, in codice Diuionensi, quem ad Vigilium Tapsensem laudat Chiffletius.

(*) Lib. XI. cap. VI. §. VII. vol. IV. p. 246. seqq.

iube-

iuberet. *Græca* autem & *Africana* ecclesiæ epiphaniam quoque diem baptismi fecerunt, sicut non solum ex ante memorato NAZIANZENI loco, sed ex VICTORE etiam VTICENSI [*f*], IOANNE MOSCHO [*g*] & antiquo libro rituali, quem *typicum Sabæ* vocant, apparet. Quibus addere possumus, quod CHRYSOSTOMVS [*h*] dicit, „quod in hac sollemnitate, in memoriam „baptismi *CHRISTI*, quo aquarum naturam sanctificauit, sub „mediam noctem, quum aquati fuerint, domum latices refe„rant ac recondant, & per integrum annum conseruent, fiat„que miraculum euidens, dum nihil temporis longinquitate a„quarum illarum natura vitietur, sed integro anno atque adeo „biennio & triennio sæpe, quæ isto die fuerit hausta, incorru„pta & recens permaneat, ac post tantum temporis cum iis, „quæ nuper fuerint e fontibus eductæ, certet„. Et FRONTO DVCAEVS [*i*] similem consuetudinem obseruat in kalendario *Syrorum* apud GENEBRARDVM ad hunc ipsum diem. Quod ipsum peculiarem ritum ecclesiæ *Orientalis* fuisse, arguit. Ceterum obseruatio huius diei eadem erat atque natiuitatis aliarumque maiorum festiuitatum. Sermones enim habebantur & communio distribuebatur hoc die, & serui libertatem habebant cessandi ab opere manuum, vt religioso huius diei cultui vacare possent. Ad quam consuetudinem respiciens auctor *constitutionum* [*k*] ita præcipit: *In epiphania festo vacent serui;*

(*f*) Vict. de persecut. Vandal. lib. II. bibliothec. patr. tom. VII. p. 603. (p. 1908. d. edit. MDLXXXIX.) Vid. vol. IV. p. 213. sub litt. (x).

(*g*) Mosch. prat. spirituale cap. CCXIV. ibid. sub litt. (u).

(*h*) Chrysost. hom. XXIV. de bapt. Christi tom. I. p. 311. (p. 276. edit. Francof.) *διά τοι τῦτο καὶ μεσονυκτίῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἅπαντες ὑδρευσάμενοι οἴκαδε τὰ νάματα ἀποτίθενται καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον φυλάττεσιν, ἅτε δὴ σήμερον ἁγιασθέντων τῶν ὑδάτων· καὶ τὸ σημεῖον γίνεται ἐναργές, ἐ διαφθειρομένης τῆς τῶν ὑδάτων ἐκείνων φύσεως τῷ μήκει τῦ χρόνυ, ἀλλ' εἰς ἐνιαυτὸν ὁλόκληρον καὶ δύο καὶ τρία πολλάκις ἔτη τῦ σήμερον ἀντληθέντος ἀκεραίυ καὶ νεαρῦ μένοντος, καὶ μετὰ τοσῦτον χρόνον τοῖς ἄρτι τῶν πηγῶν ἐξαρπασθεῖσιν ὕδασιν ἁμιλλωμένυ.*

(*i*) Fronto Duc. in loc. p. 63. (p. 46. edit. Francof.) Nota veterum christianorum morem, cuius vestigium etiamnum restat in kalendario Syrorum apud Genebrardum VI Ianuarii, *Ea nocte*, inquit, *aqua consecratur in totum annum.*

(*k*) Constitut. lib. VIII. c. XXXIII. *τὴν τῶν ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργείτωσαν* [*οἱ δῦλοι*]

quia

quia in eo demonſtrata eſt Chriſti diuinitas, quando pater teſtimonium ei præbuit in baptiſmo, & paracletus in ſpecie columbæ oſtendit eum, cui perhibitum erat teſtimonium. Et licet initio hic dies actibus iuridicis & negotiis forenſibus non exemtus, nec publicorum ludorum & ſpectaculorum præbitio in eo prohibita eſſet: Tandem tamen *Theodoſius* iunior [*l*] honorificum ei locum inter iſtos dies dedit, in quibus publici ludi non permittendi erant; eo quod homines diſcrimen facere oporteret inter dies ſupplicationum & dies voluptatum. Et *Iuſtinianus* recitans legem quamdam *Theodoſii* magni [*m*], in die natali non minus quam in die epiphaniarum iura differri, nec ſpectaculorum copiam fieri iubet. Atque ita fuit in legibus *Viſigothorum* [*n*], publicatis ex legum *Romanarum* corpore a *Reciſwindo* aliiſque *Gothorum* regibus, & in veteri interpretatione *Gothica* legum codicis *Theodoſiani* [*o*]. Vnde concludere poſſumus, euaſiſſe ſtatam regulam ac conſuetudinem per *Romanorum* & *Viſigothorum* imperium, vt hæc epiphaniæ feſtiuitas magna cum veneratione celebraretur, nec iudicia hoc die aperirentur ad actiones forenſes, nec theatra ad oblectationes.

§. IX.

Die epiphaniarum tempus celebrandi in ſequenti anno paſchatis denuntiari ſolitum.

VNVM adhuc habeo, quod quaſi in tranſitu de hoc die obſeruem: Quod illi, quibus cura cycli paſchalis, ſiue computatio paſchatis commiſſa fuerit, hoc ipſo epiphaniarum die

διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γεγενῆσθαι τῆς τοῦ χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ τοῦ παρακλήτου ἐν εἴδει περιστερᾶς ὑποδείξαντος τοῖς παρεστῶσι τὸν μαρτυρηθέντα.

(*l*) Cod. Theodoſ. lib. XV. tit. V. de ſpectac. leg. V. Vid. ſupra cap. II. §. IV. ſub litt. (*z*) pag. 31.

(*m*) Cod. Iuſtin. lib. III. tit. XII. de feriis leg. VII. Dies etiam natalis atque epiphaniorum Chriſti & quo tempore commemoratio apoſtolicæ paſſionis, totius chriſtianitatis magiſtræ, a cunctis iure celebratur: in quibus etiam prædictis ſanctiſſimis diebus neque ſpectaculorum copiam reſeramus.

(*n*) Leges Viſigoth. lib. II. tit. I. leg. XI. (cit. Gothofr. ad cod. Theod. lib. II. tit. VIII. p. 124.)

(*o*) Cod. Theodoſ. lib. II. tit. VIII. de feriis, in interpretat. legis II. Nec non & dies natalis domini noſtri, vel epiphaniæ, ſine forenſi ſtrepitu volumus celebrari.

vel circa hoc tempus significare debuerint, quo tempore pascha, quadragesimale ieiunium & ceteras sollemnitates mobiles per insequentem annum celebrari oporteret. Epistolæ, a metropolitano ad episcopos prouinciales hac occasione missæ, communiter appellantur *epistolæ paschales* & *heortasticæ*, in quibus plerumque pauca quædam de vtili quodam & arduo argumento disseruntur, & sub finem antistites certiores fiunt de die, quo quadragesimale ieiunium, pascha & pentecoste capere debeant initium. Cuiusmodi sunt tres illæ epistolæ paschales THEOPHILI, *Alexandrinorum* episcopi, quæ ab HIERONYMO in *Latinum* sermonem translatæ sunt, & hodie inter opera HIERONYMI & in *bibliotheca patrum* [p] visuntur. De quibus & reliquis istiusmodi CASSIANVS ait [q]: *Intra Aegypti regionem mos iste antiqua traditione seruatur, vt peracto epiphaniorum die -- epistolæ pontificis Alexandrini per vniuersas dirigantur ecclesias, quibus initium quadragesimæ & dies paschæ non solum per ciuitates, sed etiam per vniuersa monasteria significentur.* Exstant & tales aliquot a DIONYSIO, ATHANASIO, CYRILLO, INNOCENTIO [r] & LEONE [s] exaratæ. Habentur quoque in conciliis [t] decreta quædam, quibus primates prouinciarum iubentur litteras suas en-

(p) Biblioth. patr. tom. III. p. 79. (tom. V. p. 843. seqq. ed. Lugdun. MDCLXXVII.)

(q) Cassian. collat. X. c. II.
Vid. Sozom. lib. VIII. c. XI. καὶ Θεόφιλος δὲ ταύτης ἔχεσθαι δόξης, ἐν ἐκκλησίᾳ παρεκελεύσατο, καὶ ἐν ἐπιστολῇ, ἣν ἐξ ἔθους περὶ τῆς πασχαλίας ἑορτῆς ἔγραφε, καὶ ἀσώματον χρῆναι νοεῖν τὸν Θεὸν εἰσηγεῖτο, καὶ ἀνθρωπίνου σχήματος ἀλλότριον. *Et hanc quidem sententiam Theophilus amplectendam esse publice in ecclesia docuit:* & in epistola, quam ex more scripsit de festo paschali, *Deum incorporeum intelligi oportere & ab humana figura alienum.*

(r) Innocent. epist. XI. de ratione paschali (tom. II. concil. p. 1264.) Dionys. ap. Euseb. lib. VII. c. XX. tot. Athanas. epist. heortastic. Cyrill. serm. XXX.

(s) Leo epist. XCIII. al. XCV. ad episcopos Gallos.

(t) Concil. Arelat. I. c. I. Primo loco de obseruatione paschæ dominicæ, vt vno die & vno tempore per omnem orbem a nobis obseruetur, & iuxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas.
Concil. Carthagin. III. c. I. Placuit in principio propter errorem, qui sæpe solet oboriri, vt omnes Africanæ prouinciæ episcopi obseruationem paschalem ab ecclesia Carthaginensi curent accipere. Can. XLI. Adiicimus, de die

cycli-

cyclicas mittere, vt de his rebus ecclesias, iurisdictioni suæ subiectas, in tempore faciant certiores. Speciatim concilium *Aurelianense* quartum, loquens de tempore celebrandi pascha secundum laterculum *Victorii* (*Victorem* nominat): *Quæ festiuitas*, inquit, *annis singulis ab episcopo epiphaniorum die* [u] *in ecclesiis denuntietur. De qua sollemnitate quoties aliquid dubitatur, inquisita vel agnita per metropolitanos a sede apostolica sacra constitutio teneatur.* Et hoc ipsum ad proxime sequentis maioris festi considerationem nos deducit, quod erat pascha.

LIBRI VICESIMI
CAPVT QVINTVM
DE PASCHATE.

§. I.

Sollemnitati paschali antiquis temporibus quindecim dies adsignati, tota videlicet hebdomas, quæ diem dominicæ resurrectionis antecedit, & hebdomas, quæ eam insequitur.

DE paschali loquentes sollemnitate, istam eius partem hoc loco tantum considerabimus, quæ proprie festa fuit. Sciendum enim est, veteres communiter quindecim dies integræ sollemnitati paschali præstituisse, hoc est, hebdomadem, quæ diem dominicam resurrectionis antecedit, & hebdomadem, quæ eam insequitur. Quarum vna πάσχα σταυρώσιμον, *pascha crucis*, altera πάσχα ἀναστάσιμον, *pascha resurrectionis* vocabatur. Vtriusque generis exempla lectori erudito exhibet IOANNES

paschæ nobis esse mandatum, vt de ecclesia semper Carthaginensi instruamur & non sub angusto temporis spatio.

Concil. Carth. V. c. VII. Placuit, vt dies venerabilis paschæ formatarum subscriptione omnibus intimetur.

(u) Concil. Aurelian. IV. c. I. Placuit, vt sanctum pascha secundum laterculum Victoris ab omnibus sacerdotibus vno tempore celebretur. Quæ festiuitas, cetera.

It. Concil. Antissiodor. can. II. Vt omnes presbyteri ante epiphaniam missos suos dirigant, qui eis de principio quadragesimæ nuntient, & in ipsa epiphania ad populum indicent.

CASPAR

CASPAR SVICERVS [a]. Nomen generale *pascha* (quod est de *Hebræo pesach*, quod *transitum* significat) vtrumque comprehendit. Nam pascha christianum tam passionem quam resurrectionem includit redemtoris nostri, qui est verus agnus paschalis, pro nobis sacrificatus. Quapropter licet vocabulum nostrum *Anglicanum Easter*, generatim ad significandam resurrectionem vsurpetur; antiquum tamen vocabulum *pascha* latiore sensu accipiebatur, vt non minus pascha crucifixionis quam pascha resurrectionis dominicæ denotaret. Et hanc ob caussam veteres communiter de paschate loquuntur, tamquam quod quindecim dies sollemnitate sua complectatur, includens hebdomadem memoriæ passionis, nec non hebdomadem memoriæ resurrectionis dominicæ consecratam. Ita *Theodosius* [b] in lege quadam, qua, quos dies ab omnibus negotiis iuridicis immunes esse oporteat, decernit, sanctos paschæ dies eis accenset, qui septeno vel præcedunt numero vel sequuntur. Et GOTHOFREDVS in erudito commentario in hunc locum, PAPINIANVM in legibus [c], ex *Romanis* in vsum *Burgundionum* a se collectis, & AMIANVM in collectione sua pro *Visigothis* [d] eamdem phrasin *quindecim dierum paschalium* retinere obseruat. De his quindecim diebus paschalibus mentio etiam habetur in sermone quodam AVGVSTINI, quem in *dominica in albis*, hoc est, die dominica, diem paschatis proxime insequente, habuit, in quo populum suum hunc in modum adloquitur [e]: *Peracti sunt dies feriati: succedent iam illi conuentionum, exactionum, litigiorum; videte, quomodo in his viuatis, fratres mei: de vacatione dierum istorum mansuetudinem habetis concipere, non ingeniorum consilia meditari. Sunt enim homines, qui propterea vacauerunt per istas dies, vt cogitarent malitias, quas exercerent post dies festos. Petimus vos, vt ita viuatis, tamquam qui Deo rationem reddituros vos sciatis de tota vita, non de solis istis QVINDECIM DIEBVS.* Lex quoque *Constantini magni* apud

(a) Suicer. thesaur. eccles. tom. I. p. 304. & tom. II. p. 1014.

(b) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis. leg. II. Sanctos quoque paschæ dies, qui septeno vel præcedunt numero, vel sequuntur, in eadem obseruatione numeramus.

(c) Papian. lib. responsor. tit. XII. Paschalibus etiam quindecim diebus.

(d) Leg. Visigoth. lib. II. tit. I. leg. XI.

(e) Augustin. serm. XIX. ex editis a Sirmondo. tom. X. p. 811.

SCA-

SCALIGERVM [*f*] memoratur, in qua duæ hebdomades paſchales, vna quidem paſcha antecedens, altera conſequens, excipiuntur ab opere faciundo. Quoniam vero prior ex hebdomadibus paſchalibus ad ieiunium quadrageſimale ſpectat, ſub iſto capite eam conſiderabimus, heic tantum loquuturi de ſollemnitate paſchali, quatenus proprie feſta fuit.

§. II.

Magnæ controuerſiæ in eccleſia de hoc feſto agitatæ; Aliis eodem anni vertentis die id obſeruantibus.

DE hoc igitur feſto magnæ controuerſiæ antiquis temporibus in eccleſia agitatæ ſunt. Etſi enim generatim omnes in obſeruatione eius conſpirabant, magnopere tamen a ſe invicem diſſentiebant de tempore, quo celebrari illud oporteret; aliis quidem eodem anniuerſario die, aliis decimo quarto die primi menſis noui anni, in quamcumque hebdomadis feriam ille incidiſſet, eum obſeruantibus: Aliis ad primam dominicam poſt primum plenilunium differentibus; & his ipſis in dominica, qua illud celebrarent, ob diuerſam, quam inibant, rationem computandi diſcrepantibus. EPIPHANIVS [*g*] nonnullos ex *Quartadecimanis* in *Cappadocia* paſcha ſuum celebrare ait VIII kalend. *Aprilis*, ex actis *Pilati* ſe huius inſtituti rationem didiciſſe dictitantes, in quibus ſcriptum ſit, VIII kal. *Aprilis* ſaluatorem eſſe paſſum. Addit autem EPIPHANIVS, ſe eiuſmodi *Pilati* exemplaria quædam inueniſſe quæ a. d. XVI kal. *Apr.* paſſionem Chriſti contigiſſe narrent. Chriſtiani per *Galliam* itidem ad *Victoris* epiſcopi *Romani* vſque ætatem, ſi BEDA [*b*] vera narrat, paſcha VIII kal. *Aprilis* celebrarunt, eo quod

(*f*) Scalig. de emendat. tempor. p. 776. *τὰς πασχαλίας δύο ἑβδομάδας ἀπράκτως τελεῖν· τήν τε πρὸ τῦ πάσχα καὶ τὴν μετ' αὐτό.*

(*g*) Epiphan. hæreſ. L. Quartadeciman. n. XI. *Ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν ἄγοντες, καὶ τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν νηστεύοντες, καὶ τὰ μυστήρια ἐπιτελοῦντες, ἀπὸ τῶν ἄκτων δῆθεν πιλάτυ αὐχῦσι τὴν ἀκρίβειαν εὑρηκέναι, ἐν οἷς ἐμφέρεται, τῇ πρὸ ὀκτὼ καλανδῶν Απριλλίων τὸν σωτῆρα πεπονθέναι· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ βέλονται ἄγειν τὸ πάσχα, ὁποίᾳ δ' ἂν ἐμπέσῃ ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη τῆς σελήνης. --- εἶτα δὲ εὕρομεν ἀντίγραφα ἐκ τῶν Πιλάτυ, ἐν οἷς σημαίνει πρὸ δεκαπέντε καλανδῶν Απριλλίων τὸ πάθος γεγενῆσθαι.*

(*h*) Bed de ratione temporum cap. XLV. Galli quacumque die VIII kalend. Aprilis fuiſſet, quando Chriſti reſurrectio fuiſſe tradebatur, paſcha ſemper celebrabant. Item de æquinoctio vernali tom. II. p. 232.

isto die *CHRISTVM* resurrexisse crederent. BEDA THEOPHILI episcopi *Caesariensis* & synodi sub ipso habitae citat testimonium. Si autem consideres, quod IRENAEVS episcopus *Lugdunensis*, qui tempore *Victoris* vixit, de ecclesiis *Gallicanis* nihil eiusmodi, sed contrarium potius dicat, quod videlicet pascha nulli certo diei adfixerint, sed illud cum reliquis ecclesiis *Occidentalibus* die dominica, decimum quartum mensis sequente, celebrarint, vero est similius, BEDAM per spuriam aliquam THEOPHILI epistolam & falsa synodi eius acta fuisse deceptum, quae ecclesiis *Gallicanis* id tribuant, cuius prorsus non fuerunt reae.

§. III.

Aliis illud obseruantibus cum Iudaeis quarto decimo mensis die, in quamcumque hebdomadis feriam ille incidisset.

VERVMTAMEN certum est, secundo post natum *CHRISTVM* saeculo magnam controuersiam inter *Asiaticas* & reliquas orbis christiani ecclesias de hac die esse subnatam. PIVS pontifex *Romanus*, qui ad annum CXLVII vixit, decretum faciebat, anniuersariam paschatis sollemnitatem die solum dominica oportere celebrari; cuius in decreti confirmationem dictitabat, *Hermae* fratri suo, qui tunc temporis maxime insignis doctor inter eos erat, angelum apparuisse [*i*] eique praecepisse, vt pascha die dominico ab omnibus celebraretur. Hoc autem non obstante ecclesiae *Asiaticae* antiquam sequebantur consuetudinem, & *Polycarpus* episcopus *Smyrnensis Romam* proficiscebatur, vt cum *Aniceto* hac de re conferret consilia. Enimuero non poterant ambo in eamdem hac de re sententiam flecti. „Neque enim *Anicetus Polycarpo* [*k*] persuadere vmquam poterat, „vt obseruare morem desineret, quem cum *Ioanne*, domini no„stri discipulo, & reliquis apostolis, quibuscum familiariter „vixerat, perpetuo obseruarat. Neque item *Polycarpus Aniceto*

(*i*) Pii epist. I. Hermae angelus domini in habitu pastoris apparuit, & praecepit ei, vt pascha die dominico ab omnibus celebraretur.

(*k*) Iren. epist. ad Victor. ap. Euseb. lib. V. c. XXIV. οὔτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, οἷς συνδιέτριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα· οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέ-

„per-

„persuadere conatus est, vt a consuetudine recederet eorum, „qui ante se fuerant, presbyterorum. Nihilo tamen secius „communicarunt sibi inuicem: Et *Anicetus* in ecclesia conse-„crandi munus *Polycarpo* honoris caussa concessit, tandemque „cum pace a se inuicem discesserunt„.

NON multo post obitum *Polycarpi* controuersia recruduit *Laodiceæ*, qua occasione MELITO episcopus *Sardicensis* duos libros scripsit *de paschate*, in quibus opinionem *Asianorum* propugnat, quemadmodum ex testimonio & charactere apparet, quem non multo post de ipso dedit POLYCRATES, episcopus *Ephesinus*. Controuersia enim illa per *Victoris* episcopi *Romani* ferociam resuscitata, POLYCRATES [*l*], datis ad *Victorem* litteris, narrabat ei, ecclesias *Asiaticas* quarta decima luna paschatis diem obseruare, quemadmodum a *Philippo* apostolo, qui mortuus sit *Hierapoli*; a *Ioanne* apostolo, qui *Ephesi* extremum diem obierit; a *Polycarpo* episcopo, qui apud *Smyrnam* episcopus & martyr fuerit; a *Thrasea*, *Eumeniæ* episcopo & martyre, qui *Smyrnæ* requiescat; a *Sagyri* episcopo eodemque martyre, qui *Laodiceæ* mortuus sit; a *Papirio*, a *Melitone* episcopo *Sardium*, aliisque compluribus obseruatum ipsisque traditum sit, qui omnes semper paschatis diem tunc celebrarint, quum iudæorum populus fermentum abiecisset. Verum enim vero *Victor*, cui hæc non faciebant satis, in grandem & immoderatum zelum abreptus, statim omnes *Asiæ* vicinarumque prouinciarum ecclesias, tamquam contraria rectæ fidei sentientes, a communione rescindebat, datisque litteris ad eas ecclesias, quæ cum ipso sentiebant, ab vnitate ecclesiæ istas prorsus alienas pronuntiabat. Hoc autem præproperum & audax eius facinus omnibus viris bonis & sapientibus, qui alioquin cum eo faciebant, displicebat, & eorum nonnulli acerbius eum perstringebant grauiterque hortabantur, vt ea potius sentire vellet, quæ paci & vnitati caritatique erga proximum congruerent. Cum primis vero *Irenæus* (cuius ingenium, vt nomen habet, vere ire-

ρων ὀφείλειν κατέχειν· καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, καὶ ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν.

(*l*) Polycrates epist. ap. Euseb. ibid. p. 155. 156.

nicum siue pacificum erat) ecclesiarum in *Gallia* nomine ad *Victorem* scribens, decenter eum admonebat, ne integras Dei ecclesias, morem sibi a maioribus traditum custodientes, a communione abscinderet. *Neque enim*, inquiebat [*], *de die solum controuersia est, sed etiam de forma ipsa ieiunii. Quidam enim existimant, vnico die sibi esse ieiunandum: alii duobus, alii pluribus: nonnulli etiam quadraginta horis diurnis ac nocturnis computatis diem suum metiuntur. Atque hæc in obseruando ieiunio varietas non nostra primum ætate nata est, sed longe antea apud maiores nostros cœpit; Nihilo minus tamen & omnes isti pacem inter se retinuerunt, & nos inuicem retinemus. Ita ieiuniorum diuersitas concordiam fidei commendat.* Addit, quod *Polycarpus* & *Anicetus*, licet hanc controuersiam decidere inter se non potuerint, cum pace tamen a se inuicem discesserint sibique mutuo communicare perrexerint, hanc differentiam nihil morati, quemadmodum antea dictum est. ATHANASIVS ecclesias quoque *Ciliciæ*, *Mesopotamiæ* & *Syriæ* ætate sua idem cum ecclesiis *Asiaticis* sensisse, auctor est [*m*], IACOBO VSSERIO [*n*] & HENRICO VALE-

(*) Iren. ap. Euseb. ibid. p. 156. *οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· οἱ δὲ δύο· οἱ δὲ καὶ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν· καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ᾽ ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν· -- καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι.*

(*m*) Athanas. epist. ad Africanos tom. I. p. 933. (p. 892. edit. Paris. MDCXCVIII.) *οἱ κατὰ Συρίαν καὶ Κιλικίαν, καὶ Μεσοποταμίαν διεφώνουν πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ποιοῦσιν οἱ ἰουδαῖοι, ἐποίουν καὶ αὐτοί. Syri, Cilices, & qui in Mesopotamia degunt, a nobis dissentiebant, & eodem quo iudæi tempore pascha celebrabant.* Id. de synodis Arimin. & Seleuc. p. 872. (p. 719. ed. cit.) *οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Συρίας, καὶ Κιλικίας, καὶ Μεσοποταμίας ἐχώλευον περὶ τὴν ἑορτήν, καὶ μετὰ τῶν ἰουδαίων ἐποίουν τὸ πάσχα. Syriæ, Ciliciæ & Mesopotamiæ populi, circa festi celebrationem claudicantes cum iudæis pascha celebrabant.*

(*n*) Visser. de epistolis Ignat. c. IX. Admisso ab omnibus communiter iudaico isto calculo; alii pascha *σταυρώσιμον* die primo azymorum, in quamcumque septimanæ feriam ille incidisset, lugendo & ieiunando obseruabant, eoque transacto ieiunium soluebant (vt ex Chrysostomi oratione intelligimus, aduersus eos habita, *qui primo pascha ieiunabant*:) alii ieiunium vsque ad proximam dominicam continuantes, in ea pascha *ἀναστάσιμον* cum

SIO

SIO [o] quantumuis inter ſe diſputantibus, an initio ſic ſenſerint. Nam VALESIVS tempore *Victoris* id eas feciſſe non vult concedere. Vtcumque autem eſt, multas certe magnas & celebres eccleſias fuiſſe videmus, quæ decima quarta luna cum iudæis paſcha celebrarint, idque ex more, a *Philippo* & *Ioanne* apoſtolis ſibi tradito. Neque vero minis *Victoris* ſeſe induci paſſi ſunt, vt morem ſuum mutarent, ſed eum continuarunt ad tempus vſque concilii *Nicæni* an. CCCXXIV. Qua tempeſtate *Conſtantinus*, eccleſiam hac contentione liberare etiam atque etiam ſtudens, *Hoſium* epiſcopum *Cordubæ* primum mittebat in *Orientem*, vti narrat SOZOMENVS [p], vt diſſentientes ad concordiam cum reliquis reducere adlaboraret. Sed quum

gaudio & feſtiuitate celebrabant. Prior conſuetudo, in eccleſiis non ſolum Aſiæ proprie dictæ (quod ex controuerſia, cum eis hac de re a Victore Romano epiſcopo habita, notum eſt) ſed etiam Syriæ, Meſopotamiæ & Ciliciæ (vt ex Athanaſii libro de ſynodis & epiſtola ad Africanos, colligitur) obtinuit: poſterior in Romana, Alexandrina & aliis eccleſiis eſt recepta, cetera.

(o) Valeſ. in Euſeb. lib. V. c. XXIII. Iacobus Vſſerius in prolegomenis ad Ignatii epiſtolas c. IX. ſcribit, Aſianos, qui primo azymorum die cum iudæis paſcha celebrabant, cum diem cum luctu ac ieiunio tranſegiſſe, eoque demum tranſacto ieiunium quadrageſimale ſoluiſſe. Verum huic ſententiæ refragatur Euſebius, qui diſerte adfirmat, Aſianos die XIV primi menſis, quamuis non eſſet dominica, finem ſtatuiſſe quadrageſimæ. Quod vero Vſſerius adfert Chryſoſtomi teſtimonium, meo quidem iudicio eius ſententiam nihil adiuuat. Nam Chryſoſtomus in oratione illa aduerſus eos, qui paſcha ieiunant, inuehitur aduerſus quoſdam Quartadecimanos, qui XIV luna cum iudæis paſcha celebrabant, eoque die ieiunabant ac myſteria celebrabant; id enim proprium erat Quartadecimanorum, vt in eorum hæreſi tradit Epiphanius. Verum priſcos Aſianos ita feciſſe, nec Chryſoſtomus, nec alius quiſquam dixit.

(p) Sozom. lib. I. c. XVI. *νομίσας τὸ δύνασθαι προκαταλαβεῖν τὸ κακὸν, πρὶν εἰς πλείους χωρῆσαι, πέμπει ἄνδρα τὸν ἀμφ' αὐτὸν πίστει καὶ βίῳ ἐπίσημον, καὶ ταῖς ὑπὲρ τοῦ δόγματος ὁμολογίαις ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις εὐδοκιμηκότα, διαλλάξοντα τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ τὸ δόγμα στασιάζοντας, καὶ τοὺς πρὸς ἕω περὶ τὴν ἑορτὴν διαφερομένους· ἦν δὲ ἔτος* Οσιος ὁ Κορδάβης *ἐπίσκοπος.* *Quoniam malum priusquam ad plures ſerperet, præuenire ſe poſſe exiſtimaret, virum, quem in comitatu ſuo habebat, fidei ac vitæ integritate conſpicuum, & qui ſuperiori tempore variis confeſſionum certaminibus pro religionis defenſione inclaruerat, a latere ſuo mittit, qui ad concordiam reduceret tum illos, qui in Aegypto de doctrina fidei diſſentiebant, tum eos, qui in Orientis partibus de feſtiuitate paſchæ diſcrepabant. Is erat Hoſius epiſcopus Cordubæ.*

 euen-

euentus spei non responderet, postea rem synodo *Nicaenae* proponebat, in qua statuebatur, vt omnes festum paschale vno eodemque die celebrarent: Quemadmodum ex epistola quadam *Constantini* ad episcopos, qui synodo non interfuerant, historicis omnibus [q] memorata, intelligimus. Non multo post tempore concilium *Antiochenum* an. CCCXCI. magis decretorium faciebat canonem in hæc verba [r]: *Omnes, qui audent dissoluere decretum sanctæ & magnæ synodi, quæ Nicææ coacta est in præsentia religiosissimi imperatoris Constantini, de sancto festo salutiferi paschatis, esse excommunicatos & ecclesia eiectos statuimus, si aduersus ea, quæ recte decreta sunt, contentiosius insistere perrexerint.* Similes canones separatis ante temporibus facti sunt, nullus autem tam seuere hac de re statuit, quam quidem hic *Antiochenus*. EVSEBIVS plures memorat synodos [s], tempore *Victoris* antistitis *Romani* habitas, quæ cum ipso definierint, vt ne vllo alio quam dominico die mysterium resurrectionis domini vmquam celebraretur. Neque vero vllos ex dissentientibus excommunicarunt, sed potius, vt SOZOMENVS [t] perhibet, alii alios

(q) Theodoret. lib. I. c. X. Socrat. lib. I. c. IX. Sozom. lib. I. c. XXI. Euseb. de vita Constantini lib. III. c. XIV.

(r) Concil. Antiochen. can. I. πάντας τοὺς τολμῶντας παραλύειν τὸν ὅρον τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης συνόδου, τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς εὐσεβείας τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου, περὶ τῆς ἁγίας ἑορτῆς τοῦ σωτηριώδους πάσχα, ἀκοινωνήτους καὶ ἀποβλήτους εἶναι τῆς ἐκκλησίας, εἰ ἐπιμένοιεν φιλονεικότερον ἐνιστάμενοι πρὸς τὰ καλῶς δεδογμένα.

(s) Euseb. lib. V. c. XXIII. σύνοδοι καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ τ' αὐτὸν ἐγίνοντο· πάντες δὲ μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο, ὡς ἂν μὴ δ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ κυρίου μυστήριον.

(t) Sozom. lib. VII. c. XIX. ἐπεὶ οἱ πρὸς δύσιν ἱερεῖς οὐκ ᾤοντο δεῖν Παύλου καὶ Πέτρου τὴν παράδοσιν ἀτιμάζειν· οἱ δὲ ἐκ τῆς Ἀσίας, Ἰωάννῃ τῷ εὐαγγελιστῇ ἀκολουθεῖν ἰσχυρίζοντο· τοῦτο κοινῇ δόξαν, ἕκαστοι ὡς εἰώθεισαν ἑορτάζοντας, τῆς πρὸς σφᾶς κοινωνίας οὐκ ἐχωρίσθησαν· εὔηθες γὰρ καὶ μάλα δικαίως ὑπέλαβον, ἐθῶν ἕνεκεν ἀλλήλων χωρίζεσθαι, περὶ τὰ καίρια τῆς θρησκείας συμφωνοῦντες. *Quoniam Occidentales episcopi, traditionem Pauli ac Petri abrogandam non esse censebant; Asiani vero Ioannem euangelistam sequi se velle adfirmabant, ex communi consilio placuit, vt singuli festum prout consueuerant celebrantes, a mutua inter se communione nequaquam discederent. Stultum enim, nec immerito, existimabant, consuetudinum caussa ab se inuicem separari eos, qui in præcipuis religionis capitibus consentirent.*

in

in diuerſis conſuetudinibus ſuis tolerarunt. Similiter concilium *Arelatenſe* primum[u], ante ſynodum *Nicænam* an. CCCXIV habitum, præcepit, vt paſcha *vno die & vno tempore per omnem orbem* obſeruaretur. Non ſubiunxit autem iſtiuſmodi excommunicationis pœnam infligendam iis, qui contrariam conſuetudinem obſeruauerint. Vna ſola regula, obſeruationem iſtam cum pœnæ denuntiatione vrgens, erat canon quidam apoſtolicus [x], qui ab *Orientali* quodam concilio circa ætatem *Victoris* factus creditur, qui habet: *Si quis epiſcopus aut presbyter, aut diaconus, ſanctum paſchæ diem ante vernale æquinoctium cum iudæis celebrauerit, deponatur.* Verum hæc pœna potiſſimum clericos adfecit. Quum autem magna ſynodus *Nicæna* hanc materiam ſemel ſuſcepiſſet determinandam, talem reuerentiam decreto ſuo ſtatuendam ducebat, vt actio ſchiſmatica & digna cenſura eccleſiaſtica haberetur, ſi quis ei ſeſe opponeret. Adeoque ex eo tempore contemtores huius decreti communiter puniuntur vt hæretici vel ſchiſmatici, quomodo videre eſt in canonibus concilii *Laodiceni* [y], concilii primi *Conſtantinopolitani* [z] & narrationibus, quas de antiquis hæreticis habent AVGVSTINVS [a] & EPIPHANIVS, vbi ſub *Quartadecimanorum* & *Teſſareſcædecatitarum* & *Audianorum* nominibus condemnantur, reddita ſimul peculiari condemnationis eorum ratione. AVGVSTINVS enim ex EPIPHANIO notat, *Audianos* damnatos eſ-

(u) Concil. Arelat. I. can. I. Primo loco de obſeruatione paſchæ domini, vt vno die & vno tempore per omnem orbem a nobis obſeruetur & iuxta conſuetudinem litteras ad omnes tu dirigas.

(x) Can. apoſtol. c. VIII. *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος τὴν ἁγίαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας μετὰ ἰουδαίων ἐπιτελέσει, καθαιρείσθω.*

(y) Concil. Laodic. can. VII. *περὶ τοῦ, τοὺς ἐκ τῶν* αἱρέσεων, *τουτ' ἔστι Ναυατιανῶν, ἤτοι Φωτεινιανῶν, καὶ* Τεσσαρεσκαιδεκατιτῶν, *ἐπιστρεφομένους, κ.τ.λ.* *Eos, qui ex* hæreſibus, *hoc eſt, Nouatianis, ſiue Photinianis, vel* Teſſaradecatitis *conuertuntur, cetera.*

(z) Concil. Conſtantinopol. I. c. VII. *Ἀρειανοὺς μὲν καὶ Μακεδονιανοὺς — καὶ τοὺς* Τεσσαρεσκαιδεκατίτας *κ.τ.λ.* *Arianos quidem & Macedonianos — &* Teſſaradecatitas, *cetera.*

(a) Auguſtin. hær. XIX. & L. Epiphan. hæreſ. L. Quartadeciman. Et hæreſ. LXX. Audianor.

fe

se non tam propter opinionem hac in re suam, quam propter peruicaciam, dum in ecclesia hanc ob rem turbas dederint eique conflarint schisma. Noluisse enim eos cum episcopis suis [*b*] vel aliis quibuscumque communionem colere, qui pascha eodem cum iudæis tempore celebrare recusarint. Copiose de illis disserit EPIPHANIVS, eosque dicit patres *Nicænos* calumniari, quod paternam in celebrando paschate consuetudinem reliquerint diemque commutauerint, vt se ad imperatoris nutum accommodarent [*c*], seque ab ecclesiæ coniunctione segregasse; Ceterum *Audium* eorum ducem a *Constantino* in *Scythiam* relegatum esse, quod populos passim ab ecclesiæ obsequio retraxisset. Casus non multum discrepabat ab eo, qui tempore *Aniceti* & *Victoris* erat, quando *Polycarpus* & *Polycrates* pascha celebrabant diuerso a reliquis tempore, nullum autem dissidium excitabant in ecclesia, sed pacem & concordiam colebant cum illis, qui ab ipsis dissentiebant. Et hæc sine dubio caussa fuit, quamobrem *Audiani* siue noui *Quartadecimani* tanta cum seueritate ab ecclesia & republica præ veteribus illis tractarentur, quia dissensum suum in schisma peruicaciter deducebant, aperteque rumpebant communionis ecclesiasticæ vincula. Et hanc ob caussam leges imperiales admodum seueræ nonnumquam erant aduersus illos. *Theodosius* magnus [*d*] lege quadam *Manichæis* eos accenset, & conuenticula eorum interdicit, bo-

(*b*) August. de hær. cap. L. Eos autem separasse se, dicit Epiphanius, a communione nostra, culpando episcopos diuites, & pascha cum iudæis celebrando.

(*c*) Epiphan. hæres. LXX. n. IX. *Ἀπὸ Κωνσταντίνου διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα φησὶ πρωτοπολιτείαν καταλελοίπατε τὴν τῶν πατέρων περὶ τοῦ πάσχα ἑορτῆς ἀκολουθίαν, καὶ τὴν ἡμέραν μετηλλάξατε εἰς τὸ καθῆκον τοῦ βασιλέως.* Ibid. n. XIV. *ὑπέστη δὲ καὶ ἐξορίαν αὐτὸς ὁ γέρων Αὔδιος εἰς τὰ μέρη τῆς Σκυθίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐξορισθεὶς διὰ τὸ ἀφηνιάζειν λαούς.*
Vid. Chrysost. homil. LII in eos qui pascha ieiunant. Tom. V. p. 706. (p. 632. edit. Francof. *τριακόσιοι πατέρες, ἢ καὶ πλείους, εἰς τὴν Βιθυνῶν χώραν συνελθόντες ταῦτα ἐνομοθέτησαν· καὶ πάντας ἀτιμάζεις ἐκείνους; κ. τ. λ. Trecenti patres vel etiam plures quum in regione Bithyniæ conuenissent, hæc decreuerunt, & tu illos probris adficis?*

(*d*) Cod. Theod. lib. XVI. tit. V. de hæret. leg. IX. Quicumque in vnum paschæ diem non obsequenti religione conuenerint, tales indubitanter, quales hac lege damnauimus, habeantur.

na

na eorum fisco adiudicat eosque intestatos reddit & poenæ capitali obnoxios. Similiter *Theodosius* iunior *Sabbatianos* & *Protopaschitas* (quæ nouæ erant *Quartadecimanorum* appellationes, ætate ipsius inductæ) eodem loco cum *Manichæis*, *Cataphrygibus* siue *Montanistis*, *Arianis*, *Macedonianis* [e], *Eunomianis* & *Nouatianis* habet, eosque omnes generalibus poenis, quas leges infligi iubent, obnoxios facit. Et speciatim in duabus aliis legibus [f] exsecrandos homines eos vocat, qui, quum sint portiones *Nouatianorum*, non satis habeant, esse in communi grege, sed nouam sectam condant, *Protopaschitas* se appellari cupientes (quod pascha celebrent ante, quam ceteri christiani, & hanc suam rationem antiquæ & primitiuæ institutioni respondere contendant.) Hos ille bonorum proscriptione atque exilio multari iubet, & acriori pœna dignos esse dicit, quod aliorum hæreticorum vesaniam superent, dum alio tempore, quam quo orthodoxi christiani, paschatis festiuitatem obseruantes, alium pene Dei filium, non quem illi colant, venerentur. Non succurrit in præsenti locus alius, qui *Protopaschitas* nominatim me-

(e) Ibid. leg. LIX. Manichæi & Phryges --- Ariani itidem, Macedonianique & Eunomiani, Nouatiani & Sabbatiani, ceterique hæretici, sciant, vniuersa sibi hac quoque constitutione denegari, quæ illis generalium sanctionum interdixit auctoritas: Puniendis, qui contra generalium constitutionum interdicta venire tentauerint.

(f) Cod. Theod. lib. XVI. tit. VI. Ne sanctum baptisma iteretur. leg. VI. Illud etiam, quod a retro principibus dissimulatum, & in iniuriam sacræ legis ab *exsecrandis hominibus* agitatur, & ab aliis potissimum, qui Nouatianorum collegio desertores & refugæ auctores se quum potiores (al. portiones) memoratæ sectæ haberi contendunt, quibus ex crimine nomen est, quum se Protopaschitas appellari desiderent, inultum esse non patimur. Sed si alio die Nouatiani, quam quo orthodoxorum antistites prædicandum ac memorabilem in seculis diem paschæ duxerint celebrandum, auctores illius conuentionis deportatio pariter ac proscriptio subsequatur: Contra quos etiam acrior pœna fuerat promulganda: Si quidem hoc delictum etiam hæreticorum vesaniam superet, qui alio tempore, quam quo Orthodoxi, paschæ festiuitatem obseruantes, alium pene Dei filium, quam quem colimus, venerantur.

It. cod. Theod. lib. XVI. tit. X. de paganis. leg. XXIV. Eos qui omnibus hæreticis hac vna sunt persuasione peiores, quod in venerabili die paschæ ab omnibus dissentiunt, si in eadem amentia perseuerant, eadem pœna multamus, bonorum proscriptione atque exilio.

moret, præter hanc legem: planum autem eſt, fuiſſe eos peſſimum *Quartadecimanorum* genus, qui nouam ſeceſſionem a *Nouatianis* ſchiſmaticis, ob hanc de feſtiuitate paſchali quæſtionem, fecerint. Nonnulli enim *Nouatianorum* in *Phrygia* epiſcopi, collecta ſynodo in vico *Pazo*, regulam promulgarunt, SOCRATI [g] memoratam, vt quotannis feſtum paſchale vna cum iudæis celebraretur. Propter quam rem *Nouatianorum* eccleſia paullo poſt duas in partes diuiſa, (antiquiores enim *Nouatiani Romæ* & *Conſtantinopoli* aliter ſentiebant) *Marcianus*, epiſcopus *Nouatianorum Conſtantinopolitanus*, aliam ſynodum cogendam curauit apud *Angarum* in *Bithynia*, vbi ad finiendam ſopiendamque hanc controuerſiam nouam regulam condiderunt, quam ἀδιάφορον, hoc eſt, indifferentem vocarunt, vt vnicuique liceret pro arbitrio paſcha celebrare, ſecundum eam conſuetudinem, quam ſemel animo imbibiſſet, nec vlla eſſet amplius in communione diſcrepantia, ſed vt ii, qui diuerſo more feſtum agerent, nihilominus in vnitate & concordia eccleſiæ perſeuerarent. *Sabbatius* autem, ferox ingenio & verbis homo inter eos, conſentire in hoc nolens, regulam in ſynodo *Pazenſi* promulgatam obſeruari, & feſtum paſchale [h] ex more iudæorum celebrari oportere contendebat. Vnde noua ſeparatione inter *Nouatianos* facta, *Protopaſchitarum* epiſcopus eſt conſtitutus, qui ab ipſo *Sabbatiani* appellati ſunt. Ex CHRYSOSTOMO [i] etiam intelligimus, hoſce *Protopaſchitas* longius progreſſos eſſe in iudaica iſta opinione de paſchate, quam reliquos *Quartadecimanos*. Statuebant enim, iudæorum azyma neceſſario obſeruanda eſſe & ieiunandum, quum paſcha iam præterierit. Ipſe enim

(g) Socrat. lib. IV. c. XXVIII. σύνοδον ἐν Πάζῳ κώμῃ, ἔνθα τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ εἰσιν αἱ πηγαί, ποιήσαντες ὀλίγοι τινὲς καὶ οὐκ εὔσημοι τῶν περὶ Φρυγίαν Ναυατιανῶν ἐπίσκοποι, ὅρον ἐκφέρουσιν, ὥστε ἰουδαίους ἐπιτηρεῖν, ποιοῦντας τὰ ἄζυμα, καὶ σὺν αὐτοῖς τὴν τοῦ πάσχα ἐπιτελεῖν ἑορτήν. *Pauci & obſcuri Nouatianorum in Phrygia epiſcopi, collecta ſynodo in vico Pazo, vbi fontes amnis Sangari viſuntur, regulam promulgarunt, vt quotannis obſeruaretur, quo die iudæi azyma celebrarent, & vna cum illis feſtum paſchale celebraretur.*

(h) Socrat. lib. V. c. XXI. tot.

(i) Chryſoſtom. homil. LII. in eos, qui paſcha ieiunant. Tom. V. p. 713. (p. 633 ed. Francof.) Τοῦτο ἀκούω λεγόντων πολλῶν, ὅτι μετὰ τῶν ἀζύμων τὸ πάσχα ἐστί. *Multos dicere iſtud audio, Paſcha eſſe cum azymis.*

Sabba-

Sabbatius, ex iudæo factus christianus, iudæorum opinioni, qua prius fuerat imbutus, studiose inseruiebat, quemadmodum SOCRATES loco ante citato animaduertit. Ita festum agebant cum iudæis, quando christiani ieiunabant die passionis (vti de illis narrat CHRYSOSTOMVS [*k*]) & ieiunabant die paschatis, vbi christiani in memoriam resurrectionis dominicæ festum suum celebrabant. Hæc, quantum ego possum colligere, vera historia est progressus, quem nouum *Quartadecimanorum* schisma post concilium *Nicænum* fecit, & ratio, cur leges tam imperiales quam ecclesiasticæ seuerius aduersus eos egerint, quam quidem aduersus veteres *Quartadecimanos*, qui numquam communionem cum fratribus soluerunt, quamtumuis ab eorum praxi discreparent. Pacem & vnitatem ecclesiæ pluris faciebant, quam temporum & dierum obseruationem: Et si cum fratribus suis de iusto celebrandi paschatis tempore conficere non poterant, ante omnia tamen spiritus vnitatem in vinculo pacis conseruare adlaborabant.

§. IV.

Qui illud die celebrabant dominica, non semper conspirabant in vna eademque die dominica propter diuersas, quas inibant, supputandi rationes.

PRAETER hanc de celebrando in die dominica paschate controuersiam, alia erat, quæ licet minoris esset momenti, ecclesiam tamen olim valde disturbabat. Erat hæc disputatio inter eos ipsos, quorum consensus ad hoc festum non in alio quam dominico die obseruandum conspirabat. Quamuis enim in hoc omnes congruerent, non tamen adeo facile ad determinandum erat, quo die dominico pascha esset celebrandum, quia festum erat mobile: adeoque nonnumquam accidit, vt regionis cuiusdam ecclesiæ vna hebdomade vel mense citius illud agerent quam reliquæ, propter diuersas, quas ini-

(*k*) Chrysostom. ibid. p. 714. (p. 636.) οὐ διὰ τὸ πάσχα νηστεύομεν, οὐδὲ διὰ τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰ ἁμαρτήματα τὰ ἡμέτερα, ἐπειδὴ μέλλομεν μυστηρίοις προσιέναι· ἐπεὶ τό γε πάσχα οὐ νηστείας ἐστὶν, οὐδὲ πένθους, ἀλλ᾽ εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ὑπόθεσις κ. τ. λ. *Neque ob pascha ieiunamus, neque ob crucem, sed ob peccata nostra, quoniam ad mysteria sumus accessuri: nam alioqui pascha non ieiunii, neque luctus, sed gaudii & exsultationis est occasio*, cetera.

bant, supputandi rationes. Ex epistola quadam AMBROSII [*l*] intelligimus, anno CCCLXXXVII pascha ter separatis temporibus celebratum esse, aliis XII kal. *Apriles*, aliis XIV kal. *Maias*, aliis VII kal. *Maias* id obseruantibus. Sic iterum accidit anno DLXXVII. Ecclesiæ per *Galliam* XII kal. *Apriles*, ecclesiæ per *Italiam* XIV kalend. *Maias*, & ecclesiæ per *Aegyptum* VII kal. *Mai.* illud celebrarunt, quemadmodum EDVARDVS STILLINGFLEETVS [*m*] ex GREGORIO TVRONENSI & LABBEI *chronologico technico* an. CCCLXXXVII, & DLXXVII. demonstrat. Vbi porro ex antiquo *laterculo paschali*, publicato a BVCHERIO [*n*], ostendit, quod pascha apud *Latinos* intra centum annorum spatium, videlicet an. CCCXXII. CCCXLIX. CCCCVI. ter vno mense maturius celebratum sit, quàm apud *Alexandrinos*. Ex

(*l*) Ambros. epist. LXXXIII. tot. (XXIII. tom. II. opp. pag. 880. seqq. edit. Paris. MDCXC.)

(*m*) Stillingfleet's *Answer to* Cressy p. 323. It appears by the ancient *Laterculus paschalis*, first published by *Bucherius*, that within te compass of it, *viz.* an hundred years, the *Easter* of the *Latins* was kept a month sooner than the *Alexandrians*, *viz. A. D.* 322, 349. 406. And *A. D.* 387. a threefold *Easter* was kept, some *March* 21, others *April.* 25, others April 18, as appears by S. *Ambrose's* Epistle written on that occasion. Again *A. D.* 577. a threefold *Easter* was kept, some keeping it the eighteenth of *April*, as those which followed *Victorius*, others the twenty fifth of *April*, *viz.* those which followed the *Alexandrian Canon*; and others again, even in *Gaul*, as *Gregor. Turonensis* saith, on the 12 kal. of *April March* 21. the very day of the *Vernal Aequinox*. &c.

(*n*) Bucher. commentar. in Hippolyt. can. paschal. p. 264. Hic est paschalis ille centum annorum laterculus, quo vetustiorem, Latinorum quidem, nondum videre contigit; nobilissimum (meo quidem sensu) venerandæ antiquitatis ecclesiasticæ monumentum. Et est illius epocha sane perillustris; nempe a Maxentio, crucis virtute per Constantinum debellato, assertaque tum primum ecclesiæ, saltem in Occidente, libertate: annis ante Nicænam synodum omnino tredecim. Qui eius meminerit, neminem veterum adhuc inuenies: vetustissimæ tantum membranæ beneficio ad nos vsque peruenit. Cuspiniano quoque in manus obuenisse, ex eius fastis intelligimus, vt supra monui. Porro Latinorum potius, quam aliorum fuisse, docet nos ipsa paschatum series. Nam cum iis solis *ter pascha planissime decernit, toto mense, quam Victorius & Alexandrini, maturius. Semel anno Christi 322, iterum 349, denique 406*; & limes ipse patrum Cæsariensium paschalis, qui numquam hic violatur, numquam iam inde ab synodo Nicæna ab Alexandrinis, sed Latinorum dumtaxat nonnullis admissus, his potius, quam illis adstruit.

LEO-

LEONIS etiam epistolis [o] apparet, anno CCCCLV. octo dierum interuallum inter pascha *Romanorum* & pascha *Alexandrinorum* interuenisse. CYRILLVS ecclesiæ *Alexandrinæ* episcopus in epistola quadam paschali [p] queritur, fuisse ingentem confu-

(o) Leo epist. LXIV. ad Marcian. (tom. III. concil. p. 1355.) Theophilus Alexandrinæ ecclesiæ episcopus, quum huius obseruationis annos centum numero collegisset, septuagesimo sexto paschale festum longe aliter, quam alii decreuerant, tenendum esse constituit, a primo augustæ memoriæ Theodosii senioris consulatu (i. e. an. Christi CCCLXXX.) succedentes sibi sacræ obseruantiæ ordines ponens: vt longioris temporis ratio eius litteris teneretur adscripta, cuius complexionis septuagesimus & quartus est annus, in qua pridie idus Aprilis sanctum pascha celebrauimus; sequenti vero anno pridie nonas Aprilis eadem, propitio Deo, erit habenda festiuitas, sicut regulariter centenariæ annorum rationis ordo declarat. Sed in anno, qui erit septuagesimus sextus (i. e. Christi CCCCLV) paschæ dies inuenietur adscriptus, quem a passione domini nullius exempli, nullius constitutionis admittit auctoritas. Nam diem octauum kalendarum Maiarum ab eo cognoscimus præfinitum, qui anni limitem antiquitus constitutum excedit: quum alii quinto decimo kalendarum Maiarum huic festiuitati deputauerint diem, cetera. Id. Epist. LXV. ad Eudoxiam (ibid. p. 1356.) Annus, qui erit septuagesimus sextus (Chr. CCCCLV.) memorati episcopi (Theophili Alexandrini) annotationem habere cognoscitur, quæ a totius antiquitatis exemplo & ab omni auctoritate patrum discordat. Siquidem in octauum kalendarum Maiarum dominicum pascha transtulerit, præfinitos antiquitatis limites nimis audenter excedens, quum die quinto decimo kalendarum Maiarum paschalem sollemnitatem potuerit adnotare. Id. epist. XCV. ad episcopos Galliæ & Hispaniæ. Quum in quibusdam adscriptionibus patrum, futurum proxime pascha domini, ab aliis in diem XV kalendas Maias, ab aliis in diem VIII kalendas easdem inueniretur adscriptum, tantum me diuersitas ista permouit, vt clementissimo principi Marciano curam hac de re animi mei panderem, cetera.

(p) Cyrill. epist. paschal. ap. Bucher. de doctrina temporum p. 482. Quum his igitur atque huiusmodi dissensionibus per vniuersum orbem paschalis regula turbaretur; sanctorum totius orbis synodi consensione decretum est, vt, quoniam apud Alexandriam talis esset reperta ecclesia, quæ in huius scientia clareret, quota kalendarum vel iduum, quota luna pascha debeat celebrari, per singulos annos Romanæ ecclesiæ litteris intimaret: vnde apostolica auctoritate vniuersalis ecclesia per totum orbem diffinitum paschæ diem sine vlla disceptatione cognosceret. Quod cum per multa sæcula pariter custodissent; nullamque inde scripturarum quispiam crederet, vbi nulla quæstio solueretur: & nonnumquam occurreret, vt in sabbato luna XXI, quæ illis XXIII a quinto decimo kalendarum Maiarum, vsque in octauum, quasi in secundo mense pascha celebrare metueretur; *essetque magna con-*

fionem in computatione paſchatis in omni eccleſia, prætorio & palatio. ANATOLIVS in præfatione ſua in canonem paſchalem [q] itidem queritur, diuerſos omnino & contrarios cyclos ætate ſua an. CCLXX fuiſſe vſitatos, aliis cyclum HIPPOLYTI annorum XVI; aliis cyclum iudaicum annorum LXXXIV; aliis cyclum annorum XXV; aliis denique cyclum annorum XXX ſequentibus. Dicit quoque, *Iſidorum*, *Hieronymum*, *Clementem* & *Origenem*, omnes *Aegyptios* conterraneos ſuos, hac in materia ante ſe deſudaſſe. Non obſtantibus autem co-

fuſio in omni eccleſia, *Pratorio vel Palatio:* Theodoſius imperator religioſiſſimus, qui non ſolum in humanis, verum etiam in diuinis legibus placere Deo ſemper ſtuduit; ſanctum Theophilum Alexandrinæ vrbis epiſcopum ſuis litteris conrogauit, vt ſacramentum paſchæ euidentiſſima ratione differere, ſibique dirigere dignaretur. Cuius ſanctiſſimis præceptis obtemperans, quadringentorum octodecim annorum circulum paſchalem inſtituit, eiuſque clementiæ, a primo anno conſulatus eius, vſque ad centum calculans, quoto kalendarum vel iduum, & quota luna paſcha debeat celebrari, ſubiectis ſuis litteris deſtinauit, manifeſtamque veritatem ſub libello breuiter perſtrinxit. In quo, reuelante ſibi domino, perfectæ rationis ordinem pandit, omneſque errores, ac ſuperfluas quæſtiones luce clarius expugnauit atque diſſoluit.

(q) Anatol. can. paſchal. ap. Bucher. p. 439. In veteribus exemplaribus, id eſt Hebræis & Græcis voluminibus, non tantum lunæ curſum, ſed etiam ſolis non ſolum greſſus, ſed & ſingula ac minutiſſima horarum momenta, inuenimus computa. E quibus Hippolytus XVI annorum circulum quibuſdam ignotis lunæ curſibus compoſuit. Alii XXV, alii XXX, nonnulli LXXXIV annorum circulum computantes, numquam ad veram paſcha computandi rationem peruenerunt. Verum maiores noſtri, Hebræorum & Græcorum librorum peritiſſimi (Iſidorum, & Hieronymum, & Clementem dico) licet diſſimilia menſium principia pro diuerſitate linguæ ſenſerint; tamen ad vnam eamdemque paſchæ certiſſimam rationem, die & luna, & tempore conuenientibus ſumma veneratione dominicæ reſurrectionis conſenſerunt. Sed & Origenes omnium erudiriſſimus, & calculi componendi perſpicaciſſimus (quippe qui & χαλκέντης vocatus) libellum de paſcha luculentiſſime edidit. In quo adnuntians de die paſchæ non ſolum lunæ curſum, & æquinoctii tranſitum intuendum, ſed & ſolis tranſcenſum, omnium tenebrarum tetras inſidias & offendicula auferentis, & lucis aduentum, ac totius elementorum virtutem & inſpirationem aſſerentis, eſſe ſeruandum, ita dicit: *In die*, inquit, *paſchæ non dico obſeruandum, vt dies dominica inueniatur, & luna VII (forte XIV) dies tranſeundi, ſed vt ſol diuiſionem illam, lucis ſcilicet & tenebrarum, in exordio mundi, domini diſpenſatione æqualiter compoſitam, tranſcendat*, cetera.

nati-

natibus & laboribus, qui tunc temporis vel postea adhibiti sunt, magna diuersitas in ecclesia hac de re per multa sæcula remansit. Nam ecclesiæ *magnæ Britanniæ* & *Hiberniæ* cum *Romana* ecclesia in celebrando paschate ad eamdem diem dominicam [r] ad annum vsque octingentesimum non concordarunt. Neque *Romana* huius festiuitatis obseruantia omnino recepta est in *Gallia*, donec tandem auctoritate *Caroli magni* induceretur; quemadmodum a duobus doctis scriptoribus EDVARDO STILLINGFLEETO & HVMPHREDO PRIDEAVX nouissime demonstratum est, qui controuersias, inter *Britannos* & *Romanos* hac de re agitatas, fusius enarrant, quas hoc loco non repetemus, sed lectori nostro tantum significabimus, quemadmodum hæ controuersiæ in ecclesia ex diuersa, quam vsurparint veteres, calculationis methodo, primum ortæ sint.

IN confesso est, priscos christianos *Hierosolymitanos* haud aliam tenuisse computandi diem paschatis rationem, quam cyclum iudaicum LXXXIV annorum, quo iudæi aliquanto ante, ad constituendam anniuersariam paschatis sui celebrationem, vsi fuerant: Qui cyclus etsi aliquid erroris habebat, a christianis tamen per ducentos fere annos adhibitus est. Non quod pascha suum quarta decima die cum iudæis obseruarint, vti quidem IOSEPHVS SCALIGER [s] & alii quidam hinc falso colligunt; propter quod a IACOBO VSSERIO [t] & GVILLIELMO BEVEREGIO [u] castigantur, qui ostendunt, quod hi

(r) Vid. Stillingfleet's *Answer to Cressy*. p. 321. 322. — Et *Dr.* Prideaux's *Connexion of Hist.* &c. *part. II. Book IV*. p. 273. (p. 296. edit. German. Dresd. 1721.)

(s) Scaliger. de emendat. tempor. lib. II. p. 150. In primordiis ecclesiæ tum apostoli, tum qui eos centum annis postea sequuti sunt, pascha semper iudaice celebrarunt, vt testantur Eusebius & historia vetus ecclesiastica, & post omnes Nicephorus Callistus. - - Qui per omnia apostolos hac in re imitarentur, & permulti ex illis ex iudaismo ad christianismum transissent, non obscurum est, eorum cyclum merum iudaicum fuisse, & de periodo Alexandrea iudæorum peti solitum.

(t) Vsser. prolegom. ad Ignat. c. IX. p. 204. Vt maximopere viri docti decepti heic fuerint, qui ex consensu in paschatis mensis ἐκφισμῷ cum primis Hierosolymorum episcopis stabilito, paschatis quocumque septimanæ die cum *Quartadecimanis* obseruandi ritum simul fuisse introductum sibi persuaserunt.

(u) Beuereg. ad can. apostol. VII. p. 19. Iosephus Scaliger, tum apostolos, tum qui

primi

primi *Hierosolymitani* christiani, licet computationem iudaicam sequuti sint, pascha non cum iudæis, in quemcumque diem hebdomadis incidisset, sed sequenti die solis in honorem resurrectionis dominicæ celebrarint: tametsi cyclo iudaico vsi sint, vsque dum, quindecim *Hierosolymorum* episcopis ex circumcisione defunctis, alii successerint, qui non essent ex circumcisione; vbi pascha suum alia ratione cœperint computare. EPIPHANIVS [x] eos initio pascha ex vetusto cyclo iudaico celebrasse disertis verbis adfirmat, decretumque citat ex *constitutionibus apostolicis* (ab illis, quas hodie habemus, diuersis) in quo præcipiatur, vt temporum rationes ne subducant, sed eo tempore pascha celebrent, quo fratres ipsorum, qui ex circumcisione prodierint, nihilque dubitent, quantumuis in calculationibus suis fallantur. Post iudaicum vero statum ab *Hadriano* penitus sublatum, vbi quindecim ex circumcisione episcoporum successio erat finita, nonnulli christiani in errores computi iudaici inquirere cœperunt, secundum quod pascha nonnumquam æquinoctium vernum anteuertere compertum erat, vt bis aliquando in vno anno pascha fieret. Quod incommodum vt deuitaretur, ad alios cyclos confugiebant. Circa annum CCXX HIPPOLYTVS episcopus *Portuensis* in *Arabia* nouum cyclum in libro de paschate publicauit, qui, narrante EVSEBIO [y], ἑκκαιδεκαετηρὶς, siue *sexdecim annorum circuitus* dictus est.

eos centum annis postea sequuti sint, pascha semper iudaice celebrasse ex Eusebio, historia veteri ecclesiastica, & Nicephoro Callisto adfirmare non veretur, de emendat. temp. lib. II. p. 150. edit. Genev. MDCXXIX. Verum hanc Scaligeri doctrinam auctoribus illis falso adscriptam & ab omnibus detestandam esse Dionysius Petauius fuse probat, de doctrina temp. lib. II. c. LVII.

(x) Epiphan. hæres. LXX. Audianos, n. X. Ὁρίζουσι ἐν τῇ αὐτῇ διατάξει οἱ ἀπόστολοι, ὅτι ὑμεῖς μὴ ψηφίζετε, ἀλλὰ ποιεῖτε, ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν, οἱ ἐκ περιτομῆς, μετ' αὐτῶν ἅμα ποιεῖτε.

(y) Euseb. lib. VI. c. XXII. Τότε δῆτα καὶ Ἱππόλυτος συντάττων, μετὰ πλείστων ἄλλων ὑπομνημάτων, καὶ τὸ περὶ τοῦ πάσχα πεποίηται σύγγραμμα· ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ἐκθέμενος καί τινα κανόνα ἑκκαιδεκαετηρίδος περὶ τοῦ πάσχα προθείς, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοὺς χρόνους περιγράφει. *Eodem tempore & Hippolytus, inter plurima alia ingenii sui monumenta, librum de paschate composuit: in quo temporum seriem describens, & canonem quemdam paschalem* per sexdecim annorum circuitum *exhibens, anno primo imperatoris Alexandri computationem temporum circumscribit.*

Non

Non multo post hæc tempore DIONYSIVS ecclesiæ *Alexandrinæ* episcopus ad annum CCL alium canonem condidit, dictum *ὀκταετηρίδα, octo annorum circuitum*, in quo, vt fidem nobis facit EVSEBIVS [z], præcipue probat, festum paschatis diem non nisi post æquinoctium vernum celebrari oportere. Non multo post ANATOLIVS, ipse quoque domo *Alexandrinus*, circa annum CCLXX alium cyclum composuit, quem *ἐννεακαιδεκαετηρίδα, vndeuiginti annorum circulum*, vti auctor est idem EVSEBIVS [a], nominauit. In quo ex ipsis antiquis scriptoribus iudaicis ostendit, pascha omnino post æquinoctium fieri, adeoque cyclum eorum corrigi debere. Vnde IACOBVS VSSERIVS [b] ab hoc tempore tum octaui *canonis apostolici* primam constitutionem, tum veterum *constitutionum apostolicarum* interpolationem originem suam traxisse existimat. Quorum ille [c] ait: *Si quis episcopus aut presbyter, aut diaconus, sanctum paschæ diem ante vernum æquinoctium cum iudæis celebrauerit, deponatur.* Hæ autem ita præcipiunt [d]: *Oportet, fratres, vt vos, qui pretioso Christi sanguine redemti estis, dies paschæ accurate & cum omni diligentia celebretis POST AEQVINOCTIVM; ne bis in anno passionis vnius memoriam peragatis, sed semel quotannis memoriam semel mortui recolatis: non amplius obseruantes, vt cum iudæis festum agitetis: nulla enim no-*

(z) Euseb. lib. VII. c. XX. ἐν ᾗ [ἐπιστολῇ] καὶ κανόνα ἐκτίθεται ὀκταετηρίδος, ὅτι μὴ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν προσήκοι τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελεῖν παριστάμενος.

(a) Euseb. lib. VII. c. XXXII. Ἐκ τῶν περὶ τοῦ πάσχα Ἀνατολίου κανόνων· ἔχεις τοίνυν ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τὴν νεομηνίαν τοῦ πρώτου μηνὸς, ἥτις ἁπάσης ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐννεακαιδεκαετηρίδος. *Ex canonibus paschalibus Anatolii. Habes igitur in primo anno nouilunium primi mensis, quod caput est totius* circuli nouemdecim annorum.

(b) Vsser. prolegom. in Ignat. c. IX. Atque hinc nata est, tum octaui canonis apostolici prima constitutio, tum διατάξεως constitutio longe post ab interpolatione hæc nostra ad eumdem facta conformatio.

(c) Can. apostolic. V. al. VIII. Vid. Græc. §. III. sub litt. (x) pag. 95.

(d) Constitut. lib. V. c. XVII. Δεῖ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, τοὺς τῷ τοῦ Χριστοῦ τιμίῳ ἐξηγορασμένους αἵματι, τὰς ἡμέρας τοῦ πάσχα ἀκριβῶς ποιεῖσθαι, μετὰ πάσης ἐπιμελείας, μετὰ τροπὴν ἰσημερινήν· ὅπως μὴ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑνὸς παθήματος μνείαν ποιῆσθε, ἀλλὰ ἅπαξ τοῦ ἔτους τοῦ ἅπαξ ἀποθανόντος· μηκέτι δὲ παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἑορτάζειν· οὐδεμία γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς· πεπλά-

bis nunc cum eis est societas: nam in ipso etiam calculo falluntur, quem putant se recte ponere; vt omni ex parte errent, & a veritate sint disiuncti. Videmus, hoc tempore iudaicam calculationem generatim ab ecclesia *Orientali* reiectam, nec tamen certam aliquam & indubitatam in eius locum adsumtam fuisse, ad diem dominicam, qua præcipue hoc festum agitari oporteat, exacte definiendam. Quum igitur res incerta adhuc maneret, synodus *Nicæna*, quæ illud die tantum dominica celebrandum esse decreuit, omnem hanc curam *Alexandrinis* episcopis dicitur [e] delegasse, vt reliquos in orbe christiano certiores facerent de die dominico, quo per singulos annos esset obseruandum. Sunt, qui hoc negotium componendi cyclum vndeuiginti annorum EVSEBIO datum esse existimant, quem postea *Theophilus* episcopus *Alexandrinus* tempore *Theodosii* in calculationem centum annorum redegerit. Et postea tamen CYRILLVS de grandi confusione queritur, quæ ex computatione paschatis in ecclesia, in castris & in palatio dominetur; & quod *Romanorum* & *Alexandrinorum* computationes nonnumquam hebdomade vel mense, altera ab altera discrepet; (quemadmodum antea percepimus), quod diuersæ computandi rationi vnice debebatur: quia ecclesia *Romana* adhuc vetusto cyclo iudaico LXXXIV annorum, non autem nouo *Alexandrino* XIX annorum vtebatur. Ad quam confusionem tollendam *Victorius* quidam *Gallus* ab *Hilario* archidiacono *Romano* ad faciendum nouum canonem paschalem adhibebatur: sed vero nec illius opera successum habebat optatum. Quamuis enim ille cyclum *Alexandrinum* vndeuiginti annorum adsumeret, tantum tamen ex *Romano* cyclo retinebat, vt dies dominica paschatis interdum vna hebdomade & interdum mense inter eos differret. Neque perfecta medela huic incommodo inuenta est, vsque dum

ηττηνται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν· ὅπως πανταχόθεν ὦσι πεπλανημένοι, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπεσχοινισμένοι.

(e) Leo ep. LXIV. ad Marcian. imperat. Studuerunt sancti patres (Nicæni) occasionem huius erroris auferre, omnem hanc curam Alexandrino episcopo delegantes: quoniam quoad Aegyptios huius supputationis antiquitus tradita esse videbatur peritia, per quam, qui annis singulis dies prædictæ sollemnitatis eueniret, sedi apostolicæ indicaretur, vt huius scripti ad longinquiores ecclesias indicium generaliter percurreret.

DIO-

DIONYSIVS EXIGVVS an. DXXV canonem *Alexandrinum* in ecclesiam *Romanam* omnino induceret. Interea ecclesiæ *Gallicanæ* & *Britannicæ* canoni vetusto *Romano* inhærebant, nec nisi post duo demum vel tria sæcula nouus *Romanus*, hoc est, *Alexandrinus* canon, non sine repugnatione & difficultate penitus inter eos stabilitus est. Hæc summa est historiæ bene longæ illius & satis litigiosæ disputationis, quæ in ecclesia inter eos exstitit, qui alioquin de paschate non nisi die dominica celebrando consensere, quæ, vt audiuimus, originem suam magnæ diuersitati cyclorum & calculationum eorum debebat. Interim priuati particularium ecclesiarum ciues huic disputationi sese non immiscebant, sed eorum erat, pacis caussa regulam ecclesiæ suæ sequi, quantumuis error aliquis in calculatione eius esse posset. Nam, vti CHRYSOSTOMVS [f] de disputatione cum *Protopaschitis* recte notat, non exigitur ab hominibus, vt dies & tempora & annos obseruent, sed vt vbique diligenter sequantur ecclesiam, pacemque & caritatem rebus omnibus præferant. Licet enim ecclesia falleretur, non tantum laudis ac lucri ex temporum exacta ratione, quantum vituperii ex diuisione & schismate nasceretur. Hæc dum considerabant, generatim propendebant eo, vt pascha celebrarent in pace; & interdum ad eam calculationem, quam falsam credebant esse, sese potius accommodabant, quam vt turbas hac de re excitarent in ecclesia. Ita *Leo* pontifex *Romanus*, vti ex epistola eius ad episcopos *Galliæ* & *Hispaniæ* constat, *Alexandrinorum* cyclum an. CCCCLV sequebatur, qui integra hebdomada a *Romanorum* cyclo differebat; *Romanis* quidem paschatis sollemnitatem in diem XV kal. *Maias*, *Alexandrinis* autem in diem VIII easdem kalendas adscribentibus: Studio autem veritatis & pacis malle se dicit eorum definitioni acquiescere, quam in tantæ festiuitatis obseruantia dissidere [g]. Monet etiam episcopos *Occi-*

(f) Chrysostom. homil. LII. tom. V. p. 714 (p. 640, edit. Francof.) *μὴ τοίνυν ἡμέρας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς παρατηρῶμεν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῇ ἐκκλησίᾳ μετ' ἀκριβείας ἑπώμεθα, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εἰρήνην προτιμῶντες ἁπάντων· εἰ γὰρ καὶ ἐσφάλλετο ἡ ἐκκλησία, οὐ τοσοῦτον κατόρθωμα ἀπὸ τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας ἦν, ὅσον ἔγκλημα ἀπὸ τῆς διαιρέσεως καὶ τοῦ σχίσματος τούτου.*

(g) Leo epist. CXV. Quum in quibusdam adscriptionibus patrum, futurum proxime pascha domini, ab aliis in diem XV kalendas Maias, ab aliis in di-

dentales, vt idem agant fratresque suos de hoc tempore faciant certiores, vt, qui vna fide sint iuncti, vna quoque sollemnitate ferientur. Hæc præstantissima erat pacis regula, tametsi non deerant feroces & intractabiles animi, qui non semper ad eam sese gubernari patiebantur.

§. V.

Omnes autem in eo consentiebant, vt magnam ei reuerentiam & honorem exhiberent, tamquam diei resurrectionis dominicæ.

ENARRATIS hactenus dissensionibus, quæ in ecclesia de tempore huius festi exstitere, iam progredimur ostensuri, in quo omnes consenserint, ad exhibendum ei peculiarem honorem & reuerentiam. GREGORIVS NAZIANZENVS [*b*] hunc diem vocat dierum regem, festiuitatum & celebritatum celebritatem, tanto ceteris omnibus, non solum humanis & humi defixis, sed iis etiam, quæ ipsius Christi sint, ac propter ipsum celebrentur, superiorem, quanto sol stellas antecellat. Dies erat singularis gaudii ac lætitiæ de resurrectione dominica, vtpote qui, (vti CHRYSOSTOMO [*i*] vocatur) erat optatum & salutare festum, dies resurrectionis domini nostri *IESV CHRISTI*, fundatio pacis, occasio reconciliationis nostri, finis con-

em VIII kalendas eiusdem inueniretur adscriptum, tantum me diuersitas ista permouit, vt clementissimo principi Marciano curam de hac re animi mei panderem, vt, præcipiente ipso, ab his, qui habent huius supputationis peritiam, diligentius illic discussa ratione quæreretur, quo die possit veneranda sollemnitas rectius celebrari. Quo referibente VIII kalendas Maias definitus est dies. Quia ergo studio vnitatis & pacis malui orientalium definitioni acquiescere, quam in tantæ festiuitatis obseruantia dissidere, nouerit fraternitas vestra, die VIII kalendas Maias ab omnibus resurrectionem dominicam celebrandam: & hoc ipsum per vos aliis fratribus esse intimandum, vt diuinæ pacis consortio, sicut vna fide iungimur, ita vna sollemnitate feriemur.

(*b*) Nazianz. orat. XIX. in fun. patris. Tom. I. p. 304. τὸ ἅγιον πάσχα καὶ περιβόητον, ἡ βασίλισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα. Et orat. XLII. de pasch. p. 676. πάσχα κυρίου· αὕτη ἑορτῶν ἡμῖν ἑορτὴ, καὶ πανήγυρις πανηγύρεων, τοσοῦτον ὑπεραίρουσα πάσας, οὐ τὰς ἀνθρωπικὰς μόνον καὶ χαμαὶ ἐρχομένας, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ τὰς αὐτοῦ χριστοῦ καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ τελουμένας, ὅσον ἀστέρας ἥλιος.

(*i*) Chrysostom. homil. LXXXV. de paschate. tom. V. p. 587. edit. Sauil. ἰδοὺ ἡμῖν παραγέγονεν ἡ ποθεινὴ καὶ σωτήριος ἑορτὴ, ἡ ἀναστάσιμος ἡμέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν

ten-

tentionum, destructio mortis & victoria de diabolo. Vnde in quibusdam antiquis scriptoribus ab omnibus reliquis diebus dominicis nomine *dominica gaudii* distinguitur, quemadmodum PAPEBROCIVS & PAGIVS [k] in vita *Pachomii* & *Theodori* obseruarunt, quorum sanctorum hic posterior mortuus esse dicitur *dominica gaudii*, quam hi viri docti non de alia, quam die dominica paschatis, intelligi posse existimant. Et hoc arguit, quod hæc trita & nota appellatio tunc temporis fuerit.

§. VI.

Hoc die imperatores, carceribus generatim apertis, omnibus reatu aliquo adstrictis veniam dabant, paucis quibusdam atrociorum & odiosorum criminum reis exceptis.

MAGNVM aliquod huius publici gaudii exemplum ab imperatoribus dabatur, qui hoc die carceres generatim aperire & edicto quodam, quod *indulgentiam paschalem* vocabant, omnibus reis libertatem restituere solebant, paucis quibusdam, qui atrociora & odiosiora commiserant crimina, exceptis. Hæc consuetudo primum cœpit an. CCCLXVII, imperante *Valentiniano*, cuius duæ hanc in rem exstant leges in codice *Theodosiano*. Quarum prior his verbis concepta est [l]: *Ob diem paschæ, quem intimo corde celebramus, omnibus, quos reatus adstringit, carcer inclusit, claustra dissoluimus: Attamen sacrilegus, in maiestate reus, in mortuos, veneficus, siue maleficus, adulter, raptor, homicida, communione istius muneris separentur.* *Valentinianus* iunior & *Theodosius*

Ἰησοῦ χριστοῦ, ἡ τῆς εἰρήνης ὑπόθεσις, ἡ τῆς καταλλαγῆς ἀφορμὴ, ἡ τῶν πολέμων ἀναίρεσις, ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις, ἡ τοῦ διαβόλου ἧττα.

(k) Papebr. vita Pachomii XIV Maii.
Pagi critic. in Baron. an. CCCLXX. n. IV. (aliis V.) Scripta ea epistola (Athanasii super sancti Theodori mortem) vt notat Papebrocius in vita SS. Pachomii & Theodori abbatum Tabennensium in Thebaide, die XXIV Maii, paragrapho XVII. anno Christi CCCLXVIII post Theodori mortem, quæ, vt legitur in laudata vita, contigit *dominica gaudii*, id est, paschatis, vt Papebrocius interpretatur.

(l) Cod. Theod. lib. IX. tit. XXXVIII. de indulgentiis criminum leg. III. Vid. leg. IV. eiusdem imper. ibid. Paschæ celebritas postulat, vt quoscumque nunc ægra exspectatio quæstionis, pœnæque formido sollicitat, absoluamus: Decretis tamen veterum mos gerendus est, ne temere homicidii crimen, adulterii fœditatem, maiestatis iniuriam, maleficiorum scelus, insidias venenorum, raptusque violentiam sinamus euadere.

an. CCCLXXXI fimile indulgentiæ edictum publicabant, iisdem folum criminibus exceptis, fub quibus expreffius comprehendebant parricidium, inceftum, & publicæ monetæ adulterationem [m], tamquam fpecies homicidii, adulterii & proditionis, quæ propter infamem indolem fuam maiorem deteftationis notam fibi appofitam habere deberent. Excipiebant etiam illos, qui in priftina fua relapfi fuerant crimina, eo quod principum indulgentia, quæ ad emendationem eos inuitare debebat, ad iterandum delictum illecebra eis fuiffet. Idem imperator an. CCCLXXXV aliud decretum fecit, quod, quum vel tabellariorum negligentia vel alio cafu principum litteræ tardius fæpe & poft feftum ad iudices perferantur, hi, fimul ac dies pafchatis [n] illuxiffet, ftatim exfequi debeant, quod indulgere illi confueuerint, carceres aperiri & omnium vincula folui eifque libertatem reftitui iubentes; illis duntaxat exceptis, quos dimittere fcandalum futurum fit, quia actionibus fuis gaudium lætitiamque communem fint potius contaminaturi. *Quis enim* (elegantiffime ait lex) *facrilego diebus fanctis indulgeat? Quis adultero vel incefti reo tempore caftitatis ignofcat? Quis non raptorem in fumma quiete & gaudio communi perfequatur inftantius? Nullam accipiat requiem vinculorum, qui quiefcere fepultos quadam fceleris immanitate non finit: patiatur tormenta veneficus, maleficus, adulteratorque monetæ: homicida, quod fecit, femper exfpectet: Reus etiam maieftatis de domino, aduerfum quem talia molitus eft, veniam fperare non debet.* Si vero ab his reis difceſſeris, reliqui omnes beneficium huius imperialis beneficentiæ hoc fancto tempore habebant. *Iuftinianus* priores leges in codice fuo non habet, habet autem hanc vltimam [o]; quod eam firmam & ftatam legem imperii *Romani* euafiffe oftendit. *Gothi* quoque eam in legem fuam adoptarunt, quemadmodum ex epiftola quadam

(m) Ibid. leg. VI & VII. vid. lib. XVI. c. X. §. I. fub litt. (a) vol. VII. pag. 392. 393.

(n) Ibid. leg. VIII. Nemo deinceps (tardiores fortaffis) affatus noftræ perennitatis exfpectet: exfequantur iudices, quod indulgere confueuimus. Vbi primum dies pafchalis extiterit, nullum teneat carcer inclufum, omnium vincula foluantur. Sed ab his fecernimus eos, quibus contaminari potius gaudia lætitiamque communem, fi dimittantur, aduertimus. Quis enim, cetera.

(o) Cod. Iuftin. lib. I. tit. IV. de epifcopali audientia leg. III.

CAS-

CASSIODORI [*p*] apparet, quam vt elegantiſſime in hoc argumentum ſcriptam laudat GOTHOFREDVS. Patres antiqui non meminerunt ſolum huius paſchalis indulgentiæ, ſed de ea etiam ſæpius cum laude loquuntur. Sic meminit eius, & quidem a *Theodoſio M.* datæ eo ipſo anno & tempore, quo tumultus *Antiochiæ* exortus ſtatuæque imperatoriæ deiectæ erant, id eſt, an. CCCLXXXVII, CHRYSOSTOMVS, quando in homilia quadam ad populum *Antiochenum* inter alia [*q*] ait: *Per hos dies imperator miſſa epiſtola in honorem feſti omnes ferme, qui carcere detinebantur, liberos dimiſit. Hanc ergo, quum ad imperatorem venerit ſacerdos noſter* (*Flauianum* intelligit, qui ad imperatorem ad mitigandam illius iram profectus erat) *epiſtolam ipſi præleget ſuaſque ipſi leges in memoriam reuocabit & ad eum dicet: Domi tuæ, vel a te ipſo humanitatis exemplar habes: Noluiſti iuſtam cædem facere, & iniuſtam poteris admittere? Conuictos & condemnatos ob feſti reuerentiam dimiſiſti, & non obnoxios nihilque auſos damnabis? præſertim ſollemnitate paſchali? Nequaquam, o rex: tu hanc epiſtolam ciuitatibus omnibus mittens aiebas: Vtinam & defunctos reſuſcitare poſſem. Huic ſupplicamus humanita-*

(*p*) Caſſiodor. lib. XI. epiſt. vltima. Ad te clauſtrorum magiſtrum verba reuocemus &c. Vt tuos quoque gemitus conſolemur, illos tibi tantummodo vendica, quos lex pietatis gratia non relaxat, ne, quum truculentis parceret, aſperrima facinora leuigaret.

(*q*) Chryſoſt. homil. VI. ad pop. Antiochen. p. 95. (p. 84. edit. Francof.) *ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις πέμψας* [*ὁ βασιλεὺς*] *ἐπιστολὴν εἰς τιμὴν τῆς ἑορτῆς, τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας σχεδὸν ἀφῆκεν ἅπαντας, καὶ ταύτην ὁ ἱερεὺς ὁ ἡμέτερος εἰσελθὼν ἀναγνώσεται τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τῶν οἰκείων αὐτὸν ἀναμνήσει νόμων, καὶ ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν ὅτι σὺ αὐτὸν παρακάλεσον, καὶ τὰ σαυτοῦ μίμησαι, οἴκοθεν ἔχεις τὸ παράδειγμα τῆς φιλανθρωπίας, δίκαιον οὐκ εἴλω ποιῆσαι φόνον; καὶ ἄδικον ὑπομενεῖς ἐργάσασθαι; τοὺς ἐληλεγμένους καὶ καταδικασθέντας τὴν ἑορτὴν αἰδεσθεὶς ἀφῆκας, καὶ τοὺς ἀνευθύνους καὶ μηδὲν τετολμηκότας καταχρινεῖς, εἰπέ μοι, καὶ ταῦτα τῆς ἑορτῆς παρούσης; μηδαμῶς, βασιλεῦ· σὺ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διαλεγόμενος ταῖς πόλεσι πάσαις ἔλεγες· εἴθε μοι δυνατὸν ἦν καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναστῆσαι· ταύτης δεόμεθα τῆς φιλανθρωπίας, τούτων δεόμεθα τῶν ῥημάτων νῦν.*

Id. homil. XX. ad popul. Antioch. tom. I. p. 256. (p. 226. ed. Frf.) *μέμνησαι πρώην, ὅτε τῆς ἑορτῆς ταύτης καταλαβούσης ἐπιστολὴν ἔπεμψας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, κελεύουσαν τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας ἀφεῖναι, καὶ συγχωρεῖν αὐτοῖς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ὡς ἐκ ἀρκούντων ἐκείνων δεῖξαί σε τὴν φιλανθρωπίαν ἔλεγες διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι εἴθε μοι δυνατὸν ἦν, καὶ τοὺς ἀπελθόντας καλέσαι καὶ ἀναστῆσαι, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἀναγαγεῖν ζωήν.*

nita-

nitati, his nunc verbis supplicamus. AMBROSIVS [r] eodem argumento vtitur, quando *Valentiniano* iuniori exprobrat, quod *Iustinæ* matris suasione paschatis tempore episcopos quosdam catholicos carceri mancipasset, quo vincti alioquin dimitti solerent: quod & ipse antea facere solitus erat, quemadmodum ex iam memoratis eius legibus percepimus. Meminit eiusdem consuetudinis GREGORIVS NYSSENVS [s], qui loquens de resurrectione *CHRISTI*; *Nullus*, inquit, *adeo ægritudine pressus & obnoxius est, quin per huius festi* (paschatis) *magnificentiam, mali sui remissionem sentiat atque leuamen: hoc die nexi soluuntur, debitor dimittitur, seruus bono & humano præconio atque edicto ecclesiæ manumittitur.* Meminerunt etiam huius indulgentiæ paschalis monachi *Eutychis* hæretici, in libello supplice ad synodum secundam *Ephesinam* in actis concilii *Chalcedonensis* [t]: *Superuenit & salutaris passionis dies & sacra nox, & resurrectionis festiuitas, in qua quidem & plurimis peccatoribus a sanctis patribus nostris irrogatæ pœnæ soluuntur; verum & ab imperatoribus criminum reis vincula relaxantur.*

CHRYSOSTOMVS [u] porro rationem & fundamentum huius paschalis indulgentiæ nobis ostendit, quando ait: *Habitantes in carceribus a vinculis soluunt* (imperatores in hebdomade magna) *vt pro humano virili dominum suum imitentur: quia sicut ipse graui nos peccatorum carcere exsoluit, & innumeris bonis frui fecit: eodem modo & nobis faciendum est, vt simus imitatores misericordiæ domini Dei nostri.* Sic iterum in *homilia* in *Psalm. CXLV.* (quæ in

(r) Ambros. epist. XXXIII. (epist. XIV. tom. V. p. 205. fin. edit. Paris. MDCXLII.) Itaque sanctis diebus hebdomadis vltimæ, quibus solebant debitorum laxari vincula, strident catenæ, imponuntur collo innocentium, cetera.

(s) Nyssen. homil. III. de resurrect. Christi. Tom. III. p. 420. ἐδεὶς δὲ ὕτως κατώδυνος, ὡς ἄνεσιν μὴ εὑρέσθαι· τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἑορτῆς νῦν ὁ δεσμώτης λύεται, ὁ χρεώστης ἀφίεται, ὁ δῦλος ἐλευθεροῦται τῷ ἀγαθῷ καὶ φιλανθρώπῳ τῆς ἐκκλησίας κηρύγματι.

(t) Concil. Chalced. act. I. tom. IV. concil. p. 278. ἐπέστη καὶ ἡ τῦ σωτηρίυ πάθυς ἡμέρα, καὶ νὺξ ἱερὰ, καὶ ἡ τῆς ἀναστάσεως ἑορτὴ, καθ' ἣν λύεται μὲν τοῖς πλείστοις τῶν ἡμαρτηκότων τὰ ἀπὸ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν ἐπιτίμια, λύεται δὲ παρὰ τῶν βασιλευόντων ἐπὶ τῶν ἐγκλημάτων τὰ δεσμὰ τοῖς ὑπευθύνοις.

(u) Chrysost. homil. XXX. in genes. tom. II. p. 427. (p. 329. edit. Francof.) Τὰς τὸ δεσμωτήριον οἰκῦντας ἀφιᾶσι τῶν δεσμῶν, καὶ κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην μιμῦνται τὸν ἑαυτῶν δεσπότην· καθάπερ γὰρ αὐτὸς, φησι, τῦ χαλεπῦ δεσμωτηρίυ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμᾶς ἀνίησι, καὶ τῶν μυρίων ἀγαθῶν παρέχει τὴν ἀπόλαυσιν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμᾶς, προσήκει, οἷς δυνάμεθα μιμητὰς γενέσθαι τῆς τῦ δεσπότυ φιλανθρωπίας.

hebdo-

hebdomade magna recitata & ideo vtroque titulo insignita est): *Imperatoriæ litteræ*, inquit [x], *emittuntur, quibus edicitur, vt incolæ carceris catenis exsoluantur, vt, quemadmodum dominus noster, quum in ᾅδῃ, siue apud inferos esset, omnes detentos a morte liberauit; ita & serui pro viribus quod possunt, conferentes, quo imitatores sint misericordiæ dominicæ, eximunt detentos e vinculis sensilibus, quum spiritualibus nequeant.* Vnde obseruari licet, has indulgentias principum non eo spectasse, vt homines sibi persuaderent, se vel culpa vel infamia criminum suorum esse purgatos, sed pœna tantum illis debita liberatos. Culpa pariter & scandalum in illis remanebat, & ipsa indulgentia infamiæ nota erat, eos aliquid istiusmodi veniæ indigum fecisse arguens. Et hanc ob caussam hæ indulgentiæ numquam vniuersis hominum societatibus dabantur promiscue, quia hoc fuisset notam infamiæ & condemnationis innocentibus non minus quam nocentibus apponere; quemadmodum aliquando senatui toti *Romano*, indulgentiam petenti, propter senatores videlicet aliquot criminis cuiusdam reos, respondebat *Valentinianus* [y]. Singulis senatoribus indulgentiam suam promtam paratamque pollicebatur; indulgentiam autem toti senatui datam cum totius senatus infamia coniunctam fore aiebat, quia indulgentia eos ipsos, quos liberet, notet, & pœnæ quidem gratiam faciat, at non etiam infamiam criminis tollat. Quibus consonat illud poëtæ:

Pœna potest demi, culpa perennis erit.

Vtcumque autem est, imperatores promti erant ad dandam mortalibus in hac sancta festiuitate, quamcumque poterant,

(x) Chrysost. homil. in psalm. CXLV. tom. III. p. 823. quæ est homil. LXXVIII. in hebdomadam magnam tom. V. edit. Sauil. p. 541. (p. 713. edit. Francof.) *Βασιλικὰ κατεπέμπετο γράμματα λέγοντα· τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας ἀφίεσθαι τῶν δεσμῶν· καθάπερ γὰρ ὁ δεσπότης ἡμῶν ἐν ᾅδῃ γενόμενος, τοὺς κατεχομένους ὑπὸ τοῦ θανάτου πάντας ἀπέλυσεν· οὕτω δὲ καὶ οἱ δοῦλοι τὰ κατὰ δύναμιν εἰσφέροντες, καὶ τὴν δεσποτικὴν μιμούμενοι φιλανθρωπίαν, δεσμῶν ἀπολύουσι τῶν αἰσθητῶν, ἐπειδὴ τῶν νοητῶν οὐκ ἰσχύουσιν.*

(y) Cod. Theod. lib. IX. tit. XXXVIII. de indulgent. criminum. leg. V. Indulgentia, patres conscripti, quos liberat, notat; nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit: In vno hoc, aut in duobus reis ratum sit: Qui indulgentiam senatui dat, damnat senatum.

indulgentiam, vt captiui clementiæ suæ, quam *CHRISTVM* dominum suum imitantes tribuebant, fierent participes, & opportunitate ista vterentur ad aliquanto plus agendum pro semetipsis, perfugiendo tamquam pœnitentes ad cælum petendoque sibi a throno gratiæ indulgentiam efficaciorem.

§. VII.

Hoc tempore homines maiore quam alias liberalitate vti soliti in seruos, donando eis libertatem.

PORRO obseruare ex antememorato NYSSENI loco possumus, moris fuisse hoc tempore, non solum detentos in carcere per publica principum edicta dimittere, sed priuatos quoque homines liberalitate vti consueuisse in alios, dando seruis suis libertatem. Quo ipso misericordiam declararunt, huic sancto festo apprime conuenientem, vbi generalis redemtio a seruitute, & vniuersalis libertas generi humano per resurrectionem domini Iesu Christi parta est. Ne vero aliquod impedimentum bonæ huic hominum ad istiusmodi liberalitatem propensioni obstaret, lege prouisum erat, vt, licet omnes reliquæ actiones iuridicæ per totam hebdomadem, quæ hanc festiuitatem insequebatur, cessare deberent, quidquid tamen ad seruorum manumissionem liberaliter agendum esset, id agi liceret, vtpote quod cum scopo & intentione sanctæ huius sollemnitatis consistere omnino posset. Discimus hoc ex lege quadam *Theodosii* [z] in codice *Iustinianeo*, quæ habet: *Actus omnes seu publici sint seu priuati, diebus quindecim paschalibus* (hoc est, hebdomade ante & hebdomade post diem dominicam paschatis) *conquiescant. In his tamen & emancipandi & manumittendi cuncti licentiam habeant. Et super his acta non prohibeantur.* Hæc eadem exceptio est, quam antea *Constantinus* fecerat [a] respectu diei dominicæ, qua omnes actiones iuridicæ prohibitæ erant, iis solum exceptis, quæ absolutæ essent necessitatis vel summæ caritatis, inter quas seruorum manumissionem refert, quæ proinde omni tempore permissa erat, quemadmodum supra, de die loquentes dominica, obseruauimus.

(z) Cod. Iustin. lib. III. tit. XII. de feriis leg. VIII.
(a) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis. leg. I. vid. supr. cap. II. §. II. sub litt. (s) pag. 19.

§. VIII.

§. VIII.

Et in pauperes, largis muneribus eos donando.

VERVM hoc non vnum solum beneficentiæ eorum, durante hac sancta sollemnitate, exemplum erat. Liberalitatem enim suam ambitiosius exercere solebant in pauperes, quum nihil magis congruere in pascha crederetur, quam vt homines pauperes beneficentia sua exhilararent eo tempore, quo de communi misericordiarum fonte admonentur, quemadmodum in *instructionibus* suis scite obseruat COMMODIANVS [*b*]. Vnde *Constantinus*, narrante EVSEBIO [*c*], simulac dies paschatis illuxerat, seruatoris nostri beneficentiam imitari studens, vniuersis gentibus, prouinciis ac populis largam manum porrigere solebat, opulentissima donans omnibus munera.

§. IX.

Integra hebdomas post diem paschatis celebrata cum sermonibus, synaxibus, aliisque deuotionis actibus, tamquam pars eiusdem festiuitatis.

NEQVE vero actus suos pietatis ac deuotionis in die paschatis terminabant, sed integram etiam sequentem hebdomadem, tamquam partem eiusdem festiuitatis, obseruabant strictissime; agentes religiosos conuentus singulis diebus, non solum ad preces faciendas, sed ad audiendos etiam sermones & recipiendam sanctam communionem. Hoc ex parte intelligimus ex iis, quæ sub initium huius capitis §. I. obseruauimus: Quod videlicet vniuersa sollemnitas paschalis quindecim dies, siue duas integras hebdomades, complexa sit, vnam quidem ante, & alteram post diem resurrectionis dominicæ. Quod ad eam attinet, quæ sequebatur (& de qua heic solum loquimur) CHRYSOSTOMVS [*d*] plane adfirmat, quod quotidie sermonem per

(*b*) Commodian. instruct. cap. LXXV.

Congruit in pascha, die felicissimo nostro,
Letentur & illi, qui postulant sub acta diuina,
Erogetur eis, quod sufficit, vinum & esca.

(*c*) Euseb. vit. Constant. lib. IV. c. XXII. διαλαμβάσης δὲ τῆς ἕω, τὰς σωτηρίας εὐεργεσίας μιμούμενος, πᾶσιν ἔθνεσιν λαοῖς τε καὶ δήμοις τὴν εὐεργετικὴν ἐξήπλου δεξιάν, πλούσια πάντα τοῖς πᾶσι δωρούμενος.

(*d*) Chrysostom. homil. XXXIV. de resurrect. Christi. tom. V. p. 531. 532. (p. 476.

totam hebdomadem habuerint. *Idcirco*, inquit, *ſeptem dierum ſpatio conſequenter collectam agimus, ac ſpiritualem menſam vobis apponimus, vt noſtra opera diuinis eloquiis perfruamini, vt vos ſingulis diebus inſtruamus, atque aduerſus diabolum armemus.* Et paullo poſt iterum: *Idcirco ſeptem conſequentibus his diebus concionum doctrina fruimini, vt in luctarum palaeſtra diligenter inſtituamini.* Et totam illam ſollemnitatem vocat nuptias ſpirituales, in quibus, quemadmodum in aliis nuptiis ad ſeptem dies thalami proſtent, chriſtiani ſeptem dierum ſpatio ad ſacros thalamos ſiſtere ſe ſoleant. Idcirco auctor *conſtitutionum* [e] ſeruos tota hac hebdomade otiari iubet, vt publicis ſermonibus aliiſque diuini cultus officiis intereſſe poſſint. Idem requiritur in concilio ſecundo *Matiſconenſi* [f]: *Sanctiſſimis illis ſex diebus nemo ſeruile opus audeat facere, ſed omnes ſimul coadunati, hymnis paſchalibus indulgentes, perſeuerationis noſtrae praeſentiam quotidianis ſacrificiis oſtendamus, laudantes creatorem ac regeneratorem noſtrum veſpere & mane & meridie.* In eamdem ſententiam concilium quoque *Trullanum* [g]: *A ſancta Chriſti Dei noſtri reſurrectionis die vſque ad nouam dominicam, tota ſeptimana in eccleſiis vacare fideles iugiter oportet pſalmis & hymnis & ſpiritualibus canticis, in Chriſto gaudentes feſtumque celebrantes, & diuinarum ſcripturarum lectioni mentem adhibentes, & ſanctis myſteriis iucunde & laute fruentes. Sic enim cum Chriſto exaltabimur, & vna*

edit. Francof.) διὰ τοῦτο ἑπτὰ ἡμέρας ἐφεξῆς σύναξιν ἐπιτελοῦμεν, τὴν πνευματικὴν ὑμῖν παρατιθέμενοι τράπεζαν· ποιοῦντες ὑμᾶς ἀπολαύειν θείων λογίων. Et paullo poſt: διὰ τοῦτο ἑπτὰ ἡμέρας ἐφεξῆς ἀπολαύετε διδασκαλίας, ὥστε ἀκριβῶς μαθεῖν τὰ παλαίσματα.

(e) Conſtitut. lib. VIII. c. XXXIII. τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν, καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἀργείτωσαν οἱ δοῦλοι, ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστὶν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεία διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστάς, ἢ τίς ὁ συγχωρήσας, ὃ καὶ ἀναστήσας. *Magna hebdomade tota, & ea, quae illam ſequitur, ſerui otientur: quia illa, paſſionis eſt; haec, reſurrectionis; & opus eſt doceri, quis ſit, qui paſſus eſt, item quis ſit, qui pati permiſit, quique reſuſcitauit.*

(f) Concil. Matiſcon. II. can. II.

(g) Concil. Trull. c. LXVI. Ἀπὸ τῆς ἁγίας ἀναστασίμου χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας μέχρι τῆς καινῆς κυριακῆς, τὴν ὅλην ἑβδομάδα ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις σχολάζειν δεῖ ἀπαραλείπτως τοὺς πιστοὺς, ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς εὐφραινομένους ἐν χριστῷ καὶ ἑορτάζοντας, καὶ τῇ τῶν θείων γραφῶν ἀναγνώσει προσέχοντας, καὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων κατατρυφῶντας· ἐσόμεθα γὰρ οὕτω χρι-

στ-

resurgemus. Nequaquam ergo prædictis diebus equorum cursus vel aliquod publicum fiat spectaculum.

§. X.

Nulla publica spectacula, hac tota durante sollemnitate, permissa.

QVOD hoc concilium sub publicorum spectaculorum nomine heic prohibet, antiquioribus legibus imperialibus congruit, quæ non solum in die paschatis, vtpote quæ vna ex diebus dominicis est, ea fieri vetant, sed prohibitionem ad totam quoque subsequentem hebdomadem extendunt. Ita enim *Theodosius* iunior[b] in paschatis & pentecostes diebus omnem theatrorum ac circensium voluptatem populis expresse denegari iubet, quamdiu recens baptizati alba vestimenta, cælestis lauacri lumen repræsentantia, gestent: (hoc est, ad sequentem vsque dominicam, quæ, vt mox videbimus, clausula huius sollemnitatis erat:) Et ratio quidem huius probationis ibi redditur; quia durante isthac festiuitate totæ christianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupari debeant. Prohibitio etiam ad iudæos & gentiles extenditur, qui eatenus hosce sanctos dies reuereri iubentur, vt aliud esse sciant supplicationum tempus, aliud voluptatum.

§. XI.

Nullæ actiones iuridicæ, præterquam in quibusdam specialibus & extraordinariis casibus.

OB eamdem rationem nullæ actiones iuridicæ hoc tempore permissæ erant, præterquam in quibusdam specialibus & extraordinariis casibus. Exempli gratia, seruorum manumissio, quum esset res magnæ liberalitatis, nullis non temporibus permissa erat; quemadmodum paullo ante [*] ex GREGORIO NYSSENO obseruauimus & lege *Theodosii*, quæ omnes permittit & confirmat actus, quos ad seruos manumittendos libertateque donandos fieri oporteat. Similis exceptio a *Theodosio*

τῷ συνανιστάμενοί τε καὶ συνανυψούμενοι· μηδαμῶς ἂν ἐν ταῖς προκειμέναις ἡμέραις ἱπποδρομία ἢ ἑτέρα δημώδης θέα ἐπιτελείσθω.

(b) Cod. Theodos. lib. XV. tit. V. de spectac. leg. V. Vid. cap. II. §. IV. sub litt. (z) pag. 31.

(*) Vid. §. VI. & §. VII. huius capitis.

iuni-

iuniore & *Honorio* [i] facta est in negotio examinandi piratas, quia hoc statim fieri salus publica poscebat. Adeoque istiusmodi consceleratorum hominum examinatio permissa erat in quadragesima & die festo paschatis. Hisce autem necessitatis casibus exceptis, reliquæ actiones forenses omnes hoc tempore in honorem festiuitatis paschalis prorsus cessabant. Exstant hanc in rem leges *Theodosii* in vtroque codice [k], quibus integri quindecim dies sollemnitatis paschales, hoc est, hebdomas diem paschatis antecedens, dicta hebdomas magna, & hebdomadas diem paschatis sequens, omnibus actionibus & negotiis forensibus liberæ esse statuuntur; solis ante memoratis casibus exceptis. Sæpe etiam AVGVSTINO [l], CHRYSOSTOMO & aliis memorantur, quorum loca heic in medium producere nihil attinet, quia iam supra [*], alia sic ferente occasione, a nobis adducta sunt.

§. XII.

Dominica post pascha, communiter dicta dominica noua *&* dominica in albis, *sollemnissime obseruata, tamquam conclusio festiuitatis paschalis.*

NEQVE heic animaduertere necesse habemus, pascha fuisse notissimum & sollemnissimum baptismi tempus in ecclesia, quia hac de re distincte loquuti sumus, vbi de baptismo egimus: sed obseruamus solum, quod dominica post pascha, quæ paschalis sollemnitatis conclusio erat, magnis ritibus & cærimoniis celebrari consueuerit. Hac enim die neophyti, siue homines recens baptizati, alba vestimenta sua exuere & in sacra-

(i) Cod. Theod. lib. IX. tit. XXXV. de quæstionibus. leg. VII. Prouincialium iudices moneantur, vt in Isaurorum latronum quæstionibus nullum quadragesimæ, nec venerabilem pascharum diem existiment excipiendum, ne differatur sceleratorum proditio consiliorum &c.
Vid. Cod. Theod. lib. XIII. tit V. de nauiculariis. leg. XXXVIII. in fin. Huiusmodi igitur inquisitio etiam diebus feriatis & deuotionum, absque vlla obseruatione, peragenda est.

(k) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. II. Sanctos quoque paschæ dies, qui septeno vel præcedunt numero vel sequuntur, in eadem obseruatione numeramus. Vid. cod. Iustin. de feriis leg. II. VII. VIII.

(l) Augustin. serm. XIX. inter editos a Sirmondo. Vid. §. I. huius cap. sub litt. (e) pag. 88. Chrysostom. homil. XXX. in genes. & in psalm. CXLV.

(*) Vid. §. I. sub litt. (e) pag. 88. Et §. VI. sub litt. (u) & (x) pag. 112. 113.

rio

rio ecclesiæ reponere solebant. Vnde, vti interdum *octaua paschatis* vocabatur, quod esset sollemnitatis paschalis conclusio: ita magis nota erat nomine *dominica in albis*. Sub quibus nominibus aliquoties apud AVGVSTINVM, in sermonibus eius hoc die habitis, reperitur: quorum alii recitati dicuntur [m] *dominica in octauis pascha*; & alii *dominica in albis* [n], si quid pretii tituli isti habent, qui forte ab aliis scriptoribus ætate *Caroli magni* additi sunt, cuius tempore hæ communes appellationes erant inter omnes rituum expositores in ecclesia *Latina* [o]. A *Græcis* autem scriptoribus aliter appellatur, nimirum *καινὴ κυριακή*, vel *διακαινήσιμος*, i. e. *dominica noua*. Sub qua appellatione sermones in eam apud GREGORIVM NAZIANZENVM [p] & IOANNEM CHRYSOSTOMVM reperiuntur. Et concilium *Trullanum* [q] eodem nomine eius meminit, *A sancti Christi resurrectionis die*, inquiens, *vsque ad NOVAM DOMINICAM tota septimana in ecclesiis vacare fideles iugiter oportet psalmis & hymnis & spiritualibus canticis*, &c. Vocabatur ita a renouatione hominum per nouam natiuitatem baptismi; vtpote qui erat conclusio magnæ festiuitatis paschalis, in qua baptizati erant & regeniti ex aqua & spiritu sancto, & tunc induti nouis & albis vestimentis, nouam lucem ac natiuitatem suam repræsentantibus, quæ quum dominica sequente deponerent, dies illa *noua dominica*, a tota actione eam antegressa, nuncupabatur. Quomodo sex dies antecedentis hebdomadis *dies neophytorum* dicebantur ex eadem ratione: Sicut in AVGVSTINO [r] legimus, qui, loquens de tempore a die dominica paschatis ad diem dominicam proxime sequentem, vocat id *octo dies neophytorum*, vtramque dominicam huic numero accensens.

(m) Augustin. serm. de temp. CLX. CLXII. CLXIII. CLXIV.

(n) Id. serm. XIX. ex editis a Sirmondo.

(o) Vid. Vicecom. de ritib. bapt. lib. V. c. XII.

(p) Nazianz. orat. XLIII. *εἰς καινὴν κυριακήν*. Chrysostom. homil. CVI. in dom. nou. tom. VII. edit. Sauil. p. 575.

(q) Concil. Trull. can. LXVI. Vid. sub litt. anteced. (g) pag. 116.

(r) Augustin. epist. CXIX. ad Ian. c. XVII. Vt quadraginta illi dies ante pascha obseruentur, ecclesiæ consuetudo roborauit, sic etiam vt *octo dies neophytorum* distinguantur a ceteris, id est, vt octauus primo concinat &c.

LIBRI

LIBRI VICESIMI
CAPVT SEXTVM
DE PENTECOSTE.

§. I.

Pentecoste duplici sensu inter veteres accepta. Primum *pro quinquaginta diebus inter pascha & pentecosten*, & deinde *pro vnico die festi pentecostalis.*

PROXIMA magna sollemnitas erat *pentecoste*, quæ duplici sensu apud veteres accipitur. Interdum enim totum interuallum quinquaginta dierum inter pascha & pentecosten significat, quod continuum festum erat; interdum vero sensu strictiore accipitur pro particulari isto tempore, commemorationi descensus spiritus sancti super apostolos præstituto. Priori sensu TERTVLLIANVS [a] de ea loquitur, quando de ethnicis quasi triumphans ait: *Ethnicis semel annuus dies quisque festus est: Tibi* (apud christianum loquitur) *octauo quoque die*, (i. e. die dominica.) *Excerpe singulas sollemnitates nationum, & in ordinem texe, pentecosten implere non poterunt.* Sic iterum alio loco [b]: *Diem baptismo sollemniorem pascha præstat, exinde pentecoste ordinandis lauacris latissimum spatium est, quo & domini resurrectio inter discipulos frequentata est, & gratia spiritus sancti dedicata,* cetera. Vbi planum est, TERTVLLIANVM pentecosten non pro vnico isto die accipere, quo super apostolos venit spiritus sanctus, sed pro vniuerso illo tempore, quo cum discipulis suis conuersatus est seruator, vt resurrectionis suæ illis daret documenta. Idcirco licet IOSEPHVS VICECOMES [c] sugillet LVDOVICVM VIVEM, quod illud statuerit, ISAACVS tamen HABERTVS [d] ex

(a) Tertull. de idololatr. c. XIV.

(b) Tertull. de bapt. c. XIX.
Vid. can. apostol. XXXVII. & can. XX. concil. Antiochen. vbi quartæ hebdomadis pentecostes mentio iniicitur.

(c) Vicecom. de ritib. bapt. lib. I. c. XXV. Neque adsentior Ludouico Viui, qui in Grammaticæ ludo edoctus, S. Augustini libros de ciuitate Dei exponere parum feliciter adgressus est. Is enim nota k) in cap. VIII. lib. XXII. *a paschate ad pentecosten, baptismum quotidie administrari solitum, nullo auctore adfirmat.*

(d) Habert. archierat. part. VIII. obseruat. IV. p. 134. Immerito Iosephus Viceco-

his

his locis TERTVLLIANI eum defendit. Et GVILLIELMVS CAVEVS [e] & alii viri docti idem sentiunt. In primis vero GOTHOFREDVS multam nauat operam, vt hoc per *quinquagesimam*, quod vocabulum *Latinum pentecostes* est, demonstret intelligi in decantatissima illa *Theodosii* iunioris lege, qua [f] publica spectacula, durantibus paschatis & pentecostes sollemnitatibus, prohibet, quæ sollemnitates ibi per duas hasce circumstantias describuntur. Primo, quod neophyti alba vestimenta sua, nouam sancti & cælestis lauacri lucem & natiuitatem imitantia, deponant: Et deinde, quod hoc tempore *apostolicæ passiones*, hoc est, acta apostolorum, in commemorationem & confirmationem doctrinæ christianæ de resurrectione dominica legantur.

§. II.

Quo durante tempore, ecclesia præcipue sese exercebat in lectione ac meditatione actuum apostolorum, resurrectionem Christi mirifice confirmantium.

POSTERIOR harum circumstantiarum, peculiaris nota characteristica est, non vnius cuiusdam diei, sed vniuersi temporis inter pascha & pentecosten; quo durante tempore moris erat in ecclesia legi acta apostolorum, quemadmodum ex diuersis locis CHRYSOSTOMI condiscimus, quæ manifesto ostendunt, eum pentecosten accipere pro integris quinquaginta diebus inter diem dominicam paschatis & diem dominicam pentecostes. Vna aliqua homilia maxime eo spectat, vt respondeat quæstioni [g], *Cur in pentecoste acta legantur?* Sermo ipse hanc habet

mes opere de baptismi ritibus sugillat Ludouicum Vivem, quod dixerit, id moris fuisse, vt toto illo temporis decursu a pascha ad pentecosten baptizaretur: nullo, inquit, auctore. Sed nos auctorem illi subministramus, Tertullianum lib. de baptism. ad fin. *Diem sollemniorem* &c.

(e) Cave prim. christ. p. 307. edit. Anglic. (p. 248. 249. edit. Germanic. citat. ad libr. XI. c. VI. §. VII. sub litt. (g) vol. IV. p. 240.)

(f) Cod. Theod. lib. XV. tit. V. de spectaculis. leg. V. Paschæ etiam & *Quinquagesimæ* diebus (quamdiu cælestis lumen lauacri imitantia nouam sancti baptismatis lucem vestimenta testantur: quo tempore & commemoratio apostolicæ passionis, totius christianitatis magistræ, a cunctis iure celebratur) omni theatrorum atque circensium voluptate populis denegata &c.

(g) Chrysost. homil. LXIII. Cur in pentecoste acta legantur. tom. V. pag. 949.

inſcriptionem, & in reſponſione ad hanc quæſtionem, in ſingulis feſtis ea ex ſcripturis legi, ait, quæ in ſingulis acciderint. Sic in die paſſionis omnia legi, quæ ad crucem pertineant; & in magno ſabbato, ſiue pridie diei paſchatis, quæ de traditione, cruce, morte ac ſepultura ipſius agant; in die paſchatis, quæ reſurrectionem eius condoceant. Tum autem illud videtur aliquid difficultatis habere, Cur acta apoſtolorum, quæ miraculorum,poſt pentecoſten ab eis patratorum, hiſtoriam continent, legantur in hoc interuallo, pentecoſte nondum perfecte finita. Ad quod reſpondet, miracula apoſtolorum, in iſto libro perſcripta, eſſe demonſtrationem reſurrectionis dominicæ. Quod igitur huius reſurrectionis maxime fidem faciat, hoc ſtatim poſt crucem & reſurrectionem patres legi ſtatuiſſe, vt homines manifeſtam & indubitatam huius myſterii probationem haberent. Atque hinc firma & ſtata regula in vniuerſa eccleſia facta eſt, vt *acta apoſtolorum* hiſce quinquaginta diebus legerentur, quemadmodum ex multis aliis locis CHRYSOSTOMI [*b*], AVGVSTINI [*i*], CASSIANI [*k*], & concilii quarti *Toletani* [*l*] intelligimus, quæ quia libro quodam anteriore [*] recitauimus, hoc loco repetere ſuperſedemus.

§. III.

Ieiunare & poſitis genibus adorare hoc tempore æque ac die dominica vetitum.

DVRANTE hoc tempore ieiunare & poſitis genibus adorare perinde ac die dominica prohibitum erat, quia hiſce di-

(homil. LXVI. p. 849. ſeq. edit. Francof.) Vid. lib. XIV. c. III. §. III. ſub litt. (z) & (a) vol. VI. p. 64. 65.

(*b*) Chryſoſtom. homil. XXXIII. in Geneſ. p. 478. (p. 359. cit. edit.) Vid. lib. XIII. c. VI. §. II. ſub litt. (h) vol. V. p. 202. Homil. XLVII. tom. V. p. 637. (homil. L. p. 569. edit. Francof.) Vid. lib. XIV. c. III. §. III. ſub litt. (b) vol. VI. p. 66. Homil. XLVIII. in inſcriptionem altaris act. XVII. tom. V. p. 650. (homil. LI. p. 580. 581. edit. Frf.) ibid. ſub litt. (c).

(*i*) Auguſtin. tract. VI. in Ioan. tom. IX. p. 24. (p. 56. 57. Baſil. MDLXIX.) ibid. ſub litt. (y) p. 64.

(*k*) Caſſian. inſtitut. lib. II. c. VI. Vid. ibid. ſub litt (e) p. 66.

(*l*) Concil. Tolet. IV. c. XVI. Vid. ibid. ſub litt. (f) p. 67.

(*) Lib. XIV. cap. III. §. III.

ebus

ebus ex instituto resurrectionis dominicæ memoriam lætabundi celebrabant. Manifestum hoc est ex verbis TERTVLLIANI [m], *Die dominica*, inquientis, *ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare: Eadem immunitate a die pascha in pentecosten vsque gaudemus.* Idem dicit EPIPHANIVS [n]: *Quinquaginta pentecostes diebus neque genua flectuntur, neque ieiunium indicitur.* Et hæc consuetudo de non submittendis per hosce dies genibus firma & stata regula facta est a concilio *Niceno* [o]: *Quoniam sunt quidam*, inquiunt patres isti conscripti, *qui in die dominico genu flectunt, & ipsis diebus pentecostes, vt omnia similiter in omni parochia seruentur, visum est sanctæ synodo, vt stantes Deo orationes effundant.* Non omnes tamen ecclesiæ huic regulæ sese penitus submiserunt, nec hanc regulam tam exacte obseruarunt in pentecoste, quam quidem in die dominica. AVGVSTINVS enim ait [p]: *Vt stantes in illis diebus* (pentecostalibus) *& omnibus dominicis oremus, vtrum vbique obseruetur, ignoro.* Et CASSIANVS [q] adhuc expressius dicit, quod in monasteriis *Syriæ* hanc regulam, quæ flexis genibus preces facere vel ieiunare in pentecoste prohibeat, non multum curarint, licet vicini *Aegyptii* vtramque consuetudinem obseruarint studiosissime. Cuius rei diuersitate inductum se diligentius in eius caussam ait inquisisse, responsumque tulisse, quod, quum hoc festum in honorem ac memoriam resurrectionis dominicæ celebretur, tempus sit maximæ lætitiæ: ieiunium autem ac genuum inflexio [r] tali festiuitati non conueniat, vtpote pœnitentiæ ac luctus indicium: Ideo in hisce diebus

(m) Tertull. de coron. milit. c. III.

(n) Epiph. exposit. fid. n. XXII. - *δίχα μόνης τῆς πεντηκοστῆς ὅλης τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὔτε γονυκλισίαι γίνονται, οὔτε νηστεία προστέτακται.*

(o) Concil. Nic. can. XX. *ἐπειδή τινές εἰσιν ἐν τῇ κυριακῇ γόνυ κλίνοντες, καὶ ἐν ταῖς πεντηκοστῆς ἡμέραις ὑπὲρ τοῦ πάντα ἐν πάσῃ παροικίᾳ φυλάττεσθαι, ἑστῶτας ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ θεῷ.*

(p) Aug. epist. CXIX. ad Ianuar. c. XVII.

(q) Cassian. collat. XXI. c. XI. Cœpimus diligentius percontari, cur apud Aegyptios tanta obseruatione caueretur, ne quis penitus totis quinquagesimæ diebus vel genua in oratione curuaret, vel vsque ad horam nonam ieiunare præsumeret, eoque id diligentius perscrutabamur, quod nequaquam hoc tanta cautione seruari in Syriæ monasteriis videramus.

(r) Ibid. c. XX. Ideo in ipsis diebus nec genua in oratione curuantur, quia inflexio genuum velut pœnitentiæ ac luctus indicium est. Vnde etiam per

ſe nec ieiunare, nec flexis genibus adorare, ſed laudes & halleluiah Deo canere pro reſurrectione dominica. Hæc conſuetudo canendi halleluiah, quæ multis in eccleſiis obtinebat, huic temporis interuallo peculiaris erat & propria; in aliis autem eccleſiis alia occaſione obſeruabatur. Qua de re plura lector videre poteſt in libro quodam antecedente [*], vbi de pſalmodia eccleſiæ egimus.

§. IV.

Omnia etiam publica ſpectacula & comœdiæ; non autem actiones forenſes vel operæ interdictæ.

SED pergimus in præſentis feſtiuitatis conſideratione, vbi obſeruandum porro eſt, habuiſſe eam tantam reuerentiam ac venerationem, vt *Theodoſius* iunior princeps religioſus omnem theatrorum atque circenſium voluptatem, durante integra hac ſollemnitate, populis denegandam duxerit; quod hoc tempus ſit ſollemnioris adorationis, vbi totæ chriſtianorum mentes Dei cultu occupatæ & miraculorum, per apoſtolos ad confirmandum euangelium patratorum, commemorationi intentæ eſſe debeant, quemadmodum in lege ſua [s], hunc in finem promulgata, obſeruat. Actiones autem forenſes & adminiſtratio iuſtitiæ res magis neceſſariæ erant, quam delectationes ludicræ; neque adeo ceſſare iuſſæ hoc temporis interuallo, ſed prima tantum hebdomade poſt paſcha, quæ feſtiuitati paſchali accenſebatur. Simulac finita ea eſſet, forum aperiebatur & omnes actiones reuocabantur, vt aliis temporibus, quod ex ſermone AVGVSTINI patet, quem in *octauis paſchatis*, ſiue *dominica in albis*, habuit, vbi ait [t]: *Peracti ſunt dies feriati, ſuccedent iam illi conuentionum, exactionum, litigiorum.* Vt adeo hoc reſpectu reliquias horum quinquaginta dierum aliis magnis feſtiuitatibus inferiores fuiſſe; in hoc vno autem diſcrimen aliquod inter eas in lege factum eſſe appareat. Et reſpectu

omnia eamdem in illis ſollemnitatem, quam die dominica cuſtodimus, in qua maiores noſtri nec ieiunium agendum, nec genu eſſe flectendum, ob reuerentiam reſurrectionis dominicæ tradiderunt.

(*) Lib. XIV. cap. II. n. IV. vol. VI. p. 41. ſeqq.

(s) Cod. Theod. lib. XV. tit. V. de ſpectaculis. leg. V. Vid. cap. II. §. IV. ſub litt. (z) pag. 31.

(t) Auguſtin. ſerm. XIX. ex editis a Sirmondo. Tom. X. p. 811.

rerum ecclesiasticarum eadem fere religiosa sollemnitate, qua alii dies festi, celebrabantur, quemadmodum ex hactenus dictis apparet. Tantummodo viri quidam docti recte notant, obseruationem huius sollemnitatis non requisisse ab hominibus, tenuioribus sane & inopibus, intermissionem laboris. Hoc enim de die tantum dominica & de quibusdam maioribus festiuitatibus praeceptum erat; vti ex auctore *constitutionum* apparet, qui loquens [u] de diebus, quibus otiari debeant serui, nominat diem dominicam, sabbatum, natalem Christi, epiphaniam, magnam hebdomadem in quadragesima & eam, quae illam sequitur, adscensionem & pentecosten, quatenus haec significat diem, qua spiritus sanctus descendit super apostolos, nihil autem de pentecoste dicit, sensu latiore accepta, quatenus quinquaginta dierum decursum a die resurrectionis dominicae ad diem effusioni spiritus sancti sacrum significat. In concilio *Illiberritano* [x] seuerus canon habetur aduersus quosdam, qui diem pentecostes prauo instituto post pascha celebrent, non quinquagesimam sed quadragesimam. Non autem liquet, quod patres illic congregati integros quinquaginta dies, sed tantum vnicum illum diem pentecostes iusto quidem tempore celebrari velint. Quod si autem amplius quid spectent, ALBASPINAEVS [y] tamen eos heic non putat praecipere, vt dies isti cessatione operarum celebrentur, sed tantum ieiunii relaxatione & omissione adgeniculationum, publicis

(u) Constit. lib. VIII. c. XXXIII. *τὴν πεντηκοστὴν ἀργείτωσαν, διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν δωρηθεῖσαν τοῖς πιστεύσασιν εἰς χριστόν.* In pentecoste serientur, *ob spiritus sancti aduentum, concessum iis, qui in Christum crediderint.*

(x) Concil. Illiberrit. c. XLIII. Prauam institutionem emendari placuit, iuxta auctoritatem scripturarum, vt cuncti diem pentecostes post pascha celebremus, non quadragesimam sed quinquagesimam. Qui non fecit, nouam haeresin induxisse notetur.

(y) Albaspin. in loc. Non omnino liquet hoc canone decretum, diem duntaxat pentecostes, an quinquaginta post pascha dies celebrandos: vulgaris lectio de solo pentecostes die, emendata totos quinquaginta dies festiuos habendos statuisse videtur, his adiectis, *non quadragesimam, nisi quinquagesimam.* Praeterea certum est superioribus temporibus pentecostes, non vnicum diem; a paschate ad pentecosten totos dies a christianis celebratos. Tertullianus; *Excerpe singulas festiuitates nationum, vix pentecosten im-*

de more miſſarum ſacrificiis, euchariſtiæ quoque, (quæ probabiliter ſingulis diebus, durante hac tota feſtiuitate, adminiſtrata eſt) ſumtione, aut elogiis recitandis. Atque his in rebus pentecoſtes, ſenſu latiore acceptæ, conſiſtebat obſeruatio.

§. V.

De die adſcenſionis, eius antiquitate & obſeruatione.

IN longæ huius & continuæ feſtiuitatis pentecoſtalis curſu vnus quidem dies curatius memorandus nobis eſt, priusquam ad ipſam pentecoſten deueniamus. Dies hic eſt *adſcenſionis* ſiue adſumtionis ſeruatoris noſtri in cælum. Cuius feſtiuitatis obſeruatio tam antiqua erat, vt AVGVSTINVS originem eius non aliunde, quam vel ex inſtitutione apoſtolica, vel ex generali conſenſu eccleſiæ deriuare poſſet. *Illa,* inquit [z], *quæ non ſcripta, ſed tradita cuſtodimus, quæ quidem toto terrarum orbe obſeruantur, datur intelligi, vel ab ipſis apoſtolis, vel plenariis conciliis, quorum in eccleſia ſaluberrima auctoritas, commendata atque ſtatuta retineri. Sicut quod domini paſſio & reſurrectio & ADSCENSIO in cælum, & aduentus de cælo ſpiritus ſancti anniuerſaria ſollemnitate celebrantur.* Certum igitur eſt, feſtum adſcenſionis generatim in omnibus eccleſiis longe ante *Auguſtini* ætatem fuiſſe obſeruatum. CHRYSOSTOMVS ſæpe de eo loquitur ſub nomine ἀναλήψεως. Nam vt ne memoremus duos ſermones in HENRICI SAVILII editione [a] in adſcenſionem, qui ſpurii habentur, v-

plere poterunt. Nicænum quoque concilium, eoſdem quinquaginta dies ſollemnes fuiſſe indicat, vetitis adgeniculationibus. Quapropter in eam potius ſententiam hunc canonem acciperem, vt dies quinquaginta, quam vnicum pentecoſtes diem obſeruandum ſtatuat; verum qua cærimonia quinquaginta illi dies traducerentur, non liquet: non ceſſatione operarum, neque enim credibile videbitur, tenuiorum ſane & inopum cauſſa; quos ab intermiſſione laboris pagani facile internoſcere potuiſſent, quapropter potius exiſtimarim, quantum ego coniicere poſſum, dies illos celebrari & agitari conſueuiſſe publicis de more miſſarum ſacrificiis, euchariſtiæ quoque ſumtione ſanctiſſime obita, aut elogiis recitandis. Addo etiam commune quoddam & publicum gaudium, quo elati ieiunare deſinerent, Deumque ſtantes omiſſa genufleſtione, laudibus & hymnis extollerent & benedicerent.

(z) Auguſtin. epiſt. CXVIII. ad Ianuarium.

(a) Chryſoſtom. homil. LXIII. tom. VII. p. 416. edit. Sauil. εἰς ἀνάληψιν τοῦ κυ-

num

num aliquem habet in adſumtionem [*b*], cuius fides numquam in dubium vocata eſt, vbi hoc feſtum appellat, *illuſtrem ac refulgentem diem adſcenſionis crucifixi*. Et in alia homilia [*c*] in pentecoſten, enarrans magnas ſollemnitates, illam proxime antegreſſas, ait: *Nuper feſtum crucis celebrauimus, paſſionis ac reſurrectionis, ac deinde domini noſtri Ieſu Chriſti in cælos adſcenſus &c.* Similiter auctor *conſtitutionum* [*d*] diem adſcenſionis magnis ſollemnitatibus chriſtianorum adnumerat, propter finitam tunc in terra œconomiam CHRISTI. Apud *Cappadoces* hæc dies dicebatur *ἐπισωζομένη*, *epiſozomene*. Ita enim LEO ALLATIVS [*e*] in manuſcripto codice GREGORII NYSSENI ſe reperiſſe adfirmat. Et homilia quædam CHRYSOSTOMI [*f*] dicitur habita *τῇ κυριακῇ τῆς σωζομένης* ſiue *ἐπισωζομένης*, *dominica epiſozomenes*, quam curatores editionis *Sauilianæ* pro *dominica in albis*, ſiue dominica proxima poſt paſcha, accipiunt. IOANNES CASPAR SVICERVS [*g*] autem & LEO ALLATIVS dominicam poſt adſcenſionem intelligunt, quæ hinc denominationem nacta ſit. Cur

---

ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. Et homil. LXIV. ibid. p. 466. *εἰς τὴν ἁγίαν ἀνάληψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ.*

(*b*) Id. homil. XXXV. in adſumt. tom. V. p. 537. edit. Pariſ. (hom. XXXVIII. p. 477. edit. Francof.) *νῦν ὅτι τοῦ σταυρωθέντος τὴν ἀνάληψιν ἄγομεν, τὴν φαιδρὰν ταύτην καὶ ἐξαστράψασαν ἡμέραν.*

(*c*) Ibid. homil. XXXVII. in pentecoſt. p. 560. (homil. XL. p. 501. edit. Francof.) *πρῶτον μὲν ἐν ἑορτάσαμεν τὸν σταυρὸν, τὸ πάθος, τὴν ἀνάστασιν, μετὰ ταῦτα τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ.*

(*d*) Conſtitut. lib. VIII. c. XXXIII. *τὴν ἀνάληψιν ἀργείτωσαν, διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ χριστὸν οἰκονομίας.*

(*e*) Allat. de dominicis & hebdomad. Græcor. §. XXVIII. Aſcenſio quoque domini apud Cappadoces *ἐπισωζομένη*, *epiſozomene*, dicebatur. Erat adnotatum in manuſcripto codice Gregorii Nyſſeni: *τῷ ἐπιχωρίῳ τῶν Καππαδοκῶν ἔθει ἐπισωζομένη λέγεται ἡ ἀνάληψις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. Vernaculo Cappadocum vſu epiſozomene dicitur aſcenſio domini noſtri Ieſu Chriſti.* Legiturque inter Audriantas Chryſoſtomi homilia, *τῇ κυριακῇ τῆς ἐπισωζομένης*, *dominica epiſozomenes.* Latinis hæc dominica eſt, *quinta poſt paſcha.* Hebdomas iſta *ἀναλήψιμος*, a feſtiuitate *ἀναλήψεως*, *aſcenſionis*, vocatur a Theodoro Studita.

(*f*) Chryſoſtom. homil. XIX. ad popul. Antioch. (p. 709. edit. Francof.) *τῇ κυριακῇ σωζομένης πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς χώρας.*

(*g*) Suicer. theſaur. eccleſ. voce *ἐπισωζομένης* p. I. pag. 1194. Quid *ἐπισωζομένη* ſit, docet Leo Allatius de dominicis & hebdomadibus Græcorum. Aſcenſio apud Cappadoces &c. vid. ſub litt. (*e*).

ad-

adſcenſio ita vocata ſit, non facile eſt ad hariolandum. Forte ideo eſſe poteſt, quia per ſeruatoris noſtri adſumtionem in cælum tota œconomia incarnationis eius & redemtionis humani generis iam finita erat, quemadmodum auctor *conſtitutionum* loquitur. Et CHRYSOSTOMVS [b] in eumdem modum ediſſerit: *Hodie humanum genus reconciliatum eſt Deo. Hodie diuturna ſimultas longumque bellum deletum eſt atque ſublatum. Hodie pax quædam nobis admirabilis rediit, non antea vmquam exſpectata. Quis enim ſperaſſet fore, vt Deus ſupremus homini reconciliaretur?* Et paucis interiectis: *Nos, qui terra videbamur indigni, hodie in cælum ſublati ſumus; qui ne terreno quidem principatu eramus digni, ad ſupremum cæleſte regnum adſcendimus. Cælos peruaſimus, thronum regalem atque dominium apprehendimus, & natura, propter quam paradiſum ſeruabant cherubim, ipſa ſupra cherubim ſedet hodie.* Mens eius eſt, quod *CHRISTVS*, tamquam primitiæ naturæ noſtræ in perfectione, exaltatus ſit in cælum; & omnia membra eius quodam modo iam participent iſtam gloriam, ſperentque fore, vt tempore ſuo in nubibus ei occurrant & in eumdem locum transferantur, quo præcurſor eorum pro illis ingreſſus eſt. Hæc optima ratio eſt, quam in præſenti de hoc nomine *epiſozomenes* dare poſſum, & applicatio eius ad celebrem feſtiuitatem adſcenſionis ſiue adſumtionis redemtoris noſtri in cælum. Non neceſſe fuerit in modum obſeruandi illam inquirere. Quum enim in mediam pentecoſten incideret, certum eſt, eam omnes ritus & cærimonias habuiſſe, quæ ad hanc feſtiuitatem pertinerent, nec vmquam ſine congruo ſermone eſſe tranſactam, quo mortales ad eleuandum animas ſuas, & adſcendendum vna cum *CHRISTO* corde & mente ſua in cælum excitarentur, ſub ſpe obtinendi illud poſthac, tamquam propriam & æternam ani-

(b) Chryſoſtom. homil. XXXV. in adſcenſ. tom. V. p. 535. & 536. (p. 480. ed. Frf.) σήμερον καταλλαγὴ τῷ θεῷ πρὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γεγόνασι γένος. σήμερον ἡ χρονία Ἔχθρα κατελύθη, καὶ ὁ μακρὸς πόλεμος· σήμερον εἰρήνη θαυμασία τις ἐπανῆλθεν, οὐδέποτε προσδοκηθεῖσα πρότερον· τίς γὰρ ἂν ἤλπισεν, ὅτι θεὸς ἀνθρώπῳ καταλλάττεσθαι ἔμελλεν; --- ἡμεῖς, οἱ τῆς γῆς ἀνάξιοι φανέντες, σήμερον εἰς οὐρανὸς ἀνήχθημεν· οἱ μηδὲ τῆς κάτω ἀρχῆς ὄντες ἄξιοι, πρὸς τὴν βασιλείαν ἀνέβημεν τὴν ἄνω· ὑπερέβημεν τοὺς οὐρανὸς, ἐπελαβόμεθα τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ. καὶ ἡ φύσις, δι' ἣν ἐφύλαττε τὸν παράδεισον τὰ χερουβὶμ, αὕτη ἐπάνω τῶν χερουβὶμ κάθηται σήμερον.

mæ

mæ pariter & corporis sui habitationem. Quod autem ad ridiculam pompam attinet, quam nonnulli hic illic adhibere consueuerunt, ad repræsentandam adscensionem *CHRISTI* in ecclesia, trahendo imaginem *CHRISTI* in summum ecclesiæ laquear, & imaginem diaboli deiiciendo ardentem, ad repræsentandum casum eius instar fulguris de cælo, cum pluribus aliis eiusdem generis ineptiis (quæ ex THOMA NAOGEORGO apud RVDOLPHVM HOSPINIANVM [*i*] descriptæ videri possunt) earum rerum omnium antiqua ecclesia plane ignara fuit. Posteriorum enim temporum inuentio sunt, vbi cærimoniæ superstitiosæ religionem conuerterunt in iocum & risum, magnasque diuinæ legis res ludicræ pompæ & comœdiæ, quam venerabilibus christianæ fidei mysteriis, similiores reddiderunt. Sed reuertimur ad ecclesiam antiquam.

§. VI.

De pentecoste *sensu strictiore accepta, prout denotat festum diem descensus SPIRITVS SANCTI super apostolos.*

CONCLVSIO longæ huius festiuitatis *pentecoste* erat, sen-

(*i*) Hospin. de festis christian. p. 72. (p. 110. edit. Geneuens. MDCLXXIV.) In hoc Christi festo, quo memoria adscensionis Christi in cælos, & complementi salutis ac redemtionis nostræ, celebrari debebat, multa ridicula, immo prosana & impia in papatu hodie fiunt, de quibus Thomas Naogeorgus libro IV. regni pontificii ita canit:

Post venit illa dies, superas qua Christus ad arces
Scandit, quam celebrant itidem potuque ciboque
Prælargo: qua cuique aliqua est comedenda volucris,
Haud scio, quapropter. Post prandia templa petuntur.
Truncus ibi, qui tempus ad hoc est visus in ara,
In summum trahitur demisso fune lacunar,
Cætu sacrificum deducente atque canente.
Inde statim Satanæ præceps perturpis imago
Deiicitur, nonnunquam ardens, diruptaque prorsus.
Exspectant pueri cupide, virgisque iacentem
Concidunt, lacerantque in paruas denique partes.
Posthæc deiicitur panis, quem barbara turba
Nuncupat oblata: cui sæpe admixta papyrus
Imponit pueris: finiunt magno omnia risu.
Ex laqueari etiam certa syphonibus arte
Eiaculantur aquas, si quem tinxisse laborant,
Atque ita finitur magno fabella cachinno.

 su

fu ſtrictiore accepta, pro die, qui vulgo apud nos dicitur *Whitſunday*, quando deſcenſus ſancti ſpiritus ſuper apoſtolos commemorabatur; quæ ſollemnitas quum in diem incideret, iudæis pentecoſten, ſiue quinquageſimam poſt paſcha vocitatam, (diem magni nominis inter iudæos, tum propter memoriam datæ ipſis de monte *Sinai* legis, tum propter collectionem frugum;) nomen pentecoſtes apud chriſtianos retinebat; tametſi illam non celebrarent more iudaico, ſed tantum vt commemorationem illuſtris effuſionis *SPIRITVS SANCTI*, cum dono linguarum aliiſque plenis miraculorum viituribus, quæ hoc tempore Chriſti diſcipulis contigerat. Vnde etiam *ἡμέρα πνεύματος*, *dies ſpiritus ſancti* dicta eſt, quemadmodum in GREGORIO NAZIANZENO [*k*] reperimus & aliis. Et nonnulli viri docti [*l*] hunc diem inde apud nos *Whitſunday*, (i. e. *diem dominicam albam*) dici putant, partim ob largiſſimam illam lucis & cognitionis effuſionem ſuper apoſtolos, qui mundum illuminare debebant; maxime vero, quod, quum hoc feſtum æque ac paſcha certum eſſet atque ſtatutum tempus, vbi in eccleſia antiqua homines baptizari ſolebant, hi qui baptizati erant, albis veſtimentis induebantur, in ſignum, quod ſanctam, puram & innocentem vitam in poſterum ſe victuros promiſiſſent. Origo huius feſti a nonnullis ad ipſum apoſtolorum æuum refertur. EPIPHANIVS [*m*] hunc diem intelligi exiſtimat, quando in actis apoſtolicis cap. XX, 16. *Paulus* feſtinaſſe dicitur, vt, ſi fieri poſſet, *die pentecoſtes* eſſet *Hieroſolymis*. Quum vero inter-

(*k*) Nazianz. orat. XLIV. de pentec. tom. I. p. 712. *τίμησον τὴν ἡμέραν τοῦ πνεύματος. Diem ſpiritui ſacrum honori habe.*

(*l*) Caue prim. chriſt. par. I. c. VII. p. 192. (p. 158. edit. Germ. Lipſ. 8uo.) *Dieſes feſt* (de pentecoſte loquitur) *wird bey uns* (ſcil. in Anglia) *der weiſſe Sonntag* (Whitſunday) *genennet, theils wegen der vortreflichen ausbreitung des lichts und der erkentniß, ſo an dieſem tage über die Apoſtel gekommen iſt, die da die welt erleuchten ſolten; theils auch vornemlich darum, weil dieſes pfingſtfeſt, eben wie auch oſtern, die geſezte und gewiſſe zeit war, daran man in der alten kirche zu tauffen, und die getaufften mit weiſſen kleidern anzulegen pflegte, zum zeugniß, daß ſie ſich nunmehro vorgenommen hätten, ein heiliges, reines und unſchuldiges leben anzufangen.*

(*m*) Epiphan. hæreſ. LXXV. Aerian. §. VI. *καὶ φησιν, ἔσπευδεν, ὅπως ποιήσῃ τὴν πεντηκοστὴν εἰς Ιερουσαλήμ· ποίαν δὲ τὴν πεντηκοστὴν ἐπετέλει Παῦλος, εἰ μὴ πάσχα ἐπετέλεσε; De eo vero ſic ſcriptum eſt:* Feſtinabat, vt celebraret pentecoſten

pre-

pretes generatim hunc locum alio ſenſu accipiant, ei non inſiſtemus. Vtcumque autem eſt, tempore *Origenis* hoc feſtum celebrari conſueuiſſe, certum eſt. Loquitur enim de eo in libris ſuis contra *Celſum* [n], quemadmodum TERTVLLIANVS [o] etiam ante eum fecit, & IRENAEVS ante vtrumque in *libro de paſchate*, ſicut auctor *quaeſtionum* ſub nomine IVSTINI MARTYRIS narrat, vbi loquens de more ſtandi ad preces in die dominica & pentecoſte, *A temporibus apoſtolorum*, inquit [p], *conſuetudo talis accepit initium, prout ait beatus Irenaeus, martyr & epiſcopus Lugdunenſis, in libro de paſchate, vbi quoque mentionem facit pentecoſtes, in qua genua non inflectimus: quoniam pari eſt cum die dominica poteſtate*, cetera. AVGVSTINVS [q] ait: *Pentecoſten, id eſt, a paſſione & reſurrectione domini quinquageſimam diem, celebramus, quo nobis ſanctum ſpiritum, paracletum, quem promiſerat, miſit: quod futurum etiam per iudaeorum paſcha ſignificatum eſt, quum quinquageſimo die poſt celebrationem ouis occiſae, Moyſes digito Dei ſcriptam legem accepit in monte. Legite euangelium & aduertite ibi ſpiritum ſanctum appellatum digitum Dei. Ea quippe anniuerſarie in eccleſia celebrantur, quae inſigniter excellentia certis diebus facta ſunt, vt eorum neceſſariam ſalubremque memoriam feſtiuitas concelebrata cuſtodiat.* Haec pentecoſtes feſtiuitas per totam hebdomadem ad octauas vſque, ſiue dominicam proxime ſequentem, ſine ieiunio & inflexione genuum obſeruabatur, atque tum eccleſia ad vſitatas ieiuniorum ſtationes in feria quarta & ſexta reuertebatur, & quibuſdam in locis exactum ieiunium per totam hebdomadem ſuccedebat

Hieroſolymis. *Ecquam vero pentecoſten Paulus ageret, niſi paſcha prius obiiſſet?*

(n) Origen. contr. Celſ. lib. VIII. p. 392. *ἐὰν δέ τις πρὸς ταῦτα ἀνθυποφέρῃ τὰ περὶ τῶν παρ' ἡμῖν κυριακῶν, ἢ παρασκευῶν, ἢ τοῦ πάσχα, ἢ τῆς πεντηκοστῆς, διημερῶν γινόμενα, κ.τ.λ. Quod ſi quis nobis ex aduerſo regerat noſtras dominicas, paraſceuaſque, aut paſcha, &* pentecoſten, *recurrentes ſollemniter &c.*

(o) Tertull. de idololatr. c. XIV. Vid. §. I. ſub litt. (a) pag. 120.

(p) Iuſtin. quaeſt. & reſponſ. ad orthodox. quaeſt. CXV. *ἐκ τῶν ἀποστολικῶν δὲ χρόνων ἡ τοιαύτη συνήθεια ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, καθώς φησιν ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Λουγδούνου, ἐν τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ἐν ᾧ μέμνηται καὶ περὶ τῆς πεντηκοστῆς, ἐν ᾗ οὐ κλίνομεν γόνυ, ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἡμέρᾳ τῆς κυριακῆς.*

(q) Auguſtin. contr. Fauſt. lib. XXXII. c. XII.

huic festiuitati, quemadmodum ex concilio *Turonensi* secundo [r] discimus. Sed hoc nouum institutum erat, sicut & ieiunium rogationum per tres dies in hebdomade adscensionis: de quo posthac loco suo plura disputabimus.

LIBRI VICESIMI
CAPVT SEPTIMVM
DE FESTIS, IN HONOREM APOSTOLORVM ET MARTYRVM CELEBRATIS.

§. I.

Origo festorum, in honorem martyrum institutorum.

HACTENVS festa considerauimus, quæ peculiariter ad domini nostri *IESV CHRISTI* œconomiam in terra respiciunt, & in vniuersa ecclesia in memoriam magnorum actorum vitæ & mortis eius celebrari consueuerunt. Erat autem præterea aliud genus festorum, institutorum ab ecclesia in honorem apostolorum & martyrum, quorum actionibus & passionibus religio christiana præcipue propagata & sustentata erat in mundo. Prima horum festorum origo non satis cognita est, viri autem docti [a] communiter eam ad secundum a nato

(r) Concil. Turon. II. c. XVIII. De pascha vsque quinquagesimam, exceptis rogationibus, omni die prandium præparetur. Post quinquagesimam tota hebdomada exacte ieiunetur.

(a) Hospin. de festis christianor. cap. IV. p. 14. (p. 22. edit. Geneu. MDCLXXIV.) Memoriæ martyrum ex omnibus fere horum temporum auctoribus fit mentio, & circa annum Christi CLXX primum institutæ videntur. Non tamen ab initio feriæ seu festa, sed memoriæ tantum fuerunt, in quibus passio & constantia martyrum prædicabatur, vt fideles, qui præsentes erant, ad similem virtutem incitarentur: deinde ad suæ quisque vocationis labores reuertebatur.
Caue prim. christian. par. I. c. VII. p. 198. In edit. Germ. Lips. 8uo p. 163. *Das allererste, so ich meines behalts habe angetroffen, ist das gedächtniß Polycarpi (dessen märtyr-tod von Eusebio chron. ad an. CLXVIII. in das 168 jahr zur zeit der dritten verfolgung gesezt wird) von dessen tod und marter, und insonderheit von dem ort, da sie seine gebeine hingelegt hatten, die kirche zu Smyrna (bey welcher er ehmals bischof war) der kirche zu Philomelio nachricht gab, daß sie willens wären, (so fern es nur die bosheit ihrer feinde nicht hindern würde, darum sie GOtt täglich anrufferen)*

CHRI-

CHRISTO fæculum referunt. Cuius quidem rei planum ſuppetit teſtimonium. Nam non ſolum frequens eorum mentio habetur in CYPRIANO & TERTVLLIANO, ſed multo ante in epiſtola eccleſiæ *Smyrnenſis* ad eccleſiam apud *Philomelium*, EVSEBIO [*b*] memorata, vbi de *Polycarpi* epiſcopi ſui loquentes paſſione, qui mortem pro religione *CHRISTI* ſubierat an. CLXVIII., fratribus ſuis nuntiant, propoſitum ſibi eſſe, eo loco, vbi oſſa eius condidiſſent, ſi Deus conceſſerit, conuenire natalemque eius martyrii diem cum hilaritate & gaudio celebrare, tum in memoriam eorum, qui glorioſo certamine perfuncti ſint, tum ad poſteros huiuſmodi exemplo erudiendos & confirmandos.

§. II.

Cur natalitia eorum vocitata.

VBI obſeruanda peculiaris eorum loquendi ratio eſt, quando diem martyrii eius *natalem* eius vocitant; quod vſitato eccleſiæ ſtilo hac in re conuenit. Ita enim TERTVLLIANVS [*c*] & alii vocabula *natalitia* & *natales* vſurpant, intelligentes non naturalem eorum natalem, ſed natiuitatem ad glorioſam coronam in regno cæleſti. Supra [*], loquens de feriis ciuilibus, obſeruaui, natales imperatorum ſæpe ſignificare non naturalem eorum ſed politicam natiuitatem, ſiue diem, quo diadema imperii nacti ſint. Atque ita res ſe habebat cum eccleſia: Quando hæc de natalibus martyrum loquebatur, non naturalem eorum natiuitatem intelligebat, ſed diem, quo mortem pro *CHRISTI* religione ſubeundo ad nouam vitam renati

bey ſeiner grabſtätte zuſammen zu kommen, und den geburts-tag ſeines martyr-todes mit freuden und frolocken zu begehen.

(*b*) Euſeb. lib. IV. c. XV. *ἔνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ, παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τῶν προηθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν.*

(*c*) Tertull. de coron. milit. c. III. Oblationes pro defunctis, pro *natalitiis*, annua die facimus.

Conf. Concil. Laodic. c. LI. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλιον ἐπιτελεῖν κ. τ. λ. *Quod non oportet in quadrageſima* martyrum natales *peragere.*

Ambroſ. homil. LXX. Depoſitionis dies *natalis* dicitur, &c.

(*) Cap. I. §. IV. pag. 9.

et ad cæleste regnum & sempiternæ gloriæ coronam sollemniter inaugurati erant. Hanc in rem PETRVS CHRYSOLOGVS in sermone quodam auditores suos scite admonet: *Natalem sanctorum*, inquiens [*d*], *quum auditis, carissimi, nolite putare illum diem, quo nascuntur in terra de carne, sed de terra in cælum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias, non fluxas sed fortes, & stabiles, & æternas, de mundanis risibus ad coronam & gloriam.* Hoc sensu TERTVLLIANVS [*e*] ait: *Tunc Paulus civitatis Romanæ consequitur natiuitatem, quum illic martyrii renascitur generositate.* Similiter PRVDENTIVS [*f*]:

Natalemque diem passio festa refert.

Et CHRYSOSTOMVS [*g*] rationem huius rei reddit, quando martyrum mortem non esse mortem sed vitam fine carentem, atque huius maxima caussa omnia esse toleranda, despiciendumque esse decessum docet. Hoc respectu vetustus auctor sub nomine ORIGENIS [*h*], *Nos non natiuitatis diem celebramus;* inquit, *quum sit dolorum atque tentationum introitus, sed mortis diem celebramus, vtpote omnium dolorum depositionem atque omnium tentationum effugationem: Diem mortis celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur.*

§. III.

Hæc festa ad sepulchra martyrum celebrari solita.

IAM vero istæ sollemnitates ad sepulchra seu monumenta martyrum celebrari solebant, quæ ex more sepeliendi, his

(*d*) Chrysol. serm. CXXIX.

(*e*) Tertull. Scorpiac. contr. Gnosticos c. XV.

(*f*) Prudent. hymn. XI. de Hippolyto.

(*g*) Chrysost. homil. XLIII. de Romano martyre. Tom. I. p. 577. (hom. XLIV. p. 509. edit. Francof.) ὅτι μαρτύρων θάνατος οὐκ ἔστι θάνατος, ἀλλὰ ζωὴ πέρας οὐκ ἔχουσα, καὶ μάλιστά γε ὑπὲρ ταύτης πάντα ὑπομένειν χρή, καὶ ὅτι δεῖ καταφρονεῖν τελευτῆς.

(*h*) Orig. in Iob. lib. III. tom. I. p. 437. (p. 274. g. edit. Paris. MDCIIII.) Vid. Euseb. Emisen. serm. de natali S. Genesii. (biblioth. patr. tom. VI. p. 670. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Beatorum martyrum passiones, natales vocamus dies, quando eos martyrii vita & gloriæ fides dum ingerit morti, genuit æternitati, & perpetua gaudia dolore parturiit. Merito plane dicendi natales dies, per quos illi, qui nati fuerant in hanc fragilitatis humanæ miseriam, subito renascuntur in gloriam, vitæ perennis initium de mortis fine sumentes.

tem-

temporibus vsitato, communiter extra vrbem in vastis cryptis, siue conclauibus subterraneis, erant; quo christiani tempore persecutionis sæpius coire solebant, securitatis caussa, quando templis suis frui non poterant. Et sequentibus temporibus templa super hisce monumentis exstruebantur, dicta inde *martyria, areæ, cœmiteria, mensæ & memoriæ martyrum*; quemadmodum libro quodam anteriore [*] fusius demonstrauimus. Ad hæc loca egrediebantur, quotiescumque martyris cuiusdam celebrabant memoriam. Quæ caussa est, quamobrem vetustos patres in panegyricis suis in hos illos martyres nonnumquam audiamus dicere, quod populi in anniuersariis martyrum festivitatibus, relictis ciuitatis ecclesiis, rus abierint, ad agendos ibi conuentus, vbi martyres sepulti sint. Quam in rem CHRYSOSTOMVS [*i*] in homilia quadam de martyribus ait: *Quemadmodum, quum Maccabæorum festum celebraretur, in vrbem villa omnis effusa est: ita, quum martyrum, qui illic quiescunt, festum ageretur, nunc vrbem totam ad illos se oportuit transferre.* Et in alia homilia de sancta *Droside* [*k*], de tali ad martyrum sepulcra egressione in hunc modum edisserit: *Diligentes pastores, vbi per longam hiemem viderint radios solis adfulsisse, diemque calidiorem reddidisse, pecudes e caulis excitas ad pascua consueta deducunt: hos imitatus & bonus iste pastor sacrum hunc gregem ac spirituale Christi ouile ad hæc spiritualia pascua sanctorum eduxit. Nam exsatiantur quidem & pecudes, dum ad præsepia stant, verum vbi fuerint e caulis egressæ, multo maiorem ex campis vtilitatem percipiunt, dum in terram pronæ multa cum voluptate dentibus gramen detondent, aërem purum respirant, &*

(*) Lib. VIII. cap. I. §. IX. volum. III. p. 126. seqq.

(*i*) Chrysost. homil. LXV. de martyribus. Tom. V. p. 972. (homil. LXVIII. p. 872. edit. Francof.) καθάπερ τῆς ἑορτῆς τῶν Μακκαβαίων ἐπιτελουμένης, πᾶσα ἡ χώρα εἰς τὴν πόλιν ἐξεχύθη· οὕτω τῆς ἑορτῆς τῶν ἐκεῖ μαρτύρων ἀγομένης, νῦν τὴν πόλιν ἅπασαν πρὸς ἐκείνους μεταστῆναι ἐχρῆν.

(*k*) Chrysost. homil. LXVII. in Drosid. tom. V. p. 989. (homil. LXX. p. 885. edit. Francof.) οἱ φιλόπονοι τῶν ποιμένων, ἐπειδὰν διὰ μακροῦ χειμῶνος ἴδωσι λαμπρὰν ἀκτῖνα, καὶ θερμοτέραν γενομένην ἡμέραν, τῆς μάνδρας ἐξαγαγόντες τὰ πρόβατα, πρὸς τὰς συνήθεις ἄγουσι νομάς· τοῦτον δὲ ὁ καλὸς ποιμὴν οὗτος μιμούμενος, τὴν ἱερὰν ταύτην ἀγέλην, καὶ τὴν πνευματικὴν τοῦ Χριστοῦ ποίμνην πρὸς τὰς τῶν ἁγίων νομὰς ἤγαγε, ταύτας τὰς πνευματικάς· κορέννυνται μὲν ἐπὶ τῆς φάτνης ἑστῶτα τὰ πρόβατα· ἀλλ᾽ ἐπειδὰν ἔξω γένηται τῶν σηκῶν, πλείονα ἀπὸ τῶν πεδίων

claros

claros splendidosque radios solis spectant, & iuxta lacus, fontes & flumina saltitant: neque vero mediocriter eos terra delectat, floribus omni ex parte decorata. Sed non illis tantum, verum etiam nobis, hoc multam vtilitatem parit. Licet enim intus spiritualibus cibis referta proposita nobis esset mensa, tamen haec ad sanctos istos egressio nescio quo recreat nos solatio, & vtilitatem nihilo recreatione minorem parit; non quod purum aërem respiremus, sed quod ad praeclara generosorum istorum virorum facinora oculos conuertamus; non quod iuxta fluminum fluenta, sed quod iuxta spiritus sancti donorum fluenta saltemus; non quod in terram proni dentibus herbam tondeamus, sed quod virtutes martyrum decerpamus; non quod ornatam floribus terram cernamus, sed quod corpora donis spiritualibus adfluentia contemplemur.

§. IV.

Et vtplurimum ad istas particulares ecclesias adstricta, vbi martyres passi & sepulti.

VNDE obseruare licet, quod haec festa initio non fuerint festa generalia, sicut festa dominica, obseruata per vniuersam ecclesiam, sed praecipue celebrata in hisce particularibus ecclesiis, vbi martyres passi erant & iacebant sepulti. Ita festum *Polycarpi* potissimum *Smyrnae* celebrabatur, & festum *Cypriani Carthagine*, in locis, in quibus episcopi fuerant & passi: quod hoc maxime ad populi aedificationem faceret, exempla martyrum suorum ad imitandum sibi proposita habere. Et hoc peculiari obseruatione confirmatur, a SOZOMENO [l] facta

καρπῶνται τὴν ὠφέλειαν, μετὰ πολλῆς τῆς τέρψεως κατανίπλοντα, καὶ τὴν πόαν διὰ ὀδόντων ἀποκείροντα, καθαρόν τε ἀέρα ἀναπνέοντα, καὶ πρὸς ἀκτῖνα βλέποντα διειδῆ καὶ φαιδρὰν, παρὰ λίμνας καὶ πηγὰς σκιρτῶντα καὶ ποταμούς· φέρει δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ γῆ τὴν τέρψιν, τοῖς ἄνθεσι καλλωπιζομένη πάντοθεν· οὐκ ἐπ' ἐκείνων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἡμῶν τοῦτο πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν· πλήρης μὲν γὰρ ἡμῖν καὶ ἔνδον ἡ τράπεζα τῶν πνευματικῶν ἐδεσμάτων παρέκειτο, ἀλλ' ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους ἔξοδος τούτους ἔχει τινὰ καὶ ψυχαγωγίαν, καὶ κέρδος τῆς ψυχαγωγίας οὐκ ἔλαττον, οὐκ ἐπειδὴ καθαρὸν τὸν ἀέρα ἀναπνέομεν· ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὰ τῶν γενναίων τούτων κατορθώματα βλέπομεν· οὐ παρὰ ποταμοὺς ὑδάτων, ἀλλὰ παρὰ ποταμοὺς χαρισμάτων σκιρτῶντες· οὐ κατανίπλοντες, καὶ πόαν κείροντες τοῖς ὀδοῦσιν, ἀλλὰ μαρτύρων ἀρετὰς ἀναλεγόμενοι· οὐχὶ γῆν ὁρῶντες καλλωπιζομένην ἄνθεσιν, ἀλλὰ σώματα βλέποντες χαρίσμασι βρύοντα πνευματικοῖς.

(l) Sozom. lib. V. c. III. ἑκατέρα ἰδίᾳ ἐπίσκοπον καὶ κλῆρον ἔχει, καὶ **πανηγύρεις μαρτύρων**, καὶ μνείας τῶν παρ' αὐτοῖς γενομένων ἱερέων.

de

de duabus ecclesiis *Gazæa* & *Constantiensi* in *Palæstina*, quod licet non plus viginti stadiis altera ab altera dissita esset, vtraque tamen suum seorsum habuerit episcopum, suum clerum, dies item festos martyrum suorum & commemorationes episcoporum, qui ipsis præfuerint. Quam in rem quælibet ecclesia suos habere solebat fastos siue kalendaria martyrum, & publicos notarios, qui dicta & gesta martyrum, quæque cum illis agebantur in eorum passionibus, scriptis mandarent; ex quibus posterior ætas martyrologia, hisce particularibus narrationibus vniuersis in vnum corpus collectis, confecit, quam primam originem HENRICVS VALESIVS [*m*] & ANTONIVS PAGIVS [*n*] fuisse fatentur *Romani* & reliquorum martyrologiorum omnium, quæ kalendariis recentiora sunt. Nam istiusmodi kalendaria & acta publica primis temporibus in vnaquaque ecclesia custodiebantur ad conseruandam martyrum suorum memoriam. Quomodo ex TERTVLLIANO [*o*] manifestum est, qui ecclesiam dicit habere suos census, suos fastos, hoc est, vti NICOLAVS RIGALTIVS & alii bene interpretantur, libros rationum, expensas in pauperibus subleuandis factas complexos, & martyrologia sua. Quo CYPRIANVS [*p*] etiam manifeste respicit, quando in exsilio agens clerum suum per litteras hortatur, vt dies, quibus excedant martyres, adnotent, quo anniuersaria eorum memoria celebretur.

§. V.

Acta, siue passiones martyrum in festis eorum legi solitæ.

HAEC *acta* siue passiones martyrum, studiose perscriptæ & genuinæ sine corruptione conseruatæ, in anniuersaria commemoratione & festiuitate martyrum communiter legebantur in ecclesia. Concilium *Carthaginense* tertium, quod omnes li-

(*m*) Valesf. de martyrologio Romano, ad calcem Eusebii. Nobiliores ecclesiæ suos semper fastos habuerunt, in quibus & episcoporum nomina & martyrum, qui apud ipsos passi fuerant, natales dies perscripti habebantur, cetera.

(*n*) Pagi critic. in Baron. an. LXIV. n. VI. tot.

(*o*) Tertull. de coron. milit. cap. XIII. Habes tuos census, tuos fastos.

(*p*) Cypr. epist. XXXVII. al. XII. ad Cler. p. 27. (p. 288. edit. Fell. Amstelod. MDCC.) Dies eorum, quibus excedunt, adnotate, vt commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus.

bros reliquos, præter ſcripturas canonicas, in eccleſia legi vetat, paſſiones martyrum excipit [q], tamquam libros, quos legi liceat, quum anniuerſarii eorum dies celebrentur. AVGVSTINVS, LEO pontifex *Romanus* & GELASIVS ſæpe meminerunt lectionis iſtiuſmodi hiſtoriarum in eccleſiis *Africanis* & *Romana*. CAESARIVS ARELATENSIS & ALCIMVS AVITVS & FERREOLVS de eadem loquuntur in eccleſiis *Gallicanis*. Et nonnulli, idque non improbabiliter, exiſtimant, iſtiuſmodi hiſtorias & paſſiones martyrum peculiariter inde dictas eſſe *legendas*, quod in eccleſia in martyrum ſollemnitatibus legi conſueuerint. Enimuero fabuloſi vitarum ſcriptores, cuiuſmodi eſt auctor *legendæ aureæ*, cum aliis impoſtoribus monachis vitas ſanctorum & martyrum adeo corrupte poſterioribus temporibus ſcripſerunt, vt bonam vetuſti vocabuli ſignificationem mutarint, *legendam*que fecerint haberi pro ficta narratione & mera impoſtura. Qua de re viri eruditi inter ipſos *Romanenſes*, LVDOVICVS VIVES, MELCHIOR CANVS, DANIEL PAPEBROCIVS [r] & ANTONIVS PAGIVS [s] frequenter & iuſte quidem conqueſti ſunt, ac confeſſi, quod ipſa *breuiaria* & *paſſionalia* ſæpius adeo peregrinis & ſtolidis fabulis repleta ſint, vt viros ſapientes tædeat audire ea in publicis eccleſiæ officiis legi, & quæ penitus aboleri ex animo cupiant. Inprimis autem PAGIVS fabuloſam hiſtoriam explodit *Vrſulæ* [t] & vndecim mille virginum, quæ *Coloniæ* tempore *Cyriaci*, fictitii pontificis *Romani*, paſſæ dicuntur, narratque martyrologium *Romanum* & breuiarium numerum iſtum tamquam incredibilem omiſiſſe; idem quoque feciſſe editores *Colonienſes* & ſcholam *Sorbonicam*, retento ſolo *Vrſulæ* nomine, non obſtante, quod HERMANNVS CROMBAK tomum integrum de *Vrſula vindicata*, ad defendendam hanc abſurdam fabulam, compoſuerit. Facile eſſet, plura alia iſtiuſmodi dare exempla, ſed hoc ſufficit ad oſtendendam differen-

(q) Concil. Carth. III. c. XLVII. Liceat legi paſſiones martyrum, quum anniuerſarii eorum dies celebrantur.

(r) Papebroc. conat. hiſtor. chronol. p. 43.

(s) Pagi critic. in Baron. an. CCCII. § XVIII. XIX. (§. XX. XXI. edit. Antuerp. MDCCV.)

(t) Pagi critic. an. CCCLXXXIII. §. III. (§. V. VI. edit. cit.)

tiam

tiam inter recentiora passionalia & simplicitatem eorum, quæ in antiqua ecclesia fuerunt, quorum lectio pars erat sollemnis eorum exercitii in istis festiuitatibus.

§. VI.

Et orationes panegyricæ in eos recitari.

HISCE communiter addebant orationem panegyricam, siue sermonem a se compositum in laudem virtutum martyris, ad excitandum auditorium suum, quod tali occasione solebat esse frequentissimum, ad eorum imitationem. Sexcenta istiusinodi orationum exempla habemus in CHRYSOSTOMO, BASILIO, NAZIANZENO, NYSSENO, AVGVSTINO, AMBROSIO, LEONE, CHRYSOLOGO & aliis. Vbi oratores id agunt maxime, vt sancti, de quo tum verba faciunt, excellentias ita extollant, vt auditores suos egregiarum eius virtutum amore inflamment. Hic scopus & finis erat istarum festiuitatum & conuentuum, qui talibus occasionibus agitabantur, partim vt debitum honorem ac reuerentiam memoriæ defunctorum exhiberent, partim vero vt semetipsos ad imitanda istiusmodi magna & præclara exempla excitarent. Hinc est, quod ecclesia *Smyrnensis* in epistola ad ecclesiam apud *Philomelium* scribit, animum se induxisse eo in loco, vbi *Polycarpi* ossa condita sint, singulis annis conuenire natalemque eius martyrii diem cum hilaritate & gaudio celebrare, tum in memoriam eorum, qui glorioso certamine perfuncti sint, tum ad posteros huiusmodi exemplo erudiendos & confirmandos. De alio autem quocumque honore & religioso cultu (ad quem *Polycarpo* exhibendum eos propensos esse iudæi calumniabantur) declarant, nihil tale sibi esse propositum: Se enim nec *CHRISTVM* vmquam posse relinquere, qui pro salute omnium, quotquot ex genere humano salui futuri sint, mortem pertulerit, nec alium quemquam colere. *Illum*, inquiunt [u], *vtpote filium Dei adoramus: martyres vero, tamquam discipulos & imitatores domini, merito amore prosequimur, ob eximiam ipsorum beneuolentiam, quam ergo regem ac ma-*

(u) Euseb. lib. IV. c. XV. τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τοῦ θεοῦ προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς τοῦ κυρίου καὶ μιμητὰς ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκεν εὐνοίας ἀνυπερβλήτου, τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς συγ-

 gistrum

gistrum suum declararunt. Quorum nos quoque consortes ac condiscipulos fieri omnibus modis optamus. Similiter AVGVSTINVS [x]: *Non sit nobis religio cultus hominum mortuorum: quia si pie vixerunt, non sic habentur, vt tales quærant honores: sed illum a nobis coli volunt, quo illuminante lætantur, meriti sui nos esse consortes. Honorandi ergo sunt per imitationem, non adorandi propter religionem.* Sic iterum, calumniæ respondens *Manichæorum*, qui non verebantur falso accúsare catholicos, quod mortuos adorarent, ait [y]: *Christianus populus memorias martyrum religiosa sollemnitate concelebrat & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuuetur: ita tamen, vt nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum, quamuis in memorias martyrum, constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum adsistens altari, aliquando dicit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane: sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit apud memorias eorum, quos coronauit: vt ex ipsorum locorum admonitione maior adfectus exsurgat ad acuendam caritatem & in illos, quos imitari possumus, & illum, quo adiuuante possumus.* Imitatio ergo, vt videmus, magna res erat, quam in hisce festiuitatibus & eloquentibus sermonibus in martyres propositam sibi habebant. Non tam buccinatores laudatoresque esse studebant martyrum, qui supra ipsos positi nec laudis indigi erant, quam auditores inflammare & adducere ad gloriosarum actionum & virtutum martyrum imitationem. Id quod CHRYSOSTOMVS auditoribus suis diserte declarat, panegyricum quemdam his ordiens verbis [z]: *Ad sacram istam sollemnitatem festumque conuentum beatus nos Barlaam conuocauit: non vt ipsum laudemus, sed vt ipsum æmulemur: non vt laudum simus auditores, sed vt præclarorum eius facinorum fiamus imitatores. Tunc enim maxime bonoris proprii sensum capiunt martyres, quum suos conseruos ad bonorum suorum consortium viderint peruenisse.*

κοινωνὰς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι. Conf. §. I. sub litt. (b) pag. 133.

(x) Augustin. de vera relig. c. LV.

(y) Aug. contr. Faust. lib XX. c. XXI.

(z) Chrysostom homil. LXXIII. de Barlaam martyr. tom. I. p. 886. (p. 784. edit. Francof.) Συνεκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην ἑορτὴν καὶ πανήγυριν ὁ Μακάριος Βαρλαάμ· οὐχ ἵνα αὐτὸν ἐπαινέσωμεν, ἀλλ᾽ ἵνα αὐτὸν ζηλώσωμεν· οὐχ ἵνα ἀκροαταὶ γενώμεθα τῶν ἐγκωμίων, ἀλλ᾽ ἵνα μιμηταὶ γενώμεθα τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων· τότε γὰρ μάλιστα τῆς οἰκείας τιμῆς αἴσθησιν λαμβάνουσιν οἱ μάρτυρες,

Ita-

Itaque si quis martyres laudare velit, martyres imitetur. Si quis religionis athletas celebrare praeconiis velit, illorum labores aemuletur. Hoc nihilo minorem quam propria recte facta martyribus afferet voluptatem. Et eumdem sermonem hac adhortatione concludit: *Miles Christi es, dilectissime; armare, non comere. Athleta es generosus; viriliter age, ne concilia venustatem. Ita sanctos istos imitemur, ita fortes bellatores, coronatos athletas, Dei amicos honoribus prosequamur. Et quum per eamdem cum illis viam incesserimus, easdem cum illis coronas consequemur.* Hic summus omnium panegyricorum atque sermonum eorum in istis festiuitatibus scopus erat, persuadere hominibus, quod imitatio exempli martyrum maximus sit honor, quem quis hisce inclutis christianae fidei athletis exhibere possit. Et sane hoc in hominum mentibus multum semper habebat ponderis & efficacitatis. Nam de temporibus persecutionis, TERTVLLIANVS [a] gentilibus libere profitetur, tantum abesse, vt martyrum caede imminuatur numerus christianorum, vt augeatur mirifice. *Ne quicquam*, inquit, *proficit exquisitior quaeque crudelitas vestra, illecebra est magis sectae. Plures efficimur, quoties metimur a vobis. Semen est sanguis christianorum.* Et alio loco [*]: *Hanc sectam tunc magis aedificari scias, quum caedi videtur.* Ita CHRYSOSTOMVS [b], ipsam martyrum memoriam admiranda in hominum mentibus efficere, adfirmat. *Portus*, inquit, *non tam idonei sunt ad refocillandos nautas, quam recreantur fideles sanctorum sollemnitatibus. Nautas quidem littora liberant ab inundatione, multoque impetu marinorum fluctuum; sanctorum autem memoria fideles, ad martyrum festa confluentes, erigit a malignis im-*

ὅταν τὰς συνδέλες τὰς ἑαυτῶν πρὸς τὴν ἰδίων ἀγαθῶν κοινωνίαν φθάσαντας ἴδωσιν· ὥστε εἴ τις βέλεται ἐγκωμιάζειν τὰς ἀθλητὰς τῆς εὐσεβείας, ζηλέτω τὸν ἐκείνων πόνον· τῦτο τοῖς μάρτυσι ἐκ ἐλάττω τῶν οἰκείων κατορθωμάτων οἴσει τὴν ἡδονήν. Ibid. p. 789. στρατιώτης εἶ τῦ χριστῦ ἀγαπητέ, ὅπλιζε, μὴ καλλωπίζε· ἀθλητὴς εἶ γενναῖος, ἀνδρίζε, μὴ ὡραΐζε· ὕτω μιμησώμεθα τὰς ἁγίας τύτας· ὕτω τιμήσωμεν τὰς ἀριστέας, τὰς στεφανίτας, τὰς θεῦ φίλας, καὶ βαδίσαντες τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ὁδὸν στεφάνων ἐπιτευξόμεθα.

(a) Tertull. apol. c. L.

(*) Id. ad Scapul. c. V.

(b) Chrysost. homil. XX. tom. V. p. 290. (homil. XXI. p. 251. edit. Francof.) ὐ γὰρ ὕτως οἱ λιμένες πλωτῆρας, ὡς αἱ τῶν ἁγίων τύτων ἑορταὶ τὰς πιστὰς ἀναπαύεσθαι πεφύκασιν· ἐκείνας μὲν γὰρ θαλαττίων κυμάτων ἐμβολῆς, καὶ ἐρισίας μακρᾶς ἀπαλλάττεσι λιμένες· τὰς δὲ εἰς πανήγυριν μαρτύρων ἀπαντῶντας, πνευμά-

mundisque spiritibus, atque absurdis cogitationibus, magna animabus eorum reddita tranquillitate. Sic alio loco [c]: *Martyrum mors fidelium est exhortatio, ecclesiarum fiducia, christianismi confirmatio, mortis destructio, resurrectionis demonstratio, daemonum ignominia, diaboli accusatio, philosophiae doctrina, ad res saeculi huius spernendas adhortatio, & ad futuras desiderandas via, solatium in malis, quibus obsidemur, occasio patientiae, materia tolerantiae, bonorum omnium radix, fons ac parens.* Et interiectis quibusdam [d]: *Quum martyres videris vitam omnem adspernari, quamuis omnium sis stupidissimus, maiores animos concipies, ac delicias contemnes, pecuniam despicies, & in caelis versari concupisces. Quod si paupertate premaris, siue aliis quibusuis aerumnis vexeris, quoties oculos ad acerbitatem tormentorum, quae illi sustinuere, conuertes, sufficientem malorum omnium, quibuscumque vexeris, consolationem percipies. Propterea maxime commemorationes martyrum diligo & amplector, atque omnes quidem, sed tum praecipue, quum mulierum* (e. gr. *Drosidis*, de qua iam loquebatur) *certamina proponuntur. Quanto enim infirmius est vas, tanto maior est gratia, tanto illustrius est tropaeum, tanto insignior est victoria, non ob imbecillitatem sexus athletarum, sed quod per ea, quibus vicerat inimicus, nunc etiam vincatur. Per virginem olim Adamum diabolus interemit, per*

τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων, λογισμῶν ἀτόπων, πολλῆς τῆς ἐν ψυχῇ γινομένης ζάλης, ἡ τῶν ἁγίων μνήμη τούτων ἐξαρπάζειν εἴωθε.

(c) Id. homil. LXVII. de S. Droside. Tom. V. p. 991. (homil. LXX. p. 888. ed. Frf.) μαρτύρων θάνατος πιστῶν ἐστι παράκλησις, ἐκκλησιῶν παῤῥησία, χριστιανισμοῦ σύστασις, θανάτου κατάλυσις, ἀναστάσεως ἀπόδειξις, δαιμόνων γέλως, διαβόλου κατηγορία, φιλοσοφίας διδασκαλία, παραίνεσις τῆς ὑπεροψίας τῶν παρόντων πραγμάτων, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐπιθυμίας ὁδὸς, παραμυθία τῶν κατεχόντων ἡμᾶς δεινῶν, καὶ ὑπομονῆς πρόφασις, καρτερίας ἀφορμὴ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν ῥίζα, καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ.

(d) Ibid. p. 994. (p. 889. edit. cit.) ὅταν γὰρ ἴδῃς τούτους ἁπάσης καταφρονοῦντας τῆς ζωῆς, κἂν ἁπάντων ἀναισθητότερος ᾖς καὶ νωθρότατος, ὑψηλότερον δέξῃ φρόνημα, καὶ καταγελάσῃ τρυφῆς, ὑπερόψει χρημάτων, καὶ ἐπιθυμήσεις τῆς ἐκεῖ διατριβῆς· κἂν ἐν ἀῤῥωστίαις ᾖς, εἰς ὑπομονὴν ἀφορμὴν λήψῃ μεγίστην, τὰ τῶν μαρτύρων παθήματα· κἂν πενίᾳ πιέζῃ, κἂν ὁτιοῦν ἕτερον τῶν χαλεπωτάτων, πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἐκείνοις ἐπαχθεισῶν βασάνων βλέπων ἀρκοῦσαν ἕξεις παραμυθίαν τῶν κατειληφότων ἁπάντων δεινῶν· διὰ τοῦτο μάλιστα φιλῶ τῶν μαρτύρων τὰς μνήμας, καὶ ἀσπάζομαι πάσας μὲν, μάλιστα δὲ ὅταν γυναῖκες ἀγωνιζόμεναι τύχωσιν· ὅσῳ γὰρ τὸ σκεῦος ἀσθενέστερον, τοσούτῳ μείζων ἡ χάρις, τοσούτῳ λαμπρότερον τὸ τρόπαιον, τοσούτῳ περιφανεστέρα ἡ νίκη, οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως τῶν ἀθλητῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ οἷς ἐκράτησεν ὁ ἐχθρὸς, τούτοις ἑάλω νῦν· διὰ παρθένου γὰρ ἀπώλεσε πρώην τὸν Ἀδὰμ ὁ διάβολος, διὰ παρθένου μετὰ

vir-

virginem deinde CHRISTVS diabolum superauit: & ille gladius, quem ipse in nos exacuerat, caput draconis amputauit. Sæpe hunc insignem aphorismum repetit, quod honor martyrum [e] sit fortitudinem & virtutem eorum æmulari. Et frequenter TERTVLLIANI inculcat obseruationem, quod sanguis martyrum pulchras ecclesiæ plantas perenni irrigatione fœcundet [f]. *Sicut plantæ*, inquit alio loco [g], *rigatæ magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata, magis floret: & vexata, incrementa maiora sumit: neque horti aquis irrigati ita germinant & fœcundi sunt, vt ecclesiæ, si martyrum irrigentur sanguine.* Quam ob caussam veteres omnem eloquentiæ vim, ad martyrum constantiam & fortitudinem in festis eorum illustrandam, adhibebant, vt hoc ipso auditores suos ad imitationem tam magnorum tamque illustrium exemplorum inducerent.

§. VII.

Communio hisce diebus semper administrata.

ET quia, obseruante CHRYSOSTOMO [h], sanguis *CHRISTI*, quem ipse prius pro martyribus fudit, tot millia hominum ad vitam summa cum alacritate gaudioque pro caussa eius ponendam accinxerat, vt passionibus illius communicarent & morti eius conformes fierent: Idcirco hæ martyrum solle-

ταῦτα κατηγωνίσατο τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ ξίφος, ὅπερ ἦν ἠκονημένον αὐτῷ καθ' ἡμῶν, τοῦτο τὴν τοῦ δράκοντος ἀπέτεμε κεφαλήν.

(e) Chrysost. homil. XLVII. in Iulian. martyr. tom. I. p. 611. (p. 540. edit. Frf.) τιμὴ μαρτύρων οὐ τὸ παραγενέσθαι πρὸς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ζηλῶσαι τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν.

Homil. LXII. de martyr. tom. I. p. 696. edit. Francof. Τιμὴ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος.

(f) Homil. LXXIV. de martyrib. tom. I. p. 898. (p. 793. edit. Frf.) αἷμα διηνεκῶς τὰ καλὰ τῆς ἐκκλησίας ἄρδον φυτά.

(g) Homil. XL. in Iuuentin. & Maxim. tom. I. p. 547. (p. 484. edit. Francof.) καθάπερ τὰ φυτὰ ἀρδευόμενα αὔξεσθαι πέφυκεν· οὕτω καὶ ἡ πίστις ἡ ἡμετέρα πολεμουμένη μᾶλλον ἀνθεῖ, καὶ ἐνοχλουμένη πλεονάζει, καὶ οὐχ οὕτω τοὺς κήπους εὐθαλεῖς ἡ τῶν ὑδάτων ἀρδεία ποιεῖν εἴωθεν, ὡς τὰς ἐκκλησίας τῶν μαρτύρων τὸ αἷμα κτίζειν πέφυκε.

(h) Chrysost. homil. LXXIV. de martyr. tom. I. p. 899. (p. 713. edit. Frf.) δι' ἐκεῖνο τὸ αἷμα τοῦτο ἐῤῥευσεν· ἐξ οὗ γὰρ ἐνύγη ἡ πλευρὰ τοῦ δεσπότου, μυρίας ὁρᾷς λοιπὸν πλευρὰς νυττομένας· τίς γὰρ οὐ μεθ' ἡδονῆς ἀπεδύσατο πολλῆς πρὸς τοὺς ἀγῶνας τούτους, μέλλων κοινωνεῖν δεσποτικῶν παθημάτων, καὶ συμμορφοῦσθαι τῷ θανάτῳ Χριστοῦ; *Propter illum sanguinem* (Christi) *hic* (martyrum) *effluxit:* omni-

mnitates numquam finiebantur sine generali communione totius ecclesiæ, participantis benedicta corporis ac sanguinis *CHRISTI* symbola, quorum oblatio istiusmodi occasione semper celebrabatur. Hoc ex eodem discimus CHRYSOSTOMO, qui auditores suos ab intemperantia in hisce sollemnitatibus auocaturus, perpendere [*i*] eos iubet, „quam ridiculum sit, post „eiusmodi conuentum, post vigilias, post sacrarum auditionem „scripturarum, *post diuinorum participationem mysteriorum*, post spi„ritualem largitionem, virum aut mulierem totos dies in po„pinis transigentes videri„. Ratio argumenti eius nititur hoc supposito, quod eucharistiam in ecclesia antea acceperint, in celebranda martyrum memoria. Et hoc modo rem repræsentat SIDONIVS APOLLINARIS, quando de festo beati *Iusti*, martyris cuiusdam *Lugdunensis*, loquens [*k*] dicit, quod peractis per antegressam noctem vigiliis, ad horam tertiam (siue secundum horologium nostrum, ad nonam matutinam) denuo conuenerint, quum sacerdotes rem diuinam, hoc est, oblationem facerent seu consecrarent eucharistiam, quemadmodum IOANNES SAVARO id recte interpretatur.

§. VIII.

Et in hac distincta martyrum commemoratio facta, dicta oblatio siue sacrificium laudis & gratiarum actionis, pro illis Deo oblatum, & precatio pro generali consummatione & fausta resurrectione.

HOC tempore præcipue sollemniorem faciebant commemorationem martyrum in oblatione eucharistiæ, quæ quum esset sacrificium laudis & gratiarum actionis, Deo oblatum pro mirificæ fortitudinis eorum exemplo in subeunda propter

ex quo enim domini latus apertum est, sexcenta deinde latera effossa contueris. Quis enim non summa cum alacritate gaudioque sese ad agones istos ineundos dominicis passionibus communicaturus, & Christi morti conformis futurus accinget?

(*i*) Chrysost. homil. LIX. de martyr. tom. V. p. 779. (homil. LXII. p. 697. ed. Frf.) ἀνόητον ἡλίκος γέλως, μετὰ τοιαύτην σύνοδον, μετὰ παννυχίδας, μετὰ γραφῶν ἁγίων ἀκρόασιν, μετὰ μυστηρίων θείων κοινωνίαν, καὶ μετὰ πνευματικὴν χορηγίαν, ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν καπηλείῳ φαίνεσθαι διημερεύοντας.

(*k*) Sidon. lib. V. epist. XVII. Vid. infr. §. IX. sub litt. (q) in textu.

reli-

religionem morte, idcirco communiter dicebatur oblatio, siue sacrificium factum pro natalitiis martyrum. Ita apud TERTVLLIANVM [l] legimus: *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.* Similiter apud CYPRIANVM [m]: *Dies eorum* (martyrum), *quibus excedunt, adnotate, vt commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus.* Et paullo post: *Celebrentur heic a nobis oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum.* Sic rursus in alia epistola [n]: *Sacrificia pro eis semper, vt meministis, offerimus, quoties martyrum passiones & dies anniuersaria commemoratione celebramus.* Est quidem aliqua disputatio inter veteres, quid intelligendum sit per hæc sacrificia siue oblationes pro martyribus. AVGVSTINVS sacrificia tantum laudis pro gloriosis mortibus egregiisque exemplis eorum intelligi existimat. Et hæc sine dubio pars quædam fuit sacrificii, de quo loquuntur. Quando autem dicit [o], iniuriam esse pro martyre orare, quia martyres ad nonnullam perfectionem in hac vita peruenerint, nec precum ecclesiæ egeant: hoc cum generali consuetudine ecclesiæ conciliari non potest, quæ pro patriarchis, prophetis, apostolis ac martyribus orare solebat, vtpote considerans eos in statu quodam imperfectionis, quoad corpora eorum in sepulcris permanerent. Quod ipse apostolus agnoscit, quando Deum pro nobis potius quiddam prouidisse dicit, ne absque nobis consummarentur. Idcirco ecclesia credi potest per sacrificia & oblationes pro martyribus intelligere preces æque ac laudes & gratiarum actiones, vt ipsi & omnes fideles perfectam consummationem in futura vita per

(l) Tertull. de coron. milit. c. III.

(m) Cypr. epist. XXXVII. al. XII. p. 27. (p. 188. edit. Amsterd. MDCC.)

(n) Cypr. epist. XXXIV. al. XXXIX. p. 77. (p. 324. edit. cit.)

(o) Augustin. serm. XVII. de verbis apostol. tom. X. p. 132. (p. 343. edit. Basil. MDLXIX.) In patria nullus orandi locus erit, sed tantum laudandi. Quare orandi nullus locus erit? Quia nihil deest. Quod heic creditur, ibi videtur: quod heic speratur, ibi tenebitur, quod heic petitur, ibi accipitur. Perfectio tamen in hac vita nonnulla est, ad quam sancti martyres peruenerunt. Ideoque habet ecclesiastica disciplina, quod fideles nouerunt, quum martyres eo loco recitantur ad altare Dei, vbi non pro ipsis oretur, pro ceteris autem commemoratis defunctis oretur. *Iniuria est enim, pro martyre orare*, cuius nos debemus orationibus commendari. Certauit enim contra peccatum vsque ad sanguinem.

beatam resurrectionem obtineant. Ecclesiam vero aliquando sacrificium precum pro ipsis martyribus obtulisse, libro quodam superiore [*] plenius demonstrauimus. Adeoque plura hac de re hoc loco dicere nihil attinet.

§. IX.

Nox istiusmodi aliquam festiuitatem antecedens, communiter obseruata vt vigilia, cum psalmodia & precibus.

OBSERVANDVM autem est, ad hasce martyrum festiuitates sollemnibus cærimoniis & ritibus celebrandas, vigiliam nocte præcedente agi, eamque, perinde ac illam ante diem dominicam aliaque maiora festa, psalmodia, hymnis ac precibus ad lucem vsque matutinam duci consueuisse. Patet hoc ex CHRYSOSTOMI adhortatione ad populum in istiusmodi quadam festiuitate [p]: *Noctem conuertistis in diem* διὰ τῶν παννυχίδων τῶν ἱερῶν, *per sacras istas vigilias: nolite rursus diem in noctem per ebrietatem & crapulam ac meretricios cantus conuertere.* Similem in modum SIDONIVS APOLLINARIS, describens rationem celebrandi festum *Iusti*, episcopi quondam *Lugdunensis*, non solum ipsam diei istius obseruationem, sed præmissam quoque vigiliam enarrat: *Conueneramus,* inquit [q], *ad sancti sepulchrum: processio fuerat antelucana, sollemnitas anniuersaria, populus ingens sexu ex vtroque, quem capacissima basilica non caperet, & quamlibet cincta diffusis cryptoporticibus. Cultu peracto vigiliarum, quas alternante mulcedine monachi clericique psalmicines concelebrauerant, quisque in diuersa secessimus, non procul tamen, vtpote ad tertiam præsto futuri, quum sacerdotibus res diuina facienda,* hoc est, eucharistia consecranda, esset, tamquam die festo. Sic festiuitates martyrum perinde ac dies dominici semper cum vigilia capiebant initium.

(*) Lib. XV. cap. III. §. XVI. volum. VI. p. 330 -- 338.

(p) Chrysost. homil. LIX. de martyr. tom. V. p. 779. (homil. LXII. p. 697. edit. Francof.) ἐποιήσατε τὴν νύκτα ἡμέραν διὰ τῶν παννυχίδων τῶν ἱερῶν· μὴ ποιήσατε πάλιν τὴν ἡμέραν νύκτα διὰ τῆς μέθης, καὶ τῆς κραιπάλης, καὶ τῶν ᾀσμάτων τῶν πορνικῶν.

(q) Sidon. lib. V. epist. XVII.

§. X.

Communia conuiuia a ditioribus ad refocillandos pauperes his diebus instituta iuxta monumenta martyrum, donec propter abusum abrogarentur.

SOLEBANT etiam hisce diebus ditiores conuiuia liberalia pro pauperibus iuxta monumentum martyrum instituere. Quidam viri docti [r] existimant, hæc conuiuia per sacrificia & oblationes, quæ ad sepulchra martyrum factæ dicuntur, intelligi posse; & alii [s] eas solum intelligendas esse contendunt; quia vocabulum *natalitia* in propria sua significatione munera potius & dona, quæ homines in natalibus suis distribuere soliti sint, quam natales ipsos denotet. Vt ne autem hac de materia cum quopiam disputemus acutius, certum est, habuisse eos *συμπόσια* sua, siue conuiuia communia his diebus iuxta sepulchra martyrum. Vetustus auctor, qui nomine ORIGENIS [t] scripsit, hoc diserte adfirmat, quando ait: *Celebramus* (diem mortis) *religiosos cum sacerdotibus conuocantes, fideles vna cum clero, inuitantes adhuc egenos & pauperes, pupillos & viduas saturantes, vt*

(r) Caue *prim. christ.* par. 1. chap. 1. p. 204. edit. Anglican. (p. 169. edit. Germ. Lipf. MDCCXXIII.) *Von dieser gewohnheit zu beten, zu loben, und allmosen auszutheilen zur selbigen zeit, kam es eben her, daß nach diesem die altväter so oft von denen opfern und darbringung der geschencke geredet haben, so an martyr-tagen sind dargebracht worden. - - Tertullianus sagt oft hie und da: bey diesen jæhrlichen fest-tagen* opfern *wir für die, so dahin und verstorben seyn, zum gedæchtniß ihrer geburtstage. So oft (spricht Cyprianus) als wir bey jæhrlicher feierung den leidens-und sterbetag der martyrer begehen, so oft* opfern *wir für sie; und dergleichen redens-arten kommen nun gar oft bey denen altvætern vor. Woraus denn klærlich erscheinet, daß sie nichts anders dadurch verstanden haben, als ihre öffentlichen gebete, und daß sie Gott für die frömmigkeit, beständigkeit, und für die gute exempel ihrer martyrer gelobet haben; deßgleichen haben sie dadurch das heilige abendmahl verstanden, so dabey zugleich zum gedæchtniß des opfers Christi ausgespendet wurde; item ihr allmosen geben und liebes-wercke, deren iedwedes stück wol mit recht mag ein opfer genennet werden, wie es auch in der that also geschehen ist, und selbst von etlichen bescheidenen Catholicken also ausgeleget wird.*

(s) Hospin. de festis cap. III. p. 10. (p. 18. §. *Quæritur* &c. & pag. 19. edit. Geneu. MDCLXXIV.)
Iunius not. in Tertull. de coron. milit. c. III.

(t) Origen. in Iob. lib. III. p. 437. (p. 274. h. edit. Parif. MDCIV.)

fiat festiuitas nostra in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus, nobis autem efficiatur in odorem suauitatis in conspectu aeterni Dei. Idem dicit CONSTANTINVS [u]: *Sobria conuiuia celebrantur a multis tum ad mendicorum, tum ad eorum, qui patria & bonis exciderunt, inopiam subleuandam.* Ita CHRYSOSTOMVS [x] dissuasurus populo, ne ad diabolica properent conuiuia, quae in *Daphne*, suburbano quodam *Antiochiae*, fieri solebant, inter alia ait: *Quod si placeat voluptate persundi; quid iucundius hoc conuentu? quid theatro spirituali gratius, membris tuis, fratrum tuorum congressu? At etiam corporalis mensae vis fieri particeps: heic soluto conuentu licet iuxta martyrium sub ficu, vel vite diuersanti, etiam corpori recreationem indulgere & condemnatione conscientiam liberare. Martyr enim e propinquo spectatus, & quum sit vicinus, ipsique mensae adstet, voluptatem in peccatum effundi non finit; sed tamquam paedagogus aut pater optimus oculis fidei conspectus risum comprimit: indecoras voluptates circumcidit: lasciuos omnes insultus carnis tollit, quos illic non licet euadere. Quid ita? quia nimirum saltantium virorum chori die crastino suburbium occupabunt: at eiusmodi hominum conspectus saepenumero illum etiam, qui temperanter gerere se voluerit, sensim ad eiusdem turpitudinis imitationem impellit: ac tum maxime, quum in medio illorum diabolus adsuerit: adest enim a meretriciis cantilenis, a verbis obscenis, a diabolica pompa vocatus.* Ex quibus conuiuia illa

(u) Constantin. orat. ad sanctos c. XII. *σωφρονέστατα δὲ πολλῶν καὶ τὰ συμπόσια, πρὸς ἔλεον καὶ ἀνάκλησιν τῶν δεομένων ποιούμενα, καὶ πρὸς βοήθειαν τῶν ἐκπεσόντων.*

(x) Chrysost. homil. XLVII. in sanct. Iul. tom. I. p. 613. (p. 541. edit. Francof.) *εἰ δὲ βούλει καὶ τῆς τέρψεως ἀπολαῦσαι, τί τερπνότερον τοῦ συλλόγου τούτου; τί χαριέστερον τοῦ θεάτρου τοῦ πνευματικοῦ; τῶν μελῶν τῶν σῶν; τῆς τῶν ἀδελφῶν συνουσίας; ἀλλὰ καὶ σωματικῆς θέλεις τραπέζης μετασχεῖν; ἐνταῦθα ἔξεστι μετὰ τὸ λυθῆναι τὸν σύλλογον, τοῦ μαρτυρίου πλησίον ὑπὸ συκῆν ἢ ἄμπελον καταλύσαντι, καὶ τῷ σώματι χαρίσασθαι τὴν ἄνεσιν, καὶ τὸ συνειδὸς ἀπαλλάξαι καταγνώσεως· ὁ γὰρ μάρτυς ἐγγύθεν ὁρώμενος καὶ πλησίον ὢν καὶ παρεστηκὼς αὐτῇ τῇ τραπέζῃ, οὐκ ἀφίησι τὴν ἡδονὴν εἰς ἁμαρτίαν ἐκχυθῆναι· ἀλλ' ὥσπερ τις παιδαγωγὸς, ἢ πατὴρ ἄριστος τοῖς τῆς πίστεως ὁρώμενος ὀφθαλμοῖς κατασέλλει τὸν γέλωτα· περικόπτει τὰς ἡδονὰς τὰς ἀτόπους· τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς ἅπαντα ἀναιρεῖ, ἅπερ ἐκεῖ οὐκ ἔστι διαφυγεῖν· τίνος ἕνεκεν; ὅτι χοροὶ ἀνδρῶν αὔριον τὸ προάστειον καταλαμβάνουσιν· ἡ δὲ τῶν τοιούτων ὄψις καὶ τὸν βουλόμενον σωφρονεῖν ἄκοντα ὑπεξάγει πολλάκις πρὸς τὴν τῆς αὐτῆς ἀσχημοσύνης μίμησιν· καὶ μάλιστα ὅταν καὶ ὁ διάβολος μέσος ἐκείνοις παρῇ· καὶ γὰρ πάρεστιν ὑπὸ τῶν πορνικῶν ᾀσμάτων, ὑπὸ τῶν αἰσχρῶν ῥημάτων, ὑπὸ τῆς δαιμονικῆς πομπῆς καλούμενος.*

ma-

magna cum ſobrietate & grauitate tunc celebrata, & ex priſco ſcopo ſuo in vſum & beneficium pauperum potiſſimum inſtructa fuiſſe intelligimus. Et vt talia laudantur & commendantur a NAZIANZENO [y], THEODORETO [z], PAVLINO [a] & aliis, vtpote quæ re ipſa nihil erant aliud, quam iſta communia & ſollemnia conuiuia, *agapæ* dicta, & ex praxi apoſtolica deriuata, iam vero applicata ad feſtiuitates martyrum. Vt autem res optimæ hominum culpa ſæpe in vitia degenerant, ita laudatæ huic conſuetudini vſu venit. Alii enim ea abutebantur tamquam opportunitate gratificandi auaritiæ ſuæ, & turpis lucri cupidini: alii inde occaſionem captabant indul-

(y) Nazianz. carm. X. de diuerſis vitæ generibus. Tom. II. p. 80. fin.

> Οὐδ' ἱερὴν ἐπὶ δαῖτα γενέθλιον ἠὲ θανόντος,
> Η τινα νυμφιδίην σὺν πλεόνεσσι θέων.
> *Non* epulum natale *adiens cum pluribus, aut quod*
> *Funereum eſt, vel quod connubiale petens.*

(z) Theodoret. therapeutic. ſerm. VIII. (tom. IV. p. 605.) Οὗτοι πάντες, ζῶντες μὲν ἦσαν περίβλεπτοι, καὶ τοὺς βαρβάρους ἐνίκων καὶ μετὰ τὰς νίκας πομπὰς ἐπετέλουν καὶ ἑορτάς· ἐπειδὰν δὲ ἐτελεύτησαν, οὐδὲν τῶν πολλῶν διαφέρουσιν· οὔτε γὰρ τάφους ἔχουσιν ἐπισήμους, οὔτε δημοθοινίαις ἐτησίοις γεγαίρονται. *Hi omnes* (duces bellici), *quum viuerent, illuſtres conſpicuique erant, & barbaros vincebant & poſt victorias triumphos ducebant, ſollemnitateſque celebrabant: mortui autem a plebeiis nihil differunt. Neque enim conditi ſunt inſignibus monumentis, neque* annui epuli ſollemnitatibus honorantur. Et pag. 607. Ἀντὶ τῶν Πανδίων καὶ Διασίων καὶ Διονυσίων καὶ τῶν ἄλλων ὑμῶν ἑορτῶν, Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ Θωμᾶ καὶ Σεργίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Λεοντίου, καὶ Παντελεήμονος, καὶ Ἀντωνίου, καὶ Μαυρικίου, καὶ τῶν ἄλλων μαρτύρων ἐπιτελοῦνται δημοθοινίαι· καὶ ἀντὶ τῆς πάλαι πομπείας, καὶ αἰσχρουργίας, καὶ αἰσχρορρημοσύνης, σώφρονες ἑορτάζονται πανηγύρεις, οὐ μέθην ἔχουσαι, καὶ κῶμον, καὶ γέλωτα, ἀλλ' ὕμνους θείους, καὶ ἱερῶν λογίων ἀκρόασιν, καὶ προσευχὴν ἀξιεπαίνοις κοσμουμένην δακρύοις. *Pro Pandiis Diaſiiſque ac Dionyſiis, & aliis feſtis veſtris, Petri, & Pauli, & Thomæ, & Sergii, & Marcelli, & Leontii, & Panteleemonis, & Antonii, & Mauritii aliorumque martyrum ſollemnitates peraguntur & pro illa veteri pompa, turpique rerum ac verborum obſcœnitate, modeſtæ celebrantur feſtiuitates, non ebrietatem & iocos riſuſque exhibentes, ſed diuina cantica, ſacrorumque ſermonum auditionem, & preces laudabilibus lacrimis ornatas*

(a) Paulin. natal. Felic. VI. v. 8. ſeqq.

> *Concordate meis precor & complaudite fratres*
> *Carminibus*, caſtoque animos effundite luxu,
> *Gaudia ſancta decent & carmina caſta fideles.*

 gendi

gendi nocturnis gaudiis & saltationibus; alii tam vanæ mentis erant, vt ebrietates & luxuriosa conuiuia, istis temporibus celebrata, honorem martyrum interpretarentur. Quorum abusuum vltimus adeo inualuerat apud multitudinem, vt *Manichæi* inde occasionem arriperent vituperandi ecclesiam eamque calumniandi, tamquam quæ istiusmodi detestandas consuetudines in populo suo comprobaret adiuuaretque. Quæ etsi malitiosa erat & falsa criminatio, quod ad ipsam ecclesiam, quæ, quantum poterat, populum suum ab eiusmodi intemperantia auocare studebat, de populo tamen res omnino ita sese habebat, & manifestior erat, quam vt generatim de omnibus negari posset. Ideoque AVGVSTINVS respondens obiectioni, ex parte imputationem vt veram fateri cogitur. *Noui*, inquit [*b*], *multos esse sepulchrorum & picturarum adoratores: Noui, multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, super sepultos se ipsos sepeliant, & voracitates ebrietatesque suas deputent religioni. Nunc vos illud admoneo, vt aliquando ecclesiæ catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, quos & ipsa condemnat, & quos quotidie tamquam malos filios corrigere studet.* Et alio loco, eidem respondens criminationi, ait [*c*]; *Qui se in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis adprobari possunt, quum eos, si in domibus suis id faciant, sana doctrina condemnet? Sed aliud est, quod docemus, aliud quod sustinemus: aliud quod præcipere iubemur, aliud quod emendare præcipimur, & donec emendemus tolerare compellimur. Ambrosius* hanc intemperantiam feliciter correxit *Mediolani* [*d*], prohibendo omnia istiusmodi conuiuia in ecclesia. Et AVGVSTINVS hoc eius exem-

(*b*) Augustin. de morib. eccles. cathol. cap. XXXIV. tom. I. p. 331. (p. 774. edit. Basil. MDLXIX.)

(*c*) Augustin. contr. Faustum, lib. XX. c. XXI.
Vid Ambros. de Elia & ieiunio c. XVII. Quid obtestationes potentium loquor? Bibamus, inquiunt, pro salute imperatoris, & qui non biberit, sit reus indeuotionis -- Hæc vota ad Deum peruenire iudicant, sicut illi, qui calices ad sepulchra martyrum deferunt, atque illic in vesperam bibunt, & aliter se exaudiri posse non credunt. O stultitiam hominum, qui ebrietatem sacrificium putant: qui existimant, illos ebrietate placari, qui ieiunio passiones sustinere didicerunt.

(*d*) Vid. Augustin. confess. lib. VI. c. II. tot.

plum

plum adhibebat, ad perſuadendum *Aurelio* primati *Carthaginenſi* [*e*], vt auctoritate vtens ſua idem faceret in eccleſiis *Africanis*. Quo facto *Aurelius* canonem faciendum curabat in concilio tertio *Carthaginenſi* [*f*] in hanc ſententiam: *Vt nulli epiſcopi vel clerici in eccleſia conuiuentur, niſi forte tranſeuntes hoſpitiorum neceſſitate illic reficiantur. Populi etiam ab huiuſmodi conuiuiis, quantum fieri poteſt, prohibeantur.* Hoc iam ante prohibitum erat a concilio *Laodiceno* [*g*]: *Quod non oportet in locis dominicis, vel in eccleſiis eas, quæ dicuntur, agapas facere & in domo Dei comedere & accubitus ſternere.* Prohibitum quoque eſt poſtea a concilio ſecundo *Aurelianenſi* [*h*] in *Gallia*, in quo generalis regula data legitur huiuſmodi, *Ne quis in eccleſia votum ſuum cantando, bibendo vel laſciuiendo exſoluat: quia Deus talibus votis irritatur potius, quam placatur.* Alia praua conſuetudo obtinuit in *Gallia*, tempore regis *Clodouei* ſecundi, circa annum DCL, quando concilium primum *Cabillonenſe* habitum eſt, quod eam canone quodam [*i*] abolere adlaborabat. Per feſtiuitates nimirum martyrum & dedicationes baſilicarum mulieres ante baſilicas turpia quædam & obſcena cantica decantare ſolebant, dum diuino cultui debebant eſſe intentæ: Quas proinde repelli, &, ſi in peruerſitate iſta perſiſterent, cenſuris eccleſiæ ſubiici concilium illud iubebat. BASILIVS [*k*] alius abuſionis in hiſce feſtiuitatibus meminit, quæ erat nundinarum celebratio, hiſce temporibus

(*e*) Auguſtin. epiſt. LXIV. ad Aurel. tot.

(*f*) Concil. Carthagin. III. c. XXX.

(*g*) Concil. Laodic. c. XXVIII. *ὅτι ἐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τὰς λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τῦ Θεῦ ἐσθίειν καὶ ἀκκύβιτα στρωννύειν.*

(*h*) Concil. Aurel. II. c. XII.

(*i*) Concil. Cabill. I. c. XIX. Noſcitur valde eſſe indecorum, quod per dedicationes baſilicarum, vel feſtiuitates martyrum, ad ipſa ſollemnia confluentes chorus femineus turpia quædam & obſcena cantica decantare videntur, dum aut orare debeant, aut clericos pſallentes audire. Vnde conuenit, vt ſacerdotes loci talia a ſeptis baſilicarum, vel porticibus ipſarum, ac etiam ab ipſis atriis vetare debeant & arcere. Et ſi voluntarie noluerint emendare, aut excommunicari debeant aut diſciplinæ aculeum ſuſtinere.

(*k*) Baſil. regul. maior. quæſt. XL. *Ἀλλ' ἐδὲ τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις γινομένας ἀγορασίας οἰκείας ἡμῖν ὁ λόγος δείκνυσιν· ἐ γὰρ ἄλλε τινὸς ἕνεκεν ἐν τοῖς μαρτυρίοις, ἢ ἐν τοῖς περὶ αὐτὰ τόποις φαίνεσθαι ἐπιβάλλει χριστιανοῖς ἢ προσευχῆς ἕνεκ., καὶ*

et

et locis hoc quidem ſpecioſo titulo inſtitui ſolita, vt cibaria aliæque res hiſce feſtiuitatibus tanto melius apparari poſſent. At enim vero ille nundinationem iſtam, tamquam grande pietatis impedimentum, acriter reprehendit, quæ minime conveniat talibus ſollemnitatibus, quæ orandi & virtutes ſanctorum hominum commemorandi cauſſa celebrentur, & vt ad ſimilis fortitudinis æmulationem incitemur. Monet etiam iſtiuſmodi homines, cogitent, quanta olim ira exarſerit dominus in eos, qui circum templum vendendis emendiſque mercibus operam dando orationis domum in latronum ſpeluncam converterint. Plures abuſus & corruptiones per hanc ianuam in eccleſiam poſterioribus ſæculis irrepſerunt, vt inuocatio ſanctorum & martyrum, cultus reliquiarum, peregrinationes & viſitationes capſarum ſacrorum oſſium, & ſimiles ſuperſtitioſæ praxes; quæ vt purioribus eccleſiæ ætatibus proſus incognitæ fuerunt & illicitæ, ita noſtri non eſt inſtituti, eas hoc loco longius perſequi.

§. XI.

Quænam feſtiuitates in memoriam apoſtolorum celebratæ ſint.

QVAERI autem poteſt, Num certi dies in apoſtolorum & primorum diſcipulorum CHRISTI memoriam conſtituti fuerint. Ad quod reſpondeo, quod nulla ſit ratio dubitandi, quin, quotquot ex illis martyres fuerint, & de tempore & lo-

τῇ εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντας τῆς τῶν ἁγίων ὑπὲρ εὐσεβείας μέχρι θανάτου ἐνστάσεως πρὸς τὸν ζῆλον τὸν ὅμοιον προτραπῆναι, μεμνημένας τῆς φοβερωτάτης ὀργῆς τοῦ κυρίου, ὅτι καὶ πάντοτε, καὶ πανταχοῦ πρᾶος ὢν, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καθὼς γέγραπται, μόνοις τοῖς περὶ τὸ ἱερὸν πωλοῦσι καὶ ἀγοράζουσι τὴν μάστιγα ἐπανετείνετο, ὡς τῆς ἐμπορίας τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μεταποιούσης εἰς σπήλαιον λῃστῶν. *Verum enim vero neque nundinationes illæ, quæ in martyriis celebrari ſolitæ ſunt, conuenire nobis putandæ ſunt: neque enim vllam aliam ob cauſſam adeſſe decet chriſtianos in martyriis, aut iſtis contigua loca inuiſere, quam orandi cauſſa & vt conſtantia ſanctorum admoniti, in qua illi, ne pietatem amitterent, ad necem vſque fortiter perſeuerarunt, ipſi quoque ad ſimilis fortitudinis æmulationem incitentur. Nimirum memoria tenendum eſt illud, quam terrifica & formidabili ira olim exarſerit dominus, qui, quum ſemper & vbique manſuetus & humilis corde fuiſſet, in eos tamen ſolos flagellum intendit, qui circum templum vendendis emendiſque cibis operam dabant, quippe quaſi nundinatio illa orationis domum in latronum ſpeluncam converteret.*

co paſſionis eorum conſtiterit, anniuerſariam habuerint commemorationem inter reliquos martyres, ad minimum ab eo inde tempore, quo feſtiuitates martyrum in eccleſia obſeruari cœptæ ſunt. Sic martyrium *Petri* & *Pauli* apoſtolorum *Romæ* obſeruatum eſt vel III kalendas *Iulias*, vel VIII kalendas *Martias*: Eſt enim de die controuerſia inter IOANNEM PEARSONIVM [*l*] & ANTONIVM PAGIVM [*m*], nec iſtam controuerſiam inter eos dirimere mihi ſumo. In confeſſo autem apud vete-

(*l*) Pearſ. annal. Cypr. an. CCLVIII. p. 63. (p. 50. edit. Bell. Amſtelod. MDCC.) Huius obſeruationis vtilitas diem reſpicit, quo ſacta eſſe dicitur translatio, nempe tertium kalendas Iulii; quo die vulgo putant eos apoſtolos paſſos eſſe, contra veterum ſententiam, qui vltimo Neronis anno eorum martyrium adſcribunt. Vltimo enim Neronis anno, viceſimo nono Iunii pati non potuere, quia ipſe Nero ſexto die Iunii periit. Sed ſi alio die depoſitio facta eſt, alio translatio, quam ſequuta eſt poſtea ſollemnitas; ſalua erit veterum ſententia. Et ſane ante Pſeudo-Iſidori ætatem, ante geſta pontificalia, natalibus SS. apoſtolorum Petri & Pauli alius dies adſignabatur. Nam Polemius Syluius in laterculo ſuo ſacra profanaque feſta continente, A. D. CCCCXLIX euulgato, hæc habet, *VIII kal.* (Martii) *depoſitio SS. Petri & Pauli.* De qua varietate alibi latius a nobis diſputatum eſt.

(*m*) Pagi critic. in Baron. an. CCLVIII. §. III. Nihil a Sixto in ſuo pontificatu geſtum reperimus, niſi quod in indiculo depoſitionis martyrum habetur: *Tertio kalendas Iulii Petri in catacumbas, & Pauli Oſtienſe, Tuſco & Baſſo coſſ.* Bucherius, quum hoc arcanum non intelligeret, ſcripſit in margine: *Neſcio, quid heic ſibi velint hi conſules, forte aliunde luxati.* Verum non de ſanctorum apoſtolorum paſſionis, ſed de translationis tempore heic agitur. Idem habet geſtorum pontificalium auctor, ſed pontifices permutauit, vt ſæpe ſolet, & pro Sixto Cornelium poſuit, indeque Pſeudo-Iſidorus eamdem hiſtoriam fictitiæ Cornelii epiſtolæ inſeruit. Caius, qui circa annum Chriſti CC ſcripſit, tradit, apoſtolorum tropæa tunc temporis in Vaticano & Oſtienſi adſeruata fuiſſe. Heic igitur tropæa in catacumbas tranſtuliſſe videtur Sixtus, magis in dies ſæuiente perſecutionis ardore, vt ibi tutius ſtationes haberi poſſent. Ita recte Pearſonius, qui ſubiungit: *Huius obſeruationis vtilitas* cet. vid. ſub litt. anteced. (*l*). Hæc Pearſonius, cuius librum, in quo de ea varietate agit, non vidi. Verum enim vero obſeruatio hæc vaniſſima. Petrus enim non vltimo Neronis anno, ſed vndecimo martyrium ſubiit, vt ſuo loco demonſtraui, eiusque natale die viceſimo nono Iunii celebratum. Sed quia translationes ſanctorum eo ſæpe die, quo ad Deum migrarunt, vel celebantur, fieri ſolitæ erant, is dies a Sixto ad eam translationem faciendam electus quod etiam in S. Vrbani papæ translatione præſtitum fuiſſe anno CCXXXI notauimus. Neque refert, quod in Laterculo Syluii legitur. Hinc enim tan-

 res

res æque ac recentiores est, ambos vno eodemque tempore *Romæ* in persecutione *Neronis* martyrium subiisse. Demonstrat hoc EVSEBIVS [n] e CAIO ROMANO, TERTVLLIANO, ORIGENE & DIONYSIO episcopo *Corinthiorum*, qui *Petrum* cruci suffixum, *Paulum* vero capite truncatum esse, eorumque tropæa siue monumenta, alterius quidem in *Vaticano*, alterius autem in *via Ostiensi* conspici dicit, donec *Xystus* pontifex ea in

tum inferendum, aliam SS. apostolorum translationem, quæ etiam depositionis nomine ab antiquis designatur, in festo cathedræ S. Petri factam esse. Nam VIII kalendas Martii cathedram S. Petri, non vero natalem eius celebratum fuisse, certum sit ex indiculo depositionis martyrum, laterculo Syluii antiquiore; in eo enim legitur: *Octauo kalendas Martii, natale Petri de cathedra;* vbi vides, etiam natalis nomen cuilibet festo attributum fuisse.

(n) Euseb. lib. II. c. XXV. Παῦλος δὴ ἂν ἐπ' αὐτῆς Ρώμης τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι, καὶ Πέτρος ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται· καὶ πιστοῦταί γε τὴν ἱστορίαν, ἡ Πέτρου καὶ Παύλου εἰς δεῦρο κρατήσασα ἐπὶ τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις· οὐδὲν δ' ἧττον καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνήρ, Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρῖνον Ρωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπον· ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύγας προϊσταμένῳ γνώμης ἐγγράφως διαλεχθείς, αὐτὰ δὴ ταῦτα περὶ τῶν τόπων, ἔνθα τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκηνώματα κατατέθειται, φησίν· ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι· ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανόν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὠστίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν· ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, Κορινθίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ρωμαίοις ὁμιλῶν, ὧδε πως παρίστησιν· ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας, τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ρωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε· καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς, ὁμοίως ἐδίδαξαν· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ιταλίαν ὁμόσε διδάξαντες, ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν. *Paulus quidem Romæ capite truncatus, Petrus autem cruci suffixus fuisse eodem* (Nerone) *regnante, traduntur. Quam quidem narrationem abunde confirmant Petri Paulique nomine insignita monumenta, quæ in vrbis Romæ cœmiteriis etiamnum visuntur. Sed & Caius quidam vir catholicus, qui Zephyrini Romanæ vrbis episcopi temporibus floruit, in eo libro, quem scripsit aduersus Proculum patronum sectæ Cataphrygarum, de loco, in quo prædictorum apostolorum sacra corpora deposita sunt, ita loquitur. Ego vero, inquit, apostolorum tropæa possum ostendere. Nam siue in Vaticanum, siue ad Ostiensem viam pergere libet, occurrent tibi tropæa eorum, qui ecclesiam illam fundauerunt. Porro ambos vno eodemque tempore martyrium subiisse, Dionysius Corinthiorum episcopus ad Romanos scribens testatur his verbis: Ita & vos, inquit, tanta admonitione vestra, sementem, quæ Petri ac Pauli satione succreuerat, Romanos scilicet & Corinthios, simul commiscuistis. Ambo enim illi in vrbem nostram Corinthum ingressi, sparsa doctrinæ euangelicæ semi-*

cata-

catacumbas, vt vetuſtus *indiculus depoſitionis martyrum* vocat, maioris ſecuritatis gratia, feruente adhuc perſecutione, transferret. Et hinc eſt, quod HIERONYMVS [o] dicit, quod, dum eſſet *Romæ* puer, & liberalibus ſtudiis erudiretur, ſolitus ſit cum ceteris eiuſdem ætatis & propoſiti, diebus dominicis ſepulchra apoſtolorum & martyrum circuire. Vt adeo, quum *Petrum* & *Paulum Romæ* martyrium ſubiiſſe indubitatum ſit, dubitari haud debeat, quin eorum feſtiuitates priſcis temporibus illic & alibi, quemadmodum ceteræ feſtiuitates martyrum, obſeruatæ fuerint. Idem quoque de reliquis apoſtolis omnibus concludi poteſt, qui martyrium in diuerſis, vbi euangelium prædicarunt, regionibus paſſi ſunt.

§. XII.

De feſto innocentum.

PRAETEREA vetus eccleſia feſtum celebrabat in memoriam infantium, non multo poſt natum *CHRISTVM* ab *Herode* interfectorum. De his loquens CYPRIANVS [p] ait: *CHRISTI natiuitas a martyriis infantium ſtatim cœpit, vt ob nomen eius, a bimatu & infra qui fuerant, necarentur. Aetas, nec dum habilis ad pugnam, idonea exſtitit ad coronam; vt appareret, innocentes eſſe, qui propter Chriſtum necantur, infantia innocens ob nomen eius occiſa eſt. Oſtenſum eſt, neminem eſſe a periculo perſequutionis immunem, quando & tales martyria fecerunt.* In eamdem ſententiam HILARIVS [q] *Bethlehem* martyrum ſanguine redundaſſe, eoſque in æternitatis

ne nos inſtituerunt; & in Italiam ſimul profecti, quum vos ſimiliter inſtituiſſent, eodem tempore martyirum pertulerunt. Id. libr. III. c. I. Ὃς (Πέτρος) ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν· τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν -- καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος· ταῦτα Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται. *Qui* (Petrus) *ad extremum Romam veniens, crucifixus eſt capite deorſum demiſſo: ſic enim vt in cruce collocaretur, orauerat. De Paulo iam quid attinet dicere? qui -- poſtremo Romæ ſub Nerone martyrio perfunctus eſt. Hæc Origenes in tertio volumine expoſitionum in geneſin diſertis verbis commemorat.*

(o) Hieron. comment. in Ezech. cap. XL. p. 636. (p. 455. edit. Pariſ. MDCXLIII.)

(p) Cypr. epiſt. LVI. al. LVIII. ad Thibaritanos p. 123. (p. 257. edit. Amſtel.)

(q) Hilar. in Matth. cap. I. p. 613. edit. Pariſ. MDCXCIII. Poſt iudæorum inſectationem & in exſtinguendo eo profanæ plebis adſenſu, Chriſtus ad gentes inaniſſimis religionibus deditas tranſit: & iudæam relinquens, igno-

profectum per martyrii gloriam elatos esse, dicit. Ita quoque AVGVSTINVS [r], *Moriuntur*, inquit, *paruuli pro CHRISTO nescientes, parentes plangunt martyres morientes. Nec dum loquuntur & Christum confitentur. Præstitit eis Christus, vt pro Christo morerentur, præstitit, vt suo sanguine ab originali peccato diluerentur.* Similiter PRVDENTIVS in carmine quodam eorum laudes celebrat in hunc modum [s]:

Saluete, flores martyrum,
Quos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit,
Ceu turbo nascentes rosas.
Vos prima Christi victima,
Grex immolatorum tener
Aram ante ipsam simplices
Palma & coronis luditis.

CHRYSOSTOMVS [t] eadem erat sententia, quando infantibus cædem istam nihil obfuisse, sed eos ad tranquillissimum tutissimumque portum tanto celerius euexisse, contendit. Et auctor *operis imperfecti* sub nomine CHRYSOSTOMI [u], de *Herodis* loquens crudelitate in infantes, *Omnibus*, inquit, *vitam aeternam præstitit propter vnum;* intelligens, quod eos omnes fecerit martyres caussa *CHRISTI*, cuius de cæde inter eos cogitauerat. Ante hosce omnes IRENAEVS [x] ait: *Propter hoc & pueros*

---

ranti eum sæculo colendus insertur, *Bethlehem*, id est iudæa, *martyrum sanguine redundante.* ---- Non enim non erant ii, qui mortui putabantur; in æternitatis enim profectum per martyrii gloriam efferebantur.

(r) Augustin. de symbolo lib. III. cap. IV. tom. IX. p. 303. (p. 1123. 1124. edit. Basil. MDLXIX.) It. epist. XXVIII. ad Hieron. vid. sub litt. seq. (a). Id. de liber. arbitrio lib. III. c. XXIII. Non frustra etiam infantes illos, qui, dum dominus Iesus Christus necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honorem martyrum receptos commendat ecclesia, cetera.

(s) Prudent. cathemerin. hymn. XII. de epiphania, v. 13?. seqq. (p. 80. edit. Halens. MDCCIII.)

(t) Chrysost. homil. IX. in Matth. p. 23. (p. 101. edit. Francof.) *τί τοίνυν ἐβλάβη τὰ παιδία ἀναιρεθέντα ἐπὶ ὑποθέσει τοιαύτῃ, καὶ πρὸς τὸν ἀκύμαντον ταχέως ἀπενεχθέντα λιμένα; Quid igitur obfuit in tali caussa paruulis interemtis, & ad tranquillissimum & tutissimum portum celeriter euectis?*

(u) Opus imperfect. in Matth. II. p. 780.

(x) Iren. lib. III. c. XVIII.

(scil.

(scil. innocentes) *eripiebat, qui erant in domo Dauid, bene sortiti illo tempore nasci, vt eos praemitteret in suum regnum; ipse infans quum esset, infantes hominum martyres parans, propter Christum, qui in Bethlehem natus est Iudae, in ciuitate Dauid interfectos, secundum scripturas.* LEO [y] pontifex *Romanus* & FVLGENTIVS in eumdem modum de illis loquuntur, tamquam martyribus, qui passionis *CHRISTI* consortes facti mortem pro ipso pertulerint inscii, & priusquam eum potuerint confiteri coram hominibus.

ORIGENES autem paullo vlterius progreditur, eosque non solum primitias martyrum appellat, sed eorum quoque memoriam semper in ecclesiis celebrari [z] dicit, secundum ordinem sanctorum, vt primorum pro domino occisorum. Et AVGVSTINVS plus vice simplici [a] dicit, quod ecclesia eos

(y) Leo serm. VII. in epiphan. p. 33. (biblioth. patr. tom. VII. p. 1010. f. edit. Lugd. MDCLXXVII. Ad hanc vos similitudinem paruulorum mysterium hodiernae festiuitatis inuitat, & hanc vobis humilitatis formam adoratus a Magis puer saluator insinuat, qui vt imitatoribus suis quid gloriae pararet, ostenderet, *ortus sui tempore editos martyrio* consecrauit, vt in Bethlehem, vbi Christus natus est, geniti per communionem aetatis consortes fierent passionis.

Fulgent. homil. IV. de epiphania & innocentibus p. 541. (p. 810. edit. Basil. MDCXXI. 8uo.) Non solum istum puerum (Iesum) non inuenisti; sed nec illis pueris aliquid nocuisti; immo inscius, quod illis proderat, hoc egisti. Per saeuitiam quippe tuam *sancti sunt martyres*; qui per infantiam suam fuerant innocentes; quando per gratiam huius pueri pro eo meruerunt mori; priusquam eum possent coram hominibus confiteri. Iste itaque puer, qui mundum creauit, qui mundum regit, qui omnia, quaecumque vult, facit, qui cuncta mirabili atque inseparabili ordine disponit, hoc ordinauit, hoc egit, vt per tuam inuidiam furiosam *illi pueri mortem susciperent pretiosam:* & quod eis ad salutem tuam praestare non posses amicus, hoc ad damnationem tuam faceres inimicus. Ad hoc ergo te permisit infantes occidere, vt illos de te faceret triumphare. Te ergo permisit ad nequitiam, *illos perduxit ad palmam.*

(z) Origen. homil. III. de diuersis tom. II. p. 436. (p. 232. g. edit. Paris. MDCIV.) Horum & memoria semper, vt dignum est, in ecclesiis celebratur, secundum integrum ordinem sanctorum, vt primorum martyrum, pro domino occisorum & vt ipsa Bethleem primitias domino martyrum, in qua natus est ipse saluator, obtulisse videatur.

(a) Augustin. de libero arbitrio lib. III. c. XXIII. tom. I. p. 29. vid. sub anteced. litt. (r) pag. 156. Item epist. XXVIII. ad Hieron. p. 106. edit. Basil. MDLXIX. Non frustra etiam infantes illos, qui, quum dominus noster Iesus Christus

in honorem martyrum receperit. Quod videtur arguere, peculiare aliquod festum eorum commemorationi fuisse adsignatum. Vtrum vero initio id fuerit festum ab epiphania distinctum, an potius eodem die celebratum sit, res est in vtramque partem disputabilis: Quia PRVDENTIVS, FVLGENTIVS & LEO de innocentibus paruulis hoc solum die, non vlla occasione alia, loquuntur.

§. XIII.

De festo Maccabæorum.

PORRO autem obseruandum est, antiquis temporibus non solum martyrum christianorum, sed quorumdam etiam celebriorum in veteri testamento dies festos agitari consueuisse. Huiusmodi erat festum septem *Maccabæorum*, quorum fortitudo, quam in opponendo sese tyranno *Antiocho Epiphani* & moriendo pro lege iudaica ostenderunt, generatim per vniversam ecclesiam christianam sollemniter sæculo quarto commemorata esse videtur, circa quam tempestatem sexcentos panegyricos de illis habitos inuenias. In CHRYSOSTOMO [*b*] tres reperiuntur homiliæ, hac occasione recitatæ, in quibus de eorum festo loquitur, tamquam cum insolita populi frequentia celebrato *Antiochiæ*. Christianos heic basilicam habuisse, nomine *Maccabæorum* appellatam, auctor est AVGVSTINVS [*c*]. Et hic ipse duos sermones [*] habet in eorum sollemnitatem recitatos, in quibus eos re ipsa christianos martyres fuisse demonstrat. Vnde eorum festum in ecclesiis *Africanis* sollemniter celebratum fuisse apparet. Nam primum sermonem hisce verbis exorditur: *Istum diem vobis sollemnem gloria Maccabæorum fecit.* GREGORIVS NAZIANZENVS sermonem in eamdem sollemnitatem habet, in quo ait [*d*]: *Maccabæorum no-*

necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honorem martyrum receptos commendat ecclesia.

(*b*) Chrysostom. homil. XLIV. XLIX. & L. tom. I.

(*c*) Augustin. homil. CIX. de diuersis tom. X. p. 585. (homil. CCC. tom. V. opp. p. 1221. edit. Monachor. Benedictin. Paris MDCLXXXIII.) Sanctorum Maccabæorum basilica esse in Antiochia prædicatur: in illa scilicet ciuitate, quæ regis ipsius persecutoris nomine vocatur.

(*) Homil. CIX. CX. (homil. CCC. CCCI. edit. cit. monach. Benedictin.)

(*d*) Nazianz. orat. XXII. de Maccabæis tom. I. p. 397. τούτων (Μακκαβαίων) ἡ

mine

mine diem hunc festum agitamus, qui, quamquam apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt, qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum praestiterunt. Similes sermones inter eos, qui a *Gaudentio* episcopo BRIXIENSI [e], EVSEBIO EMISENO [f] & LEONE [g] episcopo *Romano* habiti sunt, inuenimus. Quod aperte indicat, fuisse hoc festum magni nominis per vniuersam ecclesiam. Cuius rei ratio a GREGORIO NAZIANZENO redditur, quod omnino admirabiles fuerint in actionibus suis, immo certo respectu magis admirabiles, quam martyres, qui post natum Christum mortem pro diuina religione oppetiere. *Qui ante Christi passiones*, inquit [†], *martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, eiusque mortem nostrae salutis caussa susceptam ad imitandum propositam habuissent? Nam qui sine huiusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, an non multo fortiores se praebuissent, si cum exemplo periculum adire ipsis contigisset?* Quam ob caussam hoc festum in tota *CHRISTI* ecclesia fuit celebratum, quo autem die, non habeo dicere, nisi quod in martyrologio *Romano* kalendis *Sextilis* illud adsignetur.

§. XIV.

De generali omnium martyrum festiuitate.

EST autem aliquid, quod propius ad hasce martyrum festiuitates spectat: Quod, quum earum multitudo magna admodum esset, nec ecclesia quaelibet particularis eas singulatim posset obseruare, ideo visum fuerit, vnum quemdam diem sollemnem generali omnium martyrum commemorationi praestituere. Hic dies quidam erat non multo post pentecosten,

παρῆσα πανήγυρις, ἡ παρὰ πολλοῖς μὲν τιμωμένων, ὅτι μὴ μετὰ χριστὸν ἡ ἄθλησις· πᾶσι δὲ τιμᾶσθαι ἀξίων, ὅτι περὶ τῶν πατρίων ἡ καρτερία.

(e) Gaudent. serm. XV. de Maccabaeis.

(f) Euseb. Emisen. hom. de iisdem.

(g) Leo serm. LXXXII. de septem Maccabaeis p. 81. Valerian. homil. XIIX. de Maccabaeis, ibid. p. 749.

(†) Nazianz. ibid. καὶ οἱ πρὸ τῶν χριστοῦ παθῶν μαρτυρήσαντες, τί ποτε δράσειν ἔμελλον μετὰ χριστὸν διωκόμενοι, καὶ τὸν ἐκείνου ὑπὲρ ἡμῶν μιμούμενοι θάνατον; οἱ γὰρ χωρὶς ὑποδείγματος τοιοῦτοι, τοσοῦτοι τὴν ἀρετήν, πῶς οὐκ ἂν ὤφθησαν γενναιότεροι, μετὰ τοῦ ὑποδείγματος κινδυνεύοντες;

quem-

quemadmodum ex homilia quadam CHRYSOSTOMI [b], hac occasione habita, discimus, vbi ait: *Nondum septem dierum elapsus est numerus, ex quo sacram pentecostes sollemnitatem celebrauimus, & nos rursus martyrum chorus adsequutus est, vel martyrum castra potius & exercitus, nibilo minor illis angelorum castris, quæ patriarcha Iacob vidit, sed æmulus illis & æqualis.* Hæc igitur vel illa dies videtur fuisse, quam nos *dominicam trinitatis* vocamus, vel alia quædam dies isti proxima. *Græci* enim hanc vocant κυριακὴν τῶν ἁγίων, *dominicam omnium sanctorum*, quemadmodum LEO ALLATIVS [i] ex *synaxario* CALLISTI demonstrat & LEONE SAPIENTE, qui orationem habet in hanc diem, inscriptam *in vniuersæ terræ sanctos vniuersos.* Nomen *dominicæ trinitatis* recentioris tantum vsus est. Veteribus non fuit istiusmodi festum, quia singuli dies dominici sacrosanctæ trinitati festi habebantur. GVILIELMVS DVRANDVS [k] *Gregorium IV*, qui pontificatum *Romæ* tenuit circa annos *CHRISTI* DCCCXXXIV. primum instituisse

(b) Chrysostom. homil. LXXIV. de martyribus totius orbis, tom. I. p. 895. (p. 789. edit. Francof.) Εξ ἃ τὴν ἱερὰν πανήγυριν τῆς πεντηκοστῆς ἐπετελέσαμεν, ἔπω παρῆλθεν ἡμερῶν ἑπλὰ ἀριθμὸς, καὶ πάλιν κατέλαβεν ἡμᾶς μαρτύρων χορὸς, μᾶλλον δὲ μαρτύρων παρεμβολὴ, καὶ παράταξις, τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ πατριάρχης εἶδεν Ιακὼβ, κατ' ἐδὲν ἔσα χείρων, ἀλλ' ἐφάμιλλος αὐτοῖς καὶ ἴση.

(i) Allat. de hebdomad. & dominicis Græcor. n. XXXI. Post pentecosten sequuntur hebdomades & dominicæ, quæ Matthæi, quod in illis euangelium Matthæi per sectiones inter officia legatur, dicuntur; nec a præcedente dominica, sed subsequente, numerantur. Feria itaque secunda & tertia proximæ dominicæ pentecostes erunt feriæ primæ hebdomadis; quia dominica proxime sequens erit *prima post pentecostem* apud Latinos, apud Græcos erit πρώτη τῦ Ματθαίε *prima Matthæi.* τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, κυριακῇ μετὰ τὴν πεντεκοστὴν, τὴν τῶν ἁπανταχῦ τῆς οἰκεμένης, inquit Callistus in synaxario, ἐν Ασίᾳ, Λιβύῃ, καὶ Ευρώπῃ, Βορρᾶτε καὶ Νότῳ ἁγίων πάντων ἑορτὴν ἑορτάζομεν. *Eadem die dominica post pentecosten vbique per vniuersam terram exsistentium, siue in Asia, siue in Libya, siue Europa, Austro atque Septemtrione, sanctorum omnium diem festum celebramus.* Edita est oratio Leonis imperatoris, κυριακῇ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν εἰς τὰς ἁπανταχῦ γῆς ἁγίες πάντας, ὅτε τὸν ἀλάστορα τῦ γένες οἰκείοις ἄθλοις κατέβαλον, καὶ ἡ παγκόσμιος ἐκκλησία τέτες τιμᾷ. *Dominica post pentecosten in vniuersæ terræ sanctos vniuersos, quando generis nostri aduersarium suis in certaminibus prostrauerunt & vniuersalis Dei ecclesia illos honorat.*

(k) Durand. rational. lib. VII. c. XXXIV.

ait,

ait, vt *festum trinitatis* & angelorum celebraretur. POTHO (*l*) autem, *Prumiensium* presbyter, qui floruit circa annos domini MCLII. haud diu ante hæc tempora hanc a monachis sollemnitatem institutam esse, statuit. Ex decreto etiam *Alexandri III* apparet, *Romæ* ipsius quidem tempore, hoc est an. MCLXXIX hoc festum non esse obseruatum. Verba eius hæc sunt (*m*): *Festiuitas S. trinitatis, secundum consuetudinem diuersarum regionum, a quibusdam consueuit in octauis pentecostes, ab aliis in dominica prima ante aduentum domini celebrari. Ecclesia siquidem Romana in vsu non habet, quod in aliquo tempore huiusmodi celebret spiritualiter festiuitatem, quum singulis diebus Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, & similia dicantur, ad laudem pertinentia trinitatis.* Vt adeo, quando festum trinitatis veteribus plane ignotum fuit sub hac speciali appellatione, probabilissimum sit, fuisse hunc diem, in quo omnium totius orbis martyrum commemoratio facta sit, vti inscriptio homiliæ CHRYSOSTOMI habet. Quando enim vasta martyrum multitudo erat, fieri non poterat, vt singulis martyribus singuli dies adsignarentur. Ideoque vnaquæque ecclesia suorum ipsius martyrum celebrabat dies, (qui sæpe duo vel tres (*n*) in vna eademque hebdomade occurrebant) & vnum sollemnem diem addebat in commemorationem omnium. Qua de re non habeo, quod specialius obseruem, nisi quod veteres hoc die plerumque omnem oratoriam vim dicendi (qua multi eorum longe excellebant) adhibuerint in descri-

(*l*) Potho de statu domus Dei lib. III. ap. Hospin. de festis p. 73. (p. 113. edit. Geneuens. MDCLXXIV.) Miramur satis, quid visum fuerit *hoc tempore* quibusdam monasteriis, mutare colorem optimum, nouas quasdam inducendo celebritates. Numquid patribus doctiores aut deuotiores sumus? Superba mente præsumimus, quidquid ipsorum in talibus prudentia præteriuit. Neque vero noui in huiusmodi aliquid inuenire possumus, quod eorum quiuerit diligentiam præteriisse. Quæ igitur ratio hæc festa celebranda nobis induxit? Frustra videlicet *S. Trinitatis*, & festum transfigurationis domini &c.

(*m*) Decretal. Gregor. lib. II. tit. IX. de feriis cap. II. Vid. Microlog. de obseruat. ecclesiast. cap. LX. tot. (in bibliothec. patr. tom. XVIII. p. 489. 490. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

(*n*) Vid. Chrysostom. homil. XL. in Iuuentin. tom. I. p. 546. (p. 484. ed. Francof.) Theodoret. serm. VIII. de martyr. tom. IV. p. 605. Vid. lib. XIII. c. IX. §. V. sub litt. (k vol. V. p. 294. 295.

bendis paſſionibus, & prædicanda gloria harum victoriarum & tropæorum, quibus tam frequenter tamque admirabiliter potiti fuerant martyres. Elegantiſſima ſunt verba CHRYSOSTOMI, quæ in homilia quadam in iſtam ſollemnitatem habet [o], quibus hoc caput de feſtiuitatibus martyrum finiemus. *Ne doleamus*, inquit, *quod mortales redditi ſimus, ſed gratias agamus, quod martyrii ſtadium nobis ſit a morte reſeruatum, & ab interitu præmiorum materiam acceperimus, vnde & certaminum occaſionem nacti ſumus. Vides ſapientiam Dei, quo pacto maximum illud malorum caputque calamitatis, quod inuexit diabolus, mortem inquam, eam in honorem gloriamque noſtram conuertit, ac per hanc ipſam athletas ad martyrii brabia deduxit? Diabolus inuexit, vt perderet, & ad terram reductis ſpem ſalutis omnem praſcinderet. Chriſtus autem id arreptum immutauit, & in cælum nos rurſus per ipſum introduxit. Heic vt in aliis prœliis binæ ſunt acies, vna quidem martyrum, altera vero tyrannorum. Ac tyranni quidem armati ſunt; martyres autem nudo pugnant corpore; ſed a nudis tamen, non ab armatis, victoria reportatur. Quis non obſtupeſcat, quando is, qui virgis cæditur, cædentem vincit, & vinctus ſolutum, exuſtus vrentem, & qui moritur interficientem? Vides, vt hæc illis terribiliora ſint? Nam illa quidem quamquam formidabilia ſunt, tamen ex ordine naturæ fiunt: hæc autem exſuperant naturam omnem rerumque omnem conſequentiam: vt intelligas, diuinæ gratiæ accepta ferenda eſſe, quæ heic cum laude præſtantur.* Ita veteres martyres ſuos iuſtis

(o) Chryſoſtom. homil. LXXIV. de martyr. totius orbis. Tom. I. p. 896. (p. 792. edit. Francof.) ὥστε μὴ ἀλγῶμεν, ὅτι ἐγενόμεθα θνητοὶ, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν, ὅτι ἀπὸ τῦ θανάτυ ἀνεῴχθη ἡμῖν τὸ στάδιον τῦ μαρτυρίυ· ἀπὸ τῆς φθορᾶς ἐλάβομεν ὑπόθεσιν τῶν βραβείων· ἐντεῦθεν ἔχομεν ἀφορμὴν τῶν παλαισμάτων· ὁρᾷς σοφίαν Θεῦ· πῶς τὸ μέγιστον τῶν κακῶν, τὸ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας συμφορᾶς, ὅπερ εἰσήγαγεν ὁ διάβολος, τὸν θάνατον λέγω, τῦτον εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ἡμετέραν μετέβαλε, διὰ τύτυ πρὸς τὰ τῦ μαρτυρίυ βραβεῖα τὰς ἀθλητὰς ἄγων· --- ἐκεῖνος εἰσήγαγεν, ἵνα ἀπολέσῃ, καὶ πρὸς τὴν γῆν ἐπαναγαγὼν πᾶσαν ἐκκόψῃ σωτηρίας ἐλπίδα· ὁ χριστὸς δὲ αὐτὸ λαβὼν μετέστρεψε, καὶ εἰς τὸν ὀρανὸν ἡμᾶς δι' αὐτῦ πάλιν εἰσήγαγε. --- καὶ ἐνταῦθα δύο παρατάξεις, ἡ μὲν τῶν μαρτύρων, ἡ δὲ τῶν τυράννων· ἀλλ' οἱ μὲν τύραννοί εἰσι καθωπλισμένοι, οἱ δὲ μάρτυρες γυμνῷ τῷ σώματι μάχονται, καὶ ἡ νίκη τῶν γυμνῶν, ὀ καθωπλισμένων, γίνεται· τίς ὀκ ἂν ἐκπλαγείη, ὅτι ὁ μαστιζόμενος περιγίνεται τῦ μαστίζοντος, ὁ δεδεμένος τῦ λελυμένυ, ὁ καιόμενος τῦ καίοντος. ὁ ἀποθνήσκων τῦ ἀναιρῦντος; εἶδες πῶς ταῦτα ἐκείνων φρικωδέστερα; ἐκεῖνα μὲν εἰ καὶ φοβερὰ, ἀλλὰ κατὰ φύσιν γίνεται. ταῦτα δὲ πᾶσαν ὑπερβαίνει φύσιν καὶ πᾶσαν πραγμάτων ἀκολουθίαν· ἵνα μάθῃς, ὅτι τῆς τῦ Θεῦ χάριτός ἐστι τὰ κατορθώματα.

lau-

laudibus extollebant aliosque ad pietatis & virtutum studium exemplo ipsorum inuitare adlaborabant: Qui præcipuus harum sollemnitatum & frequentium ad martyrum monumenta conuentuum scopus & finis erat.

LIBRI VICESIMI

CAPVT OCTAVVM

DE ALIIS QVIBVSDAM FESTIS RECENTIORIS ORIGINIS ET MINORIS OBSERVATIONIS.

§. I.

De encæniis, siue dedicationibus templorum.

PRAETER hæc festa, quæ plus antiquitatis habebant in ecclesia, alia quædam erant, sæculo quarto & quinto addita, quæ vel propter nouitatem suam vel magis circumscriptam sui obseruationem prioribus multo inferiora erant & minoris pretii in ecclesia. Hisce accenseri possunt *encænia*, siue festa anniuersaria, in memoriam dedicationis ecclesiarum habita. De prima dedicatione siue consecratione ecclesiarum (quæ ætate *Constantini* post earum destructionem in persecutione *Diocletianea*, & earumdem instaurationem, pacis temporibus postea insequutis, initium habuit) sub alio capite [*] plura diximus; Hoc loco vnam tantum rem notabimus, quæ proprie huius loci est, anniuersariam videlicet festiuitatem, quæ olim in primæ dedicationis ecclesiarum memoriam obseruari consueuit. Huius rei illustre nobis exemplum dat SOZOMENVS [a] de basilica, a *Constantino* magno in honorem seruatoris nostri *Hierosolymis* in *Golgatha* monte ædificata. Dicit enim, *Hierosolymitanos* sollemnem quotannis festiuitatem admodum splendide celebrare, adeo, vt baptismi sacramenta eo die tradantur & per continuos septem dies collectæ fiant, multique ex omni fere terrarum orbe conueniant, qui huius festiuitatis tempore

(*) Lib. VIII. cap. IX. §. I. seq. volum. III. p. 31. seqq.

(a) Sozom. lib. II. c. XXVI. *ἐτήσιον ταύτην ἑορτὴν λαμπρῶς μάλα ἄγει ἡ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκκλησία· ὡς καὶ μυήσεις ἐν αὐτῇ τελεῖσθαι, καὶ ὀκτὼ ἡμέρας ἐφεξῆς ἐκκλησιάζειν· συνιέναι τε πολλοὺς σχεδὸν ἐκ πάσης τῆς ὑφ' ἥλιον, οἳ καθ' ἱστορίαν τῶν ἱερῶν τόπων πάντοθεν συντρέχουσι κατὰ τὸν καιρὸν ταύτης τῆς πανηγύρεως.*

ad ſacra loca perluſtranda vndique accurrant. Et ab hoc exemplo conſuetudo iſta recepta & propagata eſt in aliis eccleſiis. BEDA [b] enim narrat, *Gregorium* magnum in epiſtola ad *Auguſtinum* & *Mellitum*, primos epiſcopos *Saxones* heic in *Anglia*, præcepiſſe, vt libertatem indulgerent populo, in anniuerſariis feſtis ſuis tabernacula ſibi circa eccleſias, quæ ex fanis commutatæ ſint, faciendi, ibique conuiuiis ſollemnitatem celebrandi loco ſacrificiorum, quæ olim immolaſſent malo dæmoni, dum eſſent adhuc a religione chriſtiana alieni. HOSPINIANVS [c] lingua *Germanica* hæc feſta *Kyrchweihe*, vocari dicit, vnde vocabulum noſtrum *Anglicanum Church-Wakes*, quod eiusdem ſignificatus eſt.

§. II.

De anniuerſariis feſtiuitatibus ordinationum epiſcoporum.

ALIVD genus feſtiuitatum, eiuſdem cum prioribus naturæ, anniuerſariæ erant ſollemnitates, quas epiſcopi in eccleſiis ſuis in memoriam ſuæ ipſorum ordinationis celebrabant. Hæ interdum vocantur *natales epiſcopi* vel *epiſcopatus*, qua appellatione non ſignificantur dies naturalis eorum natiuitatis, nec dies mortis, vt in priori caſu martyrum: Sed dies ordinationis eorum ſiue natiuitatis ad epiſcopale officium thronumue eccleſiæ. Perinde ac natales imperatorum, vt ſupra oſtendimus [*], ſæpe denotant non naturalis eorum natiuitatis dies, ſed dies, quibus diadema imperii nacti ſunt. Iſtas dies anniuerſaria ſollemnitate celebrari conſueuiſſe, iam libro quodam ſu-

(b) Bed. hiſtor. lib. I. c. XXX. Quia boues ſolent in ſacrificia dæmonum multos occidere, debet eis etiam hac de re aliqua ſollemnitas immutari. Vt *die dedicationis* vel natalitiis ſanctorum martyrum, quorum illic reliquiæ ponuntur, tabernacula ſibi circa eaſdem eccleſias, quæ ex fanis commutatæ ſunt, de ramis arborum faciant & religioſis conuiuiis ſollemnitatem celebrent, nec diabolo iam animalia immolent, ſed ad laudem Dei in eſu ſuo animalia occidant, & donatori omnium de ſatietate ſua gratias referant, cetera.

(c) Hoſpin. de feſtis, in appendice de encæniis p. 113. (p. 173. edit. Geneuenſ. MDCLXXIV.) Nos Germani ea vocamus *kyrchweihe*, vel corrupte *kyrwi*, aut *kylwi*: quo ſignificamus, feſta hæc originem ſumſiſſe a templorum dedicationibus, in quibus populus frequentius concurrere ſolebat ad audiendum verbum Dei.

(*) Lib. XX. cap. I. §. IV. ſupr. pag. 9.

peri-

periore [†] occasionem habuimus demonstrandi ex diuersis AVGVSTINI & LEONIS homiliis, quæ in istis sollemnitatibus habitæ fuere. Quibus heic addemus, quæ de *Donatistis* idem dicit AVGVSTINVS [*d*], quod hac in praxi cum ecclesia concordarint. Quamuis enim *Optatus Gildonianus* nullius frugis homo esset, non dubitabant tamen illius natalitia siue anniversariam festiuitatem ordinationis eius magna celebratione frequentare, honorantes ipsum osculo pacis inter ipsa sacramenta, & dantes ei ac vicissim recipientes ex manu eius eucharistiam. Quæ circumstantiæ plane ostendunt, quod per natalitia eius nihil aliud quam anniuersaria ordinationis eius celebratio intelligi possit, quando episcopus vicinos episcopos suos inuitare solebat, vt in ista sollemnitate sibi sese adiungerent socios, quæ lectione, psalmodia, verbi diuini prædicatione, precatione & eucharistiæ sumtione, perinde atque aliæ sollemnes festiuitates, celebrabatur. PAVLINVS [*e*] itidem huius peculiaris circumstantiæ meminit, quod episcopi collegas suos inuitare soliti sint ad celebrandos secum hosce spirituales natales suos. Ita enim se ab *Anastasio* episcopo *Romano* inuitatum esse dicit. Idem in [*f*] AMBROSII, HILARII pontificis *Romani* & plurium aliorum epistolis legimus.

IAM scopus harum anniuersariarum sollemnitatum insignis omnino erat, vt episcoporum animi ad dignam magni ac grauis, ipsis in ordinatione impositi, oneris reuocarentur considerationem, & vt ipsis esset opportuna occasio ad se reuertendi & expendendi, quam fideliter, quam religiose, & quam di-

(†) Lib. IV. c. VI. §. XV. vol. II. p. 188.

(*d*) Augustin. contr. litter. Petil. lib. II. c. XXIII. Cuius natalitia tanta celebratione frequentabatis, cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis, in cuius manibus eucharistiam ponebatis, cui vicissim danti manus porrigebatis &c.

(*e*) Paulin. epist. XVI. ad Delphinum. Nos ipsos ad natalem suum inuitare dignatus est.

(*f*) Ambros. epist. V. ad Felic. episc. Comensem. Tum ego nostris fabuils intexui diem natalis tui. Natalem tuum prosequemur nostris orationibus &c. Hilar. epist. II. ad Tarracon. concil. tom. IV. p. 1036. Lectis in conuentu fratrum, quos natalis mei festiuitas congregarat, litteris vestris.
Sixt. epist. ad Ioan. Antioch. Concil. tom. III. p. 1261. Audiuit vniuersa fraternitas, quæ ad natalis mei conuenerat diem.

ligenter demandato sibi officio defuncti essent. Ita AVGVSTINVS rem in sermone quodam in tali festiuitate habito, repræsentat. „Die quidem omni, inquit [g], & omni hora & cura „omnino continua, dilectissimi, cogitare debet episcopus, „quantæ dispensationis sarcinam gerat, qualem de illa ratio„nem domino reddat suo. Verumtamen quum dies anniuer„sarius nostræ ordinationis exoritur, tunc maxime honor hu„ius officii, tamquam primo imponatur, attenditur. Interest „autem, quod eo die, quo id prius suscepimus, tantum, quem„admodum gerendum esset, cogitauimus: at vero consequen„tibus diebus, præcipueque illo, quo eius sollemnitas agitur, „non solum futura eius, quemadmodum deinceps geri debe„ant, cauta præuisione consulimus, verum etiam præterita, „quemadmodum gesta sint, sollicita recordatione recolimus: „vt nosmet ipsos in benefactis imitemur, & si qua culpanda „transierunt, ne repetantur curemus, vt ignoscantur oremus: „& accusationem diaboli, vbi possimus, recte agendi sedulita„te fugiamus: vbi autem non possumus, confitendi pietate „vincamus. Sicut enim futura peccata negligendo iustitiam „committuntur, ita præteritam iniustitiam defendendo fir„mantur. Sicut ergo, ne fiant, prospicit caritas, ita facta de„let humilitas: vt quæ iam non possunt recte agendo non ad„mitti, possint saltem non superbiendo dimitti. Didicimus „quippe dicere patri nostro, qui est in cælis, *Dimitte nobis debi„ta nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Quod vt ve„raciter dicere possimus, etiam inimicos nostros oportet vt di„ligamus: quos tamen habere, nisi cogente iustitia, non de„bemus. Nam si homines nobis pro nostris malis meritis i„nimici sunt, non curandum est, vt eis debita dimittamus, sed „timendum potius, ne reddamus. Quoniam si nos merito „nostræ iniquitatis oderunt, nos eorum, non ipsi nostri sunt „debitores. Die ergo isto sollemni episcopatus mei, prius „paucis adloquar debitores meos, qui mihi nescientes apud De„um suffragantur, dum faciunt debita, quæ dimittam, vt & „mea mihi debita dimitti promerear. Vobis itaque dico siue „præsentibus, siue absentibus, quibus inimicus efficior verum

(g) Augustin. homil. XXIV. ex L. tom. X. p. 172. (p. 472. edit. Basil. MDLXIX.)

præ-

„prædicans, quibus consulendo videor onerosus, quorum re-„quirens vtilitatem cogor offendere voluntatem: *Nolite fieri, „sicut equus & mulus, non habentes intellectum.* Nam & hæc iumen-„ta eos calce morsuque appetunt, a quibus curantur, vt cu-„rentur eorum vulnera, contrectantur. Non parcis, non par-„co: aduersaris, aduersor: resistis, resisto. Lucta nos com-„parat, sed caussa separat. Tu inimicus es medico, ego mor-„bo. Tu diligentiæ meæ, ego pestilentiæ tuæ. *Retribuebant*, „inquit, *mihi mala pro bonis: ego autem orabam.* Quid orabat, „nisi, *Pater, ignosce illis: quia nesciunt quid faciant? Quum vobis*, in-„quit, *detraxerint, & dixerint omne malum aduersum vos propter iu-„stitiam, gaudete & exsultate, quia merces vestra multa est in cælis.* Vos „tamen corrigite peruersitatem vestram, agnoscite caritatem „nostram, reddite dilectionem dilectioni, nolumus maiorem „cum vestra perditione mercedem. Hæc debitoribus meis, „quibus dimitto, vt dimittatur mihi, nunc pauca sufficerent. „Deinde adloquendi sunt paullulum etiam illi, quibus debitor „sum, non sicut ait apostolus, *Græcis, & Barbaris, sapientibus & „insipientibus debitor sum.* Nam talis debitor etiam ego pro me-„arum virium exiguitate, dispensationisque portiuncula, non „quibusdam, sed omnibus sum. Verum nunc de his debitis „loquor, quæ mihi dimitti, non a me exigi cupio. Neque e-„nim sic tumore vanæ mentis extollor, vt audeam dicere, ex „quo huius muneris sarcinas porto, nullum a me hominem „perperam læsum: hoc cuilibet homini tam multis & molestis „actibus occupato atque distento, ne dicam impossibile, cer-„te difficile est: quanto magis mihi, qui noui infirmitatem me-„am, quam cum meis & pro me vestris orationibus diebus ac „noctibus offero sanandam domino Deo meo. Diuersarum „ergo curarum æstibus ac difficultatibus conturbatus, si quem „forte non, vt poscebat, audiui, si quem tristius, quam opus „erat, aspexi, si in quem verbum durius, quam oportebat, e-„misi, si quem corde contribulatum & opis indigum responsi-„one incongrua conturbaui, si quem pauperem mihi in aliud „intento importunius insistentem vel prætermisi, vel distuli, vel „etiam nutu aspero contristaui, si cui de me falsi aliquid tam-

quam

„quam homini de homine ſuſpicanti, iuſto acerbius indigna-„tus ſum, ſi quis in ſua conſcientia non agnouit, quod de illo „humanitus ſuſpicatus ſum, vos, quibus pro his atque huiuſmo-„di offenſis eſſe me fateor debitorem, ſimul me veſtrum cre-„dite debitorem. Nam pullos, quos fouet, ſæpe in anguſtiis, „ſed non toto pedis pondere calcat & mater: nec ideo deſinit „eſſe mater. *Dimittite, vt dimittatur vobis.* Dimittite amanti „vos debita difficultatis, qui nec contra inimicos debita cru-„delitatis tenere debetis. Ad ſummam omnes obſecro, com-„mendate domino curam pro vobis meam. Hanc enim iuſte „expeto pro me veſtram, vt quicquid mearum eſt in præterito „offenſionum, propitius ignoſcat, non ſeuerus agnoſcat. Quod „mihi deinceps temporis ſub hac ſarcina erit iter agentem „regat, & ſuis oculis placentem vobiſque vtilem faciat, vt non „horrorem & pœnam meam, ſed gaudium & coronam meam, „vos eius conſpectus inueniat„. Hæc pia cogitata ſunt & præclaræ contemplationes cum magnæ humilitatis & caritatis declaratione enuntiatæ. Faciuntque eo, vt nobis oſtendant, quam intime veteres adfecerit ardui oneris officii epiſcopalis ſenſus, & quemadmodum illi auditores ſuos vtilibus ſermonibus in hiſce anniuerſariis ſuæ ipſorum ordinationis feſtiuitatibus excipere conſueuerint.

§. III.

De feſtis in memoriam magnæ cuiuſdam liberationis, vel diuinitus in eccleſiam collati beneficii, habitis.

ALIVD feſtorum genus obſeruari ſolebat, tamquam ſupplicatio, Deo pro ſingulari quodam merito & beneficio, in eccleſiam ſuam collato decreta. Ita SOZOMENVS (b) narrat, *Alexandrinos* die XII kalendarum *Auguſti* quotannis gratulationem ad templa Dei O. M. feciſſe pro liberatione ſui a ter-

(b) Sozom. lib. VI. cap. II. *ἀμέλει τοι τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν τάδε συνέβη, ἣν γενέσια τοῦ σεισμοῦ προσαγορεύουσιν, εἰσέτι καὶ νῦν Ἀλεξανδρεῖς ἐτησίαν ἑορτὴν ἄγουσι· λύχνους τε πλείστους ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν καίοντες, καὶ χαριστηρίους λιτὰς τῷ θεῷ προσφέροντες, λαμπρῶς μάλα καὶ εὐλαβῶς ταύτην ἐπιτελοῦσιν.*
Vid. Ammian. Marcellin. lib. XXVI. in fine. Hoc nouatore adhuc ſuperſtite, cuius actus multiplices docuimus & interitum diem duodecimum kal. Auguſtas, conſule Valentiniano primum cum fratre, horrendi terrores per

ribili

ribili terræ motu & inundatione maris, quæ *Iuliano* imperante tanto cum impetu illis contigerit, vt post recessum maris super tectis domorum reperta sint nauigia. Huius in beneficii memoriam eum diem, quo hæc contigerant, quem etiam *γενέσια τοῦ σεισμοῦ*, *natalem terræ motus* appellabant, agebant festum, & memoria quidem SOZOMENI, plurimis lucernis per vniuersam vrbem accensis, preces cum gratiarum actione offerentes Deo, splendide simul ac religiose eum diem celebrabant. *Constantinopolitani* aliam istiusmodi sollemnitatem VIII kal. *Octobris* obseruarunt in memoriam liberationis a terræ motu, cuius MARCELLINVS COMES [*i*] in *chronico* meminit, vt qui vndecim dies continuos durauerit. Hisce accensere etiam possumus supplicationes pro insignibus victoriis; cuiusmodi illa erat, quam de *Licinio* tyranno reportauit *Constantinus*, per quam christiani omni metu eorum, a quibus antea opprimebantur, liberati sunt, Deumque hymnis ac laudibus tam per agros quam per ciuitates pro felici armorum *Constantini* successu celebrarunt, quemadmodum EVSEBIVS [*k*] iterum iterumque de-

omnem orbis ambitum grassati sunt subito, quales nec fabulæ nec veridicæ nobis antiquitates exponunt. Paullo enim post lucis exortum, densitate præuia fulgurum acrius vibratorum tremefacta concutitur omnis terreni stabilitas ponderis, mareque dispulsum retro fluctibus euolutis abscessit, vt retecta voragine profundorum, species natantium multiformes limo cernerentur hærentes: valliumque vastitates & montium tunc, vt opinari dabatur, suspicerent radios solis, quos primogenia rerum sub immensis gurgitibus amandauit. --- Ingentes aliæ naues extrusæ rabidis flatibus, culminibus insedere tectorum, vt Alexandriæ contigit.

(*i*) Marcellin. chron. cos. Basilio (ap. Euseb. chronic. p. 45.) Vrbs regia per XL (sic ibi legitur) continuos dies adsiduo terræ motu quassata magnopere sese adflicta deplanxit. Ambæ Troadenses porticus corruerunt, aliquantæ ecclesiæ vel scissæ sunt, vel collapsæ. Statua Theodosii magni in foro Tauri super cochlidem columnam posita corruit, duobus fornicibus eiusdem collapsis. Hunc formidolosum diem Byzantii celebrant VIII kal. Octobris.

(*k*) Euseb. histor. lib. X. c. IX. *ἀφῄρητο ἐξ ἀνθρώπων πᾶν δέος, τῶν πρὶν αὐτὰς πιεζόντων· λαμπρὰς δ' ἐτέλων καὶ πανηγυρικὰς ἑορτῶν ἡμέρας. κ. τ. λ.* *Homines omni metu eorum, a quibus antea opprimebantur, penitus amoto, festos dies cum maximo splendore & celebritate egerunt.* Lib. II. de vit. Constantin. c. XIX. *χοροὶ δ' αὐτοῖς καὶ ὕμνοι τὸν παμβασιλέα θεὸν πρώτιστα πάντων, ὄντα δὴ τοῦτον ἐδίδασκον, ἐγέραιρον κ. τ. λ.* *Choris præterea & hymnis, primum quidem Deum omnium regem, prout instituti fuerint, celebrabant, cetera.*

clarat, vbi præclara *Constantini* in ecclesiam christianam merita describit. Ita ille ipse, cuius iussu festi martyrum dies quam fieri poterat splendidissime obseruabantur [*l*], aliquam in panegyricis, qui in eos fiebant, partem habebat, & post Deum tamquam magnus fidei christianæ custos ac conseruator celebrabatur. Verum hæ sollemnitates non diu continuatæ, sed cum vita imperatoris, cuius in honorem in ecclesia obseruabantur, terminatæ esse videntur.

§. IV.

De festo adnuntiationis.

Ex hoc autem tempore festa in ecclesia nimium quantum multiplicari cœpta sunt. HOSPINIANVS [*m*] festum *adnuntiationis* iam *Athanasii* tempore cognitum fuisse existimat, quia mentio eius habetur in sermone quodam, qui nomine eius circumfertur [*n*]. Alii originem eius adhuc altius repetunt, a *Gregorii Thaumaturgi* ætate, quia apud illum sermo exstat in eamdem sollemnitatem. Sed optimi critici, GVILIELMVS CAVEVS [*o*],

(*l*) Vid. Euseb. de vita Constantin. lib. IV. c. XXIII. *τῷ νεύματι βασιλέως καὶ μαρτύρων ἡμέρας ἐτίμων, καιροὺς δ' ἑορτῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐδόξαζον. Iidem festos martyrum dies iussu principis obseruabant & ecclesiasticarum festiuitatum tempora debito honore prosequebantur.*

(*m*) Hospinian. de festis (p. 69. edit. Geneu. MDCLXXIV.) Festum hoc a pontificiis celebratur hodie in solius b. virginis Mariæ honorem & memoriam eius, quod conceptio filii Dei iuxta carnem Mariæ adnuntiata ab angelo Gabriele fuit. Athanasius, qui floruit circa annos domini CCCXL primus de festo hoc quædam retulit, in enarratione euangelii de sancta deipara. Sed vt ex illius verbis apparet, non tam in honorem Mariæ, quam Christi domini celebratum olim fuit: immo huius potius, quam illius festum fuit. Sic enim Athanasius, *Festum hoc*, inquit, *vnum est ex dominicis, atque adeo primarium & prorsus venerandum, vtpote quod pro ordine & digestione rerum, quæ in euangelio de Christo prædicantur, sacrosanctum habeatur, quippe in quod de filii e cælis descensu agatur.*

(*n*) Athanas. serm. de S. deipara. (tom II. p. 393. edit. Paris. MDCXCVIII.) *Πρότερον ἐπισημαινόμενοι ὑπαναμιμνήσκομεν, ὅτι μία τῶν δεσποτικῶν πρώτη τε καὶ πάνσεπτος ἑορτὴ κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ σύνταξιν τῶν ὑποκειμένων ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κηρύγμασιν, ὑπάρχουσα, τῇ θείᾳ εὐαγγελιστικῇ κλητῇ ἁγίᾳ ἡμέρᾳ, περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καταβάσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ κατασκευάζει τὸ κήρυγμα.*

(*o*) Caue histor. litter. tom. I. pag. 95. Scripta ei (Gregorio Thaumaturgo) supposita: -- *In adnuntiationem S. Dei genitricis sermones III.* quorum tertius sub nomine Chrysostomi apud Lipomanum & Surium habetur. Et pag.

ELLI-

ELLIES DVPIN [p], HAMMONDVS LESTRANGIVS [q] & ANDREAS RIVETVS [r] hæc ſcripta vt ſpuria repudiant. Quid? quod ipſe ROBERTVS BELLARMINVS & PHILIPPVS LABBEVS ea in dubiis habent. Scripta ſunt a MAXIMO vel ab alio quopiam auctore, poſt ſubnatam hæreſin *Monothelitarum*, hoc eſt, ſæculo ſeptimo. Adeoque huius feſti antiquitas ex illis demonſtrari haud poteſt. Neque hiſce temporibus dies ille feſtus eſſe potuit per antiquas regulas eccleſiæ, quæ omnes feſtiuitates in quadrageſima prohibuerat, præter ſabbatum & diem dominicam, quemadmodum ex concilio, *Laodiceno* [s] videre eſt. Ante tempus autem concilii *Trullani* venit in conſuetudinem. Nam concilium illud [t], antedictam prohibitionem *Laodicenſem* renouans, diem *adnuntiationis* quoque excipit. *In omnibus ſanctæ quadrageſimæ ieiunii diebus*, inquit, *præterquam ſabbato & dominica & ſancto adnuntiationis die*, *ſacrum præſanctificatorum miniſterium.* Ex quibus nota hoc tempore feſtiuitas fuiſſe intelligitur. Et idcirco originem eius ex ſæculo ſeptimo arceſſere nobis licebit, vbi ſermones in eam haberi cœpiſſe animaduertimus.

---

145. *Sermo* (Athanaſii) *in euangelium de ſanctiſſima Deipara virgine & adnuntiationis ac incarnationis myſteriis*: poſt hæreſeos Monotheleticæ exortum ſcriptus, quippe quam ſæpiſſime exagitat.

(*p*) Du Pin bibliothec tom. I. (p. 239. edit. Latin. Pariſ. MDCXCII.) Tres conciones (Gregorii Neocæſarienſis) de adnuntiatione redolent ſtilum Procli Conſtantinopolitani, ſicut obſeruatum eſt ab illo, qui in huius auctoris homilias notas compoſuit. Id. tom. II. p. 70. edit. Lat. Homilia de adnuntiatione eſt etiam auctoris Athanaſio recentioris. Quia conſulto Neſtorii & Monothelitarum errores refellit, cetera.

(*q*) Ham. Leſtrange *Alliance of div. offic.* cap. 5. p. 148.

(*r*) Riuet. critic. ſacr. lib. III. c. V. Homilia (Athanaſii) de adnuntiatione ſeu de ſanctiſſima deipara virgine eſt ſuppoſititia. Et tamen oblectant ſe eius allegatione Ieſuitæ, quia Mariæ inuocatio hic ſtabilitur. &c.

(*s*) Concil. Laodic. c. LI. ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλιον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μνείαν ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι καὶ κυριακαῖς. *Quod non oportet in quadrageſima martyrum natales peragere, ſed ſanctorum martyrum facere commemorationes in ſabbatis & dominicis.*

(*t*) Concil. Trullan. c. LII. Ἐν πάσαις τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις, παρεκτὸς σαββάτου καὶ κυριακῆς, καὶ τῆς ἁγίας τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας, γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἱερὰ λειτουργία.

§. V.

De festo purificationis Mariæ, *olim* hypapante *vocitato.*

ALIVD recentioris originis festum, erat, quod festum *purificationis Mariæ* communiter vocitatur. Hoc apud *Græcos* initio nominabatur *hypapante*, ὑπαπαντὴ, quod obuiationem, domino per *Simeonem* in templo factam, denotat, in cuius occursus commemorationem hæc sollemnitas in ecclesia initio instituta fuit; aliis quidem *Iustini* imperatoris, aliis *Iustiniani* successoris illius ætate, ad annum *CHRISTI* DXLII id factum esse, existimantibus. Est quidem homilia quædam inter opera CHRYSOSTOMI [*u*], quæ si genuina esset, hoc festum vltra centum annos altius remitteret; nam in hoc festo recitatam eam esse, ipsa inscriptio indicat. Apud omnes autem viros doctos in confesso est, non esse eam CHRYSOSTOMI. In primis autem LEO ALLATIVS [*x*] locum ex GEORGII HAMARTOLI *chronico* allegat, qui ostendit, non obtinuisse tempore CHRYSOSTOMI istiusmodi festum in ecclesia, sed imperante demum *Iustiniano* esse institutum. *Hoc tempore*, inquit, *hypapante celebrari cœpit, quæ haud numerabatur in festis dominicis. Namque CHRYSOSTOMVS ita ait; Sex diebus creauit Deus omnia opera sua, vt scriptum est, & septima requieuit. Quapropter & vltimis diebus Dei verbum inuestigans, & deperditum saluare sibi complacens, & hominem adsumens, secundum numerum dierum creationis mundi, dies festos suæ œconomiæ nobis tradidit. Primus est sollemnitatum radix, Christi secundum carnem ex sancta virgine Maria post conceptionem natiuitas; secundus epiphania; tertius salutiferæ passionis dies; quartus gloriosissima*

(*u*) Chrysost. tom. VI. homil. XXII. (p. 207. edit. Francof.) εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν θεοτόκον καὶ εἰς τὸν Συμεῶνα λόγος. *De occursu domini nostri Iesu Christi deque deipara & Simeone oratio.*

(*x*) Hamartol. chron. in vita Iustin. ap. Allat. de hebdom. Græcorum §. I. p. 1403. καὶ ἡ ὑπαπαντὴ ἔλαβεν ἀρχὴν ἑορτάζεσθαι, ἥτις οὐκ ἦσαν ἐναρίθμιος ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς, ὁ γάρ τοι θεῖος Χρυσόστομος οὕτως λέγει· ἐν ἓξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ ἔργα αὐτοῦ πάντα, καθὼς γέγραπται, τῇ δὲ ἑβδόμῃ κατέπαυσε· διὸ καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ζητήσας καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς εὐδοκήσας καὶ ἐνανθρωπήσας τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν τῆς κοσμοποιΐας τὰς ἑορτὰς παρέδωκεν ἡμῖν τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας· πρώτη μὲν ἔτι καὶ ῥίζα τῶν ἑορτῶν τοῦ χριστοῦ ἡ κατὰ σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας μετὰ τὴν σύλληψιν γένεσις· δευτέρα ἡ ἐπιφάνεια· τρίτη ἡ τοῦ σωτηρίου πάθους ἡμέρα· τετάρτη ἡ ὑπερ-

resur-

resurrectio, in qua & in subterranea progrediens saluator, vna secum in vitam reuocauit iustos, & eos, qui crediderunt; quintus, in cælum eiusdem adsumtio; quemadmodum & quinto hebdomadis die perfecta est: sextus aduentus spiritus sancti; septimus, vniuersæ resurrectionis mortuorum magnus, & sine vlla successione dies: tunc enim vere celebrabunt festum cum multo gaudio & lætitia, qui hæredes futuri sunt eorum, quæ oculos non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se. Hactenus GEORGIVS HAMARTOLVS ex CHRYSOSTOMO. Omnes etiam, qui eum sequuntur, historici in eadem re consentiunt, quod hoc festum ante ætatem *Iustini* vel *Iustiniani* in ecclesia non fuerit cognitum. CEDRENVS [y] originem eius reiicit in vltimum annum *Iustini*. LANDVLPHVS autem SAGAX [z], SIFFRIDVS PRESBYTER [a], MARTINVS POLONVS [b], NICEPHORVS CALLISTVS [c], SIGEBERTVS [d] & PAVLVS DIACO-

---

ἔνδοξος ἀνάστασις, καθ' ἣν καὶ ἐν τοῖς καταχθονίοις γινόμενος ὁ λυτρωτὴς συνανέστησε τοὺς δικαίους, καὶ τοὺς πιστεύσαντας· πέμπτη δὲ ἡ πρὸς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀνάληψις, ὡς καὶ ἐν πέμπτῃ διεπράχθη τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ· ἕκτη δὲ ἡ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἡμέρα τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἑβδόμη ἡ προσδοκωμένη τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν μεγάλη καὶ ἀδιάδοχος ἡμέρα· τότε γὰρ ἑορτάσουσιν ὄντως μετὰ πολλῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης οἱ μέλλοντες κληρονομεῖν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

(y) Cedren. compend. p. 300. (pag. 366. edit. Paris. MDCXLVII.) *Ἐπὶ αὐτοῦ [Ἰουστίνου] ἐτυπώθη ἑορτάζειν ἡμᾶς καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς ὑπαπαντῆς, τῆς μέχρι τότε μὴ ἑορταζομένης. Sub eodem* (Iustino) *institutæ sunt feriæ, quæ* hypapante *dicuntur, prius numquam habitæ.*

(z) Landulph. vit. Iustin. Anno XV. Iustiniani imperii mense Octobri facta est mortalitas Byzantii. Et eodem anno *hypapante* domini sumsit initium, vt celebraretur apud Byzantium secunda die Februarii mensis.

(a) Siffrid. epitom. histor. lib. I. Sub Pelagio papa & Iustiniano imperatore sumsit initium apud Constantinopolim, vt *ὑπαπαντὴ* domini, id est purificatio beatæ Mariæ virginis, sollemniter celebraretur.

(b) Polon. chronic. vid. sub litt. seq. (f).

(c) Niceph. lib. XVII. c. XXVIII· *τάττει δὲ καὶ τὴν τοῦ σωτῆρος ὑπαπαντὴν ἄρτι πρῶτος, ἁπανταχοῦ τῆς γῆς ἑορτάζεσθαι. Idem imperator* (Iustinianus) *tum primum seruatoris exceptionem toto orbe terrarum festo die honorare instituit.*

(d) Sigebert. an. DXLII. Constantinopoli mortalitate magna insurgente, statuta est sollemnitas purificationis beatæ Mariæ, quæ Græce, *ὑπαπαντὴ*, id est

NVS [e], a XYLANDRO [f] & SVICERO [g] citati, a tempore *Iustiniani* id deriuant. Nec ipse BARONIVS [h] id inficiatur, modo in honorem *Mariæ* virginis primum constitutum esse dictitat, quod autem ipsum nomen *hypapante* confutat, quod obuiam itionem illam *Symeonis* significat, quando impulsore spiritu in templum veniebat ad occurrendum domino, secundum factam sibi reuelationem, qua diuinitus nuntiatum ipsi erat, ipsum non visurum mortem, priusquam vidisset *CHRISTVM* illum domini. Et *Græci* in illis festis id habent, quæ vocant festa dominica, hoc est, in honorem domini nostri *IESV CHRISTI* instituta, vti fidem nobis facit ipse LEO ALLATIVS.

§. VI.

De origine festorum, quæ in honorem confessorum aliorumque sanctorum hominum instituta sunt.

QVI plura de festorum accumulatione & incremento le-

obuiatio, dicitur, eo quod die illo Simeon obuiauerit oblato in templum domino, & ita mortalitas illa cessauit.

(e) Paul. Diac. lib. XVI. vid. sub litt. seq. (f).

(f) Xylander. not. in Cedren. p. 688. (p. 15. n. 147. edit. Par. MDCXLVII.) *Hypapanta*] quod nimirum quasi in occursum prodiretur Christo in templo dedicando. Est enim sollemnitas, quam vsitate purificationis dicimus, quod primum ex Martini Poloni chronicis didici, qui tamen pestis caussa institutam dicit sub Iustiniano magno: quod idem est apud Nicephorum lib. XVII. c. XVIII. & consentit, quod Sigebertus perhibuit, id fuisse anno a Christi natalibus DXLII, quo sane tempore Iustinus decesserat, vel ipso Cedreno teste. Meminit Paulus Diaconus lib. XVI. rer. Romanarum.

(g) Suicer. thesaur. eccles. tom. II. p. 1374.

(h) Baron. ann. DXLIV. tom. VII. p. 350. (p. 358. edit. Antuerp. MDCLVIII.) Quod vero non amplius quam tribus mensibus ciuitatem Constantinopolitanam occuparit (pestis), miraculo tribuitur, quod, licet neque a Procopio vel Euagrio recenseatur, haud tamen obliuione sepultum penitus relictum est: nam tantum beneficium sollemni die festo Dei genitricis Mariæ instituto, anniuersariaque die in ecclesia repetendo, remansit posteris perpetua memoria consignatum, quum videlicet idem hypapante est nominatum, nempe humilis occursus Symeonis, quum deipara suum filium dominum nostrum Iesum Christum in templum intulit; cuius festi diei in occidente Gelasium papam fundamenta iecisse, quum lupercalia penitus abstulit, in notis ad Romanum martyrologium diximus.

gere

gere auet, is HOSPINIANVM [i] consulat, qui singulorum festorum, prout in sequentibus ecclesiæ ætatibus instituta sunt, originem adnotauit. Illud tantum obseruamus, quod confessorum aliorumque sanctorum hominum memoriam aliquanto maturius, quam ipse IOANNES BONA concedit, annua sollemnitate recoli cœpisse statuat. BONA [k] enim hunc honorem solis martyribus, proprie sic dictis, per quatuor priora sæcula exhibitum esse existimat, non confessoribus nec vllis sanctis aliis: Dicitque in FRONTONIS kalendario, ante nongentos annos scripto, non nisi quatuor adscriptos esse, *Martinum* scilicet *Turonensem*, *Gregorium magnum*, *Leonem* papam & *Syluestrum*. At HOSPINIANI obseruatio exactior est. Nam SOZOMENVS [l] diserte adfirmat, *Palæstinos* longe ante anniuersaria celebritate sanctos viros honorare consueuisse, qui pietate & virtute inter eos præ aliis floruissent, exempli gratia *Hilarionem Gazæum*, *Aurelium Anthedonium*, *Alexionem* ortum *Bethagathone*, & *Alaphionem* ex *Asalea*, qui non fuerint martyres,

(i) Hospinian. de festis cap. IV.

(k) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XV. §. II. Citati patres (Tertullianus, Cyprianus, Augustinus) de solis martyribus loquuntur, quæ confessorum festiuitates serius in ecclesia receptæ sunt; & in Frontonis kalendario, ante nongentos annos scripto, non nisi quatuor adscripti sunt, Martinus scilicet Turonensis, Gregorius M. Leo papa, & Syluester.

(l) Sozom. lib. III. c. XIV. *διέπρεπε δὲ τότε ἐνθάδε Ἱλαρίων ὁ θεσπέσιος· — ἐπὶ τοσοῦτον δὲ θεοφιλὴς ἐγένετο, ὡς ἔτι καὶ νῦν ἐπὶ τῷ αὐτοῦ τάφῳ πολλοὺς ἰᾶσθαι κάμνοντας καὶ δαιμονῶντας· καὶ τόγε παραδοξότατον, παρά τε Κυπρίοις, οὗ πρότερον ἐτάφη, καὶ παρὰ Παλαιστινοῖς, παρ᾽ οἷς ἐστὶ νῦν· συμβὰν γάρ, αὐτὸν ἐν Κύπρῳ διατρίβοντα τελευτῆσαι, πρὸς τῶν ἐπιχωρίων ἐκηδεύθη, καὶ ἐν πολλῇ τιμῇ καὶ θεραπείᾳ παρ᾽ αὐτοῖς ἦν· μετὰ δὲ ταῦτα Ἡσύχας, ὃς εὐδοκιμώτατος ἐγένετο τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, κλέψας τὸ λείψανον, διεκόμισεν εἰς Παλαιστίνην καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ μοναστηρίῳ ἔθαψε· καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου, δημοτελῆ καὶ μάλα λαμπρὰν ἐνθάδε ἐτήσιον ἑορτὴν ἄγουσιν οἱ ἐπιχώριοι· ὧδε γὰρ Παλαιστινοῖς ἔθος γεραίρειν τοὺς παρ᾽ αὐτοῖς ἄνδρας ἀγαθοὺς γενομένους, ὥσπερ ἀμέλει καὶ Αὐρήλιον τὸν Ἀνθηδόνιον, καὶ Ἀλεξίωνα τὸν ἀπὸ Ἀσαλέας· οἱ κατὰ τὸν αὐτὸν γενόμενοι χρόνον, ἐπὶ τῆς παρούσης βασιλείας εὐσεβῶς καὶ ἀνδρείως ἐν φιλοσοφίᾳ ἐπολιτεύσαντο, καὶ τὰς οἰκείας ἀρετὰς ἐν ἐπιμιξάσαις ἄγαν ταῖς τῇδε πόλεσι καὶ κώμαις, εἰς ἐπίδοσιν ἤγαγον θρησκείαν.* *Florebat in ea (Palæstina) tunc temporis diuinus Hilario. — Ceterum ita acceptus fuit Deo, vt ad tumulum eius multi ægri ac dæmoniaci etiam nunc curentur: & quod magis mirere, tam apud Cyprios, vbi primum sepultus est, quam in Palæstina, vbi nunc iacet. Nam quum in in-*

sed

ſed tantum viri pietatis laude conſpicui, quorum virtutibus chriſtiana religio in multis vrbibus ac vicis, ſuperſtitioni gentilium admodum deditis, ſub *Conſtantii* principatu magnopere prouecta fuerit; quam ob cauſſam iſtorum locorum incolæ eorum memoriam quotannis recoluerint. Atque ita BARONIVS [m] ex HIERONYMO [n] ipſum *Hilarionem* anniuerſariam dormitionis *Antonii* diem, præuiis nocturnis vigiliis, celebraſſe, obſeruat. Qualiſcumque igitur conſuetudo fuerit in eccleſia *Occidentali*, in partibus certe *Orientalibus* anniuerſariam confeſſorum aliorumque excellentiorum ſanctorum commemorationem paullo maturius receptam eſſe, manifeſtum eſt.

ſula Cypro, vbi tum degebat, mori eum contigiſſet, ſepultus eſt ab incolis, magnoque honore & cultu ab iis adficiebatur. Poſtea vero Heſychius, qui inter eius diſcipulos celeberrimus fuit, reliquias eius furatus, in Palæſtinam deportauit, & in monaſterio Ipſius ſepeliuit. Atque ex eo tempore huius regionis incolæ diem feſtum quotannis celebrem ac ſplendidum publice agunt. Hoc enim modo Palæſtini honorare ſolent viros ſanctos, qui apud ipſos vixere: exempli gratia, Aurelium Anthedonium, Alexionem ortum Bethagathone, & Alaphionem ex Aſalea: qui quum eodem tempore ſub Conſtantii viuerent principatu, monaſticam philoſophiam pie ac viriliter excoluerunt, & virtutum ſuarum exemplo, in vrbibus ac vicis ſuperſtitioni gentilium admodum deditis, chriſtianam religionem magnopere prouexerunt.

(*m*) Baron. an. CCCLVIII. n. XXIII. De ſancto Hilarione ſcribit Hieronymus, quod cognito, licet longe abſens, Antonii obitu, illuc magno labore ſe contulit, ea nimium ex cauſſa, vt anniuerſarium illius dormitionis diem eodem, in quo defunctus erat, loco, præuiis nocturnis vigiliis celebraret.

(*n*) Hieron. vit. Hilar. c. XXVI. Confeſſus eſt fratribus, inſtare diem dormitionis beati Antonii, & peruigilem noctem in ipſo, quo defunctus fuerat loco, a ſe debere celebrari.

LIBER

LIBER VICESIMVS PRIMVS
DE IEIVNIIS VETERIS ECCLESIAE.

CAPVT PRIMVM
DE IEIVNIO QVADRAGESIMALI.

§. I.

Quid hoc ieiunium initio fuerit, vtrum quadraginta dierum, an quadraginta horarum?

CONSIDERATIS festiuitatibus, quae in veteri ecclesia obseruari consueuerunt, iam proxime contemplanda nobis sunt sollemnia eorum ac stata tempora ieiunii. Horum, perinde ac festiuitatum, alia erant hebdomadalia, alia annua, hoc est, talia, quae semel quotannis certa tempestate reuertebantur. Inter ea, quae semel singulis annis obseruabantur, quadragesimale celeberrimum erat. *Graeci* τεσσαρακοστὴν, *Latini quadragesimam* vocabant, quod vtrumque vocabulum numerum XL denotat, vnde hoc ieiunium ex quadam ratione vocabatur *quadragesimale*; vtrum vero ideo, quod quadraginta dies, an vero quod quadraginta horas duraret, de eo quidem viri docti inter se controuersantur. *Romanenses* scriptores generatim contendunt, fuisse id semper ieiunium quadraginta dierum, & vt tale ab ipsis apostolis institutum.* Et sunt ex protestantibus, qui idem sentiunt. Alii ecclesiasticae tantum institutionis esse, adeoque, vt per ecclesiae potestatem variare potuerit & mutari, ita varie in diuersis ecclesiis fuisse obseruatum, & gradatim ex ieiunio quadraginta horarum in ieiunium quadraginta dierum increuisse, nomine *ieiunii quadragesimalis* sub omnibus eius mutationibus manente. Hoc est, quod THOMAS MORTONIVS [*a*], IEREMIAS TAYLORIVS [*b*], PETRVS MOLI-

(*a*) Morton *Catholic. Appeal.* lib. II. c. XXIV. p. 304.
(*b*) Taylor. ductor dubitant. [illegible] 3. chap. 4. p. 631. (p. 504 -- 523. edit. Germ. Brem. MDCCV.)

NAEVS [c], IOANNES DALLAEVS [d] & DANIEL CHAMIERVS [e] copiose aduersus *Romanenses* tuiti sunt. Et quidam ex ipsis pontificiis non imi subsellii scriptoribus, exempli gratia, MELCHIOR CANVS [f] & THOMAS CAIETANVS [g] dicunt, esse eiusmodi regulam & consuetudinem apostolicam, quæ ecclesiæ relicta sit pro arbitrio suo mutanda, sicut alia quædam ex idoneis & iustis rationibus mutarit, & abroganda per contrariæ praxis introductionem. Verum hæc controuersia est, quam hoc loco non decidemus, sed in rem facti duntaxat inquiremus, a quo hoc ieiunium primum inductum sit, & quamdiu durauerit, quando primum in ecclesia cœpit obseruari. GVILIELMVS CAVEVS [*] hoc ieiunium omnino antiquum, non autem apostolicæ institutionis esse, dicit, & HERBERTVM THORNDIKIVM de *religiosis conuentibus* vna cum IEREMIA TAYLORIO pro eadem citat sententia.

(c) Moulin *Novelty of* Popery lib. VII. contr. V. c. VII. p. 516. (p. 711-718. ed. Germ.)

(d) Dall. de ieiun. & quadragesf. lib. III. c. IX.

(e) Chamier. panstrat. tom. III. lib. XIX. c. VII.

(f) Can. loc. theol. lib. III. c. V. p. 194. Alteras traditiones apostoli ipsi spiritu sancto suggerente ad ecclesiæ vtilitatem ediderunt. Quas tamen eis Christus, dum in terra degeret, nusquam edidit. Et pag. 195. In aliis, quæ videlicet apostoli constituerunt tamquam ecclesiæ pastores, poterit quidem summus pontifex, vt in ceteris ecclesiæ legibus, dispensare, sic enim schola loquitur, poteritque item contrariis populi mos instituta huius generis abrogare. Vt trina immersio, quam ex apostolica traditione in baptismi sacramento ecclesiam habuisse, canon apostolorum XLIX ostendit, per contrariam consuetudinem abolita est. Eiusdem quoque ordinis est quadragesimæ ieiunium, cetera.

(g) Caietanus hoc nomine reprehenditur a *Catharino* Vid. Illyricum de sectis papisticis p. 143.

(*) Cave *primit. christian.* p. 182. (p. 149. edit. Germ. Lips. MDCCXXIII.) *Ihre jährliche faste gest habe auch wurcklich zu unser ietzigen fasten-zeit vor ostern, damit sie sich auf solche weise zum fest der auferstehung unsers heilandes desto besser zubereiten möchten. Und ist an dem, es ist diese faste (aber nicht in solchem verstande, wie sie heutiges tages genommen wird) schon sehr lange vor alters im schwange gewesen, ob sie schon nicht vermöge eines apostolischen schlusses ist eingeführet worden, wie solches ein gelehrter* Prælat *unserer kirche* (Taylor. inst. dub lib. 3. c. 4. p. 620.) *augenscheinlich dargethan hat. Schon bey den allerersten zeiten der christlichen kirche war es herkommens, daß man vor dem osterfeste fastete, aber wie lange es eigentlich gewähret und gedauret hat, das kan man so genau*

§. II.

§. II.

Quædam probabilitas, initio fuiſſe tantum ieiunium quadraginta horarum, ſiue duorum dierum a paſſione ad reſurrectionem CHRISTI.

RATIONES autem, quibus viri docti inducuntur, vt hoc ieiunium credant non ab apoſtolis eſſe inſtitutum, ad minimum non vt regulam neceſſariam, omnibus hominibus quadraginta dies ieiunare præcipientem, ſequentes ſunt:

I. QVIA quædam datur probabilitas, fuiſſe initio tantum ieiunium quadraginta horarum, ſiue iſtius temporis, quando ſeruator noſter in ſepulchro iacuit, hoc eſt, duorum dierum paſcha proxime antecedentium, temporis, quo *CHRISTVS* ſponſus diſcipulis ſuis inter paſſionem & reſurrectionem ſuam ablatus erat. TERTVLLIANVS iam *Montaniſta* factus, diſputans contra catholicos [*b*], putare eos dicit, hoſce duos tantum dies ieiunio determinatos eſſe, in quibus ablatus ſit ſponſus. Hoc alibi [*i*] ieiunium paſchæ vocat, quod communiter omnes tamquam publicum ieiunium religioſe obſeruent. Et rurſus opponens [*k*] catholicis, quod alia ieiunia citra hoſce duos dies, in quibus *CHRISTVS* ablatus ſit, obſeruent, exem-

nicht ſagen, weil es nach unterſcheid der zeit und orte auch unterſchiedlich war, indem einige ſo viel tage, andere ſo viel wochen, wieder andere ſo viel tage in iedweder woche faſteten (vid. Thorndike rel. aſſembl. c. 8. p. 276.) *Und es iſt gar wahrſcheinlich, daß dieſe jährliche faſten nicht um deswillen iſt* quadrageſima *genennet worden, weil ſie etwa 40 tage ſoll gewähret haben; ſondern weil ſie 40 ſtunden gedauret, nemlich von freytage zu mittage um 12 uhr an (um welche zeit unſer heyland in die gewalt des todes gefallen iſt) bis auf den ſonntag des morgens, da er wieder von den todten auferwecket iſt. Nach dieſem wurde ſie weiter auf noch längere tage und wochen hinaus geſezt, bis es endlich gar auf drey, und endlich auf ſechs oder ſieben wochen gekommen.*

(*b*) Tertull. de ieiun. c. II. Certe in euangelio illos dies ieiunio determinatos putant, in quibus ablatus eſt ſponſus; & hos eſſe iam ſolos legitimos ieiuniorum chriſtianorum.

(*i*) Tertull. de orat. c. XIV. Sic & die paſchæ, quo communis & quaſi publica ieiunii religio eſt, merito deponimus oſculum.

(*k*) Tertull. de ieiun. c. XIII. Conuenio vos & præter paſcha ieiunantes citra illos dies, quibus ablatus eſt ſponſus? Et ſtationum ſemiieiunia interponentes & vos interdum pane & aqua victitantes, vt cuique viſum eſt: Denique reſpondetis, hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio.

pli

pli gratia ſemiieiunia dierum ſtationariorum & reliqua ieiunia, in quibus ſolo pane & aqua veſcantur; reſpondere eos facit, hæc ieiunia ex arbitrio agi non ex imperio; vt adeo ipſi crediderint, debere ſe tantum obſeruare duos iſtos dies, in quibus ſponſus ab ipſis ablatus ſit. Hoc IRENAEVS vocat *ieiunium* quadraginta horarum ante paſcha, ſi vulgatam & communem lectionem retineamus. Scribens enim ad *Victorem* epiſcopum *Romanum* de differentia inter eccleſias *Orientales* & *Occidentales* de tempore celebrandi paſcha [*l*], *Non de die paſchatis ſolum*, inquit, *controuerſia eſt, ſed etiam de ieiunii ratione & modo. Quidam enim exiſtimant, vnico die ſibi eſſe ieiunandum: alii duobus, alii pluribus: Nonnulli etiam quadraginta horis diurnis ac nocturnis computatis diem ſuum* (vel potius, vt VALESIVS [*] legendum eſſe recte obſeruat, *ieiunium ſuum*) *metiuntur. Atque hæc in obſeruando ieiunio varietas non noſtra primum ætate nata eſt, ſed longe antea apud maiores noſtros cœpit: qui negligentius, vt veriſimile eſt, præſidentes ex ſimplicitate & imperitia ortam conſuetudinem poſteris tradiderunt. Nihilominus tamen omnes iſti pacem inter ſe retinuerunt & nos inuicem retinemus. Ita ieiuniorum diuerſitas conſenſionem fidei commendat.* Non celem heic oportet lectorem, eſſe viros doctos, qui verba quædam in hoc loco paullo aliter legi debere ſentiant. Dicunt enim

(*l*) Iren. ap. Euſeb. lib. V. c. XXIV. *οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν* [*νηστείαν* vid. not. ſeq.] *αὐτῶν· καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν· τῶν παρὰ τὸ ἀκριβὲς ὡς εἰκὸς κρατούντων, τὴν καθ' ἁπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων· καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε, καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι.*

(*) Valeſ. in loc. *συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν*] Miror, tot homines eruditos, qui hunc Irenæi locum in ſuis libris expoſuerunt, eius vitium non animaduertiſſe. Quis enim eſt ſenſus horum verborum? aut quis vmquam credat, fuiſſe homines, qui quadraginta horarum ſpatio diem metirentur. Atqui quadraginta horæ biduum ieiunantibus efficiunt. Equidem non dubito, quin Irenæus ita ſcripſerit, *οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν νηστείαν.* Qua ſcriptura nihil planius eſſe poteſt. Quare aut Irenæus omnino ita ſcripſit, aut certe ita ſcribere debuit. Sed antiquarii, vocabulo ex ſuperiore linea huc translato, locum corruperunt.

HEN-

HENRICI SAVILII codicem ea legere & diſtinguere hunc in modum: οἱ μὲν γὰρ οἴονται, μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτὰς νηστεύειν· οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας, οἱ δὲ τεσσαράκοντα· ὥρας τε ἡμερινὰς καὶ νυκτερινὰς συμμετρᾶσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. Sic etiam legere codicem illum, quo RVFFINVS in transferenda EVSEBII hiſtoria vſus ſit. Eius enim *latinam* horum verborum verſionem ſic habere: *Quidam enim putant, vno tantum die obſeruari debere ieiunium, alii duobus, alii vero pluribus, nonnulli etiam quadraginta; ita vt horas diurnas nocturnasque computantes, diem ſtatuant.* Hinc ieiunium quadraginta dierum tempore IRENAEI in vſu fuiſſe argumentantur. Ita GVILIELMVS BEVEREGIVS [m], SIMON PATRICKIVS [n], GEORGIVS HOOPERVS [o] & alii, qui de hoc argumento peculiares diſſertationes ediderunt. Ab altera parte omnes codices manuſcripti, quibus vſi ſunt ROBERTVS STEPHANVS & HENRICVS VALESIVS, ita diſtincti ſunt, vt vocabulum τεσσαράκοντα, *quadraginta*, non ad dies, ſed ad horas tantum referatur. Non facile eſt, rem inter tot viros doctos tantopere controuerſam decidere. Si qua vero mihi daretur copia coniectandi in tam obſcura materia, pronendam ad faciendum compromiſſum de hac diſputatione, & rem quaſi inter eas diuiderem; dicendo, primum, Quod tempore IRENAEI ac TERTVLLIANI catholici conceſſerint, ieiunium quadraginta horarum inter ſaluatoris noſtri mortem ac reſurrectionem, (ſiue id vnius ſiue duorum dierum ieiunium vocare licuerit) rationem atque indolem præcepti euangelici habere, partim ex exemplo & praxi apoſtolorum, partim vero ex his ſeruatoris ac domini noſtri verbis: *Veniet dies, quo auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt.* Quæ, vti vidimus, de tempore quadraginta circiter horarum, quibus ſeruator in ſepulchro fuit, intelligebant. Vnde primam notionem & nomen quadrageſimalis ieiunii, ſenſu ſtrictiſſimo accepti, originem ſuam traxiſſe, non eſt improbabile. Quod ſufficit ad probandam perpetuitatem ieiunii qua-

(m) Beuereg. cod. can. vindic. lib. III. c. VII. tot. (apud Coteler. patr. apoſtol. tom. II. p. 159 – 163. edit. Antuerp. MDCXCVIII.)
(n) Patrick *of Faſting in* Lent. chap. 16. p. 143.
(o) Hoopers *Diſcourſe of* Lent. part. 1. chap. 3.

dragesimalis ante pascha, tamquam constantis vsus in ecclesia. Deinde, quod eodem tempore, quo IRENAEVS & TERTVLLIANVS scripserunt, alii additicii dies ieiunii istis diebus a diversis ecclesiis adiecti fuerint, magnam tamen partem numero & obseruatione eorum variantibus: quandoquidem cuiuslibet ecclesiæ libertati relictum erat, istorum additiciorum dierum numerum, prout ipsi expedire videbatur, constituere. Qui etsi in aliis ecclesiis plures, in aliis pauciores, & in earum nulla omnino quadraginta dies erant, ad ætatem vsque GREGORII magni; omnes tamen nomine ieiunii quadragesimalis vocabantur, vel quod ad numerum quadraginta dierum prope accederent, vel quod festi paschalis, quod antiquissimis & primis temporibus *quadragesimale* dictum fuit, appendix essent. Quo primum tempore hi dies additicii inuecti fuerint [p], non facile est ad determinandum; Receptos autem fuisse a nonnullis ecclesiis tempore IRENAEI & TERTVLLIANI, id ea quidem, quæ ex vtroque allegauimus, ponunt extra controuersiam. Ambo enim de pluribus quam duobus diebus loquuntur, tamquam obseruatis in quibusdam ecclesiis; hac tantum cum differentia, quod alii sint obseruati, tamquam magis necessarii, vtpote in ipsius *CHRISTI* verbis fundati, alii autem in ecclesiæ libertate ac arbitrio siti, vtpote ex ecclesiastica tantum institutione oriundi, & idcirco numero suo in diuersis ecclesiis variantes, pro sapientia & arbitratu earum, quæ eos præscripsissent. Atque hoc viam aperit ad secundum aliquod argumentum siue rationem, quæ multos viros doctos induxit ad credendum, quod ieiunium antepaschale, prout numerum quadraginta dierum exacte comprehendit, numquam fuerit ab apostolis vel institutum vel obseruatum.

§. III.

Magna varietas in puncto temporis in celebratione huius ieiunii multis in ecclesiis obseruabilis.

QVIA, si qua fuisset istiusmodi apostolica regula vel exem-

(p) Gunning. Lent-*Fast.*, p. 114. existimat, mentionem haberi ieiunii cuiusdam decem dierum apud LVCIANVM in dialogo, qui *philopatris* inscribitur.

plum

plum, difficulter comprehendi poſſit, quomodo tanta varietas in puncto temporis in huius ieiunii obſeruatione ſtatim exorta ſit, quam tamen ipſo facto multis in eccleſiis exortam eſſe, certo conſtát; dum aliæ tribus tantum hebdomadibus, aliæ ſex, aliæ ſeptem id obſeruarunt, nec tamen vlla earum exactum quadraginta dierum numerum confecit. SOCRATES [q] rituum ac cærimoniarum in diuerſis eccleſiis vſitatarum deſcribens differentiam, de iſto ieiunio hæc habet: „Ieiunia illa, quæ ante paſcha fiunt, aliter apud alios obſeruari reperio. „Nam qui *Romæ* ſunt, tres continuas hebdomadas ante paſcha, „exceptis ſabbato & dominico die, ieiunant. Qui vero in „*Illyrico* & per vniuerſam *Achaiam* & qui *Alexandriæ* degunt, ſex „ante paſcha ſeptimanas ieiunant, idque ieiunium *quadrageſimam* vocant. Alii (videlicet *Conſtantinopolitani*) rurſus diuerſum ab illis morem ſequuti, ſeptima hebdomade ante paſcha „ieiunium ordiuntur; ac tres duntaxat ſeptimanas, quinque „dierum ſingulas per interualla ieiunantes, nihilominus hoc „tempus ipſi quoque *quadrageſimam* appellant. Ac me quidem „mirari ſubit, qua ratione iſti, licet de numero dierum inter ſe „diſſentiant, eodem tamen nomine *quadrageſimam* vocent. Huius autem appellationis pro ſuo quiſque ingenio alius aliam „rationem adfert. Neque vero in dierum numero duntaxat, „verum etiam in ciborum abſtinentia diſcrepare inter ſe reperiuntur. Nam alii quidem ab animatis penitus abſtinent, „alii ex animantibus piſces ſolos comedunt. Nonnulli cum „piſcibus etiam auibus veſcuntur; ex aquis, vt eſt apud *Moyſem*,

(q) Socrat. lib. V. c. XXII. τὰς πρὸ τῦ πάσχα νηςείας, ἄλλως παρ᾽ ἄλλοις φυλαττομένας ἐςὶν εὑρεῖν. οἱ μὲν γὰρ ἐν Ῥώμῃ, τρεῖς πρὸ τῦ πάσχα ἑβδομάδας, πλὴν σαββάτα καὶ κυριακῆς, συνημμένας νηςεύεσιν· οἱ δὲ ἐν Ἰλλυριοῖς καὶ ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι, καὶ οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πρὸ ἑβδομάδων ἓξ, τὴν πρὸ τῦ πάσχα νηςείαν νηςεύεσι, τεσσαρακοςὴν αὐτὴν ὀνομάζοντες· ἄλλοι δὲ παρὰ τέτες, ἄλλοι πρὸ ἑπτὰ τῆς ἑορτῆς ἑβδομάδων τῆς νηςείας ἀρχόμενοι, καὶ τρεῖς μόνας πενθημέρας ἐκ διαλειμμάτων νηςεύοντες, ἐδὲν ἧττον καὶ αὐτοὶ τεσσαρακοςὴν τὸν χρόνον τῦτον καλῦσι· καὶ θαυμάσαι μοι ἔπεισι, πῶς ἔτοι περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν διαφωνῦντες, τεσσαρακοςὴν αὐτὴν ὀνομάζεσι· καὶ ἄλλος ἄλλον λόγον τῆς ὀνομασίας εὑρεσιλογῦντες ἀποδιδόασιν· ἔςι δὲ εὑρεῖν ἐ μόνον περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν διαφωνῦντας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ἐδεσμάτων ἐχ ὁμοίαν ποιεμένες· οἱ μὲν γὰρ, πάντη ἐμψύχων ἀπέχονται· οἱ δὲ, τῶν ἐμψύχων ἰχθῦς μόνες μεταλαμβάνεσι· τινὲς δὲ σὺν τοῖς ἰχθῦσι καὶ τῶν πτηνῶν ἀπογεύονται, ἐξ ὕδατος καὶ αὐτὰ κατὰ τὸν Μωυ-

cos

„eas quoque conditas esse, adfirmantes. Quidam ab omni „arborum fructu & ab ouis abstinent. Quidam solo vescun- „tur pane: alii ne hoc quidem vtuntur. Nonnulli vsque ad „horam nonam ieiunantes, quouis posthac ciborum genere „vtuntur absque discrimine. Aliæ rursus apud alias gentes ob- „seruantiæ & innumerabiles earum caussæ adferuntur. Et quo- „niam nemo scriptum de hac re præceptum proferre potest, „apparet, apostolos arbitrio cuiusque ac voluntati id permi- „sisse, vt vnusquisque, quod bonum est, sua sponte non me- „tu ac necessitate perageret„. SOZOMENVS [r] similia de his variationibus narrat: „Quadragesimam, inquit, quæ festum „paschatis antecedit, in qua populus ieiunare solet, alii qui- „dem sex dierum septimanis computant, vt *Illyrii* & *Occidentales* „totaque *Africa* & *Aegyptus* & *Palæstina*. Alii vero septem heb- „domadas computant; vt *Constantinopoli* & per cunctas in cir- „cuitu prouincias vsque ad *Phœnicen*. Nonnulli e sex aut se- „ptem illis hebdomadis tres per interualla ieiunant. Alii tres „simul hebdomadas, paschale festum proxime antecedentes, „continuant: quidam duas tantum, vt *Montanistæ*„. Hactenus SOCRATES.

§. IV.

Quadragesimale ieiunium non amplius triginta sex diebus esuria- libus in vlla ecclesia constitit, ad ætatem vsque Gregorii magni, *quia omnes dies dominici ieiunio exemti fue- runt, nec non omnia sabbata, præter vnum solum in omnibus ecclesiis* Orientalibus.

σία γεγενῆσθαι λέγοντες· οἱ δὲ καὶ ἀκροδρύων καὶ ᾠῶν ἀπέχονται, τινὲς δὲ καὶ ξηροῦ ἄρτου μόνου μεταλαμβάνουσιν· ἄλλοι δὲ οὐδὲ τούτου· ἕτεροι δὲ ἄχρις ἐννάτης ὥρας νηστεύοντες, διάφορον ἔχουσι τὴν ἑστίασιν· ἄλλως δὲ παρ' ἄλλοις φύλοις καὶ μυρίαι αἰτίαι ἴσως τυγχάνουσι· καὶ ἐπειδὴ οὐδεὶς περὶ τούτου ἔγγραφον ἔχει δεῖξαι παράγγελμα, δῆλον, ὡς καὶ περὶ τούτου τῇ ἑκάστου γνώμῃ καὶ προαιρέσει ἐπέτρεψαν οἱ ἀπόστολοι, ἵνα ἕκαστος μὴ φόβῳ, μὴ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀγαθὸν κατεργάζοιτο.

(r) Sozom. lib. VII. c. XIX. καὶ τὴν πρὸ ταύτης [ἀναστασίμου ἑορτῆς] δὲ καλουμένην τεσσαρακοστὴν, ἐν ᾗ νηστεύει τὸ πλῆθος, οἱ μὲν, εἰς ἓξ ἑβδομάδας ἡμερῶν λογίζονται, ὡς Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ πρὸς δύσιν, Λιβύη τε πᾶσα καὶ Αἴγυπτος σὺν τοῖς Παλαιστινοῖς· οἱ δὲ ἑπτὰ, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ τοῖς πέριξ ἔθνεσι, μέχρι Φοινίκων· ἄλλοι δὲ, τρεῖς σποράδην ἐν ταῖς ἓξ ἢ ἑπτὰ νηστεύουσιν· οἱ δὲ, ἅμα τρεῖς πρὸ τῆς ἑορτῆς συνῆψαν· οἱ δὲ, δύο, ὡς οἱ τὰ Μοντανοῦ φρονοῦντες.

CAS-

CASSIANVS [s] non nihil eiusdem obseruationis habet. Dicit enim, quasdam ecclesias sex hebdomadibus quadragesimam celebrare, nonnullas adiicere hebdomadam etiam septimam; neutrum tamen numerum quadraginta dierum implere summam. Licet enim sex hebdomades dies quadraginta duos efficiant, omnes tamen dies dominicos ieiunio eximi; atque ita sex diebus subtractis, non plus sex & triginta dies remanere ieiunio persoluendos. Similiter illas ecclesias, quæ septem hebdomadas, hoc est, vndequinquaginta dies, quadragesimæ assignent, non solum dies dominicos, sed omnia etiam sabbata, vno excepto, numero dierum esurialium subtrahere, adeoque tredecim diebus hac ratione subductis, non nisi triginta sex dies esse residuos. In hunc modum quadragesima obseruata est ad tempus vsque *Gregorii* magni, qui de quadraginta duobus diebus [t] loquitur, tamquam quadragesimali ieiunio deputatis; sed diebus dominicis subtractis triginta tantum & sex remanent. Ita vero rem se habuisse, ex iis liquet, quæ de die dominico & sabbato disseruimus supra [*], vbi plenius demonstrauimus, diem dominicum numquam ieiunio transactum sed semper festum in ipsa etiam quadragesima, in omnibus per vniuersum orbem terrarum ecclesiis habitum, & in ecclesiis *Orientalibus* sabbatum quoque numero dierum esurialium exemtum fuisse. Supra dictis heic vnum tantum locum CHRYSOSTOMI addemus, vbi rationem reddit, cur hi duo dies in quadragesimali ieiunio excipiantur. *Quemadmodum*, inquit [u], *in viis publicis sunt stationes & diuerticula, in quibus fessi viatores & respirent & quiescant, vt alacrius postea iter suum conficiant: & sicut in mari littora sunt & portus, vt in eos e iactatione se recipiant nauigantes, & exspectent, donec ventorum impetus conquiescat, & sic iterum na-*

(s) Cassian. collat. XXI. c. XXIV. XXV. vid. sub litt. (z. XXVII. XXVIII.

(t) Gregor. homil. XVI. in euangelia. tom. III. p. 42. Sex dies dominici subtrahuntur, non plus in abstinentia quam triginta & sex dies remanent.

(*) Lib. XX. cap. II. §. V. pag. 35 seqq. Et cap. III. §. V. pag. 50 seqq.

(u) Chrysost. homil. XI. in genes. tom. II. p. 106. (pag. 93. edit. Francof.) καθάπερ ἐν ταῖς λεωφόροις εἰσὶ σταθμοὶ καὶ καταγώγια, ὥστε τοὺς ὁδίτας κεκμηκότας διαναπαύεσθαι, καὶ τῶν πόνων λήγοντας, οὕτω πάλιν ἅπτεσθαι τῆς ὁδοιπορίας, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ δὲ ἀκταὶ καὶ αἰγιαλοί, καὶ λιμένες εἰσὶν ὥστε κἀκεῖ τοὺς ναυτιλλομένους, μετὰ τὰ πολλὰ κύματα διαδραμεῖν, καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀνέμων ἐμβολὰς ἀν-

vigare incipiant: ita & nunc, qui in hac quadragesima ieiunii cursum susceperе, quasi stationes & diuerticula, & littora & portus per duos hebdomadæ dies, dominus quietem largitus est, vt & corpori aliquantulum ieiunii labores remittantur, & animum refocillent ieiunantes, & exactis duobus illis diebus in pulchre cœpto itinere alacriter pergant. Ex quibus apparet, in nonnullis ecclesiis *Orientalibus*, in quibus vniuersum tempus quadragesimæ sex tantum hebdomades siue quadraginta duos dies durauerit, subductis sabbatis & diebus dominicis, non amplius triginta vnum dies, & in quibus longissime, non plus triginta sex dies ieiunio fuisse deputatos [w].

§. V.

Quis diem cinerum *& alios tres dies in ecclesia* Romana *initio quadragesimalis ieiunii primum addiderit.*

QVIS *diem cinerum* & tres dies alios initio quadragesimali ieiunii primum addiderit in ecclesia *Romana*, vt exacte quadraginta fierent, inter ipsos eius scriptores res dubia est. Alii a *Gregorio M.* id factum esse dictitant, alii a *Gregorio II.* qui centum circiter annis post illum vixit, sæculo octauo ineunte. Verum, vt AZORIVS [x] dicit, non multum refert, vter eorum huius additamenti auctor fuerit, quum in confesso sit, eos quadragesimæ additos esse, posteaquam sexcentis annis sine illis fuerit obseruata. Atqui hoc planissime demonstrat, quadragesimam, hac saltem notione, quatenus pro exacto quadraginta dierum esurialium numero accipitur, non posse esse institutionis apostolicæ, quidquid illa tandem in alia forma & duratione fuerit.

τιϛῆναι, μικρὸν ἀνεθέντας, οὕτω πάλιν τῆς ναυτιλίας ἅπτεσθαι· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοϛῆς, τοῖς τὸν δρόμον τῆς νηϛείας καταδεξαμένοις, καθάπερ ϛαθμοὺς καὶ καταγώγια, καὶ αὐλὰς, καὶ αἰγιαλὰς, καὶ λιμένας, τὰς δύο ταύτας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος βραχύ τι διαναπαύεσθαι κεχάρισται ὁ δεσπότης, ἵνα καὶ τὸ σῶμα μικρὸν ἀνέντες ἀπὸ τῶν πόνων τῆς νηϛείας, καὶ τὴν ψυχὴν παραμυθησάμενοι, πάλιν παρελθουσῶν τῶν δύο τούτων ἡμερῶν, τῆς αὐτῆς ὁδοῦ μετὰ προθυμίας ἅπτωνται οἱ τὴν καλὴν ταύτην, καὶ ἐπωφελῆ ὁδοιπορίαν ποιούμενοι.

(w) Vid. Gunnig. *Lent*-Fast p. 156.

(x) Azor. institut. moral. lib. VII. c. XII. part. I.

§. VI.

§. VI.

Nam veteres quadragesimale ieiunium pro institutione apostolica habuerint.

ATENIMVERO multi veterum illud vlla in forma apostolicæ institutionis esse negant, sed tantum vtilem obseruantiam, ab ecclesia præscriptam, esse statuunt. Expressis verbis hoc adfirmat CASSIANVS [y]: *Sciendum sane*, inquiens, *hanc obseruantiam quadragesimæ, quamdiu ecclesiæ illius primitiuæ perfectio inuiolata permansit, penitus non fuisse. Non enim præcepti huius necessitate, nec quasi legali sanctione constricti, arctissimis ieiuniorum terminis claudebantur, qui per totum anni spatium æquali ieiunio concludebantur. Verum quum ab illa apostolica deuotione descifcens quotidie credentium multitudo suis opibus incubaret, nec eos vsu cunctorum fidelium secundum apostolorum instituta, diuideret, sed priuatis suis impendiis consulens, non seruare tantum, sed etiam augere contenderet, id tunc vniuersis sacerdotibus placuit, vt homines curis secularibus allegatos & pene* (vt ita dixerim) *continentiæ vel compunctionis ignaros, ad opus sanctum canonica ieiuniorum indictione reuocarent & velut legali decimarum necessitate compellerent.* Intelligit, quod triginta sex dies, qui tunc quadragesimali ieiunio constituti erant, per computationem [z] decimam totius anni partem, efficiant. *Cassianus* discipulus fuit *Chrysostomi*; ab eoque notionem ac sententiam suam de origine quadragesimæ videtur accepisse. Nam

(y) Cassian. collat. XXI. c. XXX.

(z) Cassian. ibid. c. XXV. Lege Mosaica vniuerso populo generalis est promulgata præceptio: *Decimas tuas & primitias offeres domino Deo tuo.* Itaque qui substantiarum omniumque fructuum decimas offerre præcipimur, multo magis necesse est, vt ipsius quoque conuersationis nostræ & humani vsus, operumque nostrorum decimas offeramus, quæ profecto in supputatione quadragesimæ euidenter implentur. Omnium enim dierum numerus, quibus reuolutus in orbem annus includitur, triginta sex semis dierum numero decimatur. In septem vero hebdomadibus, si dies dominici & sabbata subtrahantur, quinque & triginta supersunt dies ieiuniis deputati, sed adiecta illa vigiliarum die, qua vsque in gallorum cantum illucente dominica ieiunium sabbati protelatur, non solum sex & triginta dierum numerus adimpletur, verum etiam pro decimis quinque dierum, qui residui videbantur, si illud quod superest adiectum nobis spatium computetur, plenitudini totius summæ omnino non deerit.

CHRYSOSTOMVS prorsus eadem de illa habet [*a*]: *Quam ob caussam, inquit, ieiunamus per hos dies quadraginta? Multi quondam temere ac sine iudicio, praecipue vero hoc tempore, quo CHRISTVS ea tradidit, ad sacra mysteria accedebant. Quum igitur intelligerent patres, quantum ex temerario accessu detrimenti caperetur, conuenientes quadraginta dies ieiunii, precum, auditionis verbi Dei & conuentuum designarunt, vt in his diebus omnes per preces, per eleemosynam, per ieiunium, per vigilias, per lacrimas, per confessionem ac per cetera omnia diligenter expurgati, ita pro captu nostro cum conscientia pura accedamus.* AVGVSTINVS interdum mentem suam in eumdem modum declarat, tametsi alio tempore originem quadragesimae ex euangelii auctoritate deriuare videtur. Vno loco ait [*b*]: *Ego in euangelicis & apostolicis litteris totoque instrumento, quod appellatur testamentum nouum, video praeceptum esse ieiunium. Quibus autem diebus non oporteat ieiunare, & quibus oporteat, praecepto domini vel apostolorum non inuenio definitum.* Alio loco [*c*], diuersas sollemnitates, a christianis obseruatas, fundamentum aliquod & auctoritatem pro illis in sacra scriptura haberi adserit: *Ex euangelio, quia iam manifestum est, quo etiam die dominus crucifixus sit, & in sepultura fuerit, & resurrexerit, adiuncta est etiam ipsorum dierum obseruatio per patrum concilia & orbi vniuerso christiano persuasum est, eo modo pascha celebrari oportere. Quadragesima sane ieiuniorum habet auctoritatem in veteribus libris ex ieiunio Moysi & Heliae, & ex euangelio, quia totidem diebus dominus ieiunauit.* Addit paullo post [*d*], quod supputatio paschatis & quinquaginta dierum pentecostes firmiter ex scriptura colligatur: *Nam vt quadraginta illi*

(*a*) Chrysostom. homil. LII. in eos, qui primo pascha ieiunant. tom. V. p. 709. (homil. LV. p. 693. edit. Francof.) *τίνος ἕνεκεν νηστεύομεν τὰς τεσσαράκοντα ταύτας ἡμέρας; πολλοὶ τὸ παλαιὸν τοῖς μυστηρίοις προσῄεσαν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, καθ' ὃν ὁ χριστὸς αὐτὰ παρέδωκε· συνειδότες οὖν οἱ πατέρες τὴν βλάβην τὴν γινομένην ἐκ τῆς ἠμελημένης προσόδου, συνελθόντες ἐτύπωσαν ἡμέρας τεσσαράκοντα νηστείας, εὐχῶν, ἀκροάσεως, συνόδων, ἵν' ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις καθαρθέντες μετ' ἀκριβείας ἅπαντες καὶ δι' εὐχῶν, καὶ δι' ἐλεημοσύνης, καὶ διὰ νηστείας, καὶ διὰ παννυχίδων, καὶ διὰ δακρύων, καὶ δι' ἐξομολογήσεως, καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἁπάντων, οὕτω κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν μετὰ καθαροῦ συνειδότος προσίωμεν.*

(*b*) Augustin. epist. LXXXVII. ad Casulan. p. 147. (p. 389. c. edit. Basil. MDLXIX.)

(*c*) Id. epist. CXIX. ad Ianuar. c. XV.

(*d*) Ibid. c. XVII.

dies

dies ante pascha obseruentur, ecclesiæ consuetudo roborauit, sic etiam vt octo dies neophytorum (siue tempus, quo recens baptizati alba vestimenta gestabant) *distinguuntur a ceteris, i.d est, vt octauus primo concinat.* Duo heic in verbis AVGVSTINI probe notanda sunt: 1. Quod auctoritas & fundamentum, quod quadragesimale ieiunium habet ex euangelio, idem sit, quod ex veteri testamento habeat, quod non præceptum erat, sed exemplum *Mosis* & *Heliæ*. 2. Quod quadragesimale ieiunium patrum conciliis & consuetudini ecclesiæ originem suam debeat, perinde ac dies octo neophytorum, & quinquaginta dies pentecostes obseruationem sui eidem debeant origini; quos nemo dubitat, licet remotius aliquod pro illis fundamentum in scripturis esse possit, quum vero nullum expressum mandatum ibi habeatur, originem suam conciliis patrum & consuetudini ecclesiæ vnice acceptam referre.

§. VII.

Quo sensu quidam eorum diuinæ illud institutionis esse dicant.

Ex his iam intelligimus, quid alii ex veteribus velint, quando quadraginta dierum ieiunium diuinæ institutionis esse adserunt, illudque ex auctoritate deriuant scripturarum. Exempli gratia, HIERONYMVS [e] ait: *Moyses ac Helias quadraginta dierum esurie, Dei familiaritate saturati sunt. Et ipse dominus totidem diebus in solitudine ieiunauit, vt nobis sollemnes ieiuniorum dies relinqueret.* Et iterum [f]: *Ipse Dominus, verus Ionas, missus ad prædicationem mundi, ieiunat quadraginta dies: & hereditatem ieiunii nobis derelinquens, ad esum corporis sui sub hoc numero nostras animas præparat.* Multæ similes locutiones in scriptis occurrunt BASILII [g],

(e) Hieronym. in Esaiam cap. LVIII. p. 262. (p. 190. edit. Paris. MDCXLII.)

(f) Id. in cap. III. Ionæ (p. 140. edit. cit. Paris.)

(g) Basil. homil. II. de ieiunio, tom. I. p. 237. a.) εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περιαγγέλλεται τὸ κήρυγμα· καὶ οὔτε τις νῆσος, οὐκ ἤπειρος, οὐ πόλις, οὐκ ἔθνος, οὐκ ἐσχατιὰ ἀνήκοός ἐστι τοῦ κηρύγματος· ἀλλὰ καὶ στρατόπεδα, καὶ ὁδοιπόροι, καὶ πλωτῆρες, καὶ ἔμποροι, πάντες ὁμοίως καὶ ἀκούουσι τοῦ παραγγέλματος, καὶ περιχαρῶς ὑποδέχονται. ὥστε μηδεὶς ἑαυτὸν ἔξω ποιείτω τοῦ καταλόγου τῶν νηστευόντων, ἐν ᾧ πάντα γένη καὶ πᾶσα ἡλικία καὶ ἀξιωμάτων διαφοραὶ πᾶσαι καταλέγονται -- πλούσιος εἶ; μὴ καθυβρίσῃς τὴν νηστείαν -- μή ποτέ σε καταγγέλλῃ ἐπὶ τοῦ νομοθέτου τῶν νηστειῶν. *Hoc tempore per vniuersum terrarum*

THEOPHILI [*b*] & CYRILLI [*i*] *Alexandrinorum*, PETRI CHRYSOLOGI [*k*] & aliorum, quos hac occasione congessit GVILIELMVS BEVEREGIVS. Enim vero nullus horum vult dicere, quod disertum & expressum mandatum Dei pro eo habeatur, sed tantum exempla quædam in extraordinaria per quadraginta dies ieiunandi praxi seruatoris nostri, vel *Moysis* & *Eliæ*: Quæ res non sufficit ad eliciendum inde & exstruendum præceptum, quia istiusmodi extraordinaria exempla non sunt imitabilia, nec in praxin deduci possunt, nisi inferiore quodam gradu; quod ecclesiæ ansam dare potuit ad iniungendum quadraginta dierum ieiunium, non autem ad imponendum illud tamquam diuinitus mandatum. CHRYSOSTOMVS inter veteres hoc penitus perspiciebat, & hinc in homilia quadam ait [*l*]: *Non dicit CHRISTVS, ieiunium esse imitandum, quamuis*

orbem vndique denuntiatur ieiunii præconium. Nec vlla est insula, nec vlla terra continens, non ciuitas, non gens vlla, non extremus mundi angulus; vbi non sit auditum ieiunii edictum. Quin & exercitus, & viatores, & nautæ, & negotiatores, omnes pariter audiunt edictum & summo gaudio excipiunt. Ne quis igitur semet excludat a numero ieiunantium, in quo omne hominum genus, omnis ætas, omnes dignitatum formæ censentur. -- Diues es, ne ieiunium adfeceris contumelia -- ne quando te reum peragat apud eum, qui de ieiunio legem tulit.

(*b*) Theophil. paschal. epist. de quo Beuereg. de ieiun. quadrages. c. VIII. §. V. hæc habet: Iisdem fere diebus (quibus Basilius scripsit) Theophilus Alexandrinus tres suas paschales epistolas, quas S. Hieronymus æqualis eius latinas fecit, in lucem edidit, in quibus passim adserit, ieiunium hoc quadragesimale *secundum euangelicas & apostolicas traditiones obseruandum esse.*

(*i*) Cyrill. homil. paschal. passim. Vid. Beuereg. l. c. vbi statim pergit in hunc modum: Exiguo post eum tempore, Cyrillus, Alexandrinæ itidem ecclesiæ antistes, in paschalibus homiliis a se conscriptis sæpe inculcat, hoc ieiunium ab omnibus celebrandum esse κατὰ τὰς ἀποστολικὰς παραδόσεις & nonnumquam κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν.

(*k*) Chrysolog. serm. XI. apud Beuereg. l. c. Videtis, fratres, quia quod quadragesimam ieiunamus, non est humana inuentio, auctoritas est diuina; & est mysticum, non præsumtum: nec est de terreno vsu, sed de cælestibus est secretis.

Id. serm. CLXVI. Si ergo quadraginta dierum simplex, purum, æquale tantis testimoniis sub tanti numero sacramenti traditum nobis a domino ieiunium perdocetur; vnde nouitas ista, vnde hebdomadæ nunc resolutæ, nunc rigidæ, nunc indulgentes, nimium nunc seueræ?

(*l*) Chrysost. homil. XLVII. in Matth. p. 415. (p. 518. edit. Francof.) Μάθετε γάρ,

qua-

quadraginta illos dies posset proponere: sed, discite a me, quoniam mitis sum & humilis corde. Immo vero contra, quum apostolos ad euangelizandum dimitteret, non dixit, ieiunate, sed quidquid vobis apponitur, comedite. Hæc dixi, (pergit CHRYSOSTOMVS,) *non quia ieiunium mihi non placeat, quod magnis soleo efferre laudibus: sed quia doleo, si ceteris neglectis, satis ad salutem vobis ieiunium existimetis, quod in choro virtutum vltimum certe locum sortitur. Præcipuæ namque virtutes sunt caritas, humilitas, misericordia, quæ vel virginitatem superant.* Ex quibus manifestum est, non putasse eos, exemplum CHRISTI sufficere ad conciliandam impositioni quadraginta dierum ieiunii, tamquam rei diuinitus mandatæ, auctoritatem.

§. VIII.

Quatenus traditionem vel canonem apostolicum esse concesserint.

FATENDVM autem est, quosdam eorum id vocare traditionem vel canonem apostolicum. HIERONYMVS [m] in epistola ad *Marcellam* aduersus *Montanum* hæc habet: *Nos vnam quadragesimam, secundum traditionem apostolorum toto anno, tempore nobis congruo, ieiunamus. Illi,* (*Montanistæ*) *tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint saluatores.* cetera. LEO papa [n] id *apostolicam institutionem* vocat, *Quod ergo, dilectissimi,* inquiens, *in omni tempore vnumquemque facere conuenit christianum, id nunc sollicitius & deuotius est exsequendum, vt apostolica institutio quadraginta dierum ieiuniis impleatur.* Et alibi [*]: *In quibus* (quadragesimæ diebus) *merito a sanctis apostolis per doctrinam spiritus sancti maiora sunt instituta ieiunia, vt per commune consortium crucis CHRISTI, et-*

φησιν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐνήστευσα· Καί τοι γε εἶχεν εἰπεῖν τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο· ἀλλ' ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· πάλιν πέμπων αὐτοὺς, οὐκ εἶπεν, ὅτι νηστεύετε· ἀλλὰ πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε· -- ταῦτα δὲ λέγω, οὐχὶ νηστείαν κακίζων· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπαινῶν· ἀλγῶ δὲ, ὅταν τῶν ἄλλων ἠμεληκότων ταύτην νομίζητε ἀρκεῖν εἰς σωτηρίαν ὑμῖν, τὸ ἔσχατον τοῦ χοροῦ τῆς ἀρετῆς ἔχουσαν μέρος· τὸ γὰρ μέγιστον, ἀγάπη καὶ ἐπιείκεια καὶ ἐλεημοσύνη, ἣ καὶ παρθενίαν ὑπερηκόντισεν.

(m) Hieron. epist. LIV. ad Marcellam.

(n) Leo serm. VI. de quadragesima.

(*) Id. serm. IX.

iam nos aliquid in eo, quod propter nos gessit, ageremus. Verum iudicio LEONIS non parum derogant, quæ PAGIVS [o] & QVESNELLVS de ipso obseruant, quod familiare ei fuerit, ea omnia vocare legem apostolicam, quæ vel in sua ipsius ecclesia olim obseruata vel decretis antecessorum suorum *Damasi* & *Siricii* sancita inuenerit. Quod autem ad HIERONYMVM attinet, is sese nonnumquam particulares ecclesiarum consuetudines nomine traditionum apostolicarum appellare adfirmat. Scribens enim de sabbato, in quo aliæ ecclesiæ ieiunabant, aliæ autem id festum agebant, ait [p]: *Vnaquæque prouincia abundet in sensu suo, & præcepta maiorum leges apostolicas arbitretur.* Quod si HIERONYMVS ita heic facit, facile eius mentem capere possumus. Sin aliter, certe fallitur opinione. Siquidem ex ante dictis apparet, ieiunium apostolicum multo breuius fuisse ieiunio, de quo HIERONYMVS loquitur, & per multos gradus ad numerum quadraginta dierum increuisse. Ieiunium apostolicum ieiunium erat paucorum duntaxat dierum ante pascha. Tempore *Dionysii Alexandrini* an. CCL per integram hebdomadem, & forte paullo longius celebratum est. *Romæ* circa eamdem ætatem (vt vir quidam doctissimus [q] existimat, qui de hoc argumento accurate scripsit) tribus hebdomadibus durauit, eo tempore, quo *Cornelius* & *Nouatianus* de episcopatu *Romano* inter se contenderunt. Vnde factum, vt sectatores *Nouatiani* illud ad hunc terminum adstringerent tempore SOCRATIS, vbi ieiunium antepaschale in sex hebdomadas *Romæ* protrahebatur. Ex tribus hebdomadibus, vt vir ille doctus sentit, primo ad sex auctum est, aut a concilio *Nicæno* in quinto eius canone, aut certe non multo ante. Atque tum communiter vocari cœpit quadragesima, siue quadraginta dierum ieiunium, quia etsi dies ieiunii proprie non amplius triginta sex, vel triginta vnus e-

(o) Pagi critic. in Baron. an. LXVII. §. XV. (§. XIX. p. 57. edit. Antuerp. MDCCV.) Familiare est Leoni, vt quum de apostolica traditione sermonem habet, de ea loquatur, quam ab apostolo Petro ecclesiæ Romanæ relictam putabat. Ea vero ex b. Petri traditione descendere existimauit, quæ & olim obseruata, & decretis sancita inueniebat eorum ecclesiæ suæ pontificum, quorum monumenta supererant illa ætate. Hæc Quesnellus.

(p) Hieron. epist. XXVIII. ad Lucin.

(q) *Bishop* Hooper *of Lent* p. 139. & 84.

rant,

rant, primus tamen eorum ad minimum quadraginta diebus ante pascha incidebat, a quo integrum ieiunium denominabatur. Atque ita tempore HIERONYMI fuit. Male autem se habet eius conclusio, quod, quum ieiunium aliquod apostolicum paucorum quorumdam dierum fuerit ante pascha, quod postea per varios gradus in quadraginta dierum ieiunium excreuit; ideo ieiunium quadraginta dierum apostolicæ institutionis sit oporteat. Multo autem intolerabilius in illis est, qui, postquam quatuor alii dies triginta sex diebus additi sunt, vt perfectam quadraginta dierum ieiunii summam efficiant, adhuc idem illud ieiunium esse contendunt, quod initio ab apostolis in ecclesia sit institutum. Res equidem in se non magna est, præiudicata autem hominum opinio & confidentia in vrgenda disputatione summa est, quando paradoxum tuentur, quod tanta rei euidentia tam facile confutari potest. Nam, vt IEREMIAS TAYLORIVS (r) scite hanc in rem differit, „Si quis omnes reges, perinde ac *Adamum*, in perfecta corporis statura „& adulta ætate ab ipso Deo immediate conditos esse, diceret, „is omnium optime ab obstetricibus & nutricibus, a pædagogis & famulis atque omnibus vicinis confutari posset, quippe „qui eos infantes nasci viderunt, de matrum sinu gremioque „susceperunt, lactarunt, in vlnis gestarunt, conuestierunt, litteras docuerunt, adolescere obseruarunt & circa eos fuerunt; „Eadem præsentis rei ratio est. Qui quadragesimam nostram, „siue quadraginta dierum ieiunium antè festum paschatis, ab apostolis, in ista quidem adulta ætate ac statu, in quo illud „iam conspicimus, stabilitum esse dixerit, is testimonio earum

(r) Taylor. dict. dubit. Book III. chap. IV. p. 632. *If any Man should say, that Kings were all created, as* Adam *was, in full stature and Manhood by God himself immediately, he could best be confuted by the Midwives and the Nurses, the Schoolmasters & the Servants of the Family, and by all the Neighbourhood, who saw them born Infants, who took them from their Mothers Knees, who gave them Suck, who carried them in their Arms, who made them Coats, and taught them their Letters, who observed their Growth, and changed their Ministeries about their Persons. The same is the Case of the present Article. He that says our* Lent, *or Forty-Days Fast before* Easter, *was established by the Apostles in that full Growth and State we now see it, is perfectly confuted, by the Testimony of*

„ætatum,quæ id in infantia & pueritia viderunt, & ad præsentem „ætatis granditatem nutrimentis suis educarunt, manifesto con„futatur„. Atque hisce præsentem disquisitionem de origine & progressu ieiunii antepaschalis in primis ecclesiæ sæculis finiemus.

§. IX.

Quænam caussæ & rationes fuerint instituendi ieiunium illud antepaschale. 1. Apostolorum luctus & ægritudo e magistri sui amissu.

IAM inquirendum erit in caussas & rationes huius institutionis. Atque heic primum omnium, si ad primitiuam institutionem respicimus, ratio a TERTVLLIANO redditur, qui, vti audiuimus antea, catholicos dicere auctor est, quod ratio, cur apostoli hoc tempore ieiunarint, sit, quia sponsus eis ereptus fuerit. Quam ad praxin vt sese conformarent veteres, generatim hosce duos dies, per quos seruator in sepulchro fuerat, exactissime obseruabant, quemadmodum pluribus videbimus postea. *Montanistæ* vero, qui de spiritu prophetiæ se iactabant, ereptionem sponsi alio sensu accipiebant, pro domini adscensione siue adsumtione in cælum. Et propterea vnam quadragesimam (tres enim in anno faciebant) post adscensionem *CHRISTI* celebrabant, vt ecclesiæ, quæ vniuersum pentecostes tempus festum habebat, sese opponerent. Hoc ex HIERONYMO discimus, qui non tantum [s] *Montanistas* tres in anno quadragesimas facere, sed vnam quoque post adscensionem [t] celebrare adfirmat, ex noua inspiratione se cognoscere dictitantes, quod hoc tempus seruator intelligat, *Venient*, in-

those Ages, that saw its Infancy and Childhood, and helped to nurse it up to its present Bulk. (Conf. sis vers. Germanic. p. 515. edit. Brem. MDCCV. 4to.)

(s) Hieron. epist. LIV. ad Marcellam. Illi tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint saluatores.

(t) Id. commentar. in Matth. IX. (p. 13. fin. edit. Paris. MDCXLII.) Sponsus, Christus: sponsa ecclesia est. De hoc sancto spirituali connubio apostoli sunt procreati: qui lugere non possunt, quamdiu sponsum in thalamo vident, & sciunt, sponsum esse cum sponsa. Quando vero transierint nuptiæ, & passionis ac resurrectionis tempus aduenerit, tunc sponsi filii ieiunabunt. Nonnulli putant, idcirco *post dies quadraginta passionis ieiunia debere*

qui-

quiens, *dies, quum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.* Ita catholici & *Montanistæ* super ratione ieiunii inter se consentiebant, quamuis diuerso tempore, secundum diuersam verborum *CHRISTI* acceptionem, id celebrarent.

§. X.

2. Remissio christianæ pietatis a prisco & primitiuo feruore suo.

ALIAM institutæ quadragesimæ rationem nobis reddit CASSIANVS, quando „Sciendum sane, inquit [u], hanc obseruan- „tiam quadragesimæ, quamdiu ecclesiæ illius primitiua perfectio „inuiolata permansit, penitus non fuisse. Non enim præcepti „huius necessitate, nec quasi legali sanctione constricti, arctis- „simis ieiuniorum terminis claudebantur, qui per totum anni „spatium æquali ieiunio concludebantur. Verum quum ab „illa apostolica deuotione descifcens, quotidie credentium „multitudo suis opibus incubaret, nec eos vsui cunctorum fi- „delium secundum apostolorum instituta diuideret, sed priua- „tim impendiis suis consulens, non seruare tantum sed etiam „augere contenderet, *Ananiæ* & *Sapphyræ* exemplum non con- „tenta sectari, id tunc vniuersis sacerdotibus placuit, vt homi- „nes curis sæcularibus illigatos, & pene (vt ita dixerim) con- „tinentiæ vel compunctionis ignaros, ad opus sanctum cano- „nica ieiuniorum indictione reuocarent, & velut legalium de- „cimarum necessitate compellerent„. In eamdem sententiam argumentatur LEO pontifex *Romanus* [w]: „Quamuis nulla sint „tempora, quæ diuinis non sint plena muneribus, & semper „nobis ad misericordiam Dei per ipsius gratiam præstetur ac- „cessus: nunc tamen omnium mentes maiori studio ad spiri- „tuales profectus moueri, & ampliori fiducia oportet anima- „ri, quando ad vniuersa pietatis officia illius nos diei, in quo

committi: licet statim dies pentecostes & spiritus sanctus adueniens, indicent nobis festiuitatem. Et ex huius occasione testimonii, Montanus, Prisca & Maximilla, etiam pentecosten faciunt quadragesimam: quod ablato sponso, filii sponsi debent ieiunare.

(u) Cassian. collat. XXI. cap. XXX.

(w) Leo serm. IV. de quadragesima. (Bibliothec. patr. tom. VII. p. 1014.) edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

 redem-

„redemti sumus, recursus inuitat: vt excellens super omnia „passionis dominicæ sacramentum, purificatis & corporibus & „animis, celebremus. Debebatur enim tantis mysteriis ita „incessabilis deuotio & continuata reuerentia, vt tales permaneremus in conspectu Dei, quales nos in ipso paschali festo „dignum est inueniri. Sed quia hæc fortitudo paucorum est, „& dum carnis fragilitate austerior obseruantia relaxatur, dum„que per varias actiones vitæ huius sollicitudo distenditur, ne„cesse est de mundano puluere etiam gloriosa corda sordesce„re: magna diuinæ institutionis salubritate prouisum est, vt „ad reparandam mentium puritatem quadraginta nobis die„rum exercitatio moderetur, in quibus aliorum temporum „culpas & pia opera redimerent & ieiunia casta decoque„rent„.

§. XI.

3. Vt homines ad dignam sacræ eucharistiæ in festo paschali receptionem sese præpararent.

TERTIA quædam ratio erat, vt homines mentes suas ad dignam sacræ eucharistiæ in festo paschali receptionem præpararent. Quamquam enim homines initio singulis diebus dominicis eam percipere seque continuo in constanti ad sanctum hoc mysterium præparatione tenere solebant; tamen deficiente primitiuo christianismi ardore, gradatim eo deueniebant, vt potissimum in pascha, & quidam haud vllo tempore alio, ad sacrum illud epulum sumendum accederent. Istorum hominum caussa præcedentis ieiunii obseruantia valde vrgebatur, vt per accommoda ac spiritualia exercitia recte præpararentur ad recipiendam in pascha communionem, qui, vt aliis temporibus eam frequentarent, adduci non poterant. Hoc est, quod ex CHRYSOSTOMO [x] antea audiuimus: *Multi quondam temere ac sine iudicio, præcipue vero hoc tempore, quo CHRISTVS ea tradidit, ad sacra mysteria accedebant. Quum igitur intelligerent patres, quantum ex temerario accessu detrimenti caperetur, conuenientes quadraginta dies ieiunii, precum, auditionis verbi Dei & conuentuum*

(x) Chrysostom. homil. III. in eos qui pascha ieiunant. Tom. V. p. 709. (p. 633. edit. Frf.) Vid. Græc. §. VI. sub litt. (a) pag. 188.

desi-

designarunt, vt in his diebus omnes per preces, per eleemosynam, per ieiunium, per vigilias, per lacrimas, per confessionem, ac per cetera omnia diligenter expurgati, ita pro captu nostro cum conscientia pura accedamus. In eumdem modum alio loco [y]: *Vt nihil commodi adfert decursio per multa stadia, si a præmio excidas: ita nihil nobis lucri erit ex multis laboribus & sudoribus, ieiunio insumtis, nisi cum pura conscientia sacra mensa frui possimus. Ob hoc enim ieiunium & quadragesima & tot dierum synaxes, auditiones, preces & doctrinæ susceptæ sunt, vt abstersis sceleribus per istiusmodi studium, quæ nobis hoc anno quocumque modo allita inhæserunt, cum spirituali securitate illius incruenti sacrificii participes efficeremur.* Idem dicit HIERONYMVS [z] verbis, ante adductis: *Ipse dominus verus Ionas, missus ad prædicationem mundi, ieiunat quadraginta dies: & hereditatem ieiunii nobis derelinquens, ad esum corporis sui sub hoc munere animas nostras præparat.* Atque hæc, reor, præcipua caussa fuit, quamobrem ecclesia ieiunium suum antepaschale ad quadraginta dies, occasione ita ferente, a tam paruis initiis, quæ in primo ortu suo videtur habuisse, extenderit.

§. XII.

4. *Vt catechumeni sese præpararent ad baptismum.*

PRAETER hasce generales quadragesimam obseruandi caussas, duæ specialiores rationes erant, ad duos hominum ordines in ecclesia peculiariter respicientes, ad *catechumenos* scilicet, qui ad baptismum, & ad *pœnitentes*, qui ad absolutionem recipiendam imbui debebant & præparari. Iam alibi [*] obseruatum nobis est, pascha fuisse sollemne ac statum tempus admittendi catechumenos ad baptismum, pœnitentesque post lapsum & legitimam ac sollemnem actam pœnitentiam restitu-

(y) Homil. XXII. de ira. Tom. I. p. 276. (p. 245. edit. Frf.) ὥσπερ οὐδὲν ὄφελος τῶν πολλῶν διαύλων τοῖς τρέχουσιν, ἂν τῶν βραβείων ἐκπέσωσιν· οὕτως οὐδὲ ἡμῖν ἔσται τι κέρδος ἀπὸ τῶν πολλῶν πόνων καὶ ἱδρώτων, τῶν περὶ τὴν νηστείαν, ἐὰν μὴ μετὰ καθαρῶ συνειδότος δυνηθῶμεν τῆς ἱερᾶς ἀπολαῦσαι τραπέζης· διὰ τοῦτο νηστεία καὶ τεσσαρακοστὴ, καὶ τοσούτων ἡμερῶν σύναξεις, καὶ ἀκροάσεις, καὶ εὐχαὶ, καὶ διδασκαλίαι, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὰ παρὰ πάντα τὸν ἐνιαυτὸν ἡμῖν ἁμαρτήματα προστριβέντα διὰ τῆς σπουδῆς ταύτης τῶν θείων ἐνταλμάτων ἀποσμηξάμενοι, μετὰ παῤῥησίας πνευματικῆς μετάσχωμεν εὐλαβῶς τῆς ἀναιμάκτου ἐκείνης θυσίας.

(z) Hieron. in Ion. c. III.

(*) Lib. XI. cap. VI. §. VII. vol. IV. p. 246. seqq.

endi in communionem ecclesiæ. Atqui sollemne ieiunium ad vtrumque hoc beneficium præparatio erat. IVSTINVS MARTYR [a] de generali quodam ieiunio totius ecclesiæ vna cum catechumenis, ad recipiendum baptismum se sistentibus, loquitur. *Quicumque*, inquit, *persuasi fuerint & crediderint vera esse, quæ a nobis traduntur & dicuntur, ac viuere se ita posse receperint, orare ieiunantes, & petere a Deo priorum peccatorum remissionem docentur, nobis cum illis vna & orantibus & ieiunantibus. Deinde eo adducuntur a nobis, vbi aqua est; atque eo regenerationis modo, quo ipsi regenerati sumus, regenerantur.* Hæc verba de publico ante baptismum ieiunio planissime testantur. Postea quando tempus baptismi ad pascha terminatum fuit, ieiunium antepaschale a catechumenis, tamquam præparationem ad baptismum suum, celebratum fuisse exploratum est. Nam CYRILLVS, antistes ecclesiæ *Hierosolymitanæ* [b], catechumenum suum instituens ita adloquitur: *Tempus præsens est tempus confessionis. Omnem humanam sollicitudinem deleas ex animo: nam in anima cura versaris. Tot annorum circulos transegisti, mundo frustra operam nauans; & quadraginta diebus non vacabis precibus pro anima tua?* Sic iterum [c]: *Satis longum habes interuallum, quum pœnitentia dierum quadraginta tibi datur: habes magnam opportunitatem & exuendi & lauandi, ac rursus induendi, atque intrandi.* Hoc intuitu omnes baptismi candidati nomina ante baptismum dare debebant, quod CYRILLVS ὀνοματογραφίαν [d] *inscriptionem nominum* eodem loco vocat.

(a) Iustin. apol. II. p. 93. ὅσοι ἂν πεισθῶσι καὶ πιστεύωσιν, ἀληθῆ ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν διδασκόμενα καὶ λεγόμενα εἶναι, καὶ βιοῦν οὕτως δύνασθαι ὑπισχνῶνται, εὔχεσθαί τε καὶ αἰτεῖν νηστεύοντες παρὰ τοῦ θεοῦ τῶν προημαρτημένων ἄφεσιν διδάσκονται, ἡμῶν συνευχομένων καὶ συννηστευόντων αὐτοῖς, ἔπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν ἔνθα ὕδωρ ἐστι, καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀνεγεννήθημεν, ἀναγεννῶνται.

(b) Cyrill. catech. I. §. V. καιρὸς ἐξομολογήσεως ὁ παρών -- πᾶσαν μέριμναν ἀνθρωπίνην ἐξάλειψον ἀπὸ σοῦ· περὶ ψυχῆς γὰρ τρέχεις -- τοσούτους κύκλους ἐνιαυτῶν διῆλθες, περὶ τὸν κόσμον μάτην ἀσχολούμενος, καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας οὐ σχολάζεις τῇ προσευχῇ διὰ τὴν σαυτοῦ ψυχήν.

(c) Id. in præfat. § III. πολλή σοι ἡ προθεσμία· τεσσαράκοντα ἡμερῶν μετάνοιαν ἔχεις· ἔχεις πολλὴν εὐκαιρίαν, καὶ ἐκδύσασθαι, καὶ ἀποπλύνασθαι, καὶ ἐνδύσασθαι, καὶ εἰσελθεῖν.

(d) Ibid. §. I. ὀνοματογραφία τέως ὑμῖν γέγονε καὶ στρατείας κλῆσις, *Nomina iam in Christi militiam vocati dedistis.* Ibid. § III. ὄνομά σου ἐνεγράφη. *nomen tuum inscriptum est.*

Hoc

Hoc eſt, quod concilium *Carthaginenſe* innuit, quando ait [*e*]: *Baptizandi nomen ſuum dent, & diu ſub abſtinentia vini & carnium, ac manus impoſitione, crebra examinatione baptiſmum percipiant.* Temporis quadraginta dierum non habetur heic diſerta mentio, habetur autem in canone quodam SIRICII, qui de baptiſmo loquitur, in paſcha dando [*f*] iis duntaxat, qui ante quadraginta dies nomen dederint & exorciſmis quotidianiſque orationibus atque ieiuniis fuerint expiati. Ex quibus apparet, hoc quadraginta dierum ieiunium tunc temporis peculiariter ab illis catechumenis fuiſſe obſeruatum, qui ad baptiſmum in ſequente feſtiuitate paſchali ſeſe præpararint.

§. XIII.

Et pœnitentes ad abſolutionem recipiendam in feſto paſchali.

SIMILIS diſciplina in pœnitentes obſeruabatur, qui, confecto canonicæ pœnitentiæ curſu, circa feſtum paſchale generatim abſoluebantur. Vnde rationi conſentaneum eſt credere, quod præcedens tempus quadrageſimæ exactius ſemper ab illis obſeruatum fuerit, tamquam debita præparatio ad abſolutionem, quam tunc exſpectarint. Non quod hoc vnum ſolum pœnitentiæ tempus fuerit, in primis pro grandibus & atrocibus peccatoribus: Multi enim eorum per plures annos continuos ſub pœnitentia detinebantur, quemadmodum libro quodam, ſuperiore oſtendimus: Sed ſollemne tempus abſoluendi eos paſcha erat; ſicut non ſolum ex teſtimonio AMBROSII [*g*] & aliorum, quos antehac, loquentes de abſolutione [*], adlegauimus, ſed ex GREGORIO etiam NYSSENO [*h*] diſcimus, qui *Vniuerſale feſtum creationis*, inquit, *quod in præſtituto annui circuli ambitu, ſingulis annis in vniuerſo mundo, propter eius,*

(*e*) Concil. Carth. IV. can. LXXXV.

(*f*) Siric. epiſt. I. ad Himerium. cap. II. Generatim baptiſmatis tradi conuenit ſacramenta his duntaxat electis, qui ante quadraginta vel eo amplius dies nomen dederint, & exorciſmis, quotidianiſque orationibus atque ieiuniis fuerunt expiati.

(*g*) Ambroſ. epiſt. XXXIII. ad Marcellin. ſororem. Erat dies, quo dominus ſeſe pro nobis tradidit, quo in eccleſia pœnitentialia relaxantur.

(*) Lib. XIX. cap. II. §. X. vol. VIII. p. 226. 227.

(*h*) Nyſſen. epiſt. canon. ad Letoium. (tom. II. opp. pag. 114. edit. Pariſ. MDCXXXVIII.) ἡ καθολικὴ καὶ αὕτη τῆς κτίσεως ἑορτὴ κατὰ τὴν τεταγμένην

qui

qui ceciderat, resurrectionem peragitur, (casus autem est peccatum, resurrectio vero, ex peccati casu erectio) recte habuerit, si hodierno die non solum eos, qui ex regeneratione per lavacri gratiam transmutati sunt, ad Deum adducamus, sed eos etiam, qui per pœnitentiam & conversionem a mortuis operibus ad viventem viam adscendunt, ad spem, quæ salvos eos faciat, tamquam manu deducamus, a qua per peccatum alienati sunt. Idem innuitur in canonibus patrum *Ancyranorum* [*i*] & PETRI ALEXANDRI-

περίοδον τῦ ἐνιαυσιαίυ κύκλυ καθ' ἕκαστον ἔτος, ἐν παντὶ πληρωμένη τῷ κόσμῳ, ἐπὶ τῇ ἀναστάσει τῦ πεπτωκότος ἐπιτελεῖται· πτῶσις δέ ἐστιν ἡ ἁμαρτία· ἀνάστασις δὲ ἡ ἐκ τῦ πτώματος τῆς ἁμαρτίας ἀνόρθωσις καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὐ μόνον τὰς ἐκ παλιγγενεσίας μεταστοιχωμένυς, διὰ τῆς τῦ λυτρῦ χάριτος τῷ θεῷ προσάγειν, ἀλλὰ καὶ τὰς διὰ τῆς μετανοίας τε καὶ ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἔργων εἰς τὴν ζῶσαν ὁδὸν πάλιν ἐπανιόντας, καὶ τύτυς χειραγωγεῖν πρὸς τὴν σώζυσαν ἐλπίδα, ἧς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεξενώθησαν.

(*i*) Concil. Ancyran. can. VI. Περὶ τῶν ἀπειλῇ μόνον εἰξάντων κολάσεως, καὶ ἀφαιρέσεως ὑπαρχόντων, ἢ μετοικίας, καὶ θυσάντων, καὶ μέχρι τῦ παρόντος καιρῦ μὴ μετανοησάντων, μηδὲ ἐπιστρεψάντων, νῦν δὲ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς συνόδυ προσελθόντων, καὶ εἰς διάνοιαν τῆς ἐπιστροφῆς γενομένων, ἔδοξε μέχρι τῆς μεγάλης ἡμέρας εἰς ἀκρόασιν δεχθῆναι, καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ἡμέραν ὑποπεσεῖν τρία ἔτη, καὶ μετὰ ἄλλα δύο ἔτη κοινωνῆσαι χωρὶς προσφορᾶς, καὶ ὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον, ὥστε τὴν πᾶσαν ἑξαετίαν πληρῶσαι· Εἰ δέ τινες πρὸ τῆς συνόδυ ταύτης ἐδέχθησαν εἰς μετάνοιαν, ἀπ' ἐκείνυ τῦ χρόνυ λελογίσθαι αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑξαετίας· εἰ μέν τοι κίνδυνος ἢ θανάτυ προσδοκία ἐκ νόσυ ἢ ἄλλης τινὸς προφάσεως συμβαίη, τύτυς ἐπὶ ὅρῳ δεχθῆναι. *De iis, qui supplicii minis & bonorum ablationis, vel exterminationis tantum cesserunt & sacrificarunt, & ad præsens usque tempus pœnitentiam non egerunt, nec conversi sunt; nunc autem circa tempus synodi processerunt, & conversionis cogitationem induerunt: visum est, ad magnum usque diem eos ad auditionem admitti, & post magnum diem tribus annis esse supplices & substerni, & post alios duos annos communicare sine oblatione, & sic ad id quod perfectum est venire, ut totum sexennium impleant: si qui autem ante hanc synodum ad pœnitentiam admissi sint, ab illo tempore eis sexennium reputari. Sed si periculum mortisque exspectatio ex morbo, vel aliqua alia occasione evenerit, ii sub definitione recipiantur.*

Petr. Alexandr. can. I. ἐπεὶ τοίνυν τέταρτον ἤδη πάσχα ἐπικατείληφε τὸν διωγμόν, αὐταρκῶς ἔχει τοῖς μὲν προσενεχθεῖσι καὶ φυλακισθεῖσι, βασάνυς τε ἀνυποίστυς ὑπομεμενηκόσι καὶ ἀφορήτυς μάστιγας, καὶ πολλὰς ἑτέρας ἀνάγκας δεινάς, ὕστερον δὲ προδεδομένοις ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκός· εἰ καὶ μὴ ἐξ ἀρχῆς παρεδέχθησαν διὰ τὴν παρακολυθήσασαν μεγίστην πτῶσιν, ὅμως διὰ τὸ πολλὰ αὐτὰς ἠθληκέναι καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντιμαχέσασθαι· ὐ γὰρ κατὰ προαίρεσιν ἐν τύτῳ ἐληλύθασιν, ἀλλὰ καταπροδοθέντες ὑπὸ τῆς ἀσθενείας τῆς σαρκός· ἐπειδὴ καὶ στίγματα τῦ Ἰησῦ ἐνδείκνυνται ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, καὶ ἤδη τινὲς τρίτον ἔτος ἔχυσι καταπενθῦντες· προσεπιτιμηθῆναι αὐτοῖς ἀπὸ τῆς προσελεύσεως καθ' ὑπόμνησιν, ἄλλας τεσσαράκοντα

NI,

NI, nec non in epistolis CYPRIANI, qui omnes de paschate loquuntur, tamquam magno illo atque sollemni tempore admittendi pœnitentes, quemadmodum eruditus quidam ecclesiæ nostræ præsul [k] cum magno iudicii acumine ex illis obseruavit. Atque hinc concludere nobis licet, pœnitentes, asperioribus pœnitentiæ regulis per vniuersum annum adligatos, & nonnumquam per plures annos continuos in longo disciplinæ cursu constitutos, in huius temporis obseruatione plus operæ ac studii consumsisse, sub spe obtinendi in eius clausula absolutionem. Quo illa HIERONYMI spectat obseruatio, *Quadragenarius numerus*, inquientis [l], *conuenit peccatoribus & ieiunio, & orationi, & sacco, & lacrimis, & perseuerantiæ deprecandi, ob quod & Moyses quadraginta diebus ieiunauit in monte Sina, & Helias fugiens*

ἡμέρας, ἃς καίπερ νηστεύσας ὁ κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς χριστὸς, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, ἐπειράσθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου· εἰς ἃς καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ περισσὸν διαγυμνασθέντες, ἐντονώτερόν τε νήψαντες, γρηγορήγασιν εἰς προσευχὰς τοῦ λοιποῦ, καταμελετῶντες τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ κυρίου πρὸς τὸν πειράζοντα αὐτὸν, ἵνα προσκυνήσῃ αὐτῷ, ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ· γέγραπται γὰρ, κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. *Quoniam autem quartum pascha persequutionem iam apprehendit, satis est iis, qui delati quidem sunt, in custodiamque coniecti, tormentaque non sufferenda, & intolerabilia flagella, & multas alias graues necessitates sustinuerunt, postea autem sunt a carnis imbecillitate proditi: etiamsi non ab initio suscepti sunt propter grauem lapsum consequutum: tamen, quia multum decertarunt & diu restiterunt: non enim sponte ad ea deuenerunt, sed a carnis imbecillitate proditi: nam & stigmata Iesu in suis corporibus ostentant, & nonnulli anno iam tertio deflent: eis ab aduentu per reuocationem in memoriam alii quadraginta dies iniungantur, quos quum ieiunasset dominus & seruator noster Iesus Christus, postquam baptizatus fuerat, tentatus est a diabolo: In quibus & ipsi quum valde exercitati fuerint & constantius ieiunauerint: deinceps in orationibus vigilabunt: meditantes quod dicitur a domino ad eum, qui illum tentat, vt ipsum adoret: Abi pone me, Satana: Scriptum est enim, dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies.*
Cyprian. epist. LVI. edit. Oxon. (& Amstelod. p. 251.) tot. in primis sub finem: Quoniam scripsistis, vt cum pluribus collegis de hoc ipso plenissime tractem, & res tanta exigit maius & impensius de multorum collatione consilium, & nunc omnes fere, inter paschæ prima sollemnia, apud se cum fratribus demorantur; quando sollemnitati celebrandæ apud suos satisfecerint & ad me venire cœperint, tractabo cum singulis plenius, cetera.

(k) *Hooper of* Lent chap. 6. p. 93.

(l) Hieron. comment. in Ion. III.

Iezabel indicta fame & Dei desuper ira pendente, quadraginta dies ieiunasse describitur. Ipse quoque dominus, verus Ionas, missus ad praedicationem mundi, ieiunat quadraginta dies: & hereditatem nobis ieiunii derelinquens, ad esum corporis sui sub hoc numero nostras animas praeparat.

§. XIV.

Ieiunium quadragesimale generatim ab omnibus christianis obseruatum, licet magna cum libertate, & iusta infirmitatis excusatione, vtpote magnam partem eorum arbitrio relictum.

ITA catechumenos & publicos pœnitentes videmus ieiunii quadragesimalis obseruatione, tamquam aliqua disciplinæ ac præparationis ad baptismum & absolutionem parte, valde obstrictos fuisse. Neque magnum ecclesiæ corpus hoc tempore in ieiuniis & precibus sese illis adiungere detrectabat. Patet hoc ex homilia quadam CHRYSOSTOMI [m], vbi de populi ad ieiunandum hoc quadragesimæ tempore propensione hunc in modum loquitur: „Nos quidem si toto anno clamare ac ie-„iunium prædicare non cessemus, nemo verbis nostris ani-„mum attendit: quod si tantum quadragesimæ tempus aduene-„rit, licet cohortetur nemo, licet consilium det nemo, etiam „is, qui negligentissimus fuerit, excitatur, & oblatum ab i-„pso tempore consilium & cohortationem admittit„. Quadragesima videtur tunc proprium ieiunandi, pœnitendi ac de peccatis lugendi tempus generatim credita, vt illi, qui alias negligentes erant, hanc opportunitatem acciperent ad se reuertendi, seque deprimendi atque cum debita præparatione veniendi ad percipiendam in festo paschali communionem. Vnde CHRYSOSTOMVS statim subiungit: „Si te interroget „iudæus & gentilis, qua de caussa ieiunes, ne dicas, propter „pascha, neque propter crucem: sic enim ansam illi nos argu-

(m) Chrysost. homil. LII. in eos, qui pascha ieiunant, tom. V. p. 709. (p. 635. edit. Francof.) ἡμεῖς μὲν ἂν διὰ παντὸς τῆ ἐνιαυτῆ μένωμεν βοῶντες καὶ κηρύττοντες νηστείαν, ἀδεὶς προσέχει τοῖς λεγομένοις· ἂν δὲ ἐπιστῇ μόνον ὁ τῆς τεσσαρακοστῆς καιρὸς, καὶ μηδενὸς παραινῆντος, μηδὲ συμβουλεύοντος, καὶ ὁ σφόδρα νωθρότατος διανίσταται, τὴν παρὰ τῆ καιρῆ λαμβάνων συμβουλὴν καὶ παραίνεσιν· ἂν ἦν ἔρηταί σε ἰουδαῖος καὶ ἕλλην, τίνος ἕνεκεν νηστεύεις; μὴ εἴπῃς, ὅτι διὰ τὸ πάσχα, μηδὲ ὅτι διὰ τὸν σταυρὸν, ἐπεὶ πολλὴν αὐτῷ δίδως τὴν λαβήν· ἀ γὰρ διὰ

endi

„endi præberes. Neque enim ob paſcha ieiunamus, neque „ob crucem, ſed ob peccata noſtra, quoniam ad myſteria ſu„mus acceſſuri: nam alioquin paſcha non ieiunii neque luctus, „ſed gaudii & exſultationis eſt occaſio. Non ob crucem lu„gemus, abſit, ſed ob noſtra peccata; Idcirco ieiunamus„. Tunc enim hoc ieiunium magna cum libertate celebrabatur. Nam eodem loco ait: „Si quis cum pura accedat conſcientia, „paſcha celebrat, ſiue hodie, ſiue cras, ſiue alio quouis tem„pore communionis fiat particeps. Non enim ex temporum „obſeruatione, ſed ex pura conſcientia optimus iudicatur ac„ceſſus„. Hinc alio loco [n] dicit, conſuetudinem omnes habere per quadrageſimam interrogandi, quot quiſque ſeptimanas quadrageſimæ ieiunarit, & dicere hos quidem, quod duas, hos vero, quod tres, illos autem, quod omnes ieiunarint hebdomadas. „Et quod lucrum, (addit ipſe,) ſi recte factis ca„rentes ieiunium tranſegimus? Si alius dicat, totam ieiunaui „quadrageſimam, tu dic: inimicum habebam, & conciliatus „ſum: habebam detrahendi conſuetudinem, & deſtiti: iuran„di tenebar vſu & mos improbus mihi correctus eſt. Nulla „mercatoribus vtilitas, ſi magnam maris longitudinem percur„rerint, ſed ſi cum rerum copia & mercimonio nauigauerint: „Nulla ieiunii nobis vtilitas, ſi infructuoſe ipſum & temere „prætereamus„. Aliis in locis innuit, magnam hominibus

τὸ πάσχα νηστεύομεν, οὐδὲ διὰ τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰ ἁμαρτήματα τὰ ἡμέτερα, ἐπειδὴ μέλλομεν μυστηρίοις προσιέναι· ἐπεί τόγε πάσχα οὐ νηστείας ἐστὶν, οὐδὲ πένθους, ἀλλ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ὑπόθεσις· -- οὐ γὰρ πενθοῦμεν δι' ἐκεῖνον [σταυρὸν], μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὰ οἰκεῖα ἁμαρτήματα· διὰ τοῦτο νηστεύομεν· --- ἂν μετὰ καθαροῦ προσέλθῃ συνειδότος, πάσχα ἐπιτελεῖ, κἂν σήμερον, κἂν αὔριον, κἂν ὁποτεοῦν μετάσχῃ τῆς κοινωνίας· οὐ γὰρ ἐν παρατηρήσει καιρῶν, ἀλλ' ἐν συνειδότι καθαρῷ ἡ ἀρίστη κρίνεται πρόσοδος.

(n) Chryſoſt. homil. XVI. ad popul. Antioch. tom. I. p. 211. (p. 188. edit. Francof.) ἔθος ἅπασιν ἐρωτᾷν κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν, πόσας ἕκαστος ἑβδομάδας ἐνήστευσε, καὶ ἔστιν ἀκοῦσαι λεγόντων, τῶν μὲν, ὅτι δύο, τῶν δὲ, ὅτι τρεῖς, τῶν δὲ, ὅτι πάσας, ἐνήστευσαν ἑβδομάδας· καὶ τί τὸ κέρδος, ἐὰν ἔρημοι κατορθωμάτων παρέλθωμεν τὴν νηστείαν; ἐὰν ἕτερος λέγῃ, ὅτι πᾶσαν ἐνήστευσα τὴν τεσσαρακοστὴν, σὺ εἰπὲ, ὅτι ἐχθρὸν εἶχον καὶ κατηλλάγην· ἔθος εἶχον κατηγορεῖν, καὶ ἐπαυσάμην· ἔθος εἶχον ὀμνύναι, καὶ ἔλυσα τὸ πονηρὸν ἔθος· οὐδὲν ὄφελος τοῖς ἐμπόροις, ἂν πολὺ μῆκος πελάγους παραδράμωσιν, ἀλλ' ἐὰν μετὰ φορτίων πλέωσι καὶ πολλῆς τῆς ἐμπορίας· οὐδὲν ὄφελος τῆς νηστείας ἡμῖν, ἂν παρέλθωμεν αὐτὴν ἁπλῶς, εἰκῆ καὶ μάτην.

relictam fuisse libertatem ob suorum infirmitatem corporum, magnamque partem eis licuisse ieiunare arbitratu suo. „Nullus (inquit [o]) in solo ieiunio fiduciam habeat, qui vitiis si„ne emendatione inhæsit. Fas enim est eum, qui non ieiuna„verit, veniam consequi, excusata nimirum corporis imbecil„litate: is vero qui non castigauerit delicta, impossibile est, „vt vllam excusationem instituat. Age, dic mihi, non ieiu„nasti ob corporis infirmitatem, recte: sed cur inimicis tuis „reconciliatus non es? An heic habes, quod prætendas cor„poris infirmitatem? Rursum si odium inuidiamque retineas, „quid possis excusationis allegare? Nusquam enim in istiusmo„di delictis ad corporis imbecillitatem confugere licet„. Ita adhuc fusius hanc materiam prosequens alio loco [p]: „Si ob „corporis imbecillitatem non potes ieiunus diem producere, „nullus, qui sapit, propter hoc arguere te poterit. Dominum „enim habemus mansuetum & benignum, & nihil supra vires „nostras a nobis exigentem. Neque enim abstinentiam a ci„bis & inediam simpliciter a nobis exigit: neque hoc ipsum, „vt ieiuni solum permaneamus: sed vt a sæcularibus operibus „nos abdicantes, omne nostrum otium in spiritualibus collo„cemus. Nam si sobria mente vitam nostram institueremus, „& quidquid otii datur, in spiritualia impenderemus: & cibos

(o) Chrysost. homil XXII. de ira. Tom. I. p. 277. (p. 245. edit. Francof.) Μηδεὶς μόνῃ τῇ νηστείᾳ ἐπιστηριζέσθω, ἐὰν τοῖς κακοῖς ἔμεινεν ἀδιόρθωτος· τὸν μὲν γὰρ μὴ νηστεύοντα εἰκὸς καὶ συγγνώμης τυχεῖν, σώματος ἀσθένειαν προβαλλόμενον· τὸν δὲ μὴ διορθώσαντα ἑαυτοῦ τὰ πλημμελήματα, ἀμήχανον ἀπολογίας τυχεῖν· οὐκ ἐνήστευσας διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν· τοῖς ἐχθροῖς σὺ τίνος ἕνεκεν οὐ κατηλλάγης, εἰπέ μοι; μὴ καὶ ἐνταῦθα ἀσθένειαν σώματος προβαλέσθαι ἔχεις; πάλιν ἂν βασκανίαν καὶ φθόνον μίσους ἔχων, ποίαν ἕξεις ἀπολογίαν, εἰπέ μοι; οὐδαμοῦ γὰρ ἐν τούτοις τοῖς ἐλαττώμασιν ἐπὶ σώματος ἀσθένειάν ἐστι καταφυγεῖν.

(p) Chrysost. homil. X. in genes. tom. II. p. 91. (p. 80. edit. Francof.) εἰ δὲ ἀσθένειαν σωματικὴν οὐ δύνασαι ἄσιτος καρτερεῖν τὴν ἡμέραν, οὐδεὶς εὐφρονῶν ὑπὲρ τούτου σοι ἐγκαλέσαι δυνήσεται· δεσπότην γὰρ ἔχομεν ἥμερον καὶ φιλάνθρωπον, καὶ οὐδὲν τῶν ὑπὲρ δύναμιν παρ᾽ ἡμῶν ἐκζητοῦντα· οὐδὲ γὰρ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων, καὶ τὴν νηστείαν ἁπλῶς ἀπαιτεῖ παρ᾽ ὑμῶν γίνεσθαι, οὐδὲ τοῦτο, ἵνα ἄσιτοι διαμείνωμεν μόνον, ἀλλ᾽ ἵνα ἀφιστῶντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, πᾶσαν τὴν σχολὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀναλίσκωμεν· ὡς εἰ μετὰ νηφούσης διανοίας τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομῶμεν, καὶ περὶ τὰ πνευματικὰ πᾶσαν τὴν σχολὴν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ τῇ τροφῇ οὕτω προσίωμεν, ὡς τὴν χρείαν μόνον πληρῶν, καὶ ἐν

„ita

„ita sumeremus, vt tantum satiaremur, quantum vsus exigit, „& vitam omnem in bonis operibus dispensaremus, iam nullo „opus esset ex ieiuniis adiumento. Sed quia negligens est hu-„mana natura, & deliciis gaudet, & relaxationes quærit; id-„circo, tamquam ad amorem prolis propensus pater, clemens „dominus hanc ex ieiunio medicinam excogitauit, vt & de-„licata a medio tollantur, & sæcularium curam ad spiritualia „opera transferamus. Si igitur sunt aliqui præsentes, quos „corporis vetat infirmitas ieiunos & impransos permanere, eos „hortor, vt corporis infirmitatem curent & spirituali hac do-„ctrina non solum non priuentur, sed & pransi plus exhibeant „studii. Sunt enim, sunt profecto viæ, quibus fiduciæ ad De-„um ianuæ aperiri possunt multo maiores, quam ciborum ab-„stinentia. Igitur qui cibum accipit & ieiunare non valet, „largiorem det eleemosynam, feruentior sit in precibus, ma-„iorem habeat alacritatem in audiendis diuinis eloquiis, in „quibus corporis infirmitas nihil obstare potest, inimicis re-„concilietur, omne odium & vindictæ cupiditatem ex animo „effuget. Qui hæc fecerit, verum ieiunabit ieiunium, quod „a vobis potissimum exposcit dominus. Præter hæc enim „hanc a cibis abstinentiam fieri præcipit, vt refrænantes car-„nis lasciuias, eam obedientem faciamus & ad mandata Dei

ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσιν ἅπαντα τὸν βίον κατκναλίσκειν, ἐδὲ χρεία ἡμῖν ἦν τῆς βοηθείας τῆς ἀπὸ νηστείας· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ῥᾴθυμός ἐστιν ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ τῇ ἀνέσει καὶ τῇ τρυφῇ μᾶλλον ἑαυτὴν ἐπιδίδωσι, διὰ τοῦτο καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας ἡμῖν ἰατρείαν ἐπενόησεν ὁ φιλάνθρωπος δεσπότης, ἵνα καὶ τὰ τῆς τρυφῆς ἡμῖν ἐκκόπληται, καὶ τὴν περὶ τὰ βιοτικὰ φροντίδα μεταγάγωμεν ἐπὶ τὴν τῶν πνευματικῶν ἐργασίαν· ἂν τοίνυν ὦσί τινες ἐνταῦθα συνιόντων ὑπὸ ἀσθενείας σωματικῆς κωλυόμενοι, καὶ μὴ δυνάμενοι ἄσιτοι διαμένειν, τούτοις παραινῶ καὶ τὴν ἀσθένειαν τὴν σωματικὴν παραμυθεῖσθαι, καὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης τῆς πνευματικῆς μὴ ἀποστερεῖν ἑαυτὰς, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον πλείονα τὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι· εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν ὁδοὶ πολλῷ μείζους τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων, αἳ δύνανται τὰς θύρας ἡμῖν ἀνοίγειν τῆς παῤῥησίας τῆς πρὸς τὸν θεόν· ὁ τροφῆς τοίνυν μεταλαμβάνων, καὶ νηστεύειν μὴ δυνάμενος, δαψιλεστέραν τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδεικνύσθω, εὐχὰς ἐκτενεῖς, τὴν προθυμίαν ἐπιτεταμένην ἐχέτω περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λογίων· ἐνταῦθα ἐδὲν ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια ἐμπόδιον ἡμῖν γίνεται· τοῖς ἐχθροῖς καταλλαττέσθω, πᾶσαν μνησικακίαν ἐξοριζέτω τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς· ἂν ταῦτα κατορθοῦν βάληται, τὴν ἀληθῆ νηστείαν ἐπιδειξάτω, καὶ ἣν μάλιστα πάντων ἀπαιτεῖ παρ᾽ ἡμῶν ὁ δεσπότης· ἐπεὶ καὶ ταύτην τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων διὰ τοῦτο κελεύει γίνεσθαι, ἵνα χαλινοῦντες τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς, εὐήνιον

„im-

„implenda sequacem. Quod si ob infirmitatem corporis subsidium hoc, quod ieiunium præstat nobis, adhibere nolumus, & desidiæ deditiores sumus, maxima nobis ipsis damna adferimus. Nam si ieiunium, absentibus aliis prædictis operibus, nihil nobis prodest, multo magis, si, quum ieiunii pharmaco vti non possimus, grauiore negligentia fuerimus præpediti. Proinde scientes hæc oramus vos, qui ieiunare valetis, vt ipsi quantumcumque possibile, bonam & laudatam hanc vestram intendatis & augeatis promtitudinem. *Quanto enim externus noster homo corrumpitur, tanto internus renouatur.* Ieiunium enim corpus comprimit, & lasciuias inordinatas refrænat, animam autem clariorem efficit, & sublimem & leuem facit. Fratres quoque vestros, quotquot ob corporis valetudinem ieiunare nequeunt, exhortemini, ne propterea spiritualem hanc mensam relinquant: & ad illos referte, quæ a nobis didiceritis, indicantes, quod mediocriter pransus non indignus sit hoc auditorio, sed deses & dissolutus. Et dicite eis apostolicum hoc dictum: *Et qui manducat, domino manducat: & qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit Deo.* Igitur qui ieiunat, gratias agit domino; qui vires ei tribuit ad ferendos ieiunii labores: Et qui manducat, iterum

αὐτὴν ἐργαζώμεθα πρὸς τὴν τῶν ἐντολῶν ἐκπλήρωσιν· εἰ δὲ μέλλοιμεν μηδὲ τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας βοήθειαν ἑαυτοῖς προσάγειν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, καὶ πλείονα τὴν ῥᾳθυμίαν ἐπιδείκνυσθαι, λανθάνομεν ἑαυτοὺς τὰ μέγιστα ζημιούμενοι· εἰ γὰρ μετὰ νηστείας ἡ τῶν προειρημένων κατορθωμάτων ἔλλειψις οὐδὲν ἡμᾶς ὀνίνησι, πολλῷ μᾶλλον εἰ μηδὲ τῷ φαρμάκῳ τῆς νηστείας χρήσασθαι δυνάμενοι, πλείονα τὴν ῥᾳθυμίαν ἐπιδειξόμεθα· ταῦτα δὴ μαθόντες παρ' ἡμῶν, παρακαλῶ, οἱ νηστεύειν δυνάμενοι, αὐτοί τε καθ' ὅσον οἷόν τε ἐπιτείνετε ὑμῶν τὴν καλὴν ταύτην καὶ ἐπαινετὴν προθυμίαν, „ὅσῳ γὰρ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται,„ ἡ γὰρ νηστεία τὸ μὲν σῶμα κατατείνει, καὶ χαλινοῖ τὰ ἄτακτα σκιρτήματα, τὴν δὲ ψυχὴν διαυγεστέραν ἐργάζεται καὶ πτεροῖ, καὶ μετάρσιον καὶ κούφην ποιεῖ· καὶ τοὺς ἀδελφοὺς δὲ τοὺς ὑμετέρους, ὅσοι διὰ σωματικὴν ἀσθένειαν νηστεύειν οὐ δύνανται, προτρέπεσθε, μὴ ἀπολιμπάνεσθαι τῆς πνευματικῆς ταύτης τροφῆς, διδάσκοντες αὐτοὺς, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν αὐτοῖς διαπορθμεύοντες, καὶ δεικνύντες, ὅτι ὁ φαγὼν καὶ πιὼν μετρίως οὐκ ἀνάξιός ἐστι ταύτης τῆς ἀκροάσεως, ἀλλ' ὁ ῥᾴθυμος καὶ διακεχυμένος· καὶ λέγετε πρὸς αὐτοὺς τὸ ἀποστολικὸν λόγιον, „ὅτι καὶ ὁ ἐσθίων, κυρίῳ ἐσθίει, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ,„ καὶ ὁ νηστεύων τοίνυν εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ, ὅτι δύναμιν ἔσχε δυ-

„gra-

„gratias agit Deo, quia nihil ipsum offendere poteſt, quo mi-„nus animæ ſalutem agat, modo velit„. Hæc loca fuſius ex CHRYSOSTOMO recitaui, vt oſtenderem, quam ille notionem habuerit de incumbente hominibus officio obſeruandi quadrageſimale ieiunium. Si homines firma eſſent valetudine poſſentque illud ſuſtinere, regula & conſuetudo eccleſiæ propoſita illis erat ad illud obſeruandum, & generatim id faciebant ſine vlla iterata admonitione: Sin autem ad iſtam regulam & conſuetudinem ſeſe non conformarent; hæc eos ieiunii intermiſſio non arcebat ab vſu euchariſtiæ in feſtiuitate paſchali, nec vlli cenſuræ eccleſiaſticæ ſubiiciebat, veluti qui magno quodam crimine adſtricti eſſent. Ab altera parte, ſi corporis infirmitatem adlegarent, ea ſemper tamquam idonea excuſatio acceptabatur, dummodo aliis bonis operibus, ſe ex animo non ficte aut ſimulate in negotio religionis agere, declararent.

NONNVLLA huius libertatis, qua obſeruatio quadrageſimæ hominum arbitrio permiſſa fuit, veſtigia a viris doctis in diuerſis aliis vetuſtis ſcriptoribus deſcribuntur. GEORGIVS HOOPERVS [q] e TERTVLLIANO [r] obſeruat, quod, exceptis duobus diebus paſcha proxime antecedentibus, catholici ipſius ætate nullos dies ieiuni tranſegerint, niſi ex arbitrio, & quod ieiunium maximam partem priuatum fuerit, nec vlla publica actione celebratum. Et IEREMIAS TAYLORIVS [s] idem adſerit, non ſolum e TERTVLLIANO, verum ex SOCRA-

ταμένην ἀντισχεῖν πρὸς τὸν πόνον τῆς νηστείας· καὶ ὁ ἐσθίων πάλιν εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδὲν αὐτὸν τοῦτο λυμήνασθαι δύναται πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν, ἐὰν θέλῃ.

(q) Hoopers *diſc. of* Lent. p. 64.

(r) Tertull. de ieiun. c. II. Certe in euangelio illos dies ieiuniis determinatos putant, (phyſici h. e. catholici) in quibus ablatus eſt ſponſus: & hos eſſe iam ſolos legitimos ieiuniorum chriſtianorum, abolitis legalibus & propheticis vetuſtatibus. Cap. XIII. Ecce conuenio vos & præter paſcha ieiunantes, citra illos dies, quibus, ablatus eſt ſponſus & ſtationum ſemiieiunia interponentes & vos interdum pane & aqua victitantes, vt cuique viſum eſt: denique reſpondetis, hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio.

[s) Taylor. duct. dub. lib. III. c. IV. p. 629. In edit. Germanic. p. 508. 509. vbi verba ſic habent: *Die vierzigtägige oder groſſe faſten iſt keine apoſtoliſche tradition oder regel. Dieſes erſcheinet erſtlich daher, daß wir in der an-*

TE

TE etiam, PRVDENTIO, VICTORE ANTIOCHENO, PROSPERO & AVGVSTINO: ieiunia enim ecclesiæ arbitraria di-

tiquitat oft finden, daß die fasten der kirche in ihrem belieben und willkühr gestanden, ohne alle nothwendigkeit und befehl von einiger auctorität. Welches auch SOCRATES (lib. V. cap. XXII.) *in acht genommen, da er vom vierzigtägigen fasten redet.* Quoniam nemo scriptum de hac re præceptum proferre potest, apparet, apostolos arbitrio cuiusque ac voluntati id permisisse, vt vnusquisque quod bonum est sua sponte, non metu ac necessitate perageret. Sic abstinere, vel ieiunare debetur *sagt* PROSPER (de vita contempl. lib. II. c. XXIV.) vt non nos ieiunandi vel abstinendi necessitati subdamus, ne iam non deuoti, sed inuiti rem voluntariam faciamus. *Doch wir finden hiervon ältere nachricht. Denn wenn* Tertullianus *alles, was er nur kan, zusammen suchet, um die fasten des* Montani, *oder die neue fasten, welche er um guter zucht willen wünschete, iederzeit von der kirchen in acht genommen zu seyn, zu rechtfertigen, so gründet er sich auf den gebrauch der catholischen, des* Montani *begehren zu bekräftigen, sagende, daß die catholischen bischöffe fasten anordneten,* bisweilen, & ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticæ caussa (lib. de ieiun. c. XIII.) *wenn etwa einiges anliegen der kirche dazu gelegenheit gegeben, das ist, solche fasten, die nur eine gewisse zeit gewähret, oder feyertage wegen sonderbahr sich hervor thuender zufälle. Er setzet auch hinzu, daß sie die österliche fasten zwey tage vor dem osterfeste gehalten, in welchen der bräutigam von ihnen genommen worden. Und in diesen tagen aßen sie bisweilen nur brod und wasser,* vt cuique videbatur, & hæc ex arbitrio agentes, & non ex imperio; *denn so redeten und gläubten auch die catholischen,* sic & obseruasse apostolos, nullum aliud imponentes iugum certorum & commune omnibus obeundorum ieiuniorum (cap. II.) *daß die apostel eben so gefastet, als ein ieder christ sonsten thut und zu thun schuldig ist,* ex arbitrio, pro temporibus & caussis vniuscuiusque. *Sie legten aber sonst kein ander joch einer gewissen und stets in acht nehmenden fasten auf.*

Laxus ac liber modus abstinendi
Ponitur cunctis: neque nos seuerus
Terror impellit: sua quemque cogit
Velle potestas.
Sufficit quicquid facies, vocato
Numinis nutu prius, inchoare,
Siue tu mensam renuas, cibumque
Sumere tentes.

So sagt Prudentius (Cathemer. hymn. VIII.) *und bekräftiget es ausdrücklich, daß zu derselben zeit keine gesetze von geordneten oder jährlichen fasten vorhanden gewesen. Denn eben dieses setzet* Victor Antiochenus (in Marc. cap. II.) *zum unterscheid zwischen dem alten und neuen testament; inmaßen die gläubigen selbiger zeit von Gott verordnete fasttage hatten,* quæ proinde modis omnibus explere obligabantur, etiamsi alias noluissent.

cit

cit fuiſſe & electa, ſine vlla neceſſitate & ſine vllius auctoritatis præcepto. Intelligit non ſolum præceptum apoſtolicæ ſiue diuinæ auctoritatis, quo eccleſiæ generatim impoſita ſint ieiunia, ſed etiam præceptum eccleſiæ, quo membris ſuis ea iniunxerit, tamquam ex aliqua neceſſitate obſeruanda. Et ita quidem de tribus vel quatuor prioribus eccleſiæ ſæculis res ſe habet, de ſequentibus autem id magis dubium eſt. Nam in concilio *Aurelianenſi* quarto [t] canonem inuenimus ita decernentem: *Vt quadrageſima ab omnibus eccleſiis teneatur; neque per ſabbata abſque infirmitate quiſquam ſoluat quadrageſimæ ieiunium, niſi tantum die dominico prandeat; quia ſic fieri ſpecialiter patrum ſtatuta ſanxerunt. Si quis hanc regulam irruperit, tamquam transgreſſor diſciplinæ a ſacerdotibus cenſeatur.* Et e ſic dictis *canonibus apoſtolicis* [u] quidam ita ſtatuit: *Si quis epiſcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut lector, aut cantor, ſanctam quadrageſimam non ieiunat, vel feriam quartam, vel paraſceuen, deponatur; præterquam ſi per imbecillitatem corporalem impediatur; ſin vero laicus ſit, ſegregetur.* Verum hic ca-

Unter dem evangelio aber faſten wir vielmehr aus liebe zur tugend und aus freyem willen, als aus zwang einiges geſetzes. Denn St. Auguſtinus (epiſt. LXVIII. ad Caſſianum) *ſagt*, quibus diebus ieiunandum ſit, nullo apoſtolorum præcepto definitum reperiri.

(t) Concil. Aurel. IV. ann. DXLI. can. II.

(u) Can. apoſtol. LXIX. *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ἀναγνώστης, ἢ ψάλτης τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει, ἢ τετράδα, ἢ παρασκευήν, καθαιρείσθω· ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω.*

Vid. concil. Tolet. VIII. c. IX. Nouæ intentionis admonitu detecta eſt ingluuies horrenda voracium, quæ, dum freno parſimoniæ non adſtringitur, religioni contraire cenſetur. Nam dicente ſcriptura: *Qui ſpernit minima, paullatim decidet in maxima:* illi tantæ edacitatis improbitate graſſantur, vt cæleſtia & pene ſumma contemnere videantur. Etenim quum quadrageſimæ dies anni totius decimæ deputentur, quæ in oblatione ieiunii domino conſecrantur, quibus etiam ſaluberrime conditio humani generis expiatur, dum a quatuor mundi partibus ad hanc homo religionem crediturus adducitur; quatuor elementis formatus, propter tranſgreſſionem decalogi quater decies conuenienter adfligitur: illi auſu temerario hæc omnia contemnentes, voracitatis ingluuiem non frænant, & (quod peius eſt) paſchalia feſta illicitorum eſuum perceptione profanant. Quibus ex hoc adeo acerrime interdicitur, vt quiſquis abſque ineuitabili neceſſitate, atque fragilitatis euidenti languore, ſeu etiam ætatis impoſſibilitate, die-

non ex iis eſt, qui recentioris originis eſſe noſcuntur, adeoque vetuſtæ regulæ eccleſiæ eum conformem eſſe, non poſſumus concludere.

§. XV.

Quemadmodum Montaniſtæ *ab eccleſia in imponendis ieiuniis diſcreparint.*

Ex his facile erit rationem reddere differentiæ, quæ inter orthodoxos & *Montaniſtas* circa imponenda ieiunia interceſſit. *Montanus* ab iſtius æui ſcriptoribus damnatur, quod novam legem de ieiuniis fecerit. In fragmento APOLLONII apud EVSEBIVM [x] dicitur *ὁ νηστείας νομοθετήσας, is qui ieiuniorum leges impoſuit.* Quod nonnulli eo accipiunt, quaſi ille primus fuerit, qui de ieiuniis certam regulam ſiue legem præſcripſerit. Quod eſſe non poteſt. Nam vt antea vidimus, eccleſia quoque, ſe regulam de ieiunio duorum ante paſcha dierum ſibi traditam habere, credidit. Et TERTVLLIANVS ad defendendum *Montanum* dicit catholicis, (quod nec ipſi negabant,) epiſcopos ipſorum vniuerſæ plebi ieiunia mandare aſſolere [y] ex aliqua ſollicitudinis eccleſiaſticæ cauſſa. Quamobrem de eo non poteſt tunc fuiſſe controuerſia; Num ieiunia per legem imponi poſſent: Sed *Montaniſtæ*, præter ieiunium antepaſchale, a catholicis obſeruatum, alia adhuc ieiunia de prouidentia ſpiritus per miniſterium & reuelationem diuinæ voluntatis *Montano* factam, eſſe impoſita dictitabant. *Mon-*

bus quadrageſimæ eſum carnium præſumſerit attentare, non ſolum reus erit reſurrectionis dominicæ, verum etiam alienus ab eiuſdem diei ſancta communione. Et hoc illi cumuletur ad pœnam, vt ipſius anni tempore ab omni eſu carnium abſtineat gulam: quia ſacris diebus abſtinentiæ oblitus eſt diſciplinam. Illi vero, quos aut ætas incuruat, aut languor extenuat, aut neceſſitas arctat, non ante prohibita violare præſumant, quam a ſacerdote permiſſum accipiant.

(x) Euſeb. lib. V. c. XVIII. *Οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων· ὁ νηστείας νομοθετήσας, Hic eſt, qui nuptiarum diſſidia docuit, qui ieiuniorum leges impoſuit.*

(y) Tertull. de ieiuniis cap. XIII. Bene autem, quod & epiſcopi vniuerſæ plebi mandare ieiunia aſſolent, non dico de induſtria ſtipium conferendarum, vt veſtræ capturæ eſt, ſed interdum & ex aliqua ſollicitudinis eccleſiaſticæ cauſſa.

tani-

tanistæ enim tres in anno [z] quadragesimas, & vnamquamque earum duabus hebdomadibus celebrabant; idque in cibis aridis cum perfecta carnium abstinentia; & hasce quidem vt necessario obseruandas, tamquam a spiritu iniunctas per nouam reuelationem *Montano* factam, quam scriptis apostolorum præferebant, & leges istas in perpetuum obseruandas esse dictitabant. Quæ ratio est, cur *Montanistæ* tempore SOZOMENI antepaschale ieiunium suum duabus tantum hebdomadibus adstringerent, quum catholici contra multo diutius ieiunarent. Nam, vt vir quidam doctus [a] obseruat, isti magni ieiunatores ab his ieiunii seueritate sese vinci vix passuri erant, nisi duæ istæ hebdomades spatium fuissent, per prophetam suum ipsis determinatum, & nisi ipsi omnia instituta illius exacte obseruare debuissent. Hæc tunc magna illa controuersia erat inter catholicos & *Montanistas*, Num *SPIRITVS* hæc ieiunia iniunxisset? Quod *Montanistæ* adserebant, negabant autem catholici. Hinc licet ecclesia ieiunium suum a duobus diebus ad quadraginta protraheret, tamen id faciebat adhuc magna cum libertate, cuilibet ecclesiæ particulari reseruata; & quælibet ecclesia particularis magna ex parte omnibus ciuibus suis concedebat, vt pro sua quisque prudentia christiana de viribus suis hac in re iudicaret ipse; adhortans quidem homines ad ieiunandum, sed nullis seuere imponens plus quam ferre vel poterant vel volebant, nec exigens illud sub pœna censuræ ecclesiasticæ.

§. XVI.

Quadragesimale ieiunium cum perfecta inedia singulis diebus ad vesperam vsque obseruatum.

(z) Hieron. epist. LIV. ad Marcellam. Nos vnam quadragesimam -- ieiunamus, illi tres in anno faciunt quadragesimas.
Id. commentar. in Hagg. c. I. (p. 225. edit. Paris. MDCXLIII.) Qui tribus quadragesimis per annum ieiunantes, & ξηροφαγίοις humiliantes animam suam &c.
Tertull. de ieiun. c. XV. Quantula est apud nos interdictio ciborum, duas in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet sabbatis & dominicis, offerimus Deo, abstinentes ab eis, quæ non reiicimus, sed differimus.

(a) Hooper *of* Lent p. 65.

RATIO obseruandi ieiunium quadragesimale inter eos, qui ad illud obseruandum pie ferebantur, in eo consistebat, vt ab omni omnino cibo ad vesperam vsque abstinerent. Antiquis enim temporibus ciborum commutatio non credebatur esse ieiunium; sed hoc cum perfecta abstinentia ab omnibus corporis alimentis per integrum diem ad vesperam vsque celebrabatur. Atque in hoc ieiunium quadragesimale a semiieiuniis dierum stationariorum discrepabat, quemadmodum videbimus postea. AMBROSIVS de ieiunio antepaschali loquens, *Quadragesima*, inquit [*b*], *totis, præter sabbatum & dominicam, ieiunatur diebus.* Et alio loco, homines adhortans, vt quadragesimale obseruent ieiunium, ait [*c*]: *Differ* (epulas) *aliquantulum, non longe finis est diei.* CHRYSOSTOMVS frequenter de eadem loquitur circumstantia in sermonibus, tempore quadragesimæ habitis. *Mentem ita instituamus*, inquit [*d*], *vt ne quid nociuum promat: & si forte aliquid tale forinsecus inferatur, id statim vt superfluum & damnosum amoueamus; & si intrinsecus nascitur, statim pia cogitatione id effugemus, & ne existimemus, inediam vsque ad vesperam ad salutem nobis sufficere.* Et alibi [*e*]: *Quæ vtilitas ieiunii, dic obsecro, si toto die nihil comedis, ludis autem & nugaris, sæpe etiam peieras & blasphemas, & ita totum perdis diem?* Et rursus [*f*]: *Omnis nostra cura sit in animarum salute, & quomodo poterimus lasciuias carnis refrænare, vt verum probemus ieiunium. Ieiunium autem dico abstinentiam a vitiis. Etenim abstinentia a cibis propter hoc recepta est,*

(*b*) Ambros. de Elia & ieiunio c. X.

(*c*) Id. serm. VIII. in psalm. CXVIII. (tom. II. p. 945. I. edit. Paris. MDCXLII.)

(*d*) Chrysostom. homil. IV. in genes. tom. II. p. 37. (p. 32. edit. Francof.) *τὴν δὲ διάνοιαν παιδεύωμεν μηδὲν προΐεσθαι τῶν βλαβερῶν· ἀλλὰ κἂν ἔξωθέν τι ἐπεισφέρηται τοιοῦτο, ταῦτα ὡς περιττὰ καὶ βλάπτειν δυνάμενα ἀποσείεσθαι, κἂν ἔνδοθεν τίκτηται, ταχέως αὐτὰ φυγαδεύειν τῷ εὐσεβεῖ λογισμῷ, καὶ μὴ νομίζωμεν τὴν ἀσιτίαν μόνον τὴν μέχρι τῆς ἑσπέρας ἀρκεῖν ἡμῖν πρὸς σωτηρίαν.*

(*e*) Homil. VI. in genesin p. 60. (p. 52. edit. Frf.) *τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, τῆς νηστείας, ὅταν ἄσιτος μὲν διημερεύῃς, κύβοις δὲ ἑαυτὸν ἐκδιδῷς, καὶ φλυαρίαις ἀνονήτοις, πολλάκις δὲ ἐπιορκίαις καὶ βλασφημίαις πᾶσαν ἀναλώσῃς τὴν ἡμέραν;*

(*f*) Homil. VIII. in genes. p. 79. (p. 69. edit. Francof.) *πᾶσα ἡμῶν ἡ φροντὶς ἔστω περὶ τῆς κατὰ ψυχὴν σωτηρίας, καὶ ὅπως δυνηθείημεν τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς χαλινώσαντες τὴν ἀληθινὴν νηστείαν ἐπιδείξασθαι, λέγω δὴ τὴν τῶν κακῶν ἀποχήν· τοῦτο γὰρ νηστεία· καὶ γὰρ ἡ βρωμάτων ἀποχὴ διὰ τοῦτο παρείληπται, ἵνα*

vt vigorem carnis refrænet, & equum moderanti facile parere faciat. Ieiunantem ante omnia oportet iram refrænare, mansuetudinem & lenitatem addiscere, habere cor contritum, absurdas concupiscentias repellere, ante oculos continuo proponendo oculum æterni iudicis & tribunal illud incorruptum; pecuniis superiorem esse & illis dominari: liberalem esse in danda eleemosyna, nullum malum aduersus proximum in cor admittere. Hoc verum ieiunium est. Hoc nobis curæ sit & non vt plerique existimemus, definiri in hoc ieiunium, vt ad vesperam vsque impransi maneamus. Non hoc est, quod quæritur, sed vt cum ciborum abstinentia & a ceteris abstineatur, quæ nocere possunt, & spiritualibus magis vacetur. Idem illud ipse BELLARMINVS [g] ex BASILIO [h] aliisque vetustis scriptoribus ostendit, qui semper de quadragesimali ieiunio loquuntur, tamquam perfecta abstinentia ab omni cibo ad vesperam vsque. Et dignum omnino notatu est, quod ex MICROLOGO, GRATIANO & BERNARDO adlegat, quod hæc consuetudo ad duodecimum vsque sæculum in ipsa ecclesia *Romanensi* durarit.

§. XVII.

Esculentorum commutatio non congruens quadragesimæ ieiunium credita, sine perfecta abstinentia vsque ad vesperam.

VNDE facilis ratio est concludendi, quod quadragesimalis ieiunii obseruatio, quæ per esculentorum commutationem fieri venditatur, piscibus videlicet, vel adhuc delicatioribus ci-

τὸν τόνον τῆς σαρκὸς χαλινώσῃ, καὶ εὐήνιον ἡμῶν τὸν ἵππον ἐργάσηται· τὸν νηστεύοντα μάλιστα πάντων προσήκει τὸν θυμὸν χαλινοῦν, πραότητα πεπαιδεῦσθαι, καὶ ἐπιείκειαν, συντετριμμένην ἔχειν τὴν καρδίαν, τῶν ἐπιθυμιῶν ἀτόπων ἐξορίζειν τὰς ἐνθυμήσεις, πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνοντα τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ κριτήριον τὸ ἀδέκαστον, χρημάτων κρείττονα γίνεσθαι, περὶ τὴν ἐλεημοσύνην πολλὴν τὴν δαψίλειαν ἐπιδείκνυσθαι, πᾶσαν κακίαν τὴν περὶ τὸν πλησίον ἐκ τῆς ψυχῆς ἀπελαύνειν· αὕτη ἀληθὴς ἡ νηστεία· --- ταύτην ἀσκήσωμεν, καὶ μὴ ἁπλῶς κατὰ τοὺς πολλοὺς νομίζωμεν, ἐν τούτῳ τὰ τῆς νηστείας ἡμῶν περιορίζεσθαι, ἐὰν μέχρι τῆς ἑσπέρας ἄσιτοι διαμείνωμεν· οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἵνα μετὰ τῆς τῶν βρωμάτων ἀποχῆς καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν βλαπτόντων ἐπιδειξώμεθα, καὶ περὶ τὴν τῶν πνευματικῶν ἐργασίαν πολλὴν σπουδὴν ποιησώμεθα.

(g) Bellarmin tom. IV. de bonis oper. lib. II. c. II. Sanctus Basilius oratione prima de ieiunio, de quadragesima loquens: *Exspectas*, inquit, *vesperam, vt cibum capias, sed diem totum absumis apud tribunalia* &c.

(h) Basil. homil. I. de ieiun. tom. I. opp. 884. fin. τὴν ἑσπέραν ἀναμένεις εἰς μετάληψιν; ἀλλὰ δαπανᾷς τὴν ἡμέραν εἰς δικαστήρια.

bis in carnium locum ſubſtitutis, viniſque & aliis ſuauibus potionibus adhibitis, non niſi merum ludibrium ſit & nouatio, penitus incognita veteribus, quorum quadrageſimale ieiunium perfecta & exacta erat abſtinentia ab omni cibo ad veſperam vſque. Eorum refectus erat cœna tantum, non vllius generis prandium: Atque tum indifferens erat, vtrum caro eſſet vel aliud quoddam alimentum, dummodo ſobrie & moderate, vt recreationi a ieiunio conueniebat, ſumeretur. Generatim quidem a carnibus, vino, piſcibus aliiſque cibis lautioribus vniuerſis abſtinebant hoc tempore: Nondum vero iſtiuſmodi vniuerſalis regula & conſuetudo hac in re obtinebat, vt, quum homines toto die ieunaſſent, moderata cœna, ex carnibus aliiſque eſculentis indiſcriminatim inſtructa, ſe reficere prohiberentur. Hoc ex iis liquet, quæ de diuerſa ieiunandi in quadrageſima ratione memoriæ prodidit SOCRATES. *Alii*, inquit [*i*], *ab animatis penitus abſtinent; alii ex animantibus piſces ſolos comedunt. Nonnulli cum piſcibus etiam auibus veſcuntur; ex aquis, vt eſt apud Moyſen, eos quoque conditos eſſe adfirmantes. Quidam ab omni arborum fructu & ouis abſtinent. Quidam ſolo veſcuntur pane; alii ne hoc quidem vtuntur. Nonnulli vſque ad horam nonam ieiunantes, quouis poſt hac ciborum genere vtuntur, ſine diſcrimine.* Neque vero ipſi ſummi nominis aſcetici carnem in quadrageſima, ſi qua id requireret neceſſitas, edere dubitabant. Notabilem hanc in rem de *Spyridone*, *Trimythuntis* in *Cypro* epiſcopo, narrat SOZOMENVS [*k*]: „Inſtante quadrageſima, inquit, quidam „ex itinere ad eum acceſſit, iis ipſis diebus, quibus ille vna „cum domeſticis ſolebat continuare ieiunia, ac certo die com„edere, reliquos dies abſque vllo traducens cibo. Quum au„tem *Spyridon* peregrinum admodum feſſum videret, Age, in„quit, filia: Laua hominis pedes, eique cibum appone. Quum „virgo reſpondiſſet, nec panem domi eſſe, nec farinam: ſuper„

(*i*) Socrat. lib. V. c. XXII. Vid. Græc. ad §. III. ſub litt. (q) pag. 183.

(*k*) Sozomen. lib. I. c. XI. *ἤδη τῆς τεσσαρακοστῆς ἐνστάσης, ἧκέ τις πρὸς αὐτὸν ἐξ ὁδοιπορίας, ἐν αἷς εἰώθει μετὰ τῶν οἰκείων ἐπισυνάπτειν τὴν νηστείαν, καὶ εἰς ῥητὴν ἡμέραν γεύεσθαι, ἄσιτος τὰς ἐν μέσῳ διαμένων· ἰδὼν δὲ τὸν ξένον μάλα κεκμηκότα, ἄγε δή, πρὸς τὴν θυγατέρα ἔφη, ὅπως τοῦ ἀνδρὸς τοὺς πόδας νίψῃς, καὶ φαγεῖν αὐτῷ παράθες· εἰπούσης δὲ τῆς παρθένου, μήτε ἄρτον εἶναι, μήτε ἄλφιτα·*

„Va-

„vacuum enim eſſe harum rerum apparatum propter ieiuni-
„um: *Spyridon*, præmiſſa oratione & petita venia, præcepit fi-
„liæ, vt ſuillas carnes, quas ſale conditas habebat, coqueret.
„Quibus coctis, hoſpitem vna ſecum ſedere iuſſit, & appoſitis
„carnibus cum ipſo comedit, tum hominem hortatus eſt, vt
„comederet. Quumque ille detrectaret, ac ſe chriſtianum
„eſſe diceret; Eo minus, inquit, detrectandum eſt. Omnia
„enim munda eſſe mundis ſermo diuinus edocuit„. Similem
hiſtoriam de *Alcibiade* quodam martyre EVSEBIVS [*l*] narrat:
„*Alcibiades* quidam, inquit, vnus ex illorum martyrum numero
„durum & ſqualidum viuendi genus ſectabatur; nullumquo o-
„mnino cibum admittens, ſolo pane & aqua veſci conſueue-
„rat. Quumque in carcere poſitus, eamdem viuendi ratio-
„nem vellet retinere, *Attalo* poſt primum, quod in amphithea-
„tro confecerat, certamen, reuelatum eſt, non recte neque
„ordine facere *Alcibiadem*, qui & creaturis Dei minime vtere-
„tur, & aliis exemplum ſcandali fieret. Paruit itaque *Alcibia-
„des*, & cunctis deinceps cibis promiſcue vti cœpit, gratias a-
„gens Deo„. Ex his apparet, quod carnem edere vel non e-
dere res indifferens eis fuerit omnibus temporibus; & quod
carne veſci non dubitarint in ipſa quadrageſima, ſi qua id ne-
ceſſitas exigeret, ſine vlla regularum circa ieiunandum fraude
ac detrimento. Res autem, quam potiſſimum præcautam vo-
lebat, luxuria erat & cuticulam curandi ſtudium, ſub obten-
tu ieiunii. Vehementer in eiuſmodi falſos ieiunatores in ſer-

περιττὴ γὰρ ἡ τούτων παρασκευὴ διὰ τὴν νηστείαν· δεξάμενος πρότερον καὶ συγγνώμην αἰτήσας, ἐπέλευσε τῇ θυγατρί, κρέα ὕεια ἅπερ ἔτυχε τῇ οἰκίᾳ τεταριχευμένα ἑψεῖν· ἐπεὶ δὲ ἥψητο, καθίσας ἅμα αὐτῷ τὸν ξένον, παρατεθέντων τῶν κρεῶν ἤσθιε, καὶ τὸν ἄνδρα παρεκάλει, αὐτὸν μιμεῖσθαι· παραιτούμενον δὲ, καὶ λέγοντα χριστιανὸν ἑαυτὸν, ταύτῃ μᾶλλον, ἔφη, οὐ παραιτητέον· πάντα γὰρ καθαρὰ τοῖς καθαροῖς ὁ θεῖος ἀπεφήνατο λόγος.

(*l*) Euſeb. lib. V. c. III. Ἀλκιβιάδου γάρ τινος ἐξ αὐτῶν, πάνυ αὐχμηρὸν βιοῦντος βίον, καὶ μηδενὸς ὅλως τὸ πρότερον μεταλαμβάνοντος, ἀλλ' ἢ ἄρτῳ μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένου, πειρωμένου τε καὶ ἐν τῇ εἱρκτῇ οὕτω διάγειν, Ἀττάλῳ μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα, ὃν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἤνυσεν, ἀπεκαλύφθη, ὅτι μὴ καλῶς ποιοίη ὁ Ἀλκιβιάδης, μὴ χρώμενος τοῖς κτίσμασι τοῦ θεοῦ, καὶ ἄλλοις τύπον σκανδάλου ὑπολειπόμενος· πεισθεὶς δὲ Ἀλκιβιάδης, πάντων ἀνέδην μετελάμβανε, καὶ ηὐχαρίστει τῷ θεῷ.

mone

mone quodam inuehitur AVGVSTINVS [m]: „Sunt, inquiens, „quidam obſeruatores quadrageſimæ delicioſi potius quam re„ligioſi, exquirentes nouas ſuauitates magis quam veteres con„cupiſcentias caſtigantes; qui copioſis pretioſiſque apparati„bus fructuum diuerſorum, quorumlibet obſoniorum varieta„tes & ſapores ſuperare contendunt: vaſa, in quibus coctæ „ſunt carnes, tamquam immunda formidant, & in ſua carne „ventris & gutturis luxuriam non formidant: ieiunant, non „vt ſolitam temperando minuant edacitatem, ſed vt immode„ratam differendo augeant auiditatem. Nam vbi tempus re„ficiendi aduenerit, opimis menſis, tamquam pecora præſepi„bus, irruunt, numeroſioribus ferculis corda obruunt, ven„treſque diſtendunt, artificioſis & peregrinis condimentorum „diuerſitatibus gulam, ne vel copia compeſcatur, irritant. De„nique tantum capiunt manducando, quantum digerere non „ſufficiant ieiunando. Sunt etiam, qui vinum ita non bibunt, „vt aliorum expreſſione pomorum alios ſibi liquores, non ſa„lutis cauſſa, ſed iucunditatis, exquirant: tamquam non ſit „quadrageſima piæ humilitatis obſeruatio, ſed nouæ volupta„tis occaſio„. Ciborum mutationem non exiſtimabant verum eſſe ieiunium, ſi qui dici abſtinentiam, conuiuio veſpertino immoderatius indulgendo, profunderent. Multo minus ieiunium interpretabantur, ſi qui cupedias pranderent, a ſolis carnibus ſe abſtinentes, nec tempus edendi ad veſperam differentes; ſed toto die ab omnis generis eſculentis abſtinebant, atque tunc ſimplice ac plana cœna, die iam in veſperam inclinato, ſe reficiebant, de genere ciborum ſuorum, quoad eis temperanter & moderate vterentur, minus ſcrupuloſe ambigentes.

§. XVIII.

Quæ per prandium lucrati erant, ea non in cœnam opiparam, ſed in vſus inopum conferebant.

QVAE ita ſuis ipſorum corporibus, negando illis prandium, ſubtrahebant, ea, qui pie adfecti erant, ad reficiendos pauperes conferebant. Hoc ex homilia quadam CAESARII

(m) Auguſtin. ſerm. LXXIV. de diuerſis tom. X. p. 550. (tom. V. p. 931. edit. monach. Benedict. Pariſ. MDCLXXXIII.)

ARE-

ARELATENSIS, vel quisquis auctor eius sub nomine AVGVSTINI [n] est, condiscimus. *Ante omnia*, inquit, *in diebus ieiuniorum, quod solebamus prandere, pauperibus erogemus, ne forte aliquis sibi sumtuosas cœnas & exquisitis saporibus epulas studeat præparare, & corpori suo magis commutasse quam subtraxisse ciborum abundantiam videatur. Nihil prodest, tota die longum traxisse ieiunium, si postea ciborum suauitate vel nimietate anima obruatur.* Et LEO, *Proficiat*, inquit [o], *eleemosynis, quod non impenditur mensis. Tunc enim demum ad animæ curationem proficit medicina ieiunii, quum abstinentia ieiunantis esuriem reficit indigentis.* ORIGENES [p] inuenisse se dicit in quodam libello ab apostolis dictum: *Beatus est, qui etiam ieiunat pro eo, vt alat pauperem. Huius ieiunium valde acceptum est apud Deum. Misericordia & pietas*, vt loquitur CHRYSOLOGVS [q], *ieiunii sunt alæ, per quas tollitur & portatur ad cælum, sine quibus iacet & volutatur in terra. Ieiunium sine misericordia simulacrum famis est, imago nulla est sanctitatis, sine pietate ieiunium occasio est auaritiæ: quia parcitas ista quantum siccatur in corpore, tantum tumescit in sacculo. Ieiunantes ergo prandium nostrum reponamus in manu pauperis, quod venter nobis fuerat perditurus. Manus pauperis est gazophylacium CHRISTI, quia, quidquid pauper accipit, Christus acceptat.*

§. XIX.

Omnes pœnæ corporales in quadragesima interdictæ per leges imperiales.

IGITVR quadragesima aptum tempus esse credebatur exercendi abundantius omnis generis caritatem. *Horarum spatiis*, inquit CAESARIVS vel AVGVSTINVS [r], *in quibus solebamus sine vllo lucro animæ detineri, visitentur infirmi, requirantur in carcere constituti, peregrini suscipiantur & discordes ad concordiam reuocentur.* Hoc maxime ab iis requirebatur, qui ob corporis infirmitatem ieiunare se non posse dictitabant, quemadmodum antea e CHRYSOSTOMO audiuimus: *Age, dic mihi* [s], *non ieiunasti ob*

(n) August. serm. LVI. de tempore. tom. X. p. 252. (p. 703. edit. Basil. MDLXIX.)
(o) Leo serm. III. de ieiun. pentecost.
(p) Origen. homil. X. in Leuitic.
(q) Chrysol. serm. VIII. de ieiunio & eleemosyna.
(r) August. homil. LVI de temp. tom. X. p. 252. (p. 702. fin. edit. Basil. cit.)
(s) Chrysost. homil. XXII. de ira. Tom. I. p. 277. (p. 245. edit. Francof.) vid. §.

corporis infirmitatem, recte: sed cur inimicis tuis reconciliatus non es? An heic habes, vnde praetendas corporis infirmitatem? Qui cibum accipit & ieiunare non potest, largiorem det eleemosynam, inimicis reconcilietur, omne odium & vindictae cupiditatem ex animo effuget. Tempus hoc erat, quo homines misericordiam & veniam a Deo exspectabant, & idcirco tanto iustius erat & aequius, vt in exercitio misericordiae in alios multo studiosiores se praeberent. Hoc intuitu leges imperiales omnem caussarum criminalium cognitionem, quae homines supplicio & quaestionibus poterat subiicere, toto huius temporis spatio cessare iubent. THEODOSIVS MAGNVS duas hanc in rem leges tulit, quarum altera ita sanxit: *Quadraginta diebus* [t], *qui auspicio caerimoniarum paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium quaestionum.* Et altera in hunc modum: *Sacratis quadragesimae diebus* [u] *nulla supplicia sint corporis, quibus absolutio exspectatur animarum.* AMBROSIVS [x] similis responsi facit mentionem, a *Valentiniano* iuniore dati in caussa hominum quorumdam, nobili ortorum genere & locuplete prosapia, quos in re criminali vrserit praefectus vrbis, ad celerem contra eos sententiam ferendam propensus. At vero imperator hoc impediturus, nihil cruenti sanctis praesertim diebus statui praecipiebat. Neque vlla exceptio huius regulae locum habebat, nisi in sola caussa *Isaurorum* latronum, quorum praedationes saluti publicae adeo periculosae erant & noxiae, vt *Theodosius* iunior eorum examinationem per quaestiones quouis tempore, nullo ipsius vel quadragesimae [y] vel paschalis festiuitatis die excepto, fieri iuberet, quia

XIV. sub litt. (o) pag. 204. Et homil. X. in Genes. tom. II. p. 91. (p. 80. edit. Frf.) vid. ibid. sub litt. (p) pag. 204.

(t) Cod. Theod. lib. IX. tit. XXXV. de quaestionibus leg. IV.

(u) Ibid. leg. V.

(x) Ambros. de obitu Valentin. (tom. V. opp. p. 108. h. edit. Paris. MDCXLII.) Quid de pietate eius loquar? qui quum homines nobili ortos genere & locupleti prosapia, quae cito mouere inuidiam solet regiae cupiditatis, accusator vrgeret, praefectus insisteret, respondit, vt nihil cruentum sanctis praesertim diebus statueretur.

(y) Cod. Theod. ibid. leg. VII. Prouinciarum iudices moneantur, vt in Isaurorum latronum quaestionibus nullum quadragesimae, nec venerabilem paschalium diem existiment excipiendum, &c.

maior

maior erat misericordia, praua eorum consilia & conspirationes detegere, ad conseruandam aliorum innocentum hominum vitam, quam iudicii prolationem ob temporis sanctitatem istis nebulonibus indulgere. Vt adeo misericordia & caritas tum spectaretur, tanquam res, omnium optime corporibus hominum præstanda, his quidem diebus, quibus omnes ieiunando & resipiscendo animarum absolutionem e manu Dei exspectabant, vti vna ex memoratis modo legibus rem eleganter exprimit.

§. XX.

Religiosi conuentus & sermones singulis diebus quadragesimæ habiti.

QVADRAGESIMA maioris seueritatis & deuotionis tempus erat, adeoque in multis maioribus ecclesiis religiosi conventus ad faciendas preces habendosque sermones, singulis diebus per totam illam tempestatem, instituebantur. In omnibus & singulis ecclesiis parochialibus & per villas atque agros hunc morem obtinuisse, non ausim adfirmare. In maioribus autem siue cathedralibus basilicis ita fuisse, ex certis atque indubiis documentis & rebus facti palam est. Homiliæ CHRYSOSTOMI in *Genesin*, & celebres illæ de *statuis*, dictæ *ἀνδριάντες*, ad populum *Antiochenum*, sermones erant, hoc modo in dies singulos tempore quadragesimæ recitati, quemadmodum vnusquisque, qui eos inspexerit, videbit. Vnum tantum locum proferemus ex vna harum homiliarum [z], qui lectori cuiuis, credo, faciet satis. „Non hoc solum quæritur, inquit, vt heic „quotidie conueniamus & de iisdem continuo audiamus, & „totam quadragesimam ieiunemus. Quandoquidem si nihil „ex hac congregatione & admonitione & ieiunii tempore lu„crati essemus: tunc non solum nihil vtilitatis adferrent hæc, „sed & maioris condemnationis occasio fierent: si quidem

(z) Chrysost. homil. XI. in Genes. tom. II. p. 107. (p. 93. edit. Francof.) Ου γὰρ τῦτο μόνον ἐςὶ τὸ ζητέμενον, ἵνα καθ᾽ ἑκάςην ἡμέραν ἐνταῦθα παραγινώμεθα, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν συνεχῶς ἀκέωμεν, καὶ τὴν τεσσαρακοςὴν πᾶσαν νηςεύοντες ὦμεν· εἰ γὰρ μὴ μέλλοιμέν τι κερδαίνειν ἐκ τῆς ἐνταῦθα συνεχῦς ἐλεύσεως τε καὶ παραινέσεως, καὶ ἀπὸ τῦ τῆς νηςείας καιρῦ προσφέρειν τι τῶν χρησίμων εἰς τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, ταῦτα ὀ μόνον ἡμᾶς ὀδὲν ὠφελήσει, ἀλλὰ καὶ μείζονος. ἡμῖν κα-

„tanta tractati diligentia iidem permanemus, & neque ira-„cundus fit mitis; neque indignabundus, mansuetus; neque „inuidens, amicus; neque insania in diuitias correptus, desi-„stit ab affectione, & eleemosynis dispertiendis & alendis pau-„peribus vacat; neque intemperans, castus; neque vanæ glo-„riæ studiosus, illam contemnere & veram gloriam desiderare „discit; neque caritatis in proximum negligens, se ipsum ex-„citans dat operam, vt non solum non minor sit publicanis „(*nam si diligitis eos, qui vos diligunt*, inquit, *quid amplius facitis? „Nonne & publicani hoc faciunt?*) sed etiam vt se ipsum, doceat & „inimicos humaniter adspicere & magna caritate fouere. Quod „si adfectionibus istis, & aliis, quæ in nobis subnascuntur, „malis, superiores non fuerimus, liceat quotidie heic conue-„niamus, & continuo doceamur, & tantum a ieiunio admini-„culum habeamus, qualis nobis erit venia, qualis defensio?„ Ex his manifestum est, nullum diem in quadragesima sine sermone transactum esse, quo hominibus magna christianismi, emendationis ac resipiscentiæ officia, huius sacri temporis scopo peculiaria & propria, ad animum reuocarentur.

§. XXI.

Et frequentes communiones, maxime in sabbato & die dominica.

FREQVENTES quoque communiones hoc tempore habebant, ad minimum in sabbato & die dominico. Quamuis

ταπρίσεως ἀφορμὴ γενήσεται, ὅταν τοσαύτης ἐπιμελείας ἀπολαύοντες, οἱ αὐτοὶ διαμένωμεν, καὶ μήτε ὁ ὀργίλος ἐπιεικὴς γίνηται, μήτε ὁ θυμώδης εἰς πραότητα μεταβάλλοιτο, μήτε ὁ βάσκανος εἰς φιλοφροσύνην ἑαυτὸν ἐναγάγῃ, μήτε ὁ περὶ τὰ χρήματα μεμηνὼς, ἀποστὰς τῦ πάθυς πρὸς ἐλεημοσύνην ἑαυτὸν παρασκευάσῃ καὶ τὴν τῶν πενήτων διατροφὴν, μήτε ὁ ἀκόλαστος σώφρων γένοιτο, μήτε ὁ περὶ τὴν κενὴν ταύτην δόξαν ἐπτοημένος, μάθῃ ταύτης ὑπερορᾷν, καὶ τῆς ἀληθῦς ἐφίεσθαι δόξης, μήτε ὁ περὶ τὴν ἀγάπην τὴν περὶ τὸν πλησίον ῥᾴθυμος, διαναστήσας αὐτὸν παιδεύσῃ, μὴ μόνον τῶν τελωνῶν μὴ εἶναι ἐλάττων· „ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε „τὰς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, φησι, τί περισσὸν ποιεῖτε; ὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιῦσιν; ἀλλ' ἵνα παρασκευάζῃ αὐτῦ τὸν λογισμὸν, καὶ τὰς ἐχθρὰς ἡμέρως ὁρᾷν, καὶ πολλὴν περὶ αὐτὰς τὴν ἀγάπην ἐπιδείκνυσθαι· ἐὰν μὴ τύτων περιγενοίμεθα τῶν παθῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν ἡμῖν τικτομένων, καθ' ἑκάστην ἐνταῦθ' παραγινόμενοι, καὶ συνεχῦς ἀκροάσεως ἀπολαύοντες, καὶ τοσαύτης διδασκαλίας μετέχοντες, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας ἔχοντες βοήθειαν, ποία ἡμῖν ἔσαι συγγνώμη, ποία δὲ ἀπολογία;

enim

enim martyrum festiuitates hoc humiliationis tempore non solerent celebrari, dies tamen sabbati & dies dominicus in ipsa quadragesima festi agebantur, quemadmodum supra ostendimus. Et idcirco hisce diebus oblationem faciebant panis ac vini in eucharistia, perinde ac aliis temporibus. At per canonem concilii *Laodiceni* [a] hæc oblatio hisce solis duobus diebus adstricta esse videtur: Nam vllo alio die panem offerri ibi interdicitur. Et hoc videtur arguere, nullo die alio communionem fuisse celebratam in quadragesima. Tum autem id considerari potest, quod tempore concilii *Trullani* [b] consuetudo obtinuerit communicandi aliis diebus quadragesimæ ex elementis præsanctificatis, hoc est talibus, quæ die dominica præcedente fuerant consecrata. Et si fas est supponere, hanc consuetudinem antiquis temporibus in ecclesia obtinuisse, tum nihil impedit, quo minus quotidianam in quadragesima communionem, æque ac quotidianum sermonem, habuerint; quod ardenti harum priscarum ætatum pietati videtur esse convenientissimum. Verum in re dubia nihil definio, videns satis esse testimonium pro frequenti communione in quadragesima, si tantum singulis sabbatis & diebus dominicis administratam esse statuamus.

§. XXII.

Omnia spectacula & ludi publici hoc tempore prohibiti.

AD amplius incrementum pietati adferendum hominesque ad conuentus religiosos hoc tempore eo magis inuitandos omnia spectacula & ludi publici per leges ecclesiæ interdicti erant. GOTHOFREDVS [c] vniuersum ieiunii quadragesi-

(a) Concil. Laodic. c. XLIX. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ μόνον. *Quod non oportet in quadragesima panem offerre, nisi solis dominicis.*

(b) Concil. Trull. c. LII. Ἐν πάσαις τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις, παρεκτὸς τοῦ σαββάτου καὶ κυριακῆς καὶ τῆς ἁγίας τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἱερὰ λειτουργία. *In omnibus sanctæ quadragesimæ ieiunii diebus, præterquam sabbato & dominica, & sancto adnuntiationis die, fiat sacrum præsanctificatorum ministerium.*

(c) Cod. Theod. lib. XV. tit. V. de spectaculis, leg. V. Vid. lib. XX. c. II. §. IV. sub litt. (z) pag. 31.
Gothofr. in loc. Theodosius iun. hac lege non dominico tantum die, etsi

malis tempus celebri illi *Theodosii* iunioris lege simul comprehendi putat, qua omnia spectacula & ludi in diebus supplicationum, in quibus totae christianorum mentes Dei cultibus occupari debeant, prohibentur. Quamuis enim quadragesima disertis verbis non nominetur, sub generali tamen dierum supplicationum nomine intelligenda est. Et sane ecclesia id agebat sedulo, vt homines ab hisce oblectamentis & voluptatibus hoc tempore auocaret. GREGORIVS NAZIANZENVS [d] *Celeusium* praesidem hoc nomine acriter reprehendit, quod ieiunii diebus spectacula ederet. *Inique agis, o iudex,* inquit, *qui non ieiunes. Et quomodo leges humanas seruabis, qui diuinas contemnis ac pro nihilo ducis? Purga tribunal tuum: ne duorum alterum tibi accidat, vt aut malus fias, aut existimeris. Foeda spectacula proponere, se ipsum traducere est. In summa, o iudex, te iudicium subiturum esse scito: & minus peccabis.* CHRYSOSTOMVS in sermonibus suis, in quadragesima habitis, eumdem zelum in castigando & corrigendo hoc grandi sacri temporis abusu adhibet. Vnum ex istis sermonibus incipit cum hac acri eorum, qui ludos equestres siue circenses frequentabant, reprehensione [e]: „Volo solitam tractare doctrinam & moram traho & detrecto; Mentem enim meam confudit & conturbauit superveniens tristitiae nubes: immo non solum tristitiae sed & irae, ita vt nesciam, quid faciendum: mentem enim tenet magna haesitatio. Quoniam quum cogito, quod omnem illam nostram doctrinam & quotidianam admonitionem ad modicum diaboli flatum obliuioni tradideritis, & ad satanicum illum

hunc primum nominet, verum omnibus festis supplicationumque christianarum diebus spectacula edi vetat: In quibus certe ieiuniorum dies nonnulli fuere, quibus proinde spectacula prohibita hac lege.

(d) Naz. epist. LXXI. al. LXXIV. παρανομεῖς ὁ δικαστὴς οὐ νηστεύων· καὶ πῶς φυλάξεις τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους, τοὺς θείους περιφρονῶν; καθαίρε σου τὸ δικαστήριον, ἵνα μὴ δυοῖν ἕν, ἢ γίνῃ κακὸς ἢ νομίζῃ· τὸ προτιθέναι θέας αἰσχρὰς, ἑαυτόν ἐστι θεατρίζειν· κεφάλαιον τοῦ λόγου, ἴσθι κρινόμενος ὁ δικαστὴς, καὶ ἧττον ἁμαρτήσεις.

(e) Chrysost. homil. VI. in Genes. tom. II. p. 49. (p. 44. edit. Francof.) Βούλομαι τῆς συνήθους ἅψασθαι διδασκαλίας, καὶ ὀκνῶ, καὶ ἀναδύομαι· νέφος γὰρ ἀθυμίας ἐπελθὸν συνέχει καὶ συνετάραξέ μου τὸν λογισμόν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀθυμίας μόνον, ἀλλὰ καὶ θυμοῦ, καὶ οὐκ οἶδα, ὅ, τι πράξω· ἀπορία γὰρ κατέχει τὴν διάνοιαν· ὅταν γὰρ ἐννοήσω, ὅτι μικρὸν πνεύσαντος τοῦ διαβόλου, πᾶσαν ἡμῶν ἐκείνην τὴν

eque-

„equeſtrem ludum omnes concurreritis, qua alacritate potero „iterum de prædictis vos docere, quum tam cito animo exci- „derunt? Hoc enim eſt, quod potiſſimum me contriſtat & „bilem mihi mouet, quod cum noſtra admonitione reuerenti- „am etiam, quam ſacræ quadrageſimæ debetis, ex animo ve- „ſtro ſimul eieciſtis, voſque ſic diaboli ritibus inuoluiſtis. Quæ „ieiunii vtilitas, dic oro? Quod lucrum ex hac congregatio- „ne?„ Idem argumentum pluribus perſequitur in ſermone proxime ſequente, etiam atque etiam eos adhortans, vt hanc abſurdam derelinquant praxin. [f] „Vincite, oro, prauam & per- „niciosam conſuetudinem: Et cogitate, quod non hoc ſolum „graue eſt, quod, qui illo confluunt, ſibi damnum adſciſcant, „ſed & quod multis aliis ſcandalo ſint. Quippe gentiles & iu- „dæi videntes eos, qui quotidie in templo verſantur, & doctri- „nas audiunt, ſimul ibi comparere & ſibi commiſceri: quo- „modo res noſtras pro deceptionibus non habebunt, & non „idem de omnibus nobis ſuſpicabuntur? Annon audis bea- „tum *Paulum*, admonentem & conſulentem clara voce: *Abſque* „*offendiculo eſtote*? Deinde ne putes, de noſtris tantum admone- „re, ſubdidit: *Et iudæis & gentilibus.* Et tandem adiecit: *Et* „*eccleſiæ Dei.* Nihil enim ita offendit & nocet religioni noſtræ, „vt ſcandali anſam præbere infidelibus. Nam quando vident

συνεχῆ διδασκαλίαν, καὶ τὴν καθημερινὴν παραίνεσιν λήθῃ παραδόντες, εἰς τὴν σατανικὴν πομπὴν ἐκείνην ἅπαντες δεδραμήκατε, τὴν ἱπποδρομίαν καταλαβόντες· ποίᾳ προθυμίᾳ δυνήσομαι πάλιν τὴν πρὸς ὑμᾶς ποιήσασθαι διδασκαλίαν, τῶν προτέρων οὕτως ἀθρόον διαῤῥυέντων· --- τί τῆς νηστείας ὄφελος, εἰπέ μοι; τί τῆς ἐνταῦθα συνελεύσεως τὸ κέρδος;

(f) Chryſoſt. homil. VII. ibid. p. 61. (p. 53. edit. Francof.) *τὴν ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας προστριβεῖσαν ὑμῖν κηλῖδα ἀπονίψασθε, περιγενόμενοι τῆς ἀκαίρου συνηθείας καὶ ἐπιβλαβοῦς, καὶ λογισάμενοι, ὡς οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ὅτι ἑαυτοῖς πολλὴν τὴν βλάβην προστρίβονται οἱ αὐτόθι παραγενόμενοι· ἀλλ᾽ ὅτι καὶ πολλοῖς ἑτέροις σκανδάλου ὑπόθεσις γίνονται· ὅταν γὰρ ἴδωσιν Ἕλληνες καὶ ἰουδαῖοι τὸν ἐφ᾽ ἑκάστης ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν διημερεύοντα, καὶ συνεχοῦς ἀπολαύοντα διδασκαλίας ἀθρόον ἐκεῖ φαινόμενον, καὶ μετ᾽ αὐτῶν συμφυρόμενον, πῶς οὐ νομίσουσιν ἀπάτην εἶναι ἡμέτερα, καὶ περὶ πάντων τῶν παρ᾽ ἡμῖν τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν ἕξουσιν; ἢ οὐκ ἀκούεις τοῦ μακαρίου Παύλου παραινοῦντος λαμπρᾷ τῇ φωνῇ καὶ συμβουλεύοντος, ἀπρόσκοποι γίνεσθε; εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς περὶ τῶν οἰκείων μόνον τὴν παραγγελίαν παρ᾽ αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ τῶν μεθ᾽ ἡμῶν τεταγμένων, προσέθηκεν· καὶ ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ τότε ἐπήγαγε· καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ· οὐδὲν γὰρ οὕτω λυμαίνεται καὶ βλάπτει τὴν θρησκείαν τὴν ἡμετέραν, ὡς καὶ τοῖς ἀπίστοις λαβήν τινα παρέχειν· ὅταν οὖν ἴδωσι*

„ali-

„aliquos e nostris virtute conspicuos huius vitæ negotia & „curas e sublimi contemnere, multos ex ipsis male habet, ple- „rique admirantur & obstupescunt, quod, quum eiusdem no- „biscum naturæ sint, non concedantur ipsis eadem. Denique, „quando vident paruum aliquod delictum nostrorum, statim „linguam exacuunt simul contra nos omnes, & ex vnico de- „licto totam christianam gentem iudicant. Neque hoc con- „tenti sunt, sed statim aduersus caput suum loquentes, ob ser- „vorum delicta etiam communem dominum blasphemare au- „dent & putant, velamenta errorum suorum esse aliorum desi- „diam„. Ex quibus intelligimus, non habuisse veniam eos, qui tanto studio publicarum oblectationum arderent, vt eas in ipsa quadragesima sectarentur, quum publica pœnitentiæ, humiliationis & tristitiæ de peccatis ab hominibus facienda professio, rem absurdissimam faciebat, vana oblectamenta & voluptates mundanas sectari, quæ in hoc rerum concursu nullos decere poterant, nisi eos, qui in paganæ superstitionis tenebris versabantur.

§. XXIII.

Nec non omnium festiuitatum, natalitiorum, & nuptiarum celebratio, vtpote præsenti temporis rationi minime congruens.

Ob eamdem rationem omnium festiuitatum martyrum celebrationem hoc tempore interdicebant, præterquam in sabbato & die dominico. Omnes enim festiuitates dies erant lætitiæ, quæ cum profunda humiliatione & luctu, ad exactum seuerumque ieiunium requisito, consistere non poterant. Dies autem sabbati & dominicus ieiunio exemti erant in ipsa quadragesima, quemadmodum antea obseruauimus. Et idcirco

τινας ἐν ἀρετῇ διαλάμποντας παρ' ἡμῖν, καὶ πολλὴν τῶν βιωτικῶν ὑπεροψίαν ποιουμένους, οἱ μὲν αὐτῶν καὶ ἀποπνίγονται ἐκπληττόμενοι, ὅτι τῆς αὐτῆς φύσεως ὄντες οὐ τὰ αὐτὰ αὐτοῖς μετίασιν· ἀμέλει ἐπειδὰν θεάσωνταί τινα μικρὰν ῥαθυμίαν προσγενομένην, εὐθέως τὴν γλῶτταν ἀκονῶσι κατὰ πάντων ὁμοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ ἑνὸς ῥαθυμίας κατὰ παντὸς τοῦ τῶν χριστιανῶν ἔθνους τὰ αὐτὰ ψηφίζονται· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἵστανται, ἀλλ' εὐθέως κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς φθεγγόμενοι, διὰ τὴν τῶν δούλων ῥαθυμίαν καὶ τὸν κοινὸν δεσπότην βλασφημεῖν τολμῶσι· καὶ νομίζουσι τῆς οἰκείας πλάνης παραπέτασμα αὐτοῖς γίνεσθαι τὴν ἑτέρων ῥαθυμίαν.

festi-

festiuitates martyrum his diebus, non autem vllo die alio, durante tota quadragesima, celebrari poterant, vti ex plano quodam concilii *Laodiceni* [g] canone, hanc in rem facto, liquet. Et per alium eiusdem concilii canonem [h] nuptiæ & natalitia celebrari prohibentur in quadragesima. Vbi per γενέθλια in canone intelligendi sunt priuatorum hominum dies natales naturales; quos, quia cum magnis ac sollemnibus lætitiæ signis, cum festiuitate aliisque iucunditatis & oblectationis cærimoniis celebrare solebant, fieri minime conueniebat tempore ieiunii, quod res essent, quæ vna consistere non poterant; eoque magis deuitari debebant, quia hoc tempore ecclesia ne martyrum quidem natales celebrari permittebat, qui alioquin magnam in ecclesia habebant venerationem.

§. XXIV.

Magna hebdomadas ante pascha seuere admodum & sollemniter obseruata.

HAE communes regulæ erant, in celebratione obseruatæ ieiunii quadragesimalis, vbi ad quadraginta dierum longitudinem excreuerat. Erat autem hebdomas quædam dicta *hebdomas magna* ante pascha, quam maiori quam reliquas omnes seueritate & sollemnitate celebrabant. Nemo hoc melius nobis enarrare potest, quam quidem CHRYSOSTOMVS, quando in oratione, in hanc hebdomadam habita, in hunc modum loquitur (*i*): „Ideo magnam eam appellamus hebdomadam, „non quod illius dies magnitudine exsuperent, quippe quum „alii longiores sint, aut quod plures numero sint, quum hac „in parte nihil ab aliis diebus varient; sed quod hoc tempore

(*g*) Concil. Laodic. can. LI. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλιον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μνείαν ποιεῖν ἐν τοῖς σαββάτοις καὶ κυριακαῖς. *Quod non oportet in quadragesima martyrum natales peragere, sed sanctorum martyrum facere commemorationes in sabbatis & dominicis.*

(*h*) Ibid. c. LII. Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ γάμους ἢ γενέθλια ἐπιτελεῖν. *Quod non oportet in quadragesima nuptias vel natalitia celebrare.*

(*i*) Chrysost. homil. in psalm. CXLV. siue in hebdomade magna. Tom. III. p. 821. (p. 711. ed. Francof.) διὸ καὶ μεγάλην καλοῦμεν αὐτήν· οὐκ ἐπειδὴ μεῖζον ἔχουσι μῆκος τῶν ἄλλων ἁπασῶν αἱ ταύτης ἡμέραι, καὶ γάρ εἰσιν ἕτεραι μείζους, οὐδὲ ἐπειδὴ πλείους τὸν ἀριθμόν, καὶ γὰρ ἴσαι ταῖς ἄλλαις εἰσίν· ἀλλ' ἐπειδὴ με-

„egregiæ res gestæ sunt in ea a domino nostro *IESV*. In hac „enim hebdomada, quæ magna dicitur, diuturna diaboli ty„rannis dissoluta est, mors exstincta est, fortis ille vinctus est, „vasa eius direpta sunt, peccatum deletum, exsecratio abolita „est, paradisus reclusus, cælum inaccessum esse desiit, homi„nes angelis permixti sunt, medius paries maceriæ sublatus est, „cancelli subducti sunt. Deus ille pacis cælestia simul & ter„restria pacificauit, ideo magna vocatur hebdomada, & vt i„psa caput est hebdomadarum reliquarum, ita huius hebdoma„dæ caput sabbatum magnum, quodque est in corpore caput, „id est in hebdomada sabbatum. Quapropter in ea multi stu„dia intendunt, alii ieiunia maiora faciunt, alii sacras vigila„tiones, nonnulli eleemosynas largiores exercent: alii bono„rum operum studiis, maioreque viuendi pietate, beneficen„tiæ diuinæ magnitudinem quasi contestatam faciunt. Quem„admodum enim quum *Lazarum* excitauerat *IESVS*, omnes, qui „in *Hierusalem* erant, illi occurrerunt, multitudinique testifi„cati sunt, mortuum ab eo ad vitam reuocatum, officiositas„que ipsa occurrentium quasi assertio miraculi fuit: ita vestra „quoque studiosa sedulitas in hac hebdomada magna quasi te„stis est, quam magna ipsa, & quam multa bona in ea *CHRI*„*STVS* fecerit. Non enim hodie ex vna ciuitate egredimur

---

γάλα ἡμῖν γέγονεν ἐν αὐτῇ παρὰ τοῦ δεσπότου κατορθώματα· καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ τῇ ἑβδομάδι τῇ μεγάλῃ ἡ χρονία τοῦ διαβόλου κατελύθη τυραννίς, ὁ θάνατος ἐσβέθη, ὁ ἰσχυρὸς ἐδέθη, τὰ σκεύη αὐτοῦ διηρπάγη, ἁμαρτία ἀνῃρέθη, ἡ κατάρα κατελύθη, ὁ παράδεισος ἀνεῴχθη, ὁ οὐρανὸς βάσιμος γέγονεν· ἄνθρωποι τοῖς ἀγγέλοις ἀνεμίγησαν, τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ ἤρθη, τὸ θριγκίον περιῃρέθη, ὁ τῆς εἰρήνης θεὸς εἰρηνοποίησε τὰ ἄνω καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· Διὰ τοῦτο μεγάλη καλεῖται ἑβδομάς· καὶ ὥσπερ αὕτη κεφάλαιον τῶν λοιπῶν ἑβδομάδων, οὕτω ταύτης κεφαλὴ τὸ σάββατον τὸ μέγα· καὶ καθάπερ ἐν σώματι κεφαλή, οὕτως ἐν τῇ ἑβδομάδι τὸ σάββατον· διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ πολλοὶ τὴν σπουδὴν ἐπιτείνουσι· καὶ οἱ μὲν τὴν νηστείαν αὔξουσιν, οἱ δὲ τὰς ἀγρυπνίας τὰς ἱεράς, οἱ δὲ ἐλεημοσύνην δαψιλεστέραν ἐργάζονται, τῇ περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις σπουδῇ καὶ τῇ συντεταμένῃ περὶ τὸν βίον εὐλαβείᾳ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας τῆς εἰς ἡμᾶς γεγενημένης παρὰ τοῦ θεοῦ μαρτυροῦντες· καθάπερ γάρ, ὅτε τὸν Λάζαρον ἀνέστησεν ὁ κύριος, ἀπήντων αὐτῷ πάντες οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τῷ πλήθει ἐμαρτύρουν, ὅτι ἀνέστησε τὸν νεκρὸν [ἡ γὰρ σπουδὴ τῶν ἐξελθόντων, τοῦ θαύματος ἦν ἀπόδειξις] οὕτω δὴ καὶ νῦν σπουδὴ ἡ περὶ τὴν μεγάλην ἑβδομάδα ταύτην, τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων τῶν ἐν αὐτῇ τεκμήριόν ἐστι καὶ ἀπόδειξις· οὐδὲ γὰρ ἐκ μιᾶς πόλεως ἐξερ-

occur-

„occurrentes *CHRISTO*; neque ex *Hierosolymis* solum, sed ex „vniuerso orbe innumerabiles vndique ecclesiæ prodeunt, vt „occurrant *IESV*, non cum ramis palmarum, vt eos in mani„bus teneant ac vibrent; sed cum eleemosyna, humanitate, „virtute, ieiunio, precibus, peruigiliis, ac omni denique pie„tate, vt ea *CHRISTO* domino offerant. Non nos solum hanc „hebdomadam veneramur; sed & imperatores nostri orbis. „Neque id leuiter & perfunctorie, sed vacationem ciuitatum „magistratibus concedunt, vt liberi iis curis omnes istos dies „in spirituali cultu absumant, ideo & tribunalium ianuas oc„cluserunt: Cesset, inquiunt, omnis controuersia, & conten„tionis & pœnæ species, ferientur aliquantisper carnificum ma„nus, in commune ad omnes pertinent bona, quæ dominus „fecit, fiat & aliquid boni a nobis seruis. Neque hoc solum „honore eam venerati sunt; sed & alio nequaquam hoc infe„riore. Imperatoriæ litteræ emittuntur, quibus edicitur, vt „incolæ carceris catenis exsoluantur, vt, quemadmodum do„minus noster, quum apud inferos esset, omnes detentos a „morte liberauit; ita & serui pro viribus, quod possunt, con„ferentes, quo imitatores fiñt misericordiæ dominicæ, eximunt „detentos e vinculis sensibilibus, quum spiritualibus nequeant„. Hæc omnia CHRYSOSTOMVS in alio sermone quadragesi-

χόμεθα ἀπαντῶντες τῷ χριστῷ σήμερον· οὐδὲ ἐξ Ἱεροσολύμων μόνον· ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης μυρίανδροι πάντοθεν ἐκκλησίαι ἐξέρχονται ἀπαντῆσαι τῷ Ἰησῦ, οὐ βαΐα φοινίκων κατέχουσαι καὶ ἐπισείουσαι, ἀλλ᾽ ἐλεημοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν καὶ ἀρετὴν καὶ νηστείαν καὶ δάκρυα καὶ εὐχὰς καὶ ἀγρυπνίας καὶ πᾶσαν εὐλάβειαν προσφέρουσαι τῷ δεσπότῃ χριστῷ· οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον ταύτην τιμῶμεν τὴν ἑβδομάδα, ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς καθ᾽ ἡμᾶς οἰκουμένης, οὐχ ὡς ἔτυχεν, αὐτὴν τετιμήκασιν, ἐκεχειρίαν πᾶσι δόντες τοῖς τὰ κοινὰ τῶν πόλεων πράττουσι πράγματα, ἵνα τῆς ἐκεῖθεν ἀπολαύσαντες σχολῆς, τὰς ἡμέρας ταύτας ἁπάσας τῇ πνευματικῇ προσέχωσι θεραπείᾳ· Διὰ τοῦτο καὶ τῶν δικαστηρίων τὰς θύρας ἀπέκλεισαν· ἀργείτω, φησί, πᾶσα ἀμφισβήτησις καὶ μάχης εἶδος καὶ τιμωρίας, ἀναπαυσάσθωσαν μικρὸν τῶν δημίων αἱ χεῖρες· κοινὰ τὰ κατορθώματα τοῦ δεσπότου γέγονε· γενέσθω δή τι καὶ παρ᾽ ἡμῶν τῶν δούλων ἀγαθόν· οὐ ταύτῃ δὲ μόνον αὐτὴν τετιμήκασι τῇ σπουδῇ καὶ τιμῇ, ἀλλὰ καὶ ἑτέρᾳ οὐκ ἐλάττονι ταύτης· βασιλικὰ καταπέμπονται γράμματα λέγοντα, τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας ἀπολύεσθαι τῶν δεσμῶν· καθάπερ γὰρ ὁ δεσπότης ἡμῶν ἐν ᾅδου γενόμενος, τοὺς κατεχομένους ὑπὸ τοῦ θανάτου πάντας ἀπέλυσεν· οὕτω δὴ καὶ οἱ δοῦλοι τὰ κατὰ δύναμιν εἰσφέροντες, καὶ τὴν δεσποτικὴν μιμούμενοι φιλανθρωπίαν, δεσμῶν ἀπολύουσι τῶν αἰσθητῶν, ἐπειδὴ τῶν νοητῶν οὐκ ἰσχύουσι.

mali [*k*] iisdem omnino verbis repetit, quæ proinde hoc loco denuo interponere nihil attinet. Non autem præter rem fuerit, ſingula capita recognoſcere eaque locis parallelis aliorum auctorum confirmare. Exploratum eſt, exactam huius hebdomadis obſeruationem tempore *Dionyſii* epiſcopi *Alexandrini*, qui diſcipulus fuit ORIGENIS, obtinuiſſe, etſi cum quadam differentia pro diuerſis hominum in ea obſeruanda viribus & ſtudiis. Ita enim de ea loquitur in epiſtola ſua canonica [*l*]: *Non omnes, ſex ieiuniorum dies æqualiter nec ſimiliter exſpectant: ſed alii quidem vel omnes tranſmittunt, ieiuni permanentes, alii duas, alii tres, alii quatuor, alii nullum. Et iis quidem, qui in illis transmittendis valde laborauerunt, deinde defeſſi ſunt, & propemodum deficiunt, ignoſcendum eſt, quod celerius guſtent. Si qui autem non modo non transmiſſis, ſed ne ieiunatis quidem, vel etiam in delicatis oppipariſque conuiuiis conſumtis præcedentibus quatuor diebus, ad duos eoſque ſolos extremos dies quum venerint, illis a cibo non guſtato tranſmiſſis, paraſceue & ſabbato, magnum quid & egregium ſe facere exiſtimant, ſi ad auroram vſque permanſerint: non exiſtimo, eos ex æquo certamen ſubiiſſe cum iis, qui ſe pluribus diebus prius exercuerunt.*

§. XXV.

Quid intelligatur per ieiunia, dicta ὑπερθέσεις *&* ſuperpoſitiones.

PLANVM hinc eſt, in hac magna hebdomada multos ad vulgarem ieiunandi morem feciſſe aliquam acceſſionem. Quando enim in præcedente quadrageſimæ parte aliquam relaxationem ſingulis veſperis ceperant, nec vmquam ieiunarant in ſabbato; iam non ſolum in ſabbato huius hebdomadis ieiunabant, ſed ei etiam ad-

(*k*) Chryſoſtom. homil. XXX. in Geneſ. tom II. p. 425. (p. 328. 329. edit. Francof.)

(*l*) Dionyſ. epiſt. canon. can. I. apud Beuereg. pandect. tom. II. pag. 3. ἐπεὶ μηδὲ τὰς ἓξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπερτιθέασιν ἄσιτοι διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρας, οἱ δὲ οὐδεμίαν· καὶ τοῖς μὲν πάνυ διαπονηθεῖσιν ἐν ταῖς ὑπερθέσεσιν, εἶτα ἀποκαμοῦσι καὶ μονονουχὶ ἐκλείπουσι, συγγνώμη τῆς ταχυτέρας γεύσεως· εἰ δέ τινες οὐχ ὅπως ὑπερτιθέμενοι, ἀλλὰ μηδὲ νηστεύσαντες, ἢ καὶ τρυφήσαντες τὰς προαγούσας τέσσαρας, εἶτα ἐλθόντες ἐπὶ τὰς τελευταίας δύο καὶ μόνας ἡμέρας, αὐτὰς ὑπερτιθέντες, τήν τε παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον, μέγα τι καὶ λαμπρὸν ποιεῖν νομίζουσιν, ἂν μέχρι τῆς ἕω διαμείνωσιν· οὐκ οἴομαι τὴν ἴσην ἄθλησιν αὐτοὺς πεποιῆσθαι τοῖς τὰς πλείονας ἡμέρας προησκηκόσιν.

de-

debant, alii quidem vnum diem, alii duos, alii tres, alii quatuor, alii quinque dies, quos continua abstinentia transigebant, nihil omnino per integram hebdomadem edentes, ad gallicinium vsque diei resurrectionis. Hoc genus ieiuniorum *Graci* ὑπερθέσεις, *Latini superpositiones* vocabant. DIONYSIVS loco iam memorato, ὑπερτιθεμένας eos appellat, qui integras sex dies ieiuni transmittebant. Et EPIPHANIVS, loquens [m] de ratione obseruandi eosdem sex dies, *Sex illos paschatis dies*, inquit, *ἐν ξηροφαγίᾳ, hoc est, arido victu, transigere populus omnis adsueuit: hoc est panem duntaxat cum sale & aqua sub vesperam adhibere. Immo vero nonnulli ad biduum, vel triduum, vel quatriduum vsque ieiunia prorogant. Alii totam hebdomadem vsque ad sequentis dominicæ gallicinium sine cibo transmittunt.* Vbi duo accessionum, ad vulgare ieiunium per hanc hebdomadem præ reliquis factarum, genera obseruare licet; primum quidem, quod ipsi se ad vsum trium tantum ciborum adstrinxerint, quod non generatim in priore quadragesimæ parte faciebant; & deinde, quod per aliquot dies conti-

(m) Epiphan. exposit. fid. n. XXII. *τὰς δὲ ἓξ ἡμέρας τῦ πάσχα ἐν ξηροφαγίᾳ διατελῦσι πάντες οἱ λαοί· φημὶ δὲ ἄρτῳ, καὶ ἁλὶ, καὶ ὕδατι τότε χρώμενοι πρὸς ἑσπέραν· ἀλλὰ καὶ οἱ σπουδαῖοι διπλᾶς, καὶ τριπλᾶς, καὶ τετραπλᾶς ὑπερτίθενται, καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα τινὲς ἄχρι ἀλεκτρυόνων κλαγγῆς, τῆς κυριακῆς ἐπιφωσκάσης.* Vid. constit. apostol. lib. V. c. XVIII. *Ἐν ταῖς ἡμέραις τῦ πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς, καὶ σαββάτυ, ἓξ ἡμέρας, μόνῳ χρώμενοι ἄρτῳ, καὶ ἁλὶ, καὶ λαχάνοις, καὶ ποτῷ ὕδατι· οἴνυ δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις· ἡμέραι γάρ εἰσι πένθυς, καὶ ὐχ ἑορτῆς· τὴν μέν τοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύσατε, οἷς δύναμις πρόσεστι τοιαύτη, μηδενὸς γευόμενοι μέχρις ἀλεκτρυοφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμῦ, φυλασσέσθω κἂν τὸ σάββατον· λέγει γάρ πυ ὁ κύριος περὶ ἑαυτῦ φάσκων· ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, νηστεύσυσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· Ἐν ταύταις ὖν ἤρθη ἀφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ψευδωνύμων ἰυδαίων, καὶ σταυρῷ προσεπάγη, καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. In diebus paschæ ieiunate incipientes a feria secunda, vsque ad parasceuen & sabbatum per sex dies, solo vtentes pane, sale, oleribus & aquæ potu: abstinete autem tunc vino & carne: dies enim sunt luctus & non festi. Et quidem in parasceue ac sabbato ex parte omni ieiunate, quibus sat virium suppetit, nihil penitus gustantes vsque ad nocturnum galli cantum: si quis vero duos dies continuare non valet, saltem sabbatum seruet. De se enim loquens dominus ait:* Quum ablatus fuerit ab illis sponsus, ieiunabunt in illis diebus. *In his itaque diebus nobis ablatus fuit a falso dictis iudæis, & cruci confixus, & cum sceleratis reputatus.*

nuos omni cibo ac potu abstinuerint, nonnullis integros sex dies in hoc asperiore ieiunandi exercitio, sine vlla respiratione, transmittentibus. Atque ita alio loco [o] rem repræsentat EPIPHANIVS, vbi de ratione obseruandi sanctam hebdomadem paschatis loquitur. *Nonnulli*, inquit, *totam illam sanctam hebdomadem ὑπερτιθέμενοι sine vllo cibo transigunt: alii alternis illum diebus capiunt, quidam vero sub vesperam.* Hoc alias dicebatur ἐπισυνάπτειν, &, *Ieiunia coniungere & continuare*, quemadmodum in SOZOMENO inuenias & TERTVLLIANO. SOZOMENVS [p] enim, loquens de ratione obseruandi magnam hebdomadem antepaschalem, quam inierit *Spyridon*, his diebus solitum eum esse dicit cum domesticis ἐπισυνάπτειν τὴν νηστείαν, continuare ieiunium, ac certo die comedere, reliquos autem dies sine vllo cibo traducere. Et hoc phrasi TERTVLLIANI est, *ieiunia coniungere* [q]; Et, *sabbatum continuare cum ieiuniis parasceues* [r]. Exercitium hoc erat, quod multi eorum, qui vitam sectabantur asceticam, aliis etiam temporibus adhibebant: Nam EVAGRIVS, loquens de monachis *Palæstinæ*, crebro eos facere dicit [s] τὰς καλουμένας ὑπερθέσιμους, *sic dictas superpositiones*, biduum ac triduum integrum ieiunantes; nec deesse, qui per dies quinque & amplius ieiunia continuent: Hoc in *Latinis* scriptoribus vocatur *superpositio ieiunii*. Exempli gratia in fragmento VICTORINI *Petauionensis*, a GVILIELMO CAVEO [t]

(o) Epiphan. hæres. XXIX. Nazar. §. V. *ὥς τινες ἑβδομάδα τὴν ἁγίαν τῶν πάσχων ὑπερτιθέμενοι διετέλουν, ἄλλοι δὲ διὰ δύο ἐσθίοντες, ἄλλοι δὲ καὶ καθ᾽ ἑσπέραν.*

(p) Sozom. lib. I. c. XI. vid. §. XVII. sub litt. (k) pag. 214.

(q) Tertull. de patient. c. XIII. Inprimis adflictatio carnis hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus domino libat, contenta simplici pabulo puroque aquæ potu, quum *ieiunia coniungit*, quum cineri & sacco inolescit.

(r) Tertull. de ieiun. c. XIV. Cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus & *ieiuniis parasceuen*? quamquam nos etiam *sabbatum*, si quando *continuatis*, numquam nisi in pascha ieiunandum secundum rationem alibi redditam. Vid. constit. apostol. lib. V. c. XVIII. sub litt. (m).

(s) Euagr. lib. I. c. XXI. *οἱ πολλάκις μὲν καὶ τὰς καλουμένας ὑπερθεσίμους πράττουσι, διήμεροι καὶ τριήμεροι τὰς νηστείας ἐκτελοῦντες· εἰσὶ δὲ οἳ καὶ πεμπταῖοι, ἢ καὶ πρός, κ. τ. λ.*

(t) Victorin. de fabrica mundi, ap. Caue. hist. litt. vol. I. p. 103. (p. 73. edit. Ge-

publi-

publicato, vbi de diuersis loquitur ieiuniis, vsitatis inter christianos, quorum alii ad horam vsque nonam ieiunent, alii vsque ad vesperam, alii cum superpositione vsque in alterum diem. Notandum tamen est, superpositionem ieiunii non semper hoc sensu accipi, sed nonnumquam quoduis recens præscriptum ieiunium denotare, quamuis nihil in se habeat extra ordinem, sed nouitatem tantum impositionis, quemadmodum in concilio inuenimus *Illiberritano* [u], qua de re posthac plura loco suo.

§. XXVI.

Christiani maiore per hanc hebdomadem quam alias, liberalitate & beneficentia in pauperes vsi.

PROXIMA additio, cuius CHRYSOSTOMVS meminit, tamquam factæ in spirituali exercitio & obseruatione huius hebdomadis, est maior liberalitas ac beneficentia in pauperes, caritatisque omnis generis exercitium in eos, qui opis erant indigi. Quo enim propius a passione & resurrectione *CHRISTI* aberant, per quam omnia diuina beneficia in humani generis salutem collocata sunt, eo magis omnis generis misericordiam atque humanitatem fratribus suis tribuere se oportere arbitrabantur.

§. XXVII.

Hæc hebdomadas requietis & libertatis hebdomas pro seruis.

CVM PRIMIS autem hæc hebdomas ante pascha, & ea, quæ istam festiuitatem sequebatur, tempus erat requietis & libertatis pro seruis. Multi domini insigni moti caritate, libertatem eis donabant in imitationem spiritualis libertatis, quam hoc tempore *CHRISTVS* vniuersis mortalibus acquisiuerat. Manifestum hoc est ex iis, quæ supra [*] ex GREGORIO

neuens. MDCXCIII.) Nunc ratio nouitatis ostenditur, quare dies 4 tetras nuncupatur; quare vsque ad horam nonam ieiunamus, vsque ad vesperam, aut superpositio vsque in alterum diem fiat.

(u) Concil. Illiberrit. c. XXIII. Ieiuniorum superpositiones per singulos menses placuit celebrari, exceptis diebus duorum mensium Iulii & Augusti, ob quorumdam infirmitatem. Can. XXVI. Errorem placuit corrigi, vt omni sabbati die superpositiones celebremus.

(*) Lib. XX. cap. V. §. VI. & VII. pag. 109 seqq.

NYS-

NYSSENO & legibus *Theodosii* adduximus, quae omnes actus iuridicos quindecim sollemnitatis paschalis diebus, quibus & pascha crucis & pascha resurrectionis aequaliter includitur, in gratiam seruorum fieri permittunt. Ambae istae hebdomades itidem aequaliter diuino cultui adsignatae erant. Eamque ob caussam serui vacationem habebant a consuetis & quotidianis laboribus, vt maius haberent otium atque opportunitatem diuino cultui & animarum suarum aedificationi attendendi. Auctor *constitutionum* [x] huic consuetudini, quam in ecclesia tum obtinentem reperit, congruenter conuenienterque hunc in modum praecipit: *Magna hebdomade tota* (ante pascha) *& ea quae illam sequitur, serui otientur: quia illa passionis est; haec resurrectionis; & opus est doceri, quis sit, qui passus est ac resurrexit, item quis sit, qui pati permisit, quique resuscitauit.*

§. XXVIII.

Generalis dimissio hoc tempore ab imperatoribus indulta omnibus captiuis, debitoribus aeque ac aliorum criminum reis, si a quibusdam, atrociore quodam & odiosiore scelere adstrictis, discesseris.

PECVLIARIS illa misericordia, de qua CHRYSOSTOMVS loquitur, tamquam ab imperatoribus tributa omnibus captiuis, tam debitoribus, quam aliorum criminum reis, quando illis generalem dimissionem ex carceribus hoc ipso tempore indulserunt, e legibus imperialibus adhuc exstantibus demonstratur. Dicuntur enim imperatores hanc indulgentiam decernere, habita speciali ratione sollemnitatis paschalis, quae hebdomadem ante diem paschatis aeque ac eam, quae sequitur, includit [y]. Atque ita non CHRYSOSTOMVS solum intelligit, sed AMBROSIVS [a] quoque, quando sanctis diebus hebdomadis vltimae debitorum vincula laxari adfirmat. Quaecumque igitur antea de hac in-

(x) Constit. lib. VIII. c. XXXIII. τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν, καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἀργείτωσαν οἱ δοῦλοι· ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστὶ, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεία διδασκαλίας, τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστάς, ἢ τίς ὁ συγχωρήσας.

(y) Cod. Theod. lib. IX. c. XXXVIII. de indulgent. crimin. leg. III. & IV. Vid. supr. ad lib. XX. c. V. §. VI. sub litt. (l) pag. 109.

(a) Ambros. epist. XXXIII. Sanctis diebus hebdomadis vltimae, quibus solebant debitorum laxari vincula &c.

dul-

dulgentia, tamquam pertinente ad festiuitatem paschalem, dicta sunt, ita intelligenda sunt, tamquam quæ spectent ad hanc sanctam & magnam hebdomadem passionis dominicæ, vbi hæc indulgentia habebat initium suoque in robore persistebat, vsque dum tota festiuitas sortiretur finem.

§. XXIX.

Omnes actiones forenses, tam ciuiles quam criminales, hac tota hebdomade antepaschali cessare iussæ.

QVOD porro CHRYSOSTOMVS de iustitio seu iuris dicendi intermissione, a summis principibus per hanc hebdomadem imperata, & de clausis tribunalium foribus dicit, id ex disertis verbis legis THEODOSII, etiamnum in vtroque codice exstantis, sumtum est. Hæc enim definiens, qui dies a iuridicis actionibus eximi debeant, expressam mentionem facit [b] quindecim dierum paschæ, hoc est, hebdomadis ante pascha, & hebdomadis, quæ hanc sollemnitatem sequitur. AVGVSTINVS [c] de iisdem quindecim diebus loquitur. Et IOSEPHVS SCALIGER [d] legis *Constantini* meminit, qua similiter duas hebdomades paschales, vnam paschale festum proxime antecedentem, & alteram sequentem, omnibus actionibus forensibus exemtas esse debere decreuerat. Cuius rei ratio erat, vt ne quid vel animositatis, vel contentionis, vel crudelitatis, vel supplicii, vel effusionis sanguinis hoc sancto tempore conspiceretur, quando omnes misericordiam & veniam per sanguinem *CHRISTI* obtinere adlaborabant; & vt homines, a quouis ciuili & mundano negotio se abstinentes, frequenter & adsidue pietatis exercitiis, sollemni isti occasioni peculiaribus & propriis, vacare possent.

§. XXX.

Feria huius hebdomadis quinta quomodo celebrata.

FERIA quinta huius hebdomadis, quæ dies erat, qua

(b) Cod. Theod. lib. II. tit. VIII. de feriis leg. II. Sanctos quoque paschæ dies, qui septeno vel præcedunt numero, vel sequuntur, in eadem obseruatione numeramus.

(c) Aug. serm. XIX. ex editis a Sirmondo tom. X. p. 811. Vid. supr. lib. XX. c. V. §. 1. sub litt. (e) pag. 83.

(d) Scaliger. de emendat. tempor. lib. VII. p. 776. vid. ibid. sub litt. (f).

CHRISTVS proditus erat & cœnæ suæ vltimæ instituerat communionem, quibusdam peculiaribus ritibus celebrabatur. Hoc enim die in nonnullis ecclesiis *Latinis* communio administrabatur vespere post sumtam cœnam, in imitationem communionis apostolorum in vltima cœna domini. Quemadmodum per canonem quemdam concilii *Carthaginensis* tertii [e] constitutum legimus; *Vt sacramenta altaris non nisi a ieiunis hominibus celebrentur, excepto vno die anniuersario, quo cœna domini celebratur.* AVGVSTINVS [f] eiusdem consuetudinis meminit simulque obseruat, quod nonnullis in locis communio hoc die bis administrata sit; mane quidem propter eos, qui isto die non potuerint ieiunare, & ad vesperam propter eos, qui totum diem ieiunio transegerint, vt finito ieiunio post cœnam possent accipere communionem. Narrat etiam, peculiarem fuisse rationem, cur multi hoc die ieiunare non potuerint, ideoque mane receperint eucharistiam. Solitos enim esse multos, quorum corpora per obseruationem quadragesimæ sordidata fuerint, hoc die sese lauare, vti fecerint catechumeni, vt si ad baptismum in vigilia, siue nocte inter sabbatum magnum & diem paschæ, recipiendum venirent, sine offensione sensus mundi ac puri comparerent: Non potuisse autem eos ieiunia simul & lauacra tolerare, adeoque hoc die non ieiunasse, sed communionem recepisse mane, pransosque esse perinde ac aliis temporibus; dum alii toto die ieiunarint communionemque receperint post cœnam.

Hoc die sic dicti *competentes* siue candidati baptismatis, publice in ecclesia symbolum coram episcopo vel presbyteris

(e) Concil. Carth. III. c. XXIII.

(f) Augustin. epist. CXVIII. ad Ianuar. c. VII. Nonnullos probabilis quadam ratio delectauit, vt vno certo die per annum, quo ipsam cœnam dominus dedit, tamquam ad insigniorem commemorationem post cibos offerri & accipi liceat corpus & sanguinem domini. Honestius autem arbitror, ea hora fieri, vt qui etiam ieiunauerit, post refectionem, quæ hora nona fit, ad oblationem possit occurrere. Quapropter neminem cogimus dominica illa cœna prandere, sed nulli etiam contradicere audemus, hoc tamen non arbitror institutum, nisi quia plures & prope omnes in plerisque locis eo die cœnare consueuerunt. Et quia nonnulli etiam ieiunium custodiunt, mane offertur Christo propter prandentes, quia ieiunia simul & lauacra tolerare non possunt, ad vesperam vero propter ieiunantes.

reci-

recitabant, quemadmodum ex concilio discimus *Laodiceno* [g], quod hanc recitationem feriæ quintæ magnæ hebdomadis adsignat; & ex THEODORO LECTORE [h], qui *Timotheum*, episcopum *Constantinopolitanum*, primum fuisse dicit, qui symbolum fidei in singulis collectis recitari præceperit, quod antea semel tantum recitatum sit quotannis die magnæ parasceues, siue dominicæ passionis, dum episcopus baptizandos catechizarit.

Hoc die moris erat seruorum, vt communionem reciperent, quemadmodum apud IOANNEM MOSCHVM [i] legimus, qui notabilem historiam de non nemine commemorat, qui sanctam communionem linteo inuolutam in armario deposuerit, quam, τῇ ἁγίᾳ πέμπτῃ, hac sancta feria quinta hebdomadis passionis in ecclesia sumtam, domum secum attulerit. Sub quo nomine hunc diem quoque deprehendimus in inscriptione homiliæ cuiusdam CHRYSOSTOMI [k] τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πεντάδι. Recentiores rituum expositores vocant eam, *diem mandati*, quia hoc die seruator noster pedes lauit discipulo-

(g) Concil. Laodic. can. XLVI. Ὅτι δεῖ τοὺς φωτιζομένους τὴν πίστιν ἐκμανθάνειν, καὶ τῇ πέμπτῃ ἑβδομάδος ἀπαγγέλλειν τῷ ἐπισκόπῳ, ἢ τοῖς πρεσβυτέροις. *Quod oportet eos, qui illuminantur, fidem discere & quinta hebdomadis feria episcopo renuntiare vel presbyteris.*

(h) Theodor. Lect. lib. II p. 563. Τιμόθεος τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ πατέρων τῆς πίστεως σύμβολον, κατ' ἑκάστην σύναξιν λέγεσθαι παρεσκεύασεν, ἐπὶ διαβολῇ, δῆθεν Μακεδονίου, ὡς αὐτοῦ μὴ δεχομένου τὸ σύμβολον, ἅπαξ τοῦ ἔτους λεγόμενον πρότερον ἐν τῇ ἁγίᾳ παρασκευῇ τοῦ θείου πάθους, τῷ καιρῷ τῶν γινομένων ἐπισκόπου κατηχήσεων.

(i) Mosch. prat. spirit. c. LXXIX. ἔχων δὲ πιστικὸν κοινωνοῦντα τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ· οὗτος ὁ πιστικὸς κατὰ τὸ ἔθος τῆς χώρας ἔλαβεν κοινωνίαν τῇ ἁγίᾳ πέμπτῃ· καὶ βαλὼν αὐτὴν ἐν μουζικίῳ ἀπέθετο ἐν τῷ ἰδίῳ ἀρμαρίῳ. κ. τ. λ. *Habebat autem seruum fidelem quemdam, sanctæ & apostolicæ ecclesiæ communicantem. Hic iuxta prouinciæ consuetudinem, die sancto cœnæ dominicæ sumtam communionem inuoluit in linteo mundissimo & in armario reposuit.*

(k) Chrysost. homil. XXX. de proditione Iudæ. Tom V. p. 413. (hom. XXXII. p. 401. edit. Frf.) Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, καὶ εἰς τὸ πάσχα, καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν· τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πεντάδι. *In proditionem Iudæ, & in pascha, & in traditionem mysteriorum, & quod non oporteat iniuriarum meminisse: habita feria quinta hebdomadæ sanctæ.*

rum suorum eisque mandauit, vt exemplum suum [*l*] imitarentur, vel quia sacramentum cœnæ suæ instituit, mandans discipulis, vt id facerent in sui commemorationem, vt alii [*m*] exponunt. Verum mos ille pontificis *Romani* excommunicandi hoc die omnes populos ac principes sedi *Romanæ* inimicos; & inter reliquos regem quoque *Hispaniæ* [*n*], eo quod in iura inuaserit ecclesiæ (quem, nulla petita venia, die parasceues rursus absoluit) vt est grande disciplinæ ecclesiasticæ ludibrium, ita nullum habet in antiquæ ecclesiæ praxi fundamentum.

§. XXXI.

De die passionis dominicæ.

SVNT, qui cum magna probabilitate statuunt, quod isti pœnitentes, qui vnius, duorum, trium vel plurium annorum pœnitentiam præcedenti quadragesima compleuissent (nam anni pœnitentiæ ab alio paschate ad aliud computari solebant) hoc die absolutionem acceperint. Id sane certum est, vel hoc ipso vel sequenti die eos absolui consueuisse. AMBROSIVS [*o*] enim diserte ait, quod dies, quo pœnitentiæ in ecclesia relaxetur, sit dies, quo sese pro nobis tradidit dominus. Qui vel ille dies sit, oportet, quo a *Iuda* proditus fuit; vel dies, quo passus est, & se ipsum sacrificium obtulit pro peccatis mortalium; hoc est, parasceue, (*Good Friday* [*]), siue pascha, vt sæpe vocatur, nimirum pascha crucis, πάσχα σαυρώσιμον in oppositione illius paschatis, quod πάσχα ἀνασάσιμον, siue pascha resurrectionis, dicebatur. Neque solum particulares absolutiones erant, quæ hoc passionis die publicis pœnitentibus impertiebantur, sed generalis quædam absolutio siue indulgentia omni denuntiabatur populo, diem istum ieiunio, precibus & vera cordis contritione obseruanti. Quomodo in concilio *Toletano* quarto inuenimus, vbi patres illic conscripti comperisse se aiunt, quod per nonnullas ecclesias *Hispanicas* sex-

(*l*) *Bp.* Sparrow's *Rationale on the Common-Prayer*. p. 135.

(*m*) Vid. Lestrange *Allyance of div. Offic.* p. 142.

(*n*) Bull. in cœna domini. Moulin *Buckler of Faith.*

(*o*) Ambros. epist. XXXIII. ad sororem. Erat dies, quo sese dominus pro nobis tradidit, quo in ecclesia pœnitentia relaxatur.

(*) Germ. *Stille Freytag.*

ta

ta feria, siue dies passionis domini, non rite obseruetur: clausis enim basilicarum foribus nec celebrari officium, nec passionem domini populis prædicari. Vnde canonem faciunt in hæc verba [p]: *Oportet eodem die mysterium crucis, quod ipse dominus cunctis nuntiandum voluit, prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare* (al. *præstolari*): *vt pœnitentiæ compunctione mundati venerabilem diem dominicæ resurrectionis remissis iniquitatibus suscipere mereamur; corporisque eius & sanguinis sacramentum mundi a peccatis sumamus.* Præterea damnant eos [q], qui hoc die ieiunium ante horam nonam soluant, iubentque omnes præter paruulos, senes & languidos, totum diem in mœrore & abstinentia peragere, nec ieiunium resoluere ante peractas indulgentiæ preces. Vnde inferri licet, hanc absolutionem fuisse clausulam totius officii publici huius diei, quam quisquis non exspectasset, sacramentum corporis ac sanguinis domini in die paschatis percipere vetebatur, quia, vt canon loquitur, diem passionis dominicæ per abstinentiam non honorarat. Certe hic dies, quemadmodum antea vidimus, erat vnus ex duobus magnis illis diebus, quos generatim omnes christiani a se exacte obseruari oportere credebant. Etiam illi, qui nullam aliam quadragesimam obseruabant, hosce dies religiose celebrabant, tamquam dies, in quibus sponsus eis ablatus esset. Atque hæc ratio videtur esse, cur hic canon eos seuerius tractet, qui diem passionis dominicæ negligerent, quia generalem contemnebant consuetudinem & obseruationem christianorum.

(p) Concil. Toletan. IV. can. VII.

(q) Ibid. c. VIII. Quidam in die eiusdem dominicæ passionis ad horam nonam ieiunium soluunt, conuiuiis abutuntur, & dum sol ipse eodem die tenebris palliatus lumen subduxerit, ipsaque elementa turbata mœstitiam totius mundi ostenderint, illi ieiunium tanti diei polluunt, epulisque inseruiunt. Et quia totum eumdem diem vniuersalis ecclesia in mœrore & abstinentia peragit; quicumque in eo ieiunium, præter paruulos, senes, & languidos, ante peractas indulgentiæ preces, resoluerit, a paschali gaudio repellatur, nec in eo sacramentum corporis & sanguinis domini percipiat, qui diem passionis ipsius per abstinentiam non honorat.

§. XXXII.

De feria sexta, siue sabbato magno ante pascha.

SEXTA feria, siue sabbatum huius hebdomadis in vulgus notum erat nomine *sabbati magni* [r]; quemadmodum in CHRYSOSTOMO appellatum inuenimus & aliis scriptoribus. Multa habebat sibi peculiaria & propria. Hoc enim vnum solum sabbatum erat per vniuersum annum, quod ecclesiæ *Græcæ* & quædam ex *Occidentalibus* ieiunio transigebant. Cetera sabbata omnia, in ipsa etiam quadragesima, vna cum diebus dominicis festa erant, quemadmodum iterum iterumque percepimus supra. Hoc autem sabbatum magnum vt sollemnissimum ieiunium obseruabatur, quod nonnulli cum præcedentis diei ieiunio coniungebant, & vtrumque vnum continuatum efficiebant ieiunium superpositionis: & qui hosce duos dies ita coniungere sine relaxatione non poterant, feriam tamen sextam tanto exactius & seuerius obseruabant, ieiunium suum post mediam noctem ad galli vsque cantum prorogantes. Ita in *constitutionibus* [s] secundum praxin ecclesiæ mandari legimus. *In parasceue & sabbato ex parte omni ieiunate, quibus sat virium suppetit, nihil penitus gustantes vsque ad nocturnum galli cantum. Si quis vero duos dies continuare non valet, saltem sabbatum seruet. De se enim loquens dominus, ait: Quum ablatus fuerit ab illis sponsus, ieiunabunt in illis diebus.* Vt adeo hoc die vniuersale ieiunium fuerit per omnem ecclesiam, & quidem prorogatum non ad vesperam tantum, sed ad gallicinium vsque, quo tempore seruatoris nostri resurrectio contigisse credebatur. Præcedens noctis tempus vigiliis transigebatur, vbi ad peragendas omnes diuini cultus partes coibant, ad psalmodiam videlicet, ad scripturæ, legis, prophetarum & euangelii lectionem, ad preces,

(r) Chrysost. epist. I. ad Innocent. tom. IV. p. 680. (p. 595. edit. Frf.) *ἡμῶν αὐτὰ, καθάπερ ἔμπροσθεν εἶπον, προτεινόντων, ἀθρόον στρατιωτικὸν πλῆθος αὐτῷ* μεγάλῳ σαββάτῳ, *πρὸς ἑσπέραν λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐπιγινομένης, ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεισελθὸν, τὸν κλῆρον ἅπαντα τὸν σὺν ἡμῖν ἐξέβαλον κ. τ. λ. Quum illa, quæ dixi, prætenderemus,* ipso magno sabbato, *collecta manus militum, ad vesperam diei in ecclesiam ingressa, clerum omnem, qui nobiscum erat, vi eiecit & armis sanctuaria vndique obsedit.*

(s) Constitut. lib. V. c. XVIII. Vid. §. XXV. sub litt. (m) pag. 229.

ad

ad verbi diuini prædicationem & ad baptiſmum conferendum illis catechumenis, qui ad eum recipiendum ſeſe offerebant: Qui actus omnes auctori *conſtitutionum* [t] in deſcriptione vigiliæ paſchalis memorantur ſigillatim. Diuerſas vigilias in eccleſia obſeruatas, libro quodam anteriore [*] enarrauimus. Hoc loco vnius tantum mentionem facimus, quæ reliquarum omnium erat celebratiſſima, inter ſabbatum magnum & diem reſurrectionis. Cuius crebra habetur mentio in antiquis ſcriptoribus, CHRYSOSTOMO [u], EPIPHANIO [x], PALLADIO [y],

(t) Ibid. c. XIX. *τῷ δὲ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παραμείναντες, ἀπονηστεύεσθε ἐπιφωσκούσης μιᾶς σαββάτων, ἥτις ἐστὶν ἡ κυριακή, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι, γρηγορεῖτε, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ θεοῦ, ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς, μέχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς, καὶ βαπτίσαντες ὑμῶν τοὺς κατηχουμένους, καὶ ἀναγνόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ, καὶ προσλαλήσαντες τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν, παύσασθε τοῦ πένθους ὑμῶν. Sabbato vſque ab gallicinium permanentes (in ieiunio), illuceſcente vna ſabbatorum, quæ eſt dies dominica, ieiunium ſoluite; a veſpera vſque ad galli cantum vigilantes; & in eccleſia congregati in vnum, vigiliis, orationibus & ad Deum precibus vacantes, in pernoctatione veſtra, legem, prophetas, ac pſalmos legite vſque ad gallorum cantum, & baptiſmum conferte veſtris catechumenis; & recitato euangelio in timore ac tremore, habitaque ad populum adlocutione de rebus ad ſalutem pertinentibus luctui veſtro finem inponite.*

(*) Lib. XIII. c. IX. §. IV. vol. V. p. 288. ſeqq.

(u) Chryſoſt. homil. XXX. in Geneſ. p. 426. Not. Nihil heic inuenio de iſto præcipue peruigilio; pag. autem 424. (p. 329. edit. Frf.) habentur quædam de vigiliis magnæ hebdomadis in genere. Vid. lib. XIII. c. IX. §. IV. ſub litt. (i) vol. V. p. 290.

(x) Epiphan. expoſit. fid. §. XXII. *ἐν τισι δὲ τόποις τὴν μετὰ τὴν πέμπτην ἀγρυπνοῦσιν, ἐπιφώσκουσαν εἰς τὸ προσάββατον, καὶ τὴν κυριακὴν μόνας. Quibuſdam in locis in ea ſolum nocte, quæ quintam feriam ſequitur, & in feriam ſextam deſinit, atque in ea, quæ dominicam antecedit, peruigilant.*

(y) Pallad. vit. Chryſoſt. cap. IX. pag. 82. 83. edit. Par. MDCLXXX. *Ἐν τούτοις ἐπέστη ἡ τοῦ μεγάλου σαββάτου ἡμέρα, ἐν ᾗ ὁ σωτὴρ σταυρωθεὶς ἐσκύλευσεν τὸν ᾅδην· — οἱ μέντοι πρεσβύτεροι Ἰωάννου, οἱ τὸν θεῖον ἔχοντες φόβον, ἐν τῷ δημοσίῳ λουτρῷ τῷ ἐπικαλουμένῳ Κωνσταντιαναῖς, τοὺς λαοὺς συναγαγόντες, εἶχοντο τὰς ἀγρυπνίας· οἱ μὲν τὰ θεῖα λόγια ἀναγινώσκοντες· οἱ δὲ βαπτίζοντες τοὺς κατηχηθέντας, ὡς εἰκὸς διὰ τὸ πάσχα. Interea venit magni ſabbati dies, quo ſeruator crucifixus exſpoliauit infernum: — Ioannis presbyteri, qui Dei timorem habebant, in publico lauacro, quod Conſtantianas vocant, conuocatis populis vigilias agebant; alii ſcripturas diuinas legentes, alii catechumenos baptizantes, vt par eſt propter paſcha.*

GRE-

GREGORIO NYSSENO [z] & compluribus aliis. In primis LACTANTIVS & HIERONYMVS ex duplici ratione eam obseruatam esse narrant. *Hac est nox*, inquit LACTANTIVS [a], *quae nobis propter aduentum regis ac Dei nostri peruigilio celebratur: Cuius noctis duplex ratio est, quod & in ea vita tum recepit, quum passus est; & postea orbis terrae regnum recepturus est.* Et HIERONYMVS ait [b]: *Traditio iudaeorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Aegyptii temporis, quando pascha celebratum est, & exterminator venit, & dominus super tabernacula transiit, & sanguine agni postes nostrarum frontium consecratae sunt. Vnde reor & traditionem apostolicam permansisse, vt in die vigiliarum pascha, ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, exspectantes aduentum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate praesumta, festum cunctos agere diem.* Tempore *Constantini* hanc vigiliam magna cum pompa actam esse, auctor est EVSEBIVS [c]. *Sacram vigiliam*, inquit, *in diurnum splendorem conuerterat Constantinus, accensis tota vrbe cereorum quibusdam columnis per eos, quibus id operis erat iniunctum. Lampades quoque accensae cuncta passim loca illustrabant; adeo vt haec mystica vigilia quouis vel splendidissimo die splendidior redderetur.* GREGORIVS etiam NAZIANZENVS [d] de hac consuetudine accendendi lampades & faces tam in ecclesia quam priuatis domibus loquitur. *Praeclare quidem*, inquit, *nobis quoque fuit hesterna facium ac luminum gestatio, (quam priuatim iuxta, publiceque peregimus, omne genus hominum ferme, atque omnes magistratu & dignitate*

(z) Gregor. Nyssen. orat. in resurrect. domini. Not. Vaga allegatio. Nyssenus quinque habet orationes de hoc argumento, quarum priores tres bene longae sunt, quas, lector ipse, si volet, euoluuat.

(a) Lactant. lib. VII. c. XIX.

(b) Hieron. in Matth. XXV, 6.

(c) Euseb. vit. Constantin. lib. IV. cap. XXII. τὴν δὲ ἱερὰν διανυκτέρευσιν μετέβαλλεν εἰς ἡμερινὰ φῶτα, κηροῦ κίονας ὑψηλοτάτους καθ' ὅλης ἐξαπτόντων τῆς πόλεως τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων· λαμπάδες δ' ἦσαν πυρὸς, πάντα φωτίζουσαι τόπον· ὡς λαμπρᾶς ἡμέρας τηλαυγεστέραν τὴν μυστικὴν διανυκτέρευσιν ἀποτελεῖσθαι. Et cap. LVII. ἤδη δ' ἡ μεγάλη τοῦ πάσχα ἑορτὴ παρῆν· ἐν ᾗ ὁ βασιλεὺς τῷ θεῷ τὰς εὐχὰς ἀποδιδοὺς, συνδιενυκτέρευσε τοῖς ἄλλοις. *Aderat iam magna paschalis festi sollemnitas; in qua imperator vota Deo persoluens, vna cum ceteris pernoctauit.*

(d) Nazianz. orat. XLII. de pasch. p. 676. καλὴ μὲν ἡ χθὲς ἡμῖν λαμπροφορία καὶ φωταγωγία, ἣν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ συνεστησάμεθα· πᾶν γένος ἀνθρώπων μικροῦ,

insi-

insignes, largo igne noctem illustrantes) magnumque illud lumen referens, quod vel cælum vniuersum orbem, siderum suorum pulchritudine illustrans, superne nobis traiicit, vel supercæleste est, tum in angelis, quæ prima post primam lucida natura est (nam illinc splendorem trahunt) tum in ipsa trinitate, a qua lumen omne productum est, ab indiuisibili lumine diuisum atque honoratum. At hodierna præclarior & excellentior. Nam hesternum lumen magni illius luminis exsurgentis prænuntium erat, ac veluti profesta quædam animarum voluptas: Hodie autem ipsam resurrectionem celebramus, non iam in spe positam, sed iam certam mundumque totum sibi conciliantem. TERTVLLIANVS hanc vigiliam ætate sua ab omni populo, a feminis non minus quam viris sollemniter actam esse innuit. Scribens enim contra christianarum feminarum cum ethnicis matrimonium, inter alia argumenta hanc illis quæstionem [*e*], ad dissuadendum eis tam periculosum consortium, proponit: *Quis* (infidelis maritus) *sollemnibus paschæ abnoctantem* (VXOREM) *securus sustinebit?* Ex SOCRATE manifestum est, sectariis æque ac catholicis magnam huius noctis fuisse reuerentiam. Nam in quadam harum vigiliarum paschalium [*f*] accidit, vt *Sabbatiani*, qui propago quædam erant *Nouatianorum*, tumultu quodam ac terrore dæmoniaco correpti, ortaque in-

καὶ ἀξία πᾶσα, δαψιλεῖ τῷ πυρὶ τὴν νύκτα φωτίζοντες, καὶ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπος· ὅσον τε οὐρανὸς ἄνωθεν φρυκτωρεῖ, κόσμον ὅλον αὐγάζων τοῖς παρ' ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ ὅσον ὑπερουράνιον, ἔν τε ἀγγέλοις τῇ πρώτῃ φωτεινῇ φύσει μετὰ τὴν πρώτην τῷ ἐκεῖθεν πηγάζεσθαι, καὶ ὅσον ἐν τῇ τριάδι, παρ' ἧς φῶς ἅπαν συνέστηκεν ἐξ ἀμερίστου φωτὸς μεριζόμενον καὶ τιμώμενον· καλλίων δὲ ἡ σήμερον καὶ περιφανεστέρα· ὅσῳ χθὲς μὲν πρόδρομον ἦν τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀνισταμένου τὸ φῶς, καὶ οἷον εὐφροσύνη τις προεόρτιος· σήμερον δὲ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν ἑορτάζομεν, οὐκ ἔτι ἐλπιζομένην, ἀλλ' ἤδη γεγενημένην, καὶ κόσμον ὅλον ἑαυτῇ συνάγουσαν.

(*e*) Tertull. ad vxor. lib. II. c. IV.

(*f*) Socrat. lib. VII. c. V. μετ' οὐ πολὺ τὴν ἐκ προλήψεως ἑορτὴν ἐπιτέλει [ὁ Σαββάτιος] καὶ συνέρρεον πρὸς αὐτὸν ἐξ ἔθους πολλοί· καὶ τὴν, ἐξ ἔθους παννυχίδα ποιούντων, θόρυβός τις δαιμόνιος ἐνέπεσεν εἰς αὐτοὺς, ὡς ἄρα Σισίννιος ὁ αὐτῶν ἐπίσκοπος σὺν πολλῷ πλήθει ἔρχεται κατ' αὐτῶν· καὶ ταραχῆς γενομένης, οἷα εἰκὸς, ἐν νυκτὶ καὶ στενῷ τόπῳ ἀποληφθέντες, ἑαυτοὺς συνέτριψαν· ὡς ἀπολέσθαι ἐξ αὐτῶν ὑπὲρ τοὺς ἑβδομήκοντα ἀνθρώπους. *Paullo post quum Sabbatius festum diem ex anticipata opinione celebraret, multique ad eum concurrerent, & sollemni peruigilio in ecclesia pernoctarent, tumultus quidam ac terror dæmoniacus repente eos corripuit; quasi Sisinnius ipsorum episcopus cum ingenti hominum multitudine in ipsos impetum faceret. Ortaque ex eo, vt*

de perturbatione fugientes, in angusto loco conclusi semetipsos obtererent, adeo vt plusquam septuaginta ex illis interirent.

HAEC nox præ reliquis omnibus illustris erat ob consuetudinem dandi baptismum catechumenis; quemadmodum non tantum ex illis discimus, quæ de prisco baptizandi tempore, tamquam paschali sollemnitati præcipue adsignato, generatim commemorantur; sed specialius quoque ex funestis relationibus, quas de barbara inuasione basilicæ CHRYSOSTOMI, & de impetu in ipsum ipsiusque clerum ac populum, hac nocte ad agendas paschales vigilias baptizandosque catechumenos congregatum, facto hic ipse CHRYSOSTOMVS [g] atque PALLADIVS [h] narrant. Vbi inter alia inhumanæ hosti-

fieri solet, perturbatione, noctu in angusto loco conclusi semetipsos obtriverint: adeo vt plus quam septuaginta ex illis interierint.

(g) Chrysost. epist. I. ad Innocent. tom. IV. p. 680. (p. 596. edit. Frf.) ἡμῶν αὐτὸ, καθάπερ ἔμπροσθεν εἶπον, προτεινόντων, ἀθρόον στρατιωτικὸν πλῆθος αὐτῷ τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ, πρὸς ἑσπέραν λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐπιγινομένης, ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεισελθὸν, τὸν κλῆρον ἅπαντα τὸν σὺν ἡμῖν πρὸς βίαν ἐξέβαλεν, καὶ ὅπλοις τὸ βῆμα περιεστοίχιστο· καὶ γυναῖκες τῶν εὐκτηρίων οἴκων πρὸς τὸ βάπτισμα ἀποδυσάμεναι κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν γυμναὶ ἔφυγον ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς χαλεπῆς ταύτης ἐφόδου· οὐδὲ τὴν πρέπουσαν γυναιξὶν εὐσχημοσύνην συγχωρούμεναι περιθέσθαι· πολλαὶ δὲ καὶ τραύματα δεξάμεναι ἐξεβάλλοντο, καὶ αἵματος αἱ κολυμβῆθραι ἐπληροῦντο, καὶ τὰ ἱερὰ ἀπὸ τῶν αἱμάτων ἐφοινίσσετο νάματα. *Quum illa, quæ dixi, prætenderemus, ipso magno sabbato collecta manus militum ad vesperam diei in ecclesias ingressi, clerum omnem, qui nobiscum erat, vi eiecit, & armis sanctuarium vndique obsedit. Mulieres quoque sacrarum ædium, quæ per illud tempus se exuerant, vt baptizarentur, metu, grauis istius incursus nudæ aufugerunt. Neque enim concedebatur, vt se velarent, sicut mulieres honestas decet. Multæ etiam exceptis vulneribus eiiciebantur, & sanguine implebantur piscinæ, & sancto cruore latices rubescebant.*

(h) Pallad. vit. Chrysost. cap. IX. p. 84. 85. 86. παρατείνασι γὰρ τὸν λαὸν ἐν τοῖς μαρτυρίοις ἡμῶν ἕως ἀλέκτορος πρῶτα, ἔχων Θρᾶκας ξιφήρεις νεοστρατεύτους κατὰ τὸν Ἡσαῦ τετρακοσίους, ἀναιδεῖς περισσῶς, ἐπιπήδησεν αἰφνίδιον κατὰ τὴν νύκτα, σὺν τοῖς ἐπιδεικνῦσι κληρικοῖς καὶ τοῖς στρατιώταις ἑτοίμως, ὡς ἀπὸ λύκος, σιδήρῳ σέλβοντι διασχίσας τοὺς ὄχλους· χωρήσας δ' ἔνδον τῶν μακαρίων ὑδάτων ἐπὶ κωλύσει τῶν μυουμένων τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος· καὶ τῷ μὲν διακόνῳ θρασέως ἐντιναχθεὶς, τὰ σύμβολα ἐκχέει· τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ἤδη πως καὶ ἡλικιώτας, ῥοπάλοις κατὰ κρανίου παίσας, αἵματι κιρνᾷ τὴν κολυμβήθραν· τότε ἦν ἰδεῖν τὴν ἀγγελικὴν ἐκείνην νύκτα, ἐν ᾗ καὶ δαίμονες πέπλεσι ἐκπληχότες, εἰς λαβύρινθον μεταβληθεῖσαν· γυμναὶ γὰρ γυναῖκες σὺν τοῖς ἀνδράσι δρασμῷ ἐχρῶντο, φόβῳ τοῦ σφαγῆναι ἢ ἀσχημονῆσαι, τὸν ἀσχήμονα ἀσπαζόμεναι δρόμον· -- τῇ ἐπαύριον γὰρ

lita-

litatis facinora hoc insolitum nefandæ crudelitatis exemplum memorant, quod hostes mulieres sacrarum ædium, siue catechumenas, quæ per illud tempus se exuissent vt baptizarentur, nudas aufugere coëgerint, multas etiam trucidarint in ipso baptisterio, & sanguine impleuerint piscinas, siue sacros fontes. Et tamen hac nocte, tumultu isto non obstante, tria hominum millia baptismum susceperunt; quemadmodum speciatim a PALLADIO memoriæ proditum est. Vnde facile est colligere, quod hæc nox celebratissimum baptismi tempus fuerit; & quod, sicut pœnitentes pridie in communionem restituti sint ecclesiæ, quam perdidissent, ita hoc die catechumeni perfecti christiani facti & in communionem admissi fuerint, quam antea numquam habuissent, & vtrique quidem, vt sacram eucharistiam in die paschatis perciperent. Ita vniuersam ecclesiæ praxin, in obseruanda quadragesima siue anniuersario quadraginta dierum ieiunio, priscis temporibus vsitatam a principio ad finem vsque spectauimus.

ἐξελθὼν ὁ βασιλεὺς, τοῦ γυμνασθῆναι ἐν τῷ παρακειμένῳ πεδίῳ, εἶδεν τὴν ἄσπορον γῆν, τὴν περὶ τὸ Πέμπτον, λευχειμονοῦσαν· καὶ ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἄνθους τῶν νεοφωτίστων· ἦσαν γὰρ ἀμφὶ τοὺς τρισχιλίους· ἤρετο παρὰ τῶν δορυφόρων τίς ἡ λογὰς τῶν ἐκεῖ συνηθροισμένων, κ.τ.λ. *In eos, qui populum in partibus nostris vsque ad primum galli cantum detinebant, derepente noctu impetum fecit, ipse timores habens, districtos gladios gestantes instar Esau quadraginos, egregie imprudentes cum iudicibus, clericis & militibus, insolenter, vt lupus, coruscante ferro multitudinem perrumpens, penetrat vsque ad sanctas aquas, vt prohiberet eos, qui initiabantur sacramento dominicæ resurrectionis. Et in diaconum procaciter illisus, symbola effudit: Presbyteros vero grandæuos fustibus in capite feriens, sacrum fontem cruore conspersit. Tunc videre erat angelicam illam noctem, in qua etiam dæmones corruunt perterriti, in labyrinthum conuersam. Nudæ enim mulieres cum viris metu mortis aut turpitudinis, turpi fugæ se dabant, indecorum cursum præferentes. - - Die sequenti egressus imperator, vt sese exerceret in vicino campo, vidit agrum circa Pemptum seu Quintum, non consitum & candentem, & stupefactus adspectu coloris nuper baptizatorum (erant enim ad tria millia) satellites rogat, quinam esset illic congregatorum cœtus.*

LIBRI VICESIMI PRIMI
CAPVT SECVNDVM
DE IEIVNIIS QVATVOR TEMPORVM; DE IEIVNIIS MENSTRVIS, ET DE ORIGINE IEIVNIORVM QVATERNARIORVM ORDINATIONIS ET ROGATIONVM.

§. I.

Ieiunium Martii *siue primi mensis idem atque ieiunium quadragesimale.*

PROXIMA anniuersaria ieiunia erant sic dicta ieiunia quatuor temporum. Hæc vocabantur ieiunia primi, quarti, septimi & decimi mensis, siue ieiunia vernum, æstivum, autumnale & hiemale, obseruata in *Martio*, *Iunio*, *Septembri* & *Decembri*, qui quatuor diuersorum anni temporum initia habebantur. Hæc initio designata erant, non vt essent tempora ordinationis, sed vt diuina imploraretur diuersis anni temporibus benedictio, vel vt agerentur gratiæ pro beneficiis in eorum quolibet diuinitus acceptis, vel vt corpus & anima peculiari quadam ratione, recurrentibus his statis strictioris disciplinæ & magis intensæ deuotionis temporibus, exercerentur atque purgarentur. Vnus e primis, qui de ieiuniis sub nomine & numero quatuor temporum ex instituto loquitur, LEO est, pontifex *Romanus*, in sermonibus suis circa annos CCCCL, quorum in vno hoc illa ordine recenset [a]: *Ieiunia ecclesiastica ita per totius anni circulum distributa sunt, vt lex abstinentiæ omnibus sit adscripta temporibus. Siquidem ieiunium vernum in quadragesima, æstiuum in pentecoste autumnale in mense septimo, hiemale autem in hoc, qui est decimus, celebramus.* Alio loco [b] ait: *Præsidia militiæ christianæ* (ieiunia intelligit) *sanctificandis mentibus nostris atque corporibus diuinitus instituta, ideo cum dierum temporumque curriculis sine cessatione reparantur, vt infirmitatum nostrarum*

(a) Leo serm. VIII. de ieiunio decimi mensis. (biblioth. patr. tom. VII. p. 991. h. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

(b) Leo serm. VII. de ieiun. decimi mensis. (ibid. p. 990. fin.)

ipsa

ipsa nos medicina commoneat. Et rursus alibi [*]: *Ideo ipsa continentiæ obseruantia quatuor est adsignata temporibus, vt in id ipsum totius anni redeunte decursu cognosceremus, nos indesinenter purificationibus indigere, semperque esse nitendum, dum huius vitæ varietate iactamur, vt peccatum, quod fragilitate carnis & cupiditatum pollutione contrahitur, ieiuniis atque eleemosynis deleatur.* PHILASTRIVS quoque de quatuor notis ieiuniis, per annum ab ecclesia celebrari solitis, loquitur. Loco autem ieiunii *Septembris* ponit ieiunium epiphaniæ, hoc ordine ea [c] recensens: *Per annum quatuor ieiunia in ecclesia celebrantur. In natali primum, deinde in pascha, tertium in epiphania, quartum in pentecoste, ab adscensione inde vsque ad pentecosten diebus decem.* Vt adeo hæc quatuor ieiunia non prorsus eadem fuerint tempore PHILASTRII, quæ tempore LEONIS papæ fuerunt. Ieiunium vernum siue ieiunium in pascha euidenter est ieiunium quadragesimæ, de quo loquuti sumus antea. Nondum enim peculiaris hebdomas in quadragesima ordinationibus adsignata erat, vt distinctum aliquod esset ieiunium, vti postea videbimus.

§. II.

De ieiunio pentecostes.

IEIVNIVM pentecostes, quod LEO ieiunium æstiuum vocat, ATHANASIO quoque memoratur. Nam in apologia sua ad *Constantium* [d] hebdomade post sanctam pentecosten populum, expleto ieiunio, orandi caussa ad cœmiterium egressum esse, dicit. Concilium *Gerundense* in *Hispania* [e] hebdomadi post pentecosten hoc ieiunium adsignat, statuens, *vt, expleta sollemnitate pentecostes, in sequenti septimana, a quinta feria vsque in sabbatum, per hoc triduum abstinentia celebretur.* Concilium secundum *Turonense* vitam viuentes monasticam [f] integram hebdomadem post pentecosten ieiunare iubet. *Post quinquagesi-*

(*) Id. serm. IX. de ieiun. septimi mensis. (ibid. p. 1060. e.)

(c) Philastr. biblioth. patr. tom. IV. p. 48. (p. 723. edit. Lugd. MDCLXXVII.)

(d) Athan. apol. de fuga. Tom. I. p. 704. (p. 323. c. edit. Paris. MDCXCVIII.) τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὔξασθαι.

(e) Concil. Gerund. can. II.

(f) Concil. Turon. II. c. XVII.

mam, inquiens, *tota hebdomade ex asse ieiunent.* Vtrum vero hoc fuerit in hebdomade pentecosten sequente, an hebdomade post hanc, ex hisce canonibus non liquet. Neque enim hæc quatuor temporum ieiunia certæ cuidam hebdomadi ita adsignata erant, vt hebdomade & amplius in obseruatione sui non possent variare, quemadmodum ex concilio *Salegunstadiensi* [g] patet, quod regulas suggerit, secundum quas hæ variationes instituendæ sint & accommodandæ. Et in quodam concilio in *Anglia* nostra, *Oxonii* [h] ann. MCCXXII sub *Stephano de Langetuna*, archiepiscopo *Cantuariensi*, habito, quod ieiunia quatuor temporum constituit, ieiunium pentecostes a multis diverso modo celebratum esse significatur. Alii enim id observabant in hebdomade post litanias, siue dies rogationum, alii in hebdomade pentecostes. Quæ res non vniuersalem aliquam regulam siue traditionem in ecclesia de hoc ieiunio fuisse ostendit.

(*g*) Concil. Salegunstad. an. MXXII. can. II. (tom. IX. concil. p. 845.) De incerto ieiunio quatuor temporum hanc certitudinem statuimus, vt si kalendæ Martii in quarta feria siue antea euenerint, eadem hebdomada ieiunium celebretur. Si autem kalendæ Martii in quintam feriam aut sextam aut sabbatum distenduntur, in sequentem hebdomadam ieiunium differatur. Simili quoque modo si kalendi Iunii in quartam feriam, aut, antea euenerint, in subsequente hebdomada ieiunium celebretur. Et si in quintam feriam aut sextam aut sabbatum contigerint, ieiunium in tertiam hebdomadam reseruetur. Et hoc sciendum est, quod si quando ieiunium mensis Iunii in vigilia pentecostes secundum prædictam regulam euenerit, non ibi celebrandum erit, sed in ipsa hebdomada sollemni pentecostes: & tunc propter sollemnitatem spiritus sancti, diaconus dalmaticis induatur & alleluia cantetur, & ,Flectamus genua, non dicatur. Eodem modo de Septembris ieiunio constitutum est, & si kalendæ Septembris in quarta feria euenerint, aut antea, ieiunium in tertia hebdomada celebretur: & si in quinta aut sexta aut sabbato contigerint, in quarta hebdomada ieiunandum erit. In Decembri illud obseruandum erit, vt proximo sabbato ante vigiliam natalis domini celebretur ieiunium: quia si vigilia in sabbato euenerit, simul vigiliam & ieiunium celebrare non conuenit.

(*h*) Concil. Oxon. c. VIII. (tom. XI. concil. p. 275.) In Martio prima hebdomada ieiunandum est feria quarta & sexta & sabbato. In ieiunio in secunda, quod dupliciter obseruatur a pluribus, in prima hebdomada post litanias, aut in hebdomada pentecostes. In Septembri per tres dies. In proxima septimana integra ante natalem domini.

§. III.

§. III.

De ieiunio mensis septimi, siue ieiunio auctumnali.

IEIVNIVM mensis septimi, siue ieiunium auctumnale, nec PHILASTRIO nec vlli scriptori alii, quod ego sciam, ante *Leonem* memoratur. Post eum vero GELASIVS [*i*] de eo loquitur, tamquam vno ex quatuor sollemnis ordinationis temporibus, quæ semper obseruabantur cum ieiunio, ex quo primum in ecclesiam fuerant inuecta. Verum hoc non nisi post *Leonem* [*k*] factum. Etsi enim hic semper de ieiunio *Septembris* siue mensis septimi loquitur, numquam tamen innuit, fuisse hoc statum & sollemne tempus ordinationis, sed alias eius rationes reddit, quia deceat homines in anniuersario vniuscuiusque horum temporum decursu peccatis sese purgare.

§. IV.

De ieiunio aduentus seu natalis domini, vocato ieiunio Decembris *siue mensis decimi.*

IEIVNIVM *Decembris* siue mensis decimi, dictum alias ieiunium aduentus seu natalis domini, PHILASTRIO memoratur, tamquam vnum ex sollemnibus ecclesiæ ieiuniis. Hoc ieiunium antiquis temporibus a festo *S. Martini* vsque ad natalem *CHRISTI*, ter per singulas hebdomadas, diebus scilicet *Lunæ*, *Mercurii* & *Veneris* agitabatur, quemadmodum ex concilio *Matisconensi* videre est, vbi canon habetur in hanc sententiam [*l*]: *Vt a feria S. Martini vsque ad natale domini, secunda, quarta & sexta sabbati ieiunetur, & sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari. In quibus diebus canones legendos esse speciali definitione sancimus, vt nullus se fateatur per ignorantiam deliquisse.* Concilium *Turonense II.* [*m*] monachos singulis diebus per hoc temporis

(*i*) Gelas. epist. IX. ad episcopos Lucaniæ, cap. XI. Ordinationes presbyterorum & diaconorum, nisi certis temporibus & diebus exerceri non debent, id est, quarti mensis ieiunio, septimi & decimi, sed & etiam quadragesimalis initium ac mediana quadragesimæ die, sabbati ieiunio circa vesperam nouerint celebrandas.

(*k*) Leo serm. IX. de ieiun. mensis septimi p. 88. (Vid. §. I. sub signo (*) pag. 245. in textu.

(*l*) Concil. Matiscon. I. c. IX.

(*m*) Concil. Turon. II. c. XVIII. De decembri vsque ad natalem domini omni die ieiunent.

poris interuallum ieiunare iubet. In concilio autem *Salegunstadiensi* [n] & *Oxoniensi* [o] hoc ieiunium ad hebdomadem natalem Christi proxime antecedentem, reducitur.

§. V.

De ieiunio epiphaniæ.

PRAETER hæc quatuor temporum ieiunia, PHILASTRIVS ieiunii facit mentionem ante epiphaniam, vel potius, vt antea obseruatum est, in locum ieiunii *Septembris* illud ponit. Concilium *Turonense* secundum [p] huius ieiunii meminit, dicitque esse ieiunium tridui, & præcipue institutum ad calcandas gentilium festiuitates, quas per tres dies continuas licenter & intemperanter celebrarint; quos tres dies patres id circo iussisse esse dies abstinentiæ & priuatarum litaniarum, vt hoc modo impediantur populi, quo minus in comessationes ac heluationes gentilium abripiantur. Vt ita kalendis *Ianuarii*, siue die circumcisionis, ieiunium potius quam festum per aliquot ecclesiæ sæcula agitarint. Ex ante memorato enim concilio kalendas *Ianuarias* tribus diebus sic dicti ieiunii epiphaniæ inclusas fuisse apparet.

§. VI.

De ieiuniis menstruis.

NONNVLLIS in locis etiam singulis mensibus celebrabantur ieiunia, duobus mensibus *Iulio* & *Augusto* exceptis. Sic in *Hispania* obtinuit ex canone concilii *Illiberritani* [q]: *Ieiuniorum superpositiones per singulos menses placuit celebrari, exceptis diebus duorum mensium Iulii & Augusti, ob eorumdem infirmitatem.* Fuisse hæc ieiunia aliquid amplius quam vsitata ieiunia feriæ quartæ & sextæ, manifestum videtur ex nomine ieiuniorum superpositionum, quo insigniuntur, quod hoc loco non longitudinem

(n) Concil. Salegunstad. c. II. In decembri illud obseruandum erit, vt proximo sabbato ante vigiliam natalis domini celebretur ieiunium.

(o) Concil. Oxon. c. VIII. vt supra. In proxima septimana integra ante natalem domini ieiunandum.

(p) Concil. Turon. II. c. XVIII. Inter natalem domini & epiphaniam omni die festiuitates sunt. Excipitur triduum illud, quo ad calcandam gentilium consuetudinem patres nostri statuerunt priuatas in kalendis Ianuariis fieri litanias &c.

(q) Concil. Illiberrit. c. XXIII.

ieiu-

ieiuniorum, sed nouam eorum impositionem & indictionem significat, quemadmodum in hunc canonem recte obseruat ALBASPINAEVS [*]; tametsi, quæ fuerint illa ieiunia, non facile est dicere. Si mihi copia daretur in re obscura faciendi coniecturam, concluderem, hanc ieiuniorum superpositionem fuisse additionem feriæ secundæ ad quartam & sextam, quia in concilio quodam *Gallicano* [r] sic inuenimus, quod rationem ieiunandi per diuersos anni menses vitam sectantibus asceticam præscribens, ter in hebdomade eos ieiunare iubet, nimirum feria prima, quarta & sexta a pentecoste ad *Augustum* vsque mensem; & rursus per menses *Septembrem*, *Octobrem*, & *Nouembrem*. *Augustus* autem excipitur, quia hoc mense fere quotidie festiuitas cuiusdam martyris [s] celebrabatur cum manicatione, siue officio matutino festiuitati proprio. Accedit, quod ipsum concilium *Illiberritanum* in alio canone [t] introducens in *Hispaniam* ieiunium sabbati, quod antea festum fuerat, ideo ieiuniorum superpositionem vocet, quia nuper in *Hispania* exemplo ecclesiæ *Romanæ* receptum erat. Si cui hæc coniectura circa menstrua ieiunia & ieiuniorum superpositiones non probatur, is per se ex melioribus rationibus iudicandi habet libertatem.

§. VII.

De origine ieiuniorum quaternariorum ordinationis, vulgo Ember-Weeks.

SVNT, qui ieiunia ordinationis, vulgo *Ember-Weeks*, ea-

(*) Albaspin. in loc. Ieinnia superponere est ieiunia de nouo imponere & indicere, quæ autem fuerint illa ieiunia, quæ singulis mensibus, præter stationes feriæ sextæ & sabbati, superimposita essent in Hispania, non facile est dicere, quum ea peculiari quadam lege & consuetudine celebrarentur in illa prouincia.

(r) Concil. Turon. II. c. XVIII. Post quinquagesimam tota hebdomade exacte ieiunent. Postea vsque ad kalendas Augusti ter in septimana ieiunent, secunda, quarta & sexta die, exceptis his, qui aliqua infirmitate constricti sunt. In Augusto, quia quotidie missæ sanctorum sunt, prandium habeant. In Septembri toto & Octobri & Nouembri, sicut prius dictum est, ter in septimana.

(s) Ibid. can. XIX. Toto Augusto manicationes fiant, quia festiuitates sunt & missæ.

(t) Concil. Illiberrit. c. XXVI. Errorem placuit corrigi, vt omni sabbati die ieiuniorum superpositionem celebremus.

dem esse putant quae ieiunia quatuor temporum, adeoque communiter pro certo & concesso sumunt, quod quae illa, ea & haec probent. Verum superiore quodam libro [*] occasionem habuimus ostendendi, per aliquot saecula non fuisse ab ecclesia certa tempora ordinationi praestituta, sed homines omnibus officiis ac gradibus quouis tempore consecrari consueuisse, prout rerum necessitas requisierit. Et quum ieiunia quatuor temporum primum instituerentur, alio prorsus fine instituebantur, non ob ordinationes: Quia ordinationes in ecclesia *Romana* mense *Decembri* adhuc peragebantur, postquam quatuor temporum ieiunia iam inuecta essent, vsque dum *Simplicius* circa annos CCCCLXVII. *Februarium Decembri* adderet. Hoc ab AMALARIO FORTVNATO [u] obseruatur, quemadmodum monuimus antea. Et HENRICVS WHARTONVS [x], eamdem obseruationem, ab IVONE *Carnotensi* in libro de *officiis ecclesiasticis* manuscripto factam, se reperisse ait. Concilium *Moguntinum*, tempore *Caroli M.* imperatoris habitum, ieiuniorum quatuor temporum [y] mentionem iniicit, eaque in prima hebdomade *Martii*, in secunda hebdomade *Iunii*, in tertia hebdomade *Septembris* & in *Decembri* in hebdomade, natalem domini proxime antecedente, obseruari iubet: Ista autem ieiu-

(*) Lib. IV. c. VI. §. VI. volum. II. p. 177. seqq.

(u) Amalar. de offic. eccles. lib. II. c. I. (In bibliothec. patr. tom. XIV. pag. 968.) Primi apostoli semper in Decembrio mense, in quo natiuitas domini nostri Iesu Christi celebratur, consecrationes ministrabant, vsque ad Simplicium, qui fuit a b. Petro quadragesimus nonus. Ipse primus sacrauit in Februario.

(x) Wharton auctar. ad Vsser. hist. dogmat. de scriptura & sacris vernaculis p. 363. Omnes apostolicos a beato Petro vsque ad Simplicium papam ordinationes tantum in ieiunio Decembris celebrasse adnotauit Iuo Carnotensis in libro de ecclesiasticis officiis MS.

(y) Concil. Mogunt. c. XXXIV. (tom. VII. concil. p. 1240.) Constituimus, vt quatuor tempora omni ab omnibus cum ieiunio obseruentur, id est, in mense Martio hebdomada prima: & feria IV & VI. & subbato veniant omnes ad ecclesiam, hora nona cum litaniis ad missarum sollemnia. Similiter in mense Iunio hebdomada secunda, feria IV & VI. & sabbato ieiunetur vsque ad horam nonam, & a carne ab omnibus abstineatur. Similiter in mense Septembrio tertia, & in mense Decembrio hebdomada, quae fuerit plena ante vigiliam natalis domini, sicut est in Romana ecclesia traditum.

nia

nia ieiunia ordinationis fuisse, de eo quidem altum ibi est silentium. Sunt etiam, qui a *Gregorio VII*, primum sancitum esse statuunt, vt ieiunia ordinationis & ieiunia quatuor temporum exacte simul inciderent; ante quod tempus, vt tempora ordinationis arbitraria fuerint & mobilia, ita quoque ieiunia fuisse, ad illa pertinentia, quae semper in ecclesia obtinuerint, quamuis nulli certo tempori adsignata.

§. VIII.

De origine ieiunii rogationum.

CIRCA saeculum quintum medium nouum ieiunium in *Gallia* a *Mamerco* episcopo *Viennensi* sub nomine *litaniarum* siue *rogationum* inuehi coeptum est, quod per dies tres, diem adscensionis in festiuitate pentecostali proxime antecedentes, celebrabatur. Ieiunium hisce diebus obseruandi consuetudo plane noua erat, quia antehac vniuersi quinquaginta dies pentecostes omnino festi fuerant, & omne ieiunium & inflexio genuum prohibita hoc tempore; quemadmodum libro vltimo [*] demonstrauimus. Supplicationes siue litaniae extra ordinem, ferente hac illa occasione, fieri solebant, at *Mamercus* primus erat, qui hosce dies illis praestituebat. Cuius exemplum multae *Occidentis* ecclesiae sunt imitatae, quemadmodum memoriae prodidit SIDONIVS APOLLINARIS [z]. Ecclesiae autem *Hispanicae* veterem potius morem omnes pentecostes dies festos agendi sequendum ducebant. Vnde concilium *Gerundense* [a]

(*) Lib. XX. c. VI.

(z) Sidon. lib. V. epist. XIV. Quidquid illud est, quod vel otio, vel negotio vacas, in vrbem tamen *rogationum* contemplatione reuocabere: Quorum nobis sollemnitatem *primus Mamercus* pater, & pontifex, reuerendissimo exemplo, vtilissimo experimento *inuenit*, *instituit*, *inuexit*. Erant quidem prius (quod salua fidei pace sit dictum) vagae, tepentes, infrequentesque, vtque sic dixerim, obscitabundae supplicationes, quae saepe interpellantium prandiorum obicibus hebetabantur, maxime aut imbres, aut serenitatem deprecaturae, ad quas (vt nihil amplius dicam) figulo pariter atque hortulano non oportuit conuenire. In his autem, quas suprafatus summus sacerdos nobis protulit pariter & contulit, ieiunatur, oratur, psallitur fletur. Id. lib. VII. epist. I. ad Mamercum. *Solo inuectarum te auctore rogationum* palpamur auxilio, quibus inchoandis, instituendis populus Aruernus, etsi non effectu pari, adfectu certe non impari coepit initiari.

(a) Concil. Gerund. c. II. De litania, vt expleta sollemnitate pentecostes, se-

 hoc

hoc ieiunium rogationum in hebdomade post pentecosten potius obseruari iussit; aliamque istiusmodi litaniam, siue rogationum ieiunium, kalendis *Nouembris* adsignauit, qui dies postea omnium sanctorum festiuitas euasit, a dominica trinitatis huc translata. Concilia *Toletana* quintum & sextum [b] alias litanias idibus *Decembris* instituerunt. Et concilium decimum septimum *Toletanum*, an. DCXCIV. habitum, generalius decretum [c] fecit, vt per totum annum singulis mensibus istiusmodi litaniæ seu rogationes celebrarentur. Et sub hoc capite ieiuniorum menstruorum concludere licebit, ieiunium rogationum in pentecoste, etsi initio non receptum, tandem fortassis in ecclesias *Hispanicas* inuectum esse: Quod tamen non extra omnem controuersiam positum est, quia WALAFRIDVS

quenti septimana, a quinta feria vsque in sabbatum per hoc triduum abstinentia celebretur. Can. III. Item secundæ litaniæ faciendæ sunt kalendis Nouembris, ea tamen conditione seruata, vt si iisdem diebus dominica intercesserit, in alia hebdomada secundum prioris abstinentiæ obseruantiam, a quinta feria incipiantur, & in sabbato vespere missa facta finiantur. Quibus tamen diebus a carnibus & a vino abstinendum decreuimus.

(b) Concil. Tolet. V. can. I. Scilicet vt in cuncto regno a Deo sibi concesso specialis & propria hæc religiosa omni tempore teneatur obseruantia, vt a die iduum Decembrium litaniæ triduo vbique annua successione peragantur, & indulgentia delictorum lacrimis impetretur cetera. Conc. Tolet. VI. c. II. Vniuersalis auctoritate censemus concilii, vt dies litaniarum, qui in synodo præmissa sunt instituti, eodem in tempore, quo iussi sunt excoli, annuo recursu omni obseruatione habeantur celeberrimi, vt pro illis, quibus nunc vsque simul implicati sumus delictis, sit nostra expiatio ante oculos Dei omnipotentis.

(c) Concil. Toletan. XVII. c. VI. Quamquam priscorum patrum institutio, per totum annum, per singulorum mensium cursum, litaniarum vota decreuerit persoluenda, nec tamen specialiter pro quibus caussis id ipsum sit peragendum, tamen quia cooperante humani generis aduersario, multa inoleuit oberrandi consuetudo, & iurisiurandi transgressio, ideo secundum euangelistam, qui ait: *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem*, in commune statuentes decernimus, vt deinceps per totum annum, in cunctis duodecim mensibus per vniuersas Hispaniæ & Galliarum prouincias, pro statu ecclesiæ Dei, pro incolumitate principis nostri, atque saluatione populi, & indulgentia totius peccati, & a cunctorum fidelium cordibus expulsione diaboli, exomologeses votis gliscentibus celebrentur: quatenus tum generalem omnipotens dominus afflictionem perspexerit, & delictis omnibus miseratus indulgeat, & saeuientis diaboli incitamenta ab animis omnium procul efficiat.

STRA-

STRABO, qui integro sæculo post hoc concilium vixit, de illis obseruat [*d*], quod in pentecoste ieiunare recusent, quia scriptum sit, *Non possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus.* Vtrum vero hanc obseruationem de ecclesiis *Hispanicis* faciat, prout sua ipsius ætate, an vero prout prioribus temporibus mos in eis obtinuerit, quando concilium *Gerundense* ieiunium omne in pentecoste prohibuit, id aliquo modo dubium est. Quamobrem satis habeo hasce res hoc loco [*] vel digito indicasse, easque vt controuersas diligentiori aliorum disquisitioni relinquo. De ecclesia *Græca* res magis incontrouersa est atque indubia, numquam in ea ieiunium rogationum celebratum fuisse tempore pentecostes. Nam præter omnium veterum *Græcorum* scriptorum hac de re silentium, LEO ALLATIVS ipse quidem natione *Græcus* nobis adfirmat [*e*], hodiernis *Græcis* rogationes triduanas ante adscensionem ignotas esse; neque eos habere vlla stata ieiunia inter pascha & pentecosten, immo ne quidem semiieiunia feriæ quartæ & sextæ, quæ tamen tamquam dies stationum in reliquis anni partibus omnibus obseruentur. Idem ille [*f*] & IACOBVS GRETSERVS eos reprehendunt, qui obseruationem ieiunii rogationum illis

(*d*) Strabo de offic. eccles. c. XXVII. Hispani, propter hoc, quod scriptum est, *Non possint filii sponsi lugere, quam diu cum illis est sponsus*, infra quinquagesimam paschæ recusantes ieiunare, litanias suas post pentecosten posuerunt, quinta, sexta & septima feriis eiusdem hebdomadis, eas facientes.

(*) Vide plura de hoc ieiunio rogationum lib. XIII. cap. I. §. X. vol. V. p. 21.

(*e*) Allat. de dominicis hebdomad. Græc. p. 1456. Rogationes triduano ante adscensionem domini Græcis ignotæ sunt, nec vlla habent stata iejunia inter pascha & pentecosten. ---- Immo vero, quum in aliis hebdomadis feria quarta & sexta ieiunium præcipiatur, ea ieiunia iis etiam feriis soluere concessum est.

(*f*) Allat. ibid. Nomen (διακαινησίμη) habuit ex sanctissimo resurrectionis Christi triumpho, quo omnia renouantur, instaurantur & meliorem in statum reducuntur. Hinc apparet, quantum aberrent ii, qui nullo veterum scriptorum testimonio fido διακοινήσιμον scribunt; multoque enormius, qui διακενίσιμον, quasi diceres, exaninationi dicatum, quia per illud tempus exinaniunt sua corpora & macerant, oraturi Deum pro commoditate anni, & volunt esse hebdomadem rogationum; quos optime refellit Gretserus in Codinum lib. III. cap. IX.

Gretser. in Codin. lib. III. c. IX. (p. 246. edit. Paris. MDCXLVIII.) Male Iunius

ex quadam aberratione tribuunt, quasi vocabulum *διακαινήσιμος*, quod hebdomadem post pascha, siue hebdomadem renouationis significat, legendum sit, *διακενίσιμος* & hebdomadem exinanitioni corporum per ieiunia dicatam denotet; existimantes hanc esse hebdomadem rogationum; quum tamen re ipsa tale ieiunium numquam inter eos fuerit vsitatum. Vt adeo, quemadmodum hoc ieiunium non diu durauit in ecclesia *Occidentali*, nec vniuersaliter in ea receptum fuit, ita planum perspectumque sit, ecclesiam *Orientalem* nihil eius habuisse, sed totam pentecosten, secundum antiquam & vniuersalem ecclesiæ regulam, semper festam agitasse.

LIBRI VICESIMI PRIMI

CAPVT TERTIVM

DE IEIVNIIS HEBDOMADALIBVS FERIAE QVARTAE ET QVINTAE.

§. I.

De origine horum ieiuniorum.

HACTENVS ieiunia annua veteris ecclesiæ, quæ vertente anno, suis quæque statis temporibus, obseruari consueuerunt, considerauimus. Præter hæc ieiunia, erant etiam hebdomadalia, die *Mercurii* & die *Veneris*, *Latinis* dicta statio-

in notis interpretatur *ἑβδομάδα διακαινησίμα*, *hebdomadem rogationum*. Male etiam rationem nominis reddens, ait, eam dici *διακενίσιμον*, *exinanitioni dicatam, quia per illud tempus exinaniunt sua corpora & macerant, oraturi Deum pro commoditate anni.* Primum, non scribendum *διακενίσιμος* sed *διακαινήσιμος*, vt habent exemplaria Alexandri, rituales libri Græcorum, & codex bibliothecæ Augustanæ MS. quo continentur euangelia, diebus sacris prælegi solita, quorum initium, *τῇ τρίτῃ τῆς διακαινησίμου*. Quo circa hebdomas *τῆς διακαινησίμου* dicitur quasi *septimana renouationis*, *τῶ διακαινισμῶ*, quum, Christo resurgente, omnia renouata & instaurata fuerint. Secundo, tantum abest, vt hæc hebdomas ab exinanitione ieiunantiumque inedia nomen inuenerit; vt tota illa hebdomade ieiunium soluere moris fuerit. Testis Balsamon in can. LXIX. apost. qui quum percensuisset dies, quibus ieiunandum est, excipit quartos dies, & parasceues seu ferias sextas quæ sunt *πρὸ τῆς ἀποκρέω*, seu *ἀπόκρεω*, ante carnispriuium: & quæ sunt *πρὸ τῆς τυροφάγου*, & hebdomadem *τῆς διακαινησίμου*. cetera.

nes,

nes, semiieiunia, & ieiunia feriæ quartæ & sextæ, *Græcis νηστεῖαι τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς.* Sane hæc iam tempore CLEMENTIS ALEXANDRINI & TERTVLLIANI obtinuerunt. Nam CLEMENS [a], describens verum gnosticum suum, siue perfectum christianum, ait: *Nouit ipse ieiunii quoque ænigmata siue mysteria horum dierum, quarti inquam & parasceues* (siue sexti). *Dicitur autem ille quidem Mercurii, hic vero Veneris. Hinc ille ieiunat in vita, & ab auaritia, & a libidine, ex quibus omnia oriuntur vitia.* Intelligit, esse hæc vitia *Mercurio* & *Veneri* inter gentiles peculiaria & propria. Non multo post TERTVLLIANVS, disputans contra nonnullos, qui omni religiosæ statorum temporum obseruationi sese opponebant, quia apostolus dicat, *Gal. IV, 10. Dies obseruatis & menses & tempora & annos:* ita eos ex consuetudine & obseruantia totius ecclesiæ confutat [b]: *Si omnem in totum deuotionem temporum & dierum & mensium & annorum erasit apostolus, cur pascha celebramus in annuo circulo, in mense primo? Cur quinquaginta exinde diebus in omni exsultatione decurrimus? Cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus? Et ieiuniis parasceuen?* Similem in modum ORIGENES [c]: *Habemus*, inquit, *quadragesimæ dies ieiuniis consecratos. Habemus quartam & sextam septimanæ dies, quibus sollemniter ieiunamus.* Et VICTORINVS [d] martyr, qui sæculo tertio extremo vixit, de duobus hisce diebus loquitur, tamquam cum ieiunio religiose obseruatis, ad nonam vsque horam, hoc est, tertiam postmeridianam, siue ad vesperam, aut per superpositionem (vt vocant) vsque in alterum diem. Speciatim narrat, sexto die siue in

(a) Clem. Alex. Strom. VII. p. 877. edit. Oxon. *οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς· λέγω· ἐπιφημίζονται γάρ, ἡ μὲν Ἑρμοῦ ἡ δὲ, Ἀφροδίτης· αὐτίκα νηστεύει κατὰ τὸν βίον φιλαργυρίας τε ὁμοῦ, καὶ φιληδονίας· ἐξ ὧν αἱ πᾶσαι ἐκφύονται κακίαι.*

(b) Tertull. de ieiun. c. XIV.

(c) Origen. homil. X. in Leuitic. tom. I. p. 159. (p. 99. edit. Parif. MDCIIII.)

(d) Victorin. de fabrica mundi ap. Cau. histor. litter. tom. I. p. 103. (p. 73. edit. Geneuens. MDCXCIII.) Nunc ratio nouitatis ostenditur, quare dies quartus tetras nuncupatur; quare vsque ad horam nonam ieiunamus, vsque ad vesperam, aut superpositio vsque in alterum diem fiat. --- Sextus dies parasceve appellatur: Hoc quoque die ob passionem domini Iesu Christi, aut stationem Deo, aut ieiunium facimus.

para-

parasceue aut stationem Deo, aut ieiunium fieri ob passionem domini nostri *IESV CHRISTI.* Quod etiam a PETRO, ecclesiæ *Alexandrinæ* episcopo, notatur, qui eadem ætate vixit & paullo post in persecutione *Diocletianea* mortem pro *CHRISTI* religione oppetiit. Ita enim in canone quodam suo loquitur [*e*]: *Non reprehendat nos quispiam, quartam & sextam feriam observantes, in quibus nobis ieiunare secundum traditionem cum ratione præceptum est. Quartam quidem propter initum a iudæis consilium de proditione domini: sextam autem, quod ipse pro nobis passus sit.*

§. II.

Rationes institutionis eorum.

MVLTA alia istiusmodi testimonia in quarti & sequentium sæculorum scriptoribus, BASILIO [*f*], HIERONYMO [*g*], AVGVSTINO [*h*], EPIPHANIO [*i*], atque auctoribus *cano-*

(*e*) Petr. Alex. c. XV. Οὐκ ἐγκαλέσει τις ἡμῖν παρατηρουμένοις τετράδα καὶ παρασκευήν, ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προστέτακτο· τὴν μὲν γὰρ τετράδα διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ παραδοσίᾳ τοῦ κυρίου, τὴν δὲ παρασκευήν, ὅτι αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε.

(*f*) Basil. epist. CCLXXXIX. Ἡμεῖς μὲν τοίγε τέταρτον καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ κυριακῇ, ἐν τῇ τετράδι, ἐν παρασκευῇ καὶ τῷ σαββάτῳ. *Nos igitur quater singulis septimanis communicamus, dominica, feria quarta, in parasceue & sabbato.*

(*g*) Hieron. in Galat. IV, 10. (p. 140. edit. Paris. MDCXLIII.) Si dies obseruare non licet, & menses, & tempora & annos, nos quoque simile crimen incurrimus, *quartam* sabbati obseruantes & *parasceuen*, cetera.

(*h*) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casulan. Vid. sub litt. m) seq.

(*i*) Epiphan. hæres. LXXV. §. VI. Τίνι δὲ οὐ συμπεφώνηται ἐν πᾶσι κλίμασι τῆς οἰκουμένης, ὅτι **τετρὰς καὶ προσάββατον** νηστεία ἐστὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡρισμένη; Εἰ δὲ καὶ χρὴ τὸ τῆς διατάξεως τῶν ἀποστόλων λέγειν, πῶς ἐκεῖ ὁρίζοντο **τετράδα καὶ προσάββατον** νηστείαν διὰ παντὸς χωρὶς πεντηκοστῆς; *Quis est usquam terrarum, qui non in eo consentiat,* quartam sextamque feriam *sollemni in ecclesia ieiunio consecratam? Quod si ex apostolorum constitutione petenda nobis sit auctoritas, cur ibi* quartæ sextæque feriæ *ieiunium perpetua lege sancitur, excepta pentecoste?* Id. Exposit. fidei §. XXII. Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι τεταγμέναι εἰσὶν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, τετράδι, καὶ προσαββάτῳ, καὶ κυριακῇ· **τετράδι δὲ, καὶ ἐν προσαββάτῳ, ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας** ἐνάτης· ἐπειδήπερ ἐπιφωσκούσῃ τετράδι συνελήφθη ὁ κύριος, καὶ τῷ προσαββάτῳ ἐσταυρώθη, καὶ παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι ἐν ταύταις νηστείας ἐπιτελεῖσθαι, πληροῦντα τοῦ ῥητοῦ· ὅτι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· δι' ὅλου μὲν τοῦ ἔτους ἡ νηστεία φυλάττεται ἐν τῇ αὐτῇ ἁγίᾳ καθο-

num

num [*k*] & *constitutionum* apostolicarum occurrunt. At, quæ iam adlegauimus, ad demonstrandam huius obseruationis antiquitatem satis sunt idonea. Nonnulli horum ieiuniorum originem ex apostolica deriuant institutione. Sic EPIPHANIVS & auctor *constitutionum*. „E quibus, (vt vir quidam doctus [*l*] „recte loquitur) intelligi datur, quartæ & parasceues ieiunium „non modo *Epiphanii* memoria antiquius, verum adeo etiam „antiquum fuisse, vt longe ante eum ipsis domini apostolis ad„scriptum esset„. Verumtamen AVGVSTINVS ea non adeo alte repetit, sed potius eorum meminit, tamquam ab ecclesia institutorum, ob rationes ex euangelio petitas, quando ait [*m*]: *Cur quarta & sexta maxime ieiunet ecclesia, illa ratio reddi videtur*,

λαῷ ἐκκλησίᾳ, φησὶ δὲ τετράδι καὶ προσαββάτῳ, ἕως ὥρας ἐνάτης, δίχα μόνης τῆς πεντηκοστῆς ὅλης τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὔτε γονυκλισίαι γίνονται, οὔτε νηστεία προστέτακται. *Sacri conuentus & synaxes ab apostolis institutæ sunt his potissimum diebus; quarta sextaque feria & dominica. Item* quarta, sextaque feria ieiunium *ad horam vsque nonam indictum, propterea quod quarta feria comprehensus est dominus, & sexta in crucem sublatus. Ideo per illos dies ieiunandum esse decreuerunt apostoli, vt impleatur illud, quod scriptum est: Quum sublatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt. — Istiusmodi ieiunium toto anno in ecclesia catholica diligenter obseruatur*: quarta sextaque feria *ad horam vsque nonam: exceptis quinquaginta pentecostes diebus, quibus neque genua flectuntur, neque ieiunium indicitur.*

(*k*) Can. apost. LXIX. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ἀναγνώστης, ἢ ψάλτης, τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει, ἢ τετράδα ἢ παρασκευήν, καθαιρείσθω· ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω. *Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut lector, aut cantor, sanctam quadragesimam non ieiunat, vel* feriam quartam *vel* parasceuen; *deponatur; præterquam si per imbecillitatem corporalem impediatur: Sin vero laicus sit, segregetur.*

Constitut. lib. V. c. XV. τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν· τὴν δὲ διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος. *In* quarta feria & *in* parasceue *iussit nos ieiunare; in illa quidem propter proditionem, in hac vero propter passionem.* Lib. VII. c. XXIII. αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· νηστεύουσι γὰρ δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτῃ· ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευήν. κ. τ. λ. *Ieiunia vestra ne sint cum hypocritis: ieiunant enim secunda & quinta sabbatorum: vos vero aut quinque diebus ieiunate, aut* quarta feria & parasceue.

(*l*) Beuereg. cod. canon. vindic. lib. III. c. X. §. II.

(*m*) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casulan.

 quod

quod confiderato euangelio, ipſa quarta ſabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, conſilium reperiuntur ad occidendum dominum fecisse iudæi. Intermiſſo autem vno die, cuius veſpera dominus cum diſcipulis manducauit, qui finis fuit eius diei, quem vocamus quintum ſabbati, deinde traditus eſt nocte, quæ iam ad ſextam ſabbati, qui dies paſſionis eius manifeſtus eſt, pertinebat. Hoc ergo die intermiſſo, paſſus eſt dominus (quod nullus ambigit) ſexta ſabbati: Quapropter & ipſa ſexta recte ieiunio deputatur. PETRVS [n] *Alexandrinorum* antiſtes eamdem rationem obſeruationi horum ieiuniorum adſignat; ita quoque auctor *conſtitutionum* & VICTORINVS in locis iam adlegatis. Vt adeo, quæcumque horum ieiuniorum origo fuerit ratione temporis, veteres certe in cauſſa inſtitutionis eorum generatim conſenſiſſe videantur, quod celebrata fuerint, ob proditionem & crucifixionem domini noſtri *IESV CHRISTI*, factam hiſce diebus, quos eccleſia in perpetuam rei memoriam ſingulis hebdomadibus obſeruandos duxerit.

§. III.

Quomodo diſcreparint a ieiunio quadrageſimali & reliquis omnibus, ratione durationis.

NOTANDVM autem eſt, hæc ieiunia, vtpote ſingulis hebdomadibvs per vniuerſum annum, exceptis quinquaginta diebus inter paſcha & pentecoſtem, continuo vſitata, non tanta cum aſperitate obſeruari conſueuiſſe, quanta quidem tempore quadrageſimæ fuerit adhibita. Nam ieiunium quadrageſimale, vti ante oſtendimus, communiter ad veſperam vſque durabat cuiuslibet diei, quo celebrabatur: Hæc autem ieiunia non diutius quam ad horam nonam, hoc eſt tertiam poſtmeridianam, durabant, niſi quis ſponte ſua ad veſperam vſque vel per ſuperpoſitionem (VT VICTORINVS loquitur) vſque in alterum diem producere illa vellet. Et hanc ob cauſſam communiter vocantur *ſtationes* & *ſemiieiunia;* quia hiſce diebus conventus eccleſiaſticos ad horam tertiam pomeridianam, nec longius, continuabant; quum contra ea perfectum ieiunium numquam ante veſperam finiri crederetur. TERTVLLIANVS ſæpe de iis loquitur ſub hiſce reconditis appellationibus, mul-

(n) Petr. Alexandr. c. XV. Vid. ſub litt. (c) anteced.

tis

tis in locis præter ea, quæ iam adduximus. Loco quodam [o] ea vocat *ſtationum ieiunia.* Aliis in locis tria genera abſtinentiæ [p] diſtinguit ſub nominibus *ieiunationum*, *xerophagiarum* & *ſtationum.* Vbi per ieiunationes intelligit ieiunia completa, ad veſperam producta; per xerophagias, abſtinentiam a carnibus & eſum aridorum; & per ſtationes, ieiunia ad horam vſque nonam. Quæ proinde vocat *officia* [q] *recuſati vel reciſi vel retardati pabuli.* Et rurſus [r], *diſciplinam gulæ frenos induentem per nullas interdum vel feras vel aridas eſcas.* In quibus diſtinctionibus omnibus vnusquiſque facile videbit, ſtationes & ſemiieiunia poni ad denotanda ieiunia hebdomadalia feriæ quartæ & ſextæ, quæ apud catholicos tantum ad horam vſque nonam durabant, TERTVLLIANO quantumuis & *Montaniſtis* protrahenda ea eſſe ad veſperam vſque vrgentibus, nouamque reuelationem & auctoritatem, a ſpiritu ſancto pro iſta impoſitione acceptam, adlegantibus. Eccleſia autem veteri ſuæ conſtanter adhærebat conſuetudini, hæc ieiunia ad horam vſque nonam, nec longius, producens, ſicut ex iis apparet, quæ de illis ſuo tempore narrat EPIPHANIVS, loquens de conſuetudinibus eccleſiæ catholicæ: *Quarta* [s] *& ſexta feria*, inquit, *ieiunium ad horam vſque nonam ducimus.* Et rurſus: *Ieiunium toto anno in eccleſia catholica diligenter obſeruatur, quarta ſextaque feria ad horam vſque nonam, exceptis quinquaginta pentecoſtes diebus.* Hinc PRVDENTIVS, deſcribens paſſionem *Fructuoſi*, epiſcopi & mar-

(o) Tertull. de ieiun. c. XIII. Ecce conuenio vos & præter paſcha ieiunantes, citra illos dies, quibus ablatus eſt ſponſus, & *ſtationum ſemiieiunium* interponentes, & vos interdum pane & aqua victitantes, vt cuique viſum eſt.

(p) Ibid. c. I. Arguunt nos, quod ieiunia propria cuſtodiamus, quod *ſtationes* plerumque in veſperam producamus, quod etiam *xerophagias* obſeruemus, ſiccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & vuidioribus quibuſque pomis, ne quid vinoſitatis vel edamus vel potemus. Cap. XI. Propterea per ſingulas direximus ſpecies *ieiunationum*, *xerophagiarum*, *ſtationum*, vt, dum recenſemus ſecundum vtriuſque teſtamenti paraturam, quartam proficiant *recuſati vel reciſi vel retardati pabuli* officia, eos retundamus, qui hæc velut vacantia infirmant.

(q) Ibid. c. XI. Vid. ſub litt. anteced. (p).

(r) Ibid. c. I.

(s) Epiphan. expoſit. fid. §. XXII. Vid. Græca §. II. ſub litt. (i) pag. 256.

 tyris

tyris *Hispanici*, introducit eum pro se ipso ita respondentem [t]:

Ieiunamus, (ait) recuso potum:
Nondum nona diem resignat hora.

Vbi ad horam diei, ad quam hæc ieiunia continuabantur, manifesto respicit. Et alio loco [u]:

Nona submissum rotat hora solem,
Partibus vix dum tribus euolutis,
Quarta deuexo superest in axe
Portio lucis.
Nos, breuis voti dape vindicata,
Soluimus festum, fruimurque mensis
Adfatim plenis, quibus imbuatur
Prona voluptas.

Quibus in verbis τὸ *festum* denotat quemdam istiusmodi diem stationis, quo religiosos conuentus in ecclesia celebrabant, diuino cultui deuote vacabant, eucharistiam recipiebant, & tum ad horam nonam conuentum soluebant, vadebantque ad sumendum cibum.

§. IV.

Quibus sollemnibus ritibus obseruari consueuerint.

VNDE discimus, hosce stationum dies non solum cum ieiunio obseruari consueuisse, sed cum religiosis etiam conventibus, & sollemnibus Dei cultibus in ecclesia, cum perceptione eucharistiæ, vsitatisque diei dominicæ sacris, in singulis partibus, nisi quod sermo fortassis omissus fuerit, qui numquam omittebatur die dominica. AMBROSIVS, auditores suos ad obseruanda vsitata ecclesiæ ieiunia adhortans, similia de ratione obseruandi hos stationum dies dicit. De ieiunio quadragesimali admonet ipsos, vt cibi sumtionem ad finem vsque diei [x] differant, quia hæc communis ratio obseruandi quadragesimam erat; Dicit autem, plerosque esse eiusmodi dies,

(t) Prudent. Peristeph. hymn. VI.

(u) Id. cathemerin. hymn. VIII.

(x) Ambros. homil. VIII. in psalm. CXVIII. vers. LXII. Differ aliquantulum, non longe est finis diei. Immo plerique sunt eiusmodi dies, vt statim meridianis horis adueniendum sit in ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio.

vt

vt ſtatim meridianis horis adueniendum ſit in eccleſiam, canendi hymni, celebranda oblatio ſiue euchariſtia, & tum ieiunium ſolui. Quibus verbis vt manifeſto indicat, ieiunium ſtationum breuius fuiſſe ieiunio quadrageſimali, ita diſerte adfirmat, ipſos hiſce diebus religioſos conuentus in eccleſia agitaſſe a meridie, ſeque in canendis hymnis & recipienda euchariſtia exercuiſſe. Atque hæc cum iis congruunt, quæ TERTVLLIANVS, BASILIVS & SOCRATES hac de re narrant, (quemadmodum alibi [*] oſtendimus;) hac ſolum cum differentia, vt SOCRATES dicat, *Alexandriæ* hiſce diebus ſermones fieri & reliqua cuncta, quæ ad collectam pertineant, excepta myſteriorum celebratione: Qua in re iſta eccleſia ſingularem & diuerſam ab aliis eccleſiis omnibus conſuetudinem ſequuta eſt.

§. V.

Quomodo catholici & Montaniſtæ *de eorum obſeruatione diſputarint.*

ATENIM VERO hæc differentia nullam hac in re, nec in vllis aliis ritibus & conſuetudinibus, contentionem peperit in eccleſia catholica, quia res iſtæ indifferentes erant per ſe, & eccleſia eas ſemper peragebat, iuſtam & æquam habens chriſtianæ libertatis rationem, quandoquidem nullum expreſſum mandatum pro illis in verbo Dei ſuppetebat. Eccleſia eas numquam hominum imponebat conſcientiis, tamquam diuinas præceptiones, ſed commendabat tantum, vt laudabiles inſtitutiones eccleſiaſticas, aut ad ſummum vt conſuetudines ex antiqua oriundas traditione, & (ſecundum opinionem quorumdam) ex praxi apoſtolica. Hinc licet ſummi etiam viri accurate eas obſeruarent, (vti SOCRATES [y] de *Theodoſio* iuniore obſeruat, quod ieiunarit frequentiſſime ac præſertim quarta & ſexta feria, idque egerit *χριστιανίζειν ἐσπουδακώς*, chriſtianæ religionis ritus exacte obſeruare contendens:) tamen,

(*) Lib. XIII. cap. IX. §. II. vol. V. p 282. 283. 284.

(y) Socrat. lib. VII. c. XXII. *καρτερὸς δὲ οὕτως ἦν, ὡς καὶ κρύος καὶ καῦμα γενναίως ὑπομένειν· νηστεύειν τε τὰ πολλά, καὶ μάλιστα τὰς καλουμένας τετράδας καὶ παρασκευὰς ἡμέρας· καὶ τοῦτο ἐποίει, ἀκριβῶς χριστιανίζειν ἐσπουδακώς. Fortitudo*

ſi quos ſua infirmitas vel muneris ſui ratio impediret, quo minus in horum dierum obſeruatione tantum ſtudii, quantum quidem alii, poſſent ponere, tum illis indulgebatur venia, nec vlla cenſuræ eccleſiaſticæ ſeueritas præter admonitionem adhibebatur. Clerici quidem, epiſcopi, presbyteri, diaconi & omnes ordines inferiores, ad eccleſiam pertinentes, per quosdam canones [z] hæc & alia ieiunia ſub pœna depoſitionis & degradationis obſeruare iubentur: Neque hoc iniquum credebatur, quia haud alia ipſis eſſe ſolebat occupatio, quam vt adſidue vacarent ſacris eccleſiæ. Verum nec hoc ipſum indomitæ ac moroſæ *Montaniſtarum* aſperitati faciebat ſatis. Nam hæc ieiunia ab ortu diei ad veſperam vſque producebant, omnesque homines illa obſeruare volebant, non vt vſitatas conſuetudines & ritus eccleſiæ, ſed vt neceſſarias nec vllo modo negligendas præceptiones Dei, nuper orbi datas per nouam inſpirationem *SPIRITVS SANCTI*, loquentis in magno ipſorum propheta *Montano*, quem a Deo auctoritatem accepiſſe dictitabant præſcribendi eccleſiæ multo perfectiores leges ac regulas vitæ, quam quæ ab apoſtolis eſſent traditæ. Hæc erat diſputatio inter illos & eccleſiam, quemadmodum ex libro apparet TERTVLLIANI *de ieiuniis aduerſus Pſychicos*, vti maledice contumelioſeque appellat catholicos, quando contra eccleſiam pro defendenda noua *Montaniſtarum* hypotheſi ſcribit. Non de eo diſceptabatur, Num eccleſia habeat aliquam poteſtatem inſtituendi dies ieiunii in ſuam ipſius ædificationem. Hanc enim illa ſibi numquam non vindicabat exercebatque, quemadmodum ex tota hac diſſertatione de ieiuniis eius liquet; nec non ex eo, quod de illa TERTVLLIANVS dicit: quod epiſcopi eccleſiæ [a] præter ſtata & ordinaria annua & hebdomadalia ieiunia, plebi quiſque ſuæ mandare ieiunia aſſo-

ac tolerantia tanta in eo fuit, vt algorem pariter & æſtum generoſo animo ſuſtineret, ieiunaret etiam frequentiſſime, ac præſertim quarta & ſexta feria. Idque agebat, chriſtianæ religionis ritus accurate obſeruare contendens.

(z) Can. apoſtol. LXIX Vid. §. II. ſub litt. (k) pag. 257.

(a) Tertull. de ieiun. c. XIII. Epiſcopi vniuerſæ plebi mandare ieiunia aſſolent, interdum ex aliqua ſollicitudinis eccleſiaſticæ cauſſa.

leant

leant interdum ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticæ caussa, *Montanistæ* autem noua ieiunia sua imponere satagebant, tamquam leges diuinas ex speciali mandato *SPIRITVS SANCTI.* Vnde est, quod APOLLONIVS, vetustus scriptor ecclesiasticus, EVSEBIO [*b*] memoratus, *Montanum* incuset, quod ieiunia per leges imposuerit. Quæ ieiuniorum per leges impositio eo accipiatur, oportet, quod ieiunia iniungere ausus sit, tamquam ex diuino præcepto sibi ex noua, quam venditabat, inspiratione *SPIRITVS SANCTI* dictato, necessario obseruanda. Alias enim episcopi ecclesiæ de eodem crimine argui potuissent; quia certum est, eos ieiunia & aduentitia & fixa, cum æqua tamen & iusta humanarum legum libertate, in beneficium & ædificationem populi instituisse. Atque hac in re, puto, vera differentia inter vtrosque constitit. Vna pars iusta pollebat auctoritate præscribendi aptas regulas de ieiunando ad bonum ordinem & ædificationem, suaque auctoritate hunc solum in finem vtebatur, suos intra limites sese tenens: Altera autem pars nullam prorsus auctoritatem habebat, vtpote qui non erant gubernatores & doctores ecclesiæ, & nihilo tamen secius diuinam sibi arrogabant auctoritatem imponendi ecclesiæ necessarias & vniuersales ieiuniorum leges, quasi ex peculiari impulsu & mandato *SPIRITVS SANCTI.* Et hanc ob caussam schisma faciebant, nouamque communionem & conuenticula instituebant contra ecclesiam, eo quod hæc oraculis & inspirationibus eorum, quas a spiritu impostore profectas sciebat, morem gerere recusaret.

§. VI.

Quomodo ieiunium feriæ quartæ commutatum sit in ieiunium sabbati in ecclesiis Occidentalibus.

VNA adhuc res superest, quam de hisce ieiuniis hebdomadalibus par est adnotemus, nempe vnius eorum a die quarta ad sabbatum translatio in ecclesiis *Occidentalibus.* In eccle-

(*b*) Ap. Euseb. lib. V. c. XVI. οὗτός ἐστιν ὁ νηστείας νομοθετήσας.

sia

sia *Orientali* sabbatum semper festum fuit, in eoque ieiunium interdictum. Atque ita viri quidam docti ab initio in ecclesia etiam *Occidentali* obtinuisse existimant, quemadmodum supra [*] libro vltimo obseruauimus. Vtcumque autem est, id certum est, circa tempus concilii *Illiberritani* sabbatum in quibusdam ecclesiis *Occidentalibus* ieiuniis fuisse deputatum. Nam concilium illud hoc die ieiunium celebrari [c] iubet in ecclesiis *Hispanicis*. Et AVGVSTINVS [d] *Romae* & in aliis quibusdam *Occidentalibus* & *Africanis* ecclesiis eo die ieiunatum esse fidem nobis facit. Vt adeo in omnibus istis locis aliquamdiu singulis hebdomadibus tres dies habuerint esuriales, sabbato duobus reliquis adiecto. Progrediente autem tempore ieiunium sabbati pluris fieri coepit, quam ieiunium feriae quartae, quod gradatim neglectum vel omissum fuit, donec tandem, vt vir quidam eruditus [e] obseruauit, in omnibus ecclesiis, quae sabbato ieiunare coeperant, feriae quartae ieiunium prorsus desineret.

(*) Lib. XX. c. III. §. VI. pag. 60.

(c) Concil. Illiberrit. c. XXVI. Errorem placuit corrigi, vt omni sabbati die ieiuniorum superpositionem celebremus.

(d) Augustin. epist. LXXXVI. ad Casulan. Vid. lib. XX. cap. III. §. VI. sub litt. (r) & (s) pag. 61.

(e) Albaspin. obseruat. lib. I. c XIII. Notandum porro, simulac sabbatis ieiunari coeptum est, apud Latinos diei Mercurii ieiunium desiisse & in sabbatum transmissum esse.

LIBER

LIBER VICESIMVS SECVNDVS DE RITIBVS NVPTIALIBVS, IN ANTIQVA ECCLESIA OBSERVATIS.

CAPVT PRIMVM DE HAERETICIS, QVI MATRIMONIVM DAMNARVNT, VEL VILIPENDERVNT SVB MAIORIS PVRITATIS ET PERFECTIONIS OBTENTV; ET DE ILLIS ETIAM, QVI COMMVNIONIS VXORVM ET FORNICATIONIS DEDERVNT LICENTIAM.

§. I.

Communio vxorum primum tradita a Simone Mago.

ANTEQVAM ad historiam praxis ecclesiasticae, ratione sancti officii matrimonii diuersorumque rituum & consuetudinum in celebratione illius obseruatarum, me conferam, non ab re fuerit pauca quaedam de illis dicere haereticis, qui statim post prima iacta euangelii fundamenta ad vilipendendum & contemnendum matrimonium, vel aperte illud, tamquam rem illicitam sub euangelio, maioris puritatis & perfectionis ab euangelio requisitae obtentu, damnando; vel licentiam communionis mulierum & promiscuae fornicationis indulgendo sese applicauerunt. Quamquam Deus matrimonium tamquam honorificum ordinem in statu innocentiae instituit, & seruator noster id vt tale concessit, ad primitiuam illud reducens institutionem; apostolus quoque dixit: *Honorabile connubium inter omnes & torus immaculatus:* Tamen, quemadmodum spiritus pronuntiarat, statim oriebantur, qui a fide descifcerent, spiritibus addicti fallacibus ac doctrinis daemoniorum, prohibentes contrahere matrimonia; & alii, qui homines fornicationem licenter & impune committere docerent. Haec posterior doctrina contra fidem a *Simone Mago* haeresiarcha illico disseminata est.

Nam, narrante AVGVSTINO [a], *docebat detestandam turpitudinem indifferenter vtendi feminis.* Quod EPIPHANIVS [b] etiam & IRENAEVS adfirmat, quando *Simonem* venerabile coniugium corrupisse dicunt, dum consuetudinem cum scorto nomine *Helena* habuerit omnique se in libidinum genere volutarit. THEODORETVS [c] de impietate eius loquitur paullo distinctius, narrans nobis doctrinæ eius fundamentum, quod docuerit, prophetas angelorum, qui mundum condiderint, ministros fuisse: itaque ipsum sectatores suos iussisse nullam eorum habere rationem, nec legis minas pertimescere, sed tamquam liberos facere, quæ vellent. Non enim per bonas actiones, sed per gratiam ipsos salutem consequuturos. Qua de caussa, qui huius fuerint sectæ, libere omnem libidinem & præstigiarum omne genus exercuisse, amatoria quædam & pellicientia vsurpantes, & quæcumque alia incantatores soleant, velut diuina mysteria obeuntes. Quæ omnia bene congruunt iis, quæ de eo strictim tradunt DAMASCENVS [d] & auctor hæresis *Prædestinatianorum*, a IACOBO SIRMONDO [e] in lucem editus,

(a) Augustin. de hæres. c. I.

(b) Epiphan. hæres. I. Simon. al. XXI. §. II. *γυναῖκα γάρ τινα ἑαυτῷ εὑράμενος ῥεμβάδα, Ἑλένην τοὔνομα, ἀπὸ τῆς Τυρίων ὁρμωμένην ἄγεται, μὴ ὑποφαίνων συνάφειαν ἔχειν πρὸς ταύτην· ἐν παραβύστῳ δὲ αἰσχρότητι συμπεριπλεκόμενος τῷ γυναίῳ ὁ γόης. Vagam quamdam mulierculam nomine Helenam nactus, patria Tyriam, sibi eam copulat, quacum palam nullam se habere consuetudinem simulans, homo vafer clam omni se in libidinum genere volutabat.* Iren. lib. I. c. XX. Hic Helenam quamdam, quam ipse a Tyro ciuitate Phœnices quæstuariam quum redemisset, secum circumducebat, cetera.

(c) Theodoret. fabul. hæretic. lib. I. cap. I. tom. 3. p. 192. 193. *τοὺς δὲ προφήτας τῶν ἀγγέλων ὑπουργοὺς γεγενῆσθαι· τοὺς δὲ εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἐκέλευσε μὴ προσέχειν ἐκείνοις, μὴ δὲ φρίττειν τῶν νόμων τὰς ἀπειλάς, ἀλλὰ πράττειν ὡς ἐλευθέρους ἅπερ ἐθελήσωσιν· οὐ γὰρ διὰ πράξεων ἀγαθῶν, ἀλλὰ διὰ χάριτος τεύξεσθαι τῆς σωτηρίας· οὗ δὴ χάριν, οἱ τῆς τούτου συμμορίας πᾶσαν ἐτόλμων ἀσέλγειαν, καὶ μαγγανείαις ἐχρῶντο παντοδαπαῖς, ἐρωτικά τινα καὶ ἀγώγιμα μηχανώμενοι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τῆς γοητείας ἴδια ὡς θεῖα μετιόντες μυστήρια.*

(d) Damascen. de hæres. p. 576. Simoniaci a Simone Mago, qui Petri apostoli temporibus ex vico Samariæ, qui Githo dictus est, fuit. Hic quum Christi nomen tantum vendicaret, concubitum passim sine delectu corporum docebat.

(e) Prædestinat. lib. I. c. I. Dicebat castitatem ad Deum non pertinere, Deum mundum non fecisse.

qui

qui *Simonem* promiſcuum vſum mulierum docuiſſe narrant & dixiſſe, caſtitatem ad Deum non pertinere, quandoquidem mundus non a Deo, ſed ab angelis factus ſit.

§. II.

Deinde a Saturnilo *&* Nicolaitis, *aliiſque pluribus.*

PRAECIPVVS quidam *Simonis* diſcipulus fuit *Saturnilus* vel *Saturninus Syrus*, qui *Simonis* turpitudinem confirmauit, vti AVGVSTINVS [*f*] dicit, idque ex eadem ratione, nimirum quod Deus non curet mundum vtpote non ab ipſo, ſed a certis angelis, præter conſcientiam ac voluntatem eius, fabricatum. Alii eum matrimonium & liberorum procreationem generatim damnaſſe, primumque omnium matrimonium opus diaboli aperte appellaſſe, dicunt. Ita IRENAEVS [*g*], EPIPHANIVS [*h*], THEODORETVS [*i*] & alii poſt illos. Fortaſſis vtramque opinionem fouit, aduerſus legitimum matrimonium æqualiter iniurioſam. Neque enim hominibus, matrimonio ſeſe acriter opponentibus, inuſitatum fuit, ipſi impudicitiæ & fornicationi magis fauere.

NICOLAITAE omnibus ſcriptoribus *Simonis Magi* veſtigiis in docenda fornicationis licentia inſtitiſſe dicuntur. Atque hæc doctrina & opera *Nicolaitarum* creduntur eſſe, damnata in apocalypſi *S. Ioannis*. Certum enim eſt, fuiſſe eo tempore, qui homines docerent committere fornicationem, quemadmodum ex reprehenſione apparet, qua eccleſiæ *Thyatirenſis* angelus adfectus legitur *Apoc. II, 20. Habeo aduerſum te pauca, quod permittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit prophetiſſam, docere & ſeducere ſeruos meos, vt ſcortentur.* Vnde viri quidam docti exiſtimant, quod doctrina *Iezabel* eadem fuerit, quæ doctrina *Nicolaitarum*,

(*f*) Auguſtin. de hæreſ. c. III. Saturninus turpitudinem Simonianam in Syria confirmaſſe perhibetur: qui etiam mundum ſolos angelos ſeptem præter conſcientiam Dei patris feciſſe dicebat.

(*g*) Iren. lib. I. c. XXII. Nubere & generare a Satana dicunt eſſe.

(*h*) Epiphan. hæreſ. XXIII. §. II. *τὸ γαμεῖν καὶ τὸ γεννᾶν ὁ αὐτὸς ἀγύρτης ἐκ τοῦ Σατανᾶ ὑπάρχειν λέγει. Vxores ducere liberoſque gignere ab Satana eſſe circulator idem pronuntiat.*

(*i*) Theodoret. hæret. fab. lib. I. c. III. *τὸν δὲ γάμον οὗτος πρῶτος τοῦ διαβόλου διδασκαλίαν ὠνόμασε. Nuptias hic primus omnium diaboli doctrinam appellauit.*

et quod diuerſa duntaxat nomina fuerint eorumdem hominum. Nam omnes ſcriptores eccleſiaſtici in eo conſentiunt, *Nicolaitas* hanc doctrinam fouiſſe. IRENAEVS [*k*], TERTVLLIANVS [*l*] & EPIPHANIVS [*m*] *Nicolaum*, vnum e ſeptem diaconis, huius hæreſis auctorem eſſe ſtatuunt. Alii autem ipſum excuſant, dicuntque fuiſſe doctrinam ab eis adſumtam, qui ſe *Nicolaum* ſequi dixerint, adducentes quoddam eius adagium, cuius non fuerit iſtiuſmodi ſenſus. Ita CLEMENS ALEXANDRINVS [*n*] ſemel atque iterum eum defendit: Similiter EVSE-

(*k*) Iren. lib. I. c. XXVII. Nicolaitæ magiſtrum quidem habent Nicolaum, vnum ex ſeptem, qui primi ad diaconium ab apoſtolis ordinati ſunt: qui indiſcrete viuunt.

(*l*) Tertull. de præſcript. c. XLVI. Alter hæreticus Nicolaus emerſit, hic de ſeptem diaconis, qui in actis apoſtolorum allecti ſunt, fuit.

(*m*) Epiphan. hæreſ. XXV. Νικόλαος γέγονεν εἷς ἀπὸ τῶν ἑπτὰ διακόνων, --- ὕστερον δὲ τοῦτον ὑπέδυ ὁ διάβολος, καὶ ἐξηπάτησεν αὐτοῦ τὴν καρδίαν τῇ αὐτῇ πλάνῃ τῶν προειρημένων παλαιῶν, κατατρωθῆναι μειζόνως ὑπὲρ τοὺς πρώην. κ. τ. λ. *Nicolaus e numero VII diaconorum fuit --- Poſtea in eum ſe diabolus inſinuauit, eiuſque mentem veterum illorum, quos commemorauimus, erroribus imbuit, vt etiam maius ipſi, quam iiſdem illis, vulnus infligeret.*

(*n*) Clem. Alex. ſtromat. II. p. 490. 491. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάῳ ἕπεσθαι, ἀπομνημόνευμά τι τἀνδρὸς φέροντες ἐκ παρατροπῆς, τὸ δεῖν παραχρῆσθαι τῇ σαρκί· ἀλλ' ὁ μὲν γενναῖος κολούειν δεῖν ἐδήλου τάς τε ἡδονὰς, τάς τε ἐπιθυμίας· καὶ τῇ ἀσκήσει ταύτῃ καταμαραίνειν τὰς τῆς σαρκὸς ὁρμάς τε καὶ ἐπιθέσεις. *Tales ſunt etiam, qui dicunt ſe ſequi Nicolaum, adducentes quoddam eius viri adagium, ſed ab eis detortum, nempe oportere carne abuti: Sed ille quidem vir præclarus ſignificabat, oportere voluptates arcere & cupiditates, & hac exercitatione marcidas flaccidaſque reddere carnis appetitiones & inſultus.* Id. Stromat. III. p. 522. 523. Ἐπεμνήσθημεν δὲ καὶ τῆς τῶν κατὰ Καρποκράτην ἀθέσμου γυναικῶν κοινωνίας· περί τε Νικολάου ῥήσεως διαλεχθέντες, ἐκεῖνο παρελείπομεν· ὡραίαν, φασὶ, γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ σωτῆρος, πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα, γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν· ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐκείνῃ τῇ φωνῇ, ὅτι παραχρήσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ· καὶ δὴ κατακολουθήσαντες τῷ γενομένῳ τῷ τε εἰρημένῳ ἁπλῶς καὶ ἀβασανίστως, ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην, οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες· πυνθάνομαι δ' ἔγωγε τὸν Νικόλαον μηδεμιᾷ ἑτέρᾳ, παρ' ἣν ἔγημεν, κεχρῆσθαι γυναικί· τῶν δ' ἐκείνου τέκνων θηλείας μὲν, καταγηράσαι παρθένους, ἄφθορον δὲ διαμεῖναι τὸν υἱόν· ὧς οὕτως ἐχόντων, ἀποβολὴ πάθους ἦν, εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων ἡ τῆς ζηλοτυπουμένης ἐκκύκλησις γυναικός· καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν, τὸ παραχρῆσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκεν. *Meminimus nefariæ quoque ex Carpocratis ſententia mulierum communionis. Quum autem de dicto Nicolai loqueremur, illud prætermiſimus. Quum formoſam, aiunt, haberet vxorem, & poſt ſeruatoris adſumtionem*

BIVS

BIVS[o], THEODORETVS[p] & AVGVSTINVS[q]. Inter omnes autem in confesso est, aut ipsum, aut ipsius discipulos talem inuexisse doctrinam, quae condemnatur tamquam doctrina & opera *Nicolaitarum* in apocalypsi *Ioannea*. Postea propagata est a *Prodico*, impurae sectae *Adamitarum* auctore, atque a *Carpocratianis* & *Gnosticis*, quorum turpitudinibus fusius enarrandis heic immorari necesse non est.

---

ei fuisset ab apostolis exprobrata zelotypia, in medium adducta muliere, permisit, cui vellet, eam nubere. Aiunt enim hanc actionem illi voci consentaneam, quae dicit, quod carne abuti oporteat. Proinde eius factum & dictum absolute & inconsiderate sequentes, qui eius haeresin persequuntur, impudenter effuseque fornicantur. Ego autem audio Nicolaum quidem numquam vlla alia, quam ea, quae ei nupserat, vxore vsum esse; & ex illius liberis, filias quidem consenuisse virgines, filium autem permansisse incorruptum. Quae quum ita se habeant, vitii erat depulsio atque expurgatio, in medium apostolorum circumactio vxoris, cuius dicebatur laborare zelotypia: & continentia a voluptatibus, quae magno studio parari solent, docebat illud, Abuti carne, hoc est, exercere carnem.

(o) Euseb. lib. III. c. XXIX. Ἐπὶ τέτων δῆτα καὶ ἡ λεγομένη τῶν Νικολαϊτῶν αἵρεσις, ἐπὶ σμικρότατον συνέστη χρόνον· ἧς δὴ καὶ ἡ τῆ Ἰώαννε ἀποκάλυψις μνημονεύει· ἔτοι Νικόλαον ἕνα τῶν ἀμφὶ τὸν Στέφανον διακόνων πρὸς τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῇ τῶν ἐνδεῶν θεραπείᾳ προκεχειρισμένων ηὔχαν, ὅγε μὴν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτῆ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ· ὡραίαν, φασὶ γυναῖκα ἔχων, καὶ τὰ ἑφεξῆς. *Sub idem tempus haeresis, quae dicitur Nicolaitarum, breuissimo temporis spatio permansit, cuius etiam mentio fit in reuelatione Ioannis. Hi Nicolaum quemdam, vnum ex illis, qui ad curam inopum gerendam vna cum Stephano ab apostolis constituti fuerant ministri, sectae suae auctorem iactabant. De hoc autem Clemens Alexandrinus in tertio operis, quod* στρωματεὺς *inscribitur, libro haec narrat ad verbum*, Quum haberet formosam vxorem, cet. vid. sub litt. anteced. (n).

(p) Theodoret. haeret. fabul. lib. III. c. I. ἡ Νικολαϊτῶν αἵρεσις, ἐ μόνον ἐξ ἀνοίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀκολασίας συνέστη· σαφέστερον δὲ τὰ περὶ ταύτης ὁ Κλήμης ἐδίδαξεν. κ. τ. λ. *Nicolaitarum haeresis non solum ex amentia, verum etiam ex intemperantia conflata est. De huc Clemens apertius docuit. cetera.*

(q) Augustin. de haeres. c. V. Nicolaitae a Nicolao nominati sunt, vno, vt perhibetur, ex illis septem, quos apostoli diaconos ordinauerant. Ille quum de zelo pulcherrimae coniugis culparetur, velut purgandi se caussa permisisse fertur, vt ea, qui vellet, vteretur. Quod eius factum in sectam turpissimam versum est, qua placet vsus indifferens feminarum.

§.III.

Vnde calumnia gentilium aduersus christianos generatim orta, quod turpitudines in religiosis conuentibus suis exercerent.

OBSERVAMVS tantum, ex hisce impuris praxibus sectarum, nomine christianorum sese appellantium, vulgarem illam gentilium calumniam aduersus christianos generatim ortam esse, quod turpitudines in religiosis conuentibus suis exercerent. Nam quædam harum sectarum non solum fornicationem & quasuis impuritates communiter committebant, sed eas quoque in religionis suæ adoptabant mysteria. CLEMENS ALEXANDRINVS [r] speciatim *Carpocratianos* hoc nomine accusat; & THEODORETVS [s] *Adamitas*, sectatores *Prodici*, qui *Carpocratis* fuit discipulus. EPIPHANIVS [t] & AVGVSTINVS addunt illis *Gnosticos*. De quibus AVGVSTINVS obseruat, quod, vt diuersis appellentur nominibus in diuersis mundi partibus,

(r) Clem. Strom. p. 511. *οἱ δὲ ἀπὸ Καρποκράτους καὶ Ἐπιφάνους ἀναγόμενοι, κοινὰς εἶναι γυναῖκας ἀξιοῦσιν· ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος ἔῤῥυη βλασφημία. Qui a Carpocrate descendunt & Epiphane, censent oportere vxores esse communes: a quibus contra nomen Christi maximum emanauit probrum.* Vid. Philastr. hæres. X. (bibliothec. patr. tom. V. p. 707. 708. edit. Lugdun. MDCLXXVII.) Floriani siue Carpocratiani, dicuntur negantes iudicium atque resurrectionem, Christum natum de virgine non credentes, omnemque resurrectionem in filiorum procreatione nefandi coitus æstimantes consistere, vt in ecclesia sua post occasionem solis lucernis exstinctis misceri cum mulierculis non dubitauerint, legis præceptum implere putantes: *Nascimini & multiplicamini.* Iudaismo potius & paganitati parere nefandæ, quam christianæ veritati acquiescere properantes, pecudumque potius vitam & amentiam detinentes, quos & scriptura vitæ pecudum comparauit.

(s) Theodor. hæret. fabul. lib. I. c. VI. *Πρόδικος δὲ τοῦτον διαδεξάμενος τὴν τῶν καλουμένων Ἀδαμιτῶν συνεστήσατο αἵρεσιν· οὗτος προφανῶς λαγνεύειν τοῖς Καρποκράτους προστέθεικε δόγμασι· κοινὰς γὰρ εἶναι τὰς γυναῖκας ἐνομοθέτησεν· οὐ δὲ χάριν οὐκ ἐν τοῖς κοινοῖς δείπνοις μόνον τὸ λυχναῖον φῶς ἐκποδὼν ποιούμενοι, ᾗπερ ἂν ἕκαστος ἐπέτυχε συνεμίγνυτο· ἀλλὰ δὴ καὶ τελετὴν τὴν τοιαύτην ἀκολασίαν ὑπειλήφασιν μυστικήν. Prodicus hos sequutus Adamitarum, quam vocant, hæresin constituit. Hic ad decreta Carpocratis adiecit palam & publice scortari. Vxores enim communes esse sanxit. Quare non solum in publicis conuiuiis, lucernæ lumine remoto, in quam quisque inciderat, cum ea coibat, sed mysticum initiationis ritum incontinentiam hanc ducebant.*

(t) Epiphan. hæres. XXVI. §. III. *αὐτὴν τὴν σύναξιν αὐτῶν ἐν αἰσχρότητι πολυμιξίας φύρουσιν. Ipsos conuentus suos multiplicis ac promiscui concubitus fœditate contaminant.* It. §. IV. tot.

ita

ita nonnulli eos *Borboritas* [u] vocent, quasi cœnosos, propter nimiam turpitudinem, quam in suis mysteriis exercere dicantur. Et de *Carpocrate*, patre *Carpocratianorum*, notat [x], quod docuerit omnem turpem operationem omnemque adinuentionem peccati: nec aliter euadi atque transiri principatus & potestates, quibus hæc placeant, vt possit ad cælum superius peruenire. Hæ sane erant doctrinæ dæmoniorum, vix auditæ inter gentiles, quod quis cum patris vxore impudicitiam committere impune possit, & quod homines mala facere debeant, vt inde eueniant bona, & quod via optima euadendi potestatem dæmonum sit, fieri eorum mancipia, & facere, quæ illis placeant. Vnde gentiles cognito, talia & doceri & peragi apud hæreticos, christianam præ se ferentes religionem, sine vllo discrimine generatim omnibus christianis hæc tribuebant; atque ita *per eos, qui sequebantur exitia* (vel, vt alia exemplaria legunt, *ἀσελγείαις, lasciuias*) *eorum, via veritatis blasphemabatur.*

§. IV.

Hæ doctrinæ ex ipsa fæce ethnicismi deriuatæ, & in honestorum gentilium oculis plenæ indignitatis & offensionis habitæ.

ET hoc quidem tanto speciosius fiebat atque plausibilius, quod inter ipsos gentiles pauci essent, qui istiusmodi turpitudines approbarent. Doctrinæ illæ ab hæreticis ex ipsa fæce ethnicismi deriuatæ, plenæque indignitatis atque offensionis erant in omnium sapientum atque honestorum gentilium oculis. Nonnullæ quidem ex immanioribus & magis barbaris nationibus vxorum communionem permiserunt peregeruntque promiscua adulteria. De *Aethiopibus Garamanticis* id adfirmat SOLINVS [y], idemque de *Britannis* IVLIVS CAESAR [z] narrat. Verum in omnibus cultioris orbis terrarum par-

(u) Augustin. de hæres. cap. VI.

(x) August. ibid. c. VII.

(y) Solin. cap. XLIII. Garamantici Aethiopes matrimonia priuatim nesciunt, sed omnibus vulgo in Venerem licet. Inde est, quod filios matres tantum recognoscunt.

(z) Cæsar. de bello Gallico lib. V. c. XIV. p. 146. edit. Cellarii Lips. MDCCV. 8uo. Vxores habent deni duodenique inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis.

tibus

tibus, per vniuersum imperium *Romanum*, non nisi vnum huius moris exemplum inuenimus apud *Heliopolitas* in *Phœnice*, quippe apud quos, vt SOCRATES [*a*] prodidit memoriæ, lex patria vxores iubebat esse communes; vt adeo incerti apud eos essent liberi: quia parentum ac liberorum nulla erat distinctio. Virgines quoque hospitibus, qui ad ipsos venerant, constuprandas tradebant. Atque hoc turpissimæ consuetudinis flagitium ab vltima vetustate apud illos obtinuerat, & continuabatur, vsque dum *Constantinus* imperator contraria lege id aboleret, & ecclesiis inter illos ædificatis episcopos & sacrum clerum constitueret, atque hoc modo ad christianam religionem eos perduceret, moresque eorum ex pessimis modestiores redderet hac in re, quæ publicam semper offensionem habere ipsis gentilibus credita est. Nam SOLINVS, lasciuiam describens *Garamantum*, qua factum sit, vt nullus filius patrem cognosceret nec revereretur, ait [*b*]: *Ea propter Garamantici Aethiopes inter omnes populos degeneres habentur: nec immerito, quia adflicta castitatis disciplina, successionis notitiam ritu improbo perdiderunt.* *Plato* quidem ab antiquis ecclesiæ scriptoribus generatim arguitur, quod communionem vxorum in republica sua stabiliendam esse dixerit. Hoc illi crimen primum omnium a THEOPHILO [*c*] episcopo *Antiochiæ* intenditur: Tum ab HIERONY-

(*a*) Socrat. lib. I. c. XVIII. *κοινὰς γὰρ εἶναι παρ᾽ αὐτοῖς τὰς γυναῖκας ἐγχώριος νόμος ἐκέλευε· καὶ διὰ τοῦτο ἀμφίβολα μὲν ἦν παρ᾽ αὐτοῖς τὰ τικτόμενα· γονέων γὰρ καὶ τέκνων οὐδεμία διάκρισις ἦν· τὰς δὲ παρθένους τοῖς παριοῦσι ξένοις παρεῖχον πορνεύεσθαι· καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχαίου κρατοῦν παρ᾽ αὐτοῖς λῦσαι ἐσπούδασεν [ὁ βασιλεὺς] νόμῳ γὰρ σεμνῷ τῶν αἰσχρῶν ἀνελὼν τὸ μῦσος, τὰ γένη ἑαυτὰ ἐπιγινώσκειν παρεσκεύασεν· ἐκκλησίας τε κτίσας, καὶ ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι παρεσκεύασε, καὶ κλῆρον ἱερόν· οὕτω τὰ Ἡλιοπολιτῶν κακὰ μετριώτερα ἀπειργάσατο.*

(*b*) Solin. cap. XXX.

(*c*) Theophil. ad Autolyc. lib. III. p. 207. (p. 120. ad calcem Iustin. Martyr. edit. Paris. MDCXXXVI. *πρῶτός γε Πλάτων, ὁ δοκῶν ἐν αὐτοῖς σεμνότερον πεφιλοσοφηκέναι, διαῤῥήδην ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν πολιτειῶν ἐπιγραφομένῃ, τρόπῳ τινὶ νομοθετεῖν, χρῆν εἶναι κοινὰς ἁπάντων γυναῖκας, χρώμενος παραδείγματι τοῦ Διὸς, καὶ Κρητῶν νομοθέτῃ, ὅπως διὰ προφάσεως παιδοποιΐα πολλὴ γίνηται ἐκ τῶν τοιούτων, καὶ ὡς δῆθεν τοὺς λυπουμένους διὰ τοιούτων ὁμιλιῶν, χρῆν παραμυθεῖσθαι.* *Primus, immo princeps philosophorum, Plato, statim in libro primo, qui* de republica *inscribitur, quodammodo lege sanciri vult, vt omnium vxores sint communes, sequutus nimirum exemplum Iouis & Cretensium legislatorem, vt hoc sub prætextu frequentior & abundantior proueniret*

MO

MO [*d*], CHRYSOSTOMO [*e*] & THEODORETO [*f*]. At vero si recte se habent, quæ ad defendendum eum adfert CLEMENS ALEXANDRINVS, in ista accusatione error quidam admissus sit, oportet. De *Carpocrate* enim loquens, ait [*g*]: *Mihi videtur Platonem quoque male intellexisse, in republica dicentem, oportere esse communes omnium vxores: vt qui diceret, eas quidem, quæ nondum nupserant, esse communes eorum, qui essent petituri, quemadmodum theatrum quoque est commune spectatorum; esse autem vnamquamque vni-*

soboles: & vt tristitia adfecti ob communem vxorum concubitum, consolationem aliquam inde caperent.

(*d*) Hieron. epist. ad Ocean. lib. II. aduersus Iouin. (c. VI. p. 365. a. edit. Paris. MDCXLIII.) Scotorum natio vxores proprias non habet, &, *quasi Platonis politiam legerit*, & Catonis sectetur exemplum, nulla apud eos coniux propria est: sed vt cuique libitum fuerit, pecudum more lasciuiunt.

(*e*) Chrysost. homil. V. in Titum p. 1725. (p. 657. edit. Frf.) καὶ ὁ θαυμαστὸς αὐτῶν φιλόσοφος ἐνομοθέτει, δούλῳ ἐξεῖναι μήτε παιδεραστεῖν, μήτε ξηραλοιφεῖν, ὡς ἐναρέτου τοῦ πράγματος ὄντος καὶ πολλὴν ἔχοντος τιμήν· διὰ τοῦτο καὶ ἐπ' οἰκήματος εἰσήκεισαν τοῦτο ποιοῦντες. κ. τ. λ. *Fuit quidam apud illos præclari nominis opinionisque philosophus, qui leges tulit, ne seruo liceret amare pueros aut cute arida inungi; quasi ea res virtutis esset, magnoque in honore haberetur. Aperte denique & publice plerisque cum vxoribus congredi legitimum erat.* Homil. IV. in act. (p. 45. edit. Frf.) κοιναί, φησίν, αἱ γυναῖκες ἔστωσαν, καὶ γεγυμνωμέναι παρθένοι ἐπ' ὄψεσι τῶν ἐραστῶν παλαιέτωσαν, καὶ κοινοὶ πατέρες ἔστωσαν, καὶ οἱ τικτόμενοι παῖδες. *Vxores, inquit, Plato, communes sunto: nudæ virgines sub oculis amatorum luctantor: Tum genitores, tum filii, qui gignuntur, communes sunto.*

(*f*) Theodoret. de curand. Græcor. adfect. serm. IX. tom. IV. p. 611. ὁ γάρ τοι Λυκοῦργος, τῶν νομοθετῶν ὁ ἄριστος, ὡς δοκεῖ τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς, διηγόρευσεν ἐν τοῖς νόμοις, ὡς οἱ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ξυγγεγραφότες φασίν, ἐξεῖναι καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶν, ἤδη δεξαμένοις τὸν τοῦ γάμου ζυγὸν, ταῖς μὲν, ἐξ ἄλλων ἀνδρῶν, τοῖς δὲ, ἐκ γυναικῶν ἑτέροις ἀνδράσι ξυνεζευγμένων, παῖδας ποιεῖσθαι, ἀδεῶς μιγνυμένοις· καὶ Πλάτων καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαπλασθεῖσαν πόλιν κατὰ τούτους προσέταξε πολιτεύεσθαι. *Lycurgus ille, Græcorum sapientium iudicio legislatorum præstantissimus, suis in legibus scriptum reliquit, vt aiunt, qui de republica Lacedæmoniorum scripserunt, licere tum viris tum feminis coniugatis, illis quidem ex alienis vxoribus, his vero ex alienis maritis, sibi filios libera mixtione procreare. Et has leges admiratus est Plato, & institutam a se ciuitatem his legibus gubernari iussit.*

(*g*) Clem. Alexandrin. stromat. III. c. II. p. 514. edit. Oxon. δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ Πλάτωνος παρακηκοέναι, ἐν τῇ πολιτείᾳ φαμένου, κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας πάντων· κοινὰς μὲν τὰς πρὸ τοῦ γάμου, τῶν αἰτεῖσθαι μελλόντων, καθάπερ καὶ τὸ θέα-

uscuiusque, qui præoccupasset, & non amplius communem esse eam, quæ nupsisset. Quomodocumque autem se res habet, certum est, præcipuas leges ethnicas istiusmodi impuritatibus fuisse aduersarias; adeoque res tanto detestabilior in hæreticis erat, illas in purissimam omnium religionem inuehere, quæ legitimo matrimonio non minus fauebat, quam omnem detestabatur turpitudinem.

§. V.

Matrimonium tamquam illicitum damnatum a Tatiano *&* Encratitis.

NEQVE vero hi hæretici soli fuerunt, qui ecclesiam christianam ex hoc capite infestarunt. Erant alii, qui matrimonium vituperabant tamquam simpliciter illicitum sub euangelio, omnes homines ab eo se abstinere oportere, nec aliter saluos fieri posse, dictitantes. Hæc doctrina, quemadmodum IRENAEVS [*b*] narrat, primum disseminata est a *Saturnilo* & *Marcione*, postea autem magis innotuit inter *Encratitas*, quæ secta originem habuit a *Tatiano*, discipulo *Iustini Martyris*, qui post magistri sui obitum ex hoc & aliis quibusdam capitibus ab ecclesia se separauit, matrimonium fornicatione nihilo me-

τρον κοινὸν τῶν θεωμένων, φύσκοντος τοῦ προκαταλαβόντος δὲ ἑκάστην ἑκάστου εἶναι, καὶ ἂν ἔτι κοινὴν τὴν γεγαμημένην.

(*b*) Iren. lib. I. c. XXX. Ἀπὸ Σατυρνίνου καὶ Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι ἐγκρατεῖς ἀγαμίαν ἐκήρυξαν, ἀθετοῦντες τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ θεοῦ, καὶ ἠρέμα κατηγοροῦντες τοῦ ἄρρεν καὶ θῆλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιηκότος.

Ap. Euseb. lib. IV. c. XXIX. ab initio, vbi hæc Irenæi verba recitat, & tum addit: καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ' αὐτοῖς, Τατιανοῦ τινὸς πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν· ὃς Ἰουστίνου ἀκροατὴς γεγονώς, ἐφ' ὅσον μὲν συνῆν ἐκείνῳ, οὐδὲν ἐξέφηνε τοιοῦτον· μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθεὶς ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο, αἰῶνάς τινας ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας· τόν γάμον τε, φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίλῳ ἀναγορεύσας. *Atque hoc nuper apud illos excogitatum est, Tatiano quodam omnium primo huius impietatis auctore. Qui Iustini auditor, quamdiu quidem cum illo versatus est, nihil eiusmodi protulit. Post martyrium autem illius, ab ecclesia se abrumpens, doctoris arrogantia elatus ac tumidus, tamquam præstantior ceteris, nouam quamdam formam doctrinæ constituit: Aeonas inuisibiles commentus, perinde ac Valentinus: asserens quoque cum Saturnino & Marcione, matrimonium nihil aliud esse, quam corruptionem & stuprum.*

lius

lius adeoque omnibus hominibus vitandum esse adserens. *A Saturnino & Marcione qui vocantur continentes*, inquit auctor noster, *abstinentiam a nuptiis adnuntiauerunt, frustrantes antiquam plasmationem Dei & oblique accusantes eum, qui & masculum & feminam ad generationem hominum fecit.* EPIPHANIVS [i] de *Encratitis* loquens, ait: *Hi nuptias damnant easque satanæ tribuunt.* Idem THEODORETVS [k] adfirmat: *Encratitæ cœlibatum obseruant, nuptias scortationem appellantes, & legitimam coniunctionem diabolicam vocantes.* Quod ab AVGVSTINO [l] quoque confirmatur, qui, *Encratitæ*, inquit, *nuptias damnant atque omnino pares eas fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt.* Et addit: *Nec recipiunt in eorum numerum coniugio vtentem, siue marem siue feminam.*

§. VI.

Ab Apostolicis *etiam, siue* Apotactitis.

NON absimiles hisce fuerunt alii, qui se *Apostolicos* nominarunt ex eo, quod se vnos esse gloriabantur, qui vitam ad exemplum apostolorum instituerent, & *Apotactitas*, quod maiorem quam reliqui homines huius sæculi abrenuntiationem præ se ferebant. AVGVSTINVS [m] de illis hæc habet: *Apostolici, qui se isto nomine arrogantissime vocauerunt, eo quod in suam communionem non reciperent vtentes coniugibus, & res proprias possidentes, quales habet catholica ecclesia & monachos & clericos plurimos, sed ideo isti heretici sunt, quoniam se ab ecclesia separantes, nullam spem putant eos habere, qui vtuntur his rebus, quibus ipsi carent. Encratitis isti similes sunt, nam & Apotactitæ appellantur.*

§. VII.

A Manichæis, Seuerianis *&* Archonticis.

EODEM errore AVGVSTINVS *Manichæos* arguit, *Nuptias*, inquiens [n], *sine dubitatione condemnant, & quantum in ipsis est, prohibent, quando generare prohibent, propter quod coniugia copulanda sunt.*

(*i*) Epiphan. hæres. XLVII. §. I. Εγκρατεταὶ τὸν γάμον ἀποβάλλουσι, τῷ σατανᾷ φάσκοντες τοῦτον εἶναι.

(*k*) Theodoret. hæret. fab. lib. I. c. XX. τὴν ἀγαμίαν δὲ μετίασι, πορνείαν δὲ γάμον προσαγορεύοντες, καὶ τὴν ἔννομον κοινωνίαν διαβολικὴν ὀνομάζοντες.

(*l*) Augustin. de hæres. c. XXV.

(*m*) Augustin. de hæres. c. XL.

(*n*) Augustin. de hæres. cap. XLVI.

Seueriani, perhibente EPIPHANIO [*o*], mulierem ſatanæ opus eſſe dicebant, ideoque qui ſe nuptiis copulent, ſatanæ opus perficere. Et CLEMENS ALEXANDRINVS [*p*], de iiſdem loquens hæreticis, vel aliis hiſce ſimilibus, docere eos dicit, matrimonium eſſe ipſam fornicationem, & a Satana traditum.

§. VIII.

Ab Hieracitis *&* Euſtathianis.

POST hoſce *Hieracas* quidam nomine prodiit, cuius diſcipuli *Hieracitæ* nominantur, qui paullo quidem modeſtius, ſed nihilo minus falſo docuerunt, nuptias in veteri tantum teſtamento licitas fuiſſe, poſt *CHRISTI* autem aduentum eaſdem reiiciendas: vtpote quibuscum regnum cæleſte obtineri nequeat. Ita doctrinam eorum repræſentat EPIPHANIVS [*q*]. Vnde AVGVSTINVS [*r*] monachos tantum & monachas & coniugia non habentes in communionem ab eis recipi narrat. Eadem placita pertinaciter tuitus eſt *Euſtathius* quidam, quem SOCRATES [*s*] & SOZOMENVS [*t*] epiſcopum appellant *Sebaſte-*

(*o*) Epiphan. hæreſ. XLV. §. II. *Φάσκουσι δὲ, καὶ τὴν γυναῖκα εἶναι ἔργον τοῦ Σατανᾶ· -- διὰ τοῦτο τοὺς γάμῳ πλησιάζοντας τοῦ Σατανᾶ τὸ ἔργον πληροῦν λέγουσιν.*

(*p*) Clem. ſtromat. III. cap. IX. p. 540. Not. hæc ibi non exſtant, niſi fortaſſis auctor noſter reſpexerit ad verba, quæ ineunte pagina leguntur: *Φασὶ γὰρ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ σωτὴρ, ἦλθον καταλῦσαι τὰ ἔργα τῆς θηλείας· θηλείας μὲν, τῆς ἐπιθυμίας· ἔργα δὲ, γένεσιν καὶ φθοράν. Aiunt, ipſum dixiſſe Seruatorem:* Veni ad diſſoluendum opera feminæ: *feminæ quidem, cupiditatis: opera autem, generationem & interitum.*

(*q*) Epiphan hæreſ. LXVII. §. I. *συγκεχωρῆσθαι φησι ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ, τῷ γάμῳ συνάπτεσθαι· ἀπὸ δὲ τῆς ἐνδημίας τοῦ χριστοῦ, μηκέτι τὸν γάμον παραδέχεσθαι, μήτι δύνασθαι αὐτὸν κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν.*

(*r*) Auguſtin. de hæreſ. c. XLVII.

(*s*) Socrat. lib. II. c. XLIII. *γαμεῖν ἐκώλυε --- καὶ πολλὰς μὲν τὰς γεγαμηκότας τῆς συνοικεσίας ἐχώριζε· -- ἐν οἴκοις τε γεγαμηκότων εὐχὰς ἐκώλυε γενέσθαι· καὶ πρεσβυτέρου γυναῖκα ἔχοντος, ἣν νόμῳ λαϊκὸς ὢν ἠγάγετο, τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν κοινωνίαν, ὡς μύσος ἐκκλίνειν ἐκέλευε. Vxorem ducere prohibebat. --- Vnde multos quidem, qui matrimonia contraxerant, a coniugibus ſeparauit. -- In ædibus coniugatorum precationes fieri vetuit: & presbyteri vxorem habentis, quam, dum eſſet laicus, legitimo matrimonio ſibi copulauerat, benedictionem & communionem inſtar piaculi declinandam docebat.*

(*t*) Sozom. lib. IV. c. XXIV. *Εὐστάθιος, ὡς οὐ δέον διδάσκων τε καὶ πράττων, ἀφῃρέθη τῆς ἐπισκοπῆς παρὰ τῶν ἐν Γάγγραις συνελθόντων. Euſtathius, tamquam ſecus quam oportet prædicans & agens, & ſentiens, a Gangrenſi concilio epiſcopatu exemtus fuerat.*

num,

num, & HENRICVS VALESIVS [*u*] illos hoc de eo adfirmantes defendit, BARONIO [*x*] quantumuis alium hunc *Eustathium* fuisse probare adlaborante. Vtcumque autem est, inter omnes in confesso est, fuisse quemdam huius nominis tantum vitae monasticae admiratorem, vt propter illam omnes nuptias damnarit docueritque, nullum in coniugio positum spem habere apud Deum, vnde factum, vt multae mulieres relictis propriis viris, & viri, vxoribus destitutis, vinculum coniugale dissoluerent, serui etiam a dominis recedentes, per hunc inusitatum religionis morem dominos contemnerent, multique, neglectis publicis ecclesiae conuentibus, priuatim conuenticula agitarent, ministros ecclesiae sperni, nec sacramenta, quae ab eis conficiantur, attingi debere dictitantes, eo quod matrimonia contraxissent. Quemadmodum patres concilii *Gangrensis* errores in declaratione contra illos sua verbis pluribus commemorant [*y*].

(*u*) Vales. in Socrat. lib. II. c. XLIII. Basilius in epistola LXXIV. quam scripsit ad Occidentales contra Eustathium Sebastenum, Gangrensis concilii nullam mentionem facit. Ex quo manifeste colligitur, tunc, quum Basilius eam epistolam conscriberet, scripsit autem sub Valente, nondum celebratum fuisse Gangrense concilium, in quo damnatus est Eustathius. Dicet fortasse aliquis ad id, quod a Baronio dictum est, Eustathium illum, qui in Gangrensi synodo condemnatus est, diuersum esse ab Eustathio Sebasteno. Verum hoc gratis dicitur, nec vllius auctoris testimonio nititur.

(*x*) Baron. an. CCCLXI. n. XLV. At priusquam de his agamus, de Eustathio prauorum huiusmodi dogmatum architecto disserendum est. Hunc fuisse Eustathium illum episcopum Sebastiae in minori Armenia, Socratis atque Sozomeni & aliorum recentiorum, qui hos sunt sequuti, historicorum adsertione traditur. Quod quidem mihi nulla prorsus ratione probatur: quum e contrario plura sint, quae dictis auctoribus magnopere aduersentur. Et in primis, quod S. Basilius duobus epistolis, cum diligenti scopa cunctas eiusdem Eustathii Sebasteni turpitudines in vnum congerat, easdemque singulas spectandas palam exponat; nullam prorsus de huiuscemodi haeresibus, vel eius damnatione, facta in Gangrensi concilio, mentionem habuit: quae quidem ad totam eius vitam sugillandam ante omnia ponenda esse videbantur &c.

(*y*) Concil. Gangrens. in praefat. *Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ καταμέμφεσθαι αὐτοὺς [τοὺς περὶ Εὐστάθιον] τὸν γάμον καὶ ὑποτίθεσθαι, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐν γάμῳ ὄντων ἐλπίδα παρὰ θεῷ ἔχει, πολλαὶ γυναῖκες ὕπανδροι ἀπατηθεῖσαι τῶν ἑαυτῶν ἀνδρῶν ἀνεχώρησαν, καὶ ἄνδρες τῶν ἰδίων γυναικῶν· --- καὶ δοῦλοι δεσποτῶν ἀναχωροῦντες, καὶ διὰ τοῦ ξένου ἀμφιάσματος καταφρόνησιν κατὰ τῶν δεσποτῶν ποιούμενοι· --- καὶ πρεσβυτέ-*

 §. IX.

§. IX.

Qui condemnati in concilio Gangrensi *& sic dictis* canonibus apostolicis.

Qvos errores vt quodammodo reprimant, auctoritate sua in condendis aduersus eos nonnullis canonibus, munere primum auctori abdicato, vtuntur. In primo canone [*] aiunt: *Si quis nuptias in accusationem deduxerit, & mulierem fidelem & religiosam, cum viro suo dormientem, abominandam crediderit, aut etiam accusandam, tamquam quae non possit in regnum Dei ingredi, anathema sit.* Canon quartus [**] in eamdem est sententiam: *Si quis de presbytero, qui vxorem duxit, contendat, non oportere, eo sacra celebrante, oblationi communicare, sit anathema.* Similiter nonus [***]: *Si quis vel virginitatem vel continentiam professus, tamquam abominandas nuptias iudicat, & non propter hoc solum, quod continentiae & virginitatis bonum sit sanctumque propositum, anathema sit.* Decimus quartus [†] ita decernit: *Si qua mulier relinquit maritum & vult recedere, matrimonium abhorrens, sit anathema.* Addunt in fine omnium [††]: *Haec scribimus, non abscindentes eos, qui in ecclesia Dei secundum scripturas sanctum propositum continentiae eligunt, sed eos, qui praetextum exercitationis ad arrogantiam adsumunt, aduersus eos, qui simplicius viuunt, se efferentes, & praeter scripturas ecclesiasticosque canones nouitates inducunt. Virginitatem itaque vna cum humilitate admiramur, & continentiam, quae cum pietate & grauitate exercetur, ad-*

ρων γεγαμηκότων ὑπερφρονοῦντες, καὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν ὑπ' αὐτῶν γινομένων μὴ ἁπτόμενοι.

(*) Concil. Gangref. c. I. Εἴ τις τὸν γάμον μέμφοιτο, καὶ τὴν καθεύδουσαν μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, οὖσαν πιστὴν καὶ εὐλαβῆ, βδελύσσοιτο, ὡς ἂν μὴ δυναμένην εἰς βασιλείαν εἰσελθεῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

(**) Can. IV. Εἴ τις διακρίνοιτο παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκότος, ὡς μὴ χρῆναι, λειτουργήσαντος αὐτοῦ προσφορᾶς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔστω.

(***) Can. IX. Εἴ τις παρθενεύοι, ἢ ἐγκρατεύοιτο, ὡς ἂν βδελύκτων, τῶν γάμων ἀναχωρήσας, καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν καὶ ἅγιον τῆς παρθενίας, ἀνάθεμα ἔστω.

(†) Can. XIV. Εἴ τις γυνὴ καταλιμπάνοι τὸν ἄνδρα, καὶ ἀναχωρεῖν ἐθέλοι, βδελυττομένη τὸν γάμον, ἀνάθεμα ἔστω.

(††) Can. XXI. ταῦτα δὲ γράφομεν, οὐκ ἐκκόπτοντες τοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς γραφὰς ἀσκεῖσθαι βουλομένους· ἀλλὰ τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως εἰς ὑπερηφανίαν, κατὰ τῶν ἀφελέστερον βιούντων ἐπαιρομένους τε καὶ παρὰ τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, καὶ νεωτερισμοὺς εἰσάγοντας· ἡμεῖς τοιγαρ-

mit-

mittimus: & a saecularibus negotiis secessum cum humilitate suspicimus; & honorabilem matrimonii coniunctionem honoramus; & vt summatim dicamus, quae a diuinis scripturis & apostolicis traditionibus tradita sunt, in ecclesia fieri optamus. Per traditiones apostolicas hi patres intelligunt aut regulas de matrimonio, per apostolos in scripturis traditas, aut regulas datas in sic citatis *canonibus apostolicis*, qui tunc temporis in ecclesia obtinebant. Quorum vnus quidam ita praecipit [z]: *Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut omnino ex numero clericorum, a nuptiis, & a carne & vino, non propter exercitationem, verum propter detestationem, abstinuerit, oblitus quod omnia sunt valde bona, & quod masculum & feminam Deus fecit hominem; sed blasphemans accusauerit creationem; vel corrigat se, vel deponatur, atque ex ecclesia eiiciatur. Itidem & laicus.*

Ex quibus omnibus perspicue intelligimus, ecclesiae satis facessitum esse negotii ab his antiquis haereticis, qui in nuptias sub statu euangelii acerbe & prauiter inuehebantur, multasque infirmas mentes eo adducebant, vt multa temere atque immoderate facerent, puriorem praetexentes viuendi rationem maioremque perfectionem, quam tamen euangelium nuspiam tamquam necessitatem aliquam mortalibus iniunxit; sed tantum qui ad eam recipiendam idonei erant, pro libertate sua & arbitrio recipere illam poterant, dummodo libertatem suam non facerent laqueum aliorum conscientiis, nec rem liberi arbitrii, tamquam simpliciter necessariam, reliquis hominibus imponerent.

§. X.

Error Montanistarum *de secundis nuptiis nec non* Nouatianorum.

Ecclesia aliam quoque controuersiam habuit cum

ἐν καὶ παρθενίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης θαυμάζομεν, καὶ ἐγκράτειαν μετὰ σεμνότητος καὶ θεοσεβείας γινομένην ἀποδεχόμεθα καὶ γάμου συνοίκησιν σεμνὴν τιμῶμεν — καὶ πάντα συνελόντας εἰπεῖν, τὰ παραδοθέντα ὑπὸ τῶν θείων γραφῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γίνεσθαι εὐχόμεθα.

(z) Can. apostol. l. I. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, γάμου καὶ κρεῶν καὶ οἴνου, οὐ δι' ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχοιτο, ἐπιλανθανόμενος, ὅτι πάντα καλὰ λίαν, καὶ ὅτι ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν· ἢ διορθούσθω, ἢ καθαιρείσθω καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω· ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

Mon-

Montanistis de secundis nuptiis. THEODORETVS [*a*] *Montanum* de soluendo matrimonio legem dedisse ait. Eiusdem rei ab APOLLONIO, vetusto scriptore apud EVSEBIVM, insimulatur, qui nouo *Montani* spiritui, quamprimum in orbe apparere cœpisset, mascule sese opposuit. *Hic est*, (inquit [*b*] in volumine aduersus eum edito) *qui nuptiarum dissidia docuit.* Quod nonnulli recentiores scriptores eo accipiunt, quasi nuptias generatim prohibuisset, quemadmodum illi hæretici, de quibus modo sumus loquuti: Quum tamen *Montanus* non negaret legitimam rationem coniugii, sed secundas tantum nuptias reiiceret; quemadmodum ex TERTVLLIANO apparet, qui præcipuus huius hæretici propugnator erat & defensor adsiduus aduersus ecclesiam. Libri illius, de *monogamiá* & *exhortatio castitatis* inscripti, ex instituto hanc in rem editi sunt. Quorum in vtroque satis quidem acerbe contra secundas nuptias declamat, quasi nihilo meliores adulterio; nuspiam autem vel leuissimum indicium facit, quod ille, vel *Montanista* quispiam alius, priorem illam opinionem fouerit. Immo vero librum suum de *monogamia* his notatu dignis verbis incipit [*c*]: *Hæretici nuptias auferunt*, *Psychici* (per quos catholicos intelligit) *ingerunt, illi nec semel, isti non semel nubunt. Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia hæretica est; neque licentia defendenda, quia psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat. Illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit. Penes nos autem, quos spirituales merito dici facit agnitio spiritualium charismatum, tam continentia religiosa est, quam licentia verecunda, quandoquidem ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. Vnum matrimonium nouimus, sicut vnum Deum.* Vt adeo planum sit atque perspicuum, *Montanistas* non esse accusandos, quod legitimas nuptias generatim damnarint, quas contra alios hæreticos potius defenderunt; sed quod tantum secundarum & tertiarum nuptiarum negarint libertatem, quas reiiciebant ex acceptis quibusdam, quas venditabant, nouis reuelationibus *SPIRISVS SANCTI.*

(*a*) Theodoret. hæret. fab. lib. III. c. II. Οὗτος τὸν γάμον διαλύειν ἐνομοθέτησε.
(*b*) Euseb. lib. V. c. XIIX. οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων.
(*c*) Tertull. de monogam. c. I.

Ad-

Adeoque quando veteres dicunt, illos diſſoluiſſe matrimonium vel interdixiſſe hominibus nuptias, ſemper intelligendi ſunt, tamquam loquentes de ſecundis nuptiis, non de primis, quemadmodum EPIPHANIVS [*d*] mentem ſuam declarat, quando aduerſum eos ſcribit.

NOVATIANI idem cum *Montaniſtis* ſtatuebant, a communione omnes, qui ſecundis nuptiis illigati eſſent, reiicientes. Quod non ſolum ex EPIPHANIO [*e*] & aliis auctoribus privatis, qui contra eos ſcripſerunt, ſed ex regula etiam, quæ in magna ſynodo *Nicæna* aduerſus ipſos facta eſt, condiſcimus. Hæc enim a *Nouatianis*, ad eccleſiam catholicam reuertentibus, requirit, vt hoc in ſcriptis profiteantur, ſe adhæſuros & obtemperaturos catholicæ eccleſiæ decretis, maxime in hoc, vt cum bigamis [*f*], hoc eſt iis, qui ſecundas nuptias celebraſſent, communicent. Vnde cum *Nouatianorum* hac de re opinionem, tum vniuerſalem eccleſiæ, iſti quidem contrariam, ſententiam perſpicimus. Et ſi qui priuati ſcriptores paullo durius & indecentius

(*d*) Epiphan. hæreſ. XLVIII. §. IX. *εἰ δέ τις κατὰ ἀσθένειαν ἐπιδεηθείη, μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς ἰδίας γαμετῆς, συναφθῆναι δευτέρῳ γάμῳ, οὐκ ἀπαγορεύει τοῦτο ὁ κανὼν τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸν μὴ ὄντα ἱερέα. οὗτοι δὲ κωλύουσι κατὰ τὸ εἰρημένον, κωλυόντων γαμεῖν· ἐκβάλλουσι γὰρ τὸν δευτέρῳ γάμῳ συναφθέντα, καὶ ἀναγκάζουσι, μὴ δευτέρῳ γάμῳ συνάπτεσθαι. Quod ſi quis poſt vxoris obitum ſecundas nuptias pro ſua imbecillitate deſiderat, minime id quidem veritatis regula prohibet, in eo duntaxat, qui ſacerdos non fuerit. At iſti prohibent, adeoque Pauli illa ſententia comprehenduntur:* prohibentium nubere. *Nam eum, qui ſecundis nuptiis illigatus fuerit, expellunt, ac ne facere iſtud audeat, vim ac neceſſitatem adhibent.*

(*e*) Epiphan. hæreſ. LIX. §. IV. *Τὰ εἰς ἱερωσύνην παραδοθέντα διὰ τὸ ἐξοχώτατον τῆς ἱερουργίας, εἰς πάντας ἐνόμισαν ἴσως φέρεσθαι· ἀκηκοότες, ὅτι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον* εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα *κ. τ. λ. Siquidem quæ ſacerdotio propter ſingularem functionis illius dignitatem præcipue tributa ſunt, ea ad omnes communiter pertinere iudicant. Illud quidem audierunt; Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe oportet,* vnius vxoris virum, *continentem.*

(*f*) Concil. Nic. c. VIII. *περὶ τῶν ὀνομαζόντων μὲν ἑαυτοὺς καθαρούς ποτε, προσερχομένων δὲ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε χειροθετουμένους αὐτοὺς μένειν οὕτως ἐν τῷ κλήρῳ· πρὸ πάντων δὲ τοῦτο ὁμολογῆσαι αὐτοὺς ἐγγράφως προσήκει, ὅτι συνθήσονται καὶ ἀκολουθήσουσι τοῖς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας δόγμασι· τοῦτ᾽ ἔστι, καὶ διγάμοις κοινωνεῖν. κ. τ. λ. De his, qui ſe catharos, id eſt puros, quandoque nominant, ad catholicam autem*

de ſecundis nuptiis loquuti ſunt, eorum opinio nec defendenda nec vrgenda eſt, tamquam ſententia eccleſiæ, quemadmodum libro quodam ſuperiore [*] de diſciplina eccleſiæ id oſtendendi habuimus occaſionem, vbi hæc materia plenius diſcuſſa eſt.

LIBRI VICESIMI SECVNDI

CAPVT SECVNDVM

DE IVSTIS IMPEDIMENTIS NVPTIARVM IN CASIBVS SPECIALIBVS; VBI OSTENDITVR, QVAENAM PERSONAE POTVERINT VEL NON POTVERINT LEGITIME SOCIARI; ET DE TEMPORIBVS, QVIBVS NVPTIARVM CELEBRATIO INTERDICTA FVIT.

§. I.

Chriſtianis cum infidelibus, vel iudæis, vel hæreticis, vel aliis quibuſcumque alienæ religionis matrimonium inire non permiſſum.

ENARRATIS ita diuerſis hæreticorum opinionibus ac conſuetudinibus, quæ nuptiis vel generatim, vel earum poſt prioris coniugis obitum iterationi derogarunt, iam pergimus oſtenſuri, quænam impedimenta certis hominibus per regulas ſuas intulerit ipſa eccleſia, nuptias eis vel ad aliquod tempus interdicendo, vel certe non in iſtis circumſtantiis permittendo, quæ iuſta matrimonii impedimenta in certis ſpecialibus caſibus habebantur. Huiuſmodi regula illa erat, quæ chriſtianis matrimonium cum infidelibus ſiue ethnicis, ob periculum ſcandali, quod ex iſta diſparili cum infidelibus coniunctione non poterat non exſiſtere, interdicebat. Apoſtolus mulieri, cuius vir ſit mortuus, liberum eſſe dicit cui velit

& apoſtolicam eccleſiam accedunt, ſanctæ magnæ ſynodo viſum eſt, vt impoſitis eis manibus ſic in clero maneant. Ante omnia autem hoc in ſcriptis ipſis profiteri conuenit, quod adhærebunt & ſequentur catholicæ & apoſtolicæ eccleſiæ decreta, id eſt, quod cum digamis communicabunt &c.

(*) Lib. XVI. c. XI. §. VII. vol. VII. p. 437. 438. 439.

nube-

nubere, *tantum in domino* 1 Cor. VII, 39. Quod veteres generatim ita intelligunt, vt pro præcepto accipiant, christianos cum solis christianis matrimonium inire debere, non cum infidelibus, vel diuersam a sua religionem profitentibus. CYPRIANVS [a] in libro *testimoniorum* ex scriptura sacra, hunc locum & duo alia ex epistolis *Pauli* apostoli adfert, vt matrimonium cum gentilibus non iungendum esse demonstret. Alia ista loca sunt 1 Cor. VI, 15. *Nescitis, quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollam membra CHRISTI, vt faciam membra fornicariæ? absit.* Et 2 Cor. VI, 14. *Nolite coniungi cum infidelibus.* Et in libro de *lapsis* [b] queritur, quod inter alias caussas, quamobrem Deus terribilem istam persecutionem christianis immiserit, aliqua sit; quod multi cum infidelibus vinculum matrimonii iunxerint prostituerintque gentilibus membra *CHRISTI*. Similiter TERTVLLIANVS [c] ante ipsum verbis apostoli eumdem sensum tribuit. *Certe*, inquit, *præscribens, tantum in domino esse nubendum, ne quis fidelis ethnicum matrimonium contrahat, legem tuetur creatoris, allophylorum nuptias vbique prohibentis.* Et iterum [d]: *Et illa nuptura in domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri: quia & vetus lex adimit coniugium allophylorum.* Et rursus [*]: *Propterea adiecerit, tantum in domino, ne scilicet post fidem ethnico se nubere posse præsumeret.* Persequitur hoc argumentum copiosius libro secundo ad *vxorem*, vbi primum eumdem apostoli locum vrget, et tandem concludit [e]: *Hæc quum ita sint, fideles gentilium matrimonium subeuntes, stupri reos esse constat, & arcendos ab omni communicatione fraternitatis, ex litteris apostoli dicentis, cum eiusmodi ne cibum sumendum.* Et alio loco [f]: *Ideo non nubimus ethnicis, ne nos ad idololatriam vsque deducant, a qua apud illos nuptiæ incipiunt.* HIERONYMVS eadem apostoli testimonia contra istiusmodi nuptias vrget. *Quod addit apostolus*,

(a) Cyprian. testimon. ad Quirin. lib. III. c. LXII.

(b) Id. de lapsis p. 123. (p. 88. edit. Fellii Amstelod. MDCC.) Iungere cum infidelibus vinculum matrimonii, prostituere gentilibus membra Christi.

(c) Tertull. contr. Marcion. lib. V. c. VII.

(d) Id. de monogamia c. VII.

(*) Id. c. XI.

(e) Id. ad vxor. lib. II. c. III.

(f) Id. de coron. milit. c. XIII.

inquit [g], *TANTVM IN DOMINO, amputat ethnicorum coniugia: de quibus & alio loco dixerat: Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate: aut quæ societas luci cum tenebris: quæ conuentio Christi cum Belial: aut quæ pars fideli cum infideli: qui consensus templo Dei cum idolis?* Equidem HIERONYMVS alio loco hancce regularum violationem deplorat, in easque violantes vehementius inuehitur [h]. „Nunc pleræque „mulieres, inquit, contemnentes apostoli iussionem, iungun„tur gentilibus & templa *CHRISTI* idolis prostituunt: nec in„telligunt, se corporis eius partem esse, cuius & costæ sunt. „Ignoscit apostolus infidelium coniunctioni, quæ habentes „maritos in *CHRISTVM* postea crediderunt: non iis, quæ, „quum christianæ essent, nupserunt gentilibus: ad quas alibi „loquitur: *Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim partici„patio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ „autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? „qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum „Dei viui.* Licet in me sæuituras sciam plurimas matronarum, „licet eadem impudentia, qua dominum contempserunt, in „me pulicem & christianorum minimum debacchaturas: ta„men dicam, quod sentio: loquar, quod me & apostolus do„cuit, non illas iustitiæ esse, sed iniquitatis: non lucis, sed te„nebrarum: non *CHRISTI* sed *Belial:* non templa Dei viuen„tis, sed fana & idola mortuorum. Vis apertius discere, quod „christianæ omnino non liceat ethnico nubere? Audi eum„dem apostolum, *Mulier*, inquit, *alligata est legi, quanto tempore „vir eius viuit: quod si dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat, „tantum in domino*, id est, christiano. Qui secundas tertiasque „nuptias concedit in domino, primas cum ethnico prohibet. „Vnde & *Abraham* adiurat seruum suum in fœmore suo, hoc „est, in *CHRISTO*, qui de eius semine erat nasciturus, vt filio „suo *Isaac* alienigenam non adducat vxorem. Et *Esdras* offen„sam Dei huiuscemodi vxorum repudiatione compescit. Et „*Malachias* propheta, *Præuaricatus est*, inquit, *Iudas & abominatio-*

(g) Hieron. epist. XI. ad Ageruchiam de monogamia. (pag. 92. g. edit. Paris. MDCXLIII.)

(h) Id. contr. Iouin. lib. I. c. V.

nem

„*nem fecit in Israel & in Hierusalem. Polluit enim sanctum domini, „& dilexit & habuit filiam Dei alieni. Disperdat dominus virum, qui „fecerit hoc, magistrum & discipulum, de tabernaculis Iacob, & offe„rentem munera domino virtutum.* Hæc idcirco dixi, vt qui nup„tias virginitati comparant, sciant saltem, nuptias digamiæ & „trigamiæ subiiciendas„. Hactenus HIERONYMVS. AMBROSIVS non minorem nauat operam, vt christianis dissuadeat, ne istiusmodi imparia matrimonia, non cum gentilibus solum, sed cum hæreticis contrahant; etiam atque etiam adhortans parentes, quorum præcipua in decernendo de liberorum suorum nuptiis erat auctoritas, vt tam periculosa fieri consortia ne permittant. *Caue christiane*, inquit [i], *gentili aut iudæo filiam tuam tradere. Caue, inquam, gentilem aut iudæam atque alienam, hoc est, hæreticam atque omnem alienam a fide tua vxorem accersas tibi.* Et iterum, scribens ad *Vigilium* quemdam, ad episcopatum recens adsumtum, quomodo suo muneri digne satisfacere valeat, inter cetera eum adhortatur, vt populum suum sedulo doceat vitare alienigenarum coniugia. *Legimus*, inquit [k], *peremtos graui populos excidio, propter violata iura hospitii. Propter libidinem quoque commissa bella atrocia, sed prope nihil grauius quam copulari alienigenæ, vbi & libidinis & discordiæ incendia & sacrilegii flagitia conflantur. Nam quum ipsum coniugium velamine sacerdotali & benedictione sanctificari oporteat, quomodo potest coniugium dici, vbi non est fidei concordia. Quum oratio communis esse debeat, quomodo inter dispares deuotione potest esse coniugii communis caritas? Sæpe plerique capti amore feminarum fidem suam perdiderunt, vt patrum populus in Beelphegor.* Auctor etiam commentariorum in epistolas, qui sub nomine AMBROSII [l] scripsit, eodem modo verba *Pauli*, *Nubat, cui volet, tantum in domino*, interpretatur: *Tantum in domino, hoc est, vt sine suspicione turpitudinis nubat, & religionis suæ viro nubat. Hoc est in domino nubere.* Ita quoque in eumdem locum SEDVLIVS [m]: *Cui voluerit, nubat, tantummodo christiano, non*

(*i*) Ambros. de Abrahamo c. IX. (tom. I. p. 239. f. edit. Paris. MDCXLII.)

(*k*) Id. epist. LXX. ad Vigil.

(*l*) Pseudo-Ambros. in 1 Cor. VII, 39.

(*m*) Sedul. in 1 Cor. VII, 39.

gentili. Et THEODORETVS [*n*]: *Modo in domino, hoc est, fideli, pio, honeste & legitime.* Hinc AVGVSTINVS veritus, ne *Rusticus* quidam ethnicus filio suo certam feminam duceret, quæ christiana erat, datis ad eum litteris ita scribit [*o*]: *Certissime noueris, etiamsi nostræ absolutæ sit potestatis, quamlibet puellam in coniugio tradere, tradi a nobis christianam nisi christiano non posse.* Hæc AVGVSTINVS dicit secundum cognitas regulas & consuetudinem ecclesiæ. Licet enim ipse per se priuatim non existimaret, istiusmodi coniugia claris & perspicuis verbis in nouo testamento prohiberi, vti quidem sentiebant alii; idoneas tamen caussas ad rem valde dubiam faciendam suppetere credebat: atque hoc sufficere ad deterrendum quemlibet ab hoc audendo, ministrisque ecclesiæ persuadendum, vt ne quid tale, vel consentiendo istiusmodi matrimoniis, vel administratione sua auctoritatem eis conciliando, adiuuent. Verumtamen, si quæstio sit, Num hominibus, ecclesiæ regulas sic violantibus, baptismatis vel communionis beneficium denegandum sit, tum rem quodammodo ambiguam esse putat, nec adeo facilem ad soluendum, quam quidem quæstionem de apertis scortatoribus & adulteris. *Quæ manifesta sunt impudicitiæ crimina*, inquit [*p*], *omni modo a baptismo prohibenda sunt, nisi mutatione voluntatis & pænitentia corrigantur: quæ autem dubia, omni modo conandum est, ne fiant tales coniunctiones. Quid enim opus est in tantum discrimen ambiguitatis caput immittere? Si autem facta fuerint, nescio, vtrum ii, qui fecerint, similiter ad baptismum non debere videantur admitti.* Sane pœna istiusmodi coniugiorum non semper & vbique eadem fuit in ecclesia, licet omnes in eo consentirent, prohibenda & impedienda esse, tamquam periculosa & dubia, vel etiam manifesto vitiosa. Nonnulli canones rem simpliciter prohibent, nullam committentibus eadem denuntiantes pœnam. Ita in concilio *Laodiceno* canon quidam ait [*q*]: *Non oportet eos, qui sunt ecclesiæ, indiscriminatim suas filias hæreticis matrimonio iungere.* Et

(*n*) Theodoret. in 1 Cor. VII, 39. *μόνον ἐν κυρίῳ, τουτέστιν ὁμοπίστῳ, εὐσεβεῖ, σωφρόνως, ἐννόμως.*

(*o*) Augustin. epist. CCXXXIV. ad Rusticum.

(*p*) Augustin. de fide & oper. c. XIX.

(*q*) Concil. Laodic. c. X. *περὶ τοῦ, μὴ δεῖν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀδιαφόρως πρὸς γάμου κοινωνίαν συνάπτειν τὰ ἑαυτῶν παιδία αἱρετικοῖς.*

ali-

alius [r]: *Non oportet cum omni haeretico matrimonium contrahere, vel dare filios aut filias; sed magis accipere, si se christianos futuros profiteantur.* In concilio tertio *Carthaginensi* prohibitio ad liberos episcoporum & clericorum extenditur, sine speciali mentione aliorum. *Placuit*, (inquit canon aliquis [s],) *vt filii vel filiae episcoporum, vel quorumlibet clericorum gentilibus vel haereticis vel schismaticis matrimonio non iungantur.* Concilium *Agathense* [t] iisdem pene verbis, quibus concilium *Laodicenum*, hoc prohibet: *Non oportet cum haereticis miscere connubia, & vel filios vel filias dare, sed potius accipere, si tamen profitentur christianos futuros esse se & catholicos.* Ita quoque concilium *Chalcedonense* [u] lectoribus & cantoribus inter inferiores clericos interdicit *haeretico, vel pagano, vel iudaeo matrimonio se coniungere, nisi vtique persona, quae orthodoxo coniungitur, se ad orthodoxam fidem conuertendam spondeat.* Et addit: *Si quis autem hoc sanctae synodi decretum transgressus fuerit, canonicis poenis subiiciatur.* Concilium autem primum *Arelatense* [x] paullo longius progreditur, cum respectu ad totum christianorum corpus in hunc modum statuens: *De puellis fidelibus, quae gentilibus iunguntur, placuit, vt aliquanto tempore a communione separentur.* Concilium *Illiberritanum* non solum tales nuptias prohibet, metu spiritualis adulterii, hoc est idololatriae, *Propter copiam puellarum*, inquiens [y], *gentilibus minime in matrimonium dandae sunt virgines christianae, ne aetas in flore tumens in adulterio animae resoluatur*; sed parentes etiam, qui filias ethnicis dare ausi fuerint, ad aliquot annos excommunicari iubet, facto alio canone in hunc modum [z]: *Haeretici, si se transferre voluerint*

(r) Ibid. can. XXXI. *Ὅτι οὐ δεῖ πρὸς πάντας αἱρετικοὺς ἐπιγαμίας ποιεῖν, ἢ διδόναι υἱοὺς, ἢ θυγατέρας, ἀλλὰ μᾶλλον λαμβάνειν, εἴγε ἐπαγγέλλοιντο χριστιανοὶ γίνεσθαι.*

(s) Concil. Carth. III. c. XII.

(t) Concil. Agath. can. LXVII.

(u) Concil. Chalcedon. c. XIV. *μήτε μὴν συνάπτειν πρὸς γάμον αἱρετικῷ, ἢ Ἰουδαίῳ, ἢ Ἕλληνι· εἰ μὴ ἄρα ἐπαγγέλλοιτο μετατίθεσθαι εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὸ συναπτόμενον πρόσωπον τῷ ὀρθοδόξῳ· εἰ δέ τις τοῦτον τὸν ὅρον παραβαίη τῆς ἁγίας συνόδου, ἐπιτιμίῳ κανονικῷ ὑποκείσθω.*

(x) Concil. Arelat. I. c. XI.

(y) Concil. Illiberrit. c. XV.

(z) Ibid. can. XVI.

ad

ad ecclesiam catholicam, nec ipsis catholicas dandas esse puellas: sed neque iudaeis, neque ethnicis dare placuit: eo quod nulla possit esse societas fideli cum infideli. Si contra interdictum fecerint parentes, abstineri per quinquennium placet. Et tertio quodam canone [a] statuit: *Si qui forte sacerdotibus idolorum filias suas iunxerint, placuit, nec in fine eis dandam esse communionem.* Concilium *Aurelianense* secundum [b] christianis omnibus generatim nuptias cum iudaeis interdicit; *Placuit, vt nullus christianus iudaeam, neque iudaeus christianam in matrimonio ducat vxorem: quia inter huiusmodi personas illicitas nuptias esse censemus. Quod si commoniti a consortio hoc se separare distulerint, a communionis gratia sunt sine dubio submouendi.* Haec tum erat disciplinae ecclesiasticae ratio, respectu omnium istiusmodi matrimoniorum. Neque vero lex ciuilis hanc sanctionem ecclesiasticam confirmare dubitauit. Edictum enim a *Valentiniano* & *Theodosio* publicatum est, quod bis in codice *Theodosiano* [c] recitatur, & in codice *Iustinianeo* etiam nunc exstat, in hanc sententiam: *Ne quis christianam mulierem in matrimonium iudaeus accipiat, neque iudaeam christianus coniugio sortiatur: Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtinet; libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata.* CONSTANTIVS antehac crimen capitale iudaeo esse iusserat, si christianam duxisset vxorem, christiano viro, iudaeam sibi iungenti, poena nulla denuntiata. Lex ita habet [d]: *Quod ad mulieres pertinet, quas iudaei in turpitudinis suae duxere consortium, in gynecio nostro ante versatas, placet easdem restitui in gynecio: idque id reliquum obseruari, ne christianas mulieres suis iungant flagitiis; vel, si hoc fecerint, capitali periculo subiungentur.* Qua autem in lege quum deesse illud videret THEODOSIVS, noua lege suppleuit, in eaque id clarius vtrisque capitale fecit. Atque ita magistratus ciuilis omnia, quae poterat, impedimenta istiusmodi matrimoniis interponebat.

(*a*) Ibid. can. XVII.
(*b*) Concil. Aurel. II. can. XVIII.
(*c*) Cod. Theod. lib. III. tit. VII. de nuptiis leg. II. Vid. Cod. Theod. lib. IX. tit. VII. ad legem Iuliam de adulteris leg. V. Et cod. Iustin. lib. I. tit. IX. de iudaeis leg. VI.
(*d*) Cod. Theod. lib. XVI. tit. VIII. de iudaeis leg. VI.

§. II.

§. II.

Ecclesia de christianorum omnium consilio contrahendi matrimonium ante, quam hoc consummaretur, certior reddenda.

Ad praeuenienda autem, quae ex istiusmodi disparibus matrimoniis exsistere poterant, incommoda, ab omnibus christianis requirebatur, vt ecclesiae episcopum de consilio suo contrahendi matrimonium in tempore facerent certiorem, vt, si quod istiusmodi obstaculum appareret, a proposito possent deterreri. Ita IGNATIVS in epistola ad *Polycarpum* [e]: *Decet, vt sponsi & sponsae de sententia episcopi coniugium faciant, quo nuptiae sint secundum Dominum, & non secundum cupiditatem.* Et hoc e diversis locis apud TERTVLLIANVM patet, qui saepe inculcat, quod hac in re monitum & consilium ab ecclesia expetendum sit. Loquens enim de quibusdam feminis, quae gentilibus nupserant, mirari se dicit [f] aut ipsarum petulantiam, aut consiliariorum praeuaricationem. Quibus verbis indicat, ipsas hac in re ab aliis expetiisse consilium, non ab ecclesia, quae eis non datura fuisset consilium & approbationem nubendi gentilibus. Alio loco [g] ait: *Vnde sufficiam ad enarrandam felicitatem eius matrimonii, quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum angeli renuntiant, & pater ratum habet?* Heic, vt ne in praesenti de verborum vllorum sensu disputemus, matrimonium ab ecclesia conciliatum ad minimum significet, oportet, matrimonium monito & consilio eius factum, si non eius ministerio ac benedictione; quod nonnulli aegre concedunt; verum hac de re mox plura. TERTVLLIANVS, quum ad *Montanistarum* transisset castra, omnibus viduis secundas nuptias dissuadebat, inter alia tali eas vrgens argumento [h]: *Qualis es,*

(e) Ignat. epist. ad Polycarp. §. V. Πρέπει τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμουμέναις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἕνωσιν ποιεῖσθαι· ἵνα ὁ γάμος ᾖ κατὰ τὸν θεὸν καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν.

(f) Tertull. ad vxor. lib. II. c. II. Quum quaedam istis diebus nuptias suas de ecclesia tolleret, id est, gentili coniungeretur, idque ab aliis retro factum recordarer, miratus aut ipsarum petulantiam, aut consiliariorum praeuaricationem &c.

(g) Ibid. cap. IX.

(h) Id. de monogam. c. XI.

id matrimonium postulant, quod eis, a quibus postulat, non licet habere; ab episcopo monogamo, a presbyteris & diaconis eiusdem sacramenti; a viduis, quarum sectam in te recusasti? Heic diserte dicit, vniuersam ecclesiam de omnium proposito incundi matrimonium certiorem fieri, & ab vnoquoque ecclesiæ ordine, a viduis non minus quam a clericis, quasi veniam peti consueuisse, vt, si quis haberet, quod cum ratione opponeret, (exempli caussa, quod cum gentilibus vel iudæis, vel hæreticis, vel propinquis & necessariis, vel sine parentum consensione, vel alia quacumque iniqua ratione matrimonium vellent contrahere) id in tempore indicari, & istiusmodi matrimonium præpediri, aut certe caueri posset, ne consensu ecclesiæ approbaretur habereturque ratum. Hoc manifesto intelligendum est, quando ecclesiæ consilium in negotio matrimonii expetitum esse dicitur: Non, quod ecclesia sibi arbitrariam aliquam potestatem arrogarit concedendi vel prohibendi vllis hominibus matrimonium, sed quod hoc illis solum recusarit, contra quos ei iusta quædam & idonea esset ratio; cuiusmodi erat illa primo loco nominata, si quis in eo esset, vt iudæam sibi matrimonio iungeret; quod, licet hisce temporibus alio modo in effectum posset deduci, numquam tamen agnoscente vel consentiente vel ministrante ecclesia fieri debebat; quemadmodum ex iis omnibus apparet, quæ de ratione agendi, quam respectu istiusmodi matrimoniorum cum gentilibus ecclesia iniit, disseruimus.

§. III.

Nuptiæ non celebrandæ cum propinquis siue consanguinitate siue adfinitate, ad suspicionem incestus deuitandam.

Alia ecclesiæ regula, certarum personarum prohibens coniugium, erat, si vel consanguinitate vel adfinitate propius se attingerent, quæ res matrimonium incestum redditura erat, vtpote in gradibus, a Deo in scriptura sacra prohibitis, contractum. Quam longe christiana morum præcepta post se reliquerint hac in re ea, quæ ab ethnicis tradita sunt, (non obstante gentilium aduersus christianos calumnia, quod incestum in religiosis suis conuentibus committerent) fusius ostendimus loco alio, vbi pœnas etiam tam ecclesiasticas quam ciuiles

viles enarrauimus [*], quæ ex istorum temporum disciplina iis, qui flagitio incesto se polluissent, inflictæ fuerint. Heic tantum paullo distinctius istos gradus recensebimus, qui matrimonium incestum & omnino nullum, si ita contractum esset, facere crediti sunt. Concilium *Agathense* hæc de illis habet [*i*]: *De incestis coniunctionibus nihil prorsus veniæ reseruamus, nisi quum adulterium separatione sanauerint. Incestos vero nullo coniugii nomine deputandos, quos etiam designare funestum est. Hos enim censemus esse: Si quis relictam fratris, quæ pene prius soror exstiterat, carnali coniunctione polluerit: Si quis frater germanam vxorem duxerit: Si quis nouercam duxerit: Si quis consobrinæ suæ se sociauerit: Si quis relictæ vel filiæ auunculi misceatur, aut patrui filiæ, vel priuignæ suæ: aut qui ex propria consanguinitate aliquam, aut quam consanguineus habuit, concubitu polluat, aut duxerit vxorem. Quos omnes & olim & sub hac constitutione incestos esse non dubitamus, & inter catechumenos manere & orare præcipimus. Quod ita præsenti tempore prohibemus, vt ea, quæ sunt hactenus instituta, non dissoluamus. Sane quibus coniunctio illicita interdicitur, habebunt ineundi melioris coniugii libertatem.* Hic canon ad verbum repetitur in concilio *Epaunensi* [*k*], modo vltimum comma negatiue sic legitur [*]: *non habebunt ineundi melioris coniugii libertatem.* Quæ manifesto corrupta lectio est, negligentia indocti cuiusdam librarii inuecta. Nam in concilio *Turonensi* secundo [*l*] hic canon *Epaunensis* citatur & legitur eodem modo, vti in concilio *Agathensi*. Et correctores *Romani* in GRATIANVM [*m*] in indice GREGORII atque capitulari *Caroli magni* sic eum legi obseruant. Ego præterea id solum ob-

(*) Lib. XVI. cap. XI. §. III. vol. VII. p. 419. sqq.

(*i*) Concil. Agath. can. LXI.

(*k*) Concil. Epaun. c. XXX.

(*) Not. in editione Labbei hæc negatiua particula *non* abest.

(*l*) Concil. Turon. II. c. XXII.

(*m*) Grat. causs. XXXV. quæst. II. cap. VIII. de incestis. *habebunt*]. Sic in Agathensi & apud Ivonem. In Epaunensi legitur, non *habebunt*. Sed in Turonensi, in quo citatur Epaunense, *habebunt*. Sic etiam infra q. VIII. cap. hæc salubriter. ex Gregorio. In capitulari autem indicato plenius hæc sententia exponitur: *Sed quibus illicita coniunctio interdicitur, nisi hi fuerint, quos sanctorum patrum decreta coniugio copulari prohibent, habebunt ineundi melioris coniugii libertatem.*

seruo,

feruo, quod, licet consobrinorum matrimonium hisce in canonibus incestum habeatur, ita tamen non fuerit in vetustis ecclesiæ legibus, donec *Theodosius* monitu *Ambrosii* id primum vt tale declararet. Quæ vero prohibitio non diuturna fuit. Nam *Arcadius* eam reuocauit, & *Iustinianus* vetustam legem instaurauit eamque in suum adoptauit codicem. De quibus omnibus libro quodam superiore [*] diximus fusius. Quod hoc loco addendum fuerit, hæc sola obseruatio est, Quod, quidquid ecclesia vmquam incestum declarauerit, id semper iustum matrimonii impedimentum habitum, adeoque tamquam grauis caussa adlegatum fuerit, quamobrem personæ, tam propinqua cognatione coniunctæ, matrimonio iungi non possent, vel si id factum esset, quod idonea ratio fuerit infligendi illis censuras ecclesiæ, vsque dum mutua separatione istiusmodi creditum matrimonium dissoluerent.

§. IV.

Filiis impubibus sine parentum vel tutorum vel proximorum agnatorum consensu matrimonium contrahere haud permissum.

ALIA ratio inhibitionis hac in re erat, quando filii, qui nondum ad annos pubertatis peruenerant, de incundo matrimonio cogitarent sine consensione parentum, vel tutorum, vel proximorum agnatorum, qui, si parentes essent mortui, paternam eorum curam gerebant, habebantque de illis statuendi potestatem. Lex ciuilis admodum seuera hoc in negotio erat, non tantum aduersus ipsos raptores, qui virgines contra parentum voluntatem rapuissent, omnesque eos, qui illis hac in re operam suam commodassent, qui vel solum vertere vel viui comburi debebant; sed contra ipsas etiam virgines, quæ in eiusmodi connubia præter parentum suorum consensum conspirassent: quemadmodum ex variis *Constantini*, *Constantii*, *Valentiniani* & *Gratiani* legibus, in vtroque codice interpositis, ostendendi occasionem iam antehac [*] habuimus. Iam vero quum hæc esset legum imperialium ratio, ecclesia multo magis cauebat, ne hac in re delinquendo talem incur-

(*) Lib. XVI. cap. XI. §. IV. vol. V. I. p. 423. seqq.

reret

reret ignominiam. TERTVLLIANVS de ſua ætate id teſtari videtur, quando ait [n]: *Nec in terris filii ſine conſenſu patrum rite & iure nubent.* Et clandeſtinas nuptias ab eccleſia improbari adſerit, *Penes nos*, inquiens [o], *occultæ quoque coniunctiones, id eſt, non prius apud eccleſiam profeſſæ, iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde conſertæ obtentu matrimonii crimen eludant.* AVGVSTINVS ſimiliter poteſtatem parentum hoc in negotio adſerit. Loquens enim de puella, cui ætas nondum matura erat, ſub tutela eccleſiæ ſuæ conſtituta, vt ab omnibus conatibus faciendi eam raptori prædam tuta & incolumis præſtaretur, ait [p]: *In ea ætate eſt, vt ſi voluntatem nubendi haberet, nulli adhuc dari vel promitti deberet. Habet materteram; Fortaſſis, quæ nunc non apparet, apparebit & mater, cuius voluntatem in tradenda filia omnibus, vt arbitror, natura præponit: niſi eadem puella in ea iam ætate fuerit, vel iure licentiori ſibi eligat ipſa, quod velit.* BASILIVS [q] ſæpe de iſtiuſmodi immaturæ ætatis puellis raptis, & clandeſtine ſine parentum conſenſu ductis, loquitur: Dicit autem tales, quæ venditentur, nuptias non eſſe matrimonium ſed fornicationem, nec vllius valoris, ſed nullas & irritas, niſi forte parentes reconciliati coniugio poſtea adnuerint: Interim transgreſſores pœnitentiam fornicatorum & meretricum agere oportere in eccleſia. Et ſane tanto maior cum hanc præuiam cautionem, tum ſubſequentem ſeueritatem adhibendi ratio erat, quia non ſolum lex ciuilis ſub imperatoribus chriſtianis, ſed vetuſta etiam lex *Romana* ſub imperatoribus ethnicis ſeuera & rigida erat in hac materia de neceſſitate conſenſus parentum ad legitimum matrimonium, ſine quo illegitimum habebatur, & filii ſpurii. IVSTINIANVS quaſdam leges imperatorum gentilium [r] *Seueri* & *Antonini Caracallæ* in codicem ſuum adoptauit. Præterea id ex APVLEIO apparet, qui adludens ad diuerſa momenta, quæ matrimonium faciant nullum, vtpote

(n) Tertull. ad vxor. lib. II. c. IX.

(o) Id. de pudicit. c. IV.

(p) Auguſtin. epiſt. CCXXXIII.

(q) Baſil. c. XXII. Vid. lib. XVI. c. IX. §. II. ſub litt. (o). vol. VII. p. 374. Can. XXXVIII. Vid. ibid. ſub litt. (q) p. 385. Can. XLII. Vid. h. l. ſub litt. ſeq. (t).

(r) Cod. Iuſtin. lib. V. tit. IV. de nuptiis leg. I. II.

contra legem initum, *Venerem* introducit *Psyche*, eo quod *Cupidini* filio ipsius se nupsisse dicat, ita insultantem: *Impares nuptiæ, & præterea in villa sine testibus & patre non consentiente* [s] *factæ, legitimæ non possunt videri: ac per hoc spurius ille nascetur.* Quod igitur tam necessarium credebatur ad reddendum matrimonium legitimum inter gentiles, id profecto multo magis inter christianos necessarium fuit. Neque vllum exemplum, quod ego sciam, reperitur, quod ecclesia vllum matrimonium tamquam legitimum concesserit vel approbarit, ad quod ratum habendum parentum, de liberis suis impubibus statuentium, non prius aut certe postea accesserit consensio.

§. V.

Nec seruis sine dominorum consensu.

EAMDEM potestatem idemque ius, quod parentes in liberos, domini habebant in seruos suos. Quam ob caussam nullus seruus sine domini consensu matrimonium contrahere poterat; & si id faceret, in domini positum erat potestate, approbare illud matrimonium vel rescindere. BASILIVS *Quæ sine iis*, inquit [t], *qui habent potestatem, fiunt matrimonia, sunt fornicationes. Nec ergo viuente patre, nec domino, ii qui conueniunt, sunt ab accusatione liberi, donec coniugio domini adnuerint, tunc enim accipit firmitatem coniugium.* Et iterum [u]: *Quæ præter domini sententiam se viro tradidit, fornicata est: quæ autem postea libero matrimonio vsa est, nupsit. Eorum enim, qui sunt in alterius potestate, pacta conuenta firmi nihil habent.*

§. VI.

Illustri conditione hominibus non permissum matrimonium contrahere cum seruis.

ALIA res, ad legitimum matrimonium requisita, erat, vt esset quædam conditionis inter partes contrahentes æqualitas. Illustri loco natis non licebat esse tam humilibus tamque ab-

(s) Apulei. de asino aureo, lib. VI. p. 104.

(t) Basil. can. XLII. Οἱ ἄνευ τῶν κρατούντων γάμοι, πορνεῖαί εἰσιν· οὔτε οὖν πατρὸς ζῶντος, οὔτε δεσπότου, οἱ συνιόντες ἀνεύθυνοί εἰσιν, ἕως ἂν ἐπινεύσωσιν οἱ κύριοι τὴν συνοίκησιν· τότε γὰρ λαμβάνει τὸ τοῦ γάμου βέβαιον.

(u) Id. can. XL. Ἡ παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου ἀνδρὶ ἑαυτὴν ἐκδοῦσα, ἐπόρνευσεν· — αἱ γὰρ συνθῆκαι τῶν ὑπεξουσίων, οὐδὲν ἔχουσι βέβαιον.

iectis,

iectis, vt feruas fecum matrimonio iungerent. Lex ciuilis eos *pares genere & moribus* [x] effe iubet. Per quod lex non intelligit, quod pares fortunis eos effe oporteat, fed quod non effe debeat eiufmodi difparilitas in eorum conditione, cuiusmodi eft inter ingenuum ac feruum; nec talis difparilitas in eorum moribus, qualis eft inter mimam & fenatorem, vel alium quemcumque hominem ingenuum liberaliterque educatum: Quomodo res in lege quadam *Valentiniani* ac *Marciani* [y] de hoc capite accurate explanatur. *Humilem vel abiectam feminam minime eam iudicamus intelligi, quae licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata fit; vnde licere ftatuimus fenatoribus, & quibuscumque ampliffimis dignitatibus praeditis, ex ingenuis parentibus natas, quamuis pauperes, in matrimonium fibi accipere, nullamque inter ingenuas & opulentiores ex diuitiis & opulentiore fortuna effe diftantiam. Humiles vero abiectasque perfonas eas tantummodo mulieres effe cenfemus; ancillam, ancillae filiam; libertam, libertae filiam; fcenicam, fcenicae filiam; tabernariam, tabernarii, vel lenonis vel arenarii filiam; aut eam, quae mercimoniis publice praefuit. Ideoque huiufmodi inhibuiffe nuptias fenatoribus harum feminarum, quas modo enarrauimus, aequum eft.* *Conftantinus* [z] iam antea legem tulit, qua omnes fenatores, praefectos, magiftratus oppidanos & prouinciarum facerdotes maculam infamiae fubire & alienos a *Romanis* legibus fieri iuffit, fi ancillas, vel libertas, vel fcenicas in matrimonium duxerint, filiis, quos ex iftiufmodi coniunctione fufceperint, a fucceffione in paternis poffeffionibus omnino exclufis. Et vt mulieres, nobili genere natae, a vilium atque

(x) Cod. Theod. lib. III. tit. VII. de nuptiis leg. I. Placet admodum -- habendo examini auctoritatem quoque iudiciariae cognitionis adiungi, vt fi *pares fint genere ac moribus* petitores, is potior aeftimetur, quem fibi confulens mulier adprobarit.

(y) Cod. Iuftin. lib. V. tit. V. de inceftis & inutilibus nuptiis, leg. VII.

(z) Cod. Iuftin. lib. V. tit. XXV. de naturalibus liberis. leg. I. Senatores feu praefectos, vel quos in ciuitatibus duumuiralitas, vel facerdotii, id eft Phoeniciarchiae vel Syriarchiae ornamenta condecorant; placet maculam fubire infamiae, & alienos a Romanis legibus fieri; fi ex ancilla, vel ancillae filia; vel liberta, vel libertae filia; vel fcenica, vel fcenicae filia; vel humili vel abiecta perfona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quae mercimoniis publice praefuit, fufceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, &c.

ab-

abiectorum malæque famæ virorum insidiis eo magis tutæ sint, lex prouidet, ne quis inferioris conditionis nobilem feminam sollicitet, vel clandestinis artibus eos, qui circa ipsam sint, corrumpendo illius compos fieri adlaboret, sed vt consulatur adfinitas [a], & omnia transigantur publice in præsentia procorum, qui non videantur talem fraudem in efficienda istiusmodi disparili consociatione adiuturi. Immo vero curialibus siue municipiorum decurionibus per legem quamdam *Constantini* [b] disertis verbis interdicitur, ne ducant seruam in matrimonium, alioquin mulier in metallum trudi & ipse decurio in insulam deportari ac bona eius mobilia & vrbana mancipia fisco adquiri, prædia vero & rustica mancipia ciuitati, cuius decurio fuerit, mancipari iubentur. Neque dubium est, quin, quod tam seuere punitum est in republica, in ecclesia, pro eo ac decuerit, punitum sit, vt ne istiusmodi illicitæ praxes foueri vel adiuuari viderentur, quod ignominiæ & dedecori futurum erat ecclesiæ; tametsi nullos canones ecclesiasticos diserte contra hanc rem factos meminerim.

§. VII.

Nec prouinciarum administratoribus cum femina quadam prouinciali, durante administrationis suæ anno.

ERANT etiam quædam rationes status, quamobrem prouinciæ alicuius administratori non permittendum esse iudicabatur, vt feminam aliquam istius prouinciæ, durante administrationis suæ anno, in matrimonium duceret. Non quod infra dignitatem eius hoc esset, sed quia ille non sine caussa iudicari poterat occasione auctoritatis & potestatis, quam in omnes circa se habebat, terrorem iniecturus feminæ, eamque vel inuitam ad obsequium matrimonii perducturus, nec parentibus vel tutoribus illius libertatem de ea pro arbitrio suo decernendi relicturus. Quibus incommodis atque oppres-

(a) Ibid. Nuptias nobiles nemo redimat, nemo sollicitet, sed publice consulatur adfinitas, adhibeatur frequentia procorum.

(b) Cod. Theod. lib. XII. tit. I. de decurionibus leg. VI. Si decurio fuerit alienæ seruæ coniunctus, & mulierem in metallum trudi sententia iudicis iubemus, & ipsum decurionem in insulam deportari &c.
Vid. Apulei. lib. VI. Impares nuptiæ non sunt legitimæ.

sioni

ſioni vt occurreretur, *Theodoſius* legem [c] tulit in hanc ſententiam: *Si quis in poteſtate publica poſitus, atque honore prouinciarum adminiſtrandarum, qui parentibus aut tutoribus, aut curatoribus, aut ipſis, quæ matrimonium contracturæ ſunt, poteſt eſſe terribilis, ſponſalia dederit; iubemus, vt deinceps ſiue parentes, ſiue eadem mutauerint voluntatem, non modo iuris laqueis liberentur, pœnaque expertes ſint, quæ quadruplum ſtatuit, ſed extrinſecus data pignora lucratiua habeant, ſi ea non putent eſſe reddenda. Quod ita late patere volumus, vt non ſolum circa adminiſtrantes, ſed & circa adminiſtrantium filios, nepotes, propinquos, participes domeſticosque cenſeamus, quibus tamen adminiſtrator operam dederit; Impleri autem id poſtea matrimonium non vetamus, quod tempore poteſtatis ob eas perſonas, de quibus loquuti ſumus, arris fuerit obligatum, ſi ſponſorum conſenſus accedat.* Ex quibus videmus, fuiſſe hoc tantummodo impedimentum aliquod certis perſonis ad tempus interpoſitum, nimirum prouinciarum moderatoribus, vt ne feminam ex ſua ipſorum prouincia ſibi iungerent matrimonio, durante adminiſtrationis ſuæ anno. Non alias quaſcumque, ſed eas ſolum, quæ ex propria ipſorum eſſent prouincia, ducere prohibebantur ex ſcitis & idoneis, quas lex adlegat, rationibus.

§. VIII.

Nec viduis ſecundas nuptias facere, ante duodecimum a virorum ſuorum obitu menſem.

EODEM modo cum viduis res ſe habebat: Non prohibebantur a ſecundis nuptiis, lege autem cautum erat, ne ante exactum a maritorum ſuorum obitu annum eas celebrarent. Hæc lex veterum *Romanorum* erat inde a *Romuli*, primi eorum regis, tempore. Quando autem annus *Romanus* tunc decem tantum menſes habuit, haud longius tempus lugendi viduæ

(c) Cod. Theod. lib. III. tit. VI. leg. I.
Vid. etiam ibid. tit. XI. leg. I. Si quis ordinaria vel qualibet præditus poteſtate, circa nuptias inuitis ipſis vel parentibus contrahendas (ſiue pupillæ, ſiue apud patres virgines, ſiue viduæ erunt, ſiue & ſui iuris viduæ, denique cuiuſcumque ſortis) occaſione poteſtatis vtatur & minacem fauorem ſuum inuitis iis, quorum vtilitas agitur, exhibere aut exhibuiſſe detegitur, hunc & multæ librarum auri decem obnoxium ſtatuimus, & quum honore abierit, peractam dignitatem vſurpare prohibemus.

constitutum fuit initio. Neque per plures subsequutas ætates prorogatum est, licet ipse annus a *Numa* ad duodecim menses productus esset; sed annus viduæ secundum veterem supputandi rationem æstimabatur. Vt adeo, vbicumque vidua annum post mariti sui excessum lugere dicitur, hoc de anno *Romuleo* decem tantum mensium intelligendum sit. Atque ita res durauit ad ætatem vsque *Theodosii*, qui pristino temporis spatio annum addidit per legem, his verbis expressam [*d*]: *Si qua ex feminis, perdito marito, intra anni spatium alteri festinarit innubere (Parum enim temporis post decem menses seruandum adiicimus, tametsi id ipsum exiguum putemus) probrosis inusta notis honestioris nobilisque personæ & decore & iure priuetur; atque omnia, quæ de prioris mariti bonis, vel iure sponsaliorum, vel iudicio defuncti coniugis consequuta fuerat, amittat.*

§. IX.

Mulieribus haud licitum nubere, absentibus maritis suis, antequam de eorum obitu factæ essent certiores.

Si cuius vxoris maritus abiret peregre ab eaque abesse pergeret, non erat ei certum tempus iterandi nuptias constitutum, sed exspectare illa debebat, vsque dum de morte eius esset facta certior. Alias enim adulterii rea habebatur. Sic BASILIVS [*e*]: *Quæ, quum vir secessit & non apparet, antequam de eius morte certior facta sit, cum alio cohabitarit, mœchatur.* Hic casus erat vxoris cuiusdam militis (nubentis post longam mariti peregrinationem atque absentiam, ante tamen, quam de eius morte certior esset facta) quemadmodum alio canone [*f*] declarat: Sed rem nonnullam heic veniam admittere existimat,

(*d*) Cod. Theodos. lib. III. tit. VIII. de secundis nuptiis. leg. I.

(*e*) Basil. can. XXXI. Ἡ ἀναχωρήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἀφανοῦς ὄντος, πρὸ τοῦ πεισθῆναι περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἑτέρῳ συνοικήσασα, μοιχᾶται.

(*f*) Id. can. XXXVI. Στρατιώτιδες, αἱ τῶν ἀνδρῶν ἀφανῶν ὄντων γαμηθεῖσαι, τῷ αὐτῷ ὑπόκεινται λόγῳ, ᾧπερ ἂν καὶ αἱ διὰ τὴν ἀποδημίαν τῶν ἀνδρῶν μὴ ἀναμείνασαι τὴν ἐπάνοδον· πλὴν ἔχει τινὰ συγγνώμην τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα, διὰ τὸ μᾶλλον πρὸς θάνατον εἶναι τὴν ὑπόνοιαν. *Militum vxores, quæ, quum mariti ipsarum non appareant, nupserunt, eidem rationi subiiciuntur, cui & quæ propter maritorum peregrinationem & absentiam, reditu non exspectato, nupserint: sed res non nullam hic veniam admittit, quod maior sit mortis suspicio.*

quod

quod maior sit mortis suspicio. Hisce in casibus, si prior maritus rediret, vxorem sibi suam vindicare poterat, & secundæ nuptiæ nullæ erant & irritæ, quemadmodum in concilio *Trullano* [g] determinatur, vbi hi canones BASILII repetuntur. Lex autem ciuilis vxori militis post quatuor annorum moram [h] secundas nuptias inire permittit.

§. X.

Tutoribus non permissum pupillas ducere nondum adultas, vsque dum tutela esset finita.

PER antiquam legem *Romanam* nullus poterat in matrimonium ducere feminam, cuius tutor erat vel curator. Neque filio ille suo dare eam poterat. Exstant variæ leges *Seueri*, *Philippi* ac *Valeriani* [i] hanc in rem in codice *Iustinianeo*. V-

(g) Concil. Trull. can. XCIII. Ἡ ἀναχωρήσαντος κ. τ. λ. εἰ δέ γε ὁ στρατιώτης ἐπανέλθοι χρόνῳ ποτὲ, ἧς ἡ γυνὴ διὰ τὴν ἐπιπολὺ ἐκείνου ἀπόλειψιν ἑτέρῳ συνήφθη ἀνδρὶ, οὗτος εἰ προαιρεῖται, τὴν οἰκείαν αὖθις ἀναλαμβανέτω γυναῖκα, συγγνώμης αὐτῇ ἐπὶ τῇ ἀγνοίᾳ διδομένης, καὶ τῷ ταύτην εἰσοικισαμένῳ κατὰ δεύτερον γάμον ἀνδρί. *Vxor viri, qui secessit &c. -- Sin autem miles aliquanto post tempore redierit, cuius vxor propter longam illius absentiam alteri viro coniuncta est; is si velit, propriam vxorem recipiat, ipsi venia propter ignorantiam data, eique qui illam in secundis nuptiis domum duxit.*

(h) Cod. Iustin. lib. V. tit. XVII. leg. VII. Vxor, quæ in militiam profecto marito, post interuentum annorum quatuor, nullum sospitatis eius potuit habere indicium, atque ideo de nuptiis aliis cogitauit, nec tamen ante nupsit, quam libello ducem super hoc suo voto conuenit, non videtur nuptias iniisse furtiuas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali pœnæ esse obnoxia, quæ post tam magni temporis ingitatem non temere nec clanculo, sed publice contestatione deposita nupsisse firmatur.

(i) Cod. Iustin. lib. V. tit. VI. de interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem seu curatorem filiosque eorum. leg. I. Senatus consulti auctoritatem, quo inter pupillam & tutoris filium connubium saluberrime sublatum est, circumueniri rusticitatis & imperitiæ velamentis non oportet. Leg. IV. Libertinum, qui filio suo naturali, quem in seruitute susceperat, postea manumisso pupillam suam, eamdemque patroni sui filiam in matrimonium collocauit; ad sententiam amplissimi ordinis, qui huiusmodi nuptiis interdicendum putauit, pertinere dubitari non oportet. Leg. VI. Si patris tui pupillam nondum reddita tutelæ ratione, vel post redditam nondum exacto quinto & vicesimo anno, nec non vtili anno, vxorem duxisti: nec matrimonium cum ea habuisse, nec filium ex huiusmodi coniunctione procreasse videri potes. Leg. VII. Si tutor vel curator pupillam, vel adultam quandam suam sibi, vel filio suo, nullo diuino impetrato beneficio, in-

na ſola exceptio, quæ hac in re locum habebat, erat, ſi principis venia & ſpeciali edicto id faceret tutor. *Conſtantinus* autem hanc materiam alia determinauit diſtinctione, nimirum, vt ne liceret tutori [k] puellam ſibi matrimonio iungere, quoad ad annos adultæ ætatis non acceſſiſſet, ſub illiusque poſita eſſet tutela; ſi autem per ætatem ad nuptias adſpirare cœpiſſet, vt tum ducendi eam haberet veniam, dummodo prius probauiſſet, quod puellæ eſſet intemerata virginitas. Si quam vero iniuriam pudicitiæ eius illatam ab eo eſſe conſtaret, vt non ſolum ab ea in matrimonium ducenda arceretur, ſed deportatione quoque plecteretur, atque vniuerſæ eius facultates fiſco vindicarentur.

§. XI.

Quo primum tempore prohibitio matrimoniorum inter ſpirituales cognatos inuecta ſit.

PER quaſdam regulas, etſi non primitiuæ antiquitatis, certi gradus ſpiritualium cognatorum ab ineundis inter ſe matrimoniis prohibebantur. Qua de re primum omnium cogitauit *Iuſtinianus*, legemque [l] tulit in hæc verba: *Ea perſona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis a ſacro ſancto ſuſcepit baptiſmate: quum nihil aliud ſic inducere poteſt paternam adfectionem & iuſtam nuptiarum prohibitionem, quam huiuſmodi nexus, per quem Deo mediante animæ eorum copulatæ ſunt.* Concilium *Trullanum* hanc materiam paullo vlterius extendit [m], & ſuſceptori non ſolum cum infante, ſed etiam cum ſuſcepti in-

matrimonio collocauerit: manet infamia contra eum, veluti confeſſum de tutela: quia huiuſmodi coniunctione fraudem adminiſtrationis tegere laborauit: & dos data per condictionem repeti poteſt.

(k) Cod. Theod. lib. IX. tit. VIII. leg. I. Vbi puella ad annos adultæ ætatis acceſſerit, & adſpirare ad nuptias cœperit, tutores neceſſe habeant comprobare, quod puellæ ſit intemerata virginitas, cuius coniunctio poſtulatur. Quod ne latius porrigatur, hic ſolus debet tutorem nexus adſtringere, vt ſe ipſum probet ab iniuria læſi pudoris immunem: Quod vbi conſtiterit, omni metu liber optata coniunctione frui debebit: officio ſeruaturo, vt ſi violatæ caſtitatis apud ipſum facinus hæreat, deportatione plectatur, atque vniuerſæ eius facultates fiſci viribus vindicentur: quamuis eam pœnam debuerit ſuſtinere, quam raptori leges imponunt.

(l) Cod. Iuſtin. lib. V. tit. IV. de nuptiis leg. XXVI.

(m) Concil. Trull. c. LIII. *Ἐπειδὴ μείζων ἡ κατὰ πνεῦμα οἰκειότης τῆς τῶν σωμά-*

fan-

fantis matre vidua matrimonium contrahere interdicit, iubens eos, qui hoc fecerint, primo ab eiusmodi matrimonio desistere, deinde & fornicatorum pœnis subiici. Lex canonica postea hanc prohibitionem ad baptizantem & baptizatum, nec non ad catechisantem & catechumenos [n], & ad nescio quos spiritualis cognationis gradus dilatauit. Et sane pontifices *Romani* cum eadem ratione omnibus christianis interdicere potuissent, ne alii cum aliis matrimonium contraherent; quia per baptismum & multa alia vincula magis indubie spirituales fratres sunt. At vero ESTIVS [o] hoc statuere absurdissimum fore putat, quia hoc omnes christianos adacturum sit vel abstinere a coniugio, vel cum infidelibus illud contrahere: Et tamen omnes reliquas insulsas atque ineptas prohibitiones ex infallibili ecclesiæ auctoritate diligentissime defendit ac tuetur.

§. XII.

Num quis post legitimum diuortium aliam vxorem ducere potuerit.

Sed reuertimur ad antiquam ecclesiam, vnde digressi era-

των συναφείας· ἔγνωμεν δὲ ἔν τισι τόποις τινὰς ἐκ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος παῖδας ἀναδεχομένους, καὶ μετὰ τοῦτο ταῖς ἐκείνων μητράσι χηρευσάσαις γαμικὸν συναλλάσσοντας συνοικέσιον· ὁρίζομεν, ἀπὸ τοῦ παρόντος μηδὲν τοιοῦτον πραχθῆναι· εἰ δέ τινες μετὰ τὸν παρόντα κανόνα φωραθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, πρωτοτύπως μὲν οἱ τοιοῦτοι ἀφιστάσθωσαν τοῦ παρανόμου τούτου συνοικεσίου· ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς τῶν πορνευόντων ἐπιτιμίοις ὑποβληθήτωσαν. *Quoniam spiritualis necessitudo seu adfinitas corporum coniunctione maior est; in nonnullis autem locis cognouimus quosdam, qui ex sancto & salutari baptismate infantes suscipiunt, postea quoque cum matribus illorum viduis matrimonium contrahere, statuimus, vt in posterum nihil fiat eiusmodi. Si qui autem post præsentem canonem hoc facere deprehensi fuerint, ii quidem primo ab hoc illicito matrimonio desistant, deinde & fornicatorum pœnis subiiciantur.*

(n) Sixt. decretal. lib. IV. tit. III. de cognatione spirituali cap. III. Per catechismum, qui præcedit baptismum, sacramentorum fundamentum & ianuam reliquorum, cognatio spiritualis contrahitur: per quam contrahendum matrimonium impeditur.

(o) Estius in sentent. lib. IV. dist. XLII. n. I. Multo minus ea spiritualis fraternitas, quæ est inter omnes christianos, debuit impedimentum matrimonii constitui; tum quia ratio supradicta non habet in ea locum, tum quia per eiusdem legem christiani non possent matrimonia contrahere, nisi cum infidelibus, quod foret absurdissimum.

mus. Multi ex vetustis scriptoribus matrimonii vinculum nulla re nisi morte solui posse statuebant. Et proinde non solum polygamiam siue nuptias cum secunda aliqua femina, priore adhuc in viuis agente, & nuptias post illegitimum diuortium, quod re ipsa idem cum polygamia esse habebatur, damnabant, sed illicitum quoque matrimonium iudicabant, post legitimum diuortium contractum: quia etsi ratio separandi coniuges esse poterat, matrimonii tamen dissolutionem non esse existimabant, quoad vtraque pars viueret. Nihil heic de illicita polygamiæ siue matrimonii, post illicitum diuortium initi, ratione dicturi sumus amplius, quia antehac [*] occasionem habuimus de legibus ac disciplina ecclesiæ aduersus vtrumque differendi copiosius. Prohibitio autem nuptiarum post legitimum diuortium res est, quæ paullo diligentiorem meretur considerationem.

ATQVE heic obseruamus, variasse hac de re veterum sententias. ORIGENES quidem nuptias post istiusmodi diuortium improbabat, ab aliis tamen eas admissas esse declarat, quando ait [p]: „Scio quosdam, qui præsunt ecclesiis, extra „scripturam permisisse aliquam nubere, viro priori viuente: „& contra scripturam fecerunt quidem, dicentem, *Mulier li-„gata est, quanto tempore viuit vir eius:* Item: *Viuente viro adultera „vocabitur, si facta fuerit alteri viro.* Non tamen omnino sine „caussa hoc permiserunt: forsitan enim propter huiusmodi in-„firmitatem incontinentium hominum, peiorum comparatio-„ne quæ mala sunt, permiserunt, aduersus ea, quæ ab initio e-„rant scripta„. Heic rationi consentaneum est statuere, istos episcopos, qui viris atque vxoribus post diuortia secundas nuptias permiserunt, has pro non simpliciter malis habuisse, etiamsi tales essent in oculis ORIGENIS. Idem illud de *Constantino* statuendum est, qui viro vxorem suam ob tria crimina, si nimirum vel mœcha, vel medicamentaria, hoc est, venefica, vel conciliatrix, siue læna esset, dimittere aliamque ducere lege hanc in rem promulgata [q] permisit. Nam, vt recte obser-

(*) Lib. XVI. cap. XI. §. V. & VI. vol. VII. p. 426. seqq. pag. 430. seqq.
(p) Origen. homil. VII. in Matth. tom. II. p. 67. (p. edit. Paris. MDCIIII.)
(q) Cod. Theod. lib. III. tit. XVI. de repudiis, leg. I. In masculis etiam, si re-

vat

vat GOTHOFREDVS [*], dum dicit, virum, ſi vxorem ab his criminibus liberam eiecerit, omnem dotem reſtituere debere & aliam non ducere, plane indicat, quod, ſi illam vnius criminis ex his tribus nominatis ream eſſe probaſſet, repudiandi eam aliamque ducendi habuerit licentiam. Perſonatus AMBROSIVS in eadem fuit ſententia. Nam exponens verba apoſtoli: *Non eſt ſeruituti ſubiectus frater aut ſoror, in huiuſmodi*, ait [r]: *Si Eſdras dimitti fecit vxores aut viros infideles, vt propitius fieret Deus, nec iratus eſſet, ſi alias ex genere ſuo acciperent: (non enim ita praeceptum his eſt, vt remiſſis iſtis alias minime ducerent:) quanto magis ſi infidelis diſceſſerit, liberum habebit arbitrium, ſi voluerit, nubere legis ſuae viro?* Et huius adſerti ſui hanc reddit rationem: *Contumelia enim creatoris ſoluit ius matrimonii circa eum, qui relinquitur, ne accuſetur alii copulatus, infidelis autem diſcedens, & in Deum & in matrimonium peccare dignoſcitur.* EPIPHANIVS non tantum ſuam ipſius ſententiam, ſed ſententiam quoque eccleſiae ſui temporis loquitur. Dicit autem perſpicue, quod licet clericis, ſecundam vxorem, priore mortua, ſibi copulare interdictum ſit; populo tamen non tantum vxoribus mortuis, ſed iuſte etiam repudiatis, id facere liceat. *Cui mortua vna non ſufficit*, inquit [s], *quum occaſione aliqua ſtupri adulteriique aut alterius flagitii cum ea diuortium fecerit, is ſi alteram vxorem duxerit, aut alteri viro mulier nupſerit, ſacrarum litterarum auctoritas ab omni culpa illos abſoluit, neque ab eccleſia aut aeterna vita reiicit, ſed propter imbecillitatem tolerandos exiſtimat. Non ita tamen, duas vt altera ſuperſtite v-*

pudium mittant, hæc tria crimina inquiri conueniet, ſi mœcham, vel medicamentariam, vel conciliatricem repudiare voluerit: Nam ſi ab his criminibus liberam eiecerit, omnem dotem reſtituere debet & aliam non ducere.

(*) Gothofred. in loc. p. 313. a fin. Ex hac lege; & *aliam non ducere*, a contrario diſcimus, iuſte repudiata vxore a marito, veluti ob adulterium, alteram ei vxorem ducere licuiſſe.

(r) Ambroſ. in 1 Cor. VII, 15.

(s) Epiphan. hæreſ. LIX. n. IV. ὁ μὴ δυνηθεὶς τῇ μιᾷ ἀρκεσθῆναι τελευτησάσῃ, ἕνεκεν τινὸς προφάσεως, πορνείας, ἢ μοιχείας, ἢ κακῆς αἰτίας χωρισμῦ γενομένυ, συναφθέντα δευτέρᾳ γυναικὶ ἢ γυνὴ δευτέρῳ ἀνδρὶ, ὐκ αἰτιᾶται ὁ θεῖος λόγος, ὐδὲ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς ζωῆς ἀποκηρύττει, ἀλλὰ διαβαστάζει διὰ τὸ ἀσθενὲς, ὐχ ἵνα δύο γυναῖκας ἐπὶ τὸ αὐτὸ σχῇ, ἔτι περιώσης τῆς μιᾶς, ἀλλ᾽ ἀπὸ

χωρις

xores simul habeat; sed vt ab vna separatus, alteram sibi legitime, si lubet, adiungat. PETAVIVS [t] ingenue fatetur, quod hoc de ecclesiæ istius æui sententia plenissime testetur: Tantummodo illis temporibus nondum eam rem ab ecclesia definitam prorsus fuisse dicit. Quod vero ad præsentem disquisitionem nihil facit, quæ non de definitionibus conciliorum *Florentini* & *Tridentini*, sed de sententia & praxi ecclesiæ vetustæ agit. Iam quod de istiusmodi matrimoniis, sine vllo censuræ ecclesiasticæ freno in ecclesia toleratis, dicit EPIPHANIVS, id porro confirmatur ab ipso concilio *Arelatensi* & AVGVSTINO, quamvis ab EPIPHANIO, quod ad sensum scripturæ, dissentientibus. Marito secundas nuptias putabant interdictas esse post diuortium, quoad prior vxor viueret. Non tamen ita perspicue reuelatum esse existimabant, vt hoc crimen dignum excommunicatione haberi deberet, perinde atque aliæ manifestæ adulterii species. Concilium [u] illud ita statuit: *De his, qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, & iidem sunt adolescentes fideles & prohibentur nubere, placuit, vt, in quantum potest, consilium eis detur, ne viuentibus vxoribus suis, licet adulteris, alias accipiant.* At vero ne verbum quidem de censura ecclesiastica dicit, quam eis infligi oporteat, si aliter faciant. Et AVGVSTINVS [x] ait: *Quisquis vxorem adulterio deprehensam dimiserit & aliam duxerit, non videtur aequandus eis, qui excepta caussa adulterii dimittunt & ducunt. Et in ipsis diuinis sententiis ita obscurum est, Vtrum & iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur, si alteram duxerit, vt, quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur.* Et tandem

μιᾶς ἀποσχεθεὶς, δευτέρᾳ, εἰ τύχοιεν, νόμῳ συναφθῆναι.

(t) Petau. in loc. p. 255. Ita quidem Epiphanius. Sed vt illis temporibus nondum ea res ab ecclesia definita prorsus fuerit, hodie tamen, præsertimque post editum a sacrosancta Tridentina synodo canonem, aliter sentire nefas, quam superstite priore coniuge, etiam post legitimum diuortium, alteris copulari nuptiis numquam licere.

(u) Concil. Arelat. I. c. X. Nota, Petauium hunc canonem aliter legere, quam quidem omnia edita exemplaria habeant: Contendit enim, pro *prohibeatur nubere*, legi oportere: *Non prohibeatur nubere*; Atque ita aliud testimonium est, innocentibus hominibus post legitimum diuortium hoc tempore non interdictas fuisse secundas nuptias. Petau. animaduers. in Epiphan. hæres. LIX. p. 255. Vid. etiam Basilii can. IX. in eamdem sententiam.

(x) Augustin. de fide & oper. c. XIX.

dem concludit: *Quamobrem quæ manifesta sunt impudicitiæ crimina, omnino a baptismo prohibenda sunt, nisi mutatione voluntatis & pœnitentia corrigantur: quæ autem dubia, omni modo conandum est, ne fiant tales coniunctiones. Quid enim opus est in tantum discrimen ambiguitatis caput immittere? Si autem factæ fuerint, nescio, vtrum ii, qui fecerint, similiter ad baptismum non debere videantur admitti*, (aut iam baptizati ecclesiæ gremio exturbari). AVGVSTINVS sic habebat persuasum, istas nuptias post diuortium esse illicitas, sæpe enim id in operibus suis [y] repetit, &, quibus potest, argumentis vtitur, vt homines ab illis deterreat, non dubitans mentem suam de eis declarare, tamque matrimoniis dubiis ac suspiciosis, quæ adulterii argui possint. Nusquam vero innuit, ecclesiam homines, talibus matrimoniis illigatos, tractare vel debere tractare, sicut alios adulteros, (quorum de flagitio magis compertum habeatur,) vel matrimonium dissoluendo, vel homines excommunicationi & publicæ pœnitentiæ in ecclesia subiiciendo; sed potius declarat, eiusmodi homines venialiter errare, quia res non ita diserte in scriptura sacra damnetur. Atque eatenus ESTIVS [a] id concedit, modo non condemnatum esse dicit ab vllo concilio generali. Vnum quidem exemplum reperitur, ab HIERONYMO [b] datum, feminæ cuiusdam, quæ publicam pœnitentiam in ecclesia egit de eo, quod alteri viro nupsisset, posteaquam a priore ob adulterium aliosque intolerandos mores illius ipsa se separasset. E-

(y) Vid. Augustin. de adulterinis coniugiis lib. I. c. I. & XXIV. tot. De nuptiis & concupiscentia lib. I. c. X. tot. De bono coniugali c. VII. tot. De sermone domini in monte lib. I. c. XIV. tot.

(a) Estius in sentent. lib. IV. dist. XXXV. n. XI. Sanctus Hieronymus in epitaphio Fabiolæ ad Oceanum refert, quemadmodum Fabiola, quæ dimisso viro non solum adultero, sed omnibus flagitiis contaminato, alteri nupserat, post mortem secundi mariti publicam pœnitentiam, ab episcopo Romano impositam, similiter subierit, eiusque factum non aliter excusat, quam quod euangelii rigorem ignorauerit. Hinc discimus, illo tempore publicum crimen habitum fuisse in ecclesia, si quis viuente coniuge, etiam ob fornicationem dimissa, aliud coniugium iniret cetera.

(b) Hieron. epitaph. Fabiolæ. Ep. XXX. ad Oceanum. Quis hoc crederet, vt post mortem secundi viri in semetipsam reuersa saccum indueret, vt errorem publice fateretur, & tota vrbe spectante *Romana* ante diem paschæ basilica quondam Laterani staret in ordine pœnitentium? &c.

nimuero hic voluntarius quidem feminæ iſtius actus erat, neque hoc ea fecit, niſi poſt ſecundi mariti obitum. Eccleſia hanc ei non imponebat pœnitentiam, viuente eius marito, nec eo mortuo; ſed ipſa eam ſponte ſua eligebat, illique ſe ſubmittebat a nemine compulſa. Si qua generalis tum fuiſſet in eccleſia regula, ſecundum quam iſtiuſmodi matrimonia diſſolui, vel coniuges publicæ pœnitentiæ ſubiici debuiſſent, epiſcopus *Romanus* ſine dubio, viuente adhuc viro, ambos regulæ & diſciplinæ eccleſiæ ſe ſubmittere compuliſſet. Quando autem hoc non eſt factum, argumento nobis videtur eſſe, non fuiſſe tunc temporis eccleſiæ *Romanæ* morem, infligere publicas pœnas iis, qui poſt legitimum diuortium matrimonium contraxiſſent, ſed tantum, quibus poſſet, argumentis vti, ad deterrendum viros feminasque ab iſtis matrimoniis, vſque dum prior coniux diem ſuum obiiſſet; Vel ſi illis ſeſe illigarent, exhortari eos, ad agendam de illis coniunctionibus pœnitentiam, tamquam criminibus ab apoſtolo vetitis. Id quod ipſe HIERONYMVS [c] ſatis quidem vehementer pro more ſuo faciebat, adfirmans feminæ, quæ ſic nupſerat alteri, eam adulteram reputari, nec ſacram communionem recipere poſſe, antequam pœnitentiam pro crimine ſuo egiſſet. Per quam pœnitentiam ego quidem priuatam reſipiſcentiam, non ſollemnem illam, per publicam eccleſiæ diſciplinam imponi ſolitam, pœnitentiam intelligo. Verumtamen in eccleſia *Hiſpanica* ante hæc tempora aliquid publicæ diſciplinæ contra eiuſmodi perſonas, maxime mulierem, quæ priore marito adhuc viuente alteri nupſiſſet, adhibitum videtur. Nam in concilio *Illiberritano* [d] canon habetur in hunc modum decernens: *Femina fidelis, quæ adulterum maritum reliquerit fidelem, & alterum ducit, prohibeatur ne ducat; ſi duxerit, non prius accipiat communionem, niſi, quem reliquerit, prius de ſæculo exierit, niſi forte neceſſitas infirmitatis dare compulerit.* Verum vti hic canon a priuato tantum conci-

(c) Hieron. epiſt. CXLVII. ad Amandum. Iſta ſoror, quæ, vt dicit, vim paſſa eſt, vt alteri iungeretur, ſi vult corpus Chriſti accipere & non adultera reputari, agat pœnitentiam, ita duntaxat, vt ſecundo viro, qui non appellatur vir, ſed adulter, a tempore pœnitentiæ non copuletur, cetera.

(d) Concil. Illiberritan. c. IX.

lio

lio factus eſt, ita diuerſas exceptiones ac mitigationes admittit. Primum enim ad ſolas feminas, non ad viros reſpicit; Deinde ad ſolas feminas fideles, non ad catechumenas, quæ per canonem proxime ſequentem, hoc non obſtante, ad baptiſmum admittuntur, quemadmodum & AVGVSTINVS rem definiuit. Præterea maritus deſertus fidelis eſſe debet. Alia enim rei ratio erat, ſi ille eſſet ethnicus. Denique feminæ, neceſſitate infirmitatis compellente, hoc eſt in articulo mortis, communio dari iubetur, etiamſi ſecundum maritum numquam deſeruiſſet. Vt adeo prohibitio vario reſpectu nondum eſſet vniuerſalis. Poſtea in lege quadam *Honorii* [e] ita in hoc negotio decretum legimus: *Si graues cauſſas atque inuolutam criminibus magnis conſcientiam probauerit, quæ recedit, dotis ſuæ compos, ſponſalem quoque obtineat largitatem, atque a repudii die poſt quinquennium nubendi recipiat poteſtatem. Si diuortium prior maritus obiecerit, ac mulieri graue crimen intulerit, perſequatur legibus accuſatam, impetrataque vindicta & dote potiatur, & ſuam recipiat largitatem, & ducendi mox alteram liberum ſortiatur arbitrium. Si vero morum eſt culpa non criminum, donationem recipiat & dotem relinquat, aliam poſt biennium ducturus vxorem. Quod ſi matrimonium ſolo maluerit ſeparare diſſenſu, multiſque vitiis peccatiſque grauetur excluſa, & donationem vir perdat & dotem, ac perpetuo cælibatu inſolentis diuortii pœnam de ſolitudinis mærore ſuſtineat, mulieri poſt anni metas nuptiarum poteſtate conceſſa.* Exſtant variæ leges *Theodoſii* iunioris, *Valentiniani III.* & *Anaſtaſii* in codice *Iuſtinianeo* [f], quæ eamdem libertatem nuptiarum poſt legitimum diuortium largiuntur. Verum hæ leges ab eccleſiaſticis huius æui ſcriptoribus non omnino approbantur. Nam vti AVGVSTINVM & HIERONYMVM antea audiuimus, diſſenſum ſuum declarantes, ſic idem in CHRYSOSTOMO [g], AMBROSIO [h] & INNOCEN-

(e) Cod. Theod. lib. III. tit XVI. de repudiis. leg. II.

(f) Cod. Iuſtin. lib. V. tit. XVII. de repudiis leg. VIII. & IX. tot.

(g) Chryſoſt. hom. XVII. in Matth. Not. de diuortiis quidem, ſed non de legibus imperialibus circa diuortia, heic loquitur Chryſoſtomus.

(h) Ambroſ. de Abraham, lib. I. c. IV. Vos moneo, viri, maxime qui ad gratiam domini tenditis, non miſceri adulterino corpori: qui enim ſe iungit meretrici, vnum corpus eſt: nec date hanc occaſionem diuortii mulieribus. *Nemo ſibi blandiatur de legibus hominum.*

TIO [i] aliisque illius ætatis scriptoribus legere est, qui leges reipublicæ iusto laxiores & benigniores esse in eos existimant, qui post diuortium nouum matrimonium contrahant. Quod saltem eo facit, vt obseruationem recte se habere videamus, quam initio fecimus, quod diuersæ veterum hac de re fuerint sententiæ, & quod eam tractarint tantum velut quæstionem problematicam; quamquam patres *Tridentini* postea articulum fidei [k] fecerunt, omnibus, qui non ad ipsorum accederent sententiam, damnatis. Atqui in sententia sua, vt hoc obiter notemus, quosdam ex suis ipsorum pontificibus damnant & quædam recentiora concilia, quorum meminit GRATIANVS. *Zacharias* papa [l] mulieri, cuius cum sorore maritus suus incestum commiserat, permittit, vt isto repudiato nubat in domino, cui velit. Et GREGORIVS III. viro dat licentiam ducendi aliam, cui sua ob infirmitatem [m] corporis debitum reddere non valeat. Concilium *Triburiense* [n] ait: *Si quis cum nouerca sua dormierit, neuter ad coniugium potest peruenire, sed vir eius*

(i) Innocent. epist. III. ad Exuper. c. VI. De his etiam requisiuit dilectio tua, qui interueniente repudio alii sese matrimonio copularant: quos in vtraque parte adulteros esse manifestum est. Qui viro vel vxore viuente, quamuis dissociatum videatur esse coniugium, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri, in tantum, vt hæ etiam personæ, quibus tales coniuncti sunt, etiam ipsæ adulterium commisisse videantur; secundum illud, quod legimus in euangelio: *Qui dimiserit vxorem suam* &c.

(k) Concil. Trident. sess. XXIV. c. VII. Si quis dixerit ecclesiam errare, quum docuit & docet, iuxta euangelicam & apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius coniugum matrimonii vinculum non posse dissolui, & vtrumque, vel etiam innocentem, qui caussam adulterio non dedit, non posse, altero coniuge viuente, aliud matrimonium contrahere, mœcharique eum, qui, dimissa adultera, aliam duxerit, & eam, quæ dimisso adultero, alii nupserit: anathema sit.

(l) Apud Gratian. causs. XXXII. quæst. VII. c. XXIII. Concubuisti cum sorore vxoris tuæ? Si fecisti, neutram habeas: & si illa, quæ vxor tua fuerit, conscia sceleris non fuit, si se continere non vult, nubat in domino, cui velit. Tu autem & adultera sine spe coniugii permaneatis: & quamdiu vixeritis, iuxta præceptum sacerdotis pœnitentiam agite.

(m) Ibid. causs. XXXII. quæst. VII. cap. XIIX. Quod proposuisti, si mulier infirmitate correpta non valuerit debitum viro reddere, quid ea faciat iugalis; bonum esset, si sic permaneret, vt abstinentiæ vacaret: sed quia hoc magnum est, ille, qui se non poterit continere, nubat magis &c.

(n) Ibid. c. XXIV.

potest,

potest, si vult, aliam accipere, si se continere non potest. Et concilium *Vermeriense* (quod in quibusdam GRATIANI exemplaribus falso vocatur *Eliberense*) ait [o]: *Si qua mulier in mortem mariti sui cum aliis consiliata sit, si probare potest ille vir, eam ream esse consilii, potest ipsam vxorem dimittere, & si voluerit, aliam ducere.* Vt adeo noui latores legis apud *Tridentum* non minus in sua ipsorum lege canonica, quam ab antiquis patribus hac de re dissentiant.

§. XIII.

Num adultero adulteram, quam vitiasset, post mortem mariti ducere licuerit.

NEQVE vero casuistæ *Romanenses* cum veteribus melius de alia conspirant quæstione, quæ ad nuptiarum impedimenta pertinet. Nimirum, Num adultero alius viri vxorem ducere licuerit, post mariti sui obitum, qua cum, viuente adhuc priore marito, adulterium commisisset? Moderni iuris canonici doctores communiter id negant. Concilium *Triburiense* in *Germania*, anno DCCCXCV. sub *Formoso* papa habitum, famosum casum proponit viri cuiusdam, qui alterius viri coniugi stuprum intulerit iuraueritque, se illam post mariti sui mortem ducturum: Concilium hoc simpliciter illicitum esse [p] definit: *Tale connubium*, inquiens, *anathematizamus & christianis omnibus obsecramus. Non licet ergo, nec christianæ religioni oportet, vt vllus ea vtatur in matrimonio, cum qua prius pollutus erat adulterio.* PETRVS LOMBARDVS [q] & GRATIANVS [r] alia testimonia LEONIS papæ & concilii apud *Althæum* hanc in rem adlegant:

(o) Concil. Vermer. ap. Gratian. causs. XXXI. quæst. I. c. VI.

(p) Concil. Tribur. c. XL.

(q) Lombard. sent. lib. IV. dist. XXXV. Solet quæri, an valeat duci in coniugium, quæ prior est polluta per adulterium. De hoc Leo papa ait: *Nullus ducat in matrimonium, quam prius polluit adulterio.* Item: *Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quemdam alterius vxorem stupro violasse & insuper mœchæ iuramentum dedisse, quod post legitimi mariti mortem, si superuiueret, duceret eam in vxorem, quod & factum est. Tale ergo connubium prohibemus & anathematizamus.* His aliisque auctoribus vetantur in coniugium copulari, qui se prius adulterio maculauerunt.

(r) Gratian. causs. XXXI. quæst. I. vbi Leo: *Nullus ducat in matrimonium, quam prius polluit adulterio.* Et concil. ap. Althæum: *Illud communi decreto secundum canonum instituta definimus & praiudicamus, vt si quis cum vxore alterius eo viuente fornicatus fuerit, moriente marito, synodali iu-*

Et moderni iuris canonici doctores in eorum determinatione [r] communiter acquiescunt, modo quasdam subtiles distinctiones faciunt, vt hosce canones cum melioribus veterum testimoniis concilient. Veteres enim hac in re aliter senserunt. AVGVSTINVS [t] ad hanc quæstionem respondet adfirmando vniuersaliter & sine vlla distinctione, *Mortuo viro*, inquiens, *cum quo verum connubium fuit, fieri verum connubium potest, cum quo prius adulterium fuit.* Et iterum [u]: *Posse sane fieri nuptias ex male coniunctis, honesto postea placito consequente, manifestum.* Et con-

dicio aditus ei claudatur illicitus, ne vlterius ei coniugatur matrimonio, quam prius polluit adulterio. Nolumus enim, nec christianæ religioni convenit, vt vllus ducat in coniugium, quam prius polluit per adulterium.

(r) Vid. Estium in sentent. lib. IV. distinct. XXXV. n. XIII. Quare altera eiusdem Augustini expositio, quam & alii veteres fere sequuntur, ceteris præponenda videtur, vt exceptio illa (*nisi ob fornicationem*) ad id, quod præcedit, tantum referatur, totaque oratio elliptica sit, hoc pacto supplenda atque intelligenda: *Quicumque dimiserit vxorem suam* (quod non licet nisi ob fornicationem) *& aliam duxerit, mœchatur.* Simile est, si dicam, quicumque mulierem cognouerit, nisi in coniugio, & libidini suæ obsecutus fuerit, peccat. Constat autem, ellipticum loquendi genus Hebræis admodum fuisse familiare, & huius rei exempla plurima reperiri in sacris litteris, quale illud est 1 Timoth. IV. *Prohibentium nubere, abstinere a cibis*, &c. subauditur enim vocabulum contrariæ significationis, nempe iubentium.

Et pag. 430. Apud Gratianum XXXII. quæst. VII. exstat canon cuiusdam concilii in hæc verba: *Quædam cum fratre viri sui dormiuit, decretum est, vt adulteri numquam coniugio copulentur; illi vero, cuius vxor stuprata est, licita coniugia non negentur.* Sed respondetur, vt canoni detur auctoritas, qui tamen cuius concilii fuerit ignoratur, quandoquidem nec hodie in vllo exstat concilio, sensum eius hunc esse, adulteros incestuosos, (talis enim est casus in canone propositus) numquam posse coniugio copulari, ne quidem post mortem coniugum: At eorum coniuges non prohiberi, quo minus adulteris mortuis ad alia coniugia transeant. Qui sensus canonis colligitur, tum ex antithesi partium, tum ex simili canone Gregorii, qui habetur eadem quæst. cap. *Hi vero.* quem similiter de adultera incestuosa exponunt. In eo enim expresse post mortem coniugis adulteri conceditur, quod in vita negatur, & similiter respondendum est ad duos alios canones, alterum Zachariæ papæ, & alterum concilii Triburiensis, quos ibidem Gratianus recitat. Hoc enim dumtaxat concedunt innocenti, quod prohibetur nocenti, nempe aliud coniugium post mortem prioris.

(t) Augustin. de nupt. & concupisc. lib. I. c. X.

(u) Id. de bono coniugali c. XIV.

cili-

cilium *Illiberritanum* canone quodam definiit, quod licet femina, quæ relicto marito suo adulteretur, non accipere debeat communionem, quoad maritus prior vixerit; post illius tamen mortem accipere possit, quia tum legitima eius vxor facta sit, cum quo antea tantum vixerit in adulterio. Verba canonis ita habent [x]: *Femina fidelis, quæ adulterum maritum reliquerit fidelem, & alterum ducit, prohibeatur ne ducat; si duxerit, non prius accipiat communionem, nisi, quem reliquerit, prius de seculo exierit.* GABRIEL ALBASPINAEVS [y] in suis ad hunc canonem notis hanc habet ingenuam obseruationem: *Illis temporibus, vt vides, matrimonium poterat stare & validum esse inter adulteros, qui viuente vero & legitimo marito rem simul habuerant: Quod hodie ita prohibitum est, vt ne quidem post mortem mariti mulier possit cum adultero nuptias firmas & legitimas facere, nisi summo dispensante pontifice.* Quæ plana & ingenua confessio est differentiæ inter antiquam & recentiorem hanc quæstionem soluendi rationem, & fortassis tacite innuit veram caussam tot noua impedimenta adinueniendi in negotio matrimonii, vt pontifex *Romanus* in sua habeat potestate frequentes indulgere dispensationes. Quidquid antiqui canones in hoc peculiari casu requirebant, illud erat, vt hoc crimine adstricti veram & legitimam de priore adulterio agerent pœnitentiam; numquam autem eis interdicebant inire matrimonium, nec illud dissoluebant, si post prioris mariti mortem semel legitime esset contractum, nec vllum aliud interponebant impedimentum, ad illud prohibendum vel faciendum irritum. Quomodo ex alio concilii *Illiberritani* canone apparet, qui ait [z]: *Si qua vidua fuerit mœchata & eumdem postea habuerit maritum, post quinquennii tempus, acta legitima pœnitentia, placet eam communione reconciliari; si alium duxerit, relicto illo, nec in fine dandam esse communionem.* Vbi obseruari meretur, tantum abesse, vt concilium illud prohibeat vel irritum declaret matrimonium adulteræ cum adultero suo, vt eam compellat illum accipere maritum, nec alii vlli nubere, nisi pœnam negandæ sibi communionis in ipso mortis articulo velit incurre-

(x) Concil. Illiberrit. can. IX.
(y) Albaspin. in locum.
(z) Concil. Illiberrit. can. LXXII.

re.

re. Quod veterum hac de re sententiam satis abundanter nobis demonstrat, quod numquam dispensatione pontificis ad adulteros legitimo coniugio copulandos opus esse crediderint; quamuis illud a pluribus inde sæculis vsitatum & quotidianum sit in curia *Romana*.

§. XIV.

Nuptiarum celebratio interdicta in quadragesima.

VNVM superest, quod de antiquis nuptiarum impedimentis obseruemus, & hoc ad tempus spectat, in quo more vsitato celebrari non poterant. Antiquissima prohibitio, quam invenimus huc referendam, est illa in concilio *Laodiceno*, vbi nuptiarum æque ac natalitiorum celebratio [a] prohibetur in quadragesima. Et hæc vna sola prohibitio est respectu temporis, quæ in genuinis vetustatis documentis occurrit; PETRVS LOMBARDVS [b] & GRATIANVS [c] canonem citant ex concilio *Ilerdensi* an. DXXIV. qui non solum in quadragesima, sed tribus etiam hebdomadibus ante festiuitatem sancti *Ioannis* baptistæ & ab aduentu domini vsque post epiphaniam nuptias celebrari vetat, eosque, qui id fecerint, separari iubet. Verum istiusmodi canon in conciliorum tomis hodie non habetur, id quod arguit, canonem esse recentioris æui, quam quidem concilium est, cuius ille esse venditatur. MARTINVS episcopus *Bracarensis* aliquanto post illud concilium vixit, atqui in collectione canonum, quam ad an. DLXXII. publicauit in concilio *Lucensi*, prohibitionis in concilio *Laodiceno*, non in *Ilerdensi* [d] nec vllo alio, factæ meminit. Quod itidem arguit,

(a) Concil. Laodic. can. LII. *ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ γάμους ἢ γενέθλια ἐπιτελεῖν.*

(b) Lombard. sentent. lib. IV. distinct. XXXII. Nec solum in opere carnali obseruanda sunt tempora, sed etiam in celebrandis nuptiis, secundum illud, *Non oportet a septuagesima vsque in octauam paschæ & tribus hebdomadibus*, cetera. Vid. sub litt. seq. (c.

(c) Gratian. causs. XXXIII. quæst. IV. c. X. Non oportet a septuagesima vsque in octauas paschæ & tribus hebdomadibus ante festiuitatem sancti Ioannis baptistæ, & ab aduentu domini vsque post epiphaniam nuptias celebrare. Quod si factum fuerit, separentur.

(d) Martin. Bracar. collect. can. c. XLVIII. Ex concil. Laodic. can. I. Non oportet in quadragesima martyrum natalitia celebrari, sed eorum in sabbato &

guit, nondum vllam prohibitionem nuptiarum nisi in quadragesima cognitam fuisse in *Hispania*, quando antistes ille *Bracarensis* canones in vsum ecclesiæ *Hispanicæ* conlegit. *Nicolaus* pontifex *Romanus* circa annos DCCCLX vixit: Et ipse nuptias in quadragesima interdictas esse narrat [e], sed nullius præterea temporis meminit. IOANNES autem SELDENVS [f] in synodo *Aquisgranensi* an. DCCCXXXVI. sub imperatore *Ludouico I.* habita, nuptias prohiberi dicit diebus dominicis, quod autem loco ab eo citato non inuenio. Concilium vero *Salegunstadiense* an. MXXII. sub *Benedicto VIII.* & imperatore *Henrico II.* decretum fecit, verbis expressum sequentibus [g]: *De legitimis coniugiis ita visum est, quod nullus christianus vxorem ducere debeat ab aduentu domini vsque in octauas epiphaniæ, & a septuagesima vsque in octauas paschæ, nec in supra notatis XIV diebus ante festiuitatem sancti Ioannis baptistæ, neque in prædictis ieiuniorum diebus, siue in omnium sollemnium dierum præcedentibus noctibus.* Et ex eo tempore, vt SELDENVS demonstrat fusius, hæc fuerunt tempora prohibitarum nuptiarum in plerisque ecclesiis. Lector eruditus, qui plura hac de re videre gestit, & simul praxin pernoscere ecclesiarum *Gallicanæ* & *Anglicanæ* in sequentibus sæculis, elaboratum doctissimi illius scriptoris librum consulere potest. Nobis enim ad antiquam reuertendum est ecclesiam.

---

dominica tantum memoriam fieri. Eiusd. canon. III. Non oportet in quadragesima aut nuptias vel qualibet natalitia celebrare.

(e) Nicol. respons. ad consulta Bulgar. §. XLVIII. (tom. VIII. concil. p. 534.) Vnde nec vxorem ducere, nec conuiuia facere in quadragesimali tempore conuenire posse nullatenus arbitramur.

(f) Selden. vxor. Hebraic. lib. II. c. XXX. p. 313. (p. 224. edit. Frf. MDCLXXIII.) Dominicis item diebus prohibentur nuptiæ in synodo Aquisgranensi (can. XVII. part. II.) sub Ludouico primo imperatore, anno DCCCXXXVI habita.

(g) Concil. Salegunstad. c. III.

LIBRI VIGESIMI SECVNDI

CAPVT TERTIVM

DE RATIONE FACIENDI SPONSALIA, NVPTIIS IN VETERI ECCLESIA PRAEMISSA.

§. I.

Quomodo ſponſalia diſcreparint a nuptiis.

QVVM perſonæ, quibus nullum iuſtum impedimentum obiectum erat, conſtituiſſent matrimonio ſeſe iungere, per certos actus præuios, conſuetudine vel lege præſcriptos, ire debebant ante, quam nuptias rite conſummare poſſent. Hi generali nomine vocabantur *ſponſalia*. Quæ a nuptiis differebant, quomodo ſtipulatio antecedens futuras nuptias, a nuptiis ſollemniter celebratis ac conſummatis credi poteſt differre. Quam ob cauſſam (quamuis a nonnullis ſcriptoribus confundantur) de illis ſeparatim hoc loco loqui malumus; ſicut lex vetuſta, quæ ea vel præſcribit vel confirmat, ſemper facit, diſtinctum eis dans titulum in vtroque codice. Ibi enim titulum inuenimus, *de ſponſalibus & donationibus ante nuptias* [a]: Et alium, *de nuptiis* ipſis [b]. Vt cærimonias, in vtrisque obſeruatas, ſummatim enarremus, primum de ſponſalibus notandum fuerit, quod ea in ſponſione & repromiſſione nuptiarum, intra certum temporis ſpatium celebrandarum, præcipue conſtiterint. Qui actus certis confirmari conſueuit muneribus ac donationibus, dictis *arris* & *arrabonibus*; item annulo, oſculo, dote, ſcripto ſiue inſtrumento dotali cum pleno teſtium, factæ ſtipulationi teſtimonium perhibentium, numero. Quibus geſtis neutra pars a ſtipulatione ſeu conuento recedere aut nuptias recuſare poterat, niſi grauem multam legis & nonnumquam grauiſſimam eccleſiæ cenſuram vellet incurrere. Hæ erant cærimoniæ præparatoriæ, ſiue quædam præluſio atque præcurſio futurarum nuptiarum, quæ generatim legum *Romanarum* iuſſu obſeruabantur, etſi non ab omnibus æque

(a) Cod. Theod. lib. III. tit. V. Cod. Iuſtin. lib. V. tit. I. & III.
(b) Cod. Theod. lib. III. tit. VII. Cod. Iuſtin. lib. V. tit. IV.

ne-

neceſſario requiſitæ. Lex enim quaſdam diſtinctiones admittit, & certos hominum ordines in quibuſdam particularibus caſibus ab huius illiuſue ritus obſeruatione eximit. Quod ad nuptias ipſas attinet, hoc generatim in more poſitum erat inſtitutoque veterum, vt adhibitis miniſtris eccleſiæ celebrarentur; quamquam, vt tum erat imperii *Romani* ſtatus, non abſolute id fieri per legem oportebat, nec nuptiæ aliter factæ diſſoluebantur. Si autem miniſtrorum eccleſiæ opera accederet, cum ſollemni benedictione nec non cærimoniis veli ac coronæ & quibuſdam ritibus aliis peragebantur; de quibus loco ſuo plura.

§. II.

Liber partium conſenſus neceſſarius in ſponſalibus.

A cærimoniis ordimur, in ſponſalibus obſeruatis. Vbi primum omnium liber partium paciſcentium conſenſus requirebatur. Hæc vetus lex *Romana* erat, dicta lex *Papia* & *Iulia*, confirmata a *Diocletiano*, & a *Iuſtiniano* adoptata in codicem [c]. *Nec filium quidem familias, inuitum ad vxorem ducendam cogi, legum diſciplina permittit.* Igitur licet parentes ius haberent de liberorum ſuorum nuptiis ſtatuendi, nec filii legitime matrimonium poſſent contrahere ſine eorum conſenſione, vti in eadem lege expreſſis verbis decernitur & ſupra pleniſſime demonſtratum eſt [*]: Liberi tamen æquale ius habebant ſtatuendi de ſemetipſis, nec a parentibus ad vllam nuptiarum ſponſionem contra inclinationem voluntatis abſolute cogendi erant. Si qua puella deſponſata eſſet conſentiente patre [d], vel matre, vel tutore, ante decimum ætatis ſuæ annum, poſtea mutata voluntate nuptias detrectare poterat, nec multa quadrupli (quam lex violationi contractus aliis in caſibus conſtituerat)

(c) Cod. Iuſtin. lib. V. tit. IV. de nuptiis leg. XII. Nec filium quidem familias inuitum ad vxorem ducendam cogi, legum diſciplina permittit. Igitur ſicut deſideras, obſeruatis iuris præceptis, ſociare coniugio quam volueris, non impedieris: ita tamen, vt contrahendis nuptiis patris tui conſenſus accedat.

(*) Cap. II. §. IV. pag. 292.

(d) Lex Theodoſii in cod. Theod. lib. III. tit. V. de ſponſalibus, leg. VI. Patri, matri, tutori, vel cuilibet, ante decimum puellæ annum datis ſponſalibus, quadrupli pœnam remittimus, etſi nuptiæ non ſequantur. Quod ſi decimo

ab ipſa vel a parentibus illius exigenda, locum vllum habebat: quia necdum legitima ætas illa erat ad ſponſalia contrahenda: quemadmodum ex DIONE & antiquis legibus oſtendit GOTHOFREDVS. Sin vero puella decem annos nata eſſet, nec dum duodecim, quum a parentibus deſponderetur, & illum poſtea renueret, cuius ſponſalia ſuſceperat, parentes puellæ, quiue eam deſponderant, ad quadrupli pœnam tenebantur, at non ipſa puella; quod eo tempore deſponſata eſſet, quo ipſa nec dum vllius iudicii erat ad dandum deſponſationi conſenſum. Si iam duodecennalis eſſet puella, quum arram acciperet, multæ quadrupli obnoxia erat, ſi matrimonium ſecundum ſponſalia conſummare recuſaret. Hoc autem in caſu adverſus matrem, vel tutorem, vel curatorem iuſtum regreſſum habebat, ſi probare poſſet, ſe ab iis compulſam fuiſſe in ſponſi conditionem conſentire, in quam, ſi ſui arbitrii fuiſſet, non conſenſiſſet. Et ex eadem ratione, vti oſtendimus antea [*], feminæ, quæ cum adminiſtratore alicuius prouinciæ, durante adminiſtrationis anno, ſponſalia fecerat, liberum erat finito anno, vtrum conuentis ſtare an diſſoluere ſponſalia vellet: quia ſuſpicio eſſe poterat, illam tanta ſponſi auctoritate & poteſtate perterrefactam, aduerſante & repugnante natura, pactionem de coniugio cum eo feciſſe. Tam ſapienter antiqua lex eorum libertati conſultum cupiebat, qui de nuptiis tranſigebant, ne quid huiuſmodi ratum ac firmum eſſet, niſi in quod vtraque pars ſua ſponte & voluntarie, non inuito atque ingratiis, conſenſiſſet.

anno vel vltra, pater quiſue alius, ad quem puellæ ratio pertinet, ante duodecim annos, id eſt, vſque in vndecimi metas, ſuſcepta crediderit pignora eſſe retinenda, deinceps, aduentante tempore nuptiarum, a fide abſiſtens, quadrupli fiat obnoxius. --- Duodecimo autem anno impleto, quiſquis de nuptiis paciſcitur, ſi quidem pater, ſemetipſum obliget; ſi mater, curatorue, aut alii parentes, puella fiat obnoxia. Cui quidem contra matrem, tutorem, curatorem, eumue parentem, actio ex bono & ex æquo integra reſeruatur eorum pignorum, quæ ex propriis iuxta pœnam iuris facultatibus reddiderit, ſi ad conſenſum accipiendarum arrarum, ab his ſe oſtenderit fuiſſe compulſam.

(*) Cap. II. §.VII. pag. 296.

§.III.

§. III.

Contractus sponsalitius plerumque confirmatus muneribus, dictis arris vel donationibus sponsalitiis, quae nonnumquam mutuo a viro ac femina dari ac recipi consueuerunt.

Pacto coniugali sic inito, vir certa munera feminæ dare solebat, tamquam pacti illius signa & pignora. Et nonnumquam, sed non ita communiter, femina dona dabat viro ex eadem ratione. Hæc interdum *sponsalia*, interdum *donationes sponsalitiæ*, *arræ & pignora* vocantur: quoniam horum datione ac receptione pactum illud siue contractus confirmabatur, & vtraque pars obligabatur mutua futuri lege matrimonii, nisi idonea quædam & legitima ratio secus faciendi eis daret libertatem. Hæc communiter a viro, vt diximus, dabantur & interdum a femina, etsi rarius, vti in lege quadam *Constantini* notatur, quæ ait [e]: *Si sponsa sponsaliorum titulo (quod raro accidit,) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata, ad donatricem sponsam, siue eius successores, donatarum rerum dominium transferatur.* Res eodem modo sese habebat cum donis, a viro mulieri datis, si alterutra pars ante consummatas nuptias moreretur: Hoc tantum cum discrimine, vt, si vir donationem suam interueniente osculo (de qua cærimonia mox plura) confirmasset, donatio inter partem superstitem & partis mortuæ heredes diuideretur. Si vero cærimonia osculi non accessisset, tota donatio, siue sponsus siue sponsa obiret, donanti parti superstiti vel heredibus illius debebat restitui. Quamquam per legem quamdam priorem [f] *Constantini* donationes viri ac mulieris eodem prorsus loco habebantur, & interueniente alterius morte, nulla habita distinctione, restituendæ erant.

(e) Cod. Theod. lib. III. tit. V. de sponsal. leg. V.

(f) Ibid. leg. II. Quoniam fieri potest, vt moriatur alter adhuc incolumi voluntate, quam nuptiæ contrahantur, congruum duximus, eo, in quem fuerat facta donatio, ante matrimonii diem functo, quæ sponsaliorum titulo vel data, vel vllo genere donata sunt, ad eum, qui donauerat, reuocari: Eo etiam, qui donauerat, ante nuptias mortuo, nos infirmari donationem & ad eius hæredes sine aliqua difficultate detrahi res donatas.

§. IV.

Hæ donationes in actis publicis perscriptæ.

AD hasce donationes magis firmas atque a casibus, quos mors inferre poterat, nec non ab alterutrius partis perfidia tutas reddendas, requirebatur, vt publicis actis perscriberentur. Sic diserte in quadam *Constantini* [g] lege sancitum legitur, vt inter sponsum & sponsam nulla donatio valeat, nisi quam testificatio actorum sequuta sit. Enimuero hoc postea aliquam admisit exceptionem. Nam ipse *Constantinus* alia lege [h], respectu eorum, quibus nondum ætas adulta esset, decreuit; vt si res donatæ sint mulieri, infra ætatem constitutæ, ideo non possint reuocari, quod actis consignatæ non fuerint. Et hoc alia *Theodosii* iunioris [i] lege, eo respiciente, confirmatum est; qui aliam quoque exceptionem addidit; vt, si donatio sit infra ducentorum solidorum summam, necesse non sit, ad summam eam reddendam, in actis perscribi. *Iustinianus* [k] hanc exceptionem porro ad trecentorum & tandem ad quingentorum solidorum [l] summam extendit, vt donationes mulieri factæ in sponsalibus, sine insinuatione, vti lex loquitur, hoc est, sine relatione in acta publica, firmitatem obtineant, nec a donatore reuocari possint.

(g) Cod. Theod. lib. III. tit. V. de sponsalibus leg. I. Inter sponsos quoque ac sponsas, omnesque personas eam solam donationem, ex promulgatæ legis tempore, valere sancimus, quam testificatio actorum sequuta est.

(h) Ibid. leg. III. Si futuris coniugibus, tempore nuptiarum infra ætatem constitutis, res fuerint donatæ & traditæ; non ideo posse eas reuocari, quia actis consignare donationem quondam maritus noluit.

(i) Ibid. leg. VIII. Illa manente lege, quæ minoribus ætate feminis, etiam actorum testificatione omissa, si patris auxilio destitutæ sunt, iuste consulit, &c. --- Item, in illa donatione, quæ in omnibus infra ducentorum solidorum est quantitatem, nec actorum confectio quærenda est.

(k) Cod. Iustin. lib. VIII. tit. LIV. de donationibus. leg. XXXIV. Sancimus, omnem donationem, siue communem, siue ante nuptias factam, vsque ad trecentos solidos cumulatam, non indigere monumentis, cetera.

(l) Ibid. leg. XXXVI. Ceteris etiam donationibus, quæ gestis interuenientibus minime sunt insinuatæ, sine aliqua distinctione vsque ad quingentos solidos valituris: hoc etiam tantummodo ad augendas huiusmodi donationes addendum esse, ex præsenti lege decernimus. anteriore tempore nostra lege præcedente moderando, qua vsque ad trecentos solidos factæ donationes & sine insinuatione firmitatem obtinere iussæ sunt.

§. V.

§. V.

Contractus iste porro testatus donatione & acceptione annuli.

VNA cum hisce donationibus sponsalitiis, vel potius tamquam aliqua earum pars, feminae a viro dari solebat annulus, tamquam aliud mutui contractus siue pactionis signum ac testimonium. Hæc innocens erat cærimonia, a *Romanis* iam ante initia christianismi [m] adhibita, & quodam modo a iudæis admissa. Vnde inter ritus sponsalitios christianorum, nullo contradicente, adscita est. Inter ritus sponsalitios, dico. Nam in ipsarum nuptiarum sollemnitate initio adhibitam eam esse, non adeo liquet; tametsi ii, qui ritus sponsaliorum cum ritibus nuptiarum confundunt, testimonia prioris, tamquam probationes posterioris consuetudinis, adferant. Annulum in sponsalibus, non in ipsa nuptiarum celebratione, adhiberi consueuisse ætate *Nicolai* papæ, an DCCCLX. ex iis videtur esse manifestum, quæ de cærimoniis, in ecclesia *Romana* primum in sponsalibus & deinde in nuptiis vsitatis, narrat, vtpote de quibus tamquam distinctis rebus in hunc modum loquitur [n]: *Apud nostrates post sponsalia, quæ futurarum nuptiarum sunt promissio, fœdera quæque consensu eorum, qui hæc contrahunt, & eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur. Postquam arris sponsam sibi sponsus per digitum fidei annulo insignitum desponderit; dotemque vtriusque placitam sponsus, eius scripto pactum hoc continente, coram inuitatis ab vtraque parte tradiderit; aut mox, aut apto tempore (ne videlicet ante tempus lege definitum tale quid facere præsumant) ambo ad nuptialia fœdera perducuntur. Et primum in ecclesiam domini cum oblationibus, quas offerre debent Deo per sacerdotis manum, statuuntur: Sicque demum benedictionem & velamen cæleste suscipiunt. Post hæc autem de ecclesia egressi coronas in capitibus gestant, quæ semper in ecclesia ipsa sunt solitæ reseruari.* Heic cærimonias sponsaliorum & cærimonias nuptiarum distincte describi videmus. Et inter cærimonias sponsaliorum annulum inuenimus, non autem denuo memoratum in cærimoniis nuptiarum. Vnde probabile est, fuisse tunc temporis priorum tantum, non posteriorum cærimo-

(m) Vid. Seld. vxor hebr. lib. II. c. XIV. & cap. XV.

(n) Nicol. respons. ad consulta Bulgarorum. Concil. tom. VIII. p. 517. & ap. Gratian. causs. XXX. quæst. V. cap. III.

niam.

niam. Atque ita a veteribus christianis adhibitus est annulus in sponsalibus, tamquam arra futurarum nuptiarum, non autem in nuptiis ipsis, quantum quidem ex relationibus, de hac cærimonia datis, condiscere possumus. AMBROSIVS de ea loquitur, sed tantum inter ritus sponsaliorum, non inter ritus nuptiarum. Narrans enim, quemadmodum se gesserit *Agnes* virgo, quum præfecti vrbis *Romæ* filius, nuptias eius ambiens, pretiosissima illi offerret ornamenta, eam introducit tale isti iuueni dantem responsum [o]: *Discede a me, fomes peccati, nutrimentum facinoris, pabulum mortis: discede a me, quia iam ab alio amatore præuenta sum, qui mihi satis meliora te obtulit ornamenta, & annulo fidei suæ subarrauit me, longe te nobilior & genere & dignitate. CHRISTVM* intelligit, cui spiritualiter nupserit, virginitatem professa. Et ante illum TERTVLLIANVS [p] de annulo pronubo loquitur, inuehens aduersus gentiles, eo quod a melioribus patrum institutis ac moribus desciuerint. *Circa feminas*, inquit, *etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur. Quum aurum nulla norat præter vnico digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo*, cetera. Non quidem expresse dicit, annulum a christianis adhiberi, loquitur tamen de eo, tamquam ritu laudabili, qui a quouis adhiberi possit & re ipsa adhibeatur a gentilibus in sponsalibus suis. Alio loco dicit, eum innocenter ab illis adhiberi in sponsalibus, & idcirco christianum sponsalibus vel nuptiis gentilium saluo officio interesse posse, perinde ac aliis quibusdam priuatis & communibus sollemnitatibus. *Circa officia [q] priuatarum & communium sollemnitatum, & togæ puræ, vt sponsalium, vt nuptiarum, vt nominalium, nullum putem periculum obseruari de flatu idololatriæ, quæ interuenit. Caussæ enim sunt considerandæ, quibus præstatur officium. Eas mundas esse opinor per semetipsas: Quia neque vestitus virilis, neque annulus, aut coniunctio maritalis de alicuius idoli honore descendit.* CLEMENS ALEXANDRINVS ab ipso IOANNE SELDENO [r]

(o) Ambros. epist. XXXIV. (tom. V. opp. p. 274 edit. Paris. MDCXLII.)
(p) Tertull. apol. c. VI.
(q) Id. de idololatr. c. XVI.
(r) Selden. vxor hebr. lib. II. c. XXV. p. 252. (p. 181. edit. Francof. MDCLXXIII.) Clem. pædagog. lib. III. c. XI. p. 287. *δίδωσιν αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσίου· οὐδὲ τοῦ-*

cita-

citatur teſtis antiqui vſus annuli in ſponſalibus chriſtianorum. *Dat feminis annulum aureum, nec eum quidem ad ornatum ſed vt ea obſignet, quæ domi digna ſunt quæ cuſtodiantur, propterea quod ſeruandæ domus ad eas cura pertinet.*

§. VI.

Et ſollemni oſculo & iunctione dextrarum.

ALIA cærimonia, in ſponſalibus interdum adhibita, ſollemne oſculum erat, quod vir mulieri dabat in pacti confirmationem. Cognitus hic ritus erat apud chriſtianos in ſacris & religioſis eorum officiis, ad teſtificandum ſincerum amorem & amicitiam inter ſe mutuam, de quo diximus loco alio [*]. Hinc *Conſtantinus* lege quadam ſua [s] cærimoniam ſponſaliorum facit, vtpote ad hunc actum imprimis accommodatam. Et quodam modo eam vrget. Nam ſi quis ſibi mulierem deſponderit, interueniente oſculo, tunc ſi alterutra pars ante nuptias moriatur, dimidia rerum donatarum pars defuncti vel defunctæ hæredibus, & dimidia pars ſuperſtiti adiudicatur. Si vero ſponſalia fiant oſculo non interueniente, tunc ſi ſponſus vel ſponſa obeat ante nuptias, tota donatio donatori ſponſo vel hæredibus eius reſtitui iubetur. Et hæc ſtatæ ac perpetuæ vim legis a *Iuſtiniano* obtinuit, qui eam in codicem ſuum [t] adoptauit. Hæc cærimonia antiquus ritus erat apud gentiles, vna cum iunctione dextrarum in ſponſalibus adhibitus: quemadmodum ex TERTVLLIANO condiſcimus, qui *Apud ethnicos,* inquit [u], *velatæ ad virum ducuntur. Ad deſponſationem velantur, quia & corpore & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt per oſculum & dexteras, per quæ primum reſignarunt pudorem ſpiritus.* Hæ igitur cærimoniæ,

τον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας.

(*) Lib. XV. cap. III. §. III. vol. VI. p. 299. ſeqq.

(s) Cod. Theod. lib. III. tit. V. de ſponſalibus leg. V. Si, ab ſponſo rebus ſponſæ donatis, interueniente oſculo, ante nuptias hunc vel illum mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad ſuperſtitem pertinere præcipimus, dimidiam ad defuncti vel defunctæ heredes. ... Oſculo vero non interueniente, ſiue ſponſus ſiue ſponſa obierint, totam infirmari donationem, & donatori ſponſo ſiue heredibus eius reſtitui.

(t) Cod. Iuſtin. lib. V. tit. III. de donation. ante nupt. leg. XVI.

(u) Tertull. de veland. virgin. cap. XI.

vtpote innocentes per se, cum aliis istiusmodi consuetudinibus in sponsalia sua adoptatæ videntur a christianis, qui numquam de innocentibus ritibus mouebant scrupulum, eo quod ab ethnicis adhiberentur, exceptis iis, qui ad adficiendum eos ineuitabili quadam idololatriæ & superstitionis macula natura sua tendebant.

§. VII.

Et dotis stipulatione in tabulis perscribenda.

ALIA pars sponsaliorum erat dotis stipulatio, a viro facienda mulieri, quam hæc eo mortuo adipiscendi ius habere debebat ac potestatem. Exstant in vtroque codice diuersæ leges, ad hanc materiam spectantes [x] multosque casus continentes, quos hoc loco interponere nihil attinet. Duo tantum obseruamus: Primum quidem, quod stipulatio siue pollicitatio dotis ita vsitata fuerit, vt concilium quoddam *Arelatense*, GRATIANO [y] memoratum, canonem habeat in hunc modum decernentem: *Nullum sine dote fiat coniugium: Iuxta possibilitatem fiat dos.* Deinde, quod hæc stipulatio tabulis siue instrumentis publicis perscribi manuque & sigillo confirmari communiter consueuerit. Vnde lex ciuilis toties loquitur *de instrumentis dotalibus*, quæ in sponsalibus requirantur. Et ad hæc adludit ASTERIVS episcopus *Amasenus* [z], quando homines a diuortiis deterrens, ita rogat: *Pacta nuptialia ac sponsiones quomodo rescindes? Quæ vero putas ex me pacta audire? An quibus scripta iam dote, & ipse manu propria subscripsisti ac sigillum apposuisti tuum? Sunt equidem illa quoque valida ac firma satis: ego nihilo minus ad Adami vocem prouoco: Hæc caro ex carnibus meis, & os ex ossibus meis; ipsa vocabitur vxor mea.* Hæc manifesta est allusio ad cognitam tunc temporis consuetudinem faciendi in-

(x) Cod. Theod. lib. III. tit. XIII. de dotibus. Lib. II. tit. XXI. de inofficiosis dotalibus. Cod. Iustin. lib. V. tit. XI. XII. XIII. XIV. XV.

(y) Concil. Arelat. can. VI. ap. Gratian. causs. XXX. quæst. V. cap. VI.

(z) Aster. homil. in Matth. XIX, 3. ap. Combesis. auctar. nou. p. 82. *πῶς δὲ ἀθετήσεις τὰς ὁμολογίας, ἃς ἐπὶ τῷ γάμῳ κατέθου; καὶ ποίας οἴει με λέγειν; ἆρα τῆς προικὸς τῆς συγγραφείσης ἐνταῦθα, ὅτε τῇ σαυτοῦ χειρὶ ἐπεσημήνω τῷ βιβλίῳ ἐπισφραγιζόμενος τὰ τελούμενα; ἰσχυρὰ μὲν κακεῖνα, καὶ ἱκανὴν τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντα· πλὴν ἐγὼ πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ Ἀδὰμ ἐμαυτὸν ἀναφέρω· τοῦτο σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν μου, καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου· αὕτη κληθήσεταί μου γυνή.*

stru-

ſtrumenta dotalia ante nuptias, eaque confirmandi manu & ſigillo, vt legalem haberent firmitatem.

§. VIII.

Et transactione totius negotii coram idoneo testium numero.

AD totum ſponſaliorum negotium non ſolum ſollemnius ſed firmius etiam & tutius reddendum, moris erat, rem omnem publice coram idoneo electorum teſtium numero, hoc eſt, præſentibus vtriuſque partis amicis, tranſigere, ad deuitandas maxime clandeſtinas pactiones. Neſcio, an in lege certus quidam numerus præſcriptus ſit, quod alias tunc vocabatur *frequentia* [a] *& fides amicorum.* Conſuetudo autem decem videtur requiſiſſe: Quemadmodum ex noto quodam AMBROSII loco apparet, vbi loquens ad virginem, quæ virginitatem perdiderat, ita argumentatur [b]: *Si inter decem teſtes confectis ſponſaliis, nuptiis conſummatis, quæuis viro femina coniuncta mortali, non ſine magno periculo perpetrat adulterium: Quid putas fore, ſi inter innumerabiles teſtes eccleſiæ, coram angelis, exercitibus cæli, facta copula ſpiritualis per adulterium ſoluitur?* Hæc euidenter docent, fuiſſe tum communem morem celebrandi ſponſalia & nuptias, ad minimum decem præſentibus teſtibus, ad negotium illud atteſtandum.

§. IX.

Quousque ſponſalia obligarint.

PACTO futuri coniugii per ſponſalia ſic confirmato, neutri parti cum alio quopiam contrahere matrimonium licebat, ſi graues pœnas, in ciuili & eccleſiaſtica lege dictatas, vellet effugere; niſi forte tempus nuptiarum fraudulenter prorogatum eſſet vltra biennium, quod tempus erat ſponſaliorum durationi præſtitutum. *Auguſtus Cæſar* per leges celebres, legem *Iuliam* & legem *Papiam* dictas, tempus ſponſaliorum ita determinauit, vt ſi quis matrimonium intra biennium non conſummaret, nullum fructum ex ſponſalibus capere permitteretur.

(a) Cod. Theod. lib. III. tit. VII. de nuptiis leg. I. Nuptias nobiles nemo redimat, nemo ſollicitet; ſed publice conſulatur adfinitas, adhibeatur *frequentia* procorum. Leg. III. Nulla lege impediente fiat conſortium, quod ipſorum conſenſu atque *amicorum fide* firmatur.

(b) Ambroſ. ad virgin. lapſam, cap. VI.

Quum vero milites, ob publica negotia peregre agentes, videri possent longius tempus requirere, *Constantinus* lege quadam illis itidem biennium constituit. Vt adeo si qua mulier, militi desponsa, duos annos exspectasset, neque vero matrimonium consummaretur [c], impune alii posset nubere, quia non illius sed sponsi erat culpa, qui nuptias vltra tempus in lege praescriptum protraxerat. At vero si quis pater, vel mater, vel tutor, vel curator, vel cognatus quispiam alius, qui virginem militi desponderat, ante elapsum biennium alii eam in matrimonium daret, vt perfidiae reus exilio adficiendus erat. Per aliam quoque legem [d] sanxit, vt, si quis vir, qui mulierem sibi desponderit, postea eam ducere vxorem nolit, ex frivola quadam ratione, quod scilicet mores eius ipsi non placeant, vel genus; vel aliam istiusmodi leuem & minus iustam caussam subiiciat, femina retinendi habeat potestatem, quaecumque ei in sponsalibus ab illo data sint, nec non poscendi, quidquid praeterea ex eodem capite illi promissum sit, etiamsi in ipsa possessione remanserint donatoris. Et contra ea, si qua mulier plena aetate, hoc est, annos nata duodecim, sponsalia suscepisset & deinceps, mutata voluntate, sponso nubere renueret; vel parentes, tutores curatoresque id ei facere non permitterent, vel si vidua, quae per aetatem sponsalia facere poterat, matrimonium detrectaret: Tunc non solum omnia,

(c) Cod. Theod. lib. III. tit. V. de sponsalibus, leg. IV. Patri aut matri puellae, aut tutori, vel curatori, aut cuilibet eius adfini, non liceat, quum prius militi puellam desponderit, eamdem alii in matrimonium tradere. Quod si intra biennium, vt perfidiae reus in insulam relegetur. Quod si pactis nuptiis transcurso biennio, qui puellam desponderit, alteri eamdem sociarit, in culpam sponsi potius quam puellae referatur, nec quicquam noceat ei, qui post biennium puellam marito alteri tradiderit.
Vid. cod. Iustin. lib. V. tit. I. de sponsalibus leg. II. Si is, qui puellam suis nuptiis pactus est, intra biennium exsequi nuptias in eadem prouincia degens supersederit, eiusque spatii fine decurso in alterius postea coniunctionem puella peruenerit, nihil fraudis ei sit, quae nuptias maturando vota sua diutius eludi non passa est.

(d) Cod. Theod. lib. III. tit. V. de sponsalibus leg. II. Si quidem sponte vir sortiri noluerit vxorem, id quod ab eo donatum fuerat, nec repetatur traditum, & si quid apud donatorem resedit, ad sponsam submotis ambagibus transferatur &c.

quae

quæ donationum ſponſalitiarum titulo accepiſſent, perdere debebant, ſed pœna quoque quadrupli ob perfidiam tenebantur. Quemadmodum ex variis legibus [e] *Theodoſii* & *Honorii* apparet, qui etiam innuunt, præcepiſſe hoc antiquam legem *Iuliam* & *Papiam* imperii *Romani* a tempore inde *Auguſti*. Et quamuis *Leo* & *Anthemius* hanc pœnam paullo mitigarint, non tamen omnino ſuſtulerunt, ſed tantum a quadruplo ad duplum reduxerunt, atque ita *Iuſtinianus* [f] velut firmam imperii legem in codice ſuo interpoſuit. Lex eccleſiaſtica non minus ſeuera fuit in omnem iſtiuſmodi perfidiam in ſponſalibus. Nam concilium *Illiberritanum* canonem habet, hac de re in hunc modum decernentem [g]: *Si qui parentes fidem fregerint ſponſaliorum, triennii tempore abſtineant ſe a communione. Si ſponſus vel ſponſa in illo graui crimine fuerint deprehenſi, ſuperior* (id eſt eadem) *ſententia ſeruetur.* Porro a concilio *Ancyrano* [h] ſtatutum legimus, vt, ſi quis deſponſam alii puellam rapuerit, ei reddatur, cui primum deſponſa ſit, etiam ſi vim a raptore paſſa fuerit. Et concilium *Trullanum* [i] adulterii crimen appellat, ſi quis alteri deſponſam mulierem, eo adhuc viuo, cui deſponſa ſit, in nuptiarum duxerit ſocietatem. SIRICIVS [k] pontifex *Romanus* inſtar ſacrilegii eſſe dicit, ſi quis puellam, alii prius deſponſatam, in

(e) Cod. Theod. lib. III. tit. V. de ſponſal. leg. VI. Vid. §. II. ſub litt. (d) p. 315. Leg. VII. Si pater pactum de nuptiis filiæ inierit, & humana ſorte conſumtus ad vota non potuerit peruenire, id inter ſponſos firmum ratumque permaneat, quod a patre docebitur definitum: Nihilque permittatur habere momenti, quod cum defenſore, ad quem minoris commoda pertinebunt, docebitur fuiſſe transactum: Periniquum eſt enim, vt contra patriam voluntatem redemti forſitan tutoris aut curatoris admittatur arbitrium. Tit. VI. leg. I. vid. cap. II. §. VII. ſub litt. (c) pag. 297. Vid. tit. X. leg. I.

(f) Cod. Iuſtin. lib. V. tit. I. de ſponſalibus, leg. V.

(g) Concil. Illiberrit. can. LIV.

(h) Concil. Ancyran. c. XI. *Τὰς μνηστευθείσας κόρας, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπ' ἄλλων ἁρπαγείσας, ἔδοξεν ἀποδίδοσθαι τοῖς προμνηστευσαμένοις, εἰ καὶ βίαν ὑπ' αὐτῶν πάθοιεν.*

(i) Concil. Trull. can. XCVIII. *ὁ ἑτέρῳ μνηστευθεῖσαν γυναῖκα, ἔτι τοῦ μνηστευσαμένου ζῶντος, πρὸς γάμου κοινωνίαν ἀγόμενος, τῷ τῆς μοιχείας ὑποκείσθω ἐγκλήματι.*

(k) Siric. epiſt. I. ad Himer. c. IV. De coniugali autem violatione requiſiſti, ſi deſponſatam alii puellam alter in matrimonium poſſit accipere. Hoc ne fiat, omnibus modis inhibemus: quia illa benedictio, quam nupturæ ſa-

matrimonium accipiat, quia illa benedictio, quam nupturæ sacerdos impertiat, hoc ipso violetur. Ex quibus porro intelligimus, benedictionem nonnumquam in sponsalibus non minus quam in nuptiis dari consueuisse, etsi diuersi ac separati actus tum essent. Sponsaliorum autem obligatio non vlterius extendenda est, quam lex requirit, quæ in nonnullis casibus limitationes & exceptiones admittit. Exempli gratia, si quis parens vel cognatus de puellæ cuiusdam sponsalibus statueret, antequam decimum ætatis annum absoluisset; vel si qua puella alius cuiuscumque ætatis inuita nec consentiens desponderetur; vel si quis prouinciæ administrator cum femina quadam istius prouinciæ, durante administrationis suæ anno, sponsalia faceret; vel alius quisquam tempus nuptiarum duceret vltra biennium, quod tempus erat sponsaliorum durationi præstitutum. Rebus sic se habentibus, sponsalia fiebant irrita, nec crimen erat ea non consummare, quia leges ipsæ ea non nisi sub hisce cautionibus ac limitationibus valere iubebant.

§. X.

Num simpliciter & absolute iustis ac legitimis nuptiis præmitti debuerint?

VNA adhuc quæstio superest de sponsalibus, hoc loco pertractanda. An videlicet vel in totum vel ex parte cærimonia sponsaliorum simpliciter & absolute nuptiis præmitti debuerit, vt hæ iustæ fierent atque legitimæ? Sunt hæ reuera duæ diuersæ quæstiones, Num necesse sit obseruari pactionem sponsalitiam? Et, Num necesse sit istiusmodi pactionem fieri ante quaslibet nuptias eo quidem fine, vt hæ reddantur legitimæ? Vti autem in priore quæstione lex sponsis absolutam imponit necessitatem, præterquam in casibus ab ipsa lege aliter determinatis: Ita in posteriore quæstione non generatim omnes compellit sponsalia facere ante nuptias, sed has tantum a certis quibusdam hominum ordinibus, propter ordinis sui dignitatem ac decentiam, requirit. Hoc clare patet ex lege

cerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si vlla transgressione violetur.

qua-

quadam *Theodosii* iunioris, quæ nuptias legitimas esse iubet sine vllis sponsaliorum cærimoniis antecedentibus. *Si donationum* [*l*] *ante nuptias vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam aliaque celebritas omittatur; nullus æstimet ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem, vel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri; si inter pares honestate personas, nulla lege impediente, fiat consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatur.* Heic, vt recte obseruat GOTHOFREDVS, quatuor conditiones in nuptiis requirit *Theodosius*, quarum prima est, vt inter pares honestate personas eæ celebrentur. Neque enim viro liberali conditione seruam, vel alius vilis atque infamis notæ feminam ducere in matrimonium permittitur. Secundum requisitum est, vt nulla lex istiusmodi nuptias impediat. Non enim inter omnes pares honestate personas connubii ius erat, veluti inter iudæum & christianum, inter prouincialem & officium in prouincia administrantem, quia id lex prohibebat. Tertium requisitum est consensus partium, sine quo nullum matrimonium validum & firmum erat. Postremum, vt nuptiæ amicorum fide firmentur, id est, vt conscientia amicorum intercedat & impediantur clandestinæ nuptiæ. Hisce rebus obseruatis, nulla sponsaliorum præmittendorum, aut cærimoniarum eo spectantium, ad nuptias reddendas legitimas, necessitas erat; quum omnia, quæ necessaria esse poterant, in ipsarum nuptiarum actu ita essent prouisa, quemadmodum apud nos hodie obtinent, vbi ritus & cærimoniæ magnam patrem cessant. Atque ita res a tempore *Theodosii* ad *Iustinianum* vsque continuata est, qui priori legi aliquam exceptionem addendam duxit. Nam in quadam nouella sua (facta post *codicem*, qui priorem legem *Theodosii* iisdem verbis exhibet,) postea distinctionem fecit inter nobiles [*m*] & inferioris ordinis homines. *In maioribus dignitatibus*, inquit, *& quæcumque vsque ad nos & senatores, & magnificentissimos illustres, neque fieri hæc omnino patimur: sed sit omnino & dos*

(*l*) Cod. Theod. lib. III. tit. VII. de nuptiis leg. III.

(*m*) Iustin. nouell. LXXIV. c. IV. Ἐπὶ μὲν τῶν μειζόνων ἀξιωμάτων, καὶ ὅσα μέχρι τῶν ἡμετέρων ἐστὶ συγκλητικῶν καὶ τῶν μεγαλοπρεπεστάτων ἰλλουστρίων, οὐδὲ γίνεσθαι ταῦτα παντελῶς ἀνεχόμεθα· ἀλλ' ἔστω πάντως καὶ προὶξ, καὶ προγαμιαία

εἰ

et antenuptialis donatio, & omnia, quæ honestiora decent nomina. Quantum vero in militiis honestioribus & negotiis, & omnibus professionibus dignioribus est, si voluerint legitime vxori copulari, & non facere nuptialia documenta: Non sic quomodocumque, & sine cautela effuse, & sine probatione hoc agant, sed veniant ad quamdam orationis domum & fateantur sanctissimæ illius ecclesiæ defensori: Ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reuerendissimorum clericorum, attestationem conficiat, declarantem, Quia sub illa indictione, illo mense, illa die mensis, illo imperii nostri anno venerunt apud eum in illam orationis domum, ille & illa, & coniuncti sunt alterutri: & huiusmodi protestationem, si quidem accipere volunt aut ambo conuenientes, aut alteruter eorum, & hoc agant, & subscribant ei & sanctissimæ ecclesiæ defensor, & reliqui tres aut quantoscumque voluerint; non tamen minus trium, litteris hoc significantibus. Si vero etiam hoc illi non egerint: ille tamen talem reponat venerabilis illius ecclesiæ defensor in eiusdem sanctissimæ ecclesiæ archiuis, prædictas subscriptiones habentem, vt reconditum sit omnibus ex hoc munimen, & non aliter videatur nuptiali adfectu eosdem conuenisse, nisi tale aliquid agatur, & omnino ex litteris caussæ testimonium habeat: his ita gestis, & nuptias, & ex eis sobolem esse legitimam. Hæc autem dicimus, vbi non dotis aut antenuptialis donationis fit documentum: fidem enim in so-

δωρεὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα τοῖς σεμνοτέροις πρέπει τῶν ὀνομάτων· ὅσον δὲ ἐν στρατείαις τε σεμνοτέραις καὶ ἐμπορίαις, καὶ ὅλως ἐν ἐπιτηδεύσεσιν ἀξιολογωτέραις ἐστίν, εἰ βούλοιτο νομίμως γυναικὶ συνελθεῖν, καὶ μὴ ποιήσασθαι γάμων συμβόλαια· μὴ οὕτως εἰκῇ καὶ ἀπαραφυλάκτως καὶ ἐκκεχυμένως καὶ ἀναποδείκτως τοῦτο πραττέτω, ἀλλὰ παραγινέσθω πρός τινα τῶν εὐκτηρίων οἴκων, κοινωσάσθω τε τῷ τῆς ἁγιωτάτης ἐκείνης ἐκκλησίας ἐκδίκῳ· ὁ δὲ παραλαβὼν τρεῖς ἢ τέσσαρας τῶν ἐκεῖσε εὐσεβεστάτων κληρικῶν, ἐκμαρτυρίαν συνεστάτω δηλοῦσαν, ὡς ἐπὶ τῆς δε τῆς ἐπινεμήσεως, τῷ δε τῷ μηνί, ἄγοντος τόσην ἡμέραν, τῆς βασιλείας ἔτους τόσου, ὑπατείας τοιᾶσδε, ἦλθον παρ' αὐτῷ ἐν τῷ δε τῷ εὐκτηρίῳ οἴκῳ ὁ δεῖνα καὶ ἡ δεῖνα, καὶ συνηρμόσθησαν ἀλλήλοις· καὶ τὴν τοιαύτην ἐκμαρτυρίαν εἰ μὲν ἐκλαβεῖν βούλονται ἢ ἀμφότεροι οἱ συνιόντες, ἢ καὶ ἕτερος αὐτῶν, καὶ τοῦτο πραττέτωσαν· καὶ ὑπογραφέτωσαν ταύτῃ ὅ, τε τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας ἔκδικος, καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς, ἢ ὅσους ἂν βουληθείη [οὐκ ἐλάττους μέντοι τῶν τριῶν] γράμματα, τοῦτο σημαίνοντα· εἰ δὲ καὶ τοῦτο μὴ πράξαιεν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὸν τοιοῦτον ἀποτιθέσθω χάρτην ὁ τῆς σεβασμιωτάτης ἐκκλησίας ἐκείνης ἔκδικος ἐν τοῖς τῆς αὐτῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας ἀρχείοις, τὰς εἰρημένας ὑποσημειώσεις ἔχοντα· ὥστε ἀποκεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἐντεῦθεν ἀσφάλειαν, καὶ μὴ ἄλλως δοκεῖν γαμικῇ διαθέσει τούτους αὐτοὺς συνεληλυθέναι, πλὴν εἰ μὴ τοιοῦτό τι πραχθείη, καὶ ὅλως ἐκ γραμμάτων τὸ πρᾶγμα μαρτυροῖτο· τούτων δὲ οὕτω γενομένων, καὶ τὸν γάμον καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ γονὰς εἶναι νομίμους· ταῦτα δὲ φαμέν, ἔνθα μὴ προικὸς ἢ προγαμιαίας δω-

lis

lis testibus suspectam habentes ad praesentem venimus dispositionem. Hæc regula erat, medii ordinis ac conditionis hominibus præscripta, vt clandestinæ deuitarentur nuptiæ. Tum lex pergit & de infimi ordinis hominibus, cuiusmodi sunt agricolæ & milites gregarii & alii obscuri, ita præcipit [†]: *Quisquis in abiecta degit vita, parua quidem substantiæ dominus consistens, in nouissima vero vitæ parte iacens, habeat etiam in his licentiam. Sed neque agricolas, aut milites armatos, & quos lex caligatos appellat, (hoc est, viliores & obscuriores) perscrutamur, quibus ciuilium caussarum ignorantia est, & solius circa terram operationis, & circa bella concupiscentiæ caussa est studiosa & iuste laudabilis: sic vt in vilibus personis, & in militibus armatis obscuris & agricolis licentia sit eis, & ex non scripto conuenire, & matrimonia celebrare inter alterutros: sintque filii legitimi, qui patrum mediocritatem, aut militares vel rusticas occupationes & ignorantias adiuuent.* Immo vero si quis istiusmodi vir tactis euangeliis, siue in domo priuata, siue in ecclesia, iuraret [*n*], hanc illamue feminam vxorem suam fore, matrimonium legitimum

ρεῖας γίνεται συμβόλαιον· τὴν γὰρ ἐκ μόνων μαρτύρων πίστιν ὑποπλεύοντες, ἐπὶ τὴν παροῦσαν ἐληλύθαμεν διατύπωσιν.

(†) Ibid. Τὸ δὲ ὅσον ἐν καταπεφρονημένῳ διάγῃ βίῳ, μικρᾶς μὲν ἄσίας κύριον καθεστώς, εἰς ἔσχατον δὲ τοῦ δήμου μέρος ἀποκείμενον, τοῦτο ἐχέτω καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις ἄδειαν· ἀλλ' οὐδὲ γεωργοὺς, ἢ στρατιώτας ἐνόπλους, οὓς ὁ νόμος καλιγάτους καλεῖ [ταπεινοτέρους καὶ ἀφανεστέρους] περιεργαζόμεθα, οἷς ἡ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀμαθία, καὶ ἡ μόνης τῆς περὶ τὴν γῆν ἐργασίας καὶ περὶ τοὺς πολέμους ἐπιθυμία, πρᾶγμά ἐστι περισπούδαστον καὶ δικαίως ἐπαινούμενον· ὥστε ἐπί τε τῶν εὐτελῶν προσώπων, ἐπί τε στρατιωτῶν ἐνόπλων ἀφανῶν, καὶ γεωργῶν, ἄδεια ἔστω αὐτοῖς καὶ ἀγράφως συνιέναι, καὶ συνοικεῖν ἀλλήλοις· καὶ ἔστωσαν οἱ παῖδες γνήσιοι, τῇ τῶν πατέρων μετριότητι, ἢ στρατιωτικαῖς ἢ γεωργικαῖς ἀσχολίαις τε καὶ ἀγνοίαις βοηθούμενοι.

(*n*) Ibid. nouell. LXXIV. cap. V. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν προσελεύσεων, τῶν γινομένων ἡμῖν ἀεὶ, συχνότερον δὲ πάντων, γυναικῶν ἀκόμεν ὀδυρομένων, καὶ προσαγγελλουσῶν, ὥς τινες προσπαθείᾳ κρατούμενοι πρὸς αὐτὰς, εἶτα ταύτας ἀνάγουσιν οἴκοι, καὶ τῶν θείων ἁπτόμενοι λογίων, ἢ ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις ὀμόσαντες ἦ μὴν ἕξειν αὐτὰς νομίμους γαμετὰς, οὕτως αὐτὰς οἰκειοῦνται χρόνον πολὺν, καὶ παιδοποιοῦσιν ἴσως· εἶτα ἐπειδὰν ἐμπλησθεῖεν τῆς αὐτῶν ἐπιθυμίας, ἢ τῶν παίδων χωρὶς, ἢ μετὰ τῶν παίδων, ἀποῤῥίπτουσι τῶν οἴκων· ἐκρίναμεν καὶ τοῦτο χρῆναι θεραπεῦσαι, καὶ, εἴπερ ἡ γυνὴ δεῖξαι δυνηθείη τρόποις νομίμοις, ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ σχῆμα ὁ ἀνὴρ ταύτην ἔλαβεν οἴκοι, ἐπὶ τῷ γυναῖκα γνησίαν ἔχειν, καὶ παίδων γνησίων μητέρα, μηκέτι παντελῶς ἄδειαν αὐτῷ καθεστάναι, ταύτην παρὰ τὴν τοῦ νόμου τάξιν ἐξωθεῖν τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἔχειν γνησίαν καὶ τοὺς παῖδας γνησίους αὐτῷ καθεστάναι· καὶ ἐκείνην

erat, ſi mulier ita ſe ab illo ductam eſſe modis legitimis poſſet oſtendere, quartamque bonorum viri partem vindicare ſibi poterat, etiamſi non haberet inſtrumentum dotale, quod hanc in rem allegaret. Hæc ex *Iuſtiniano* copioſius adduximus, tum quia generatim oſtendunt diuerſos matrimonii ineundi modos, tunc temporis per legem ciuilem licitos, tum maxime, quod non fuerit abſoluta neceſſitas præmittendi cærimoniam inſtrumenti dotalis, ſiue donationis ad reddendum matrimonium firmum ac validum in caſibus omnibus. Atque ex his ſatis facile cognoſcere & interpretari poſſumus difficilem illum concilii *Toletani* [o] canonem, qui habet: *Is, qui non habet vxorem, ſed pro vxore concubinam habeat, a communione non repellatur, tantum vt vnius mulieris, aut vxoris, aut concubinæ, vt ei placuerit, coniunctione ſit contentus.* Antequam enim cauſſa per has leges *Theodoſii* & *Iuſtiniani* plene determinata eſſet, femina, quæ ſine antenuptiali inſtrumento dotali & donatione aliisque ritibus, in lege requiſitis, viro nupſerat, ſtilo legis non vxor ſed tantum concubina vocabatur. At ſenſu eccleſiaſtico vera vxor habebatur, quia contractu matrimoniali ſe viro iuſtam fidamque futuram ipſa ſpoponderat, etiamſi ſine præuiis antenuptialium ſponſaliorum ritibus, quos lex tunc exigebat, iuncti eſſent: Et idcirco patres *Totelani* nullam diſtinctionem

μὲν, εἴπερ ἄπροικος εἴη, τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας διατάξεως ἀπολαύειν ἀγαθῶν, τὸ τέταρτον τῆς περιουσίας τοῦ ἀνδρὸς λαμβάνουσαν, εἴτε ἐξωθοίη, εἴτε καὶ προαποβάλοι τὸν ἄνδρα. κ. τ. λ. Quoniam interpellationibus, quæ nobis fiunt ſemper, omnium tamen aſſidue mulieres audiuimus ingemiſcentes & dicentes, quia quidam earum concupiſcentia detenti, ducant eas in domibus ſuis, ſacra tangentes eloquia aut in orationis domibus iurantes, habituros ſe eas legitimas vxores: taliter eas habentes tempore multo, & forte ſuſcipientes filios; deinde dum ſe ſatiauerint earum deſiderio, aut extra filios, aut cum filiis, eas proiicientes de ſuis domibus: ſudeauimus etiam hoc oportere ſancire: Vt ſi mulier oſtendere potuerit modis legitimis, quia ſecundum hanc figuram vir eam acceperit domum, vt eam vxorem legitimam haberet, & filiorum legitimorum matrem, nequaquam penitus licentiam eſſe ei, hanc de domo præter ordinem legis expellere: ſed habere eam legitimam & filios ſuos eſſe ei legitimos: & illam, ſi quidem indotata ſit, noſtræ conſtitutionis vti bonis quartam ſubſtantiæ viri percipientem, ſiue expellatur, ſiue prius moriatur vir &c.

(o) Concil. Toletan. I. can. XVII.

faci-

faciunt inter vxorem & concubinam, quod ad disciplinam ecclesiæ attinet; dummodo femina, quam lex concubinam vocat, re vera vxor esset per contractum matrimonialem; licet sollemnitate sponsaliorum destituerctur, quæ tunc in lege civili requirebatur, postea autem in quibusdam casibus per edicta *Theodosii* & *Iusti iani*, quemadmodum hic ostendimus, post habitum concilium *Toletanum* relaxata est. Tantum de regulis ac legibus ad sponsalia ante nuptias spectantibus. Iam ad considerandos ipsarum nuptiarum ritus ac cærimonias progredimur.

LIBRI VICESIMI SECVNDI
CAPVT QVARTVM
DE RATIONE CELEBRANDI NVPTIAS IN VETERE ECCLESIA.

§. I.

Sollemnia nuptiarum inter christianos iam inde a principio per ministros ecclesiæ celebrari solita.

HEIC primæ quæstiones erunt, Per quem sollemnes nuptiarum cærimoniæ ac ritus antiquis temporibus peracti fuerint? Et num benedictio ministri ecclesiæ, vti in sæculis posterioribus, ad matrimonium firmum ac validum reddendum secundum leges ecclesiæ ac reipublicæ necessaria fuerit? Ad quas quæstiones vt recte respondeamus, distinctiones quædam necessariæ præmittendæ sunt: 1) Inter nuptias, factas inter christianos mutuo, & nuptias, factas inter christianos & infideles, iudæos, ethnicos & hæreticos. 2) Inter nuptias, factas secundum tenorem & præscriptum legum, & nuptias, factas contra legem. 3) Inter improbationem illiciti modi matrimonium incundi, & declarationem, quod simpliciter & absolute nullum & irritum sit. Iam si quæstio primum fiat de nuptiis, quas christiani cum christianis fecerint, Per quem sollemnis nuptiarum cærimonia peracta est? Vtrum per ecclesiæ ministrum, an per quemuis alium? Respondeo *primum*, verisimillimum esse, per tria priora sæcula sollemnes nuptiarum cærimonias ac ritus per ministros ecclesiæ peragi consueuisse. *Se-*

cundo autem, Si christiani cum iudæis aut ethnicis aut hæreticis (vt nonnumquam faciebant) matrimonia inirent, tunc, vti ecclesia istiusmodi matrimonia improbabat, ita probabile est, ministros ecclesiæ in istarum nuptiarum celebratione nihil habuisse negotii. Sed *tertio*, Quum leges *Romanæ* talia matrimonia permitterent, non erat in potestate ecclesiæ ea rescindere aut irrita facere, sed reos tantum censuris suis subiicere. Tantummodo in illis casibus, quos leges prohibent, cuiusmodi sunt omnes nuptiæ incestæ, & nuptiæ liberorum, inuitis parentibus factæ, quas leges *Romanæ* non solum prohibent, sed sæpenumero nullas & irritas pronuntiant: In illis casibus, inquam, ecclesia paullo longius progredi poterat, vtpote per leges imperiales non minus quam per leges diuinas auctoritatem habens istiusmodi matrimonia declarandi nulla & irrita. *Quarto*, Quamuis ecclesia omnem illicitam nuptiarum rationem improbaret, quam respublica prohibebat; exempli gratia, nuptias sine sponsalibus & instrumentis dotalibus, quandoquidem lex ciuilis eis erat aduersaria: Non tamen eousque progrediebatur, vt eas simpliciter irritas & nullas declararet. De tribus prioribus momentis nullas memoratu dignas controuersias inter viros doctos inuenimus. De primo autem magna controuersia suscitata est a IOANNE SELDENO. Nequaquam enim ille vult concedere [a], generatim ita obtinuisse antiquioribus sæculis inter christianos, vt nuptiæ cum benedictione ministri ecclesiæ fierent in ædibus sacris. Interdum sic

(a) Selden. vx. hebr. lib. II. c. XXIX. p. 30;. (p. 217. edit. Francof.) In sanctionibus imperatoriis seu iure Cæsareo, non ab antistitibus sacris introducto, quod scilicet de re nuptiali habetur in digestis & vtroque codice multiplex, sacri ministerii mentio sane est nulla. In digestis quidem titulus est *de ritu nuptiarum*, quem e paganismo illuc traduxit Tribonianus, sacra paganorum nuptialia horumque appendices, iusque de ea re pontificium primo innuentem. Sed sacra illa, qua sacra prorsus abolita christianis. Immo Theodosius & Valentinianus Augusti vetuere in basilicis, id est ædibus sacris, nuptias celebrari. Sed id sumi solet pro eo, quod est conuiuia, tripudium, id genus nuptialis hilaritatis alia inibi haberi; non de ipso contractu reliquoque ibi ritu sacro nuptiali, qualem ad aras deorum etiam in paganismo, velut ex receptissimo more fieri solitum volunt Stephanus Forcatulus, Alexander Sardus aliique nonnulli. Et interdum sic factum, pro arbitratu scilicet contrahentium communi, quorum essent in potestate, non

factum

factum pro arbitratu contrahentium eorumue, quorum essent in potestate, non diffitetur. Sed de iure eiusmodi saeculis antiquioribus recepto, nusquam liquere dicit. Enimuero SELDENVS summos suae ipsius professionis viros hac in re aduersarios habet. DIONYSIVM GOTHOFREDVM [b] & FRANCISCVM HOTOMANNVM in puncto legis a se dissentire, ipse non inficiatur: Et IACOBVS GOTHOFREDVS, celeberrimus ille codicis *Theodosiani* interpres, in puncto praxis ei aduersatur. Prior GOTHOFREDVS [c] & HOTOMANNVS [d] existimant, per *vota nuptiarum* in lege quadam *Iustinianea* intelligi nuptiarum celebrationem per sacram benedictionem. Posterior GOTHOFREDVS hunc locum difficilem vix sufficere putat ad rem plene demonstrandam. Sed tamen, quod ad praxin attinet, SELDENO manifeste aduersatur. Dicit enim, veterem ecclesiam & in his *Africanam*, in celebrandis nuptiis sollemni

diffitemur. Sed de iure eiusmodi saeculis antiquioribus ita recepto nullibi liquet. Et quod habetur in Theodori Prodromi, scriptoris inter Graecos recentioris, Amaranto, de ridiculis Stratoclis senis plane capularis & Myrillae puellulae nuptiis; illum nempe, simulac tabulae nuptiales confectae erant lectaeque, dixisse, *τί δὲ διαμέλλομεν ἔτι καὶ οὐ πρὸς τὸν ναὸν ἄπιμεν*, *quid amplius moramur, neque templum recta pergimus?* statimque ad Isidis, velut ex receptissimo more, sponsos amicosque iuisse; hoc inquam ex ritu inter christianos recentiores passim admisso, quo templa sponsi adire solent, ibi natum, non ex more aliquo eiusmodi apud paganos veteres, seu qui aeui erant illius, cui fabulam suam adfingit Theodorus ille, cetera.

(*b*) Selden. ibid. p. 306. (p. 218.) Iustinianus quidem statuit, si nuptiarum tempus in pactum aliquod, seu conditionem venisset, id de ipsa nuptiarum festiuitate solum intelligendum, quod explicat ipse de tempore, ex quo vota nuptiarum re ipsa processerint. Sunt, qui benedictionem heic sacram volunt (Gothofr. vid. sub litt. (c) seq. & Hotomann. illustr quaest. XXV.) intelligi; alii rectius actum qualemcumque, quo nuptiae celebratae.

(*c*) Dionys. Gothofred. not. in codic. Iustin. lib. V. tit. IV. de nuptiis leg. XXIV. Puta sacra benedictio.

(*d*) Hotomann. quaest. illustr. quaest. XXV. Not. De hac phrasi *vota nuptiarum*, nihil heic inuenio, inuenio autem nonnulla, quae huc pertinent: Vetustissimum christianorum institutum hoc esse, vt matrimonia palam ecclesiae & ministrorum precibus consecrentur, facile demonstrari potest: primum ex Tertulliano, qui lib. ad vxorem ita scribit: *Vnde sufficiam* &c. Alterum testimonium est ex *l. Sancimus*, 24. *C. de nupt.* vbi imperator Iustinianus statuit, vt ea demum rata sint matrimonia, in quibus nuptiarum accessit festiuitas. cetera.

benedictione sacerdotum vti consueuisse. Et satis idonea huius adserti adfert documenta [e]. Primæ eius demonstrationes ex TERTVLLIANO desumtæ sunt, qui loco quodam [f] hæc habet notatu digna verba: *Vnde sufficiam ad enarrandam tantam felicitatem matrimonii, quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignat benedictio, angeli renuntiant, pater ratum habet.* „Quo quidem loco, (inquit GOTHOFREDVS [g]), ecclesia matrimonium conciliare dicitur, quia ab ecclesiasticis ferme coniuges „postulabantur, superque matrimonio hi consulebantur, apud hos matrimonii professio fiebat: benedictione denique „ecclesiastici coniuges dabant: Et in summa, illo loco *Tertullianus* alludit ad quinque ritus gentilitios, qui in nuptiis interueniebant: Conciliatores scilicet seu proxenetas nuptiarum; oblationem osculi & arrarum; obsignationem tabularum; amicorum testiumque fidem & præsentiam; parentis, „denique consensum, si de liberorum nuptiis ageretur. Quibus *Tertullianus* totidem, quæ in matrimonio christiano interueniebant, opponit; Conciliationem ecclesiæ, seu ecclesiasticorum; oblationem precum „ (ego addo, fortassis etiam oblationem eucharistiæ, quæ communiter coniungi solebant) „obsignationem, quæ fit benedictione ecclesiasticorum; renuntiationem, fidem, testimonium angelorum; ratihabitionem patris nostri cælestis„. Secundus locus, a GOTHOFREDO allegatus ex TERTVLLIANO est, vbi de clandestinis loquitur nuptiis: *Penes nos*, inquiens [h], *occultæ quoque coniunctiones, id est, non prius apud ecclesiam professæ, iuxta mœchiam & forni-*

(e) Gothofred. in cod. Theod. lib. III. tit. VII. de nuptiis, leg. III. Sed quid de εὐλογίᾳ seu ἱερολογίᾳ dicemus, quæ heic non exprimitur? De paganico ritu, vbi sacrificium & auspices adhibitos notum est, non quæro: verum de sacra benedictione in christianorum nuptiis. Certe enim hoc codice nulla mentio occurrit: Neque Theodosius iunior id hac lege requirit: neque Valens imperator leg. VI. inf. de tyronibus. Neque etiam vllus est hac de re apud Iustinianum locus expressus, etsi leg. XXIV. cod. hoc tit. nuptiarum festiuitas & vota requirantur. Et veterem tamen ecclesiam & in his Africanam ea vsam colligitur, non ex vno Tertulliani loco. Primus occurrit fine libri II. ad vxorem: *Vnde sufficiam* &c. Vid. sub litt. (f) seq. in textu.

(f) Tertull. ad vxor. lib. II. c. IX.

(g) Gothofred. ibid.

(h) Tertull. de pudicitia cap. IV.

catio-

cationem iudicari periclitantur: Nec inde conserta obtentu matrimonii crimen eludant. Et alio loco, loquens de secundis nuptiis, omnesque ab eis deterrens, ait [*i*]: *Vt igitur in domino nubas, secundum legem & apostolum, si tamen vel hoc curas, qualis es id matrimonium postulans, quod eis, a quibus postulans, non licet habere? Ab episcopo monogamo, a presbyteris & diaconis eiusdem sacramenti* (id est, pariter monogamis) *a viduis, quam sectam in te recusasti: Et illi plane sic dabunt viros, & vxores quomodo bucellas. Hoc enim est apud illos, Omni petenti dabis, & coniungent vos in ecclesia virgine, vnius Christi vnica sponsa.* IOANNES SELDENVS [*] aduersus hunc locum excipit, vt qui viduis idem negotium ac curam in nuptiis tribuat, quam ministris ecclesiae. Sed manifesto fallitur. Nam viduae rem in illis habere poterant, dando consensum suum atque approbationem; ministri autem ecclesiae praeterea dando benedictionem. De hac benedictione similiter loquitur AMBROSIVS, tamquam in *Italia* vsurpata suo tempore. *Quum ipsum*, inquit [*k*], *coniugium velamine sacerdotali & benedictione sanctificari oporteat, quomodo potest coniugium dici, vbi non est* (fidei) *concordia?* GOTHOFREDVS eamdem consuetudinem deduci quoque posse existimat ex verbis IGNATII [*l*], *Decet*, inquientis, *ducentium & nubentium coniunctionem fieri cum episcopi sententia, vt ita nuptiae secundum dominum sint, non autem secundum concupiscentiam.* Et porro ex loco quodam NAZIANZENI, vbi nuptiis *Olympiadis* episcoporum gregem adfuisse ait, & de se mox subiicit [*m*]: *Nam & ego animo & voluntate adsum, simulque festum celebro, iuuenilesque dextras inter se iungo, at-*

(*i*) Tertull. de monogamia c. XI.

(*) Selden. ad hunc Tertull. locum lib. II. c. XXVIII. (pag. 211. edit. Francof. MDCLXXIII.) Dabant episcopi, presbyteri, diaconi, viduae maritos; qui ab ipsis petebantur. Sed neque ad ipsum nuptialem contractum necessariamue eius celebrationem, a ministro sacro peragendam, aut ad ipsam simplicem benedictionem sollemnem haec attinent. Ita enim pariter & ad viduas spectaret simile officium.

(*k*) Ambros. epist. LXX. (XXIV. edit. Paris. MDCXLII.)

(*l*) Ignat. epist. ad Polycarp. *πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι, καὶ ταῖς γαμούσαις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἕνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾖ κατὰ κύριον καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν.*

(*m*) Nazianz. epist. LVII. *καὶ παρῆν ἐπισκόπων ὅμιλος· ἐπεὶ τῷ γε βούλεσθαι καὶ πάρειμι, καὶ συνεορτάζω, καὶ τῶν νέων τὰς δεξιὰς ἀλλήλαις τε ἐμβάλλω καὶ ἀμφο-*

que

que vtrasque Dei manu. Vbi τὸ *iungere iuueniles dextras*, non nisi alia benedictionis descriptio est. Hoc porro patet ex quodam concilii quarti *Carthaginensis* [n] canone: *Sponsus & sponsa, quum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus suis, vel paranymphis offerantur: Qui quum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reuerentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.* Hactenus testimonia, producta a GOTHOFREDO. Quibus addi potest illud AVGVSTINI, qui tempore illius concilii *Carthaginensis* vixit, quando scribens ad *Rusticum* ethnicum, [o]: *Certissime noueris*, inquit, *etiamsi nostræ* (meæ & aliorum episcoporum) *absolutæ sit potestatis, quamlibet puellam in coniugium tradere, tradi a nobis christianam nisi christiano non posse.* Benedictionis quidem heic non fit expressa mentio, si autem consideres, totum negotium in episcopi fuisse potestate, benedictio facile inde inferri poterit. Quid? quod POSSIDIVS in eius vita disertam illius mentionem faciat. *Seruandum quoque*, inquit [p], *in vita & moribus hominis Dei referebat, quod in institutis sanctæ memoriæ Ambrosii compererat, vt vxorem cuiquam numquam posceret --- ne dum inter se coniugati casu iurgarent, & eum maledicerent, per quem coniuncti essent. Sed plane ad hoc sibi iam illis consentientibus, petitum interesse debere adfirmabat sacerdotem, vt vel eorum iam pacta & placita firmarentur, vel benedicerentur.* Similem in modum IOANNES CHRYSOSTOMVS, invehens in lasciuas & diabolicas pompas, quibus nonnulli in nuptiis suis vtebantur, ait [q]: *Cur honesta nuptiarum mysteria inuulgas? Oportebat omnia hæc depellere, & verecundiam principio docere puellam, & sacerdotes vocare & precibus & benedictionibus concordiam coniugii constringere: Vt amor sponsi augeatur, & puellæ continentia crescat, & omnia, quæ fiunt, eo spectent, vt virtutis opera ingrediantur in*

τέρας τῇ τοῦ Θεοῦ.

(n) Concil. Carth. IV. c. XIII.

(o) Augustin. epist. CCXXXIV.

(p) Possid. vit. Augustin. c. XXVII.

(q) Chrysost. homil. XLVIII. in Genes. tom. II. p. 681. (p. 549. edit. Francof.) Τί τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου ἐκπομπεύεις μυστήρια; δέον ἅπαντα ταῦτα ἀπελαύνειν, καὶ τὴν αἰδῶ ἐκ προοιμίων ἐκπαιδεύειν τὴν κόρην, καὶ ἱερέας καλεῖν, καὶ δι' εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν τὴν ὁμόνοιαν τοῦ συνοικεσίου συσφίγγειν, ἵνα καὶ ὁ πόθος τοῦ νυμφίου αὔξηται, καὶ τῆς κόρης ἡ σωφροσύνη ἐπιτείνηται, καὶ διὰ πάντων τὰ

domum

domum illam, tollanturque e medio omnes diaboli insidiæ: & ipsi Dei auxilio muniti iucunde vitam perficiant. Hæc manifesto docent, quæ præsul ille fieri cupierit, & quæ a melioris notæ christianis facta sint in istiusmodi nuptiarum sollemnitatibus. SIRICIVS episcopus *Romanus* eadem ætate cum CHRYSOSTOMO atque AVGVSTINO vixit, & benedictionis sacerdotalis speciatim meminit, tamquam vsurpatæ in nuptiis, id tamquam rationem [r] adferens, cur puellam alii desponsatam alter in matrimonium non possit accipere, quia apud christianos cuiusdam sacrilegii instar sit, benedictionem, quam nupturæ sacerdos imponat, vlla transgressione violare. Et post eum HORMISDAS papa, qui circa annos orbis redemti DXX, paullo ante *Iustiniani* vixit tempora, decretum fecit in hanc sententiam [s]: *Nullus fidelis, cuiuscumque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione accepta a sacerdote publice nubat in domino.* Hæc testimonia satis abundanter demonstrant, quæ generalis praxis christianorum hac in re ab ipsis primis temporibus fuerit.

§. II.

Quibus in casibus aliter fieri potuerit.

QVOD ad exceptiones attinet, quæ contra istiusmodi vniuersalem consuetudinem adlegari possunt, illæ admodum exigui momenti sunt. Nonnulla quidem matrimonia, omni cura & dissuasione ecclesiæ non obstante, inter christianos & ethnicos contrahebantur. Atque in tali casu ministri ecclesiæ nullum habere poterant commercium in nuptiis, nec eis dare benedictionem, quia id manifesto pugnabat cum regulis ecclesiæ, quod quis christianus ethnicam duceret. Item, canones quidam dissuadebant, licet non simpliciter prohiberent, secundas & tertias nuptias post mortem prioris coniugis, & presbyteris interdicebant illis interesse. Concilium *Neocæsari-*

τῆς ἀρετῆς ἔργα εἰσελεύσεται εἰς τὸν οἶκον ἐκεῖνον, καὶ πᾶσαι τοῦ διαβόλου αἱ μηχαναὶ ἐκποδὼν ἔσονται, καὶ αὐτοὶ μεθ' ἡδονῆς τὸν βίον διάγωσιν. Hinc Basilio matrimonium vocatur ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγὸς, *benedictione obstrictum iugum*, homil. VII. in hexamer. tom. I. p. 81. a.

(r) Siric. epist. I. ad Himerium, cap. IV. & apud Gratian. causs. XXVII. quæst. II. cap. L. Vid. supra ad cap. III. §. IX. litt. (k) pag. 325.

(s) Hormisd. decret. c. VI.

ense [t] canonem hanc in rem habet: *Presbyter in nuptiis eius, qui duas vxores ducit, seu digamus efficitur, ne conuinctur. Quum enim requirat pœnitentiam digamus, quis erit presbyter, qui eo, quod sit conuiuio acceptus, nuptiis adsentiatur?* Quod si consensum præsentia sua illis præbere non potuit, multo minus sollemni benedictione eas augustiores reddere potuit. PETRVS MARTYR [u] & glossa in GRATIANVM [x] hunc canonem intelligunt, tamquam qui clericis interdicat, ne vllum commercium habeant in nuptiis proprie dictorum polygamorum, hoc est eorum, qui secundam aliquam vxorem ducant, priore adhuc superstite. Quod ne quidquam est amplius, quam quod in hodiernum diem clericis interdicitur. Nam polygamiæ benedictione sacerdotis non est concilianda auctoritas. Si vero canonem sensu communi accipiamus pro iteratione nuptiarum post prioris vxoris obitum, & clericis interdici statuamus, benedictionem dare istiusmodi nuptiis, tamen non nisi particularis concilii canon est, qui numquam inualuit. Nam secundas nuptias, non minus quam primas, generatim habuisse benedictionem sacerdotalem, exploratum est. Quidquid igitur ex rigore illius canonis forte factum est, id non potuit esse adeo magna aduersus vniuersalem consuetudinem exceptio. Quod autem maximam occasionem dedit nuptias celebrandi sine benedictione sacerdotali, licentia erat, quam leges imperiales indulgebant aliis modis contrahendi matrimonium, præter illum modum, quo nuptiæ per benedictionem sacram sollemniter consummabantur. Licet enim hæc ipsa per tria priora sæcu-

(t) Concil. Neocæsar. can. VII. *Πρεσβύτερον εἰς γάμους διγαμούντων μὴ ἑστιᾶσθαι· ἐπεὶ μετάνοιαν αἰτοῦντος τοῦ διγάμου, τίς ἔσται ὁ πρεσβύτερος, ὁ διὰ τῆς ἑστιάσεως συγκατατιθέμενος τοῖς γάμοις;*

(u) Petr. Mart. loc. com. lib. II. c. X. p. 277. (p. 557. edit. Basil. MDLXXX.), Canonem concilii Neocæsariensis, quo prohibentur ministri ecclesiæ vel interesse vel benedicere secundis nuptiis, ego de istis (nouis nuptiis in diuortiis) accipio, non de illis, quæ repetuntur altero coniugum defuncto.

(x) Gratian. causs. XXXI. quæst. I. cap. VIII. De his, qui frequenter vxores ducunt, & de his, qui sæpius nubunt, tempus quidem pœnitentiæ his manifestum constitutum est, sed conuersatio & fides eorum tempus abbreuiat. Presbyterum vero conuiuio secundarum nuptiarum interesse non debere; maxime quum præcipiatur secundis nuptiis pœnitentiam tribuere: quis erit presbyter, qui propter conuiuium illis consentiat nuptiis?

Ia,

la, dum leges essent ethnicæ, non multum haberet momenti: (nam plerique christiani nihilo magis matrimonium sine benedictione episcopi aut cuiusdam ex clero inire cupiebant, quam ciuiles controuersias vllo alio modo, quam arbitrio & decisione antistitis, volebant dirimi) postea tamen, quum leges fierent christianæ, nec statim aliqua daretur expressa regula, qua generatim omnes compellerentur nuptias sub benedictione clericorum celebrare; sed adhuc aliæ viæ licitæ essent, tamquam sufficientes ad matrimonium faciendum legitimum sine ea; homines ab institutis maiorum descíscere cœperunt, alii quidem ex hac, alii ex alia ratione, donec prisca & vetusta nuptias celebrandi ratio inter christianos gradatim despiceretur & negligeretur.

§. III.

Quomodo primitiua praxis resuscitata sit, vbi negligi cœperit.

HAEC res fecit, vt nonnulli rei christianæ studiosiores imperatores, qui circa sæculum octauum & nonum quosdam abusus, quos temporum iniuria in ecclesiæ disciplinam inuexerat, corrigere & emendare adlaborabant, hanc coniugium sine benedictione sacerdotali ineundi rationem reliquis abusibus adnumerarent, & pro secessione a vetusta ac laudabili consuetudine haberent. Quamobrem priscam consuetudinem instaurandi agitabant consilia, maioremque, quam hactenus factum erat, nauabant operam, vt expressioribus ac generalioribus legibus eam constabilirent atque confirmarent. CAROLVS MAGNVS circa annos DCCLXXX in *Occidentalibus* partibus legem tulit, qua nullum coniugium [*y*], nisi cum precibus & oblationibus sacerdotalibus fieri, & quæcumque coniugia aliter facta essent, ea non vera coniugia, sed adulterium, concubinatum & fornicationem haberi iussit. Et circa annos DCCCC LEO SAPIENS [z] in imperio *Orientali* eamdem antiquam praxin reuexit, quæ ab eo tempore semper mansit praxis ecclesiæ.

(*y*) Carol. capitular. lib. VII. cap. CCCLXIII. Aliter legitimum non fit coniugium -- nisi sponsa sua suo tempore sacerdotaliter cum precibus & oblationibus a sacerdote benedicatur &c.

(z) Leo nouell. LXXXIX. Vid. sub sequ. litt. (a).

IOANNES SELDENVS [a] & IACOBVS GOTHOFREDVS [b] in hoc consentiunt, quod nulla benedictionis sacerdotalis necessitas per legem stabilita sit: Vna tamen in re dissentiunt, quan-

(a) Salden. vxor. hebr. lib. II. c. XXIX. p. 309. (p. 221. edit. Frf. MDCLXXIII.) Leo sanctionem edidit, cuius titulus περὶ τῶ τὰ συνοικέσια ἄνευ τῆς ἱερᾶς εὐλογίας μὴ ἐῤῥῶσθαι, *Ne matrimonia citra sacram benedictionem firma habeantur*; vbi inquit, καθάπερ ἐπὶ τέκνων εἰσποιήσεως ἱεραῖς ἐπικλήσεσι τὴν εἰσποίησιν προβαίνειν διοριζόμεθα, οὕτω καὶ τὰ συνοικέσια τῇ μαρτυρίᾳ τῆς ἱερᾶς εὐλογίας ἐῤῥῶσθαι κελεύομεν, *quemadmodum adhibitis sacris deprecationibus adoptionem perfici praecepimus, sic sane etiam sacrae benedictionis testimonio matrimonia confirmari iubemus.* Neque aliter iure matrimonii, siue in societate vitae, siue in prole quemquam gauisurum. In hanc rem, eiusdem memorat constitutionem Harmenopulus, vti & aliam Alexii Comneni, ducentis aut circiter annis postea Orientis Augusti. Sic item Ioannes episcopus Citriensis, alii. Atque Leonina haec vim iuris postea obtinuit, vt paucae aliquot eiusdem aliae, nec plures. Atque vnde in Oriente ius in matrimoniis celebrandis sacerdotale, quatenus ius intuemur Caesareum, ortum habuerit, & quamdiu sine sacris rata satis ibi haberentur coniugia, ex iam indicatis satis constat. Quod ad occidentem attinet; ex epistolae illius Euaristi papae verbis, saltem Euaristo tributis, in capitula Caroli & Ludouici Caesarum relatis ibique vim legis obtinentibus, videtur sane non solum benedictionis sacrae vsus, adeoque ipsa contrahendi formula in caetu sacro, praeeunte sacro ministro, inoleuisse, sed & matrimonium ipsum inde tantum pro legitimo habitum esse. Id euenit sub annum Christi DCCCLXXX. Et paullo post exemplum occurrit illustre benedictionis nuptialis, velut in morem receptae, quum coniungebantur Ethewolfus Anglorum rex & Iuditha Caroli Calui filia. Alibi autem iidem imperatores, vt publicae fierent nuptiae, statuere, vbi nihil de benedictione sacra. Etiam in legibus Wisigothorum, hisce antiquioribus, expressa in connubiis mentio permissus comitis, dotis constitutionis, tabularumque dotalium, vt quae testimonii publici vicem obtinerent, vbi nihil omnino de benedictione sacra aut sacro ministro. Quod & de aliis legibus veterum dicendum, quae in re nuptiali sub illud aeuum adeo diuersae, vt Francus, verbi gratia, qui Saxonicam iure Saxonico duxisset, eam non vxorem legitimam censeret, quia non ducta iure seu ritu Francico, renitente interim concilio Triburiensi. Quod autem de benedictione sacra sic in imperium occidentale est receptum, in alia regna christiana, quae vicina fuerunt, aliter atque aliter postmodum diffusum est, cetera.

(b) Gothofred. in cod. Theod. lib. III. tit. VII. de nuptiis leg. III. p. 281. Ex his locis omnibus (scil. quae ante citauerat vid. supr. sub litt. (h)-- (n)) patet, professionem nuptiarum apud episcopos & presbyteros factam, interuenisse adeo in nuptiis ecclesiasticas personas, benedictionesque proinde ritum in nuptiis apud veteres christianos vsurpatum: Nondum tamen sub facie ecclesiae totius, verum domi. Immo & haec ipsa benedictio postea neglecta,

do

do SELDENVS ſtatuit, fuiſſe hoc initium generaliter poſtea obtinentis moris nuptias celebrandi cum benedictione ſacerdotali: quum contra GOTHOFREDVS exiſtimet, eſſe hoc ſolum antiquæ illius & vbique olim receptæ, poſtea vero per aliquot ſæcula neglectæ, conſuetudinis inſtaurationem. Et GOTHOFREDI quidem ſententiam recte ſe habere, lector ex hactenus dictis facile poterit cognoſcere.

§. IV.

Aliæ cærimoniæ in nuptiis vſitatæ; Iunctio dextrarum & velatio.

PERTRACTATA ſic præcipua quæſtione de benedictione ſacerdotali, ad minoris momenti cærimonias, in nuptiis vſitatas, pergimus. Quas inter veterem ritum iungendi nouorum coniugum dextras reperimus. Ita enim iam audiuimus NAZIANZENVM [c] de nuptiis *Olympiadis* ſic diſſerentem, vt in illis dextras nouorum coniugum inter ſe, atque vtraſque Dei manui iunctas, eſſe dicat. AMBROSIVS quoque conſuetudinis velandi, tamquam cærimoniæ in nuptiis vſitatæ, meminit, quando coniugium velamine ſacerdotali [d] & benedictione ſanctificari oportere ait. TERTVLLIANVS [e] itidem huius conſuetudinis, tamquam apud ethnicos vſurpatæ, mentionem facit, quam ſimul cum cærimonia ſollemnis oſculi & iunctionis dextrarum laudat. Sed vero de his loquitur potius, velut cærimoniis, in ſponſalibus ante nuptias adhibitis: quamquam in vtriſque vſurpari conſueuiſſe credi poteſt, quandoquidem *Latinum* nomen *nuptiarum* antiquitatum *Romanarum* explicatori-

quam ideo reuexit, nuptiaſque adeo huic benedictioni præciſe ſubiecit in Oriente Leo imper. nouella LXXXIX. *περὶ τῦ τὰ συνοικέσια ἄνευ τῆς ἱερᾶς εὐλογίας μὴ ἐῤῥῶσθαι*: (Eiuſdemque idem meminit nouella LXXIV.) *περὶ τῦ μὴ τελεῖσθαι τὰς εὐλογίας, πρὶν ἂν ὁ νόμιμος τῦ γάμε συμφθάσῃ καιρός*) & nouella Alexii Comneni: vide & ſcholiaſten Harmenopuli lib. IV. tit. IV.

(c) Nazianz. epiſt. LVII. Vid. §. I. ſub litt. (m) pag. 335.

(d) Ambroſ. epiſt. LXX. (XXIV. k. edit. Pariſ. MDCXLII.) Vid. §. I. ſub litt. (k) pag. 335.

(e) Tertull. de veland. virgin. c. XI. Atquin etiam apud ethnicos velatæ ad virum ducuntur, Si autem ad deſponſationem velantur, quia & corpore & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt per oſculum & dexteras &c.

bus [f] ab *obnubere*, quod velare & operire significat, dictum dicitur.

§. V.

Solutio crinium mulieris.

AD aliam cærimoniam adludit OPTATVS, cuius in nullo alio auctore expressam mentionem fieri memini. Hæc erat solutio crinium mulieris in nuptiarum sollemnibus. Scribens enim aduersus *Donatistas*, qui catholicas virgines denuo consecrarant, quæ ante *CHRISTO* ipsæ sese desponderant, ait [g]: *Vt sæcularibus nuptiis se renuntiasse monstrarent; spiritali sponso solverant crinem, iam cælestes celebrauerant nuptias. Quid est, quod eas iterum crines soluere coëgistis?* Quæ verba ad quamdam istiusmodi consuetudinem in nuptiis sæcularibus videntur adludere: quia paucis interiectis addit [h]: *Vt crines iterum soluerent, imperastis; Hoc nec mulieres patiuntur, quæ carnaliter nubunt.* Quod arguit, in primis nuptiis id fieri consueuisse, etsi in secundis omissum sit, vti aliæ quædam cærimoniæ temporalis festiuitatis cessarunt, cuiusmodi erant, pulchrarum vestium gestatio, coronatio, & quæ has res consequi solent, concursus atque acclamationes populi. Si quis vero existimauerit, hoc non ad vllam alludere cærimoniam, in sæcularibus nuptiis adhiberi solitam, sed potius cærimoniam re vera fuisse in spiritualibus virginum cum *CHRISTO* nuptiis vsurpatam: quia HIERONYMVS [i] dicat, moris fuisse in quibusdam locis, vt virgines Deo se voventes, & sæculo renuntiantes, crines desecarent: Ego de hac materia exigua & obscura cum ipso non contendam, sed ad ea pergam, quæ certiora sunt & exploratiora in sæcularibus nuptiis, de quibus in præsenti exponimus.

(f) Rosin. antiquit. Roman. lib. V. cap. XXXVII. p. 959. Velo obnubi solebat, quum ad virum duceretur. --- Vnde nuptiarum nomen ductum est. Nubere enim & obnubere priscis velare & operire significabat, vt Festus Pompeius non vno loco, Nonius Marcellus & alii complures notant.

(g) Optat. lib. VI. p. 97. (p. 116. edit. Paris. MDCLXXIX.)

(h) Ibid. (p. 117. cit. edit.)

(i) Hier. epist. XLVIII. ad Sabinian. cap. III. (p. 235. d. edit. Paris. MDCXLIII.) Moris est in Aegypti & Syriæ monasteriis, vt tam virgo quam vidua, quæ se Deo vouerint & sæculo renuntiantes, omnes delicias sæculi conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea contra apostoli voluntatem incessuræ capite, sed ligato pariter ac velato.

§. VI.

§. VI.

Coronatio nouorum coniugum.

SACRO officio & benedictione finita, quum noui coniuges in eo essent, vt discederent, moris erat eos coronis & sertis, victoriae symbolis, redimire. Iam enim iudicabantur strenue adhuc contra omnem impudicitiam decertasse, & propterea tamquam victores in nuptiis suis coronabantur. CHRYSOSTOMVS [k] huius caerimoniae meminit, & haec de ea habet: *Idcirco corona imponuntur capiti, vt victoria signa sint: quod scilicet antea libidini impenetrabiles, ita demum cubiculum ingrediantur, quia scilicet a voluptate superati non sunt.* Vt adeo haec caerimonia vsurpata sit, tamquam signum honoris & nota strenuitatis ac fortitudinis, ad remunerandam virtutem eorum & ponendum discrimen inter ipsos & eos, qui sese fornicationi & impuritati antea addixissent. *Nam si quis* (subiicit CHRYSOSTOMVS) *libidine superatus se ipsum scortis addixerit: cuius iam rei gratia coronatus incedat, qui tam foedae libidini colla subdiderit?* Quod videtur innuere, scortatoribus hunc honorem denegatum esse, vbi matrimonium inierint, partemque poenae eorum fuisse inter alios actus disciplinae in ecclesia. Et ob eamdem rationem haec caerimonia numquam vel raro in secundis ac tertiis nuptiis vsurpata est, quia licet illae non absolute damnarentur tamquam illicitae, tamen non ita honorificae habebantur, vti quidem primae. Ad caerimoniam generatim quod attinet, IOANNES SELDENVS [l] eam GREGORIO NYSSENO, BASILIO SELEVCIENSI & PALLADIO memorari obseruat. Et SIDONIVS APOLLINARIS semel atque iterum eius meminit, qui loquens de nuptiis *Ricimeri* earumque describens pompam, ait:

(k) Chrysost. homil. IX. in 1 Timoth. p. 1567. (p. 461. edit. Frf.) *διὰ τοῦτο στέφανοι ταῖς κεφαλαῖς ἐπιτίθενται, σύμβολον τῆς νίκης, ὅτι ἀήττητοι γενόμενοι, οὕτω προσέρχονται τῇ εὐνῇ, ὅτι μὴ κατηγωνίσθησαν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς· εἰ δὲ ἁλοὺς ὑπὸ τῆς ἡδονῆς πόρναις ἑαυτὸν ἐκδῷ, τίνος ἕνεκεν λοιπὸν καὶ στέφανον ἔχει τῆς κεφαλῆς ἐστεμμένος;*

(l) Selden. vxor. hebr. lib. II. c. XXIV. p. 245. (p. 174. edit. Francof.) De corona orientalium nuptiali ex Gregorio Nysseno, Basilio Seleuciensi, Palladii historia Lausiaca, alia notarunt pridem viri docti. Paulus Sherlogus in cantic. vestigat. XXVII. §. XVI. &c.

Iam

Iam quidem virgo tradita eſt, iam corona [*m*] *ſponſus honoratur.* Et iterum in panegyrico ſuo ad *Anthemium* imperatorem, verba faciens de iiſdem nuptiis *Ricimeri*, qui filiam imperatoris duxerat, poëtico numero & modo ad *Ricimerum* ita loquitur [*n*]:

Hos thalamos, Ricimer, virtus tibi pronuba poſcit,
Atque Dionæam dat Martia laurea myrtum.

Quo ipſo ad diuerſas conſuetudines coronandi heroas bellicos laurea, & ſponſos myrto, adludit. Erat quidem hæc vetuſta cærimonia, in gentilium nuptiis vſitata; quemadmodum ex TERTVLLIANO [*o*] diſcimus, qui, *Coronant*, inquit, *& nuptiæ ſponſos: Et ideo non nubimus ethnicis, ne nos ad idololatriam vſque deducant, a qua apud illos nuptiæ incipiunt.* At vero cærimonia iſta per ſe innocens erat, neque adeo chriſtiani vmquam dubitabant eam inter ritus nuptiales ſuos adoptare, quia ſignificantiſſima erat cærimonia, partium matrimonio iunctarum declarans innocentiam. Vnde adhuc inter *Græcos* obtinet, quemadmodum ex NICAETA epiſcopo *Heracleæ* [*p*], recentiore ſcriptore *Græco*, METROPHANE CRITOPVLO [*q*] & ex THOMAE SMITHI *epiſtola de Græcæ eccleſiæ hodierno ſtatu* [*r*] condiſcimus. Memoratur

(*m*) Sidon. lib. I. epiſt. V. p. 29.

(*n*) Id. carm. II. ad Anthem. verſ. 503.

(*o*) Tertull. de coron. milit. c. XIII.

(*p*) Nicet. reſponſ. ap. Leunclauium iur. Græc. Rom. tom. I. p. 310. ἡ μὲν ἀκρίβεια τοὺς διγάμους οὐκ οἶδε στεφανοῦν, ἡ δὲ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνήθεια τὰ τοιαῦτα οὐ παρατηρεῖται· ἀλλὰ καὶ τοῖς διγάμοις τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους ἐπιτίθησι. κ. τ. λ. *Exacta quidem diſciplina bigamos coronare non nouit: magna autem eccleſiæ conſuetudo hæc non obſeruat, ſed bigamis etiam ſponſalitias coronas imponit.*

(*q*) Critopul. confeſſ. fid. c. XII. εἶτ' ἀλλήλων τὰς δεξιὰς συνάψας, ἐπιτίθησι ταῖς ἐκείνων κεφαλαῖς στεφάνους ἐξ ἀειθαλοῦς φυτοῦ. *Mox dexteris inter ſe iunctis coronas e plantis perpetuo virentibus, ipſorum* (ſponſorum) *capitibus imponit* (presbyter).

(*r*) Smiths *Account* &c. p. 189. Pag. 128. edit. latin. Traiect. ad Rhen. MDCXCVIII. Coronarum in nuptiis celebrandis adhuc conſtantiſſimus eſt vſus, quorum ſymbola, ne dicam complementum, habentur; vnde στεφάνωμα pro nuptiis frequentiſſime occurrit, & στέφεσθαι & στεφανοῦσθαι idem ac γαμεῖσθαι. Coronæ autem ex oleaginis ramuſculis conſtant, quos ſetæ candidæ purpureis intextæ circumdant. Altera viri caput tegens, ſacerdos pronuntiat, στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ θεοῦ, ὁ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ θεοῦ, τὴν δε, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. *Coronatur, hoc eſt, in*

etiam

etiam cum approbatione PETRO MARTYRI [s], aliiſque proteſtantibus ſcriptoribus, qui eam tamquam laudabilem cærimoniam commendant, ob rationem datam a CHRYSOSTOMO. Et inter *Heluetios* ille mos adhuc cuſtoditur, quomodo in notis ſuis in liturgiam *Tigurinam* obſeruat WERNDLIVS [t]. Sed ad antiquam reuertimur eccleſiam.

§. VII.

Deductio nouæ nuptæ in domum viri, quatenus neceſſaria fuerit in quibuſdam caſibus legis.

ALIA erat conſuetudo, quæ non tam religioſis cærimoniis accenſenda eſt, quam memoranda in pompa nuptiali. Neque ego hoc loco eius facerem mentionem, niſi requiſita eſſet tamquam neceſſaria in quibuſdam caſibus legis. Hæc eſt deductio vxoris in domum mariti, vnde phraſis, *ducere vxorem* tam communiter adhibetur a parte viri, pro vxorem ſibi adiungere; quam *nubere* mulieribus tribuitur, pro viro iungi, ob ritum velandi ſponſam, in nuptiis vſitatum, vti antea obſeruatum eſt. Sed huius rei non ideo tantum memini, ſed quia in quibuſdam caſibus conditio erat, ſimpliciter requiſita in lege, antequam vir priuilegia quædam, ad matrimonium pertinentia, ſibi vindicare poſſet. Quemadmodum ex lege quadam VALENTIS imperatoris [u] de tironibus militibus apparet. Reparando exercitui *Valens* incumbens, vt tirones eo-

vxorem ducit ſeruus Dei N. ſeruam Dei N. in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti; altera feminam coronat, eadem formula, mutatis mutandis, vtens, στέφεται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ τὸν δεῖνα &c. hoc eſt, *ſerua Dei coronatur*, id eſt, *nubit*, &c.

(s) Petr. Martyr. loc. commun. lib. II. cap. X. §. XXII. (tom. I. opp. p. 521. e. edit. Baſil MDLXXX.) Obiter annotabo, quid eo loco de nuptialibus coronis tradat: (Chryſoſtomus homil. IX. in 1 Timoth.) Nam etiam tum coronis vtebantur in nuptiis: *Quid*, inquit, *vult corona? vt oſtendant ſe coniuges, vſque ad id tempus victores fuiſſe cupiditatum: quod ſi fuiſti adulter aut ſcortator, quomodo coronam geſtas?*

(t) Werndly's *Notes on the* Tigurine *Liturgy* p. 152.

(u) Cod. Theod. lib. VII. tit XIII. de tironibus leg. VI. Si oblatus iunior fuerit, qui cenſibus tenetur inſertus, ex eo tempore, quo militiæ ſacramenta ſuſceperit, proprii cenſus caput excuſet, ac ſi quinquennii tempus fide obſequii deuotione compleuerit; vxoriam quoque capitationem merito laborum præſtet immunem: ea ſcilicet ſeruanda ratione, vt quam ſibi vxorem copula-

maiore cum alacritate a prouincialibus offerrentur, eorum quemlibet, simul atque militiæ sacramenta suscepisset, immunem fieri iussit a capitatione siue censu: Neque id tantum, sed post quinquennii etiam militiam vxorem quoque eius immunem reddi, si quidem eam non adfectu solum sibi copulasset, verum etiam domum suam traduxisset. Si enim in priori domicilio eam dereliquisset, probare illam dicit non posse, se eius esse vxorem, adeoque census sarcinam sustinere debere. IVSTINIANVS [x] legem promulgauit eiusdem argumenti pro aliis casibus: *Si quis nuptiarum fecerit mentionem in qualicumque pacto, quod ad dandum vel faciendum concipitur, & siue nuptiarum tempus dixerit, siue nuptias nominauerit: non aliter conditionem intelligi esse adimplendam, nisi ipsa nuptiarum festiuitas* (quæ hanc cærimoniam ducendi vxorem domum viri comprehendebat) *accedat.* Vt adeo hisce in casibus hæc cærimonia ob certas rationes necessaria fuerit, tametsi alias matrimonium sine ea completum esset. Verumtamen quum antiqua esset consuetudo, pompa nuptialis imperfecta habebatur, vsque dum hæc cærimonia vsurparetur: quemadmodum ex illo SIDONII [y] loco colligi licet, vbi *Noudum*, inquit, *cuncta thalamorum pompa defremuit, quia nec dum ad mariti domum noua nupta migrauit.*

§. VIII.

Quatenus pompa nuptialis permissa vel non permissa fuerit ab antiquis patribus.

HAEC innocens pompæ nuptialis pars erat, quæ sæpe inter festiuas confluentis multitudinis acclamationes peragi solebat. Neque iniuria credebatur, modestum habere epithalamium, siue carmen nuptiale, vel conuiuium occasioni isti accommodum. Fescennina autem siue impudica carmina, quæ nonnumquam sub notione pompæ nuptialis adhibebantur, & scurrilitas atque obscenitas histrionum ac mimorum, ex theatro arcessita, vna cum nocturnis perpotationibus ac saltationibus, quas nonnulli innocentem nuptialem lætitiam atque ob-

verit adfectu & in priore lare derelictam memorarit, improbata (leg. improbatam) census sarcina sustineat.

(x) Cod. Iustin. lib. V. tit. IV. de nuptiis. leg. XXIV.

(y) Sidon. lib. I. ep. V.

oblectationem vocant, in magnis ponebantur vitiis; & consequenter proscribebantur & damnabantur in quibusdam canonibus, & grauissimis verbis reprehendebantur a patribus, tamquam res, nuptiarum christianarum modestiam ac grauitatem minime decentes. Concilium *Laodicenum* [z] ait: *Non oportet christianos ad nuptias venientes* βαλλίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι, *ballare vel saltare, sed modeste cœnare, vt decet christianos.* Nonnulli vocabulum βαλλίζειν reddunt *cymbala pulsare & ad eorum sonum saltare.* Ita SVIDAS [a] & ZONARAS [b]. Sed vero vocabulum aliquid amplius denotat, nimirum lasciua & impudica ratione manus iactare. Et hoc sensu idonea ratio id prohibendi esse poterat: quum contra nuda musica & saltatio sine immodestis & ridiculis gesticulationibus vix crimen esse videatur dignum, quod canon aliquis prohibeat. Et si ex acerba CHRYSOSTOMI inuectiua in hanc & alias res leues ac nugatorias, in nuptiis commissas, iudicare nobis licet, nonnulla præter communem modum ibi facta sint oportet. Loquens enim de nuptiis *Isaac* cum *Rebecca*, *Heic considera, oro*, inquit [c], *quomodo nusquam diabolica pompa, nusquam cymbala & tibiæ, & choreæ & satanica illa conuiuia, & scommata omni obscenitate plena, sed omnis honestas, omnis sapientia, omnis modestia. Intrauit autem Isaac*, inquit, *in domum matris suæ, & accepit Rebeccam, & fuit ei vxor, & dilexit eam, & consolationem accepit super Sarra matre sua. Hunc imitentur mulieres, hunc æmulentur viri. Sic sponsas ducere curent. Quare enim, dic oro,*

(z) Concil. Laodic. c. LIII. Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανοὺς εἰς γάμους ἀπερχομένους βαλλίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι, ἀλλὰ σεμνῶς δειπνεῖν ἢ ἀριστᾶν, ὡς πρέπει χριστιανοῖς.

(a) Suid. voce βαλλίζειν. Βαλλίζειν, τὸ κύμβαλα κλιπεῖν καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἦχον ὀρχεῖσθαι.

(b) Zonar. in can. LIII. Laodic. βαλλίζειν ἐστὶ, τὸ κύμβαλα κλυπεῖν, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἦχον ὀρχεῖσθαι.

(c) Chrysost. homil. XLVIII. in genes. p. 680. (p. 549, edit. Frf.) ἐνταῦθα σκόπει μοι, ἀγαπητὲ, πῶς οὐδαμοῦ πομπὴ διαβολικὴ, οὐδαμοῦ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ χορεῖαι, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκεῖνα συμπόσια, καὶ αἱ λοιδορίαι, αἱ πάσης ἀσχημοσύνης γέμουσαι, ἀλλὰ πᾶσα σεμνότης, πᾶσα σοφία, πᾶσα ἐπιείκεια· εἰσῆλθε δὲ, φησιν, Ἰσαὰκ εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ ἐγένετο αὐτῷ γυνὴ, καὶ ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη Ἰσαὰκ περὶ Σάῤῥας τῆς μητρὸς αὐτοῦ· ταύτην μιμείσθωσαν αἱ γυναῖκες· τοῦτον ζηλούτωσαν ἄνδρες· οὕτω τὰς νύμφας ἄγεσθαι σπουδαζέτωσαν· τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, ἐξ ἀρχῆς καὶ εὐ

statim

ſtatim ab initio ſordibus impleri ſinis puellæ aures, tam turpibus cantilenis, tam intempeſtiua illa pompa? Neſcis, quomodo adoleſcentia per ſe in malum propenſa? Cur honeſta nuptiarum myſteria inuulgas. Oportet omnia hæc depellere & verecundiam principio docere puellam. Sic iterum de nuptiis differens *Iacobi* & *Leæ* [*d*], *Vidiſti*, inquit, *quanta olim honeſtate nuptias egerint! Audite, qui ſatanicas pompas admiramini & ſtatim ab initio nuptiarum honeſtatem dedecore adſicitis. Num tunc tybiæ? num tunc cymbala? num tunc choreæ diabolicæ? Quare enim, dic mihi, tantum ſtatim ab initio damnum inducis in domum tuam, & eos, qui in ſcenis & orcheſtris operam locant, vocas, vt cum intempeſtiuo ſumtu virginis lædas continentiam, & iuuenem impudentiorem facias. Satis enim arduum erat, abſque illis fomitibus illam ætatem poſſe ferre moderate tempeſtatem adfectionum: quum autem & hæc accedunt, tam quæ videntur, quam quæ audiuntur, maiuſque accenditur incendium & fornax concupiſcentiarum magis inflammatur, quomodo non peſſum it adoleſcentis anima?* Ex quibus omnibus manifeſtum eſt, non fuiſſe pudicum & ſobrium conuiuium in nuptiis, nec nudam muſicam & ſaltationem, nec modeſtum carmen nuptiale, in quod patres tam vehementer declamant, tamquam pompas ſatanicas: ſed fuiſſe obſcena & impudica cantica, perpotationes & laſciuas mimorum & ludionum actiones, ex ſcena arceſſitas, vna cum immodeſtis ſaltationibus, aliiſque ineptiis ad corrumpendas per viſum atque auditum iuueniles mentes ſpectantibus, quas contra meritiſſimo iure inuehitur, vtpote chriſtia-

προοιμίων κηλίδων πληρῶσαι συγχωρεῖς τῆς κόρης τὰς ἀκοὰς διὰ τῶν αἰσχρῶν ᾀσμάτων, διὰ τῆς ἀκαίρου πόμπης ἐκείνης; οὐκ οἶδα, ὅπως ἡ νεότης εὔκολος πρὸς ὄλισθον; τί τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου ἐκπομπεύεις μυστήρια; δέον ἅπαντα ταῦτα ἀπελαύνειν, καὶ τὴν αἰδῶ ἐκ προοιμίων ἐκπαιδεύειν τὴν κόρην.

(*d*) Id. homil. LVI. in geneſ. p. 743. (p. 605. edit. Frf.) εἶδες τὸ παλαιὸν, μεθ' ὅσης σεμνότητος τοὺς γάμους ἐπετέλουν· ἀκούσατε οἱ περὶ τὰς σατανικὰς πομπὰς ἐπτοημένοι, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου καταισχύνοντες· μήπου αὐλοί; μήπου κύμβαλα; μήπου χορεῖαι σατανικαί; τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, τοσαύτην λύμην εὐθέως ἐπεισάγεις εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήσεως καλεῖς; ἵνα μετὰ τῆς ἀκαίρου δαπάνης καὶ τὴν τῆς κόρης λυμήνῃ σωφροσύνην, καὶ τὸν νέον ἀναισχυντότερον ἐργάσῃ; ἀγαπητὸν γὰρ καὶ ἄνευ τούτων τῶν ὑπεκκαυμάτων, ἐκείνην τὴν ἡλικίαν δυνηθῆναι πράως ἐνεγκεῖν τὸν χειμῶνα τῶν παθῶν· ὅταν δὲ καὶ τοσαῦτα ᾖ τὰ διὰ τῆς ὄψεως, καὶ διὰ τῆς ἀκοῆς δαψιλεστέραν ἀνάπτοντα τὴν πυρὰν, καὶ τὴν κάμινον τῶν παθῶν φλογωδεστέραν ἐργαζόμενα, πῶς οὐχὶ ὑποβρύχιος ἡ τοῦ νέου ψυχὴ γενήσεται;

norum

norum modestiam ac sobrietatem minime decentes. Aliam quamcumque innocentem pompam vel lætitiam libenter & facile concedebant, denegantes solum eas, quæ leuitatem vel impudicitiam, vel intemperantiam sapiebant, natura sua, perinde ac praua sodalitia, ad corrumpendum bonos mores tendentes. Atque ita ritus & cærimonias, in contrahendis ac celebrandis nuptiis apud veteres christianos vsitatas, spectauimus. Vnum tantum restat, ad matrimonium pertinens, nimirum vt ostendamus, quomodo vinculum matrimonii potuerit rumpi ac dissolui per diuortium, & quæ iustæ atque idoneæ caussæ diuortii creditæ sint. De quo, quum sit res alicuius momenti, peculiari capite distincte disseremus.

LIBRI VICESIMI SECVNDI
CAPVT QVINTVM
DE DIVORTIIS, QVATENVS EA PERMISSA VEL NON PERMISSA FVERINT IN ANTIQVA ECCLESIA.

§. I.

Veterum de sensu fornicationis diuisa & discors opinio; dum quidam eam accipiunt tantum pro carnali fornicatione, & hanc vnam solam iustam diuortii caussam faciunt.

VETERES non omnino vnum atque idem sentiebant de hac quæstione. Scriptores ecclesiastici ipsi inter se discordabant, & leges reipublicæ discrepabant ab vtrisque. Nostrum igitur est differentiam harum opinionum explanare & diuersas consuetudines, quæ ad vtrasque pertinere deprehenduntur. Scriptores ecclesiastici maximam partem in vna re consentiunt, Quod nulla iusta diuortii caussa a *CHRISTO* permissa sit præter fornicationem. Tum autem de notione fornicationis inter se diffident. Nonnulli obuio & vulgari sensu pro carnali tantum fornicatione accipiunt; alii significationem eius eo extendunt, vt spiritualem simul includat fornicationem, hoc est idololatriam & apostasiam, siue defectionem a Deo, quam non minus legitimam caussam diuortii esse existimant,

quam alteram illam. Et pauci quidam omnia reliqua peccata, fornicationi æqualia, sub hac fornicationis notione comprehendi putant, atque ita ea quoque idoneas diuortii caussas faciunt. Qui fornicationem siue adulterium proprio & natiuo suo sensu accipi credunt, legitimi diuortii negotium ad hanc solam caussam referunt. CLEMENS ALEXANDRINVS generatim loquitur contra diuortia [a], vt tunc temporis permissa atque facta auctoritate legum *Romanarum*, quæ ea necessaria faciunt ob adulterium, & talia, vt defendi possint ad minimum in quibusdam aliis casibus. TERTVLLIANVS autem clarius loquitur, *Præter ex caussa adulterii*, inquiens [b], *nec creator disiungit, quod scilicet ipse coniunxit.* Ita multis in locis CHRYSOSTOMVS: *CHRISTVS* [c] *reliquit viro vnum expulsionis modum, dicendo, excepta caussa fornicationis.* Idem [d], *CHRISTVS omnem malitiam vxoris ferendam esse admonuit, præter crimen fornicationis. Apostolis*, inquit rursus [e], *onerosum ac durum valde videbatur, omni nequitia plenam mulierem retinere, & tam atrocem beluam in penetralibus domus sæuientem fouere.* Et ipse tamen illis dixit *Matth. XIX, 9. Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta caussa fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur.* Et hoc in aliis locis [f] repetit. LA-

(a) Clem. strom. II. cap. XXIII. p. 506. ὅτι δὲ γαμεῖν ἡ γραφὴ συμβουλεύει, οὐδὲ ἀφίστασθαί ποτε τῆς συζυγίας ἐπιτρέπει, ἄντικρυς νομοθετεῖ· οὐκ ἀπολύσεις γυναῖκα, πλὴν εἰ μὴ ἐπὶ λόγῳ πορνείας· μοιχείαν δὲ ἡγεῖται, τὸ ἐπιγῆμαι ζῶντος θατέρου τῶν κεχωρισμένων. *Quod autem consulit scriptura vxorem ducere & nec a coniugio vnquam permittit discedere, legem aperte constituit:* Non dimittes vxorem, præterquam propter fornicationem. *Adulterium autem existimat, coniungi matrimonio, dum viuit alter ex separatis.*

(b) Tertull. contr. Marc. lib. IV. c. XXXIV.

(c) Chrysost. homil. XVII. in Matth. p. 177. (p. 215. sub fin. edit. Francof.) καὶ γὰρ καὶ τούτῳ καταλιμπάνει τρόπον ἕνα ἀφέσεως, εἰπών, παρεκτὸς λόγου πορνείας.

(d) Id. homil. I. de decem millium debitore. tom. V. p. 8. (p. 8. edit. Francof.) χριστοῦ πᾶσαν κακίαν γυναικὸς παραινοῦντος φέρειν πλὴν πορνείας μόνης.

(e) Id. homil. LXIII. in Matth. p. 552. (p. 675. edit. Frf.) καὶ γὰρ σφόδρα ἐπαχθὲς εἶναι ἐδόκει τὸ γυναῖκα πάσης κακίας γέμουσαν ἔχειν, καὶ ἀνέχεσθαι ἀνήμερα θηρία διὰ παντὸς ἔνδον συγκεκλεισμένα. κ. τ. λ.

(f) Id. de virginit. c. XXVIII. tom. IV. p. 339. (p. 297. edit. Frf.) ἀλλὰ γὰρ ἐκεῖνοι πρότερον φορτικὸν εἶναι καὶ ἐπαχθῆ τὸν γάμον ἐνόμισαν· ἀλλ᾽ ὅτε ἤκουσαν τοῦ κυρίου εἰς ταύτην αὐτοὺς κατακλείοντος τὴν ἀνάγκην, εἰς ἣν καὶ τοὺς Κορινθίους ὁ Παῦλος τότε· τὸ γὰρ ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου πορνείας,

CTAN-

CTANTIVS in eadem opinione videtur fuisse. Ait enim [g], *Deus praecepit non dimitti uxorem, nisi crimine adulterii deuictam: & numquam coniugalis federis vinculum, nisi ruperit,* (nimirum perfi-

ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι· καὶ τό, ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ῥήματι μὲν ἑτέροις, γνώμῃ δὲ εἴρηται τῇ αὐτῇ· εἰ δέ τις ἀκριβέστερον καταμάθοι τὸ τοῦ Παύλου, μᾶλλον ἐπιτείνει τὴν τυραννίδα, καὶ φορτικώτερον ἐργάζεται τὴν δουλείαν· ὁ μὲν γὰρ κύριος οὐκ ἀφίησι κύριον εἶναι τοῦ τῆς οἰκίας ἐκβαλεῖν· ὁ δὲ Παῦλος καὶ τὴν τοῦ οἰκείου σώματος ἐξουσίαν παραιρεῖται, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν τῇ γυναικὶ παραδιδούς, καὶ ἀργυρωνήτου μᾶλλον ὑποτάξας οἰκέτου· τούτῳ γὰρ μὲν ἔξεστι πολλάκις καὶ παντελοῦς ἐλευθερίας τυχεῖν, εἰ δυνηθείη ποτὲ εὐπορήσας ἀργυρίου καταθεῖναι τὴν τιμὴν τῷ δεσπότῃ· ὁ δὲ ἀνὴρ κἂν τὴν ἁπάντων ἀργαλεωτέραν ἔχῃ γυναῖκα, στέργειν ἀναγκάζεται τῇ δουλείᾳ, καὶ λύσιν οὐδεμίαν οὐδὲ διέξοδον ταύτης δύναται τῆς δεσποτείας εὑρεῖν. *Nam nec ii (discipuli) graue ac molestum esse matrimonium prius arbitrati sunt, quam a domino se in eam necessitatem conclusos, in quam & a Paulo tum Corinthii, viderint. Illud enim*, Qui vxorem suam repudiat, praeterquam adulterii nomine, in caussa est vt adulteret: & *hoc*, Vir sui corporis dominus non est, *dissimilibus verbis, sed eadem sensu concepta sunt. Quin si quis hoc Pauli accuratius animaduertat, tyrannidem auget magis, tristioremque seruitutem reddit. Nam dominus ei liberum non permittit, eam domo exigere. Paulus ei etiam sui corporis dominio excepto, omne eius ius in vxorem confert, eique cum emtitio famulo grauius subiicit; huic enim licet interdum solidam libertatem adipisci, si quidem possit aliquando auctus pecunia hero pretium numerare: at vir, quamuis omnium difficillimam vxorem nactus sit, seruitutem ferre cogitur, nec qua eo dominatu se absoluat atque eluctetur, inire viam potest.*

Id. homil. LIII. In eos qui cum iudaeis ieiunant. tom. V. pag. 720. (homil. LVI. p. 644.) Εἴ τις γάρ, φησιν, ἔχει γυναῖκα ἄπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν· ἂν δὲ πόρνην καὶ μοιχαλίδα, οὐ κωλύεται ἐκβάλλειν· Ὃς γὰρ ἄν, φησιν, ἀπολύει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι· ὥστε ἐπὶ λόγου πορνείας ἔξεστιν ἀπολύειν· εἶδες φιλανθρωπίαν θεοῦ καὶ κηδεμονίαν· ἂν Ἑλληνὶς ᾖ, φησιν, ἡ γυνή, μὴ ἐκβάλλῃς· ἂν δὲ πόρνη, οὐ κωλύω τοῦτο ποιῆσαι, ἂν εἰς ἐμέ, φησιν, ἀσεβήσῃ, μὴ ἐκβάλλῃς· ἂν δὲ εἰς σὲ ὑβρίσῃ, οὐδεὶς ὁ κωλύων ἐκβάλλειν. *Si quis infidelem habeat vxorem, hoc est gentilem, eiicere illam minime cogitur*, Si quis enim, *inquit*, vxorem habet infidelem, & haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam: *Si vero meretricem & adulteram, eiicere minime prohibetur.* Quisquis enim, *inquit*, dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis caussa, facit eam moechari. *Itaque fornicationis ob caussam licet dimittere. Vides benignitatem Dei ac sollicitudinem. Si gentilis sit, inquit, vxor, ne eiicias: sin meretrix, id facere non prohibeo. Si in me, inquit, impia fuerit, ne eiicias: si te iniuria adfecerit, nemo prohibet, quo minus eiicias.*

(g) Lactant. epit. diuin. instit. c. VIII.

dia

dia in pactum sponsalitium) *resoluatur.* Idem dicit BASILIVS [b], *Domini dictum*, inquiens, *secundum sententiæ consequentiam, ex æquo & viris & mulieribus conuenit: quod non liceat a matrimonio discedere, præterquam propter fornicationem.* Similiter ASTERIVS episcopus *Amaseæ* [i]: *Quod Deus coniunxit, homo ne separet. Sane quidem hæc Pharisæis tunc dicta fuere: verum nunc quoque vos horum institores, audite, qui ceu vestes, subinde vxores mutatis; qui thalamos tam sæpe ac facile, atque nundinarum tabernulas struitis: qui dotem ac bona ducitis, coniugesque ad quæstum ac negotiationem habetis; qui leui statim offensione repudii libellum conscribitis; qui in viuis adhuc agentes viduas plures relinquitis; hoc vero ratum atque omnino persuasum habete, exceptis morte atque adulterio, nulla est caussa, matrimonium dirimi.* In eamdem sententiam præceptum *CHRISTI* interpretatur HIERONYMVS [k]. *Præcepit Dominus*, inquit, *vxorem non debere dimitti, excepta caussa fornicationis, & si dimissa fuerit, manere innuptam. Quidquid viris iubetur, hoc consequenter redundat in feminas. Neque enim adultera vxor dimittenda est, & vir mœchus retinendus. Si quis meretrici iungitur, vnum corpus facit: ergo & quæ scortatori impuroque sociatur, vnum cum eo corpus efficitur. Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Christi: Aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitiæ frena laxantur; & solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur; quasi culpam dignitas faciat, non voluntas: apud nos, quod*

(*b*) Basil. can. IX. ἡ δὲ τοῦ κυρίου ἀπόφασις μετὰ μὲν τὴν τῆς ἐννοίας ἀκολουθίαν, ἐξ ἴσου καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶν ἁρμόζει, περὶ τοῦ μὴ ἐξεῖναι γάμου ἐξίστασθαι, παρεκτὸς λόγου μοιχείας.
Vid. homil. VII. in hexaëmeron. p. 81. κἂν τραχὺς ᾖ, κἂν ἄγριος τὸ ἦθος ὁ σύνοικος, ἀνάγκη φέρειν τὴν ὁμόζυγα, καὶ ἐκ μηδεμιᾶς προφάσεως καταδέχεσθαι τὴν ἕνωσιν διασπᾷν. *Siue asper est cuiuspiam coniux, siue ferus moribus, perferat illum vxor necesse est: nec vllam prorsus ob caussam societatem vinculumque dissoluere patiatur.*

(*i*) Aster. homil. V. ap. Combefis. bibl. patr. auct. nou. tom. I. p. 82. ὃ συνέζευξεν ὁ Θεὸς, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω, ἐλέχθη μὲν ταῦτα τοῖς Φαρισαίοις τότε, ἀκούσατε δὲ νῦν οἱ τούτων κάπηλοι, καὶ τὰς γυναῖκας ὡς ἱμάτια εὐκόλως μετενδυόμενοι· οἱ τὰς παστάδας πολλάκις καὶ ῥᾳδίως πηγνύντες, ὡς πανηγύρεως ἐργαστήρια· οἱ τὰς εὐπορίας γαμοῦντες, καὶ τὰς γυναῖκας ἐμπορευόμενοι· οἱ μικρὸν παροξυνόμενοι, καὶ εὐθὺς τὸ βιβλίον τῆς διαιρέσεως γράφοντες· οἱ πολλὰς χήρας ἐν τῷ ζῆν ἔτι καταλιμπάνοντες· πείθητε, ὅτι γάμος θανάτῳ μόνῳ καὶ μοιχείᾳ διακόπτεται.

(*k*) Hieron. epist. XXX. in epitaph. Fabiolæ. cap. I.

non

non licet feminis, æque non licet viris, & eadem seruitus pari conditione censetur. Et alio loco [*]: *Sola fornicatio est, quæ vxoris vincat adfectum. Vbicumque igitur est fornicatio & fornicationis suspicio, libere vxor dimittitur.* Atque hæc etiam opinio fuit AMBROSII.

§. II.

Alii vocabulum illud eo accipiunt, vt comprehendat simul spiritualem fornicationem, hoc est idololatriam & apostasiam siue defectionem a Deo, & id genus crimina alia.

AVGVSTINVS autem & alii quidam in ea sunt opinione, fornicationem siue adulterium, quod seruator noster vnam solam caussam repudii facit, sensu paullo latiore intelligendam esse, ita quidem, vt non solum carnalem fornicationem denotet, sed spiritualem etiam fornicationem, hoc est, idololatriam & apostasiam siue defectionem a Deo, & id genus crimina alia omnia includat. Patres concilii quarti *Toletani* certe in ea fuerunt sententia. Decretum enim ab illis factum legitur verbis sequentibus [*l*]: *Iudæi, qui christianas mulieres in coniugio habent, admoneantur ab episcopo ciuitatis ipsius, vt, si cum eis permanere cupiunt, christiani efficiantur. Quod si admoniti noluerint, separentur, quia non potest infidelis in eius coniunctione permanere, quæ iam in christianam translata est fidem.* Et AVGVSTINVM aliquando hanc fouisse opinionem manifestum est. Nam in expositione sermonis domini in monte [*m*] ait: *Idololatria, quam sequuntur infideles, & qualibet noxia superstitio fornicatio est; Dominus autem permisit caussa fornicationis vxorem dimitti.* Vnde porro argumentatur: *Si infidelitas fornicatio est, & idololatria infidelitas, & auaritia idololatria, non est dubitandum, & auaritiam fornicationem esse.* Et hinc ita concludit: *Quis ergo iam quamlibet illicitam concupiscentiam potest recte a fornicationis genere separare? si auaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupiscentias, non tantum, quæ in stupris cum alienis viris aut feminis committuntur, sed omnino quaslibet, quæ animam corpore male vtentem a lege Dei aberrare faciunt,*

(*) Id. commentar. in Matth. XIX.
(*l*) Concil. Tolet. IV. can. LXII.
(*m*) Augustin. de serm. dom. in monte lib. I. c. XVI.

unt, & perniciose turpiterque corrumpunt, possit sine crimine & vir vxorem dimittere & vxor virum, quia exceptam facit Dominus caussam fornicationis: Quam fornicationem generalem & vniuersalem intelligere cogimur. Eamdem notionem AVGVSTINVS in multis locis [n] tuetur. Verum in *retractationibus* [o] de hac re magis dubie loquitur, *De praecepto*, inquiens, *quo prohibetur vxor non dimitti nisi propter fornicationem, scrupulosissime disputaui. Sed quam velit dominus intelligi fornicationem, propter quam liceat dimittere vxorem, vtrum eam, quae damnatur in stupris, an illam, de qua dicitur: Perdidisti omnem, qui fornicatur abs te, in qua vtique & ista est: neque enim non fornicatur a domino, qui tollens membra Christi, facit ea membra meretricis: etiam atque etiam cogitandum est atque requirendum. Neque volo in re tanta tamque ad dignoscendum difficili putare lectorem, istam sibi nostram disputationem debere sufficere: sed legat & alia, siue nostra, quae postea scripta sunt, siue aliorum melius considerata atque tractata: vel ipse, si potest, ea quae heic merito mouere possunt, vigilantiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia omne peccatum fornicatio est, neque enim omne peccatum Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes: Dimitte nobis debita nostra: quum perdat omnem, qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda atque limitanda sit haec fornicatio, & vtrum etiam propter hanc liceat dimittere*

(n) Augusl. de adulterinis coniugiis lib. I. c. XVIII. tom. VI. p. 848. edit. Basil. MDLXIX. Sic recedere ab infidelibus vxoribus vel maritis, fideles viri vel feminae non prohibentur a domino, (1 Cor. VII.) vt neque iubeantur. Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus esset locus consilio apostoli, ne hoc fieret, cetera.
Id. epist. LXXXIX. ad Hilar. in respons. ad quaest. IV. (tom. III. p. 409. edit. Basil. MDLXIX.) In iis, quae dimittenda mandauit (Christus Matth. XIX.) etiam vxor commemorata est, quam nullis humanis legibus licet vendere, Christi autem legibus nec dimittere, excepta caussa fornicationis. Quid sibi ergo volunt ista praecepta? Non enim possunt inter se contraria, nisi quia occurrit aliquando necessitatis articulus, vbi aut vxor dimittatur, aut Christus; vt alia omittam, si ipsi vxori maritus displicuerit christianus, eique proposuerit aut a se diuortium, aut a Christo. Hic ille quid eligat, nisi Christum, & dimittat vxorem laudabiliter propter Christum: ambobus quippe christianis dominus praecepit, ne quisquam dimittat vxorem, excepta caussa fornicationis, cetera. Vid. de fide & oper. c. XVI. (tom. IV. p. 72. 73. edit. Basil.)
(o) Augustin. retract. lib. I. c. XIX.

tere

tere vxorem, latebrosissima quaestio est. Licere tamen propter istam, quae in stupris committitur, nulla quaestio est. Et vti dixi, permissum esse, non iussum, non attendi aliam scripturam dicentem: Qui tenet adulteram, stultus & impius est. Ex quibus apparet, non fuisse eam communem ecclesiae doctrinam: Et tamen ante AVGVSTINVM quaedam eius vestigia visuntur. Nam HERMES PASTOR [p] eodem sensu fornicatorem intelligit: *Non solum moechatio est illis*, inquit, *qui carnem suam coinquinant: Sed & is, qui simulacrum facit, moechatur. Quod si in his factis perseuerat & poenitentiam non agit, recede ab illa, & noli conuiuere cum illa; alioquin & tu particeps eris peccati eius.* ORIGENES [q] etiam viris doctis [r] generatim huius opinionis adsertor creditur, quod, si femina alia crimina fecerit, grauitate fornicationi paria, vel ea etiam maiora; exempli gratia, si venefica inuenta sit, aut interfectrix communis infantis nati, aut in quocumque simili scelere; propter talia facinora legitime dimitti possit. Verum haec testimonia pondere non adaequant priora illa, adeoque hanc priuatam duntaxat opinionem in ecclesia per tria priora saecula fuisse, existimo.

(p) Herm. Past. lib. II. mandat. IV.

(q) Orig. homil. VII. in Matth. (p. 43. c. edit. Paris. MDCIV.) Quaerendum est autem, si propter solam caussam fornicationis dimittere iubet vxorem, quid sit, si mulier non quidem fuerit fornicata, sed aliud quid grauius fecerit, vtputa venefica inueniatur, aut interfectrix communis infantis nati, aut in quocumque homicidio: aut exportans domum & male dispergens substantiam viri, aut furta viro faciens, si iuste huiusmodi mulier dimittatur, quum dominus excepta caussa fornicationis dimittere vetet? Ex vtraque enim parte aliquid inhonestum videtur: nescio autem, si vere inhonestum. Talia enim mulieris sustinere peccata, quae peiora sunt adulteriis & fornicationibus, irrationabile esse videbitur. Item facere contra voluntatem doctrinae saluatoris, omnis confitebitur impium esse. Disputo ergo, quia non praeceptione mandauit, vt nemo dimittat vxorem excepta caussa fornicationis, sed quasi exponens rem dixit: Qui dimiserit vxorem.

(r) Vid. Grot. in Matth. V, 32. Notat Origenes, verba haec poni magis enuntiando quam iubendo.
Selden. vxor hebr. lib. III. c. XXXI. p. 602. Horum vterque (Origenes & Tertullianus) liberum diuortiorum ius seu extra caussam moechiae, aut caussam, vt sentire videtur Origenes, non disparem impugnat.

§. III.

Hæc posterior opinio a tempore Constantini *per leges imperiales valde propugnata. 1.) A* Constantino *ipso.*

CONSTANTINO autem ad dignitatem imperii euecto, leges reipublicæ omnes eo respiciebant, & pro diuortio, ob alias etiam caussas præter illam fornicationis, rogabantur. Feminæ quidem non statim in omnibus idem habebant cum viris priuilegium: propter tria tamen crimina, in lege quadam *Constantini* [s] nominata, & vir & femina diuortia faciendi gaudebant libertate. Vir dimittere vxorem suam poterat, si mœcha esset, vel venefica, vel lena: & mulier viro nuntium remittendi habebat licentiam, si homicida esset, vel veneficus, vel sepulchrorum spoliator. Quod si esset ebriosus, aut aleator, aut fornicator, non licebat mulieri ab illo discedere. Atque heic magna erat inæqualitas virum inter & feminam, vt viro quidem per hanc legem liceret vxorem suam dimittere propter adulterium; mulieri autem non eadem esset licentia in maritum adulterum. Et hæc res frequentium querelarum materies antiquis scriptoribus facta est, qui virum & vxorem per legem diuinam pari conditione & iure esse, & vxorem eamdem habere debere existimabant potestatem mittendi repudium viro, quam vir habebat diuortium faciendi cum leui vxore. Et quemadmodum GOTHOFREDVS [t] obseruat, erant quædam vetustæ leges *Romanæ*, quæ priuilegium vtrique

(s) Cod. Theod. lib. III. tit. XVI. de repudiis. leg. I. Placet, mulieri non licere propter suas prauas cupiditates marito repudium mittere, exquisita caussa, velut ebrioso, aut aleatori, aut mulierculario: Nec vero maritus per quascumque occasiones vxorem suam dimittere. Sed in repudio mittendo a femina hæc sola crimina inquiri, si homicidam, vel medicamentarium, vel sepulchrorum dissolutorem maritum suum esse probauerit. - - In masculis etiam si repudium mittant, hæc tria crimina inquiri conueniet, si mœcham, vel medicamentariam vel conciliatricem repudiare voluerit: &c.

(t) Gothofred. in locum. Etsi veteri quoque aliquando iure hanc a viris quoque diuertendi iustam caussam fuisse, aliquot exemplis & documentis discimus, vel ex hac lege & exemplo, quod ex apologia Iustini refert Eusebius *lib. IV. histor. eccles. cap. XVII.* & ex Antonini rescripto, quod ex codice Gregoriano memorat Augustinus *lib. II. ad Pollent.* & *lib. de bono coniugio.* Eodemque adludit, quod Iurisconsultus scribit, in *lib. XIII. §. V. ff.* de adulteriis.

æqua-

æquale faciebant. Exempli gratia, rescriptum *Antonini*, AVGVSTINO [u] memoratum, & iudicium VLPIANI in pandectis [x]. At enim quicquid legibus hanc in rem subinde sancitum fuerit, licentia tamen a parte virorum recruduit, vt vxores ob fornicationem vel quamcumque leuem caussam dimitterent, neque tamen vxoribus idem priuilegium in viros concederetur. Quomodo GOTHOFREDVS ex querelis a LACTANTIO [y],

(u) Augustin. de adulterin. coniug. lib. II. c. VIII. Cauendum viro illac ire viuendo, qua timet, ne vxor sequatur imitando. Sed isti, quibus displicet, vt inter virum & vxorem par pudicitiæ forma seruetur, & potius eligunt, maximeque in hac caussa, mundi legibus subditi esse, quam Christi, quoniam iura forensia non eisdem quibus feminas pudicitiæ nexibus viros videntur obstringere: legant, quid imperator Antoninus, non vtique christianus, de hac re constituerit, vbi maritus vxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplum, ita vt ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse conuicerit. Nam supra dicti imperatoris hæc verba sunt, quæ apud Gregorianum leguntur. *Sane*, inquit, *meæ litteræ nulla parte caussæ præiudicabunt. Neque enim si penes te culpa fuit, vt matrimonium solueretur: & secundum legem Iuliam Eupasia vxor tua nuberet: propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. Habebunt autem ante oculos inquirere, an quum tu pudice viueres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti. Periniquum enim mihi videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibet: quæ res potest & virum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter vtrumque componere vel caussam facti tollere.*

(x) Pandect. lib. XLVIII. tit. V. ad leg. Iuliam de adult. leg. XIII. §. 5. Iudex adulterii ante oculos habere debet & inquirere, an maritus, pudice viuens, mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit? Periniquum enim videtur esse, cetera.

(y) Lactant. lib. VI. c. XXIII. Seruanda fides ab vtroque alteri est, immo exemplo continentiæ docenda vxor, vt se caste gerat. Iniquum est enim, vt id exigas, quod ipse præstare non possis. Quæ iniquitas effecit profecto, vt essent adulteria, feminis ægre ferentibus, præstare se fidem non exhibentibus mutuam caritatem. Denique nulla est tam perditi pudoris adultera, quæ non hanc caussam vitiis suis prætendat, iniuriam se peccando non facere, sed referre. Quod optime Quintilianus expressit: *Homo*, inquit, *neque alieni matrimonii abstinens, neque sui custos: quo inter se natura connexa sunt.* Nam neque maritus, circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus, potest vacare domesticæ sanctitati: & vxor, quum in tale incidit matrimonium, exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut vindicare. Cauendum igitur, ne occasionem vitiis nostra intemperantia demus:

GREGORIO NAZIANZENO [z], ASTERIO AMASENO [a], CHRYSOSTOMO [b], HIERONYMO [c] & di-

sed adsuescant inuicem mores duorum & iugum paribus, animis ferant. Nos ipsos in altero cogitemus. Nam fere in hoc institiæ summa consistit, vt non facias alteri, quidquid ipse ab altero pati nolis.

(z) Nazianz. orat. XXXI. p. 499. *περὶ ἣν ὁρῶ τὰς πολλὰς κακῶς διακειμένας, καὶ τὸν νόμον αὐτῶν ἄνισον, καὶ ἀνώμαλον· τί δή ποτε γὰρ τὸ μὲν θῆλυ ἐκόλασε, τὸ δὲ ἄῤῥεν ἐπέτρεψε, καὶ γυνὴ μὲν κακῶς βουλευσαμένη περὶ κοίτην ἀνδρὸς μοιχᾶται, καὶ πικρὰ ἐντεῦθεν τὰ τῶν νόμων ἐπιτίμια· ἀνὴρ δὲ καταπορνεύων γυναικὸς, ἀνεύθυνος; οὐ δέχομαι ταύτην νομοθεσίαν, οὐκ ἐπαινῶ τὴν συνήθειαν· ἄνδρες ἦσαν οἱ νομοθετοῦντες, διὰ τοῦτο κατὰ γυναικῶν ἡ νομοθεσία· --- πῶς σὺ σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντεισφέρεις δέ; πῶς ὃ μὴ δίδως αἰτεῖς; πῶς ὁμότιμον σῶμα ὤν, ἀνίσως νομοθετεῖς; Circa hanc (pudicitiam) plerosque male adfectos cerno, ac legem eorum iniquam, nec sibi constantem. Quid enim caussæ fuit, cur mulierem coërceret, marito contra indulgeret, eumque liberum relinqueret: & mulier quidem, quæ improbum consilium aduersus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur: vir autem, qui fidem vxori datam per adulterium violauerit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem haudquaquam probo, hanc consuetudinem minime laudo. Viri erant, qui hanc legem sanxerunt: ac propterea aduersus mulieres lata est, --- Qua fronte pudicitiam exigis, quam ipse vicissim non præstas? Quomodo, quod non das, petis? Quomodo corpori pari honore prædito imparem legem statuis?*

(a) Aster. homil. V. p. 91. *οὗτος τῆς σωφροσύνης ὁ νόμος οὐ ταῖς γυναιξὶ μόνον παρὰ θεοῦ ὥρισαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνδράσιν· οἱ δὲ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες, ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τοῖς ἀνδράσι τὴν ἐξουσίαν, βαρεῖς μὲν εἰσιν κριταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς τῶν γυναικῶν σεμνότητος· οἱ δ' ἐν πολλοῖς ἀναιδῶς ἐπιμαίνοντες σώμασιν, ἄλλων ἰατροὶ, κατὰ τὴν παροιμίαν, μυρίοις βρύοντες ἕλκεσιν· κ. τ. λ. Hæc continentiæ lex non feminis tantum, sed etiam viris a Deo lata est. Qui vero secularibus legislatoribus adhærentes, liberam viris libidinandi facultatem relinquunt, nec rem criminis ducunt, seueri quidem iudices sunt & arbitri castitatis muliebris, ipsique nihilo minus summa impudentia in multa insaniunt corpora, cum, iuxta prouerbium, aliorum medici infinitis vulneribus scatent.*

(b) Chrysost. homil. V. in 1 Thessal (p. 305. edit. Francof.) *καθάπερ ἡμεῖς τὰς γυναῖκας κολάζομεν, ὅταν ἡμῖν συνοικοῦσαι ἑτέροις ἑαυτὰς δῶσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς κολαζόμεθα, κἂν μὴ ὑπὸ τῶν νόμων ῥωμαίων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μοιχεία ἐστί· μοιχεία γὰρ οὐ μόνον τῷ ἑτέρῳ συνεζευγμένην μοιχᾶσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ δεδεμένον αὐτὸν γυναικί. κ. τ. λ. Sicut nos vxores punimus, quando nobiscum habitantes se ipsas aliis dederint; ita nos quoque punimur, si non a legibus Romanorum, a Deo quidem certe. Etenim hoc quoque est adulterium. Adulterium enim est non solum, si viro coniuncta mæchetur, sed & si alligatus vxori. cetera.*

(c) Hieron. epitaph. Fabiolæ epist. XXX. Aliæ sunt leges Cæsarum, cetera. Vid. §. I. sub litt. (k) pag. 312. in textu.

versis

versis aliis demonstrat. *Constantinus* ad corrigendos hosce abusus tollendamque priuilegiorum in negotio diuortii inter viros & mulieres inaequalitatem propendebat. Sed in primis initiis reformationis non poterat omnia facere, quae quidem facere religiose cogitabat: Et proinde quodam modo necesse habebat hanc legem promulgare cum aliqua inaequalitate respectu feminarum, vt illis repudium mitti posset propter fornicationem, licet a viris suis ob idem crimen discedere ipsis haud permitteretur. Enimuero vti quodam modo magnam illam libertatem faciendi quauis occasione diuortium, quam leges ethnicae antea viris indulserant, cohibebat: Ita viris libertatem dabat in pluribus casibus vxores suas dimittendi, quam quidem generatim cum praecisa legis *CHRISTI* interpretatione consistere posse creditum antea fuerat. Haec enim, vt antea ostendimus, exceptionem fornicationis siue adulterii sensu strictissimo accipit: *Constantinus* autem diuortium concedit in casibus, qui non possunt vocari fornicatio sensu stricto, sed latiorem requirunt interpretationem. Vtrum quoque episcopos christianos tum in consilium adhibuerit, antequam hanc legem faceret, an vero episcopi tam latam illam fornicationis notionem habuerint, vt alia grauia crimina, exempli gratia, homicidium, veneficium, sacrilegium, & id genus alia includat, quemadmodum SELDENVS eos habuisse existimat; id quidem est, quod ego adfirmare non ausim, quia multi hisce temporibus diuersam habuerunt opinionem.

§. IV.

2.) *Ab* Honorio.

VERVMTAMEN id certum est, sequentes imperatores in iisdem institisse vestigiis, immo plures adhuc diuortii caussas addidisse tribus prioribus, quas concesserat *Constantinus*. Nam *Honorius* non tantum diuortia facere viris ac feminis ob grauia crimina permittebat, sed etiam diuortiorum licentiam ob leuiora indulgebat vitia, poenis tantum iniusto repudio propositis. Nam lege quadam sua [d] in hanc sententiam sanciebat: *Si diuortium maritus obiecerit, ac mulieri graue crimen intulerit, per-*

(d) Cod. Theod. lib. III. tit. XVI. de repudiis, leg. II.

sequa-

sequatur legibus accusatam impetrataque vindicta & dote potiatur & suam recipiat largitatem, & ducendi mox alteram liberum sortiatur arbitrium. Si vero morum est culpa, non criminum, donationem recipiat & dotem relinquat, aliam post biennium ducturus vxorem. Vt adeo manifesto maior diuortiorum licentia heic concessa sit, quam antea lege *Constantini* fuerat permissa. Quæ res fecit, vt ASTERIVS AMASENVS [*e*], quomodo antea audiuimus, quereretur, quod viri in contrahendis matrimoniis institores agerent; subinde vxores suas ceu vestes mutantes; thalamos tam sæpe ac facile atque nundinarum tabernulas struentes; dotem ac bona ducentes, coniugesque ad quæstum ac negotiationem habentes; ob leuem statim offensionem repudii libellum conscribentes, & in viuis adhuc agentes viduas plures relinquentes. Qua de re ipse quoque GOTHOFREDVS [*f*] queritur, *Hæc sane*, inquiens, *magna huius aeui labes fuit. Diuino enim praecepto conuenientius, non ita dissociari coniugia, quam pœnas imponi.*

§. V.

3.) *A* Theodosio *iuniore.*

THEODOSIVS tamen iunior prioribus imperii sui temporibus paullo progressus est longius. Nam duabus præcedentibus legibus *Constantini* & *Honorii* abrogatis, antiquas *Romanorum* leges de diuortiis in vsum reuexit nouella quadam an. CCCCXXXIX verbis concepta sequentibus [*g*]: *Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolui praecipimus. Solutionem enim matrimonii difficiliorem esse, fauor imperat liberorum. Sed in repudio culpaque diuortii perquirenda, durum est, legum veterum moderamen excedere. Ideo constitutionibus abrogatis, quae nunc maritum, nunc mulierem matrimonio soluto praecipiunt pœnis grauissimis coërceri, hac constitutione repudia, culpas, culparumque coherctiones ad veteres leges responsaque prudentum reuocari censemus.* Sed hæc duarum istarum legum priorum abrogatio, vti obseruat SELDENVS [*h*], procul dubio compluribus admodum

(*e*) Aster. homil. V. ap. Combefis. auctar. nou. tom. I. p. 82. Vid. §. I. sub litt. (i) pag. 312.

(*f*) Gothofr. in dict. leg. Honorii p. 314. b. fin.

(*g*) Theod. nouell. XVII. ad calcem cod. Th.

(*h*) Selden. vxor. hebr. p. 567. (p. 416. 417. edit. Francof. MDCLXXIII.)

displi-

displicuit, vtpote quæ paganismi in diuortiis libertatem reducere, aut omnimodum ob crimen culpamue ea fieri permittere visa est. Vnde intra decennium ipse *Theodosius*, hac constitutione abolita, aliam legem anno CCCCXLIX tulit, in qua caussæ matrimonii dissoluendi designantur apertius. Et vxori quidem repudio vti permittitur: *Si maritum suum* [*i*] *adulterum, homicidam, veneficum, vel certe contra imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum inuenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris aedibus aliquid subtrahentem, si latronem vel latronum susceptorem, vel abactorem aut plagiarium, vel ad contemtum sui domusue suae, ipsa inspiciente, cum impudicis mulieribus (quod maxime etiam castas exasperat) coetum ineuntem, si suae vitae veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem, si se verberibus (quae ingenuis aliena sint) adficientem probauerit.* De viro item sic statuit: *Vir pari fine claudetur, nec licebit ei sine caussis apertius designatis propriam repudiare iugalem. Nec vllo modo expellat, nisi adulteram, vel veneficam, aut homicidam, aut plagiariam, aut sepulchrorum dissolutricem, aut ex sacris aedibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorum virorum, se ignorante vel nolente, conuiuia appetentem, aut ipso inuito sine iusta & probabili caussa foris scilicet pernoctantem, vel circensibus vel theatralibus ludis, vel arenarum spectaculis in ipsis locis, in quibus haec adsolent celebrari, se prohibente, gaudentem: vel sibi veneno, vel gladio, aut alio simili modo insidiatricem, vel contra nostrum imperium aliquid machinationibus consciam, seu falsitatis se crimini immiscentem inuenerit, aut manus audaces sibi probauerit ingerentem. Tunc enim necessario ei discedendi permittimus facultatem, & caussas dissidii legibus comprobare.* In hisce casibus omnibus vxori & viro æqua libertas indulgebatur matrimonium dissoluendi. Si vero mulier viro repudii libellum daret, sine aliqua ex antememoratis rationibus, dotis & antenuptialis donationis amissione puniebatur, nec intra quinquennium denuo nubendi habebat potestatem. *Quod si praeter haec nupserit*, (inquit imperator ille) *erit ipsa quidem infamis; connubium vero illud nolumus nuncupari.* Si vero caussam suam rite comprobaret, dotem & antenuptiales donationes ei restitui oportebat, & ipsa libertatem habebat intra quinque annos nubendi alteri. Et si vir actionem suam contra vxorem comprobaret, & dotem & donationes antenuptiales retinere poterat habebatque liberam statim alteram ducendi facultatem.

(*i*) Cod. Iustin. lib. V. tit. XVII. de repudiis. leg. VIII.

§. VI.

4.) *A* Valentiniano *tertio.*

NON multo post *Valentinianus III.* nouellam publicauit, qua vetusto *Romanorum* more faciendi diuortia sine vlla alia caussa, præter vtriusque partis consensum, (qui etsi a *Constantino* prohibitus, denuo irrepserat) abrogato, in primam *Theodosii* novellam, ista etiam diuortia cum mutuo consensu fieri permittentem, animaduertens, ita statuit [*k*], *In ipsorum matrimoniorum reuerentia & vinculo, ne passim & temere deserantur, antiquata nouella lege, quæ solui coniugia sola contraria voluntate permiserat, ea, quæ a diuo patre nostro Constantio* (vel potius *Constantino*, ita enim legi debebat) *decreta sunt, intemerata seruentur.*

§. VII.

5.) *Ab* Anastasio.

VERVMTAMEN hoc non obstante, *Anastasius* circa annos CCCCXCVII. antiquatam consuetudinem rursus inuexit. Quamuis enim vltimam *Theodosii* iunioris constitutionem vt excellentem legem laudaret, vim tamen eius hac vna in re imminuit, lege promulgata in hanc sententiam [*l*]: *Si constante matrimonio, communi consensu tum viri quam mulieris repudium sit missum, quo nulla caussa continetur, quæ consultissimæ constitutioni diuæ memoriæ Theodosii & Valentiniani inserta est, licebit mulieri non quinquennium exspectare* (quomodo nonnullæ leges antegressæ præceperant,) *sed post annum ad secundas nuptias conuolare.*

§. VIII.

Et 6.) *a* Iustiniano.

Sic res se habuit cum diuortiis in lege ciuili ad tempora vsque *Iustiniani* an. DXXVIII. quando hic nouo decreto [*m*] non solum omnes caussas diuortiorum, quas longa constitutione legitimas declarat *Theodosius*, confirmauit, sed vnam adhuc eis addidit, antea numquam memoratam; nimirum naturalem imbecillitatem viri; a quo mulieri post biennium hanc ob caussam discedendi dat libertatem. Et hoc ipsum in nouella quadam [*n*]

(*k*) Valentin. nouell. XII.

(*l*) Cod. Iustin. lib. V. tit XVII. de repudiis leg. IX.

(*m*) Cod. Iustin. leg. X. In caussis iam dudum specialiter definitis, ex quibus recta mittuntur repudia, illam addimus, vt, si maritus vxori ab initio matrimonii vsque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, possit mulier vel eius parentes sine periculo dotis amittendæ repudium marito mittere: ita tamen, vt ante nuptias donatio eidem marito seruetur.

(*n*) Iustin. nouell. XXII. c. VI. *καὶ κατὰ πρόφασιν ἀναγκαίαν τε καὶ οὐκ ἄλογον διαλύεται γάμος, ὅταν τὶς οὐχ οἷός τε εἴη συνεῖναι τῇ γυναικὶ, καὶ τὰ παρὰ τῆς*

repetit,

repetit, hac sola cum differentia, vt loco biennii triennium permitti iubeat. Alia lege [o] prioribus diuortii caussis omnibus hasce addit, *Si forte vxor sua ope vel industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, vt commune lauacrum cum viris libidinis caussa habere audeat; vel, dum est in matrimonio, alium maritum sibi fieri conata fuerit.* Hac autem lege mutauit & aboleuit omnes istas leges antiquas, quae diuortium ob leues & vulgares caussas permittebant. Easdem diuortii caussas in aliis nouellis repetit iisque alios quosdam casus addit: vt si quis vir vel vxor vitam monasticam amplecti velit, libellum repudii dare possint, nullam aliam separationis caussam adlegare necessum habentes [p]. Quae plane noua *Iustiniani* lex erat. Neque enim

φύσεως ἀνδράσι διδόμενα πράττειν, ἀλλὰ διετία μὲν, κατὰ τὸν περὶ τούτου πρώην παρ' ἡμῶν γεγραμμένον νόμον, παραδράμοι ἐκ τοῦ τῶν γάμων καιροῦ· ὁ δὲ, ὅτι ταῖς ἀληθείαις ἐστὶν ἀνὴρ, οὐ δείκνυσι· πάρεστι γὰρ τῇ γυναικὶ ἢ τοῖς γε αὐτῆς πατράσι διαζευγνύναι τὸ συνοικέσιον, καὶ στεῖλαι διαζύγιον, εἰ καὶ μὴ βούλοιτο τοῦτο ὁ συνοικῶν· κἀνταῦθα ἡ μὲν προῖξ [εἴ τις ἐστὶν ὅλως ἐπιδεδομένη προῖξ] ἀκολουθήσει τῇ γυναικὶ, καὶ ἀποδώσει ταύτην ὁ ἀνὴρ, εἴγε τύχοι λαβών· ἡ δὲ διὰ τὸν γάμον ἤτοι πρὸ τῶν γάμων δωρεὰ μενεῖ παρὰ τῷ ἀνδρὶ, οὐδὲν οἴκοθεν ζημιουμένῳ· τοῦτον δὲ δὴ τὸν νόμον ἐπανορθοῦμεν βραχείᾳ τινὶ προσθήκῃ· οὐ γὰρ διετίαν ἀριθμεῖσθαι μόνην τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς συναφείας, ἀλλὰ τριετίαν βουλόμεθα· καὶ γὰρ ἐδιδάχθημεν ἐκ τῶν ἐπισυμβάντων ἐν μέσῳ, τινὰς πλείονα ἢ κατὰ διετίαν χρόνον οὐκ ἰσχύσαντας, ὕστερον ἱκανοὺς ὀφθέντας ὑπηρετήσασθαι τῇ τεκνογονίᾳ. *Per occasionem quoque necessariam & non irrationabilem distrahitur matrimonium, quando aliquis impotens fuerit coire mulieri, & agere quae a natura viris data sunt: si biennium quidem secundum de hoc a nobis pridem scriptam legem transcurrat ex nuptiarum tempore: ille vero, quia pro veritate est vir, non ostendat: licebit enim mulieri aut eius patribus, disiungere matrimonium & mittere repudium, vel si noluerit hoc maritus: & heic siquidem dos (si quae omnino data sit) sequetur mulierem: & reddet hanc vir, si contigit eam accipi: propter nuptias autem seu ante nuptias donatio manet apud virum, nihil de suo damnificandum. Hanc itaque legem corrigimus breui quodam adiectione: non enim biennium numerari solum ex ipso tempore copulationis, sed* triennium *volumus: edocti namque sumus ex iis, quae ante haec prouenerunt, quosdam amplius quam biennium temporis non valentes, postea potentes ostensos ministrare filiorum procreationi.*

(o) Cod. Iustin. ibid. leg. XI.

(p) Iustin. nouell. CXVII. c. XII. Τὰς εἰρημένας αἰτίας συνείδομεν καὶ ταύτας ὀνομαστὶ προσθεῖναι, ἐξ ὧν τοὺς γάμους δίχα ποινῆς ἔξεστι διαλύειν· τουτέστι τήν τε περὶ τῶν μὴ δυναμένων ἐξ ἀρχῆς τοῦ γάμου μίγνυσθαι ταῖς ἑαυτῶν γαμεταῖς, καὶ τὰ παρὰ τῆς φύσεως ἀνδράσι διδόμενα πράττειν· καὶ πρός γε τὴν περὶ τῶν ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ εὐλαβῆ βίον καὶ τὴν ἐν μοναστηρίοις οἴκησιν ἐπιλεγομένων ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν· καὶ τὴν περὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐπί τινα χρόνον διακρατουμένων προσώπων· ἐπὶ τούτοις γὰρ τοῖς τρισὶ θέμασι τὰ περὶ αὐτῶν τοῖς προτέροις ἡμῶν νόμοις περιεχόμενα, βέβαια εἶναι θεσπίζομεν. Τὰς εἰρημένας τοίνυν ἁπάσας αἰτίας, τὰς τῷ παρόντι ἡμῶν νόμῳ περιεχομένας, μόνας ἀρκεῖν κελεύομεν πρὸς τὴν διάλυσιν τῶν νομίμων συνοικεσίων· τὰς δὲ λοιπὰς ἁπάσας ἀργεῖν παρακελευόμεθα,

vmquam

vmquam antea hæc idonea diuortii cauſſa credita fuit. Libellum quoque repudii dari permittit, ſi alterutra pars diu in captiuitate eſſet conſtituta. Cuiusmodi diuortia dicuntur fieri *cum bona gratia* [q], nec propter vllum crimen, ſed ob alias, vt vocantur, idoneas cauſſas. Ita comparatum erat cum diuortiis tempore *Iuſtiniani*, quando lex ciuilis omnino reſtituta & ſtabilita erat in imperio *Romano*. Quænam nouæ leges vel mutationes poſtea ab aliis principibus tum in *Oriente* tum in *Occidente* factæ ſint ad tempus vſque reformationis, lector, qui volet, videre poterit apud SELDENVM [r], qui hiſtoriam ad poſtrema vſque tempora pertexuit. Sed hoc extra limites præſentis diſquiſitionis eſt, cui tantum propoſitum eſt praxin eccleſiæ & reipublicæ in ſæculis primitiuis explicare.

καὶ μηδεμίαν ἄλλην αἰτίαν πλὴν τῶν ὀνομαστὶ ἐγκειμένων τούτῳ τῷ νόμῳ δύνασθαι διαλύειν νόμιμον γάμον εἴτε ἡμετέροις, ἤτε παλαιοτέροις περιέχεται νόμοις. *Prædictis cauſſis proſpeximus etiam has nominatim adiicere, ex quibus matrimonia ſine pœna licet tranſigere: hoc eſt, de iis, qui non potuerint ab initio nuptiarum miſceri ſuis vxoribus, & quæ per naturam viris conceſſa ſunt, agere: inſuper de iis viris ac feminis, qui conſiſtente matrimonio ſanctimonialem conuerſationem & monaſterii habitationem elegerint, & de iis perſonis, quæ in captiuitate aliquanto tempore detinentur: in his enim tribus caſibus quæ de eis prioribus noſtris legibus continentur, firma eſſe ſancimus. Memoratas igitur omnes cauſſas, quæ in præſenti noſtra lege continentur, ſolas ſufficere iubemus ad tranſactionem legitimorum matrimoniorum. Reliquas autem omnes vacare præcipimus, nullamque aliam cauſſam citra eas, quæ nominatim inſertæ ſunt huic legi, poſſe ſoluere legitimum matrimonium, ſiue noſtris ſiue veteribus legibus continentur.*

It. cod. lib. I. tit. III. de epiſc. & cleric. leg. LIII. §. III. Ad hæc ſancimus: ſiue vir ad ſolitariam vitam venire voluerit, ſiue mulier, viro relicto, ad exercitationem monachicam venerit; nec hoc damni cauſam præbeat, ſed vt ſua omnimodo recipiat: ita vt liceat vxori & dotem recipere ſuam, & propter nuptias donationem ei, qui cum ea cohabitauerat; & quod inde venit lucrum, non ſecundum eam, quæ per repudium fit, diſiunctionem vindicare, aut manere apud eum, qui non diuertit, ſed ſecundum quod in caſum mortis factum eſt pactum; quaſi videatur is, qui diuertit a communi alterius conuictu, mortuus eſſe in alterius contubernio, quum cohabitanti ſit omnino inutilis; quicquid autem in dotalibus inſtrumentis receptum fuerit ex pactis in caſum mortis, id debitum intelligatur. Non audente muliere ante anni lapſum in aliud reſpicere matrimonium, propter generationis (aut ſeminis) incertitudinem. Sed ſi quid tale futurum ſit, ſtatim dimitti divortium, quod idcirco *bona gratia* vocatur, ab ea, quæ conuerſionem non eligit, perſona, atque ita agat, quod voluerit, lucris (vt ante dictum ſit) ad ipſam pertinentibus: ſane eo quod lucrandum eſſet ex tali cauſſa omnimodo, ſi & in prioribus nuptiis, vel vir vel mulier manſiſſent, communibus liberis ex eo matrimonio natis, ſi qui fuerint, conſeruando. Vid. etiam nouell. CXXXIV. cap. XI.

(q) Nou. XXII. Mitiores nuptiarum ſolutiones, tamquam generali quadam ratione ſub *bona gratia* factis diſiunctionibus, ſciendum eſt, toleraſſe quodammodo.

(r) Seld. vxor. hebr. lib. III. cap. XXIX. XXX. ſeqq.

